

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00024

DI VERK FUN YITSHAK
LEYBUSH PERETS

Isaac Leib Peretz

Permanent preservation of this book was made possible by

Itzhak Perlman

in memory of

Chaim Perlman

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוזאמען-
געשמעלט אונטער דער דעדאקציע פון
דוד פינסקי

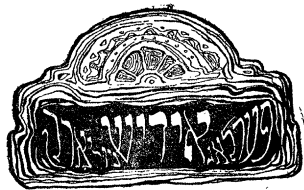
דרייצעהנטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

תר"פ — 1920

י. ל. פרץ

אין מיין זוינקעלע
מיינע זכרונות

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

Copyright 1920 by
JEWISH BOOK AGENCY

אין מיין זינקעלע

האָפּנונג און שרעם.

...מײן האַרץ איז מיט אייד.

מײן אויג ווערט נישט זאָט פון אייער פּלאַמענדיגער פּאַהן ;
מײן אויער ווערט נישט מיד, הערענדיג אייער מעכטיגען געזאַנג.
מײן האַרץ איז מיט אייד ; זאָט דאָרף זײן דער מענש,
און לײכטיג דאָרף איהם זײן... און פּרײז מוז ער זײן,
און האַבען איבער זיך צו שאַפען, איבער זיך און זײן ארבייט.
און אז איהר בייסט די פּויסט, וואָס ווײל אייד אייער פּרײז
וואָרט, אייער ברענענדיגען פּראָטעסט צוריק אריינזעצען אין דער
קעהל, מען זאָל עס נישט הערען — פּרעהט מיד ; בעט איד נאָט,
ער זאָל אייד שאַרפען די צײן. און ווען איהר מאַרשירט אויפ'ן
אַלמען סדום און ווײלט עס איינרייסען, געהט מײן נשמה מיט מיט
אייד ; און די זיכערקייט, אז איהר מוז זיך זיגען, מאַכט מיד
פול און וואַרעמט און באַרוישט מיד, ווי אַלמער ווײן...
און דאָד...

און דאָד האָב איד פּחד פאר אייד.

איד שרעק מיד פאר באַצוואַנגענע, וואָס זיגען, עס קענען
פון זיי באַצווינגער ווערען, און יעדער באַצווינגער זינדיגט קעגען
מענשליכען גײסט...

צי רעדט מען נישט צווישען אייד, אז די מענשהייט דאָרף
מאַרשירען, ווי אז אַרמײ אין פּראָנט, און איהר וועט איהר פאַר-
שפּילען דעם מאַרש אויפ'ן וועג ?

און דאָד איז די מענשהייט קײן אַרמײ נישט.

שטאַרקערע געהען פּאראוים, האַרציגערע פּיחלען טיפּער,
שטאַלצע וואַקסען העכער — צי וועט איהר נישט אונטערהאַקען
די צעדער, זיי זאָלען נישט איבערוואַקסען דאָס גראָז ?
צי וועט איהר נישט פאַרשפּרייטען אייערע פּליגעל איבער

דער מיטעלמעסיגקייט? צי וועט איהר נישט פארפאנצערען די גלייכניגליכקייט און באשיצען נאָר די גרויע, גלייך געשוירענע סטאדע?

איד פארכט מיר פאר איד.

אלס זיגער קענט א י ה ר די ביוראקראטיע ווערען: אומצוטיילען יעדען זיין ביסען, ווי פאר ארימע לייט אין הקדש; אפצומעסען יעדען זיין ארבייט, ווי לעקציעס אויף דער קאמאָר-גע. און איהר וועט פארטייליגען דעם באשאפער פון נייע וועלטען — דעם פרייען מענשליכען ווילען, און פארשימען דעם ריינסטען קוואל פון מענשליכען גליק — די מענשליכע איניציאטיווע, — די קראפט וואס שמעלט איינעם קעגען טויזענטער, קעגען פעלקער און געשלעכטער... און איהר וועט מעכאניזירען דאָס לעבען און הייסען עס פארברענען אין קאשארען.

און א י ה ר וועט זיין פארנומען מיט רעגלאַמענטירען: מיט שרייבען, פארצייענען און שאַצען... מיט פארשרייבען: ווי הויר און ווי אָפט עס מעג שלאָגען א מענשליכער פולס, ווי ווייט עס מעג זעהען א מענשליך אויג, ווי פיעל עס קען פארנעמען זיין אויער, און וואס פאר א חלומות עס מעג האַבען דאָס פארברענקטע האַרץ?

מיט האַרציגער פרייד קוק איד, ווי איהר רייסט איין די מויערן פון אלטען סדום; מײן האַרץ אָבער ציטערט דערביי, איהר זאלט אויף זיינע חורבות קיין נייעם, קיין ערגערען נישט בויען — א קעלמערען, א פינסמערען!

עס וועלען קיין שטיבער אַהן פענסטער נישט זיין; נאָר אין נעבעל וועלען איינגעהילט זיין נשמות...

עס וועט קיין לערער מאַגען נישט זיין, נאָר זעלען וועלען הונגערען... קיין וועהדגעשריי וועט קיין אויער נישט פאר נעמען, נאָר דער אַדלער — דער מענשליכער גייסט, וועט מיט אַפגעשנימענע פליגעל שטעהן ביי דער קאָריטאָ גלייך מיט דער קוה און מיט'ן אָקס...

און די גערעכטיגקייט, וואס האָט אייך באַנלייט אויפ'ן דאָר-
ניגען און בלוטיגען וועג צום זיג, וועט אייך פארלאָזען, און איהר
וועט עס נישט מערקען: דערצו זענען זיגער און הערשער בלינד,
און איהר וועט זיגער און הערשער זיין. און איהר וועט זינקען
אין אומגערעכטיגקייט, און איהר וועט נישט פיהלען דעם זומפ
אונטער אייערע פיס... פעסט פיהלט זיך יעדער הערשער, כל זמן
ער איז נישט געפאלען...

און געפענגענישען וועט איהר בויען פאר די, וואָס וועלען
אויסשטרעקען די האַנט, צו ווייזען אייך דעם אָפּגרונט, צו וועל-
כען איהר זינקט... און אויסרויסען פון די מילער וועט איהר די
צונגען, וואָס וועלען אייך וואַרענען פאר די, וואָס וועלען נאָך
אייך קומען, אום אייך און אייער אומגערעכטיגקייט צו פארניכ-
טען...

גרויזאם וועט איהר פארטיידיגען די גלויביגער ער-
טייגן פון דער סטאדע צום גראַז אונטער איהרע פיס און
צום זאָלץ איבער איהר קאפּ, און אייערע פיינט וועלען זיין: פרייע
אינדיווידוען, איבער-מענשען, געניאלע ערפינדער, פראָפעסען, ער-
לעזער, דיכטער און קינסטלער...

אַלץ, וואָס עס געשעהט, געשעהט אין רוים און צייט...

אויפ'ן פלאַץ איז דאָס שוין געשעהענע, דאָס שטאַנדאָפּטע,
פעסטע, און דעריבער: דאָס פאָרגליווערטע און געפרויענע, דער
היינט, וואָס דאַרף און מוז אונטערנעהן...

די צייט איז פארענדערונג, זי בייט, אנטוויקעלט; זי איז דאָס
אייביגע אויפשפראַצען, אויפבליהען, — דער אייביגער מאַרגען...
און אז פון אייער „מאַרגען“, צו וועלכען איהר שטרעבט, וועט
ווערען „היינט“, וועט איהר זיין די פארטיידיגער פון „נעכט-
טיגערטאָג“, פון אָפּגעשטאַרבענעם, פון טויטען... וועט איהר
טרעטען די שפראַצען פון מאַרגענדיגען טאָג און פארטיליגען זיינע
בליטען און ניסען שטראַמען קאַלט וואַסער אויף די גייסטער-
קעפּ פון נביאות, חלומות און נייע האַפּנונגען...

שטאַרבען וויל נישט דער היינטיגער טאָג, בלומיג נעהט אונ-
טער יעדע זון...
איד וויל, איד האָט צו אייער זיג, נאָר איד שרעק מיד און
ציטער פאר אייער זיג.
איהר זייט מיין האַפנונג, איהר זייט מיין שרעק.

.1906

א ב ר י ת.

...און אזוי, מיין ליעבער, זעהסט דו נאָר רויזען, נאָר רויזען!
זעהען זעהסט דו רויזען, הערען הערסט דו דעם געשפרעך פון גראָ-
זען, און דעם געזאָנג פון דער נאַכטיגאַל... און דו ביסט פאַרגיפֿ-
טעט געוואָרען, ווי דו דריקסט זיך אויס, פון רויזען־דופט, און דיין
נשמה איז נאָר אַ לייכט וואַלקענדעל פון רויזען־דופט...

און איד שמעל מיר פאַר, דו געהסט אין נאַס, דער גערט־
נער געחט פאַרביי און גיט דיר אַ שטויס אין זייט, וועסט דו נישט
צאַרנען אויף איהם — אדרבא, דו וועסט זיך פּרעהען: אַ רויזען־
בלוט האָט דיר באַריהרט!
און אַ בלינדער אָדער אַ הינקעדיגער, אָדער אַן אַנדער מיין
קאליקע שמעהט צוגעשפּאַרט צו דער וואַנט, שטרעקט אויס צו דיר
די האַנט און בעט אַ פאַר גראַשען אויף ברויט, די נשמה צו דער
האַלטען...

און דיין מייסטער איז פול, אָבער דו גיסט נישט!
ווייל קיין פּלאַגען זעהסט דו נישט, דו זעהסט נאָר רויזען, די
שטים פון געבעט הערסט דו נישט — דו הערסט נאָר די שטים
פון נאַכטיגאַל — — —
די זון לאָזט זיך אַראַפּ אויפ'ן הימעל, לעדיגע, מירע שאַטענס
וואַגען זיך אום אין די גאַסען...
די נאַקעטע קינדער פון עלענד שטרעקען אויס די האַנט נאָר
אַ זעקסערעל — נאַכט־געלט צו באַצאַהלען.
און די טעכטער פון עלענד צינדען אַן אין דער פינסטער זיי-
רע מאַמע אויגען מיט דעם נשמה־פּלאַם, וואָס איז נאָך נישט אויס־
געפאַרקויפט געוואָרען — — —

און די דומפיגע פוילעניש, צומישט מיט דעם גאסיגען שמוץ, הויבט זיך צום הימעל — און ביי דיר אין מוח וויגען זיך גרינע שאַ מענס, און אין האַרצען ביי דיר רוישט א זילבערען קוועלכעל, און דיין נשמה איז פול רויזען, לויטער רויזען...

און אז דו געהסט אריין אין שעכט־הויז פון לעבען, הערסט דו נישט דעם כאַרכלען פון געקוילעטען קעלכעל, און די ברכה פון שוחט דערגרייכט נישט צו דיין אויער, און דעם לעצטען אָמעם פון דער גסיסה הערסט דו נישט, און דער גערויך פון דעם פאַר־גאַסענעם בלוט באַריהרט נישט דינע נאָזלעכער... נישט קיין קווי־לער, נישט קיין געקוילעטע, קיין געטויטע — דו האָסט שענערע פאַרלאַנגען: נאַכטיגאל, געזאַנגען און רויזען...

און אז דו געהסט אריין אין הקדש — אויב דו ביסט א דאָק־מאַר אָדער דו האָסט דאָרט א באַקאַנטען חוֹלה, און דו קומסט איהם געוואָר ווערען — זעהסט דו נישט די וועהטאַגען, הערסט דו נישט די קרעכצען, דיין מוח בלייבט רוחיג, דינע אויגען ווערען נישט פאַרוואַונדערט, דיין האַרץ גיט אפילו נישט קיין ציטער — דו זעהסט נאָר רויזען, הערסט דעם געשפרעך פון די בלעטער אין די שפיצען פון די בוימער... טייבעלעך וואַרקען... נאַכטיגאלס טרע־לען...

און אין טורמע — — —
 אָבער אַהין וועסט דו קיינמאַל נישט קומען!
 רויזען זינדיגען נישט... דאָס ליעבע־זינגען פון נאַכטיגאל איז נישט קיין זינד.
 און דו זעהסט דעם ליכטיגען מאַג, אָבער נישט זיין שטורעם...

אויף דעם שטיילען גערויש פון די בלעטער האָסט דו זיך דער־צויגען.

דו ביסט דער ערשמער מענש אין גזערן געוועזען...
 א קליין הייזעלע אין גזערן (זיינע בוימער האסט דו נישט
 געזעהן), די פענסטערלעך זענען אָפֿען — פאר אלע פארבען
 פון געזאנג און שטערען-ליכט!

שעהנהייט און ליעבע אין הייזעל. שעהנהייט און ליעבע אהן
 אויפהער... אהן קראנקהייט, אהן קריגערייען, אהן נשמה, אהן בענקע-
 ניש צו דער אומענדליכקייט, וואָס רינגעלט אַרום דעם גזערן...

פאָטער, מוטער און קינד...
 פאָטער, מוטער און קינד, און נאכטיגאל, און שעהנהייט, און
 פארבען, און רויזען...

און דער גזערן ווייסט נישט פון קיין שטורעם... און בלומען
 קרענקען נישט, און קיין קריכענדע פאראומרייניגען זיי נישט, און
 קיין פליג בייסט זיי נישט, און זיי וועלען נישט דעם קיילעכדיגען
 יאָהר, און אז עס קומט זייער צייט, פאלט אויף זיי פלוצלונג אַראָפֿ
 אַ שניי פון הימעל... און דאָס לעבען ראַנגעלט זיך מיט'ן טויט,
 און די רויזען וואַקסען אהן דערנער, און די וואַרצלען פלעכטען זיך
 טיף אין דער ערד, און קיין פארוואונדעטע נאכטיגאל פאלט קיין-
 מאָל פון קיין צווייג נישט אַראָפֿ...

אַבער דעם קאמף פון די וואַרצלען אונטער דער ערד בא-
 מערקסט דו נישט, און קיין רויז וועלסט נישט, און די ליעבע איז
 נישט קיין קראַנקע, אַלץ לעבט, אַלץ איז שעהן, און אַלץ לעבט
 אייביג!

און דו לעבסט, און אלע דינע געליעבטע און ליעבענדע לע-
 בען... און קיין איין ווייסער פלעק, קיין איין ווייסע מצבה האָט
 נאָך אויף דיר נישט געקומט...

און דעם ים האסט דו געזעהן, אַבער נישט זיין שטורעם...
 און קיין צובראָכענע שיף אויפ'ן ים האסט דו נישט געזעהן. גליק-
 ליד ביסט דו, אַבער איד, איד בין דיר נישט מקנא...

קליינער פליעטאן.

1.

א נייער נצחון.

און דאך — זי באוועגט זיך!
וואס עס דארף לעבען, וועמען עס איז באשערט
צו לעבען, דאס אנטוויקעלט זיך, וואקסט און צובליהט זיך איבער
נאכט!

יעדען פריהמארגען שמעהט אויף אונזער אידיש מיט א נייעם
נצחון.

איבער נאכט ווערען די שורות פון איהרע שונאים שיטען
דער און די מחנה גומע פריינט מעהרט און פרוכט
פערט זיך.

עס טרעפען זיך נאך קליינע אומאנגענעהמליכקייטען: ביים
עפענען און פארמאכען די „בצלאל“ אויסשטעלונג אין ווארשוי האט
מען קיין אידישע רעדע נישט געהאלטען.
איז עס אבער געווען צופעליג.

צופעליג איז, ביים עפענען און פארמאכען, קיין אידיש
שער רעדנער נישט געווען, און איינצולאדען האט מען
פארגעסן.
און שכחה איז שוין.

בפרט ביי אזוי פיל ארבייט און אזוי וועניג
הענט.

שכחה אויך איז שוין אפילו ביי וועניגער ארבייט
און מעהר הענט.

אט האט מענדעלעס יובילעאום-קאמיטעט אין אדעס פארגע-
סען איינצולאדען אידישע שריפטשמעלער פון תפוצות ישראל...

און אז מען האט זיך אין דער לעצטער מינוט געכאפט.
האט מען ערשט, פאר גרויס כאפעניש און איילעניש,
פאר געסען צוצוקלעפען מארקעס, און די שריפטשמעלער
פון תפוצות ישראל זענען געבליבען אין דער היים...
קוין ביז!

ביי מענדעלעס דריטען יובילעאום, ביי די קינפטיגע אויס-
שטעלונגען פון „בצלאל“ וועט מען אונז פארבעסערען,
מיט גאטס הילף פאר גיטיגע...
אבער די באציהונגען פון אפיציעלען פאליטישען ציוניזם הא-
בען זיך פארבעסערט; אין גאליציע, ווען דאס לעבען האט פאר-
לאנגט א קלארען ענטפער, צי איז איריש א שפראך — ראדיקאל
געענדערט.

ביי דער פאלקס-צעהלונג איז מען געגאנגען האנט אין האנט
מיט די „אידישיסטען“...
און ערשט נישט לאנג, דא ק"ק ווארשוי, אז דער בעל-הבית'ן-
שער, ציוניסטישער לייב-ארגאן האט אימפארטירט פון ריגא טא-
וויאו'ס א נישט זעהר ריינעם ארטיקעל געגען איריש, — וואס איז
געשעהען? עס איז גענוג געווען, דער „פריינד“ פון איריש זאל א
ריהר טון מיט א ברעם פון א ביז אויג, עס זאל זיך אויסווייזען.
אז עס איז געווען צופעליג, אז עס איז געשעהען על פי
טעות...

דער רעדאקטאר איז אין דערהיים נישט געווען, געפיהרט דאס
רעדעל, האט זיין שטעלפארטרעטער, דער פעליעטאניסט פון
„היינט“, האט ער פארזעהן, און דער ארטיקעל איז אריין
נישט ארומגעוואשען, נישט גערייניגט און געפוצט; מיט'ן גאנצען
שמוץ אריין...

און איינז — א נייער נצחון!

און שוין נישט איבער היימישע און איילענישע,
נאר צופעליג פארבלאנדזשעטע, — אסימילאטארען לא-
זען גריסען!

אין „איזראעליטא“, אין לייב-ארגאן פון דער ווארשעווער
שווינדזיכטיגער אסימילאציע, פראפאגירט זיך גאנץ ערנסט א אי-
דישער ארגאן; דאס זעלבע ווערט פראפאגאנדירט אויף די אסימ-
לאטארישע וואהל-פארזאמלונגען!

מען מוז רעדען צום פאלק — אידיש!
 און נישט ווי אמאל, עליו השלום, צעדערבוים, ביים צוטרעד
 מען צום אידישען „קול מבשר“ האט געוואלט: „מנצח זיין אידיש
 מיט אידיש“ —

דאס וואלט היינט שוין צופיעל העזה געווען. היינט איז מען
 געגען אידיש באשיידענער: דער אפעמיט איז קלענער און די ציין
 שוואכער.

מען וויל נאר ארויסנעמען דאס געוועהר פון די ליטווישע
 הענט, מען וויל דערפון אראפציהען די פ ר ע מ ד ק י י ט, מען
 וויל עס נאר כ ש ר ' ז, און — באנוצען צו דער ארבייט!

אין אונזרע הענט וועט עס זיין היימישער, פוילישער...
 מען קאן דאך נישט פארלירען די גאנצע „פינסטערע מאסע“,
 מען מוז דאך איחר טראגען ל י כ ט און „אביוואטעלסקאשטש“
 און באקומען ברויט און כבוד...

מען קאן דאך בלייבען, ווי א פאסטור אהן א פיפערל, און
 וואס ערגער איז, — אהן שאף! אין וועמענס נאמען וועט מען
 רעדען דארט, ביי י ע נ ע ? !

ווי אזוי מיר וועלען אננעמען די אפטריוניגע, — פון דעם און
 שנדערשט מאל, דערווייל ווערט באצייכענט א נצחון.

2.

ציימען ביימען זיד.

הענגען צוויי קיילעכלעד, אנגעלאדענע מיט אנטקעגענגעזעצ
 מער עלעקטריציטעט, איינס נישט ווייט פון צווייטען. אויף צוויי
 באזונדערע פעדים אין דער פרייער לופט, — טוען זיי נישט מעהר,
 נאר ציהען זיד צו און שמויסען זיד אפ.

א מאמענט נאך א מאמענט.

א מאמענט לויפט מען זיד אקעגען מיט ליעבשאפט — אהדות
 זאל זיין, באהעפטען וויל מען זיד; און א מאמענט פון אפשפריינגען
 איינס פון צווייטען מיט עקעל און האס; און איינער נעמט פון
 צווייטען דעם ווייטסטען וועג.

דאס זעלבע צווישען פעלקער.
אלץ האט זיין צייט, זאגט שלמה.

ציימען פון צוציהען, אקעגען לויפען, און ציימען פון אפֿ-
שפרינגען און אפֿשטויסען ביימען זיד. דאָס זענען היסטאָרישע
מאָמענטען; טעזע און אַנטימעזע.

אין מאָמענט פון צוציהען וואַקסט דאָס מ ע נ ש ל י כ ע,
דאָס האַרציגע געפיהל פאַר אַלץ, וואָס איז מענשליך. שפינען זיד
פון האַרציג־גאַלדיגע פעדים די אַלגעמיינדמענשליכע אידעאַלען,
און וועבען זיד די אַלגעמיינדמענשליכע אינטערעסען...

אין מאָמענט פון אַפֿשטויסען ציהט זיד יעדעס פּאָלק צוריק
צו זיד אליין, וויל עס האָבען התבודדות, חשבון הנפש, אַריינקלע־
רען איז זיין אייגענער נשמה, שעפען אוצרות פון אונטער די באַר
וואוסטזיניגע שוועל, נעמט זיד יעדעס פּאָלק צו זיין ה י י מ י
ש ע ר אַרבייט, אַנטוויקעלט עס זיין אייגענארט; שפינט און
וועבט זיד דאָס אינטימע היימיש־נשמה־דיגע, דאָס פּאָלקסטימליכע,
האָס אינדיווידועל־נאַציאָנאַלע.

און דער סינטעז?

די קינפטיגע מענשהייט, וואָס וועט
באַשטעהן פון אינצעלנע פרייע, זעלבסט־
שטענדיגע און אייגענארטיגע פעלקער.

ווייט איז די צוקונפט; לאַנג נאָך וועט דויערען דער היסטאָר־
רישער פּראָצעס פון צוציהען און אַפֿשטויסען, — די מאָמענטען
ביימען זיד, וואָס אמאָל ראַשער, אבער דאָך נענונג לאַנג
האַלטען זיי זיד, און דאָס מענשליכע לעבען איז אזוי קורץ...

לעבט א מענש א קורץ לעבען מיט א קורצען זכרון אין א מאָ-
מענט, האַלט ער איהם פאַר א י י ב י נ; ענדיגט ער זיד ביי
זיין לעבען נאָר, און ער אליין איז נישט פעהיג זיד צו ענדערען, —
שווי צוגעוועהנט, שוין פאַרשטיינערט — וויל ער דעם מאָמענט
אויסציהען אויף ווייטער מיט געוואַלט! און קאָז ער נישט, — די
מענשליכע הענט זענען צו קורץ, צו שוואַך, — זעצט ער זיד
אָועק, מאַכט די אויגען צו און וויל וועניגסטענס נישט זעהן, וואָס
עס ענדערט זיד אַהן איהם און געגען זיין ווילען, זיצט ער מיט
פאַרלעגטע הענט און חלומ'ט זיד ווייטער זיין דור, זיין טעזע...

דאָס איז אייער דיאָנאָזע, אסימילאַטאָרען...
און צינד, זאָגט מען, האָט איהר זיך אויפגעכאַפּט, די אויגען
געעפענט און איהר ווילט ארבייט...

דאָס איז אונזער נצחון.
מיר האָבען באלד דערפיהלט, אז דער צווישען-פּעלקער-פּרייה
לינג איז פאַרביי, אז דער ווינטער קומט, ביזע ווינטען זאָגען
איהם אָן, און מיר זענען צוריק אהיים.
דער ווינטער געהט, ווינטען זאָגען איהם אָן — אַרבייט פולע
הענט. מען מוז די ווענט פאַרקלעפען, דעם דאָך באַשלאָגען, די
פענסטער באַוואָרענען, אַנגרייטען פאַרהייצונג, באַלייכטונג און —
ברייט... און מיר האָבען זיך באלד צו דער היימישער ווערקשטעל
געזעצט...

איהר זענט אין פרעמדע הייזער, אין פרעמדע זאַלען גע-
בליבען, פאַר פרעמדע פּיס זיך געשלענדערט... דאָרט איז אזוי ליכ-
טיג, אזוי רייך, און די היים איז אזוי אַרעם, אזוי טונקעל...
האָט איהר אַ פרעמד לעבען געלעבט, פרעמדע אַרבייט גע-
טאָן, האָט מען אייך געגעבען אַנצהערען, אז מען דאַרף אייך נישט,
אז דאָרט פּעחלען קיין הענט נישט. האָט איהר זיך צו אַ ו אַ ר
פּע ו, זאַל זיין ו אַ ס ו ו ע נ י ג ע ר אויף איין אַרט,
אפּשר וועט מען אייך איבערלאָזען...

האָבען זיך צוויי פון אייך אויף איין אַרט געטראָפּען, איז איי-
נער פון צווייטען אַפּגעשפּרונגען — נישט צוויי מיט אַמאָל, צו
פיעל און צו גרויס אין די אויגען. איז עמיץ פון אייך צופעליג קע-
גען אַ שפּיגעל געגאַנגען, זיך אליין דערזעהן, איז ער אַפּגעשפּרונ-
גען. ער האָט זיין מאַסקע נישט דערקענט; געמיינט אַ צווייטער
געהט...

און זענען די איינצעלנע אויך איבעריג געוואָרען, האָט פאַר
איינצעלנע אויך פאַרפּעהלט מעסער און נאָפּעל ביים פרעמדען טיש,
און קיין הוסטען האָט נישט געהאַלפּען — האָט מען זיך אַפּגע-
רוקט אָן אַ זייט, געזעצט אין אַ פאַרשאַטענט ווינקלעלע, די אויגען
פאַרמאַכט און גע'חלומ'ט, און איינגעדרימעלט...
האָט איהר אייך אַצינד אויפגעכאַפּט!

אַרבייט ווילט איהר און צוריק ביי אונז! ווי געזאָגט, דאָס
איז אונזער נצחון, מיר וועלען אבער קיין פּוס, אלס זיגער, אויף

אייער האלץ נישט שטעלען, מיר וועלען פאר אייך אונזער טיר
נישט פארמאכען; ביי אונזער ווערקשמעל וועט קיין ארט צו אר-
בייטען פאר אייך נישט פעהלען, — מיר וועלען אייך אויפנעמען,
צולאזען, נאָר קוקען אייך אויף די הענט...

איהר זאלט נישט איינשפאנען און נישט זיהען קיין
כלאים, נישט שפינען און וועבען קיין שעטנט, איהר
זאלט נישט אריינפיהרען קיין נישט כשר'ען קאנטראבאנד...

עס איז ביי אונז חשבון הנפש, עבודת הקודש
און כשר מוז זי זיין און רייז...

צייטען בייטען זיך... אמאל איז מיט יעדען גר געווען ששון
ושמחה, עס האט אונז אנגעפילט מיט שטאלץ; זעהט, ווער עס
איז צוריקגעקומען! מיר זענען שוין היינט נישט אזוי ארעם! ווילט
איהר ביי אונז נעמען: ווארעמקייט, היימישקייט? אונזער
אייגענס — וויפיעל איהר ווילט...

ווילט איהר אונז געבען, מוזען מיר וויסען וואס,
נאלד אדער פרעפראנסירענדלעך? !
צייטען בייטען זיך!

3.

עצות צו די צוריקקומענדע גרים.

און איז עס נישט א פרוביר-באלאן געווען, און איהר ווילט
זיורקליד צוריקקומען, ווילען מיר אייך עטליכע עצות געבען.
איהר דארפט אייך נישט באליידיגען:

איהר האט אונז אזוי לאנג עצות געגעבען, אזוי
לאנג שטראף-רייד גערעדט, אזוי לאנג פון דער הויך אראפ גע-
לערענט.

איז נאמען פון אייראפא, — איהר זענט מיט אלע איהרע בע-
דער באקאנט! — איז נאמען פון „פארטשדיט“, וואס איהר האט
מאנאפאליזירט, — איז נאמען פון בירגערליכקייט, וואס איהר האט

אייד פאר איהר איינציגען העראָלד געמאכט, — האָט איהר גע-
ברעדיגט; און איז נאָמען פון „מענשליכקייט“ — זי איז דאָך פון
צונג נישט אַראָפּ.

לאָזט אונז פאר דאָס איינמאָל א י י ד אָן עצה געבען, און
איז נאָמען פון איינפאכער לאָניק!

קומט איהר ווירקליך צוריק, ווייל, ווי מיר ווילען גלויבען,
עס האָט זיך אויפגעוועקט אין אייך א שטיקעל בענקשאַפט, עס
איז געקומען צום וואָרט דאָס געפיהל פון פליכטען געגען א פאָלק,
פון וועלכען מען שטאַמט, און איהר ווילט ווירקליך צוריק אַנקניפען
די פעדים, וואָס איהר האָט איבערגעריסען מיט אייערע אייגענע
קרובים, שוועסטער און ברודער, און אפשר נאָך טאַטער-מאַמע —
מיט איהר עס ווירקליך בשלמות, טאָטוט עס אויך ע ה ר ל י ד.

צו אַלעס ערשטען זאָלט איהר אייך אָפגעוועהנען פון רכילות,
פון לשון-הרע, פון פאַלש באַשולדיגען אייערע געגנער...

אַט איז אייער „מאַניפעסט“, מיט וועלכען איהר זייט מודיע,
אַז איהר ווילט זיך נעמען צו אידיש, שרייבט איהר: און מיר ווע-
לען זיך באנוצען דערמיט ע ה ר ל י ד, אַהן הינטער-פּיסלעד,
אַהן אינטריגעס, אַהן פאַרטייאַינטערעסען, ווי די ליטוואַקעס טוען...
און „ליטוואַקעס“ זענען די אַלע, וואָס האָבען נישט געהאַט
דאָס גליק געבוירען צו ווערען אויפ'ן הייליגען „גרושיבאָוו“, די
גאַנצע נאלעווקעס, דזשיקא און די גאַנצע סביבה, און די פּראָווינץ-
לייט, און די אַלע, וואָס קענען נאָך עברי, און די אַלע, וואָס שעמען
זיך נישט מיט'ן ביסעל עברי...

דאָס זעלבע איז געזאָגט געוואָרען אויף פאַרזאַמלונגען...
און ווי וואָלט געווען, ווען מיר וואָרפען אייך די שמוציגע באַר-
שולדיגונג צוריק אין פנים אריין?
ווען מיר זאָגען:

איהר מיינט עס נישט עהרליך מיט'ן אידיש, איהר געהט מיט
הינטער-פּיסלעד, איהר האָט אין זין פאַרטייאַינטריגעס, איהר
מיינט נישט די הגדה, נאָר די קניידלעד — דעם כבוד מיט'ן ברויט
פון דער מאַסע!

אַז אייער נאָז האָט בראַמען דערשפּירט!
אַט הויבט די מאַסע אויף דעם קאַפּ, אַט דעמאָקראַטיזירט זיך
אַלץ, אַט וועט זי באַקומען נישט היינט, איז מאָרגען, איז איבער-

מאָרגען — וואהל־רעכט אין שטאָדט־דומע אריין... קוריעס וועלען זיין, און געשעפטען וועלען זיין ביי דער דומע, לא ימלם, עם זאל נישט זיין. איז אייד א שאַד געוואָרען, ווילט איהר דעם עולם צו זיך צוריקציהען...

און אייערע יונגע ארוואַקאטען, און אייערע יונגע דאָקטויר־ים, וואס האָבען פּלוצלונג צוריק א שטיקעל ליעבשאַפט צום פּראָס־טען עולם באַקומען, זענען אויך נישט עהרליך... מען האָט פון עולם פּרנסה! נאַלעווקער וועקסעלעך, האַלב־רובל־דיגע וויזיטען... גויים קומען נישט... פאַלט אָן א שרעק: וואָס וועט זיין ווייטער? מאַר־מער שאַקעלט זיך דער גאַנצער עולם פון אונז אָפּ? ווער וועט אונז שפּיזען, שוכען און קליידען...

ד אַס האָט איהר געמיינט, זיך האָט איהר אין זין? וואַלט עם נישט געווען, אלס אייער באשולדיגונג, וואַרשיינ־ליכער, באַגרינדעטער? דאָכט זיך, אז די פּאַקטען רעדען דערפאַר! און פונדעסטוועגען האָבען מיר עם נישט געטראַכט, נישט געוואַלט טראַכטען, מיר ווילען אייד אויסשטרעקען די האַנט, אויפ־נעמען —

הערט וועניגסטענס אויף פאַלש צו באַשולדיגען, הערט אויף באַוואוסטזיניג־פאַלש הושד צו זיין. —

4.

פאַר צוריקגעקומענע גרים — א צווייטע עצה.

און די צווייטע עצה איז: שווייגען!

כל־זמן איהר זענט נישט צוריקגעקומען, זיך נישט צוגעהערט, נישט צוגעקומט, נישט שטודירט, וואָס אין דערהיים טוט זיך, וואָס איז דער צייט פון אייער אַפּוועזענהייט אין ביי אונז באַשאַפּען געוואָרען, — איז יעדעס וואָרט אַ זינד. און קומט איהר נאָך פאַר דער פּוילישער עפענטליכקייט און רעדט פון אונזער פּוילישער־האַס, פון אונזער אַפּגערייסענ־

קייט דערהויפט, פון אונזער פאנאטיזם, אפסקוראנץ
 מיזם — איז עס א פאליטישע מסיירה!
 איד וויל אייך נישט באליידיגען, שלום מאכען וויל איד מיט
 אייך; נאך דעם אמת פארליקענען קאן איד נישט, טאר
 איד נישט!

פון וואָנען ווייסט איהר, וואָס ביי אונז טוט זיך?
 איהר האָט שוין אזוי לאַנג צום אויער קיין אידיש וואָרט נישט
 באַקומען, קיין תּמנּוּת אות פון קיין אידיש וואָרט אין אויג נישט
 געזעהן — פון וואָנען ווייסט איהר, וואָס אין אונזער ווערקשטעל
 טוט זיך, וואָס עס שפינט זיך אויף אונזער ראָד?
 וועט א פּראַנצויז רעדען איבער פּראַנצויזישע אידעען און אי-
 דעאַלען אויפ'ן גרונט פון דער דייטשער ליטעראַטור?
 — אַיבאָ! אַראָפּ! וואָלטען די פּראַנצויזען גערופּען. אפשר
 געטראַכט: א משוגע'נער...

און ווען די איינציגע קוועלע פאר דעם טייערען פּראַנצויז
 וואָלטען געווען די סקאַנדאַל-בראַשורען, פּאַסקווילען, פּאַמפּלעטען
 און העץ-בלעטער, מיט וועלכע די פּרייסישע רעגירונג האָט, שפּאַד
 רענדיג צום פּראַנצויזיש-דייטשען קריג אויפגעפאַכט ביי די דיי-
 טשען האָט און אַפּשיי צום פּראַנצויז — דאָ וואָלט שוין „אַיבאָ!“
 וועניג געווען.

„פּאַרקויפטע נשמה, פּאַררעטער!“ וואָלט עס געהייסען.
 און וואָלט זיך אין פּוּזען אונטערגעשטעלט א פּאַליאַק צו
 האַלטען א וואַהל-רעדע אויפ'ן גרונט פון האַקאמישער ליטעראַטור
 און אַסטמאַרקער פּאַראַיז-בלעטער? און וואָלט אַ רוטענער געקור-
 מען אויף א פּאַרזאַמלונג וועגען דער אונטערזיטע-פּראַנצויז, אין
 לעמבערג, למשל, און גע'דרש'ענט „פּאַקטען“ פון פּוילישען „טשאַס“
 אַרויס, געפּרעדיגט די מיינונגען פון פּראַפּעסאָר טוואַרדאַווסקי?
 און זאָל א פינלענדער, נאָך א לאַנגער צייט פּאַליציי-דינסט אין
 פעטערבורג, קומען אהיים און, אריינמישענדיג זיך אין וואַהל-
 קאַמף, פּאַפּולאַריזירען מענשיקאָוו'ס אַרטיקלען אין „נאַוואַיע וורע-
 מיא“!

איד קען נישט קיין פינלענדיש, איד ווייס נישט, ווי אזוי עס
 וואָלט ביי זיי געהייסען; ביי אונז הייסט עס: פּאַלשע מסירות,
 מעשה בוכנער, בראַפּמאַנ'ס רכילות!

און איהר, די אונזער יגע, און אין א צייט
פון צושיידען זיך יעדערער צו זיין אר-
בייט, טראכט און רעדט וועגען אונז לויט פרעמדע
קוואלען! זאגט נאך, וואס יענע רעדען!

און איהר ווייסט גאנץ גוט, אז נישט פוילען רעדט,
אז דעם בעסטען עהרליכסטען טייל פון פוילען
האט מען דאס מויל מיט דער פויסט פארמאכט, אז פריי רע-
דען רעדט נאך דער פוילישער „ענדעק“ און דער אידישער
אפטרין גער!

וועמען זאגט איהר נאך? וועמען האט איהר אייערע נשמות
פארקויפט?

קומט, זעהט, הערט, לערענט, שטודירט, און ביז דאמאלט—
שווייגט!

5.

פאר צוריקגעקומענע — א דריטע עצה.

איד האב דעם טיטעל געענדערט, צוליעב אן אנאנים, וואס
איד האב אין מיין פאסטקעסטעל באקומען.

איד זעץ איהם איבער ווארט ביי ווארט; דאס אריגינאל אין
פויליש.

— „מיר זענען קיין „גרים“ נישט, — פראטעסטירט דער
אנאנים, — מיר זענען, און נאר אויף א צייט, פרעמד געווארענע.“
„א דאנק דער ערציהונג אויף א פרעמדער שפראך, אין א
פרעמדער שול; א דאנק מאדערן געווארענע (געוועזענע?) אירען
און אידעאלען (פון פרעמדע ליטעראטורען) און שפעטער נאך —
א דאנק פאליטישער (?) און סאציאלער באזונדער־שטעלונג (הערט!)
געלט קלינגט!!!) זענען מיר צו ווייט אוועקגעגאנגען, בשעת ווען
די מאסע אין הינטערשטעליג געבליבען.“ (פיליכט — אז אנדער
וועג געגאנגען?)

„צינר גענעהנען מיר זיך צו ר י ק און ווילען פרעדיגען
אונזערע אידעען, טיילען זיך מיט אונזער קולטור“ („אונזער“ איז
אפילו יא דוקא. אבער א גומסקייט איז עס!).
„גרים“ אין גענוענפילטער האָט אויך נישט מעהר באַטייט,
ווי אוועקגעאנגענע, נאָר וועגען א וואָרט לוינט זיך נישט צו שפּאַר-
רען; איך לאָז עס גערן אַרויס...

גילט די דריטע עצה עבען די, וואָס ווילען צוריק קומען פרע-
דיגען זייערע אידעען, אַרײַנברענגען זייער קולטור... מיר, ווי גע-
זאָגט, פּאַרטייטשען: פרעדיגען פ ר ע מ ד ע אידעען, פּלאַנצען
פ ר ע מ ד ע קולטורען... מיר זאָגען: אלע וועגען פיהרען צום
מ ע נ ש, נאָר יעדעס פּאַלק האָט זיין וועג, און איהר זאָגט:
טוישען דעם וועג! חלופין מיט קולטור־ווערטען! מיר ווילען אַנט-
ווילקען דאָס הײַמישע און אײַגיגע נאָרטיגע,
איהר הייסט עס אַרויסוואַרפען און נעמען פרעמד פייער צום
מזבח...

דערווייל דרש'ענט איהר עם אויף פּויליש, עפענטליך פאר דער
אינטעליגענץ, — א גענעראל־פּראָכע, און אין א קורצער צייט ארום
וועט איהר א גרויסען קרבן ברענגען, איהר וועט איבערווינדען אייער
עקעל צו אידיש, און קומען דרש'ענען צום פּאַלק — איהר וועט
איהם די אויגען עפענען, פּאַרגלייכען אייגענס מיט פרעמדס און
אַנרײַדען צום טויש!

מיר וועלען אייך דאָס מויל נישט פארמאָכען. נאָר אַן עצה
ווילען מיר אייך אין פּאַראוים געבען, די דריטע עצה:
פ א ר ג ל י כ ט ע ה ר ל י ד, חלופים איז אויך אַ גע-
שעפט, נאָר — עהרליכע מאַס און וואָג! די זעלבע סתורות אויף
ביידע וואָגשאַלען!

פּאַרגלייכט גלויבט מיט גלויבט!

עקוויוואַלענטען נעמט!

רעדט איהר פון כלי קודש, זוכט צווישען אונזערע רבנים א
„מאָצאָד“, צווישען די רבי'צינס א „גאַספּאַדיני“, ווייזט אָן אויף
א מגיד, וואָס דרש'ענט: קויפט נישט ביי גוים... קויפט איבער
אונזערס א וועטערינאַר — אונזער שוחט... כאַפּט א גבאי'טע ביי
דער האַנט, ווען זי גנב'עט א פרעמד קינד צום אַפּאָידישען... און
בל־זמן איהר וועט עם נישט טון, האָט איהר קיין רעכט נישט,

אנצורעדען צום טוישען! מיט אונזערע בלייקורש האָבען מיר איי
גענע חשבונות — טוישען נישט! קיין שלעכטע געשעפטען ווילען
מיר נישט מאַכען!
זאבאָאָנים?

פאַרגלייכט אונזער קדישיתום און דעם פרק משניות צו עלית
נשמה מיט די מיטלען, וואָס אנדערע באנוצען צו דעם צוועק...
אַבערגלויבען?

אָט, נעמט אונזער גיהנום, אונזער יענער וועלטיגע קאַטאַרגע,
מיט'ן מאַקסימום פון צוועלף חדשים, און פאַרגלייכט מיט'ן איי
ביגען פרעמדען...

געפעלט איד, פילייכט, דער „סדור“ נישט?
„פאַרשפרייט גאָט דיין פורכט אויף אלע ווערק; דיין אַנגסט
— אויף אַלץ, וואָס איז באשאַפען...“
„זאלען אלע מאַכען איין בונד צו טון דיין ווילען מיט'ן גאַנצן
צען האַרץ!“

אַזוי בעט א איד, איהר האָט שענערס?
און וואָס פאַרלאַנגט א איד פון סדור אַרויס? שלום, עס זאָל
נישט פאַרגאַסען ווערען קיין מענשליך בלוט, און — גערעכטיג
קייט:

„דאַס ביזע זאָל אוועק מיט'ן רויך, די הערשאַפט פון מאַט
וויליגקייט זאָל פאַרשווינדען פון דער ערד“ —
איהר האָט בעסערס?

און אויף משיח'ן וואַרט א איד, ער זאָל קומען אויסלייזען די
וועלט פון שרעק און פּיין, פון קאַטאַקליזמען צוליעב ארעם און
רייך... אַלץ זאָל זיין פאַר אַלע. פאַלקסטימליך הייסט עס: ברויט
און קליידער זאלען וואַקסען גרייט אויף די בוימער...
איהר האָט געפליגעלטע אידעאלען?

האָט איהר אַמאָל פאַרגלייכט אונזערע פאַלקסליעדער מיט
אַנדערע? אונזערע פאַלקס־דערצעהלונגען מיט די, למשל, וואָס די
ברידער גרים האָבען געזאַמעלט? האָט איהר ביי אונז יענע גולנים
געפונען, יענע איבערשפיצטע אויסנאַרער און די זיבענ־מיליענדריגע
שטיוועל?
געזען?

פאַרגלייכט ש ב ת, דעם טאַג פון רוהען פאַר אַלע, פאַר

נאָט און לייט, פאַר'ן האַר און פאַר'ן קנעכט, און פאַר'ן פיה, מיט'ן רעליגיעזען אינסטיטוט — זונטאָג. פאַרגלייבט אונזערע אמאָליגע געזעצליכע באַציהונגען צו פרעמדע, מיט'ן איינאיינציגען אויסנאָם פון קרבן פסח, מיט די היינטיגע — אין צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט (איהר האָט דאָך אזוי ליעב אויפ'ן זייגער צו קוקען!) ביי די פרייסטע, הומאניטאַרסטע פעלקער (איהר זוכט דאָך דאָס גוטע נאָר אין דער פרעמד!)...

און דאָס זענען דאָך עכען די קולטור־מאַמענטען, וואָס איהר און מיר הויבען אויף און אנטוויקלען. די ווינקעל־שטיינער, וואָס מיר לעגען אַלס פונדאַמענט צו אונזער קולטור־עלען הייליגטום, די פונקטען, וואָס מיר זאַמלען און פאַכען אויף אַ גרויס ליכטיג פיער! מיינט איהר ערנסט מיט'ן טוישען? וועלען מיר זיך נישט גענאַרען?

— אָבער מיצקעוויטש!

מיר קענען מיצקעוויטש'ן און בויגען די קעפּ פאַר'ן האַלבען נביא: מיר האַבען גאָנצע געהאַט, און הערט—מיר ווילען זיי נאָר אמאָל האַבען! מיר קענען אויסער מיצקעוויטש נאָר אַנדערע גייסטער... שעקספּיר, הוגאָ, שעלי — אַ דאָגמא, די וועלט איז נישט אַרעם! דאָס באַפרייט אונז אַבער נישט פון אייגענעם שאַפען. נישט נאָר קאַנסטרוירען, ווי איהר טוט, ווילען מיר, מיר ווילען אויך פּרודוצירען! מיר ווילען, ווי איהר, קיין קולטור־פאַראַזימען נישט זיין. מיר ווילען נישט שטעהן הינטער פרעמדע פענסטער פון פרעמדע ליכטיגע שטיבער, יעדע שטוב מוז האַבען איהר לאַמפּ, איהר ליכט.

און — פאַרגלייבט!

נישט קיין גאַנצע פּופציג יאָהר אַרבייטען מיר, פאַרגלייבט דעם פאַרמשריט, וואָס אונזער קליינע יונג־אידישע ליטעראַטור האָט געמאַכט, מיט דעם פאַרמשריט פון אַנדערע רייכע ליטעראַטורען פון רייכע זעלבסטשטענדיגע פעלקער אין דערזעלבער צייט!
— אַתה בחרתנו? !!

שרייט נישט! עפענט קיין גרויסע אויגען נישט!

ביי אונז איז עס איינפאַך און מענשליך:

דאָס איז די מענשליכע קולטור פון שוואַכען און אונטער־

דיקטען!

די עטיק פון די, וואָס בויען נישט זייער צוקונפט אויף פיזי־
שער קראַפט, און זייער רעכט — אויף דער פּוּיסט!
און „חוזק האָט דעם טאַטען נישט דערקענט“. אויפ'ן „אתה
בחרתנו“ (נאָר אין ערגערען זין) האָט מען דאָר אַייער אַסימילאַציע,
נאָר אין בערלין, געבויט.

א קורצען זכרון, וואָס איהר האָט! מיט דער בייטש האָט
איהר דאָר, ערשט נישט לאַנג, די ציוניסטען געשמיסען.
„מיר, פּראָפעטור־קינדער — האָט עס געהייסען — ברויכען
קיין לאַנד, בויען קיין שטאַט; דאָס באַשטעהט אויף אונטערדרי־
קונג און רויב!

„מיר, מלאכים־דיגע בני־דת־משה, ווילען קיין בלוט פאַרני־
סען, און טרייבען פון זיך אָפּ מיט עקעל די אידעע פון ארמיי און
פּאַליציי.

„מיר, הויכער אדעל ביז אברהם, יצחק ויעקב, ווילען קיין
פיסקוסען נישט זיין“ —

געפרעדיגט און — —

געבעטעלט די אנערקענונג פון פרעמדע שטאַטען, און פּראָ־
טעסטירט פאר נישט געבען עפּאַלעמען אין פרעמדע אַרמיען:
„וואָס איז? מיר זענען קיין העלדען נישט? קאַנען קיין בלוט נישט
פאַרניסען? און פאַרוואָס טרייבט מען פון פּאַליציי און אַקציע?...
קאַנען מיר נישט ערפילען אונזער פליכט צום פאַטערלאַנד?!“

— אַבער — שפּרינגט איבער דער האַז פון בייט צו בייט,
פון קולטור, פון וועלכער מיר רעדען, צו פּאַליטיק, פון וועלכער מיר
ווילען נישט וויסען — אַבער פאַנסטוואָ וו'פאַנסטוויע! —
היתכן? האָר און נעגעל שטעלען זיך קאַפּויר!

שרייט נישט, — מענשיקאָוו זאָגט עס. מאַרקאָוו פּרעדיגט
עס: דער שטאַט קען נאָר איין שפּראַך, איין קולטור...

„נאַסודאַרסטוואָ וו'נאַסודאַרסטוויע“ הייסט עס אויף רוסיש...
שיט נישט צו קיין קוילען צום פייער, אויף וועלכען מיר ווען
לען זיך נאָר לאַנג בראַטען, און אלע:

מיר, די אמת'ע פּאַליאקען און איהר — אין דער־
מיט! — —

6.

פּאַר קומענדיגע — נאָך אַן עצה.

ווייטער געענדערט דעם טיטעל.

דעם אַנאַנים צוליעב האָב איד זיך אָפּגעזאָגט פון וואַרט „גרים“, אַבוואָל אין געזענפּיסלעך; צוליעב אַ דערקלערונג אין לייב־אַרגאַן פון דער היגער שווינדזיכטיגער אסימילאַציע (פון דעם קאַז איד מיך נישט אָפּזאָגען!) האָב איד אויפ־געמעקט נאָך איין וואַרט, דאָס וואַרט „צוריק“.

גלאַט — קומענדיגע!

און אפילו נישט גלאַט:

דער „איוראַעליטאַ“ לייקענט אָפּ אונזער נצחון (דאָס טוט נאָך עמיץ און נישט קיין מינדער־ווערטיגער). אמת טאַקע, שרייבען וועט מען אידיש, רעדען וועט מען צום פּאַלק אויף זיין לשון, אָבער נישט אויף שלום זענען מיר געקומען, נאָך אויף מלחמה! מיר ווער לען נאָך אויסרייסען דאָס געוועהר פון די שונאים'ס הענט און באַד נוצען עס מיט דער שרעקליכסטער קראַפט טאַקע געגען די שונאים! און אויפּפלאַקערען וועט אַ נייע, שמאַרקע מלחמה. מיט אונזער געוועהר וועט מען אויפּשפּאַלטען די מויערען פון אונז זער גייסטיגען געטאָ! פון הויכען טורעם פון דער „אידישער קול־טור“ וועט מען אָפּרייסען דעם דגל־מחנה־יהודה און אויפּשטעלען די קאַמעלעאָז־פּאַרביגע, ווייל זי איז אַן אַלער־פּעלקער־פּאַרביגע! אַלזאָ — נישט אָביעקטיווע קולטור וועט מען געבען, ווי מען האָט גערעדט. נישט אַריטמעטיק, פיזיק, כעמיע, און נישט נאָך פּוילישע גראַמאַטיק און געשיכטע... נאָך טאַקע פּאַרטיי־פּאַליטיק! נאָך „ליטוואַקעס“ טאַרען עס נישט, נאָך זיי איז עס פּאַרווערט; זיי האָבען זייערע אינטערעסען! איהר אָבער מאַכט אלץ לשם שמים... וואָס עס מעג יאָווים, טאָר נישט דער אָס, אָדער פּאַרקערט! ... סיריוויסיי — „פּלשתיים עליך, שמשון!“

און איד בין מודה, עס איז אַ געפּאָהר פּאַר — אידיש!

אַט האָט זייערס אַ מומחה אויף אידיש, אַ ספּעציאַליסט — אַ „לעקטאָר“, אַרויסגענומען אַ פּאַר שורות פון מיין ערשטען פּע־

ליעמאן און איבערזעצט אויף פויליש, איז ארויסגעקומען — איין
גאט זאל עס איהם מוחל זיין!

איד שרייב: „טראגעדיע דעם פאלק „פאסטעמפ“ און אביי-
וואטעלסקאשטש און באקומען ברויט און כבוד“ — —
לויט דער איבערזעצונג הייסט עס:

געבען דעם פאלק בילדונג וכו' און אוועקגעמען זיין ברויט און
האנער...

היינט שמעלט אייך פאר, אז זיי, די, וואס בענקען און
חלומ'ען שוין אויף פויליש, וועלען די געדאנקען זייערע איבערזע-
צען אידיש, וואס עס וועט ארויס?

וואס פון די אידעען וועט ארויס, איז נישט מיין באבעס דאגה,
אבער פון אידיש וועט ווערען שוין נישט קיין זשארגאן, א טאטע-
ריש וועט ווערען.

פאראומרייניגען וועלען זיי עס!

אויסער, אויב זיי וועלען שכל באקומען און דינגען א ליט-
וואס! —

אבער דאס איז די אייניג ציגע געפאהר!

די שפראךגעפאהר, די אידעען זענען אבסאלוט נישט גע-
פעהרליך!

דעם פאלק זענט איהר לחלוטין נישט געפעהרליך! אייערע
חיד-בורזשואזע אידעען, קאפיטאליסטישע וועלט-אנשוואונגען, זע-
נען אבסאלוט נישט פאר'ן פאלק, רעדט איהר וועגען פארטשריט,
גלוסט זיך לאכען: ווי קומט איהר, וואס ווילט באהאלטען, קאנסע-
רוירען און ווייטער קולטיווירען דעם אלטען „מח יפית“, צו פארט-
שריט, צו מענשליכער פרייהייט? און דערמאנט איהר נאך דאס
ווארט „דעמאקראטיזם“, איז שוין לאכען אויך וועניג. קוקט מען
אייך אין פנים אריין, צי ווערט איהר אליין נישט רויט...

איהר — און דעמאקראטיזם!

און ווען איד זאל האבען א טעות, ווען אייער ווארט זאל
ווירקליך טרעפען צו דער „פינסטערער מאסע“ — צום פאלק,
ווייסט איהר, וואס דאס רעזולטאט וואלט געווען?

— רן—סי—פי—קא—צי—ע!

פּויליש וועט איהר זיי הען, וואַקסען וועט רוסיש!
 איהר גאָפּט, און דאָר איז עס אזוי איינפאָד!
 אונזער באַציהונג צו פּוילען איז אַן איינפאָכע, אַ לאַיאַלע,
 איד וועל מעהר זאָגען: אַ געטרייע און אַ ליעבע!

אמת, פּאָליאַקען זענען שלעכטע פּאָליטיקער, אייגענטליך נישט
 דאָס פּאָלק; דאָס פּאָלק איז נאָר ערנסט צום וואָרט נישט געקומען.
 נאָר זיינע אמאָליגע פּריצישע רעדעלפיהרער און זייערע יורשים, די
 היינטיגע פּאָליטיקער, וואָס די צוריק-שלאָגענדיגע פּאָליע האָט
 אַרויסגעטראָגען... אמאָל האָבען די פּריצים געוואָרט די רור
 טישע רעגירונג זאָל באַפרייען די פּויערים; צינד וואָרט מען,
 די שוואַרצע מאַה זאָל אונז געבען אַ וואונק אויף גלייכ-
 באַרעכטיגונג אין דער שטאַדט-דומע... און פונקט צינד האָט
 דמאָוסקי עט קאַמפּאַני געפונען פאר נויטיג צו דערמאָנען אונז
 ווענען אמאָליגע פּוילישע פּאַגראַמען, וואָס מיר האָבען לאַנג פּאַר-
 געסען און געוואָלט פאַרנעמען... דאָס זענען אבער קליי-
 ניקייטען; דאָס פאַרשרייבען מיר נישט אויפ'ן חשבון פון פּויל-
 לישען פּאָלק...

און, ווי געזאָגט, אונזערע באַציהונגען צום פּוילישען פּאָלק
 זענען קלאַר, ווי דער טאָג.

פאַראַן צוויי פעלקער אויף איין פּלאַץ. אַ פּויליש פּאָלק — די
 מעהרהייט; אַ אידיש פּאָלק (אייגענטליך אַ טייל פון אידישען
 פּאָלק) — די מינדערהייט.

ווי אזוי זענען זיי זיך צוזאַמענגעקומען?
 אַן אָפּמאָד געווען.

געווען אַ היסטאָרישער מאָמענט: מיר האָבען נישט געזאָגט
 וואו זיך אהינצוטון; די פּאָליאַקען האָבען קיין מיטעלשטאַנד נישט
 געהאַט און דעריבער קיין שטערט נישט געבויט.

האָבען אונז די פּאָליאַקען געעפענט די גרענעצען פון לאַנד,
 דאָס הייסט: נישט באַרויבט אונז פון מענשליכען רעכט, זיך פריי
 צו באַוועגען אויף גאָטס ערד, בשעת ווען אנדערע האָבען עס יא גע-
 טאָן. זענען מיר אַריינגעקומען, אונזערס געטאָן: פאַרשפּרייט
 האַנדעל, אינדוסטריע; געבויט שטערט, מען זאָגט אַפילו די
 „מיניץ“ אַריינגעבראַכט...

סירווויסיי — א ש י ד ו ד...!

א שידוד פון צוויי פעלקער!

אין „אינטערציוע“ איז פון א ס י מ י ל א צ י ע קיין
ווארט נישט געשמאנען! פון אפזאגען זיך פון אידישקייט — קיין
א י י נ צ י ג ווארט! פארקערט: אויסגערעדט געווארען —
זעלבסטשמענדיגקייט: קהל, חדר און ישיבה זענען אונזערע שולען;
דאס בית-דין — אונזער „סאנד“; דער פרנס — דער סאציאלער
פארזארגער, און די ועדים — אונזערע קאנגרעסען!

און אייער גאנצער יחוס, מיצקעוויטש'עס „יענקעל“, וואס
האט געקלאפט אויפ'ן צימבעל דעם פריצ'ס לויב, איז אז א פ-
ג ע ז ו נ ד ע ר ט ע ר איד געווען! געדאווענט, געלערענט זיינע
קינדער אין ז י י נ ע שולען, אין שטאדט אריין געשיקט, אליין
מיט'ן ווייב אויף ימים נוראים אין שטאדט אריין געפאהרען. א
גאנץ יאהר אין שענק, אין א באזונדער חדר'ל „ת ו ר ה“ גע-
לערענט, ז י י נ תורה. ביי דעם אלעם האט ער, גאנץ נאטיר-
ליך און מיט'ן גאנצען הארצען, מיטגעפיהלט דעם פריץ, גליק גע-
וואונשען אין קריג: זאל דער גוטער פריץ נישט פאלען אונטער א
שווערען פרעמדען יאד! און גאט געבעטען פאר'ן פריץ: לאז איהם,
גאט, נישט פאלען. ער איז דאך א גוטער, האט מיר געגעבען אז
ארט, וואו דעם קאפ אנידערצולעגען, ווען אלע האבען מיר בא-
רויבט און פארטריבען!

דאס איז געווען די תפלה פאר'ן פריץ. פאר זיך, אויסער
פרנסה, געזונט און שלום, האט ער א גאנץ אנדערע תפלה געהאט.
ירושלים, האט ער געבעטען, משיח, עולם הבא!

דער יענקעל, וואס האט אזוי גוט געלעבט מיט'ן פריץ, וואלט
פאר כל הוו דעלמא זיין בארד מיט פאות. נישט פארקויפט. גע-
שוואוירען האט ער אויף זיי, אז אויסגעריסענע האר אין הייליגען
ספר באהאלטען... גערעדט האט ער — אידיש! זיין טאכטער וואלט
ער געשאכטען און דעם פריץ נישט געגעבען... און נאך אז „אסי-
מילירטען“ זוהן, ווי נאך א טויטען, שבעה געזעסען. ערגער ווי
נאך א טויטען — זיין נאמען וואלט נישט דערמאנט געווארען...
און דעם פריץ (דאמאלט דער איינציגער פאליאק מיט א דעה)
האט עס נישט געארט! — —

די אָפּגעזונדערטקייט פון יענקעל האָט איהם לחלוטין נישט פאַרדראָסען. זי איז אין זיינע אויגען געוועזען אזוי א מ.ת. אזוי נאַטירליך!

וואָס איז היינט פאַר א נייעם? די פּאַליאָקען האָבען זיך אנט-וויקעלט און ווייט אוועק פון פאַן טאָדעאָוש'ס פּריציפּים, מיר האָבען זיך אנטוויקעלט און ווייט אוועק פון יענקעל צימבאַליסט — די באַציהונגען דאַרפֿען בלייבען די זעלבע.

מיר 'שמעהען אויפ'ן גרונט פון א גאַנץ אַנדערען באַגריף פון שטאַט.

לויט אונזער באַגריף איז דער שטאַט נישט קיין מלך, אויף וועמענס מזבח עס דאַרפֿען געאַפּפּערט ווערען פאַרשידענאַרטיגע פּאַלקס-אינדיווידוּאַליטעטען און די אייגענאַרטע פון מינדערהייט-ליכע גרופּען.

לויט אונזער באַגריף איז דער שטאַט נישט דער באַשיצער פון דער הערשאַפט פון שטאַרקען איבער'ן שוואַכען, זאַל עס זיין קלאַ-סען אָדער פֿעלקער. פאַרקערט, לויט אונזער באַגריף איז עכען דער שטאַט באַשאַפֿען געוואָרען דערויף צו שיצען די באַרויבטע געגען זייערע באַצוווינגער, ווי אויך די מינדערהייטען און זייער אייגענ-אַרט געגען דער אַנפּאַלענדער מעהרהייט...

נאָר פּיליכט איז עס פאַר אַנדערע, וואָס זענען נישט דער צוויגען אויפ'ן געזעץ: איין רעכט פאַר אייך און פאַר'ן פּרעמדען, פאַר'ן איינזעסיגען און געקומענעם — צו מאַדערען, צו אידעאָליס-טיש, — וועלען מיר זיך אין דער באַציהונג צו פּוילישער מעהר-הייט שטעלען אויפ'ן גרונט פון אַפּמאָך!

און וועלען שטעלען נאָר איין פּראָגע: צי קאָן מען אויפ'ן גרונט פון אַפּמאָך שטעלען אונזערע רעכט אין דער פאַרוואַלטונג פון די שטעט, וואָס מיר, אלס מיטעלשטאַנד, האָבען געבויט? קאָן מען לויט'ן אַפּמאָך באַגרענעצען אונזערע רעכט ביים פאַרוואַל-טען די הכנסות, וואָס מיר, די גרויסע מעהרהייט אין פאַרשידענע שטעט, טראָגען אריין אין שטעטטישער קאַסע?

ניין, און דאָד טוט מען עס. פאַרוואָס? ווייל מיר זענען קיין פּאַליאָקען נישט!

קאַנען מיר עס זיין?

מיר זאַגען: ניין!

מיר קאָנען פּאָליאָקען ליעב האָבען; מיר קאָנען האָבען (און מיר האָבען) די זעלבע פּאָלימיש-סאָציאלע און עקאָנאָמישע אינזע-רעסען, ווי די פּאָליאָקען. קיין פּאָליאָקען קאָנען מיר נישט ווערען. אין אונזערע אָדערען רינג א י ד י ש בלוט... און דאָ צושיידען זיך אונזערע וועגען. איהר זאָגט, אז מיר קאָנען עס, אז מיר מוזען עס טון... מיר האַלטען עס פאַר אוממעגליך...

וועט אייך אַבער געראַמען אונז איבערצוצייגען, אז מיר זענען נישט מיר, אז אונזער אינדיווידוואַליטעט איז נ י ש ט, עקזיסט-טירט נישט אָדער, אז עס איז מינדערווערטיג און דאַרף און מוז פאַרניכטעט ווערען, אז מיר דאַרפען אויף זיך אַרויפציהען א נייע הויט, אַריינזעצען זיך אַ נייע נשמה. דאָס פאַרלאַנגט אונזער ע ו ל ם ה ז ה, אונזער ע ק א נ א מ י ק, אונזער ג ע ש ע פ מ, אז מיר מוזען אָפּזאָגען זיך פֿון אונזער וועלט-אַנשוואַונג, פֿון אונזער שפּראַך, פֿון אַלץ, וואָס איז אונזער, צוליעב דעם בירגערליכען טאַפּ לינזען... אז אַלץ ווערט און קאָן געטוישט ווערען, ווי האַנטשוה, ווי אַ העמד — —

נו, — אויב אַלץ איז צום פאַרקויפּען, פאַרוואָס נישט נעמען קיין העכערען פּרייז? אז אַ פּרעמדע שפּראַך און אַ פּרעמד בוך, איז ר ו ם י ש ב ע ם ע ר, פאַרשפּרייטער, די ליטעראַטור, היינט זועניגסטענס, רייכער און — די שול — מיט „פּראַוועס“! אז אונטערגעבען זיך דעם שטאַט — פאַרוואָס „אָיטשיזנאַ“ און נישט „אַטעטשעסטוואַ“?

איז כתובה קיין כתובה נישט, פאַרוואָס נישט זוכען אַ גע-זונטער ווייב און מיט מעהר נדן? אז חזיר — זאָל רינגען איבער'ן מויל!

מיר גלויבען אין זיך! אין אונזער צוקונפט, אין אונזער זיג! מיר קאָנען דעריבער נישט זיין נישט „מיר“. מיר ווילען זיין, נישט מעהר, נישט וועניגער, ווי אידען. אַלס אונטערדריקטע איד-דען, אַלס אונטערדריקטע מינדערהייט מוזען מיר זיין סאָלידאַר מיט אַלע אונטערדריקטע מינדערהייטען און פעלקערשאַפטען — אויף אונז, אויף אונזער עהרליכקייט און לאַיאַליטעט קאָנען די פּאָליאָקען רעכענען, בויען דערויף.

ווער אָבער עס קאָן ווערען איבער נאכט א פּאַליאַק, קאָן איר
בער נאכט ווערען אַ רוּם...
עפענט איהר די טיר ?

נ. ב. — און איהר אַליין, וואָס וועט טון, אויב איהר וועט
לענגער פאַרבלייבען אין בערלין אדער אין פעטערבורג ?
פּאַליאַקען בלייבען, אדער נייע גלגולים מאכען ?

7.

דאָס לעצטע וואָרט דער וואַרשעווער אסימילאַציע.

אין מיטעל־אַלטער פלעגען זיין צווישען און און אַ נ־
ד ע ר ע — וכוּחִים. אין נאָמען פון אנדערע האָט גע'מענ'עט דער
גלח. אין אונזער נאָמען האָט געענטפערט דער רב.
האָט דער רב פאַרמאַכט דעם גלח דאָס מויל; האָט דער גלח
דעם רב פאַרברענט.

האַבען מיר געשוויגען אַ צייט.

האַבען זיי יאַהרעז־לאַנג גע'מענ'עט, מיר — יאַהר
רעד־לאַנג געשוויגען; זענען זיי רעכט געבליבען אפילו ביי
אונזער אייגענע, וואָס זענען, לויט אייער רעצעפט, געגאַנגען אין
דער פרעמד „תורה“ לערנען...

האַבען זיך די שייטערהויפּען פאַרלאָשען, מען פאַרברענט שוין
נישט — מוז מען ענדערען די טאַקטיק, טאָר מען נישט שווייגען.
ענטפערען מוז מען; אָבער נישט אַ י י ד !

עס איז אייך אַזוי שווער צו נעמען ערנסט !

אַ י ה ר זינגט פאַר יעדען באַצווינגער דעם אַלמען „מה
יפּית“; בשעת ווען מיר שטעלען דער פּאַליטישער וועלט דעם
וויטסמען אנטראָג: אויסגלייכען די רעכט פון „מעהר“ און „ווע־
ניג“, פון „היימיש“ און „פרעמד“ — און איהר זענט אין אייערע

אויגען די פארטשריטלער און אונז רעכענט איהר פאר
קאנסערוואטיוו!

און איהר שווימט ארום איבער דער לעבענס-פאליע, ווי א
לייכטער שוים. און איהר צימערט, ווי אילוזיאן-בילדער; דאס אויג
ווערט מיד, און אנצונעמען איז נישטא וואס! אהן א ממש! אז
מען פאראייניגט אייד מיט א גראמאפאן — הערען זיך פרעמד
דעשטימען, — וואס האט איהר אייגענס? וואס זאגט איהר
אליין?

און ווי צייטווייליג, ווי פארענדערליך איהר זענט!
אין ווארשוי איז „סירענא“ דער סימבאל, מיסקעוויטש —
דער נביא! — רופט אייד די בערזע קיין בערלין, ווערט „די וואכט
אם רהיז“ דאס הארציגע ליעד און — „דייטשלאנד איבער אלעם!“
בולוואר, קאקאטע און שאנטעקלער אין פאריז. אין פראג —
דעליריום פון „זאטא פראהא“! אין בודאפעסט — די ריינסטע
נאציאנאלע קולטור: טאקאיער און ציארדאש! פארוואלגערט
איהר אייד אויף א לענגערע צייט אין ווין, שמעלט איהר דעם ד“ר
לינגער א מאנומענט!

קיין פעטערסבורג איז שווער צו קומען — דארט וואלט איהר
פאליאקעז-פרעסער געווארען! אין „סאראקס-אראקאוו וואלט איהר,
אויס ריינעם פאטריאטיזם, די שטיוועל מיט זיעגעכטס געשמירט,
— זאל מען פיהלען!

און איבעראל אונזערע פארשמעהער ביי קריסטען! און אי-
בעראל פארוואלטער פון יק"א'שען אינטערנאציאנאלען פאנדר! און
דעמאקראטען דערצו!

עס איז אוממעגליך אייד צו נעמען ערנסט. איך געזעגען מיד
מיט אייד! איך רעכען נישט, עס זאל מיד אזוי געשווינד אנכאפ-
פען דער יצירהרע פון פאלעמיק מיט קאמעלעאנען!
איהר קומט דאך גאר נישט צוריק! ...

נאר ביים אריע מוז איך אייד זאגען דאס לעצטע ווארט:
געבען די לעצטע עצה:

ווי אזוי איהר וועט נישט רעדען מיט'ן פאלק אידיש-פויליש,
אדער פויליש-אידיש, — מיט דרך-ארץ רעדט!

דרדרארץ פאר'ן אלמען, פאר'ן עלטסטען פאלק, וואָס איינ-
 נעמען און באַצווונגען א לאַנד און שיצען עס קענען די העלדישסטע
 וועלט־ארמיען ביז'ן לעצטען טראַפען בלוט, האָט עס געקאָנט גלייך
 מיט אלע! באַ, פּיעל בעסער און שער פאר אלע!
 און דערנאָך א לאַנגע, לאַנגע שנוך פון דורות קעמפער, קעמפער
 ביז'ן לעצטען טראַפען בלוט פאר איבער ציינונגען!
 און שוין נישט ווי אלע, שוין איבער אלע... יענע טרייבט מען,
 ווי שאַף, אין וואַסער אריין, און זיי קומען אַרויס רעליגיעז נייגע-
 בירען!

דרדרארץ פאר א פאלק, וואָס זיין געשיכטע איז די איינציגע
 העראַאישע וועלט־טראַגעדיע: א בלוטיגע עפאָכע פון מסירת נפש,
 קרדיש־השם און די אוממענשליכסטע פּיין און ליידען פאר דער
 אידעע!

עס איז קיין וואונדער נישט, וואָס איהר, לייכטזיניגע עולם-
 הזה'ניקעס, זענט ארוק: איהר זענט אנטלאַפּען פון
 די, וואָס פרעדיגען לעבען און מוזען ליידען, צו די,
 וואָס פרעדיגען ליידען און לעבען א גוטען טאָג!... בעסערע
 פון אייד, מאַנכע פון די פאַן־טרעגער, זענען מיד געוואָרען און
 זוכען אן אזיל ווייט פון קאמף און דעם גאַנצען מיהדאון־מאַטער.
 נישט איינער, א „קלונגעוואָרענער“, וויל זיך אַפּזאָגען
 פּיין דער ירושה, אבי די חובות נישט צו
 צאהלען; א צו שווערע לאַסט אויף די פלייצעס! —
 איהר זענט אוועק אינגאנצען; וואויל אייד!...
 קומט איהר נאך, ווי שוואַרצע אַבען, און קראַקעט אונז:
 אונטערנאָנג!

שרעקט עס אונז נישט.

מיר האַבען עפּ, פון אייער גלייכען, אין מצרים געהערט, אין
 פרס, אשור, בכל און אין רוים — געוועהנט דערצו! נישט פּיין
 אייער וואָרט ווערען וועלטען צושטערט און נישט מיט אייער וואָרט
 ווערען וועלטען געבויט!

פרעדיגט, וואָס איהר ווילט, דער ווינט טראַגט!

אַבער מיט דרדרארץ!

ווילט איהר נישט ליידיען צוזאמען מיט'ן פאלק, נעמט
 דעם וועג! קאנט איהר עס שוין נישט ליעבען, מען וועט זיך בא-
 נעהן! אבער אכמען זאלט איהר עס, מוזט איהר עס! —
 בויגט די לייכטע קעפ פאר'ן אייביגען קעמ-
 פער, פאר'ן אייביגען פאלק! —
 צו דער ערד!

זייט רוהיג!

האָט זיך די הינטרעדענדיגע „פּוילישע“ פרעסע איהרע
 שפּיר־הינטלעך פאר דער אידישער...
 משומדים'לעך אזוינע...
 עס פארבענקט זיך אמאל אזא משומד'ל צוריק צום אידיש-
 קייט.

עס קומט אמאל צו חלום א מוזה!
 ביים מאפ לינזען, פאר וועלכען מען האט דאס עופ'עלע, —
 דאס נשמה'לע פארקויפט, דערמאנט זיך אמאל א חנ'עוודיג אי-
 דיש ציבולקעלע, — קומען טרערען אין די אויגען אריין...
 און גלאט אזוי, אויסערליך אהן א שום סבה, גיט עס אמאל
 א צופ ביים הארץ, — א מאדנע קלעפיגע זאך די אידישקייט!
 ווילט זיך עס אויסרייסען מיט געוואלד פון הארץ, ווילט זיך
 עס פון חלום פארטרייבען; וויל מען דעם לעצטען פארבארגענס-
 טען פארעם איבעררייסען —
 עס זאל קיין שפור נישט בלייבען!
 טוט מען, — ווי אלע משומדים אין מיטעל־אלטער פלעגען
 טון — אל־דאס־בייז...

און קאן מען היינטיגע צייטען קיין גרויס־אינקוויזיטארען נישט
 ווערען, ווערט מען בייסענדיגע, צופענדיגע, שפּיאָנאַזש־און פּראָ-

וואקאטאָריִהִנטלעך; שטעלט מען זיך אין פּאַליצייִדינסט ביי דעם
רעכטען טייל פּרעמדער פּרעסע...
קאָן מען נישט פּאַרברענגען גאַנצע אידען מיט אַמאַל — כאַטש
אויסרייסען עטליכע פעדימלעך פּלייש!

פּאַלט אזא הינטעל, פּאַרסאַפּעט, מיט פּאַרהונגערטע אויגען
און אַרויסגעזעצטער צונג, — אין „פּרױנד“ אַרױן און גיט אַ ביס.
רייסט עס אַרויס אַ „שטיקעלע“ פון מױנס אַ פּעליעטאַן געגען דער
אַסימילאַציע... און מאכט פּליטה...

גיט דער קעכער פון „גאַניעץ“ אַ רוף:

— אפּאַרט!

„דערלאַנג!“ אויף מענשליך לשון...

לינט שוין דאָס הינטעל דעם קעכער ביי די פּיס.

איז שוין דאָס שטיקעל, פון הינטיש שפּיעכץ אויפגעפּאַרבט,

ביים קעכער אין דער האַנט...

„סאַוס“ אין קיד פּעהלט נישט, עס פּרעגעלט זיך אין דער

גרויסער פּאַז — אַ שמיר, אַ דרעה איבער'ן בראַט־פּענדעל, און —

פּאַרטיג! אַ מאַכל־מלכים פּאַר'ן „טייערען לעזער“!

אין „מעניו“ הייסט עס:

„נידערטרעכטיגע געדאַנקען“.

גאַטירליך:

פון אַ ז אַ מויל, פון אַ ז ו י נ ע הענט אַרויס, מיט

אַ ז אַ סאַוס!

איבערגעגעבען, אז „אויב זיך אונטערגעבען דער סכיבה, איז
גלייכער דער רוסישער... אז אויב א פּרעמדער שפּראַך, איז גלייך
כער רוסיש“...

אַזוי, הייסט עס, האָב איך געזיגט.

קיין וואָרט דערפון, אז דאָס אלץ איז געזאַגט געוואָרען דער

פּאַרקויפּטער אַסימילאַציע לויט איהר עטיק און פּסיכאָלאָגיע!

אַז איד האָב באַשולדיגט דערמיט דעם אַסימילאַטאָר! געזאַגט.

אַז ער, וואָס מיינט, אַז נאַציאָנאַליטעט איז אַ זאַך צו קויפּען און

פארקויפען, צום פארבייטען און טוישען, — אז ער און נאָר ער איז
 פעהיג און גע'פועלט מיט דער צייט צו פארטוישען „איטשיזנא“
 אויף „אטעטשעסטוואָ“!

אז נאָר ער, וואָס האָט ערשט נעכטען געקאָנט ווערען אויס
 איד און אריין אין א פוילישער הויט, קאָן היינט, און ווען נישט
 היינט—מאָרגען אָדער איבערמאָרגען—אראָפּוואַרפען די פוילישע
 הויט און ווערען א רום!

קיין וואָרט דערפון, אז וועגען אונזער באַציהונג צום פויל'יך
 שען פאָלק איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען קלאָר און דייטליך, אז זי
 איז און וועט זיין א לאַיאַלע, טרייע און ליעבפולע, אז מיר זענען
 מיט'ן פוילישען פאָלק סאָלידאר אויף דער גאַנצער באַפרייאַונגס־
 ליניע...

דאָס האָט דער הונט נישט אויסגעביסען...

איז וועניג, קומט נאָר צו דער „סאָוס“ פון גאַניעץ־קיד, פון
 דער אייביג־פרויענדיגען פאָז: א קליינע פעלשונג:
 אויפ'ן אָרט פון שטאַט, פון אונטערגעבען זיך דעם מולך־
 שטאַט, וואָס וויל פאַרניכטען אלע מינדערהייטען, איז אַריינגע־
 שטעלט געוואָרען דאָס וואָרט: סביבה, מיליע... אויפ'ן אָרט פון
 „מלוכה“ באַווייזט זיך — דאָס פאָלק!

איז דאָס אלץ אבער מעשים בכל יום, זענען מיר דערצו צו־
 געוועהנט, וואָלט איד דערויף קיין וואָרט פאַרלוירען, קיין טראַג־
 פעז טינט פאַרגאַסען, ווען נישט — —

ווען נישט די גוים־פאַרכטיגע נשמה'לעך, וואָס מיר האָבען
 צווישען אונז; ווען נישט די דרילע נשמה'לעך, וואָס האַלטען אין
 איין ציטערען, אין איין שטאַמלען: למה יאמרו הגוים... און קומען
 זיי און סקאַמלען מיט אַנגסטען באַגאַסען:

— שווייגט, רעדט נישט!

— וועקט נישט אויף אונז דעם צאָרן פון פוילישען פאָלק, —

עס וועט אונז אויסהונגערען, דאָס פוילישע פאָלק!

און זיי מוז איד זאָגען:

ציטערט נישט און באַליידיגט נישט דאָס פוילישע פאָלק!

נישט די „ראַלאַ“, נישט דער „גאַניעץ“ און אלע זייער גליי-
כען און אפילו נישט דער אָפּגעלעבטער און אָפּט איבערגעפארב-
טער „פּראַוודאַ“-ליבעראַליזם — זענען דאָס פּוילישע פּאַלק.

זיי רעדען, זיי אויך ווילען אויסהונגערען, און דאָס ווירק-
ליך פּוילישע פּאַלק — שווייגט.

וויל עס מוז! איז אויף אַ ווילע דאָס פּוילישע פּאַלק צום
וואַרט געקומען, האָט מען נאָר אנדערע דבורים געהערט.

„טו, ווי דו ווילסט, נאָר העלף באַפרייען; רעד, ווי דיין
שנאָבעל וואַקסט, נאָר העלף באַפרייען; רעד, ווי דיין שנאָבעל
וואַקסט, נאָר רעד, ווי אַ פּרייער מענש...“

אַזוי איז גערעדט געוואָרען!

פון מולד־שטאַט האָט מען נישט געהערט...

מוז אבער דאָס ווירקליך פּוילישע פּאַלק שווייגען, און ווער

ווייסט, ווי לאַנג עס וועט נאָך מוזען!

רעדען אנדערע! איז דער קצב אוועק פון קלאַץ, איז... דער

„גאַניעץ“ עט קאָמפּאַניע אַרויף.

פיהרען זיי דאָס הויכע וואַרט...

און אויב, — נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, — אויב זיי

וועלען נאָר לאַנג רעדען... אויב צו אַ ונז ער שאַדען און —

נישט צום קלענערען שאַדען פון פּוילישען פּאַלק — וועלען די דאָ-

זיגע לייט לאַנג נאָר רעדען און העצען און פיהרען דאָס רעדעל אין

נאָמען פון פּוילישען פּאַלק און איז זיין נאָמען שטיקען און ווער-

גען — וועלען זיי סיי־וויסן אויסהונגערען!

דאָ — איך וויל מיין מויל צו קיין בייען נישט ברענגען —

דאָ וועלען זיי אייך שיקען קיין פּעטערבורג... מיט עקס-

טראַ צוגען, ווי די גאַליציאַנער שענקערס קיין ווין!

מען וועט שרייען, אז איהר פיהרט אַ די ש פּאַלי-

טיק און איהר וועט ציטערען און אייערס טון, איהר שרעקיגע,

למה־יאמרו־הגוים־דיגע קליינע נשמה־לעד!

רחמים וועט איהר בעטען אין פעטערבורג, און — אויף

רוסיש וועט איהר בעטלען; פונקט ווי יענע

אויף דייטש!

זייט רוהיג!

נאך גראסער'ס לויט.

איד האב גראסער'ן פערזענליך נישט געקענט. אינגאנצען צוויי צי דריי מאָל געזעהען און נישט ביי דער ארבייט... איד האב נאָר צוויי צי דריי מאָל געזעהען און עהרליך, אייבערצייגט געזיכט, עהרליך-איבערצייגטע אויגען, מיט א זיכערען, פעסטען בליק ערגעץ אין דער ווייטקייט אריין. אויגען, וואָס זעהען דאָס נאָך נישט געקומענע. דער קאָפּ פאַראויסגע-בויגען — פאַראויס, צום נאָך נישט געקומענעם!

עס איז מיר נישט אויסגעקומען מיט גראסער'ן צו רעדען און איד האב עס נישט געברויכט. עס איז גארנישט אזוי וויכטיג צו וויסען, ווי דאָס נאָך נישט געקומענע זעהט אויס אין דעם אָדער יעדעם אויגען. גענוג איז צו וויסען, און דער און דער איז נישט צופרידען מיט'ן היינטיגען טאָג. און זיין מאַרגען איז נישט זיין מאַרגען פערזענליך פאר איהם...

איד האב אמאָל אָפּגעטראָטען גראסער'ן די פיהרונג פון דער יעצט פאַרמאָכטער ליטעראַרישער געזעלשאַפּט. און האָב אפילו נישט אויסגעפרעגט, אויף וועלכען וועג ער וויל פיהרען. אויף אלע וועגען קאָן מען ברענגען משיח'ן. אבי נישט געלעגען אין היינטיגען זומפ, אבי נישט געשטאַנען אויפ'ן אָרמ, און געזעסען אין שטוב...

ווי אַלט איז געווען גראסער?

מיין א צופעליגע באַקאַנטע, זינס אַ מומע, האָט זיך עמפּערט. מען האָט גראסער'ן איבערגעגעבען די ליטעראַרישע געזעלשאַפּט... „אזא סמאַרקאַטש!“ — האָט זי געזאָגט מיט גיפטיגער ליעב-שאַפּט...

ווירטליך, ער האָט זיך געקאַנט עפעס פראַקטישערס און בע-סערס אויסקלייבען אין לעבען. פאַראַן אבער אייביגע קינדער, וואָס ווען זיי דערזעהען פון איין זייט אַ גאַלדענע קרוין און פון דער צווייטער — ברענענדיגע קוילען, כאַפען זיי זיך צו די לעצטע.

און דאס פנים זיינס און די אויגען זיינע האבען שטענדיג זיך ציהען און אפען פאר יעדען געזאגט :

— איד בין יונג, גריז און וועל שטענדיג זיך ציהען צום פייער, אויסשטרעקען די האנט צו הייסען קוילען... אינגאנצען צוויי צי דריי מאל געזעהען און דאך, די „ציר פעליגקייט“ איז נאטירליך פאר אונז, פאר אונז, וואס האבען וואס וועניג פון לעבען, און קאנען נאך וועניגער נעמען אין באַ טראכט, אריינציהען אין חשבון אריין... דאָס גאנצע ווייסט פון קיין צופעליגקייט, אין געשמאלט פון א טיפוס, האָט איהם פלוצלונג געקרייצט דער וועג, אָפגעשטעלט, א זאָג געטאָן : עד כאן ! און גראַסער איז פון לעבעדיגען וועג אַראָפּ, בין איד געגאָנגען אויף דער לויף, און נישט צוליעב דעם „טויטען“. אין קבר, אין דער ערד אריין, לעגט מען נישט דעם מענש, נאָר זיין שאַל ; נישט זיין אינערליכען „איד“, נאָר זיין פאַרשלייבן דונג... „דער קערפער געהט צו דער ערד צוריק און דער גייסט — צום הימעל“... מענשען האָבען אזוי וועניג צו טון מיט'ן הימעל, און קוים פליהט דער גייסט אַרויף, צו דער הויך, וואָס זיי וועלען און ווילען נישט דערגרייכען, לאַזען זיי נאָך טיפער זייער בליק צו דער ערד אַראָפּ און וואַרפען זיך מיט דער גאַנצער נשמה, מיט'ן גאַנצען האַרץ איבער'ן קערפער, וואָס געהט צו דער ערד... נעצען איהם מיט זייערע טרערען, באַדעקען מיט זייערע ערשט פריש געקויפטע בלומען, דאָס מעהרסט קרעניץ אויף דראַ טען ! — טאַטע מיינער ! מוטער, מאַן, ברודער... קרוב, באַקאַנטער... מען האָט פריהער אין איהם אויך נישט מעהר פארמאָגט, צו איהם קיין אנדערע באַציהונג נישט געהאַט. און דאָס, וואָס איז אין דער ווירקליכקייט ער, נישט זיין צופעליגקייט געווען, דאָס בלייבט נישט. דאָס פליהט, זאָגען זיי, אַרויף, אין הימעל אַריין... גראַסער'ס „איד“ איז נישט אין הימעל אַריין... ער שוועבט צווישען די זויקליך, נישט צופעליג זייניגע, און ווערט פון זיי אַיינגעטעמלט... און ער וועט אויפֿלעבען אין זיי...

עס איז מיר ווירקליך נישט אינטערעסאַנט געווען צו זעהען, וואָס זיין הויט־זאַק וועט ליגען. וויפיעל קרעניץ עס וועלען ווערען אויף זיין פאַרקליידונג געוואַרפען...

נישט קיין חבר בין איד געגאנגען זעהען, און נישט קיין בר-מנו.

„יקרא דהיית!“

איד האב געוואלט זעהען, ווער עס געהט נאך — גראסער'ן... און איד האב כמעט קיין אלטע לייט נישט געזעהען און האב פארשטאנען פארוואס; „טאקי סמארקאטש!“ האט זיין מומע געזאגט. און איד האב קיין קינדער נישט געזעהען. נישט די האלב-וויילדע פון חדרים, און נישט האלב-נאקעטע פון תלמוד תורה ארויס...

אבער יוגענד האב איד געזעהען!

דער טויטער אקער איז מיט אמאל, ווי דורך א כישוף פאר-פלאנצט געווארען מיט יו ג ע נ ד. דאס פעלד פון טויט האט אויפגעבליהט מיט לעבען. פון צווישען מצבות קוקען פרישע, יונגע, לעבענדיגע, לעבענדיגענדיע אויגען ארויס...

יוגענד און יוגענד!... ווי ווייט דאס אויג פארנעמט — יוגענד!

ווייס איד, אז מיר זענען נאך נישט געשטארבען, נאך אפילו נישט געווארען, אז מיר האבען, יוגענד...

און נישט געזיפצט און נישט געטרערט האט זי, די יוגענד. אין די אויגען איז געווען טרייהייט, איבערגעבענהייט, לעבשאפט. און נישט צו דער שאַל, וואס מען האט אין דער ערד אריינגעלעגט, נאך צום תו ד, צום עצים ענין, וואס ווערט נישט באגראב בען... און נישט צום קבר האבען די אויגען, שטיל שווייגענדיג גע-קוקט, נאך אין דער ווייט אריין! און נישט שרעק פאר'ן טויט איז געלעגען אויף די געזיכטער, און נישט די פארלוירענקייט פון שאף, ווען דער פאסטור פארשווינדט אויף א וויילע, נאך די זיכערקייט: דאס אלגעמיינע שווייגען האט הויד גערעדט:

— מיר וועלען זיך נישט פארלירען, נישט פארלירען! מיר קענען דעם וועג, חבר! געהענדיג פון מצרים, טראגען מיר דיין קאסמען נישט מיט, דיין גייסט איז מיט אונז! ער געהט מיט אונז...

מיר קענען דעם וועג, זיי רוחיג, חבר!

וועגען, וואָס פיהרען אָפּ פון אידישקייט.

1.

די געפאָהר.

— אויף דער אָרדנונג פון מאָג — הייסט עס אויף דער צייט
טונגס־שפראַך — האָט זיך, צווישען אַלדאָס־בײַז, געשטעלט אויך
די שמד־פראַגע.

און די געוועהנליך געדולדיגע אידישע עפענטליכע מיינונג
האָט אָנגעהויבען רעאָגירען.

איז אויסלאַנד — שטאַלצער און שטאַרקער.
פראַטעסט־מיטינגען, אויפגעבראכטע רעזאָלוציעס; מען הויבט
אַן טייטען אויף די אַפּטריניגע מיט די פינגער, פאַרעפענטליכען
זייערע נעמען...

ביי אונז, איז דער דערשלאָגענהייט, שטילער; עטליכע צייט
טונגס־נאַטיצען; ציטאַמען פון אויסלענדישע סטאַטיסטישע שמד־
ציפער; באַגלייט פון אַ אידישען יתום־קרעכץ, באַנעצט מיט אַן
אַלמנה־טרער...

עס איז ביי אונז „צווישען אַלדאָס־בײַז“.
אויבער־אָן — די אימיגראַציע, די טשערטאַ־פראַגע, דערנאָך;
אַלמע, נייע, באַנייטע און ניי־אויסגעטייטשטע גזרות, און שטילע
עקאָנאָמישע פאַגראַמען, און אָפּגע באַיקאָטען, און „זונטאָג־רוה“
און אידישע פאַבריקאַנטען, וואָס טרייבען פון פאַבריק אַרויס די
אידישע אַרבייטער און — די וואַרשעווער גמינע...

פאַראַן זיך מיט וואָס צו פאַרנעמען אויסער'ן שמד...
און קיין אידעלעד — טראַכט מען דערביי — וועלען נישט
פעהלען... פאַלען עטליכע פוילע בלעטער פון בוים...

ק'יין שמד'באוועגונג — טרױסט מען זיך — איז נישט פאָר
ראָן: ק'יין שמד'טעאָריע ווערט נישט געפרעדיגט, ק'יין שמד'אני-
טאָציע ווערט נישט געפיהרט, נישט מאַסענווייז טרעט מען אָפּ...
אינציגווייז און דערצו שטיל אויף-די-נעגעל, ווי גנבים, שליי-
כען זיי זיך אַרויס אין קלױסטער אַרױן; מאַכע הערען נישט
אויף צו צאָהלען דעם אידישען געמיינדע-שטייער, מען זאָל פון
זייער שאַנד נישט וויסען. עס בלייבט גאנץ אָפט, ביז טױט און
באנרעכעניש, א פערזענליכער סוד, העכסטענס א פאַמיליען-גע-
היימניש...

— עמיץ איז אַוועק. — אַ חרפה, אפילו א האַרץ-וועהמאָג!
אַבער דערביי גיט מען, נישט ווילענדיג, א טראַכט: פאַרט פרייער
געוואַרען אין אונזער ענגשאַפט... אַראָפּ אַ אידישער קאַנקור-
רענט פון מאַרק, געעפענט זיך אַ וואַקאַנז אין אַניווערזיטעט, אין
גימנאַזיום; לייכטער אַפצועמעמען...

און דאָך איז עס, פון העכערען נאַציאָנאַלען שטאַנדפונקט,
נישט אזוי לייכט צו נעמען; אַנשטעקענדיג, צי ניין, — אַן „אונ-
טערנאַנג“ איז עס...

און נישט אין דער צאָל פון די אַפּטריניגע שטעקט די גע-
פּאַהר, נאָר אין דער לייכטיקייט, ב אַ — אין דער —
לייכטיקייט זיי גיט פון שמד... אונזער געשיכטע האָט ביז
אהער געוואוסט פון אַנוסים: מאַרטירער, וואָס האָבען פאַרלויר-
רען די קראַפט, אומצוקומען אויף קידוש-השם, אונטער די שרעק-
ליכסטע ליידען און אוממענשליכער פיין...

מיר זענען געוועהנט צו שמדות אַלס רעאַקציע נאָך א פּאַל-
שער משיח'באוועגונג: דער לעצטער פונקט פון האַפנונג איז אויס-
געגאַנגען, דער לעצטער בינדענדיגער פּאַדעם האָט געפלאַצט, —
אַלץ אַוועק מיט'ן רױד...

מיר ווייסען און פאַרשמעהען קאַנטאַניסטען. און די אַלמע
חיביי-מירות און די פינסטערע קאַזעמעמען פאַר פאַלשע בלבולייט,
וואָס האָבען זיך מיט אביסעל שפּרענג-וואַסער באַפרייט פון אַן
אומזיסטיגער תּלּיה...

און נישט מיט שפינאַזאָ'ס, וואָס אונזער אייגענער בלינדער
פאַנאַטיזם האָט פון מחנה אַרויסגעטריבען, האָבען מיר צו טון...

און נישט מיט היינע'ס און בערנע'ס, וואָס האָבען אין ענגען פינס'ט
טערען געטאָ נישט געקאָנט אויסשפּרייטען די פּליגעל...

מיר האָבען צו טון מיט ק ל י י נ י ג ק י י ט ע ז : אין די
ספּערען, וואו מען טרעפט זיך אויג-אין-אויג מיט'ן קלענסטען פּי-
צעל עולם-הזה, שפּרינגט מען איבער'ן אידישקייט אַריבער, ווי אַי-
בער אַ שטרוי...

עס איז שוין קיין טראַגעדיע נישט, קיין דראַמע; עס איז
אין די ספּערען אַ לייכטע קאָמעדיע געוואָרען, אַ פּאַרס! און עפעס
האַט געמוזט פּאַרבאָרגען ווערען אין אונזער „דענישען קעניגרייך“.
די אידישקייט איז געוויסע ספּערען איז צו-שוואַך געוואָרען און
קאָן זיך דאַרט נישט וועהרען געגען מינרסטען און קלענסטען שמד-
מאַטיוו...

א י ז א ו נ ז ע ר ש ו ו אַ כ ק י י ט ש ט ע ק ט ד י
ג ע פ א ה ר . . .

און דעריבער איז די פּראַגע פּון „די וועגען, וואָס פּיהרען אַפּ
פּון אידישקייט“, אַזוי וויכטיג.

2.

עס מוז קלאַר ווערען.

— „די אידישקייט איז אַפּגעשוואַכט געוואָרען!“

אַבער — וואָס איז אַזוינס „אידישקייט“?

— „מיר זענען אידען!“

אַבער — מיט וואָס?

מיר זאָגען גאַנץ אַפּט:

— מיר ווילען אונזערע קינדער און קינדס-קינדער זאָלען

ב ל י י ב ע ז אידען...

אַבער, וואָס האָבען מיר זיי איבערצוגעבען?

אין וואָס זאָל באַשמעהן די י ר ו ש ה ?

און איז עמיץ, געגען אונזער ווילען, פון אונז אוועקגעגאנגען.
זאגען מיר איהם :

— דו ביסט אפטריניג געווארען !

שטעלט מען אבער די פראגע :

— פון וואס אס אוועקגעגאנגען ? און וואס גע-
פעלשט ?

וועמען אפטריניג געווארען ? — וואס איז אזוינס די
אידישקייט, וואס יענער האט פארלאזט ?
הויבט מען אן שטאמלען.

שטאמלעט יעדערער אויף זיין ארט און שטייגער.

ווענדט איין שטאמלען אפ דאס צווייטע, און איין נישט-
קלארער ענטפער שליסט אויס דעם צווייטען.

און דאס געשיהט, ווייל יעדע צייט, יעדער פלאץ, יעדער
קלאס, און גאנץ אפט יעדער מענש באזונדער, האט זיין אידיש-
קייט און וויל האבען א מאנאפאלי אויף אידישקייט.

נעמט מען אינסטיטוטען, אין וועלכע עס באקליידט זיך אויף
א געוויסען פלאץ, אין א געוויסען מאמענט דער אידישער גייסט,
אויפ'ן ארט פון אידישען גייסט.

נעמט מען, לויט צייט און ארט פארענדערליכע סימבאלען—
די שפראך פון אידישער רעליגיאן, פילאזאפיע, וועלט-אנ-
שוואונג, מאראל, א. ד. גל. און מען שטעלט עס אויפ'ן ארט פון
לעבעדיגען, שעפפערישען אינהאלט...

נעמט מען אויפ'ן ארט פון מענש, וואס לעבט און אנט-
וויקעלט זיך, זיין טויט קלייד, וואס ער טוישט לויט ארט און
צייט.

דריקט מען אריין דאס אייביגע מיט דער פויסט אין
א שווינדענדיגער מינוט...

לעבען מענשען, אבואל פון איין געשלעכט, אויף פארשידענע
ערטער און לויט פארשידענע צייטען — האט יעדערער זיין אי-
דישקייט פון זיינע פיער איילען, פון זיין קורץ
פארנענגליך לעבען.

און גאנץ אפט געשיהט א נארישער טויש : ווערט נאך דאס
פרעמדע אנגענומען פאר'ן אייביגעס, דאס, אונטער סוף

נעסטיאָן (השפעה) פון פרעמדע, נאַכגעמאַכטע, געהאַלטען פאר אַריגינעל, פאר „מסיני“...

איז דען די פּוילישע זשופיצע נישט פאַרהייליגט געוואָרען?
איז דען ביי טייל „כפרות-שלאָגען“ נישט קיין אידישקייט?
איז דען דער, וואָס לייקענט אין שדים פון פרם און מלאכים
פון בבלי, ביי מאנכע נישט ערגער, ווי גע'שמד'ט?

פון פאַרבייגעהענדיגע „מאַמענטען“, צייטליכע צייכען און
סימבאָלען מוז מען זיך, ווי ווייט מיר געהען צו אונזער ציל, איינ-
מאַל פאר אלע מאָל אַ פּ אַ ג אַ נ אַ ו.

מיר זוכען דאָס אייביגע. דעם „תּוֹך“, דעם „עצם-ענין“.
א י ד י ש ק י י ט א י ז די א י ד י ש ע ן ו ו ע ל ט א ג נ ש ו י -
א ו נ ג.

און ווילט איהר:

ד י ו ו ע ל ט - א י ד ע ע, ו ו אָ ס ז ו כ ט א י ה ר
פ א ר ק ע ר פ ע ר ו נ ג א י ז ד ע ר מ אַ ט ע ר י ע, א י ז
ד ע ר ג ע ש ט אַ ל ט, א י ז ו ו ע ל כ ע ר ז י ש ל אָ ג ט
ז י ד אָ פ א י ז ד ע ר א י ד י ש ע ר נ ש מ ה.
א י ד י ש ק י י ט א י ז ד אָ ס —

וואָס באַשאַפּט, אין צייטען פון זעלבסטשטענדיגקייט, פריי-
הייט און מאכט אינסטיטוטען צו איהר אַ נ ט פ ל ע ק ו נ ג און
פ א ר ק ע ר פ ע ר ו נ ג, — און דאמאָלט איז זי — פרייך און
גליק, — ע ו ל ס ה ז ה !

וואָס באַשאַפּט, אין צייט פון שטרייט, — אינסטיטוטען צום
אַפּוועהר, צום פאַרהיטען, צום שיצען — זיך און די איהריגע און
דאמאָלט איז זי קאמף — און העלדען-געזאנג!

און וואָס מוז, אין צייטען פון אונטערטעניגער שוואַכקייט, זיך
איינציהען, איינשרומפען, באהאלטען אין „פינטעלע איד“; אויס-
האַלטען ש ו ו י ג ע נ ד י ג, און אַפּוואַרטען די בעסערע
צייט — און דאמאָלט איז זי האַפּנונג, ל י י ד ע ז א ו ז
פ י ז ... משיח-חלומות און עולם-הבא.

א ו ז ד אַ מ אָ ל ט פ א ר ל אַ נ ג ט ז י אַ פ פ ע ר ...
און די אידישקייט, פאר וועלכער מיר פאַרלאַנגען די אַפּפּער
פּוּז, קלאַר און דייטליך באַצייכענט ווערען...

מען האט אמאל געמיינט, אז דער מענש ווערט געבוירען א לעדיגער טאוועל (טאבולא ראזא) און דאס לעבען קומט מיט זיין גריפעל און שרייבט, היינט ווייסט מען שוין, אז דער מענש איז אויך מעטיג, אז לעבען איז פראצעס און קאמף צווישען מענשען און מיליע, צווישען מענש און נאטור, אז דער מענש קומט אויף דער וועלט שוין מיט א גרייטער י ר ו ש ה, מיט'ן זאמען פון ז י י ז ווילען, פון ז י י ז אייגענארטיגער קראפט, מיט זיין לעבענס- און קאמפס-פעהיגקייט, צי ער וועט זיגען, צי ער וועט פאלען...

דאס זעלבע איז מיט דער נ א צ י א ו.

מיט וואס זענען מיר אויף דער וועלט געקומען? וואס ווי- לען מיר? וועלכען קולטור-פאדעם שפיגען מיר אין וועלט- געוועב אריין? וואס איז אונזער טאן אין דער וועלט-הארמאניע? וואס וועט פעהלען, אז מיר וועלען פעהלען? — וואס איז „אידיש“, וואס איז „נישט-אידיש“ — מיט וואס אונטערשיידען מיר זיך פון אנדערע? וואס האבען מיר צו ש י צ ע נ? פ א ר ו ו א ס ז י ד אפפערען? צוליעב ו ו א ס ש מ ר י י ט ע נ? — וואס איז אונזער לעבען, וואס איז אונזער ט ו י ט?

3.

„מאדערן“ — א מאמר המוסגר.

די פראגע: „וואס איז אידישקייט?“ איז געשטעלט געוואר- דען, צום ענטפער איז אבער נישט לייכט צוצוקומען. מען כאפט אן ביים ארבעל, מען פארהאלט אויפ'ן וועג. אונזער „מאדערן“, אונזער מאדערנער מענש, וויל די פראגע נישט... „רוח היהדות“, „עכט-אידישקייט“, „אידישע עטיק“ — דאס

אַלץ איז פאר'ן מאָדערנעם מענש — אַלט, אויסגערראַשען, אָפּגע-
טראַגען...

„דער איינציג-אידישער גאָט מיט'ן גאַנצען קלאַפּער-געצייג.“
דער „אתה-בחרתנו-נאציאנאליזם“—חלומות, לכל הפחות, פון
פינסטערען מיטעל-אלטער... און דער מאָדערנער מענש דאַרף ליכט
און פאַרבען; מעג זיין ברעטער און קינקעטען-ליכט, מעג זיין
פאַרבען פון זייער-בלאָזען, און, דעם אמת זאָגענדיג, נאָר אזויגע...
טאַג-ליכט און עכטע פאַרבען זענען צו באַנאַל, דערצו האָט
דער מאָדערנער מענש צו שוואַכע אויגען און נאָך שוואַכערע נערווען.
און דער מאָדערנער מענש באַשאַפט זיך זיין מאָדערנעם נאָר-
ציאָנאליזם.

„דעם אַלטען מוז מען צוואוואַרפען, סאַפּיאַרען מוזען קומען,
אַרויסשלעפען אַ דראַט נאָר אַ דראַט, צוואוואַרפען אַ שטיין נאָר אַ
שטיין, אויפדעקען פאר'ן עולם דעם גאַנצען שימעל, און ווייזען,
אַז דאָ איז קיין פעסטונג נישט, נאָר אַ חורבה און אַלטע.“...
„ביי דער ביטערער האַרטער מלחמה פאר אונזער קיום קאָר-
נען מיר זיי נישט באַנוצען...“

דאָ האָט זיך שוין דער מאָדערנער מענש פֿאַררעדט...
דער מאָדערנער מענש טויג לחלוטין צו קיין מלחמה נישט,
פּאַסט לחלוטין נישט אין דער אַרמיי, אפילו נישט אין דער „נאָר-
ציאָן“ אַרמיי, ווי ווייט די נאַציאָן פאַרלאַנגט אַרבייט און אָפּפער...
דאָס קאָן דער „מאָדערנער“ מענש נישט געבען...
דאָס „מאָדערנע“ פּאַלק, ווי דער מאָדערנער מענש שמעלט זיך
עס פאַר, טאָר צו אַלעם ערשטען נישט פאַרלאַנגען קיין אָפּפער;
דאָס פאַרלאַנגט די „סטאַדע“, אין פּאַלק איז יעדערער פריי... און
וואָס יעדער איינצעלנער פרייער מענש אינ'ם מאָדערן-פרייען פּאַלק
טוט, דאָס נעמט און לעגט צוזאַמען, שיט עס אין איין זאַק אַרמיי.
וועט איהר האַבען די געווינשמע נאַציאָנאַלע קולטור... מען דאַרף
נישט באַצייכענען, גאַרנישט מוז...

ווער איז ער, און זער מאָדערנער מענש?
דאָס וואָרט און זער, איז עקסטרא אונטערגעשטריכען,
דער אייראָפּעאיש-מאָדערנער מענש איז באַקאַנט...

ערשמענס — מיט דעם, וואס ער איז שוין לאנג אויס מאַ-
דערן, אפילו פון דער מאַדע אַרויס... דער בעסטער באַווייזן: ער
איז ביי אונז ערשט אין דער מאַדע אַרײַן; מיר פאַרשפּעמיגען זיך
שמענדיג... ער איז שוין זאָגאַר איבערדריסיג און לאַנגווייליג גע-
וואָרען: „דער מאַר האָט זיין שולדיגקײט געטאַן, דער מאַר קאַן
געהן“...

דער מאַדערנער מענש האָט געפונען אייניגע דינערע שטרײ-
כען אינ'ם לעבען, אייניגערע דעליקאַטערע פאַרבײ-ניואַנסען; אנט-
פּלעקט עטליכע פיינע ציטערען אין דער מענשליכער נשמה, אַ
צווייטריי קליינע, גאַנץ קליינע אמפּליטודען פון בלוט-וואַלונגען
אין מענשליכען האַרץ, אַ קוים-טרער אין מענשליכען אויג, אַ
קוים-שמייכל איבער'ן מענשליכען פנים און — איז אַוועק אין
קאַבאַרעט...

געווען אמאָל גרויסע אידעאַלען, פאַר וועלכע מענשען האַבען
זיך געאַפּפּערט: „פּאַטערלאַנד“, האָט זיך אַרויסגעוויזען — אַ
תּפּיסה, וואו די אַרעמע קלאַסען אַרבייטען קאַטאַרגע... „פּאַטריאַ-
טען“ — ליפּעראַנטען, וואָס שמעלען צו פּראַוויאַנט און נעמען אַפּ
די אַרבייט... „פּאַמיליע“ — געזעצליך רעגולירטער ליבער-פאַר-
קויה... און נאָך, און נאָך... איז דער מאַדערנער מענש אנטלאָפּען,
און וואו צו געהן נישט געהאַט, האָט ער זיך פאַרנומען מיט גאַר-
נישט אַדער מיט שפּילצייג און קלייניגקייטען און איז אינטערע-
סאַנט געווען אַ וויילע...

איבערקוקען, איבערשאַצען די ווערטען, אין די אויסגעלערטע
און אויסגעוועפּטע כלים אריינגעבען אַ נייעם אַדער רענאַנסירטען
ניי-אויסגעקלעפּטען אינהאַלט; נייע אינסטימוטען באַשאַפּען, נייע
סימבאָלען, דאָס איז נישט פאַר'ן צועקעלמען, צוואוועהטאַגטען מאַ-
דערנעם מענש מיט רואינירטע גערוועזן...

אַבער ווען מען פרעגט: ווירקליך אַדער נישט, וואָר אַדער
פאַלש, די אַדער יענע אידעע, דער אַדער יענער לעבענס-צוועק, די
אַדער יענע וועלט-אַנשוואַונג? ? ? —

וואו אַזוינע פּראַגען ווערען געשמעלט, באַקומט דער מאַדער-
נער מענש נישט דאָס וואָרט... ער צושטערט נישט און בויט
נישט, ער טראַכט נישט און פּילאָזאָפּירט נישט...
און — איז דאָס איז זיין גרעסט אומגליק:

ע ר א י ז נ י ש ט פ ר י י !

ער האט זיך זיין לעבענס-גאט צושלאגען, און אין יעדען מאָ-
מענט דינט ער אַז אַנדערען שטויב פון געוועזענעם גאט, און האַלט
זיך פאַר באַפּרייט פון גאט...

ער מיינט ער דינט נישט קיינעם, און נאָר דעריבער מיינט
ער עס, ווייל די, וועלכע ער דינט, זענען אזוי קליין, אַז ער אליין
דערזעהט זיי נישט, און זיי טוישען זיך אזוי אָפּט, אזוי בליץ-שנעל,
אַז ער באַהאַלט זיי קיין וויילע נישט אין זכרון.

דער מאַדערנער מענש האַט נישט קיין לעבען, נאָר מאַמענ-
טען; ער האַט דעריבער קיין כ א ר א ק ט ע ר נישט, קיין
ו ו י ל ע ז, נאָר ק א פ ר י ז ע ז און „ו ו י ל ע כ צ ע ר“...
און דאָס טאַנצט ארום אין קאלידאָסקאָפּ פון א צומראַ-
גענעם מח...

ער איז קיין קאָארדינירטער אָרגאַניזם נישט; פּיליכט שעהן,
אַבער אזוי וואַרעם-עהנליך.

אַ שורה לויזע סיגמענטען, לויזע רייפלעד אין אַ זעקעל... און
יעדעס רייפלעל האַט זיין קליין ביסעל וויסען און פאַרלאַנגען —
פאַרבונדען זענען זיי נאָר מיט דער הויט...

און פון דעם, וואָס קאָז זיך אליין נישט קאָארדינירען, זיין
אייגען לעבען נישט צוועקמעסיג מאַכען, קאָז מען נישט פאַרלאַנג-
גען, ער זאָל קאָארדינירען וועלט-ערשיינונגען, געפינען די צוועק-
מעסיגקייט פון אינסטיטוטען, ווי קלאַס און נאַציאָן...

גרויסע מענשען געהען ז י י ע ר וועג, נישט נאָך דער
סטאָדע; דער מאַדערנער בלאַנדזשעט אַהן אַ וועג...

הייסט דאָס פּריי געהן?

אויף אזוינע וועגען געהען דער דעזערטירער, דער אנטלאַפּער
נער פון קאַטאַרע און איבערהויפט — מענשען אַהן אַ וועג...
„תהו לא דרך“ — איז קיין וועג נישט, אפילו נישט צו שמד.

4.

די מאָדערנע געפאהר.

(צווייטע און לעצטע העלפט „מאמר המוסגר“)

בין איד, פיליכט, צו שאַרף אַרויסגעטראָמען קעגען אונזער „מאָדערן“ — עס איז דאָס אונזער „יונגער“?

עס איז, ליידער, נישט יונג און נישט אונזער...
פון דריי פּרעמדע, אַלטע מיטער
אויסגעקראַצט.

איד מיין נישט קיינעם באזונדער, אַלע „מאָדערנע“...
געדענקט איהר נישט די פאַר פּופציג יאָהר געבוירענע און
באלד פאַרלוירענע, פּלוצלונג אויפגעפלאַמטע בענקשאפט: די אומר
מיטעלבראַקייט?

אויף רוסיש איבערזעצט: „בעזפאַסרעדסווענאַסט“?
דאָס אידעאלע איז געווען די אַמעבא, דאָס נידעריגסטע איינ-
צעלנע לעבענס-קעמערל, וואָס עסט און וואַרפט גלייכצייטיג און
באַשטענדיג. אַהן א צייכען פון אַן אינערליך באַהעלטעניש; פון
אַ רעזערוואַר, וואו עס זאָל זיך אַנזאַמלען דער פון דרויסען אסי-
מילירעטר שטאַף, א טייל זאָל זיך קאָנען פאַרוואַנדלען אין באַ-
וואַוסטזינגקייט, אין ווילען, און די גרויסע
אַנגעזאַמעלטע רעשט זאָל קאָנען אויסגעגעבען ווערען אויפ'ן רעכ-
טען אַרט, צו דער רעכטער צייט און צוועקמעסיג.
שוין, באלד און מיט אַמאָל! יעדער סעקונדע
פאַר זיך!

און געדענקט איהר דאָס פּוילע ווערטעל פון אַלטען פּוילישען
שליאַכטשיין: יאַקאַש טאַ בענדזשיע? — עס וועט שוין זיין,
היינט עס, עס וועט שוין קומען פון זיך אליין, מען דאַרף די האַנט
אין קאַלט וואסער נישט אַריינלעגען.

עקאַנאָמישע, פּאַליטישע געפאַהרען, — עט, דערווייל איז
אינדרויסען אַנגעפאַלען א שניי, שפּאַן נאַ-שפיץ דעם שליטען,
פאַק איין שאַמפּאַניער — א „קוליג“ איבער די הויפּען!
און — אַחרון, אַחרון חביב!

דער נישט לאַנג מאַדע געוועזענער, אינמעליגענדרוישער „נאַפּלעוואַט“! — —

וויילט איהר, נעמט איהר פון דער פראנצויזישער מולטער!
 „נאך מיר מעג זיין א מכול!“ און באשפריצט דאס אלץ מיט א
 טראפען פרייער קונסט, האט איהר אונזער „מאָדערן“ — —
 און בין איד, דער „וויסקראַביק“ פון דריי־פיער פרעמדע מול־
 טער מיט זויער־טייג, פאַר מיר אליין דער קוואַל פון רעכט און אומ־
 רעכט, בין איד פריי פון חובות קעגען א נ ד ע ר ע, קעגען ה ע־
 כ ע ר ע ו, ש פ ע ט ע ר ע ו, און — בין איד נאָך ביז'ן היינ־
 טיגען טאָג קיינעם נישט פאַרקויפט, איז א סימן, אז קיינער האָט
 מיך נישט געוואָלט האַבען, נישט געוואָלט קוויפּען ו.
 איד האָב נישט וואָס צו פאַרקויפּען...

ביי פרייע שטארקע פעלקער האָט אלץ אַן אָרט, אפילו דאָס
 מאָדערנע.

די ריכטיגע אַרבייט ווערט פון אַנדערע געטאָן... די
 גרענעצען ווערען געשיצט און פאַרשפּרייט, דער פּאַליטיקער שווינ־
 דעלט אויס נייע מערק, דער פאַבריק־קוימען פאַרפלייצט זיי, אין
 יעדען דאַרף אַרבייט אין דער שול דער באַהעלפּער... קאַנצעל פאַראַן
 און קאַטעדער, פאַראַן דאָס ערנסטע בוך און דער געלעהרטער, —
 פאַראַן דאָס מאָדערנע אויך; וויילט עס!

דער מאָדערנער מענשטוט אויך עפעס — אין דער קונסט,
 נאַטירליך, און — צייטווייליג...

צייטווייליג, — ווייל ער, דער מאָדערנער קינסטלער, האָט
 קיין פאַרנאַנענהייט נישט; ער פאַרלייקענט זיי. ער האָט נישט
 קיין שול, ער שפייט א ויף איהר... און די
 „אַלטע מייסטער“? געאַרבייט האַבען זיי, מען פיהלט זיי מיט
 שווייס!

און ער האָט אויך קיין צוקונפט נישט; ער מאַכט קיין שול
 נישט. ער פרעמענדירט נישט דערויף; ער האָט נישט וואָס אַי־
 בערצוגעבען.

און דער „איצט“ זיינער אין געווען קורץ; אויסגעגאַנגען, די
 טעכניק אפילו נישט דערלעבט...

פאר דאס — פריי געווען, ווי דער זומער-פויגעל! פריי פון ארבייט, פון שטודירען. פריי פון וועלכען עס איז „שטאנדפונקט“; קיינמאל קיין ריכטיגע פערספעקטיוו נישט געהאט. פון אידעען און אידעאלען געוויס, דאס איז דאך דאס רעכטע קלאפער-געצייג! „זאכען“ ווערען נישט געוואויגען און געשאצט, קיינער ווערט קיין נעם נישט אונטערגעווארפען, אלץ אויף א י י ז ברעט!

אין פריי, זאגאר — פון געגענשטאנד: מען דארף אפילו נישט צייכענען, א שמיר און — פארבען-שפיל!

און דאס האבען פיליסטער אויסגעטראכט, אז א פארטרעט מוז זיין עהנליך, און אז דער הימעל איז קיינמאל נישט גרין...

ער גיט די „זאכען“, ווי ער זעהט זיי, און פארביי לויפענדיג, מיט נישט אויסגעשלאפענע און גאנץ אפט פארנעך בעלטע אויגען פון „ברעטעל“ צום „איבערברעטעל“ און צוריק — און שנעל!

די טויטע (און טויטגעבוירענע!) ריימען שנעל!

ווער האט צייט פאר א סימפאניע? די דראמע מאטערט אפ. די טראגעדיע — איינפאך אנטויקולטורעל, דער מאדערנער מענש קאז נישט ל י י ד ע ז און אהן ליידען איז אהן ערנסטער קונסט.

איז קאנפעטי און טויט-אויפגעשטאממענע זומער-פויגעלעך.

און קומט ווער און זאגט:

— עס איז קיין ר ע כ ט ע קונסט, קיין ע כ ט ע, קיין לעבענספעהיגע, עס איז שפיל און צייטפארטרייב! נישט פאראן קיין גרינער הימעל, קיין פיאלעטע בערען און גענז האבען נישט מעהר ווי צוויי פיס...

אז דאס נוצליכע מוז זיין שעהן, דאס שענהע מוז ערהאבען, וועניגסטענס וואך זיין, זאל זיין כאטש לאנגיש אין זיך!

פארקרימט עס זיך, דאס פארצוויגענע בן-יהודי?...

— „איהר האט נישט דאס ווארט! נאר א קינסטלער, און אזוינער ווי איר, קאז זיין מיין ריכטער!“

איר טאר נישט זאגען: אז די לעדער פלאצט און דער שטיי זועל איז צו ענג; איר בין קיין שוסטער נישט!

ל א כ ט מען; הענגען קומט נישט דערפאר!

דער קינסטלער איז פריי; איך אויך. געה איך אוועק; קויף
איך נישט די — שטיוועל...

האָט זיך אָבער אין גריכענלאַנד געזאָלט אזא מעשה טרעפּען:
ספּאַרטאַ אין באַלאַגערט.
אַ גרויסע מחנה ארום די טויערען.
און פון טאָג צו טאָג ווערט די לאַגע ערנסטער, קריטישער,
געפּעהרליכער —

שיקט ספּאַרטאַ קיין אַטהען בעמען הילף...
שיקט אַטהען קיין ספּאַרטאַ א צוהילף נישט מעהר ווי איין
מענש און דערצו אַ לאַמען הויקער.
— ווי הייסט?

דאָס האָט ספּאַרטאַ אויך געפרעגט.
גענאָפּט און געקריצט מיט די ציין.
האָט זיך אבער אויסגעוויזען, און דער לאַמער הויקער איז
פינדאַר...

דער פּאָעט, דער זינגער!
האָט זיך פינדאַר אין ספּאַרטאַ אין מיטען מאַרק געשטעלט
און אַ קריגס־ליעד געזונגען!
קלינגט אָפּ דאָס ליעד אין אלע הערצער;
ווערען די הערצער די געפּאלענע אויפגעשוואַלען פון העלדען
מוט...

זענען מיט אמאָל קינד־און־קייט העלדען געוואָרען. האָבען
די אָפּהענדיגע געוועהר געכאַפּט; זענען די מידע אויף די מויערען
אַרויף און די בויגען געצויגען — און — אָפּגעשטויסען איז געד
וואָרען דער פיינד...

און ספּאַרטאַ צוהילף איז פינדאַר געקומען!
וואַלמען זיי אבער אונזערס אַ מאַדערנעם געשיקט?
— איי, בלימלעד וואַקסען אויף די לאַנקעס, פּאַראַן וויין
איז שענק... אוועק מיט'ן גאַנצען קלאַפּער־געצייג מיט די הורבות—
„וואָס טויגען די מויערען?
„שיקט נאָר סאַפּיאָרען.
„זאָל נישט בלייבען אַ שטיין אויף שטיין“...

די רעשט וואָסט איהם שוין אין האַלז געכליבען, אונטער'ן—
שטריק!

שוין גלייכער די במלנישע עצה!
— אין חדר אריין געהט, תהלים זאגט, תורה לערענט...
שלעפט צוריק דעם נעכטיגען טאָג...

איד האָב געהערט אמאָל צייטליני'ען אנדערש דרש'ענען!
— איהר קאָנט שוין דאָס אַל ט ע נישט באַהאַלטען,
נעמט דאָס נייע בוך, הערט די נ י י ע נביאים — נאָר אַז אַנר
דערען נאָמען האָבען זיי, „קינסטלער“ רופען זיי זיך...
איד מיין, אַז נישט ער און נישט די „גאספאָדע“ זענען נישט
שולדיג דערין, וואָס ער האָט אַזוי פּלוצלונג זיין מיין געענדערט,
זיין דרשה געטוישט. לעגט מען אַלץ אין אַיין זאַק אַריין און מען
שיט דערנאָך דעם אוצר אויס און מען זעהט:
אַביסעל לייכטזיניגע פּליטערלעך, אַביסעל דאָר שבת אויבס,
טאַנצענדיגע רוימע שאַטען, פּלאַטערדיגע גרינע גענז און אַביר
סעל... פאַלשע מטבעות, — כאַפט אַז אַ שרעק... כאַפט מען זיך
ביים קאַפּ, וויל מען די אַל ט ע ווערטען צוריק.

5

„ח ו מ ש מ י ט ר ש י“.

קאָז מען נאָר אַלץ צום „אידישקייט“ נישט געהז;
דער וועג אין אַלץ נישט פריי.
עס שלענדערט זיך פאַר די פּיס דער בעל־הבית און
זיין פּילאָזאָפּ — דער נביא פּוֹז נעכטיגען
ט א ג...

פון פאַרנאָנגענעם טאָג, אָן וועלכען דער פּאַר-
 נעהענדיגער בעל-הבית מוז זיך האַלטען. ווי דער
 פאַר'משפּט'ער צום טויט אָן די הערנער פון מזבח.
 און אויב דער מאַדערנער נערווען-קראַצער, דער מענש פון
 „עט“! און „קיי און שפיי!“ איז געווען אַן אַנשיקעניש פון דרוי-
 סען, האַבען מיר איצט צו טון מיט אַ היימיש-געבאָקענעם,
 מיט אַן אַייגענעם...

פון קלויז אַרויס קומט ער, דער נביא פון נעכטיגען טאָג;
 קומט, לעגט זיך אין דער לענג און אין דער ברייט פון וועג צו
 אידישקייט, און וואַרפט זיך, און שלאַגט אַרום זיך מיט הענט און
 פיס, ווי אין אַן עכטער אַדער סימולירטער שווערער קרענק, און דאַס
 מויל-ווערק שוימט:

— נישט ווייטער געהט, נור צוריק!
 — חומש מיט רש"י! אבות אבותינו!...

אוממעגליך איז דאַס אויפלעבען פון דער אידישער אייגענ-
 אַרט, די באַפרייאַונג און פרייע ווייטערע אנטוויקלונג אָהן דער ביר-
 בעל, ווי עס איז אוממעגליך אַ לעבענדיג בליהענדער בוים אָהן
 וואַרצלען אין דער ערד...
 אָבער וואַרצלען אָהן שטאַם, צווייגען, בלעטער און בלימען
 זענען קיין בוים נישט, נאָר אַן איבעריג איבערבלייבעניש פון אַ
 געוועזענעם בוים. —

פאַר'ן בעל-הבית און זיין נביא איז עס, זעהט אויס, גענוג...
 איז אידישקייט חומש מיט רש"י!
 עס איז אַזוי איינפאַד, און אַזוי אויסגעפרוּאוּט ווערענד דער
 צייט, ווען די מלחמה צווישען אידיש און נישט-אידיש איז געווען
 די מלחמה פון אַל-ט-ב-ד (די ביבעל) און צוויי נייע
 (דער נייער טעסטאַמענט און דער קאַראַן).
 הייסט עס:

ווייטער ציהען דעם נעכטיגען טאָג.
 און ער טוט אַזוי, דער בעל-הבית.
 אַזוי ווירקליך, טוט ער, דער בעל-הבית מיט זיינע קינד-
 דער — די מינדערהייט — און מיט דער גרויסער מעהרהייט, מיט

די ארעמע קינדער פון פאלק, ווי ווייט עם האָט זיך נישט פון זיינע הענט אַרויסבאפרייט.

און קינדער זענען ביי איהם נאָר א י נ נ ל ע ד !
מיידלעך זענען פריי.

מיידלעך לערענט מען שרייבען, לאָזט מען „לעזען“ — שריי-
בען זיי, די מיידלעך, אויף צוויי און דריי שפראַכען, לעזען זיי
„אַלע“ ליטעראַטורען, אויסער אידיש... לעבען זיי מיט'ן „גוף“ אין
דער אידישער שטוב, מיט דער נשמה — אין דער פ ר י י ע ר
גוי'אישער וועלט — זענען זיי אַרומגערינגעלט מיט'ן א ו מ
ל י ע ב ע ו, ווייל פאר זיי א ו מ פ א ר ש ט ע נ ד ל י כ ע ו,
ה י י מ י ש ע ו, און בענקען און לעכצען צום פרעמדען...
ציהט זיי פון דער היים אַרויס, אין דער פרעמד ארײַן, י ע-
ד ע ס פ ר ע מ ד ע בוד, יעדער, אַהן עלטערנס וויסען, אויסגע-
הערמער קאַנצערט, יעדער אויגען-בליץ פון פאַרבייגעהענדיגען
פרעמדען...

געהט מען א צייט ארום פאַרמאַסקירט אין טאַטענס הויז,
לעבט מען שפעטער אן אומערטרעגליך פאַלש לעבען מיט'ן האַלב-
ווילדען מאַן; געהט מען דורך דער וועלט פאַר'חלומ'ט און צו-
וועהטאָנט, מיט צוריסענע נשמות און פאַרבלומיגטע הערצער און
נאנץ אַפט — איינמאַל פאַר אלע מאַל זאָל עם געזאָגט ווערען! —
געצויגען פון יעדען קלאַנג פון קלויסטער-גלאַס...

וועגען דער טראַגעדיע דאַרף מען אבער נאנצע ביכער שריי-
בען, נישט פאַר ביי גענענדיג, דאָס וואַקסט פון
די ראַמען אַרויס...

וועלען מיר צוריק געהן צום טעמאַט:

א י נ נ ל ע ד לערענט מען תורה...

און נישט קיין תורה פאַר'ן לעבען און נישט קיין לע-
בענדיגע תורה.

אַ מאַל איז געווען, שפעטער וועט זיין, און
היינט א תורה פון „דרוש וקבל שכר“ אויף יענער וועלט,
אַהן א שום באציהונג מיט דער וועלט, מיט'ן לעבען און נ-
ט ע ר דער זון.

לעבט דאָס בעל-הבת'ישע אינגעל א טאַפעלט לעבען, א
היינטיגס און א נעכטיגס, זיגט, נאַטירליך, דאָס

היינט דיגע איבער'ן נעכטיגע ז. און טראגט די מאסקע פון נעכטיגע טאג, כל-זמן טאטע-מאמע און שווער-אוד שוויגער לעבען און גיבען קעסט, נדו, און וועלען איבערלאזען ירושה. שפעטער — נאך דאס וואקסט אויך פון דעם ראם ארויס און איד בין קיין אפטרופוס נישט פאר קיין בעל-הבת'ישע קינד-דער...

אבער ווי זעהט אויס דער פראדוקט פון בעל-הבת'ישען חומש מיט רש"י אין פאלק?
די ארויסגעלאזטע פון חדר און תלמוד-תורה — דאס זענען:

די אלע קליינהענדלער, וואס די פאליציי טרייבט פון ארט צו ארט; די אלע פאקטוירים, וואס שלינגען לופט; די נאליציאנער שענקער, וואס פאהרען קושען די האנט און בעטען רחמים אין ווין... אונזערע שפיץ-ביי-שפיץ-קעפלעך — די קליינע איבערגע-חכמ'עטע סוחרים'לעך, וואס די קאאפעראטיווע באוועגונג ווארפט אזוי לייכט ארויס פון שטערט און שטערטלעך און צושטרייט, ווי זאמד אויפ'ן ווינט... אונזערע עמיגרנטען, אהן געווערב און שפראך, וואס דער אנענט שערט, ווי שאף ביי דער גרענעץ, אין אויסלאנד פארבראקירט (אלס שלעכט מענשען-מאטעריאל!) און געשיקט צוריק, און טייל ווארפט זיך פון שיף אראפ אין ים אריין... די גליקליך איבערגעקומענע פאלען אריין אין גיהנום פון סוועטינג סיסטעם און לעבען שוין נישט מיט חומש און רש"י, — מיט דער געלער פרעסע!

און דאס זענען — אלע הויקערס פון אונזער גאס, אלע אויסגעמאגערטע, מיט די ווייכע שמאלע ביינער... די אנגעצונדענע אויגען אין די טיפע לעכער, ווי די אפענע וואונדער, די אלע שא-טען פון עולם התהו, וואס שפיען גאל און שלינגען לופט. וואקסט דאס אבער נאך מעהר ארויס פון דער ראם. אבער ווען נישט דער איד, ווי זעהט אויס דאס אידישקייט?

6.

דער מערדער פון גאט און רעליגיאָן.

ציהט אונזער דאן קיכאָט — דער נביא פון נעכטיגען טאג.
 מיט סאָנכאָפּאָנמשאַ זיין דינער, מיט'ן בעל־הבית'ס, דעם אויס־
 פיהרער פון זיין וואָרט און געבאָט, אין דער וועלט אַרײַן, מיט
 איהרע טיילוואָלנדישע ווינט־מיהלען מלחמה צו האַלטען, די רעליגיאָן
 די אידישע צו רעטען, גאָטס נאָמען צו הייליגען, און — פ א ר
 ש ו ו ע כ ע ז א ל י א ו ן פ א ר ד א ר כ ע ן.

פאָר'ן לעבענדיגען און רעליגיעזען געפיהל, וואָס ציהט (וואָס
 זאָל ווענדיגסטענס ציהען) צום שענסטען, בעסטען און העכסטען.
 איז נישט געפעהרליך דאָס „אפיקורס'ס“, וואָס דאָס געפיהל
 שטערט איהם אמאָל ביים „ג ע נ י ס ע ן“, שטראָפּט אמאָל נאָכ'ן
 ז י נ ד י ג ע ן, ציהט אמאָל פון א זייטע־וועג צוריק צום מענש־
 ליכען טראַקט... און ער ווערט ביזן און אומגעדולדיג, און רייסט
 אַרויס דאָס געפיהל פון האַרץ, וואָרפט עס אין אַ גרוב אַרײַן און
 פאַרשיט, און שמעלט צוליעב זיכערקייט, א שטיין אויפ'ן פּרישען
 קבר און זעצט זיך, מעשה בריה, אויף דער מצבה אַרויף און שאַלט
 פּראַלעריש אויס אַ בשורה דער וועלט:

— געשמאַרבען די רעליגיאָן!

איד האב אייד פון איהר יאָך באַפרייט! — עסט, טרינקט,
 קושט און לאָזט אייד וואויל געהן!

דער איז נישט געפעהרליך!

די פּילאָזאָפיע פון „היינט איז פורים, מאָרגען איז אויס!“
 איז צו ל י כ ט ז י נ י ג, עס זאָל מיטציהען מיט זיך אַ
 וועלט!

און אויך נישט דאָס קינדישע עס־הארץ'ס, וואָס זויגט די
 מילך פון ז ו י ס ע ן פון פּלעשעלע אַרויס; וואָס גלויבט יעדען
 בעל־פּער און יעדען ביכעל און האַלט זיך פריי פון יעדען גלויבען...
 נישט דאָס שוואַכע קעפּעל, וואָס ווערט באַרוישט פון דער
 קלענסטער ערפינדונג, פאַר'שיכור'ט פון א מינדסטער נייער באַ־
 ש ר י י ב ו נ נ פון אַ פיזישען אַדער כעמישען פּראָצעס, און לויפט

אַנגעפילט די געדערם מיט פרייד, אין גאָס, צו די מאַרק־לייט אַרום און רופט:

הערט, אויס מיט'ן אומנאַטירליכען! אַלע טויערען האָבען זיך געעפּענט, אין אַלע פינסטערע ווינקעלעך איז ליכטיג געוואָרען. נישטאָ קיין מלאכים, קיין שדים, קיין גאָט. אין ערגעץ נישטאָ! גלויבט נישט דעם רב מיט דער רבי'צין!

לאַזט איהם נאָר ווייטער לערנען! וועט ער טרעפען דיזעלכע טויערען ארום זיין וויסען, דיזעלכע פאַרהאַמערטע טויערען; וועט ער אנהויבען גלוםטען צום ווייטערען וויסען, און דאָס פאַרגעפּייהל פון שפעטערען וויסען וועט זיין זיין בענקשאַפט און זיין רעליגיאָן...

און נישט דער איז שווערען קאמף פאַר ברויט און ליכט פאַרביטערטער ארבייטער, וואָס ווערט עמפּערט, זעהענדיג, אַז דער אַפּיציעלער פאַרמיטלער צווישען גאָט און מענש, דער פאַרמיטלער פון זיין וואָרט (ביי אונז דער רב און דער בעל־דרשן און דער זאָגער אין קליינעם שולעכעל) שטעלט זיך אויף דער זייט פון זיין באַ צווינגער און פאַרהייליגט אין גאָטס נאָמען דעם רויב, און דער־ קלערט, לויט גאָטס תורה, דאָס עקזיסטירענדע פאַרברעכען פאַר גאָטס ווילען און פאַר אייביג, און אסר'ט יעדען קאמף געגען אומרעכט, און מאכט איהם טרפה, ווי חזיר — און, גלויבענדיג דעם פאַרמיטלער, ווערט ער דער פאַרביטערטער, און זיין עמפּערונג, צום פאַרביסענדסטען פיינט פון רעליגיאָן; מוז ער גאָט און זיין תורה אַפּרוימען פון זיין וועג צום זיג; און מאכט, — אַלס ערשטע דעמאָנסטראַציע! — פון יום־כּפור א יום־טוב — וועט ער זיגען, וועט ער אויפהאַלטען די קלויז און איהרע דינער, — וועט ער ווערען דאָס אייביגע, וועט דער בעל־דרשן דרש'ענען פאַר איהם, וועט דער רב פּסק'ענען לויט זיין ווילען...

געפּעהרליך פאַר דער רעליגיאָן אין דער ווירקליכקייט איז נאָר דער, וואָס שטעלט זי אַפּ, אַלץ איינס אויף וועלכען פונקט עס איז פון וועג:

ביי דער תורה, ביי דער משנה, ביי דער גמרא, ביים חיי אדם... ביים מאָמענט פון אויפבליהען, ביים מאָמענט פון אַפּפּאַל... דאָס לעבען שטעלט מען נישט אַפּ, עס געהט ווייטער, און

וואס עס האט זיך אָפגעשטעלט, ווערט פון לעבען פארלאזט, הערט
עס אויף צו לעבען!

און שטארב איך נישט צוזאמען מיט מיין רעליגיאָן, טראָג
איד זי ווייטער שוין נישט אלס געזעץ פון לעבען! ווערט א פאלש-
קייט דערפון! לעב איך אנדערש און גלויב אנדערש...
האָב איך פאלשע מאַס און וואָג!

פון רעליגיעזען שטאַנדפונקט איז גאָט אייביג און אומפאַר-
ענדערליך; דער מענש אבער אנטוויקעלט זיך, זיין פאַרשטעלונג
פון גאָט פארענדערט זיך — אנטוויקעלט זיך און וואקסט...

שטעלט אָבער עמיץ אַ פ זיין גאָט און געהט ווייטער,
ווערט זיין אָפגעשטעלטער גאָט געגען איהם אליין אַלץ קלענער און
קלענער, און ווערט מיט דער צייט אַזוי קליין, אַז דער מענש, וואָס
ווי איהם נישט פאַרלירען, נעהט איהם, מיט דער צייט, אַ ביימעלע,
לענט איהם אריין און טראַגט איהם אויפ'ן האַלז, ווי אַן אמולעט, —
ווי אַ קמוע א שמירה/לע.

פאַרלירט ער נאָר אַ צייט דעם גלויבען אין אמולעטען, טראַגט
ער איהם נאָר אַ געוויסע צייט ווייטער אויס פיעטיזם... ביז ער
פארגעסט דאָס אמאָליגע און וואַרפט איהם אַוועק, אַלס אַן אומ-
נוצליך-נאַרישע זאַך.

און וואקסט מיין פאַרשטעלונג פון גאָט אַ י ז מ י ר און
גלייך מיט מיר, ענדער איך אויך מיין שפראַך, מיט וועלכער איך
רעד מיט מיין גאָט, און די סימבאָלען, אין וועלכען מיין גלויבען
ניסט זיך אויס...

דער אָפשמעלער איז דער ווירקליכער און איינציגער מערדער
פון גאָט און רעליגיאָן!

7.

דער ערשמער וועג.

צייטלין האָט אמאָל געשריבען:

„א הימעל האָט ער, פריץ, אָבער נישט קיין גאָט אין הימעל!“

די ערשטע העלפט פון דער פראגע איז געוויס א קאמפליי-
מענט — און איד פארנויג מיך מיט א ליעבליכעז, פארבינדליכעז
שמייכעל! בעסער שפעטער אלס קיינמאל.

פאר דאס די צווייטע העלפט באשטע-
טיג איד גאנץ באשטימט און אנטשיידען.
איד ווייס אפילו נישט, ווי זיין ליעבעז נאמען צו זוכען:

פאר דער וועלט, — ער איז איהר באשעפער?

נאר דער וועלט, — ער שילט זיך ערשט אויס פון איהר?

פיליכט נאר אין דער וועלט: ער איז איהר גייסט;
איהר אלגעמיינער ווילען, וואס אנטפלעקט זיך
אין פארשידענע פארמען, אין קערפער באקליידטע; איהר רע-
גענט אדער באצווינגער, דער באצווינגער פון טויט
און קערפערליכער פוילקייט; איהר געפאנגענער, וואס ראנגעלט
זיך, רייסט איהרע קייטען, ברעכט די מויערען פון איהר תפיסה,
און באפרייט זיך, אום ענדליך אמאל אנטפלעקט צו ווערען?!

פיליכט נאר אין די וועלט דאס ליים, און ער — דער קינסט-
לער, וואס פיהרט ארויס וואס אמאל שענערע און קרעפטיגערע
פארמען, פארקערפערענדיג אזויערנאך זיינע קינסטלערישע טרוימען
און — „כתומר ביד היוצר“ — ווי דאס ליים ביי דעם טעפער אין
דער האנט, צוברעכט ער אלץ-אין-איינעם דאס אלטע, שאפט נייע
און וועט אמאל דעם נייעסטען, דעם שענסטען, דעם העכסטען שענ-
קען די אייביגקייט?

ווי עס זאל נישט זיין — ער איז דער קוואל פון לעבען!

לעבען הייסט — האבען געטליכע פארשטעלונגען און, אין א
געוויסער מאס, געטליכע ווילען, די פארשטעלונגען אויסצופיהרען,
דאס ארומיגע, לויט פארשטעלונג, אירע און ווילען צו ענדערען,
ארויפפיהרענדיג וואס אמאל נייע פארמען, א שותף זיין צו מעשה
בראשית!

איד לעב, האב איד דעריבער אין מיר א געטליכען פונק! דאס
האבען אלע, וואס לעבען, און פיהלען פיהר איד, אז אלץ לעבט!
דעם געטליכען פונק האט אויך דער, וואס לייקענט
אין גאט. ביי דעם איז נאר א מיספארשטענדעניש, א טעות א
קליינער: ער לייקענט אין פרעמדע פונקען, וואס האבען זיך, אין
זייער אייטעלעקייט, איז גאנצע געטער פאר

ק ל י י ד מ ! און ער קאן זיך פונ'ם גלויבען אין זיי נישט בא-
פרייען !

דעם געט ל י כ ע ן פונק האָט אויך דער ל ע ס ט ע-
ר ע ר !

איך רעכען — נאָד אין א גרעסערער מאָס ! עם לעסטערט די
פ א ר צ ו ו י י פ ע ל ט ע ל י ע ב ש א פ מ, וואָס בענקט צום
ק ו ו א ל פון לעבען און קאָן צו איהם נישט קומען !

עס צווינגט די געקערנקטע מענשליכע ב א ר מ א ה א ר צ י ג-
ק י י ט, וואָס קאָן נישט איבערטראַגען די פיין און ליידען, וואָס
ווערען אין גאָטס נאָמען אין אַזאַ אומגענדליכער מאָס פאַרטיילט און
אויסגעטיילט ! וואָס ווערט עמפּערט ביז שגעון, זעהענדיג דאָס
בלוט, וואָס ווערט אין זיין נאָמען פאַרגאַסען !

„איוב“ שרייט ! די טיף באַלידיגטע, צום טויט פאַרוואַנדע-
טע גערעכטיגקייט...

און, איז ער די סומע פון אַלע געטליכע פונקען ; זענען ליַעב-
שאַפט, באַרמהאַרציגקייט און גערעכטיגקייט די געטליכע אַטרי-
בוטען אינ'ם מענש !

ל י י ק ע נ ע ר א ו ן ל ע ס ט ע ר ע ר ז ע נ ע ן ד י, וואָס,
פון געטליכען פונק באַלעבט, וואַקסען זיי, און, וואַקסענדיג, זענען
זיי די באַשטעהענדיגע געמער-פאַרשמעלונגען, און אין די אַפּגע-
שטעלטע נאַרמען און פאַרמען ווי אַזוי מיט די געמער צו פאַר-
קערען — איבערגעוואַקסען; העכער פאַר זיי, עהרליכער, בעסער
און ערהאבענער געוואַרען, און קאָנען זיך שוין צו די געמער נישט
אַראַפּבויגען, די ביינער אינ'ם רוקען פּלאַצען, אַזוי נידעריג זענען
פאַר זיי די צ י י ט י ג ע געמער געוואַרען !

און דאָד איז דער פונק צו קליין, אַדער דער „קערפּער“, וואָס
ווערט פון איהם באַלעבט, צו פּויל צו האַרט, און עם פעהלט די
קראַפט, נייע פאַרמען צו באַשאַפּען, — עם פעהלען דער מוט און
די שעפּפּערישע פּאַנטאַזיע ! —

ווערען זיי נאָר אַברחמס, וואָס צושטויסען די געצען, און באַ-
קומען קיין גאָט ; די אַפּרייניגער פון בייזען און שלעכטען, וואָס
קאָנען קיין גוטס באַשאַפּען ; די באַז-ברעכער פאַר'ן נייעם נביא,
וואָס וועט נאָד זיי ש פ ע ט ע ר קומען, דעם פּלאַץ פריי האַבען

און אפגערייניגט, און וועט פאר דער העכערער פארשטעלונג א נייעם טעמפעל בויען!

אבער דעם לייקענער צום לעבען גערופען, דעם לעסטערער דאס פארניכטענדיגע ווארט אין מויל, דעם צושטערער — די האק אין דער האנט אריין האט איהר געגעבען, איהר, די אפשטעלער, די באפעסטיגער; איהר, וואס ווילט דורכאויס האבען פאר גלויבן ווערע פארשטעלונג נען! אנדערע ווילען פארהאלצטע, פארשטיינערטע, מיט פענזעל אפגעמאלטע, איהר — עס-הספריקנער! — באנוגט אייד מיט פע- דער-כאשריבענע, מיט'ן ווארט איינמאל פאר אלע מאל אפגעציי- כענטע — אבער אלץ אפגעשטעלטע פארמען!

אז אנדערע און, אמת א העכערע פארם!

דאס ווארט איז ווייכער, סימבאלישער, אבער אלץ — געצעני-

דינעריי!

ווארום, קאז זיך ווער מיט די געטליכע פונקען נישט באנגיגען, מוז דורכאויס האבען א פארשטעלונג פון א דורכאויס פערזענליכען גאט (היינע האט איהם אויך צולעצט אנדערש נישט פארשטאנען). מוז ער זי האבען, ווי משה האט זי געהאט — אין דער עכט-אידי- שער (אמאל העברעאישער) פארם, דאס הייסט: אהן א באשטימט טער פארם!

„געדענקט, — ווערט ביים סיני געזאגט — איהר האט קיין בילד און קיין געשטאלט נישט געזעהן.“

נישט: עס איז נישט דא, עס וואלט דאך קיין פערזענליכער גאט נישט געווען! נאר — איהר האט נישט געזעהן, איינציג און אליין די שטימע זיינע האט איהר געהערט! קיין באשטימטע בילדער פון איהם קענט איהר, טארט איהר נישט דע- ריכער נישט מאכען.

און געפיהלט מוז דער פערזענליכער גאט ווערען אלס גע- הענדיגער! ווער עס שטעלט זיך אפ, שטארבט; גאט מוז זיין לעבען!

און דעם מענש פאראויס מוז ער געהן, ער דארף בענקען צו איהם, שטרעבען צו איהם, פון איהם אלץ ווייטער און העכער גע-

צויגען צו ווערען, — געמער, וואס ווערען געטראגען און מיטגע-
שלעפט, זענען געצען!

„דאס האבען די, וואס איך פארטרייב פאר אייך!“

און אלץ פארביי מוז ער געהן! איז מאך
מענט פון עקסטאז און אנטפלעקונג, באווייזט ער זיך און ווערט
פון הינטען געזעהן... דערזעהט איהם
ווער פון פארענט, קאן ער מעהר נישט לעבען, — דער האט
אלץ דער לעבט! לעבען איז נאר שטרעבען! און ווייט
מוז ער זיין פון מענש, ער וועט איהם קיינמאל נישט דערנרייכען;
זיין לעבען איז א שפאן; געמער ווייטער אויף א שפאן, זענען
געצען!

נישט אינ'ם געוועזענעם, וואס איז פארביי,
נישט איז באשטעהענדיגען, וואס געהט אפ, איז גאט!, „איהי אשר
איהי!“ אינ'ם שפעטער, אין דער אייביגער צוקונפט, אין
דער אייביגיט איז גאט! אייביג מוז זיין דאס
שטרעבען צו איהם! —

און איהר וואס ווילט?

ווילט איהר, איהר חומש-מיט-רש"י-פרעדיגער, צוריקרופען

דעם נעכטיגען טאג?

גלוסט זיך אייך, איהר אפשטעלער, אויסציהען, וועניגסטענס

דעם היינט, איבער זיין גרענעץ און נישט צולאזען דעם מארגען...?

ווייסט איהר, וואס דאס באטייט?

געמען דעם לעבעדיגען זאמען, ארום וועלכען די שאל האט

געפלאצט, וואס דארף אויפסניי פארפלאנצט ווערען, וואס זאל

שענער און פארביגער אויפשפראצען, און צוריק אין דער מאל

פארשליסען, און פארבינדען און ארומדראמען די שאל און א שפרוד

זאגען: זאמען, וואס אין דער איינגשאפט, וואס אין דער

פינסטער!

דאס הייסט אויך: די טויטע צו קבר ישראל נישט ברענגען.

אין שטוב לאזען און פארפעסטען די לופט!

וואס נאך טוט איהר?

איערע דערוואקסענע קינדער ווילט איהר צוריק אין דער

וויג אריינשטויסען, מיט ווינדעלעך בינדען, מיט בענדעלעך שניי רען, אדער נאך — אין דער געבער-מומער אריין! ווארעם און פינסטער איז דארט! און ווערט אייך ווידערשפענסטיג דער יונגער דור, צורייסט ער אייער שפינוועכס, וואס איהר האָט פאר קייטען געהאלטען, ברעכט ער אייערע שטרויענע „מויערען“ און אנטליפט פון אייער פארפעסטעמער תפיסה, און געהט אָפּ פון אייך און א י י ע ר אידישקייט, שילט איהר און שרייט, נישט באַמער-קענדיג, אז דעם ערשטען וועג, וואָס פיהרט אָפּ פון אידישקייט, האָט איהר געעפענט, איהר אַפּשטעלער, געבאהנט — ווען אויך נישט דירעקט.

8.

ווער איז שולדיג?

דער „חומש“, וואָס איהר האָט אין ארענדע גענומען, ווייסט נישט פון קיין גלויבען, ער רעדט פון פארשען, וויסען און קענען. איהר, אין זיין נאָמען, ציטערט פאר פארשען, ווייסען און קענען און פארלאַנגט — גלויבען! און איהר האָט רעכט.

ווייל דעם „חומש“, מיט אייערע אויגען באַטראַכט, נישט רעטראַספעקטיוו געזעהן, נישט דעם לעבענדיגען זוכענדיג, דעם בלייבט נישט מעהר, ווי צו פארלאַנגען קרעדיט! א י י ע ר חומש קאָן שוין נישט ווערען באַלעבט, נאר געלערענט און געגלויבט!

דער חומש (נישט אייער חומש) רעדט פון לעבען! לעבען הייסט: באַוועגען זיך, אנטוויקלען, פראַגרעסירען, דאַס אַרומיגע ענדערען לויט ווילען און גייסט, איהר הייסט שמעהן! שמעהט איהר, ווערט דער לעבענדיגער גאָס, לויט דער פאַר-שטעלונג פון איין היסטאָרישען מאַמענט אינ'ם צווייטען, אין א

טויטען נעץ פארוואנדעלט; און די פריהערדיגע פארמען פון בא-
ציהונגען צווישען מענש און נאט — אין געצענדינעריי, און איהר
רופט עם „אירישקייט“!

לעבען איז באוועגונג.

נאנץ אפט פארלירט מען דעם וועג און מען מוז איהם צור-
ריקגעהן זוכען;

נאנץ אפט מוז מען צוריקגעהן און אויפהויבען דאס
פארגעסענע, פארלירענע — אַניט קאן מען ווייטער נישט געהן...
שמעהן בלייבען מאָר מען קיינמאָל נישט!

פאָרשטיינערטע רודימענטען, — איבער-
בלייבענישען פון געוועזענעם און איבערגעקור-
מענעם, מוזען, אויב זיי שמערען, אָפגערוימט ווערען פון וועג,
— און איהר וואונדערט איד, וואָס אייערע קינדער, וואָס ווילען
לעבען, טוען עם געגען אייער ווילען!

אָפגעלעגענע ראינען, זורבות פון אַלטע שלעסער ווערען
אויפגעהאלטען אלס היסטאָרישע צייכען, אָדער אויס לויטער פיע-
טיזם, — וואוינען אין זיי קאן נאָר דער מענש, וואָס אַנט-
לויפט פון ישוב, וואָס זאָגט זיך אָפ פון לעבען, און איהר קאָנט
נישט פארשמעהן, פאָרוואָס אייערע קינדער פארלאָזען אייערע
חורבות און געהען פון איד, אָבוואָל אומדירעקט, געטריבען, זוכען
ליבט און לעבען, אין פרעמדע הייזער.

נאָד טראַגיקאָמישער איז דאָס, וואָס מיינענדיג, אַז איהר רע-
טעט די שול, דינט איהר דעם קלויסטער!

דאָס האָט דאָד דער קלויסטער די אירישקייט אָפגעשמעלט,
פון לעבען פארטריבען; פון וואַלד און פעלד און פון דער פרייער
שטאָדט פאָריאָנט, אין געמאָ פאָרשלאָסען און מיט מויערען אַרומ-
געצוימט... זי זאָל מיט'ן לעבען קיין מוגע ומשא נישט האָבען!

דאָס האָט דאָד דער קלויסטער אויסגעגראָבען דעם אָפגרונט
צווישען לעבען און אירישקייט, צווישען אירישקייט און וועלט;
צווישען אירישקייט און קענען און וויסען...

דאָס האָט דער קלויסטער די אירישקייט באַרויבט פון
וויילען, פון דער מעגליכקייט זיך צו אַנטוויקלען און פראַג-
רעסירען וועניגסטענס מיט'ן לעבען צוזאַמען!

דאָס האָט דאָד דער קלויסטער זי אָפגעשוואַכט, אין דער

פינסטערניש פארזעצט און די אנטשטעלטע, קראנק געווארענע אידישקייט, די אידישקייט, וואס מוז ציטערען פאר א שטראף ליכט פון דרויסען, פאר א פרישען לופט-צוג פון דער פרייער וועלט, איבערנעלאזט אלס א צייכען פון גאטס פלוד אויף זיין אמאליג געבענשט פאלק ישראל, אלס א באווייז פאר דער געט-ליכקייט פונ'ם נייעם טעסטאמענט און דער אייביגער שטראף פאר'ן אפלייקענען די נייע תורה. —

און אז איהר, אַבוואַל, די מויערען פון געמאָ זענען געפאלען, טוט ווייטער דעם קלויסטער'ס ווילען, און ערקלערט די קאריר פון דער אמאליגער שטאָלצער דרויסער אידישקייט, וואס וויל און מוז באהערשען וועלט און לעבען, פאר נארמאל און עכט; די געמאָ-אידישקייט צום לעבן און גלויבן און גלויבן — אלס א סגולה אויף עולם הבא, אהן א שום באציהונג צום לעבען — פאר געטליך און הייליג, —

מיינען אייערע קינדער, אז איהר זאגט אמת, אז דאָס איז די ווירקליכע אידישקייט, און זענען מקיים, נישט וויסענדיג דערפון, דעם פסוק „ובחרת בחיים!“ — „וועהל דאָס לעבען“ און פארלאָ-זען אייד מיט אייער אידישקייט צוזאמען!

און ווען האָט איהר די אידישקייט אָפגעשטעלט?
 אינ'ם מאָמענט פון גרעסטען אָפפאל, פון טיפסטען זינקען!
 „געגליכען צו ערד“, „געגליכען צו שטערען“... האָט יעדעס געשלעכט זיין ערד און זיינע שטערען, האָט איהר די ערד אין איי-ערע זעק געזאמעלט און די שטערען אייסגעלאָשען!
 וואָס האָט אייער אידישקייט פון רמב"ם, פון סעדיה גאון און פון אנדערע אזוינע?

האָט איהר פון ירושה-פרוכת אויסגעטעפעט אלע גאָלדענע פעדים, וואָס זיי האָבען אריינגעוועכט, — האָט איהר אלע פאָר-בען, מיט וועלכע זייער קינסטלערהאַנט האָט עס פאָרצירט, אויס-געלאָשען, און דערלאָנגט א גרוי און גראָב שטיק געוועב אייערע קינדער צו די ליפען און הייסט זיי קושען אייער ריינקייט!
 האָט איהר פון אייער אידישקייט דעם לעבעדיגען גאָט פאָר-פריבען, אויפ'ן טראָן אָפגעשטאַנענעם, אַ נעכטיגען גע-

זעצט; האָט איהר פון געמליכען געזעץ דעם ג י י ס ט פאַר-
 טריבען און דאָס טויטע וואָרט געהייליגט; האָט איהר פון אייער
 אידישקייט דאָס פאַלק מיט זיין עהרליכער שעהנקייט פאַרטריבען—
 עס קאָן נישט לערנען! און די פרוי מיט איהר הן פאַריאַנט —
 נישט פאַר איהר איז די תורה געשריבען! און פריהער נאָך דעם,
 וואָס וויל וויסען און פאַרשען — דער גלויבען וואַקסט נאָך אין
 דער פינסטער... האָט איהר דעם גייסט פאַרטריבען, — און איהר
 ווילט אייער אידישקייט זאָל לעבען, בשעת ווען איהר אליין לעבט
 לויט גאנץ אנדערע נארמען... צי האַנדעלט איהר און וואַנדעלט
 לויט אידישקייט? פאַהרט איהר נישט ארום אויף באַנען, וואָס
 זענען געבויט אויף דער וויסענשאַפט, וואָס אייער אידישקייט פאַר-
 לייקענט? קורירט איהר אייך נישט לויט דער מעדיצין, וואָס איז
 אַבסאָלוט געגען אייער גלויבען, וואָס צושטערט איהם אויף יעדען
 שריט און טריט?

און ווילט נאָך נויטען אייערע קינדער זיי זאָלען ווייטער צי-
 הען אייער פוילקייט, פאַלשקייט און מאַפעלטקייט, און אז זיי קאָ-
 נען נישט, און מוזען אייך אין אייער אידישקייט פאַרלאָזען —
 ווער איז שולדיג?

און דין קאָנסעקווענץ?

„די אידישקייט קאָן נאָר רעמען די קלויז מיט אַ מיני
 בטלנים!“

9.

דער פראָם און די פעסמונג.

איר וויל אייך נאָכדערזעהלען אַ מעשה פון גרויסען אינדי-
 שען נזיר.

אמאָל — האָט בודאָ דערזעהלט — איז ביים ברעג פון טייך
 אַ וואַנדערער געגאַנגען.

אַ לאַנגען, שווערען וועג האָט ער געהאט, און דער ברעג, אויף
 וועלכען ער איז געגאַנגען, איז אומרוהיג געווען.

איז היילען האבען זיך גולנים געהאלטען, איז וואלד — ווילרע
 מירען געשלענדערט, — אומעטום לאקערט די געפאהר.
 און אויף יענער זייט טייך איז רוהיג און שטיל, יענער ברעג
 איז זיכערקייט — בודא'ס איינציגער אידעאל!

איז אבער דער טייך א ברייטער געווען און א טיפער...
 שמעלט זיך דער וואנדערער אפ, האקט אויס א פאר בוימלעך
 איז וואלד, שלאגט זיי צוזאמען און מאכט זיך א פראם, און שווימט
 אריבער דעם טייך, און קומט צום רוהיגען ברעג, וואו זיכער וועט
 שוין זיין זיין וועג...

איז אבער דער וואנדערער נישט קלוג געווען און אזוי געטאן:
 אריבערגעקומען האט ער געזאגט צום פראם:

— „פראם, טייערער פראם, דו האסט מיר פון גולנים גערע-
 טעט, פון ווילרען טיר באפרייט, נישט איבערגענטפערט מיך דעם
 וואסער פון טייך, ד א נ ק ב א ר בין איד דיר, הייליג ביסטו
 מיר, מיין רעטער, נישט פארלאזען וועל איד דיר!“...
 און ער האט דעם פראם אויף זיינע אקסעל גענומען און אויף
 דער טריקעניש געטראגען...

זייט איהר איהם מקנא?

זייט איהר מקנא דעם מענש, וואס האט דעם פראם, וואס
 ער האט זיך געמאכט, איבער זיינע אקסעל געווארפען? וואס האט
 זיין רעטער געדאנק אויף אייביג אינ'ם פראם פארהאלצט?
 און דערצו געהט איצט דער וועג בארג ארויף! און שווער
 איז דער וועג, און איהר האט דעם פארשמאנד, וואס האט דעם
 פראם ערפונדען, הינטער'ן פראם געווארפען...
 „די קלויז מיט'ן מנין בטלנים!“

און „די קלויז מיט'ן מנין בטלנים“ איז עס נאר היינט —
 דער פראם אויף דער טריקעניש.
 אמאל, און נישט לאנג אזוי איז דער „אמאל“, איז אייער אר-
 דישקייט א גרויסקייט, א שעהנקייט, א העלדישקייט געווען!
 א פעסטונג פאר דער אידישער נשמה!
 די בורג, וואס האט זיך, פון דער גאנצער קלויסטער-
 וועלט באלעגערט, נישט אונטערגעגעבען!

מען האט איהר אלע וועגען פון ברויט און וואסער אפגע-
שניטען, ארום אלע וואסער-קוואלען פארפעסט, אלע פרוכט-בוימער
אויסגעווארצעלט — „אידישקייט“ ניט זיך נישט אונטער!
פארהונגערטע, פון דורשט פאר'חלש'טע, אויסגעמאטערטע
שאטען פון מענשען שיצען די מויערען, צווישען וועלכע די אידי-
שע נשמה האט זיך באהאלטען...

צ י י ט ו ו י י ל י ג באהאלטען „עד יעבור זעם“ — ביז
דער צארן וועט אריבער...
עס האט געהייסען:

גאטס איינציגער נאמען איז אויף דער וועלט נאך נישט גע-
הייליגט, אויף א קאמפראמיס צווישען יודענטום און געצענטום
באשטעהען מיר נישט. מיר וועלען ווארטען!
עס האט געהייסען:

מישה איז נאך נישט געקומען. נישט אויסגעלייזט איז
די וועלט. מיט זינד איז זי פארפלייצט, פארפלאסען מיט טרערען
און בלוט! נישט גאטס ווארט רעגירט, נישט זיין גערעכטיגקייט...
מיר וועלען ווארטען!

האט איהר אבער פון דער צייטווייליגער פעסטונג פון דער
„עד יעבור זעם“-דיגער בורג אן א י י ב י ג ק י י ט געמאכט,
דאס שוץ-מיטעל צו צ י ל און צ ו ו ע ק ! און אז די בא-
לאגערונג האט אפגעצויגען, אז די טייראגען האבען אויפגעהערט אין
די מויערען צו שלאגען, און ארום איז פריי און מען קאן די טויערען
עפענען און ארויסגעהן און פראנק און פריי פאר דער וועלט דאס
פארבארגענע אנטפלעקען, דאס באהאלטענע עפענען און פרעדיגען
גאטס ווארט פאר דער וועלט, האט איהר פאר דער וועלט נאך
אינאיינציג ווארט:
— הייליג איז די פעסטונג.

ווער איז אייער גאט? וואס איז זיין רעכט און גערעכטיגקייט?
ווי אזוי דארף אויסזעהן די וועלט און דאס לעבען אויף איהר, זיי
זאלען זיין געטליך ריין? ווי אזוי וואלט איהר אויסגעלייזט די
וועלט?

שמעהט איהר און מורמעלט: איזהו מקומן...
איהר האט דעם ת ו ד פארלוירען און די וואלען פון פעס-
טונג פארהייליגט! די כ ו ג ה פארגעסען און עמעמט ווייטער

איין אין די לונגען, די קראנקע, די פארשפארטע, פייכטע לופט פון קאזעמאט, גלייך וויירויד פון הייליגטום!...

די נשמה אין אויסגעוועבט, — מיט טרוקענע ווערטער קאן מען צו דער וועלט נישט קומען, — באהאלט איהר אייך מיט אייער אידישקייט פאר דער וועלט!

און זאל די וועלט, וואס איהר דארפט באצווינגען, אליין צו אייך קומען, אויף די קני פאלען, און בעטען זיך: רעגיר! — וועט איהר פון אייער קאזעמאט נישט ארויס, די פוילע קליידער פון לייב נישט אראפּווארפען, דעם קאפּ נישט צוכויגען צו דער דער-לאנגטער קרוין...

איהר וועט דאך דער וועלט נישט זאגען: לעג אַוועק דיין אַנ-טיסעפטויק און ניץ אַש פון א פארברענטער קוה!

לעג אַוועק דיין מעדיצין און, ווערט א מגפה, שמעל אויף א קופערנע שלאנג! וואָרף אַוועק דיין זיבען-פּעלדער-סיסטעם און מאַך שמוטה מיט אַמאָל איבער דער גאַנצער ערד! שמעל א מקדש מיט קרבנות און מיט ערד פון אונטער דער פּאַדלאַגע פאר א סוטה?

איהר האָט די נשמה געטויט, און מיט'ן טויטען גוף פון דערי אַמאָל געוועזענער גרויסער, שטאַלצער אידישקייט קאָנט איהר צו דער וועלט נישט קומען, באהאלט איהר זיך פאר דער וועלט!

און איז דער יונגער דור, וואָס האָט זיך איבערגעוואַלט פון קאזעמאט ארויסגעריסען, צום לעבען צו דער וועלט געקומען, האָט ער פאר לעבען און וועלט קיין אידיש וואָרט נישט געהאָט! זענען די אייניקלעך פון די שטאַלצע קעמפער פאר'ן אידישען אמת צו וועלט און לעבען אלס בעטלער געקומען, לעכצענדיג צום פּרעמד געפּרוירענע און פארשטאַרטע זענען זיי געקומען, און נאַקעטע... און פרעמדע קליידער אויסגעבעטעלט האָבען זיי קוים זייער שאַנד צו פאַרדעקען! און ביי פרעמדע אויווענס זיך אַן אָרט אויסגענאַרט, ביים פרעמדען פייער זיך צו דערוואַרעמען! און מיט ברייטגעפּענטע מויל און אויערען פאר פרעמדע וואָר-הייטען!...

און איבער דער גאַנצער צייט איז דאָס בעסטע, דאָס שענסטע, דאָס שטאַרקסטע, דאָס לעבענס-פעהיגסטע פון אונז אַוועק! זענען ביי אונז די שאַטען וואָס

א מאַן פינסטערער און געדיכטער געוואָרען און די לופט — פּוילער
 און פּוילער צום דערשטיקען — —
 אַבער נאָך ערגער איז געוואָרען, אז א טייל פון זיי איז צו
 ריקגעקומען — מיט'ן פרעמדען וואָרט!
 אַ ברייטען וועג, וואָס פיהרט אָפּ פון אידישקייט, האָבען זיי
 געעפּענט, א ברייטען און געפּעהרליכען וועג — דעם פּאַלש-
 נאַציאָנאַלען!

10.

כ כל ה גויים.

„רענעסאַנס!“ א קליין איינאיינציג וואָרט, אַהן א צוגאַב,
 אַהן תנאים פון אַרט און צייט...
 אַ קליין וואָרט און א זאַמען איז עס, פון וועלכען עס דאַרף
 אַרויסשפּראַצען א וועלט, א אידישע וועלט...
 און מעכטיג שטאַלץ איז דאָס וואָרט, און נישט ניי; עס איז
 דאָס אַלע פּראָפעטען-וואָרט! דאָס משיח-וואָרט!
 אייביג זענען אידעען, זיי טוישען נאָר, אין דער אנטוויקלונג,
 די פאַרם.
 איז אַבער דאָס וואָרט אין זיין ריינקייט אַויפ'ס
 ניי נאָך נישט געזאַגט געוואָרען...
 ווען דער אָפּגעשוואַכטער קלויסטער האַט אָפּגעצויגען, ווען
 די מויערען פון געטא, וואָס איז געווען אונזער תּפּיסה און פעסטונג
 צוזאַמען, זענען געפאַלען, איז די אידישקייט צו דערשלאַגען
 געווען, צו שוואַך דערצו, — עס איז צייטווייליג אַהן אַמעם גע-
 בליבען.
 זוכט איינער דעם פּולס און געפינט נישט, אַדער טויכליך איז
 ער און הערט איהם נישט, מאַכט ער:
 — עס זאָגט אָפּ די אידישקייט!
 און א שאַד איז עס איהם:

— אמאל אזא נגידה געווען, דער וועלט א גאט געשענקט!
 און ער טרייסט זיך: א ירושה לאזט עס די אידישקייט!
 — א יחוס א גרויסען! אן אייביג געצויגענעם
 וועקסעל אויף כבוד פון דער וועלט!
 און ענדיגט רעזיגנירט:

— אייביג לעבען קאן מען נישט! די צייטען פון רעליגיאן
 (און אידישקייט איז פאר איהם נישט מעהר!) זענען איבערהויפט
 פארביי... אפילו דער קלויסטער דער שטארקערער, דער יונגערער
 פאלט... דארף מען דער „אידישקייט“ זיין רעכט טון, פיינע
 תכריכים געהען, אויפ'ן מיטאלאגישען בית-עלמין א בכבוד ארט
 געפונען... „יאווע“ איז דאך גרעסער פאר יופיטער!
 האט א צווייטער מעהר פיעטזיזים אין הארץ און ראט:
 — נישט „באערדיגען“ זאל מען, נאר באלאזמירען! זאל זי ווי
 עס איז פארשטיינערט בלייבען — אויף אייביג! א היסטארישער
 מאנאמענט, פאר אלטערטומס-פארשער — אן אייביגע פרייד!
 הייסען הייסט עס:

אפגענאנגען, אפגעראנקט האט די אידישע נאציאן, שטעלט
 איהר די אידישקייט איהרע אלס מצבה אויפ'ן קבר!...
 ווילען אבער נאך אנדערע נישט אפטרעטען... נישט אזוי
 לייכט שטארבט א נאציאן...
 „בלוט איז קיין וואסער נישט“, עס האלט דער נאציאנאלער
 אינסטינקט.

ער ווערט אמאל פארטומעלט, פון א שטיק שרייענדיג עולם-
 חזה איבערגעשרינגען און ער פארשווייגט א ווילע, — וועקט ער זיך
 אבער שפעטער נאך שטארקער און שטראפט נאך העכער, נאך גע-
 וואלדיגער!

און וואוהין אפטרעטען?
 נישט אפען זענען נאך טירען און טויערען!...
 דער גוי'אישער מאגען איז נישט אזוי ברייט און נישט אזוי
 געזונט, „יחידים-גולה“ — באנקירען גרויסע, פאליטיקער, באריהמ-
 טע געלעהרטע, זינגער, וויאלין-שפילער — נעמט ער אויף און פאר-
 דיט נאך ווי עס איז... אלע פארדייען קאן ער נישט...
 און בלייבט דאס „געזינדעל“, ציהט עס צוריק צו זיך, ווי א
 מאנאמענט, לאזט עס נישט רוהען...

און שמד'ט מען זיך נישט צוליעב קינדער און קינדס-קינדער,
טראכט מען אזוי :

ג ע ה ז מ ו ז מ ע ז, ביי אידישקייט בלייבען קאן מען
נישט, דער שטראם פון לעבען טראגט, מ ו ז ז י מ י ט נ ע-
מ ע ז !

נאָר נישט אינגאנצען !

זי איז אזוי גרויס, אזוי אומגעלומפערט שווער און — אזוי
נישט שעהו !

פארקלענערען מוז מען זי, שטארק פארקלענערען און פאר-
צירען...

און אפערירען לאָזט זי זיך.

מען שניידט אין טויטע פארמען, און עס נעהט קיין טראַפען
בלוט, און מען הערט קיין קרעכץ ! אפשר ברומט ערגעץ א שכינה
און א חורבה — ווער הערט זי ?

און ווי לייכט עס רייסען זיך בלעטער פון סדור ארויס ! ווי
שעהו עס זעהען אויס די ספרים אין ארכיוו ! ווי פיין אַפגעריי-
ניגט איז געוואָרען די אידישע שטוב, נעם און שמעל א יאַלקע, זי
פאַסט !

דאָס געבליבענע שטיקעל אידישקייט וועט בלייבען אין שול,

פארזאָרגען וועט זי דער רב...

דער רב מוז אבער אויסזעהן, ווי אַ מ ע נ ש... דעם פאַסט
טאָרס טראַכט איז אזוי שעהו, מאַכט איהם עפעס אַזוינס... און די
שול מוז ווערען סינאָגאָגע, מוז ווערען טעמפלע... יענץ איז א
דלות, און דלות עקעלט...

און אַהן פייט, קרבנות אין ארץ-ישראל איז דאָס געבעט, אפילו
אויף דייטש איבערגעזעצט, גאַרנישט „שאַקינג“... עס איז „גאַ-
טעס-דינסט“ וועניגסטענס אויף איינמאַל אין יאָהר...

אמת, עס ציהט נישט, עס האָט עפעס פאַרלוירען פון דעם,
וואָס האָט געצויגען, — וועט דער אַרגעל ציהען, אַ מיידעלס כאָר
וועט שלעפען די יונגענר ביי די האַר... און דער שטיל-האַרציגע,ר,
נאָר אַרעמער סיני-נגון מוז געענדערט ווערען, עס מוז — שאַלען !
ווי אין קירד !

און קאָן מען נישט שבת, וועט עס שאַלען זונטאָג !

עפעס מוז בלייבען !

און מען שניידט, ענדערט, פערפומירט — און טויט בלייבט
טויט... די אלטע האלטען זיך, ווי עס איז... אויס פיעטיוזם... די
יונגער אנטלויפט — די רעפארם באנקראטירט...

קומט א „נייער“ מענש און מאכט א גוטע מינע צום שלעכטען
שפיל, ער איז געגען יעדע רעפארם: — ריהרט נישט! די נשמה
איז אוועק, די רעפארם איז געבליבען, די הויפטזאך איז עבען די
פארם!... דעם וויין טרינקט מען אויס, אדער ער ווערט אויסגע-
וועפט אליין, אייביג איז דאס פאס!

האלט זיך פעסט אן פאס, און גיסט אריין פרישען וויין!
לייבט צו באקומען! וויינהענדלער פעהלען נישט... עס טוישען זיך
נאך די פירמען, אמאל איז געווען אריסטו, היינט — טפענסער,
מארגען — ווייס איד ווער...

האלט זיך נאך אן פאס!...

זוכט נאך א פרייען און זיכערען קעלעך, וואו עס אגיי-
דערצושמעלען!...

איז די „פאס-אידעע“ אויך אידעע —

קומט אבער די צייט אויף אידעען, פאלען זיי פון דער מאָדע
ארויס.

די צוריקגעקומענע פון אייראָפּא, די פון דאָרט צוריקגעטריי-
בענע, אדער, אליין אויס רחמנות צום אַרעמען, געפלאַגטען פּאָלק
אָדער אויס פיעטיוזם און דערוועקטער בענקשאפט צוריקגעקומענע,
האָבען אונז די בשורה געבראַכט:

איהר זענט א פּאָלק!

דאָס האָבען מיר אייגענטליך לאַנג געוואוסט, קיין שפּראַך
איז דער וועלט האָט נישט אַזוי פיעל באַצייכענונגען אויף ראַסע
און פּאָלק, ווי העברעאיש, ניי איז געווען נאָר דער צוגאַב:
„נישט מער!“

זיי האָבען מעהר נישט געפיהלט און ביי די פרעמדע מעהר
נישט געזעהן!

„א פּאָלק און נישט מעהר“ — דאָ הויבט זיך אָן די געפּאָהר!

11.

דער אונטערשיד.

קומט מען פון ערגעץ צוריק און מען קוקט אויף אונזער איך-
דישער טראגעדיע מיט פרעמדע אויגען, אדער, וועניגסטענס, אויף
פרעמדע ברילען, זעהט מען עפעס אויסטערלישעס.

קאן מען דאס אויסטערלישע נישט פארשמעהן, זאגט מען:
נישט נארמאל!

„וואו עס פעהלט דער באגריף, ווערט געשאפען דאס ווארט!“
„נישט נארמאל“ קאן אבער זיין אזוי אונטער, ווי
אייבער דער נארמע. נישט נארמאל קאן זיין שגעוון און
געניע.

נישט נארמאל איז דאס פארברעכעריש-אטאוויסטישע און
צוגלייך דאס פראפעטיש-רעוואלוציאנערע.

אז נישט נארמאל האט מען שטענדיג געוואוסט: עם לברד
ישכון — גוי אחד בארץ — הטיבה אחת בעולם... —
דארה אבער דאס נישט נארמאלע אפגעשאצט ווערען...

אויף אלעם, זיך אליין נישט אויסגעשלאסען, מוז מען קוקען
מיט א פריי אפען אויג. אלץ מוז געשאצט ווערען, אזוי דער מענש
ווי די נאציאן, ווי ווייט מעגליך איז אביעקטיוו.

ביים שאצען פארגלייכט מען, אבער נישט
כדי אויסצוגלייכען, און געשמעלט סדום-בעמעל
צופאסען, נאר כדי צו געפינען דאס נישט-גלייכע, האס
אייגענארטיגע.

אזוי, אייגענטליך, טוט אויך דער איינצעלנער מענש.

וואס העכער דער מענש איז, אלץ עפטער פארטיפט
ער זיך אין זיך אליין, אלץ עפטער באטראכט ער זיך אליין, פרע-
גענדיג: צו וואס? נאך וואס?

ער ווארפט זיך קיינעם, אויסער זיך, קיין אנדערען איינצעל-
נעם מענש נישט אונטער, ער זוכט ביי קיינעם קיין גערעכטפארר

טיגונג פאר זיין לעבען, קיין הסכמה פאר זיין עקזיסטענץ, ער וועט זיין רעזאן ד'עטר נישט גרינדען אויף נוצליכקייט פאר זיינס גלייך-כען אדער אויף עהנליכקייט צו איהם.

ער פארטיפט זיך אין זיך, ווייל ער וויל זיין זיך אין זיך געד-פינען, דאס געפונענע פון מינדווערטיגען ד י י ג ע נ, דאס מ ע ה ר ו ע ר ט י ג ע פפלעגען, אנטוויקלען, זיך די אנטוויקל-ונג פאר ציל און צוועק שטעלען, און דערפאר איז ער גרייט צו שטרייטען, צו קעמפען ביז'ן לעצטען טראפען בלוט, צו אפפערען זיין לעבען...

ביי דעם פראצעס קוקט אויף זיך דער העכערער מענש פון נאך א העכערען שטאנדפונקט: פון דער הויד, צו וועלכער ער מוז, לויט זיין נאטור, שטרעבען... פון זיין „איד“ אין ווייטסטען פונקט אויף זיין לעבענסוועג.

דער אזוי פ א ר ג ע ש ט ע ל ט ע ר „איד“ איז זיין אימ-פעראטיוו, זיין ריכטער.

ער איז נישט באנקראט, און די פארגאנגענהייט גיט איהם נאך דאס מאטעריאל צום זיך דערקענען. ער ליקווידירט זיין לעבען נישט, און זיין „איד“ איז דער געגענווארט איז נישט זיין ריכטער און שאצער — זיין „איד“ איז דער צוקונפט איז זיין שטרעבען און גלויבען און דער רעכטפארטיגער פון זיין לעבען... דאס זעלבע מיט פעלקער...

זוך איד מיין אידישקייט, זוך איד עם פ א ר מ י ר, זוך איד עם אין דער צוקונפט, אויפ'ן גרונט פון מאטעריאל אין דער שעפפערישער פארגאנגענהייט...

די געגענווארט, דאס „ג ע ל ע ר ג ט ע חומש מיט רש"י“ לאז איד ארויס, דאס איז אונזער ד ע ק א ד א נ ס — אונזער אפפאל.

איז דער דיכטער פון איינצעלנעם מענש זיין איבער-מענש; און דער דיכטער פון דער נאציאן, נישט קיין אנדערע — נאך די נאציאנאלע צוקונפט — איהר שטראם, ווען ער פליסט אריין אין ים — אין דער פרייער מענשהייט אריין... פאר דער נאציאנאלער צוקונפט שטעל איד די א י י ג ע נ א ר ט פון מיין פאלק (האט ווער אז „אתה“ אין זיין „אתה בחרתנו“! און פרעג:

בין איר מינדער אדער מעהרווערטיג?
אז נישט גלייך, דאס ווייס איר. —

מיין פארנאנגענהייט דערמאנט:
וועסט נישט דינען קיין אנדערע געמער, נאָר דיין איינציגען
גאט.

אין מיט פון דיין לאַנד, אין ירושלים, וועסטו זיין טעמפל
שמעלען.

דריי מאָל אין יאָהר וועסטו צום טעמפל קומען, פאַר גאָט
זיך באווייזען, איהם זיין אפּפער גענענען, איהם דאַנקען, בעטען
און דינען...

איין פאַלק, איין לאַנד, איין טעמפל, איין געזעץ, איין גאָט...
און אַלץ ווערט פאַרמירט צוזאמען אין איין אַטעם... ערגעץ
אנדערש טאָר קיין טעמפל נישט זיין און קיין מזבח. ערגעץ אַנד-
דערש, ווען אויך דעם איינציגען גאָט, טאָר קיין קרבן נישט ווע-
רען גענענט, קיין ווירויך אויף דער פּאָן גערויכערט — דאָס ווערט
באשטראַפּט מיט — טויט! און דאָך איז פאַר אַלע דער טעמפל...
מען קומען דער פרעמדער און בעטען, גאָט וועט צו-
לעגען זיין אויער, און זיין אפּפער באווייזען, און ווער עס וועט
רופען דעם נאָמען פון איינציגען גאָט, דער איז זיין קינד... און פון
ציון געהט אַרויס דאָס געזעץ פאַר פעלקער...

די נאַציאָנאַלע — וועלט־אידעע!

האַבען עס אנדערע פעלקער?

האַבען דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, רוסען און אנדערע
אייראָפּעאישע א נאַציאָנאַלע וועלט־אנשוואונג, א נאַציאָנאַלע רעלי-
גיאָן? אדער נאַציאָנאַלע וועלט־אידעע און א נאַציאָנאַלע רעלי-
פּאַראַן „דייטשע פּילאָזאָפּיע“, דאָס הייסט פּילאָזאָפּישע ביי-
כער, געשריבען פאַר דייטשען אויף דייטש... קיין דייטש־פּילאָזאָ-
פּישע אידעע איז נישט פאַראַן.

פאַראַן פראַנצויזישע אידעעס און צולויב
דער פראַנצויזישער נאַציאָן: גרויס זאָל זיין פראַנקרייך און צו-
שפּרייט און באַריהמט, באַדען זאָל זי זיך אין גלאַנץ...

פאַראַן אידעאַלען פאַר ענגלאַנד: איד—די פאַבריק, די גאַנצע
וועלט—מיין מאַרק!

און אזוי אלע... אלע...

„קריסטען“ זענען זיי...

האָט זיי דאָך דאָס קריסטענטום נישט פאַראייניגט. זיי האָבן
בען זייער קריסטענטום נישט באַשאַפּען; מען האָט עס זיי אַנגע-
געוואָרפּען מיט געוואַלד, אָדער זיי האָבען עס גערנוויליג אַנגע-
נומען. עס איז נישט אַרויסגעשפּרונגען פון זייערע געהירן, נישט
אַרויסגעשפּראַצט פון זייער געבליט...

דאָס זענען פעלקער פון קלויסטער באַצוואַונגענע...

שווימט דאָס פרעמדע אַרום פון אויבען און קומט נישט אין
תּוֹך פון דער נשמה אַרײַן... האָט עס מיט'ן ווירקליכען לעבען קיין
מגע ומשאַ נישט; עס ווערט אויס סאַציאלע ערשיינונג, עס ווערט
„גלויבען“... עס ווערט אַ שליסעל אויפצופענען דעם הימעל נאָכ'ן
טויט, נישט באַצווינגען דאָס לעבען, עס איז „מלכות השמים“ נישט
ערד און נישט לעבען אויף דער ערד; עס פאַרליקענט אַרבייט און
אַנטוויקלונג...

עס איז גלויבען, נישט ווילען; עס איז
אַפּזאָגען זיך, אַפּשיידען, אַוועקגעהן! און
אויסלייזען זיך פון לעבען, נישט פאַר'ן לעבען...
טראַגט מען עס פון אויבען, אייבער'ן לעבען, ווי אַ
מאַנטעל; אינ'ם לעבען, אונטער'ן מאַנטעל רעגירט דאָס רוי-
מישע רעכט, די גריכישע קונסט, די אייראָפּעאישע
טעכניק.

פיער פאַרשידענפאַרביגע קוועלען פון רעכט — די פינפטע
איז די נאַציאָנאַליטעט, וואָס הייליגט שוין אלע פאַר-
ברעכען קעגען אנדערע אַלס — פאַטריאַטיזם...

און דעריבער וויל זיך און אייראָפּעאישע נאַציאָן ווירקליך באַ-
פרייען פון אינטערנאַציאָנאַלען קלויסטער... וויל זי פראַגרעסירען
אין לעבען, מוז זי זיך אַפּזאָגען פון הימעל, פון רעליגיאָן...
מיר אַ פאַלק אַהן באַזײַ, אַהן און איינהייטליכער שפראַך, מיט
אַ דראַנג נאָך קולטור און נאָך אַהן קולטור, מיר — אַלס „נאַציאָן
און נישט מעהר“ זענען מיר גאַרנישט!

און ווי לייכט איז פון גאַרנישט אוועקצוגעהן!...

12.

נאך וועגען.

נישט קיין אקאדעמישער שטרייט ווערט צווישען אונז און אנט-
דערע געפיהרט.

נאר אז אויבערפלעכליכער מענש זעהט נישט דעם צוזאמען-
האנג צווישען קולטור-מאמענטען און וועלט-אנשוואונגען.

די וועלט מיט אידישע אויגען געזעהן, איז אן ארגאניש צוזא-
מענגעבונדענע, ארגאניזירטע און דעריבער מאראליש פאראנט-
ווארטליכע וועלט.

די וועלט מיט היידנישע אויגען געזעהן, איז אן עפילעפטיק.
צוואוארפענע, באהאלטענע און אפענע קרעפטען, וואס פאלען קיין
געזעץ נישט אונטער, און וועלכע מען קאן דעריבער קיין מאראלישע
פאדערונגען נישט שמעלען.

אויפ'ן וועג פון היידענטום צום אידישקייט ווערט אונטער-
גרייט, גענעראליזירט... קומט מען צו געטער, צו האלבע געטער,
ווערט די וועלט א שלאכט-פעלד צווישען ז י י, הייסט דער
שטארקסטער, דער זיגערישער — יופיטער, א דעה אבער האבען
אלע, אלע מישען זיך אריין, איז יעדער גאט אין זיין זייט אדער
אויף זיין ארט אין זיין מעמפעל אדער אין זיין טאג — געזעץ און
אימפעראטיון.

איז, ווייטער און נעהנטער צום יודענטום קומענדיג, דאס גע-
צענטום א ו י ס ע ר ל י ד געפאלען, די געטער-סימבאלען, אין
האלץ געשניצט, אין שטיין אויסגעהאקט, אויף ווענט און לייווענט
געמאחלט — זענען צושטערט און צושטויבט געווארען, — פון הונד-
דערטער אימפעראטיווען ווערט ד א ד געפיהרט די וועלט... צו
קיין איינהייט איז אויסער דעם יודענטום קיין איינציגע נאציאנאלע
וועלט-אנשוואונג נישט געקומען...

קייער ווארפט זיך דעם א י י נ צ י ג ע ז נישט אונטער.
זענען זיי אלע קעגען דעם אידישען פ ר א ו ו י נ צ י א-
ל י ז מ ע ו, היימיש, אויף אייגען געברויד, געבאקענע פ י ל א-
ז א פ י ע ז... קאן זיך די העכערע א י ד ע ע דער נידעריגער

נישט אונטערגעבען, דאס העכערע בלומ אינסטינקטיוו מיט'ן נידעריגען נישט מישען...

איז דאס געשרי: רענעסאנס!

לאזט מיר פריי רעדען מיין ווארט, פריי ארכייטען און קול-טוריווערטען באשאפען לויט מיין וועלט-אנשוואונג, איד האב איך אמאל אזוי פיעל געגעבען, לאזט מיר נאך אמאל געבען — —

און נישט אויף א באשטימט ארט ווערט דער שטרייט געפיהרט. מיר האבען שוין לאנג די נאציאנאלע קינדער-וויג פאר-לאזט; גערן אדער נישט גערן, א וועלט-פאלק געווארען, נישט בא-גרענעצט איז דער קאמף, א וועלט-קאמף איז ער!

און נישט מיט דעם אדער יענעם פאלק פיהרען מיר איהם, און נישט מיט א קאאליציע פון אייניגע פעלקער, אידען און גוים שטעהען זיך אקעגען, אידיש בלומ און נוי'איש בלומ...

קאן זיך דאס אידישע בלומ, וואס איז אין דער רעליגיעזער פארם מאנאטיסטיש, אין דער פילאזאפישער מאנאטיסטיש, מיט אנדער בלומ נישט מישען; קאן א העכערע וועלט-אנשוואונג דער נידעריגער זיך נישט אונטערגעבען, מוז זי שטרייטען אום דאס רעכט, איהר אייגענע וועלט-קולטור צו שאפן — —

קומען די אין דער פרעמד געלערענטע און האבען לייכטע עצות; לייכטע ווייל אויבערפלעכליכע...

האט מען אונז איבער א לאנגער צייט דאס מויל פארמאכט, די הענט געבונדען, נישט רעדען געלאזט, נישט ארכייטען, ראט מען אונז: געה און בעמעל... אסימיליר זיך, הייסט עס, נאך וואס א באזונדער ווערקשמעל?

האב איך מיין אפשצען פון שלעכט און גוט, ראט מען מיר: שאץ איבער די ווערטען!

שטרייט איך פאר מיין אמת—לאכט מען אויס מיין „מיסיע“—אמגעפעהרליכסטען אבער זענען: איבערגעאייילטע צוזאגען און איבערגעטריבענער פערסניז...

— דיין היים איז אפען, מארגען גיב איך זיך דיר!
און אז דער מארגען איז געקומען און די חיים האט זיך נישט

געפעענט — זענען מאכע אנטלאפען פון אונז, מעהר קיין האַפֿ-
נונג אויף רעמונג נישט געהאַט...
אָדער :

— וואָס איהר מאַכט אין דער פֿר ע מ ד, אין געבויט
אויפֿ'ן וואַסער, געבויט אויף זאמד, דאָס טראַגט אַוועק דער ווינט...
ווערט מען אַפהענדיג, זוכט מען פרעמדע קולטורען, פרעמדע
גיטער און שמעלט יענער אַפהענדיג : זיי מודה, אַז משיח איז גע-
קומען, טראַכט מען :
— דער קליגערער טרעט אָפּ...

די פאַררעמדטע אינטעליגענץ.

נאַמאָדען בלוט ; אַ וואַנדער־פאַמיליע אין דער וויסטעניש.
אינ'ם בלוט — עהרליכקייט, גערעכטיגקייט, — און אזוי איז
זיין גאַט, וואָס וואַנדערט מיט איהם, און איז דעריבער נישט פון
האַלץ און נישט פון שטיין, נאָר אַ באַוועגליכער לעבעדיגער גאַט.
אן ערהאַבענער גאַט־באַגריף ; אַ פרייער און אַפענער וועלט־
באַגריף, אַהן גרענעצען, אַהן אונטערשיידען...
און פאַרלאָזט מען די וויסטעניש און ווערט געוואַנדעלט איר
בער לענדער, קאָן מען זיך מיט די איינגעזעסענע נישט מישען, גע-
גענזייטיג שמויסט מען זיך אָפּ, לעבט מען באַזונדער, אנטלויפט
מען, ענדליך, פון דרוק און צוואַנג, און מען זוכט זיך אַ באַזונדער
לאַנד...

ווערט עס באַצוואַונגען. דער פאַמיליע־גאַט ווערט דער גאַט
פון אויסגעוועהלטען פאַלק אינ'ם אויסגעוועהלטען לאַנד. עס וואַנד-
דערט נישט מעהר, עס האָט זיין טעמפעל אין לאַנד.
נאָר אויסראַטען די איינוואוינער האָט דאָס הארץ נישט גע-
לאָזט, ארומצוימען דאָס לאַנד פאַר פרעמדע, באַשווערען זיי דאָס
לעבען אין לאַנד, האָט די עהרליכקייט נישט ערלויבט. באַפאַלען
און באַצווינגען אַנדערע פעלקער האָט די גערעכטיגקייט נישט גע-

קאַנט, א קליין פּאַלק, א באזונדער שטאַט, — א שטאַט פון כהנים
און א הייליג פּאַלק... איז עס מיט דער צייט געפאלען...

איז אָבער דאָס פּאַלק געווען זיין שעפּפּער, נישט דער פּראָד
דוקט פון זיין שטאַט; דער בויער פון טעמפּעל פאר גאָט, נישט
דורכ'ן טעמפּעל צונויפגעקליבען און פּאַראייניגט, דער איינריכטער
פון דער סאַציאלער קולטור-עקאָנאָמישער פּאַרם אין לאַנד, נישט
אין איהר טיגעל א צוזאַמענגעשמאַלצענער, — לעבט דאָס פּאַלק
איבער זיין פּרויהייט און זיין שטאַט אַזוי ווי זיין שפּראַך און זיין
טעמפּעל, מיט אלע זיינע קולטור-עקאָנאָמישע פּאַרמען און געהט
נאָך אַמאָל וואַנדערען איבער דער וועלט... און גאָט געהט ווייטער
מיט!

ווערט ביי איהם דער אינסטינקטיווער באגריף פון גאָט און
וועלט קלאָרער, באוואוסטזיניגער; ווערט פון פּאַלק א וועלט-
פּאַלק; דער גאָט, וואָס פּאַרלאָזט איהם נישט און לייזט גלות מיט
איהם צוזאַמען — א גאָט פון דער וועלט... ווערט די וועלט, דאָס
גאַנצע גלות-פּעלד — די ארענע פון שטרייט צווישען איינצי-
גען גאָט און געטע ר... זיגען וועט גאָט!...

די וועלט איז נישט פריי פון דאַנק און קריג, פון צוואַנג
אַרבייט, רויב און פיין און אונטערדריקונג... ווייל גאָט איז נאָך
א יבער דער וועלט, נאָך אין איהר נישט א יינגער דרו-
גען!...

נאָך די צייט וועט קומען, זי מוז קומען... גאָט
וועט משפּט'ען די פעלקער און רייניגען די וועלט, משיח וועט קו-
מען... מיר וועלען איהם ברענגען. מיר, די שוואַכסטע, די מאַרטי-
רער פון גאָטס נאָמען! און אריינגעשפּאַרט אין אלערליי עקאָנאָ-
מישע סעפּאַראַטיסטרעקטורען, אריינגעפליישט אין אלערליי סאַ-
ציאַל-פּאַליטישע קערפּערשאַפטען, ליידענדיג אונטער דער הערשאַפט
פון פּראָווינציאַליסטיש-אימפּעראַטיווען, פּאַטריאַטיזמען, מוטווי-
ליגקייט און אויבערמאַכט, און ביי דער געוועלטיגונג פון אויבער-
האַנט און מאַכט, איבערטראַגענדיג אלע קוואַלען פון דער מינדער-
הייט און שוואַכקייט — לעבט דאָס פּאַלק און בלייבט זיך
געטריי!

האַט עס זיין געוועזענעם שטאַט הינטער זיך אלס גאַלדיגע

יונגער-עראינערונג, און זיין פינפטונגען וועל-שטאט, זיין משיח וועלט — פאר זיך, אלס פיהרענדיגען שטערן, שפינט זיך דאס פאלק פון ביידע זיינע לעגענדען, וועבט עס זיינע סימבאלען; בא-שטראלט פון בטחון, פון הייליגען גלויבען און פאלק קיינמאל נישט אריין אין מרה-שחורה! קומט א וואל אקעגען, כויגט עס א וויילע אראפ דעם קאפ, און הויבט איהם באלד צום גאט אין הימעל צוריק; און קומט א צרה — האלט עס זי אויס, פארגעסט זי לייכט און באלד... עס וויל נישט געדענקען און דערמאנען זיינע יסורים! אבי ווייטער, אבי איבערלעבען די קוואל, אבי משיח'ן דערלעבען... כאטש די חבלי משיח!

אזוי לעבט, האפט און גלויבט דאס פאלק!
און די אינטעליגענץ? די תינוק שנשבה'ס, די נאשער אין פרעמדע קיכען!

עס איז א טראגיקאמישע ערשיינונג:
מיר האבען קיין איינציגע פייזשע גרענעץ, וואס זאל אונז מאטעריעל אפטיילען פון דער וועלט; פאר דאס — וויפיעל פעלקער, צווישען וועלכע מיר זענען צושפרייט, אזוי פיעל גייסטיג-מאראלישע גרענעצען...

איז אונזער אינטעליגענץ די גרענעץ-באפעלקערונג... האבען מיר „נחת“ פון איהר!

שטעלט זי אונז צו „פעלקער“ — קאנטראבאנדיסטען, וואס שמוגלען אריין פרעמדע קולטור-ווערטען, מאנכמאל, „חזק האט דעם טאמען נישט דערקענט“ — א ביבעליארטיג אנרארגעזען, אלס פרעמד געוועב; אפט א שטיק „חובת-הלכות“ פון גראף טאלסטאיי איבערגעקייט... איבערהויפט זענען זיי די קולטור-טרעד-גער, צווישען אונז און אנדערע — די שתדלנים, די שלום און פשרה-מאכער און מליצי-יושר... צעהלען זיי די מעדאלען, וואס אידישע סאלדאטען האבען באקומען, די ארדערען פון קאמערציען-רעטע און דערגלייכען, און פארלאנגען: רעכט! נישט פאר אונז און נישט פאר'ן מענש, נאר פאר אנדערשארטיגע — רוטען, פאליאקען, פראנצויזען... קאנען מיר נישט שיסען? נישט טוימען, נישט פאליטיש-שווינדלען?

און צו אונז קומען זיי, די אלערליי שפראכער-אויסער אידיש-רעדנער מיט עצות...

פאלען אכטורדען :

— קרייצניגט דאָס בלוט און פאַרשווינדט!

— ווערט קריסטליכע אידען... איבערקוקען דעם פּראָצעס...

אָדער גלאַט „ככל הגוים“...

זוכט אייך אייער הערשאַפט, בוים אייך אייער מערהייט,
זאל ערגעץ געזעץ ווערען אייער איבערגעוואלט... אייער
פּיזישע קראַפט, — וואָס געהט אייך אַז די וועלט און דער גאַט פון
דער וועלט?

די פאַרגליווערטע בעל-בת'ישקייט פון איין זייט און די
פאַרפרעמדטע אינטעליגענץ פון דער צווייטער — דאָס
עפענט די וועגען, וואָס פיהרען אַפּ פון אידישקייט... כדי עס זאָ
לען פאַרמאכט ווערען די וועגען, מוז באשאַפען ווערען א נייע
אויף די שיע אינטעליגענץ, וואָס זאל קולטיווירען אייגענע ווער-
טען און פריי באוועגען דאָס פאַלק!

אויפ'ס ניי מוז אויפבליהען א אידיש לעבען, די ביבעל
מוז געטראָגען ווערען צום פאַלק אַלס זאַמען, די אידישע פאַלקס-
טימליכע סימבאָלען און לעגענדען, אויפ'ס ניי אויפגעפרישט, ווע-
לען זיין טוי און רעגען! אויפלעבען וועט דאָס פעלד, אויפלעבען
וועט דאָס פאַלק, אויפּוואכען צום ליידען פאַר'ן אמת און צום
פעסטען גלויבען אויף זיין זיג!...

אויפּגעהויבען מוז ווערען די פאַז פון אידישע רענע-
סאַנס, פון משיח און וועלט-משפט, און
וועלט-באפריי און נג — פון דער קינפטיגער פרייער
מענשהייט!

דאָס איז די מיסיע פון אייביגען פאַלק, פון וועלט-פאַלק. דאָס
מוז געבען דאָס אידישע לעבען, דאָס אידישע הויז, די אידישע שול,
דאָס אידישע טעאַטער, דאָס אידישע בוך און אַלץ, וואָס אידיש
איז.

מערץ—יולי, 1911.

איז מיין ווינקעלע.

1.

נאך דער מלחמה.

אויפ'ן פעלד, וואו עס האט ערשט נישט לאנג אזוי גערוישט און געפילרערט, איז שטיל געווארען... די „שלשה שאותיון בטלית“ — אלע דריי פארטייען, וואס האבען מיט אזא גוואלטיגען מסירת-נפש מלחמה געהאלטען וועגען דער ממשלה אין שטוב פון גרעסטען אידישען קהל אין אייראפא און געשריען מכלומר'שט „כולו שלי“ און געמיינט, וואס מעהר צו פארכאפען, זענען אפגעטראטען. און אלע דריי — נישט זעהר צופרידען.

די זיגער, אין אנהויב שכור פון נצחון, האבען אפמארשירט, מיט זאנג און קלאנג, טראמפייטען-געשמעטער און הורא-געשרייען צום געצעלט פון גרויסען פעלד-מארשאל, צו זעהען זיין שמייכל, וואס זיי האבען כשר פארדינט, צו הערען זיין לויב און צו לאבען זיך מיט זיין געשמאקען כיבוד...

אבער נישט לאנג האט געדויערט דער רויש, און נאכ'ן רויש קומען שווערע געדאנקען: געזיגט, אבער אויף ווי לאנג? געזיגט, אבער די פאהן פארביטען, א פרעמדע געטראגען: נישט „אסי-מילאציע“ איז געווען אויף איהר אויסגעשטיקט, נאר „פאסטעמפ“ (פראגרעס)... און די „פינסטערע“ מאסע איז געווארען א טרייב-הויז פון אייגענער אינטעליגענץ. און די הימישע אינטעליגענץ, דאס פלייש פון איהר פלייש, דער ביין פון איהר ביין, מעהרט און פרוכפערט זיך, און דער דור-ארץ פאר'ן פרעמדען „פאסטעמפ“ פאלט פון טאג צו טאג...

דער מאַנאַפּאַל אויף פּרײַזניגקײט ווערט פּון טאָג צו טאָג
לעכערליכער. אום צו בלייבען ביים כבוד פון „פּאַסטעמפּ“, איז
שוין וועניג צו זיצען אויף אייביגע שטולען... מען מוז עפעס טון,
מען מוז ארבייטען. און די טראַגעדיע איז, אז קײם וויל מען טון,
קײם וויל מען ארבייטען, מוז מען טון און ארבייטען באַזונדער,
אידען פאר אידען. די „פּוילישע קולטור“ וויל בפירוש נישט קיין
פיליע אויף די נאַלעווקעס... און שטעלט מען אידען געגען אידען,
וויל מען רעדען מיט דער מאַסע, ווייטער א קללה — מוז מען רעדען
אידיש! און אידיש רעדען נאָר ליטוואַקעס. אזוי האָט מען ערשט
געכמען געגלויבט, געוואַלט גלויבען...

און וואו איז תורה אַהן קמח? און די מאַסע איז הונגער־ניג...
מען מוז ארבייטען עקאָנאָמיש, הויבען דעם וואַהלשטאַנד, קרעפֿן
טיגען די ארבייט, אַרגאַניזירען...

דאָס איז נאָר געפּעהרליכער — באַזונדער אַרגאַניזירען?
יענע ווילען קיין שותפות נישט, — באַשאַפען אַן עקאָנאָמישע
געטאָ? ...

אויף דער קעלנע געבליבען, די לייצעס אין די הענט, אַבער
פיהרען דעם וואַגען אויפ'ן געלען זאמד פון צוואַגען אין מדבר
פון וויסטע חלומות און מיראַזשען, איז אוממעגליך —
וועט מען נישט מוזען אראַפּ אויפ'ן שונא'ס וועג?

די מיטהעלפּער זענען באלד צו דער שמחה נישט געקומען.
באַזונדער און גאַנץ שטיל אַפּגעטראַטען — אין דער שנאה צום
פרעמדען ליטוואַק און אין דער הערשאַפט איבער קהל, געהט מען
האַנט אין האַנט, אין „יהדיו“, וואַשט איין האַנט די צווייטע צו
ליעב דעם שטילען „יחלוקו“: נעם דיר, דייטשעל, די אלגעמיינע
פּאַליטיק, דאָס אַפּקלאַפּען די שוועלען פון די פּריציס און גענע-
ראַלען לטובת הכלל; נעם דיר, דייטשעל, אלס צולעג דאָס „בית-
עלמין“ מיט די מצבות; מיר לאַז כשרות, — מיר לאַז דעם רב מיט'ן
מלמד; און אסור, אויב מיר וועלען צולאָזען אביסעל דקדוק, אַ
נצוץ פון א ליטוואַק... אַבער מיט די כלים מישט מען זיך נישט,
צוזאַמען אויף שמחות געהט מען נישט...

און די אמת'ע זיגער, די, וואָס האַבען צוגעהאַלפּען און דעם

בעסטען ביזן באקומען, אממעהרסט אויסגעקאשפערט, — פרעהען זיך באזונדער און פרעהען זיך אויך נישט נאָר אינגאנצען. אביסעל קאלאָמוטנע אויפ'ן האַרץ... אביסעל נישט ויין דאָס געוויסען. אביסעל באַשפיגען די באַרד... געבראַכען דאָס וואָרט... א שרעק פאַר מאַרגען, א בושא פאַר היינט... דערצו — א דין-תורה מיט ליטוואַקעס! און וואָס ערנער איז: טאַמער איז עס אמת?

וואָס וועט זיין, אז דער „פאַסמעפּ" וועט נישט בלייבען קיין הויל וואָרט, קיין צוזאַג אין דער וועלט אַרײַן; נישט נאָר אַ מאַסע, צו פאַרדעקען די חרפה פון דער אסימילאַציע, נאָר אַ ווירקליכער, אמת'ער, ערנסטער, וואָס וועט ווירקליך אַ ר ב י ט ע י? וואָס וועט זיין מיט'ן „יחלוקו"?

און וועט עס געשעהען, וועט מען זיך ווירקליך נעמען צו דער אַרבייט, ווירקליך זיך גענענען צו דער מאַסע, ווירקליך און ערנסט פאַרנעמען זיך מיט איהר געברויד, מיט דער ערציהונג פון יונגען דור — וועט דען נישט דאָס דייטשעל געפעהרליכער זיין פאַר'ן ציוניסטישען ליטוואַק? די צילען וועלען זיין די זעלבע, אויב נישט ערגערע, און די אויספיהרונג קרעפטיגער, זיכערער; געוועהנט צו הערשען, צו רעגירען, אויסצופיהרען... און געלט, און אינטעליגענץ, ווי האַלץ!

און די באַזיגטע, די אַפגענאַרטע, זענען נאָך שטילער אַוועק געגאַנגען; אַ חשבון הנפש מאַכען, אונטערצופיהרען די אונטערש-טע שורה...

און זיי טומלען זיך אויף שטילע אספות: — פון וואָנען איז געקומען די מפלה? האָט מען נישט אָנגעזאָגט קריג צו דער רעכטער צייט? איז נאָר דאָס אידישע וואַרשוי וועניג אידיש? איז די אידישע פרעסע, וואָס האָט געשטיצט, מיט איהר אומגעהויער-גרויסער לעזער-מאַסע, נאָר נישט גענוג שטאַרק קעגען — אַ באַנקיר?

און — האַבען מיר נישט געאַרבייט מיט גענוג מסירת נפש? האַבען מיר וועניג די קעהלען אויסגעריסען שרייענדיג: הירד! אהער און „נידער"! אַהין?

האַבען מיר נישט זיבען און מעהר מאַל אַרומגערינגעלט די

מויערען פון אסימילאטארישען „יריחו“ און געשמעטערט אויף די גרעסטע טראמפייטען, — פארוואס זענען זיי, די טויערען, נישט איינגעפאלען? —

און איז הארץ הויבען און צו פיקען ספקות: — אפשר איז אונזער נאציאנאליזם נישט גענוג איריש, נישט גענוג פאלקסטיפֿד ליד און אונזער דעמאקראטיזם נישט נאנץ און גאנץ אמט? ...

— אפשר פעחלען אונז מענשען?

— אפשר איז היינט, איז די טרוקענע צייטען, אין צייטען אהן נסים און אהן כּשׁוּף, אַרומרינגלען א פעסטונג, בלאַזענדיג אויף טראמפייטען, וועניג?

מען דאַרף אויך עפעס טון, אויף מויערען קלעמערען, מויערען ברעכען קעגען מויערען, טורמען בויען, און פון זייער הויך די פעסֿט פונג באַשיסען?

— וואָס האַבען מיר געבויט?

וואָס האַבען מיר געמאַן דאָ, אויפֿן אָרט, פאַר די, וואָס מיר ווילען פיהרען? מיט וואָס האַבען מיר זיי באַוווּזען, און זיי דאַרפען דעם טויער שפּאַלמען און אַרויסטראַגען אונז די גאַרענע שליסעל? האַבען מיר עפעס געמאַן פאַר דער אירישער ערציהונג, כאַטש אין אידיש קינדער־ביכעל אַרויסגעגעבען? האַבען מיר פאַר'ן פּאַלק (נישט פאַר זיך) און אויסגאַבע געגרינדעט? דאַרף מען ווידקליד דערצו א שטיל אין קהל־שטוב?

האַבען מיר געהאַלפּען ביי דער שווערער געבורט פון דער אַידישער ליטעראַטור פאַר'ן פּאַלק, און לאַזען מיר נישט די קינפעטאַרין פון אידישער קונסט אין איהרע שווערע וועהען אהן הילף?

האַבען מיר עפעס פאַר'ן אידישען טעאַטער געמאַן?

„נידער מיט דער אסימילאציע!“ — גוט, עס שרייט זיך פיין, אבער וואָס האַבען מיר באַשאַפּען קעגען איהר, אין אונזער גייסט, נאָר אַמאָל גערעדט: דאָ, אויפֿן אָרט, פאַר'ן פּאַלק?

און פאַר'ן „געגריוווּטען“ שוסטער, וואָס האַבען מיר געמאַן? און פאַר אַלע אַנדערע, וואָס פּאַלען, ווי פליגען פון קאַנקורענץ פון

יענער זייט... כאטש איין אנקעמט געמאכט? אויסגעפארשט דעם
תחום?

אויפ'ן שלאכטפעלד איז שטיל, און איז דער שטילקייט איז
געזעסען די פוילישע „פראוודא“, די אלטע ניאניע פון „פאסטעמפ“
בכלל און אידישען אין דערמיט, און געטראכט, און דערטראכט זיך,
אז דער נצחון פון איהר ווי ס'איז אנגענעמען „פאסטעמפ“ איז
א האלב אויסגעבלאזען איי, פון וועלכען עס וועט זיך קיין אסימיל
לאטארישע טויב נישט אויספיקען. אינגאנצען צוויי הונדערט שטיל
מען מעהר... און — מיט דער הילף פון מענשען, וואס האבען צום
„פאסטעמפ“ גאר קיין שייכות נישט, און האבען געהאנדעלט לויט
דער קאמאנדע פון רבנים און גוטע אידען...

און די אלטע ניאניע האט נאך שארפע אויערען און הערט,
ווי גראָז וואקסט. און זי האט דערהערט: א נייע שפראצונג האט
די פוילישע ערד געשפאלטען און דאס קעפעל ארויסגעשמעקט; עס
וואקסט א אידישע נאציאנאליטעט, וואקסט פון מינוט צו מינוט,
פון סעקונדע צו סעקונדע.

און אויך גוטע אויגען האט זי נאך, די אלטימשיקע — און זי
זעהט: דער זעלבער פראצעס פון פעלקער-כאפרייאונג, ווי ביי די
בעהמען, ווי ביי רומענער, ווי ביי אלע...

אידען ווילען א אידיש לעבען, אז אייגען לעבען, לויט אייגען
נעם רעכט און געשמאק... דערויף האבען זיי רעכט...

אבער מי ר, פרעגט די „פראוודא“ — וואס וועלען מיר
טון, מיר פאליאקען?

נאך וועגען דעם שפעטער. —

פריהער מוז מען וויסען, ווער די „פראוודא“ איז, וואס פאר א
ראַלע זי שפילט, וואס פאר א דעה זי האט. —

2.

„די פראוודא“.

די פוילישע „פראוודא“ איז א ראדיקאל-פרייוויניג וואכענ-בלאט. איהר באשעפער, און פיהרער ביז פאר דער לעצטער צייט, איז אלעקסאנדער שוויענטאכאווסקי. איינער פון די טיכטיגסטע קעפ און פרייוויניגסטע מענשען אין פוילען.

זיין ארבייט איז אין פוילישען לעבען נישט געבליבען אהן א טיפען אפקלאנג; ארום זיין פאהן האט זיך געזאמעלט דאס עהר-ליכסטע און קליגסטע פון פוילישען פאלק; זיינע שריפטען און זיין ארגאן די „פראוודא“ וועלען פארנעמען דעם וויכטיגסטען פלאץ אין דער געשיכטע פון דער באפרייאונג פון פוילישען געדאנק. און באוויזען האבען זיי זיך אינ'ם געפעהרליכסטען מאמענט פון ליידען און שאנד, אפגעשוואכטקייט פון אומזיסט פארגאסענעם בלוט און שטומער פארצווייפלונג.

נישט פארצווייפעלט האט נאך דער גרויסער פוילישער אדעל, דער מאגנאט, וואס האט מיט זיין נארישער פאליטיק, אונטערטע-ניגקייט צו די יעזואיטען און פרוואטע עגאאיסטישע אינטריגען צו דער גרויסער מפלה געבראכט, פוילען אויף שטיקער צושנימען און די שטיקער צווישען מלוכות פארטיילט. ער איינער האט ווייטער פאליטיקירט, ווייטער גרויסע, הויכע פאליטיק געפיהרט, גע'חלומ'ט אלץ פון גרויסען פאטערלאנד, פון אלטען גרויסען פוילען פון ים צום ים, און אפגעקלאפט די שוועלען פון גרויסע קרובים און גרויסע הויפען, מען זאל זיך, צוליעב גערעכטיגקייט, פאר פוילען מיהען, אין זכות פון אמאל געראטעוועט ווערען, און אין זכות פון אונזערע שעהע פרויען און טעכטער! ...
און אנדערע?

דאס קליינע פרייצ'ל, אויב מען האט ביי איהם קיין „פאווס-טאניעץ“ נישט געפונען און דאס גוט נישט קאנפיוסקירט, דאס קליינע פרייצ'ל איז אין דארף געבליבען, אין זיין הויז געזעסען. גע-קערט און געזייהט, מיט דער הילף פון עקאנאמס קאנטשיק, מיט פויערישע הענט און אליין מיט'ן גלח פרעפעראנס, אדער מערטיץ-

בערטיג געשפילט. די ליטעראטור זיינע איז געווען דער קאלעני-
דאר, וואס ער פלעגט טוישען פון יאהר צו יאהר, נישט אינגאנצען
אויפגעשניטען און נישט דאס גאנצע אויפגעשניטענע דורכשטור-
דירט. אויפ'ן ארט פון א צייטונג האבען געדינט דער פאכטער און
דער קרעטשמער — די אידישע פאנטאפעל-פאסט...

און איז אמאל געפאלען אויפ'ן הארץ א טרויער, איז פאראן
אונגער-וויין ביים שענקער און דער הימישער אלט-פרענקישער
בעכער פון „קאמישימשען“! — און זענען אמאל שווערע געדאנקען
געקומען, און דאס הארץ האט נאך טרייסט געלעכצט, האט מען
דעם גלח עקסטרא גערופען, און ער האט הימעל-שפיין דערלאנגט...
ער, וואס האט פריהער נאך אונטערטעניג געמאכט פוילען צו רויב,
אויסגעקוילעט דיסידענטען, אלע אפיקורסים, אלע פרייערע קעפ,
און די רעשט אונטער'ן פאפסט'ס פאנטאפעלען געווארפען...

דער פויער — ביי ביידע פארקנעכט! און פוילען האט גע-
פוילט, אהו א האפנונג, אהו א געדאנק, אהו אן ארבייט אין די
הענט —

דאמאלט איז שווענטאכאווסקי געקומען, דאמאלט האט זיך
די „פראוודא“ באוויזען, דאמאלט איז געשמעלט געווארען דאס
פראגראם: ארבייט!

ארבייט ביי די פונדאמענטען, ארבייט טיף אין די שיכטען
פונ'ם פאלק; אויפלעבען מוז דאס פאלק.

אום אויפצולעבען, פריי אויפצועמעמען, מוז עס באפרייט ווע-
רען פון אונטערווארפענקייט דעם פריי, פון אבערגלויבישער אי-
בערגעבענהייט דעם גלח, און פון פוסטע חלומות פון גרויסען
אדעל. —

עס איז קיין צייט נישט געווען קיין נייע קולטור-ווערטען צו
באשאפען, האט מען פון אייראפעאישען קולטור-אוצר אידעען און
אידעאלען געבראכט. וועניג האט אויפגעזאמעלט דייטשלאנד גע-
וועהר קעגען יחוס און אבערגלויבען אין דעם דראנג-פעריאד? ווע-
ניג קלינגענדיגע ווערטער האט באשאפען די פראנצויזישע רעווא-
לוציע?

און וועניג פאזיטיוויזם האט געגעבען ענגלאנד?
שווענטעכאווסקי פרעדיגט, אבער דאס דארף הערט נישט,

דער פויער לעזט נישט, דער גלח שילט, דער קליינער פריץ זאגט
נאך: אמן! —

הערען הערט די שטאָרט!

ווער איז די שטאָרט?

פריצימלעך, וואס האבען די גיטער פארלוירען, איז שטאָרט
אריין, פרנסה זוכען געקומען און — אידען מיט א קליינער צאהל
אינטעליגענץ... זיי האט שוויענטאָכאָוסקי גענומען; זיי האבען
זיין שטאָרק וואָרט דערהערט און ארום זיין פאָהן זייערע קרעפטען
געזאמעלט.

און דער יונגער פריץ האט שוויענטאָכאָוסקי'ן געהערט און
זיך צו דער ארבייט גענומען, צום געווערב, צו מאַס און וואַג; צו
דער ארבייט, וואס ער האט ערשט נישט לאנג פאר א שאַנד גע-
האַלטען...

און דער אידישער אינטעליגענט, וואס מענדעלאָזן פון בער-
לין האט פון דער פינסטערער מאסע ארויסגעצויגען און פאר א
„מענש“ געמאכט, האט פאר שוויענטאָכאָוסקי'ס וואָרט אָפּגע-
אויערען און האַרץ געהאַט. און אויפ'ן אַרט פון פרעמדע, — זיך
צו היימישער בילדונג גענומען. מענדעלאָזן'ען אויף שוויענטאָ-
כאָוסקי'ן פארטוישט, ישעיה און ירמיה אויף מיצקעוויטש'ן, דוד
און שלמה אויף קאזשימיערוזש און באטארי פארביטען — היימישע
פּוילישע מלכים! און מאַנכע, מיט דער צייט — דאָס סידור'ל —
אויף א מאָליטניק...

עס איז צוגעגאַנגען לייכט, זעהר לייכט; אומעטום פיהרט
די פרעמדע קולטור ביז צו פרעמדער רעליגיעזאָן, דאָ איז דער וועג
גלאַטער געווען...

פּוילען איז אויך שוין נישט קיין פּאָלק, וואָס שטיצט זיין
נאַציאָנאַליטעט אויף באַיאַנעטען; אויך נישט קיין פּאָלק, וואָס
לעבט פון דער פּויסט, וואָס דריקט אונטער אַנדערע פעלקער... דער
טענער האַבען נאָר אפילו נישט געקערעכצט, טעטאָוער קיין מויל
נישט געעפענט...

און פּוילען איז אויך א פּאָלק, וואָס האַפט אויף בעסערע ציי-
טען, וואָס וואָרט אויף א משיח'ן, וואָס אַפּעלירט צום אייראָפּע-
אישען געוויסען, וואָס פּאַרלאַנגט גערעכטיגקייט, וואָס מאַטערט
זיך צוואַוועהטאָגט אונטער א פרעמדען יאָד. ווי עהנליך!...

און די שול פון שוויענטאכאָווסקי'ן איז פול געוואָרען פון אידישע שילער, און דער אָרנאָן די „פּראָוודא“ — מיט אידישע העלבער און מיטאַרבייטער... דאָס איז געווען די צייט פון גלאַנץ, און איינוועגס, דער העכסטער פונקט פון אסימילאַציע.

צייטען בייטען זיך.

אז מען האָט, לויט שוויענטאכאָווסקי'ס רעצעפט, זיך אָפגע-זאָגט פון הלכות, פון האָפנונגען אויפ'ן גרויסען אַדעל, און שעהנע באציהונגען אין די גרויסע הויפּען; אז מ'האָט אויך פאַרלוירען דעם גלויבען אין יושר און עהרליכקייט פון איראַפּא און איהר פּאַליטיק — אז מען האָט אַוועקגעלעגט די קאַפּ און האַרץ-אַרבייט אין דער פרייער לופט און גענומען זיך צו רעעלער, ממשות'דיגער האנטאַרבייט, צום אָרגאַניזירען זיך אויפ'ן פעלד פון רעעלע פּאַלקס-אינטערעסעס, האָט שוויענטאכאָווסקי און זיין „פּראָוודא“, שוין פון זיינע שילער געפיהרט, זייער גרויסען גלאַנץ פאַרלוירען... די שטאַרט איז אנדערש געוואָרען...

צום געוועזענעם פּריץ, וואָס האָט געזוכט זיין ברויט צווישען די שטעטטישע מויערען, איז צוגעקומען דער פויער, וועלכען עס האָט, נאָך ירושות און צוטיילען, ערד פאַרפעהלט. צום געווערב און צו פאבריקאַרבייט איז צוגעשטאַנען דער איד; פון שענק, וואָס מען האָט ביי איהם צוגענומען, פון קראָם און געוועלכ, וואָס האָ-בען איהם שוין נישט דערנעהרט, און פון דאַרף און פון דער „פרעמד“, פון וואַנען מען האָט איהם געטריבען... אנדערע אינטע-רעסען פאַרלאנגען אנדערע ענטפערען; א נייער קנויל פון נאַציאָ-נאַלע און עקאָנאָמישע אויפנאַבען, — אנדערע פינגער מוזען זיי פאַרנאָדערקלייבען...

און אַנדערע אידעאַלען האָבען פּלוצלונג אויסגעבליחט, און אַנדערע ש ט י מ ע ז האָבען זיך דעהערט... גאַנץ אַנדערע...

נייע צייטען — נייע פייגעלע...

טרעטען אבער די אלטע צייטען נישט לייכט אָפּ — ווערט א רעאַקציע. דער וואַגען ווערט צוריקגעשלעפט מיט געוואלט. די נייע פייגעל מיט די נייע ליעדער זענען זיך צופלוווגען... די נייע מענשען מיט נייע ארבייט זענען אָפּהענדיג געוואָרען.

שטיל!

און אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך די ציטעריגע שטימע פון דער געעלטערטער ניאניע פון פוילישען אמאליגען שטאלצען פרייען געדאנק: וואָס וועלען מיר טון מיט דער נייער שפראַצונג אויף דער פוילישער ערד, — מיט דער אידישער נאָ-ציאָנאָליטעט?

מאכט זי אַ ביזן אויג צו אונז, נאַציאָנאַל-אידען, און ענטפערט: — מיר וועלען אייד אַרויסשטופען פון לאַנד, ווי די בעה מען שטופען אַרויס די דייטשען; באַקעמפען, ווי מיר באַקעמפען (אין גאַליציע) די רוטענער —

און צושטייכעלט זיך צו די אַסימילירטע אידען.
— „פאַר דאָס — זאָגט זי זיי צו, — וועלען מיר זיך ענגער פאַרבינדען מיט אידן, מיט די פּאָליאַקען פון משה'ס גלויבען“...
וואָס איז ווערט דער „פּראָוודאַ'ס“ צאָרן פאַר אונז און איהר שטיי-כעל פאַר'ן פוילענטום פון משה'ס גלויבען?
פון דעם אַז אַנדערש מאַל...

3.

די פּראָגע.

פּאַרוואָס איז די „פּראָוודאַ“ ביזן?
ווייל „נישט דאָס האָט געמיינט וויעלאַפּאָלסקי!“
מיר זענען שטענדיג אָפהענגיג פון נישט-אידישען ווילען.
כּפּרט פון ווילען פון אַ שררה „וויעלאַפּאָלסקי“, דעם סימבאָל פון פוילישען ליבעראַליזם, וואָס האָט אונז צוגענומען אַלע פּריוויר-לעניען, וואָס מיר האָבען זיך אויסגערעדט ביים אַרײַנוואַנדערען אין לאַנד, וואָס האָט צושטערט אונזער רעכט, וואָס מען האָט אונז צוגעזאָגט, אויף אויטאָנאָמיע, אויף זעלבסטשטענדיגע קהלות, בתּי-דינים, ועדים, ועדי-אַרצות, מבטל געווען אונזער שפּראַך, צונע-נומען די רעכטליכע קראַפט פון אַקטען און קאָנטראַקטען און אַלער-ליי אַפּמאַכונגען אויף אידיש, און פאַר דאָס אונז אַ גרויסע מתנה

עשענקט: א פאפירענע גלייכבארעכטיגונג, אויף אויסצוצאהלען ראטעס-ווייז מיט א תנאי — מיר זאלען ווערען דאס, וואס מיר זענען נישט, קאנען נישט און ווילען נישט זיין!

איבער דער פאפירענער ברוק האט אנגעהויבען אריבערצוגעהן די אידישדייטשע אינטעליגענץ על פי נוסח בערלין, אבי ארויס פון מקום און צושפרייטען זיך איבער אלע גאסען, און מיט דער האפנונג: מיט דער צייט צו געניסען דעם גאנצען גוי'שען עולם-הבא...

זיי האבען געזאלט צופיהרען די רעשט: דעם „פעבעל“ — די „פינסטערע מאסע“ און דאמאלט —

דער „דאמאלט“ איז אבער נישט געקומען!
דער „פעבעל“ האט זיין געזונטען אינסטינקט; די „פינסטערע מאסע“ איהר געפיהל, וואס לאזט זיך נישט אזוי ליכט גע-
נארען.

„נישט פון דיין האניג, — האט דער אידישער עולם גע-
טראכט — און נישט פון דיין בים!“; און נישט געוואלט ארויס
פון שול און חדרים, ווארטענדיג מיט'ן גאנצען אפטימיזם פון דער
אידישער ראסע אויף בעסערע צייטען, אויף משיח'ס צייטען, ווען
דאס אידישע פאלק וועט זיך נישט וואלגערען אונטער פרעמדע,
נאטאבענע-פארמאכטע פענסטער, און באגנוגענען זיך מיט'ן אויס-
געשטראלעטען ליכט. איינען ליכט וויל דאס פאלק...

וואס דאס פאלק, דאס אידישע, האט געטראכט, האט דער
פוילישער רעדעלי-פיהרער נישט געוואוסט. און דער דאלמעטשער,
דער אידיש-פארפויגישטער אינטעליגענט, האט געהייסען וואר-
טען; עס וועט קומען, האט ער פארזיכערט, די צייט, זי מוז קו-
מען, און מיר וועלען אייד צופיהרען אידען אהן אידישקייט, אידען
אהן אידישע אינטערעסען; אידען, וואס וועלען פארלייקענען זייערע
ברידער פון דער גאנצער וועלט, אוועקווארפען זייער דרייטויענע-
יעהריגע קולטור אוי קומען צו אייד און בעמען אייד שוין, „פרא-
וועס“ און ליכט...

האט דער פוילישער ליבעראלים געווארט, געדולדיג געווארט —
פלוצלונג הויבט אן די פינסטערע מאסען צו שימערירען, עס
באווייזען זיך צווישען איהר אייגענע ליכטלעך! פלוצלונג הויבט
אן דער שטומער פעבעל צו רעדען — און רעדט נישט פויליש און

זאגט נישט דאס, וואס דער אירישער אסימילירטער אינטעליגענט האט אין זיין נאמען געזאגט.

פארקערט: די שטומע פינסטערע מאסע לעבט אויף, באקומט און זאגט ארויס איהר אייגענעם ווילען! די אירישע מינדערהייט וויל זיך דער פוילישער מעהרהייט נישט אונטערגעבען, זיך צוליעב איהר נישט פארניכטען. לחלוטין נישט!
ווערט מען בייז.

דאס איז דאס צארניגע פנים צו אונז געווענדט; מען וויל אבער דעם „שונא“ שפאלטען, די „געפאהר“ קלענער מאכען, — מען מוז די מינדערהייט טיילען; שמייכלט מען צו דער אסימילירטער אינטעליגענץ; וועט מען זיך מיט זיי ענגער פארבינדען... וואס איז ווערט דער צארן? וואס איז ווערט דער שמייכל?

זעהר וועניג. אויב אונזער מזל ווענדט זיך, ליגט אין איין שאף דער אלטער פאליאק מיט זיין יחוס, זיינע פאראורטיילען, זיין עגאאיסטישער פאליטיק... און אין דער צווייטער — דער ניער פאליאק, וואס האט אונז אין די פרייע צייטען זעהר פיעל צוגער זאגט, און איז נישט מיט'ן אייגענעם ווילען פארשוויגען געווארען... וועט ער האלטען ווארט?

ווער ווייסט. אלע, וואס געהען קעמפען, זוכען אונזער שותפות. רופען: בראטשיא! מיר גלויבען, און צאהלען די בלוך טיגסטע קאסטען פון יעדען באפרייאונגס־פראצעס. און דערנאך, אז די געשיכטע ניט ארויס דעם פסק, ווערען מיר גארנישט אדער זעהר, זעהר וועניג דערמאנט צום גוטען...

ארעמע און שוואכע פעלקער ציהען מיט די בלויע הענט קאשטאנעס פון פייער ארויס; קומט צום עסען, איז גענוג מילער אהן זיי...

נאר אזוי צי אזוי, דער מיטעלמענש, דער דור, וואס שטעהט צווישען אלטען און נייעם, דער ליבעראליזם פון שווענטאכאווסקי'ן און זיינע תלמידים אין דער „פראוודא“, — די האבען וועניג וואס צו זארגען. פון מענשען, וואס האבען נאר קנאקענדע פראזען, פון מענשען, וואס בויען נישט און צושטערען נישט, וואס ווילען און קאנען נישט ענדערען די באדינגונגען פון לעבען, און רעכענען צו

היילען די שווערסטע וואונדען מיט אפּשפרעכען — הענגען מיר
נישט אפּ...

און ווען יא, קאָנט איהר שווענטאָכאָווסקי'ן צופרידען
שמעלען?

אמת, ער איז א גוטער, שווענטאָכאָווסקי. ער האָט רחמנות
אויף חוה רובין, וואָס איז געקומען אין זיין לאַנד אַרײַן זוכען
ברויט... און לאָזט א מרער אויף איהר קבר, ווען איהר קאָנקורענט,
זיין ברודער, דער בריפּ־מרענער, האָט זי געטויט...

און פונדעסטוועגען אידען בכלל האָט ער נישט ליעב. דער פיר
לאָזאָפּישער קאָפּ פארלאַנגט עס, אבער דעם אידישען ריח פאַרטראָג
גען — קאָן ער נישט. הלמאי ער קאָן נישט פאַהרען מיט די פּויערען
אין איין קופּע! אלץ דער ריח!

אַן אנדערער האַפּט, אז עס וועט קומען די צייט, און דער
אידישער קנאַבעל וועט פאַרבימען ווערען אויף א רוין פון די פּויר
לישע אינספּעקטען — שווענטאָכאָווסקי אבער איז א חכם אויך;
געלערענט פיזיק אין לייפּציגער אוניווערזיטעט, און ווייסט, אז א
געוויסע מאָס וואַסער קאָן צולאָזען אין זיך נאָר א באַשטימטע
מאָס זאַלץ, וואָס מעהר — בלייבט זאַלץ, און דאָס פּוילישע פּאַלק
וועט די נאַנצע אידישע מאַסע נישט פאַרדייען...

גלויבט איהר איהם, און ווילט איהם צוליעב טון און איהר
דערמאָנט אייד, איהר האָט ערגעץ אמאָל א היים געהאַט, וואו איהר
וואַלט געמעגט בלייבען זאַלץ און נישט פאַרזאַלצען פרעמדע וואָר
סערען, און איהר ווילט אייד ריהרען פון אָרט. שפּרינגט שווענ־
טאָכאָווסקי אויף, די אויגען בליצען:

— ער וועט נישט לאָזען באַהאַנדלען זיין פאַטערלאַנד אלס א
נאַס־הויז צום איבערנעכטיגען. פּוילען איז קיין אַכסניה נישט!
זאָגט איהר:

שווענטאָכאָווסקי לעב, אז דו ווילסט, וועל'מיר בלייבען, אבער
ווייל מיר זענען אסך זאַלץ און דו האָסט וועניג וואַסער, וועלען
מיר בלייבען זאַלץ...

גיט ער א געשריי, ווי א לייב:

— שטשורעם!

ווערען מיר עכברים...

איז נאך וועניג. קומען זיינע תלמידים און זאגען:

— איהר האט דאס רעכט אויף אייגענארטיג לעבען; אמת, יעדעס פאלק האט עס. אבער מיר, פאליאקען, וועלען אייך מוזען ארויסשטופען פון לאנד, ווי די בעהמען שטופען ארויס די דייטשען, אדער באקעמפען, ווי מיר באקעמפען די רומענער אין גאליציען...

אז די אלטע ניאניע האט פאר אונז קיין זכרון און קיין יושר נישט, און אפילו קיין ווארט!

איז די פרייע טעג האט מען פארלאנגט דאס רעכט פאר די פוילישע מינאריטעטען אין דער גאנצער אימפעריע אויף אן אייגענארטיג לעבען; אויף אונז אין פוילען איז דער דין נישט חל, „אויסער אידען“...

און דארף מען, ווערען מיר געגליכען צו די דייטשען אין בעהמען; אי וואס, די דייטשען זענען בעהמען באפאלען, בארויבט, באצוואונגען, צושטערט די בעהמישע קולטור, פארניכטעט די בעהמישע שפראך; און מיר זענען געקומען מיט'ן פוילישען ווילען לויט קאנטראקט, וועלכען די „פראוודא“ וויל נישט האלטען... דער אמת, הייסט עס, איז אן אנדערער; אבער אמת איז אויך אויסער אידען!

ניין, נישט מיט דער „פראוודא“ וועלען מיר זיך רעכענען. מיר זאגען און וועלען אייביג זאגען דער פוילישער געזעלשאפט אפענהערציג און עהרליך:

מיר, די אידישע מינדערהייט, און איהר, די פוילישע מעהרהייט, האבען די זעלבע לאקאלע, פאליטיש-עקאנאמישע אינטערעסען.

איייערע מיטהעלפער ווילען מיר נישט; מעהר, ווי פריינד.

אונז ביידען האט איין מזל צו איין
טאטשקע צוגעשמידט, זאלען מיר זי צו
זאמען פיהרען...!

„צרות בינדען ענג צוזאמען!“ זאגט
ארזשעשקאווא'ס מענדעל דאנציגער און
זאגט אמת...!

וויילט איהר אבער אונזער מיטארבייט נישט, איז אייער זאך,
איהר וועט אונז ארויסשטוען, מיר וועלען זיך וועהרען.
וועהרען מיט דער גאנצער קראפט פון אונזער ראסע-איינגע-
שפארטקייט, צו דעם זענען מיר גרייט.

און אויב איהר וועט, נישט דורך אונזער שולד און געגען אונ-
זער ווילען, אויפשטעלען אויפ'ן וועג צווישען אייד און אונז א
שלאכאן, איז נאך די פראגע: אויף וועלכער זייט פון שלאכאן וועלען
זיך געפינען די פאליאקען פון משה'ס גלויבען...!

מיר האפען: זיי וועלען צוריק קומען. בלום איז קיין וואסער

נישט!

4

אונזער „אנטראג“.

„בלום איז קיין וואסער נישט“; אידיש בלום געוויס

נישט!

און איהר טוט אייערס און באמיהט אייד, דאס אידישע בלום
זאל קיין סעקונדע נישט רוהען, זאל באשמענדיג זידען, ווי דעם
נביא זכריה'ס בלום אין בית המקדש.

אייערע פאליטיקער, די קורצזוכטיגע, פאליטיש לייכטזיניגע
מאמענט-מענשעלעך פארשאכערען אונז אין פעטערבורג פאר א
שמייכל פון א שווארץ-מאה'ניק, פאר א פאלשען צוזאג פון אן
אקטיאביסט — איהר רייסט טאג-טעגליך די פערדס, מיט וועלכע
מיר זענען צוזאמענגעבונדען, איהר האלט איין איין בויען די מויער
צווישען אייד און אונז, איהר באשאפט אונז ביזווייליג אנדערע
לאקאלע, עקאנאמיש-פאליטישע אינטערעסען... אייערע גייסטליכע

הייליגען אלע קאאפעראטיווען, נישט אלס געווענהליכע עקאנאמיר-
שע אנשטאלטען, נאר אלס קריגס-פאזיציעס קעגען אונז — קעגען
אינערליכען פיינט...

אייערע אונטערטעניגע פון „משה'ס גלויבען“ זענען טויב,
אדער מאכען זיך נישט הערען, זיי זענען בלינד און זעהען נישט,
אדער מאכען זיך נישט זעהענדיג, ווי איהר טרייבט אונז און באי-
קאטירט... מיר אבער הערען און זעהען...
און וואס טוען אייערע בעסטע, אייערע קלארע, ריינע, פרייע
דענקער? זיי עלטערען זיך!

זיי זענען נאר תלמידים פון אויסלענדישע תורות געווען; אויף
דער עלטער ווערט דער זכרון א פ ג ע ש ו ו א כ מ!
„וואקסען וואקסט דאס געהירען פון אונטען ארויף; צו-
שטערט ווערט עס פון אויבען אראפ“; א פיזיאלאגישער כלל —
חויבט אן דעם זכרון מוטושטש צו ווערען, פארגעסט מען פריהער
דאס ש פ ע ט ע ר ע, דערנאך ערשט, וואס פריהער און פריהער
איז דער צייט. אלטע מענשען ווערען קינדיש; ס'דוכט זיך, זיי
מאכען דעם וועג צוריק... זיי געהען צוריק פון קבר-דאנר צו דער
וויג.

האט איהר פריידענקער, וואס ווערען פון טאג צו טאג צוריק
געצויגען ביז צום מיטעלאלטער און ווערען מיט זיינע וואס אמאל
דיקערע שאטען ארומגעשטריקט... זיי עלטערען זיך, ווערען גרוי-
און גרויער; אבער וואס ווייסער זיי ווערען פון דרויסען, שוואר-
צער ווערען זיי אינעוועניג.

אייער שווענטאכאווסקי עלטערט זיך! ער פארגעסט! און
פארגעסט ער דעם משל מיט'ן זאלץ-וואסער, באשאפט ער זיך אן
אנדער משל, א משל מיט א פויגעל און א מאגען...
„מענסט זיין, אידעלע, א שפיל-פויגעל, נאר קוים ביסטו אין
מיין מאגען, מוז איד זיך פארדייען!“
דערפיהלט ער א ביין, וואס לאזט זיך נישט פארדייען, שרייב
ער:

— עכבר!

ער פארגעסט!

פארגעסט ער זיינע אייגענע דרשות אין די פרייע טעג, אין

דער פֿיעל־ארמאָניא, וועגען דעם רעכט פון דער אידישער מינאָ-
 דיטעם, פארגעסט ער דעם פּאָזיטיוויזם פון ענגלאַנד, די קנאַקעדיגע
 פּראָזען פון דער דייטשער דראַנג־פּעריאָדע, אפילו די לייפציגער
 קורסען! ס'פאלט פון איהם אראָפּ אַ הויט נאָד אַ הויט, ביז עס
 בלייבט אַן אַלץ, קליין שליאכטישטשעל, וואָס האָט דאָס בייטשעל
 פאַרלוירען, נאָר אַ מויל האָט עס נאָד, שרייט עס:
 — עכבר!

אמת, געמיינט האָט ער נאָר ליטוואַקעס. אבער „בל ישראל
 חברים" איז נישט קיין וואָרט אין סדור. עס איז פאַרבאַקען אין
 אידישען האַרץ, עס שטעקט אינ'ם אידישען בלוט... טיילט אונז
 נישט!

גענוג, אז די גרענעצען פון אייערע רויברעווייען שניידען
 דורך אונזער לייב; גענוג, אז דער עול־מ־הזה מיט זיינע ברויט-
 פּראָגען שפּאַלט אונז אויף קלאַסען און פּאַרטייען, — ריהרט אײך
 מיט אייערע הענט נישט צו. איהר, וואָס דאַרפט וויסען, וואָס עס
 הייסט צושנימען און צוברעקעלען צו ווערען, איהר, וואָס ווייסט,
 אז ווען מען שניידט אַ לעבעדיג פּאַלק, רינט האַרציג בלוט!
 און פון אייביג אַן טיילט איהר אונז:

צו אַלעם ערשמען האָט איהר אונז געטיילט אויף זכרים און
 נקבות! עס איז אַ שאַנד, מען מוז עס אבער מודה זיין, אז נאָד
 היינט, אין די פרומע הייזער, ביי די אייניקלעך פון די פּאַכטאַ-
 רעס, פאַקטוירים און וויינהענדלער, ווערען די קינדער ערצויגען
 צום געפּעלען; אינגלעך — זיין לעבען נאַמען, און מיידלעך —
 דעם פּריץ!

„בל הבת תחיון!" פּרעה'ס אַלמע פּאַליטיק!... און פון די
 זכרים ווייטער, פלעגט זיך יעדעס פּריצ'ל אויסקלייבען פאר זיך אַ
 הויז און לייב־מענש אַ אירעלע, — אַ מאַשעקל —
 — אַלע אידען — גנבים. זיין איינ־איינציגער מאַשעק איז די
 עהרליכקייט אליין. געטריי, ווי אַ הונט! ער דערלאַנגט איהם
 אַמאָל מיט'ן אראַפּניק, „בלוט איז דאָד קיין וואסער נישט" און אז
 עס שטייגט אין פנים, דערלאַנגט מען; דערויף איז מען אַ פּריצ'ל!
 דערנאָד, און דערהויפּט אין עסטרייכישען גאַליציען, וואו אײך

ערע הענט זענען פרייער, טיילט איהר זיך אויס פֿון גאַנצען כלל ישראל, וואָס איהר האָט אריינגעוואָרפֿען אין תּהום פֿון אַרעמ קייט, פֿון שרעקליכער נויט, — ערשמענס, קינדער פֿון די וויגען, צום אַפ'שמד'ען... אידישע טעכטער, וואָס מען האָט ערצויגען אייך צו געפֿעלען — צום זעלבען צוועק; דער נרן וועט נאַכקומען! און אלטע לייט, שכיב־מרע'ס אונטער כלאַראַפֿאַרם, וואָס איהר זענט מכנים, פֿאַר גרויס רחמנות אונטער די פֿליגעל פֿון אייער שכינה, צוזאַמען מיט'ן פֿאַרמעגען...

און דאָ — דאָס אידישע „גרויס־קאַפיטאַל“ — די רעהרלעך, דורך וועלכע עס פֿליסט אַרויס דאָס אידישע געלט אין די טאַשען פֿון דער באַנקראַטירטער שליאכטע אַרײַן! און אייער ליכטיגסטער שוויצענטאָווסקי נעמט אַלע צו, און טיילט נאָר אויס — די ליט־וואַקעס!

די גרים: די פֿוילישע אידען, וואָס זענען צוריק־געקומען, פֿון אַלע זייטען געטריבען, געיאַגט און געפֿלאַגט, און זענען אויפ'ס ניי אין דער אַלטער היים גרים געוואָרען!
„ואהבת את הגר!“

דאָס איז דאָס אַלטע טעסטאַמענט! דאָס בינדט אייך נישט!

און טיילט איהר אונז, טיילען מיר אַי ד. און מיר טיילען אייך אויף אַלע, צום פֿוילען, צום פֿאַר־טייליגט ווערען, אַהן אונזער שאַדען און אַהן שאַדען פֿון פֿוילישען פֿאַלק, און יונג — צום לעבען און צום פֿרייען שאַפֿען... צוזאַמען מיט אונז!

און געהן האַנט אָן האַנט מיט אייער יונגוואַרג וועלען מיר אַזוי לאַנג, ווי לאַנג זיי וועלען יונג זיין, — ביז זיי וועלען נישט אַלט ווערען!

אונזער אַנטראַג צו דער וועלט־געשיכטע איז דער אינגסטער, דער לעצטער — מיר וועלען שטענדיג געהן מיט די אינגסטע. — מיר האַבען די ערשמע געפֿרעדיגט גערעכטיגקייט, באַקומען וועלען מיר זי די לעצטע!

אויסגעלייזט וועלען מיר ווערען צו אַלער לעצט!
דאָס ווייסען מיר. —

5.

שאלות-תשובות.

ארום מיר, הער איד, מורמעלט מען:
 — פארשארף נישט די באציהונגען!
 — האק אפ די שארפע שפיצען פון די יינע רייד, זיי פאר-
 וואונדען די פרעמדע אויערען.
 און געבעמען הער איד:
 — זאל זיין שטיל!
 ווער מורמעלט? ווער בעט?
 די „אידישקייט“ פון פריהערדיגען דור. די „אידישקייט“
 מיט די אויסגעלאשענע אויגען, אהן א פונק פון אידישען שטאלץ,
 פון אידישער זעלבסט־שעצונג...
 אש און שטויב האט מען פון אונז געמאכט, קויט פון אונז
 האבען שוין אינזערע אייגענע הענט געמאכט!
 — מיר ווילען נישט בעסער זיין פאר אלע!
 — אויס „אתה בחרתנו!“
 — ככל הגוים!
 דאס זענען אונזערע יוגענד־געשרייען; פון דער יוגענד, וואס
 איז פון דער פרעמד געקומען און תיכף געזעצט זיך פאר אונז
 פראגראמען צו מאכען!
 — כִּי־כִּי! — לאַכט אַ אידישער שרייבער: די יאפאנער
 וועלען אָננעמען די אידישע רעליגיע, עסען קוגעל!
 — וואויל, — ריהמט אַ אידישער רעדאקטאר — א כרעס־
 טאַמאַטיע פאר אידען — וואויל, קיין וואָרט פון משיח־אידען...
 אַט די שפּל'דיגע „אידישקייט“ צימערט!
 די „אידישקייט“ מיט די איינגעפאלענע באקען, וואס מען
 האלט אין איין קנייפען, די פארב זאל שמעהן. זאל מען אויסזעהן
 חדוה'דיג, זאל מען זעהן, ווי גוט מיר לעבען, ווי מענשליך מיר
 ווערען באהאנדעלט!
 די „אידישקייט“ מיט'ן איינגעשרומפענעם הארץ, וואו אונז
 טערן אש פון פארברענטע האפנונגען אויף ליבעראליזם, אויף

פרעמדע משיח'ן, איז שוין נישטאָ קיין אידישער פונק, קיין ציי-
בען פון „פינטעלע איד“, נאָר אַ שטיק שרעק, א שטיק טויב־שטר-
מער פחד — —

אַט, די „אידישקייט“ וויל, עס זאָל זיין שטיל!
„וועקט נישט! דערמאָנט נישט דעם שאַטען!“! אפילו דער
אסימילירטער איד, דער, וואָס האָט זיך שוין באַפרייט פון אלץ,
פון קוגעל און שבת, ביו „יזכור“ און יום־כפור, פון „דריידעל“ ביו
מצות אויף פסח; דער אפילו, וואָס קריסטעלעט שוין מיט יאלקעס
— דער קאָן זיך אויך פון דער איינגעוואַרצעלטער אלט־פוילען־
שרעק נישט באַפרייען.

און געמורמעלט ווערט, און געבעטען — שווייג, האָב רחמנות,
שווייג!

מיר האָבען רחמנות, ווירקליך רחמנות — אויף א י י י
אויף א י י י, וואָס פאַרגעהט אין שרעק, וואָס ווילט, מען זאָל
אייד ווערנען נאכט אויף נאכט אין דער שטילער פינסטערקייט,
איידער צו קעמפען אין שעהנעם העלען טאג, קעגען דער פרייער
זון און — זיגען!

מיר מוזען זיגען!

וויל מיט אונז אין אלץ, וואָס איז יונג און בליחט; קעגען
אונז אלץ, וואָס איז אלט, פויל און פיהלעט זיך מיט קברים־ערד!

וואָס איז אלט? וואָס איז יונג?

אלט איז דאָס, וואָס פאַרכט זיך פאר דער פרייער ארבייט,
און מאכט זיין פאטערלאַנד, זיך אליין פאר א פעסטונג פאר אַנט-
דערע — פאר תפיסה מיט צוכט־ארבייט!

אַלט איז דאָס, וואָס קאָן נישט און וויל נישט קאָנקורירע
מיט ארבייט ביים פארמעדיען דאָס פאַרמעגען פון לאַנד און פאַלק,
און וויל בעסער לעבען פון מאַנאָפּאָלען, פּרווילעגיען און — פון
דער פויסט.

דער אלטער און פוילער, וואָס ארבייט נישט, מוז הערשען,
מוז באַצווונגען, מוז רייטען אויף עמיצענס רוקען; און די תאווה
דערצו ווערט אלץ שטאַרקער און שטאַרקער, וואָס מעהר ער ווערט
באריטען און באַצווונגען פון אנדערע.

זינג איז — — —

נאָר דער יונגער וועט אליין רעדען פאר זיך; מיר וועלען הערען.

אונז איז איצט געהנמער די פראגע:

— ווער איז דער „ליטוואק“?

ווער איז דער ליטוואק, אויף וועלכען עס האָט זיך, און אזוי מיט אמאָל, אויסגעגאָסען דער שוואַרץ־רויכניגער גרימ־צאָרן פון אַל־ט־פוילען, און פון אונזערע לייט — אַל־ט־פוילענס משרתים? ווער איז דאָס „ליטוואַקעל“, וואָס מען האַלט אין איין שמי־רען פון אינעוועניג און אויסענוועניג מיט פער, און מען פיהרט צום שייטערהויפּען צום פאַרברענען „למען ישמעו ויראו“ — עס זאָל זיך מעהר נישט גלֹסמען!

דאָס ליטוואַקעל איז, ערשטענס, ווי געזאָגט, א „גד“ און ווי געזאָגט, „ואהבת את הגר“ — א פּסוק נאָר איז אַלמען טעסטא־מענט...

אמת, אין נייעם טעסטאַמענט געפינען זיך אויך „דערלאַנגט מען דיר אין באַק, שטעל אויף די צווייטע“ —

נאָר אויף וואָס איז פאַראַן „פּאַליטיק“? און דער פּאַליטישער שאַכער־מאַכער פאַרטייטשט: הני מילי, ווען איז דאָס געזאָגט גע־וואָרען, אז יענער איז שטאַרקער; ביסט דו אבער שטאַרקער, דער־לאַנג יו ה ע ר, זאָל יענער זיין מחויב אויפצושטעלען די צווייטע באַק!

און וועמען איז נאָך אזוי לייכט צו פאַטשען, ווי א „גד“? בפרט אז דאָס ליטוואַקעל איז באַמת שולדיג, באַמת זינדיג, מיט טויזענט וואַסערען וועט איהר נישט אָפּוואַשען די פלע־קען פון זיין נשמה. מיט'ן כלי־כתיבה פון אקדמות נישט אויפ־שרייבען זיין גאַנצען על־חטא! געקומען פון אלדי־שוואַרצע יאָהר: פון מאַסקווע, פּסקאוו, סיביר; אזוי לאַנג געפּאַהרען מיט דער באַהן, אויף דער באַנק, צי אונטער דער באַנק, און אויפ'ן וועג נישט אויסגעלערענט זיך פּויליש, און קומט אַרײַן: „זדראַסטיע“!

און דאָ זייענדיג, און קיין פּויליש נאָך נישט קענענדיג, וויל ער נישט רעדען מיט די פּינגער אויף שמום־לשון. און איידער ער ציהט זיך איבער פון גענשאַף אויף גאַלעווקעס, פון דאָרט אויף לעש־נא, אויף קאַמצעבן, פון קאַמצעבן איז די אַלעען אַרײַן — רעדט ער אַלץ אין איינעם, ווי ער האָט ד א ר ט גערעדט, דאָרט, שוין

וואנען ער איז געקומען, און וואו ער האט מקיים געווען אלע דינים פון אסימילאציע...

איז נאך וועניג, טרעפט זיך אזא מעשה :
 א „ליטוואקעל" קומט, וויל אויסטון יענע הויט, וואס ער האט דארט געטראגען, און אנטון די הויט, וואס ער דארף דא טראגען, און ביני לביני, צווישען איין הויט און דער צווייטער דערפיהלט ער זיך פריי. גיט ער פלוצלונג א קלער : אפשר נאך אהן א פרעמ דער הויט ? און פרואווט און גיט א רעד א אידיש ווארט, און דער פיהלט אין זיך א קלאפ פון א אידישען הארץ...
 און — „א גאסט אויף א וויל, זעהט אויף א מייל" ; ווער עס קומט פלוצלונג אריין בשעת א פארבלענדעניש, א טאשענ-שפיל, זעהט בחוש, אז עס איז א פארבלענדעניש, א טאשענ-שפיל, און נישט קיין האר מעהר. און ער איז וועניג פאליטיש-קלוג, מאלט די צונג אמת און אמת :

זאגט ער אייד, אייד אלט-פוילען :

— איהר האט נאך ליבעראלע פראזען געהאט. זיי האבען אייד גארנישט געקאסט. איהר האט זוכה געווען, און אייער מלאכה איז געטאן געווארען דורך פרעמדע הענט !

— וואו זענען אידישע דאקטוירים אין פאגאטאווע ? וויפיעל ארבייטען איז די אלגעמיינע שפיטאלען ? וויפיעל אידישע אָנגע-שטעלטע האט איהר איז בשותפות/דיגע קרעדיט-אנשטאלטען ? האט איהר כאַטש איין איד א קאנטראַלער פון טראַמווי אָדער פיה-רער פון וואַגען ?

— און באויהמט אייד נישט, אלט-פוילען, מיט דעם, וואס איהר מאַכט קיין פאגראַמען נישט...

איז אייער מענאזשעריע פעהלען קיין חיות נישט, נאך דער שליסעל, די שטייגען צו עפענען איז נישט אין אייער האַנט...

און צו אונז מאכט ער :

— עס איז א פארבלענדעניש !

עס איז נאך א שוואַרצע קונץ !

איהר מיינט, איהר האט נייע מענשען, באַנקירען, אַרוואַקאַ-טען, דאקטוירים — אַלדאָס גוטס !

קוקט אייד בעסער צו ; דאָס זענען מאַסקען ! דאָס זענען די אַלמע אידעלעך-משרתים, אידעלעך מאַשיקלעך, אידעלעך לעק-

הינט ביים פריצ'ס שטיוועל... נאר פ א ר ש ט ע ל ט ע, מיט
„פשעפראשאם!“

און נאך און נאך...

און גלאט א איד איז ער דאך, דאס „ליטוואקעל!“ און א איד,
נישט פאר אייך געדאכט, וואס שמעקט מיט „עברוי“... א איד אפשר.
וואס האט, אויך נישט פאר אייך געדאכט, זיך מקריב געווען פאר
זיין אירישקייט: די פרנסה פארלוירען, נעירנד געווארען...

און מיר, הימישע, האלמען מיט ביי דער העצע...

— ער, דאס „ליטוואקעל“, פיהרט אפ דעם פוילישען דונער

פון אונזערע קעפ!

אבער גענוג — — —

וואס טראכט איהר וועגען קאטאוויץ?

6.

ל י ב ע ר א ל

„אשר קרד בדרד“.

אויפ'ן וועג קיין קאטאוויץ האט מיר אפגעשמעלט דער פאן
סטארטשעווסקי — א פוילישער שריפטשמעלער, וואס האט ארויס-
געגעבען א בוך וועגען פוילישע אנגעלעגעהייטען...

איד מוז קאטאוויץ דערווייל אפגעגען. —

פאן סטארטשעווסקי באהאנדעלט די אידישע פראגע, אויף
א נייעם אופן, לויט א נייער סיסטעם — מיר מוזען הערען! בפרט,
אז די נייע סיסטעם פון ה' סטארטשעווסקי ווערט ציטירט אין
„קוריער פאראנני“ מיט גרויס צופרידענהייט, און מיר רעכענען,
אז עפעס רעכטערס פון איהם קאן אויך אונטערשרייבען דאס פראג-
ראם מיט ביידע הענט.

צום פארענטפערען די אידישע פראגע, זאגט פאן סטאר-
טשעווסקי, איז מען ביז אהער געגאנגען אויף צוויי וועגען. איין
וועג האט אויסגעטראטען די אסימילאציע, דעם צווייטען — דער
אנטיסעמיטיזם.

ביידע וועגען, זאגט פאן סטארטשעווסקי, זענען פאלש...
 דאס אידישע פאלק לאזט זיך נישט אסימילירען, דאס איז א
 פאקט! דאס אידישע פאלק איז א פאקט נישט צום פארלייקענען!
 די אנטיסעמיטישע סיסטעם איז אבער דאגעגען זעהר
 נישט באקוועם. ארויסטרעמען געגען א נאציאנאליטעט
 מיט דער פויסט; זאגען די מאכט איז פאר'ן רעכט קען נאך א
 ביסמארק — א פארשטעהער פון א שטארקען פאלק, וואס וויל און
 רייסט שטענדיג דעם ביסען פון דער פרעמדער קעהל ארויס, ווי
 סענדיג, אז ער דארף קיינמאל נישט רעדען פון יושר, מענשליכקייט
 און ליבעראליזם... ער האט הענט, נעמט ער!

אנדערש איז אבער מיט א שוואכען, ווען ער טרעט ארויס קע-
 גען א נאך א שוואכערען... דא ווערט די לאגע עטוואס קאמיש...
 מען וויל אונטערדריקען די אידישע מינדערהייט אין פוילען.
 בשעת מען פארלאנגט פאר פוילישע מינדערהייטען אין גערמאניע,
 ווי אין דער רוסישער אימפעריע... איז עס נישט עהנליך צו דער
 לאגיק פון ווילדען מענש, וואס גלויבט, אז ווען ער גנב'עט יענעם
 ווייב, איז גוט, און אז יענער גנב'עט זיין ווייב, איז שלעכט? ...
 מענ'ען, אז אידען זענען מינדערווערטיג, אז זיי זענען א ניד-
 דעריגערע ראסע, איז געפעהרליך, ווייל די זעלבע טענות האט דער
 דייטש קעגען פויוזנער פאליאק...

על-כו :

„מוזען מיר, זאגט סטארטשעווסקי, געבען די אידען דאס
 רעכט, זיך צו באטראכטען אלס א באזונדער פאלק, וואס איז מיט
 אונז נישט סאלידאר, גאנץ אפט קעגען אונז פיינדליך“...
 ווי איהר זעהט, גיט אונז דער פאן סטארטשעווסקי מעהר
 רעכט, אלס מיר פארלאנגען... מיר האבען קיינמאל נישט פארלאנגט
 קיין רעכט אויף פיינדליכקייט קעגען פאליאקען, מיר האבען קיינ-
 מאל נישט באשאפען קיין לאגע, צוליב וועלכער עס זאל מוזען
 פלאצען די סאלידאריטעט צווישען אונז און דער פוילישער מעהר-
 הייט.

דאס איז אן איינפאכער שקר.

אבער נישט וועגען אפענעם שקר געהט עס.

עס געהט וועגען א חכמה! ...

פאן סטארטשעווסקי האט געפונען א מיטעל צו זיין קעגען

אונז אי עהרליך, אי מענשליך — די קאדעמען זאלען נישט קיין
טענות נישט האָבען! — און דאָר זאלען די אידעלעך באקומען
א—פּינג!

די שטערמישע זעלבסט־פאַרוואַלטונג איז א פיינער לעקער...
אין מאַנכע שטערט זענען אידען די מעהרהייט, וועלען זיי וועלען
אַרײַנבייסען... טרייבען פון טיש איז נישט מען שׂי י ך... על
כז? מוז מען אזוי מאכען, אָז צום טיש זאָל מען צולאָזען, נאָר קיין
ביסען זאָל צום אידישען מויל נישט צוקומען...
און עס איז אזוי איינפאַד:

מען דאַרף נאָר צורעכענען צו יעדער שטאַדט די געגענד אַרום,
וועלען די אידעלעך אין ערגעץ קיין מעהרהייט נישט האָבען!
ווי די שעפּסען וועלען זיי ליגען געבונדען!
די געגענד אַרום איז אויך פאַראַינטערעסירט, די שטערט זאָר
לען אַנטוויקלען זיך און בליהען, זאלען זיי א דעה האָבען, זאלען זיי
וועהלען!

קיין אמעריקא האָט דער פּאָן סטאַרטשעווסקי נישט אַנט
דעקט; קיין פּוילןער נישט געפונען. מיט אויסשניידען די וואַהל־
קרייזען אין לאַנד ווערט איבעראַל געשווינדעלט. דערמיט פאַר
קלענערט דייטשלאַנד די שטימען פון דער סאַציאַל דעמאָקראַטיע,
באַשאַפט עסטרייך א קינסטליכע דייטשע אויבערהאַנט, און מען
אונטערדריקט אין גאַליציען אזוי אונז, אזוי די רומענער...
דאָס נייע באַשטעהט נאָר דערינען, וואָס דער דאָרפּסמאַן, נישט
צאהלענדיג קיין שטייער דער שטאַדט, וועט דאָר האָבען דאָס
רעכט אַרויפצולעגען שטייער...
אַהן בושא, אָבער ליבעראַל.

איז אָבער אונזער פּאָלק צו אַלט, עס זאָל זיך לאָזען כאַפּען,
ווי א נאַרישער פּויגעל אין דער ליבעראַלער נעץ אַרײַן.
און נאָר אַמאָל מוזען מיר ערקלערען דער פּוילישער געזעל־
שאַפט: דער יונג־פּוילישער געזעלשאַפט, וואָס איז נישט קראַנק
אויף הערשזוכט, וואָס וויל נישט לעבען אויף דער פּוויסט, נישט גע
ניסען פון מאַנאַפּאָלען און פּריווילעגיען:
— עס איז דאָ — זאָגען מיר איהר — אין לאַנד פּרייער פּלאַץ

פאר איך און פאר אונז און גענוג ארבייט פאר אייערע און אונז
זערע הענט.

און ארבייטען ווילען מיר מיט איך האנט אין האנט; און
ס א ל י ד א ר אין אלע לאקאלע, עקאנאמיש-פאליטישע אינטע-
רעסען — —

אבער מיר ווילען ארבייטען פריי, אויף אונזער אייגענעם
חשבון, און ווילען דורכאויס געניסען די גאנצע פרוכט פון אונזער
ארבייט — —

מיר וועלען זיך קיינמאל פיינדליך, ווי פאן סטארטשעווסקי
מיינט, נישט טרעפען, אויב איהר וועט אונז נישט שמעלען, און
קיינמאל, נישט-פראוואצירט, ביי פרעמדע קעגען איך קיין הילף
נישט זוכען...

„ע מ א פ ז י ז א...“

פרייע און שטארקע (אזוי נאציאנען, ווי איינצעלנע מענשען!)
ט ז ע ז ז י י ע ר ו ו י ל ע ז.

ווערט ענג אין דעם, וואס עס עקזיסטירט, באקומט מען פאר-
שמעלונגען פון בעסערע פארמען; באקומט מען נייע געדאנקען, אי-
דען, אדער (אויף א ווייטערער מעטע—) אידעאלען — שמעלט
מען זיך צו דער ארבייט, די געדאנקען, ווי דער העברעער זאגט,
מוציא זיין מן הכח אל הפועל, — שמעלט מען זיך ב ו י ע ז.

ווערען געדאנקען און אידען פארקערפערט אין מאטעריעלע,
שווערע קולטור-ווערטען, בויט מען שטערט, בריקען, באנען, שיפען,
בערען, קאשארען, טעאטער— און הונסט-געביידען...

שטערט א שכן, ווערט געבויט מיט מסירת נפש, מיט דער
קעלניע אין איין האנט און מיט'ן שווערד אין דער צווייטער —
ווערען שוין ט ע מ פ ל ע ז געבויט, מיט'ן פארנאסענעם בלוט
געהייליגטע...

דאס ג ע ש ע ה ע נ ע, דאס פארקערפערטע, דאס באצייר-

כענט דעם כאראקטער און דעם ווילען פון פאלק, — דאָס איז די קריסטאליזירטע פאָרם פון זיין דענקען און טראַכטען...

נישט אייביג אבער רוהט אינ'ם געבויטען מעמפעל, רוהט די שכינה פון פאלק. עם ווערט איהר מיט דער צייט ענג, אידען אנטוויקלען און ענדערען זיך. מען מוז פארזיכטען, אָדער אויפס-ניי און אַ נדר ש בויען; נייע אינסטיטוטען מוזען באַשאַפען ווערען, געהט עם נישט אזוי לייכט.

די אַלטע שטעהען אויפ'ן וועג, די מאַטעריעל-שווער און פעסטיגעוואָרענע געדאַנקען שטערען. די שכינה פאַרלאַנגט אַ נייעם מעמפעל, און דער אַלטער שטעהט אויפ'ן וועג, וועהרט זיך מיט דער גאַנצער פעסטיקייט און פּוילקייט פון זיין שטיינערנער מאַסע... מוז מען צולעגען הענט, שטרייטען און פריהער צושטערען. מען מוז איינזאָרפען, מען מוז רייסען אַ שטיין נאָך אַ שטיין, אַ ציגעל נאָך אַ ציגעל, ביז דער פּלאַץ וועט באַפרייט ווערען פאַר'ן נייעם מעמפעל...

און דער פאַרלאַנג פון דער שכינה אַנטפּלעקט זיך נישט דעם גאַנצען פּאַלק מיט אַמאָל. דער רוה-הקודש קומט פריהער צו יחידים סגולה! — און די פּוילע, די קנעכט פון אַלטען, פון דער געוועהנדיגייט, שיצען די טעמפלען, פון וועלכע די שכינה האָט זיך שוין אַפגעטאָן קעגען די יחידים-סגולה. און די נייע, די יונגע, די אויסדרוועהלמע מוזען באַלעגערען, מיט מסירת נפש קעמפען, רייסען ציגעל נאָך ציגעל, שטיינער נאָך שטיינער, און דערנאָך ערשט צומרעמען צום נייעם בוי.

דאָס פאַרלאַנגט צייט, דאָס קאַסט לעבען! דערביי פאַרגעהען דורות... מיר האַלטען ערשט ביים אויסקעמפען זיך דאָס רעכט אויף אַרבייט, מיר זענען נאָך ווייט פון בויען. מיר האַבען נאָך נישט קיין פרייע הענט, קיין אייגען מאַטעריאל און קיין פרייען פּלאַץ, וואו צו פאַרקערפערען אונזערע אידען. פליהען ביי אונז ארום הויכע, געפליגעלטע, נאָך נאַקעמע, אַפט איז פאַרשוואַרצטע פאַפיר, קוים פאַרקליידעטע, געדאַנקען; נישט געמויערטע, נישט געבויטע, נישט איינגעוואַרצעלטע אין דער ערד.

ברענען זיי די אידען דורך אין געהירען און ווערען פאַרלאַך שען, און נייע בליצען אויף און לעשען זיך... און זיי טוישען זיך.

ווי בילדער אין קאליידאסקאפ, קומען זיי און פארשווינדען, ווי די שאטען; בייטען זיך, ווי הייז און קעלט ביים פיבער, ווי גלוסטונג גען ביי פרויען אין די חדשים...

ביי פרייע און שטארקע פעלקער אנטוויקלען זיך, ביי דער אר-
בייט, ווילען און כאראקטער... ביים דורכברענגען פון געדאנקען, ווי
נאפט-באגאסענע שטרויעלעך אין געהירען, מעהרען זיך און פרוכ-
פערען נ א ר ש ט י מ ו נ ג ע ז, מאמענט-אידעאלען און פאר-
שווינדען באלד.

דאס איז דער סוד פון עמא פויזא, פון דאפעלדיגען עמא
פויזא; דאס איז אונזער אומפרוכטבארער אנארכיזם, אונזער גע-
לויף, נעיען און לופט-כאפעניש.

און, ווי דאס פאלק, אזוי זיינע פיהרער, אזוי זיין פרעסע...

אין דער צייט פון די וואהלען צו דער ווארשעווער „גמינע“
האט די פרעסע געשטיצט דעם נאציאנאלען (לעז: ציוניסטישען)
וואהל-קאמיטעט. און לויט זיין דירעקטיווע, געלעכצט צו שולען און
מקואות, פארלאנגט דורכאויס א מרא דאתרא — א גייסטליכע
שטארקע אויבער-האנט. איין געוואלד-געשריי: מען דארף א רב!
און איין טענה: מיר מוזען די קאנסערוואטיווע אידישקייט בא-
פרייען פון אסימילאטארישען יאך. „דאס קאנסערוואטיווע איז
דאך דאס עצם אידישקייט, דער חוט השררה“...

און פלוצלונג, נאך די נישט-געראטענע וואהלען, אז די קאנ-
סערוואטיווע פארטיי האט זיך מיישב געווען און דעם ווילען בא-
קומען, זיך אליין מיט אייגענע הענט צו באפרייען, א פארטיי ווע-
רען, און א וועלט-פארטיי, האט זיך די שטימונג אינגאנצען גע-
ענדערט.

א שרעק איז דורך דער מחנה:

— שווארצע קראהען, ראכען פליהען!

און א פאפירענע פויסט איז געמאכט געווארען:

— מיר קענען אייד!

און ווי לייכט עס ווערט גע'משפט! גרייטע שלאגנווערטער,
סענטענצען, שאבלאנען, פון פרעמדען אוצר ארויס!

איד מוז מיר אליין צימירען: (*)

די (אזוי גערופענע) פינסטערע מאסע איז (צום אסימילא-
טארישען שרעק) געווארען א טרייבהויז פון אייגענער אינטעליגענץ,
וואָס איז א פלייש פון איהר פלייש, ביין פון איהר ביין. און
דער דרד ארץ פאר'ן פרעמדען, פון דרויסענדיגען אינטעליגענט,
ווערט לעבערליכער פון טאג צו טאג.

דאָס איז אמת.

אמת איז אבער אויך, אז די הימישע אינטעליגענץ שפראַצט
ערשט, און שפראַצען שפראַצט זי אומבאהאלפען, פאמעלעד, אהן
ליכט און טוי, אהן הילף פון געשיקטע גערטנער, צווישען אלערליי
דערנער...

מיר האָבען קיין שולען נישט, מיר האָבען קיין וויסענשאַפט-
ליכע ליטעראַטור נישט. מיר האָבען קיין ממשות'דיגע מיטעל
דעם וואָקס אונטערצוטרייבען...

באווייזט זיך דאָ און דאָרט און בליצט אויף צווישען די גע-
דיכטע אווענט'שאַטען א גליה'ווערעמעל, און נאָר איינס, און נאָר
איינס.

און שוואַד זענען זיי און צוואַואַרפען, און דעם פלאַץ פון אסי-
מילירטען אינטעליגענט האָט דערווייל פאַרנומען דער בעל „תשובה“.
דער צוריקגעשטויסענער און ווען אויך דער גערנוויליג צוריקגעקור-
מענער, מיט וועלכען איד מוז אזוי אַפט קעמפען, ווי מען מוז
קעמפען מיט יעדען סוראנאט, מיט יעדעם נאַכמאכען און אומפרוכט-
באָר קאַפירען. און דאָך פיהרט דער אינטעליגענט דערווייל דאָס
רעדעל און דאָס גרויסע וואָרט. און דער קוקט אויף אונז מיט
פרעמדע אויגען, דורך פרעמדע ברילען פון דער הויך פון דער
איראָפּעאישער קולטור אַראָפּ, און זעהט, נאַטירליך, אַסך וועניג
נער, אלס דער „מיט אַפענע אויגען פאַלענדיגער“ פרעמדער נביא.
וואָס האָט געקוקט אויף די געצעלטען יעקב'ס פון „כמתי מואב“
אַראָפּ.

(*) מיין ווינקעל נומער 1.

יענער האט: „מה טובו“ געזאגט, דעם „עם לבדד ישכון“ גער
בענשט, פאר'ן „בגויים לא יתחשב“ דרד ארץ און עהרפורכט גער
האט, ווי פאר אזוי ב ע ר פ א ל ק, פאר א פאלק, וואס איז
רי נארמע איבערגעוואקסען, פון דורכשניטליכען ווייטער אוועק —
דער משכיל פון דער צווייטער סעריע אבער קוקט און פאר-
קרימט זיך:

— נישט נארמאל!

נישט אזוי קאכט מען נאציאנאלע לאקשען לויט אסאך בויער'ס
דעצעפט! דערלאנגט א טאפ — א פאטערלאנד, גיסט אן זודענדיג
וואסער פון עקאנאמישע אינטערעסען, זאלצט מיט שפראך, פער-
פערט מיט פאליציי... א. אז. וו.

און הערט ער וועגען א צוזאמענפאָהר פון קאנסערוואטיסטען,
דערמאנט ער זיך: אהא, קלעריקאלען, יעזואיטען... מאכט ער א
פאפירענע פויסט:

— מיר קענען אייך!

— קראָהען! ראבען שוואַרצע!

אַבער גענוג שאבלאנען.

דאס אייגענארטיגע לעבען איז א סומע פון אייגענארטיגע ער-
שיינונגען, די מוזען אויסגעפארשט ווערען...
און דערפון — ווייטער —

ס י י ן ע נ ט פ ע ר .

צייטען בייטען זיך.

פאר א יאהר צוויי ביז איד געווען איז „קוריער וואַרשוואַסקי“
א „גרויסער אידישער שרייבער“.

דאס מאַל שרייבט ער אין נומער זעקס הונדערט און עלף פון
שבת:

„איז „היינט“ האט אָנגעהויבען שרייבען עפעס א פרץ...“

און באלד דערצו א קליין נאָריש מסירה'לע:
 „אז אָנגעשטעלטער פון דער וואַרשעווער גמינא...“
 — און (האָב איר מיר צו אַלט־פוילען געווענדעט) שאַצט
 אונז נישט אריין אין יחוס, וואָס איהר מאַכט קיין פּאָגראַמען נישט!
 „אין אייער מענאָזשעריע פּעהלען קיין חיות נישט, נאָר די שליסעל
 צו עפענען די שטייגען זענען נישט אין אייער האַנט!“
 די ווערטער האָבען דעם „קוריער וואַרשאַווסקי“ געמראָפּען!
 ער האָט עס אונז אזויערנאָך געגעבען אַן אַנצוהערעניש אויף
 דער מעגליכקייט פון פּאָגראַמען, אויב מיר וועלען נישט גוט און
 פּרום זיין...

און ער געהט, דער יעזואטישער „קוריער וואַרשאַווסקי“, און
 ביסט אויס מיט גיפטיגע ציין דעם משל מיט דער מענאָזשעריע
 אליין, אהו דעם אנהויב, אהו דער ווענדונג צום פּוילישען שימעל.
 און פאַרשפּרייט בייזוויליג די מענאָזשעריע איבער גאַנץ פּוילען.
 איר זאָג נאָך אַמאָל: חיות אין מענאָזשעריע פּעהלען נישט...
 די פּינסטערע כוחות פאַרמאָגט יעדעס פּאַלק...
 און דאָס, וואָס אין די „פּרייע“ מעג, זענען דאָ קיין פּאָגראַך
 מען נישט געווען, האָבען מיר נישט אייך, נאָר יונג־פוילען, וואָס
 האָט דאָמאַלט דאָס ווילדע אין צוים געהאַלטען, צו פאַרדאַנקען...
 וועניגסטענס, נישט ניעמאיעווסקי'ן, וואָס שרעקט אונז מיט
 די פּויערען פון דאַרף... „איר גיב אַ פּיוף און זיי קומען אויף אייך...“
 און יעצט, אז יונג פּוילען שווייגט? איז עס א י י ע ר
 ווילען?

און וועמעס זענען געווען די פּלאַקאַמען, וואָס האָבען גערופּען
 צו פּאָגראַמען, בשעת די וואַהלען צו דער צווייטער דומא?
 און וואָס אין געווען דאָס גאַליצישע דראַהאַביטש, וואו דער
 שליסעל פון די שטייגען איז אין א י י ע ר האַנט? און וואָס איז
 דאָס באַריהמען זיך מיט נישט־מאַכען קיין פּאָגראַמען?
 נישט קיין וואונק אויף זייער מעגליכקייט, אויב מיר וועלען
 נישט זיין גוט און פּרום?

און צום סוף אַ לעכערליכער מאַמענט:
 — דער זעלבער „זשאַרגאַניסט“ (שרייבט דער קוריער וואַך־
 שאַווסקי) איז זעהר צופּרידען, וואָס דאָס נישט אַרויסטרייבען די

לאנגע קאפּאָטעס פֿון זאקסישען גאַרטען הענגט אָפּ, נישט פֿון פּאָר-
ליאקען, נאָר פֿונ'ם סטראַזשניק ביים טויער! ...
איד ביו, הייסט דאָס, צופֿרדען, וואָס די פּאָליאקען האָבען
אפֿילו קיין שליסה נישט אויפֿ'ן זאקסישען גאַרטען! ...
און דאָס איז שוין אומפּאַרשעמט אויסגעטראַכט. איד האָב
וועגען קאפּאָטעס אין זאקסישען גאַרטען קיין וואָרט נישט גע-
שריבען.

צי וועט דער „קוריער וואַרשאַווסקי“, וועלכען איד וואַרף-פּאָר
פּאַלשקייט, שקרים און א קליין נאַריש מסירה'לע, — מיד איינגע-
בען אין געריכט?

איד מיין, אז נישט!

דאָס, רעכענט ער, קאָן אמאָל שאַמען!

און דאָס שרייבט ער (דער „קוריער וואַרשאַווסקי“ מייןט,
ווירקליך, אז ער קאָן עמיצען באַליידיגען!) : „אן אַראַנאַנט (קעגען
פּרין!) , א צייטונגס-איד אין ערנסטען זין פֿון וואָרט (! !), וואָס
האַט זיך (פּאַר וואַוילטאַג אפּנים, דער פּוילישער האָבער שטעכט
מיד!) געמאַכט א ספּאַרט (!) צוצושרייבען די פּאָליאקען, גאָט
ווייסט וואָס פּאַר א טירישע אינסטינקטען!“ „איהר וואָלט געביר-
סען, נאָר מען האָט איד א מויל-שלאָס אויפּגעהאַנגען“. און די
ווערטער דרוקט ער אין „געזענפּיסלעד“; זאָל זיין לייכטזיניגער
לעזער מינינען, אז דאָס האָב א יך געזאָגט, אז דער „קוריער“ צי-
טירט מיינע ווערטער!

און דאָס האָט געזאָלט זאָגען איד, וואָס האָב אויפּגעשטעלט
דאָס פּראַגראַם פֿון סאָלידאַריטעט מיט פּאָליאקען!
מיט פּאַרברעכערישע נאַטורען וואָלט איד נישט געראַטען קיין
שותפות צו מאַכען!
אלא וואָס?

איד האָב געזאָגט, אז האַנט-אין-האַנט וועלען מיר געהן מיט
יונג-פּוילען, וואָס בוים נישט אויף באַזויג, נאָר אויף אַרבייט, וואָס
ווייל נישט לעבען (צו אונזער שאַרען!) פֿון מאַנאַפּאַלען און פּרי-
ווילעגיען, און ווייל אונז נישט באַצווינגען.
מיט'ן אלטען פּוילען, מיט'ן באַצווינגערישען, הערש-זיכטיגען.

ווילען מיר קיין שותפות נישט מאכען. דאס איז דער שימעל, וואס מוז אראפ, אהו אונזער שאדען, און אהו שאדען פון פויסישע פאלק.

9.

„דער לעבענס-פראצעס“.

— קאנסערוואטיוז און פארטשריט, זאץ און געגענזאץ, — וואס איז אמת, מאראליש אדער — אויב איהר ווילט — נוצליך? אזוי איז דער לופטען, אזוי רייד-טעארעטיש, אהו ארט און צייט, נישט וויסענדיג וואו און ווען, און אין דער באציהונג צו ווער מען — קאן די פראגע געשמעלט ווערען נאָר אין א קלייזעל פון „חקרנים“ צוליב הקר'ענען זיך, דורך מענשען, וואס זענען יוצא מיט טראכטען און ווילען נישט, אָדער האַבען די האַפנונג נישט זייערע געדאַנקען ווען עס איז אויסצופיהרען, צו פאַר-קליידען זיי אין רעאַלע לעבענס-פאַרמען... און אפשר אזוי פרענען:

— קאנסערוואטיוז און פארטשריט, וואס איז לעבענס-פעח-גער?

פרואווט אייד פארשמעלען איינס אהו דעם צווייטען! שמעלט אייד פאָר א ריין קאנסערוואטיווע ווירטשאפט, א ווירטשאפט אבסאָלוט אהו ענדערונגען.

„אַלץ אזוי ווי נעכטען און אייער-נעכטען!“

זאל זיין דאס פאַרהייליגטע געזעץ „ווי דער טאטע איז און ווי דער זיידע איז געווען.“ — די רעגעל אהו אויסנאם און נישט איבערצושפארען.

אזא ווירטשאפט קאן נישט עקזיסטירען. זוכען די באווייזען איז דער צוקונפט איז שווער. דאס, וואס עקזיסטירט נאָר נישט, איז נאָר פאַרשטעלונג, אהו זיכערע און פעסטע ליניען... דינען אין דער הינזיכט קאן אונז די פאַרגאַנגענהייט, וואס מיר קאָנען לעבע-

דיג מאכען און זיך פארשטעלען, אז זי וואלט עקזיסטירען נאך היינט :

איז איהר עקזיסטענץ מעגליך ?

קאן מען היינט נאך באנוצען א הילצערנעם אקער אהן דער שארף פון אייזען ? זייהען פון זעקעל ארויס, שנידען מיט א שטיי נערנעם מעסער, מאלען מיט האנט־שטיינער ? איינגעשפארטע מענשען, וואס ווילען נישט נאכגעבען דער אזוי גערופענער צייט, וואס ווילען זיך נישט אפזאגען פון זייערע געווענהייטען, זענען געווען אויף יעדען ארט, צו יעדער צייט, זענען — אונטערגעגאנגען. —

א פוס־געהער וועט זיך נישט מעסטען מיט רייטער. דער רייטער פיהרט נישט די לאסט פון וואגען, דער וואגען מיט'ן געשפאזן מוז אפטרעטען דער באז, די לעצטע וועט אפטרעטען דעם פאָהר־ווערק אין דער לופט...

איהר וועט שוין נישט וואוינען אין היילען, נישט שווימען אייבער וואסערען אויף קלעצער, נישט פארדעקען די שאַנד מיט פיי־גענבלעטער, און פרואווט, ווילט איהר עס טון — וועט איהר אונטערגעהן... דער קאנסערוואטיווער זאץ איז אלזא פאלש. פרואווט דעם געגענזאץ :

שמעלט אייך פאר איז געדאנק א מענש, וואס שמרעכט שמענד־דיג און אומאויפהערליך אויף יעדען ארט, צו יעדער צייט, איז נישט אפגעשוואכטען טעמפא נאָר צום נייעם : וואס האלט אין אייז ענדערען און טוישען — אז אייביגע באוועגונג אהן רוח, א זייגער אהן אן אנקער, א באז אהן סטאציאָנען, — א שמענדיג פאָהרען. דער מענש וועט נישט זיצען, נישט שלאָפען, ער האלט אין אייז טוישען דאָס בעט מיט'ן מעבעל.

ער וואוינט נישט. זיין הויז ווערט קיינמאל נישט געענדיגט. קוים דעם עקשטיין געלעגט, א נייער פלאַן געבוירען. אז אייביג בויען און קיינמאל נישט צוגעפיהרט צום דאָר, שמענדיג אין דרוי־סען ! האָט דער מענש א פעלד, קומט ער נישט צום אַקערען, דאָס געאַקערטע פארזייהט ער נישט ; דאָס פארזייהטע ווערט נישט גע־שניטען — ער קומט נישט צו זיין ברויט ! ער איז יוצא מיט טויר־שען די מכשירים !

אדער ווילט איהר, שמעלט אייך פאר א מענש, וואס האָט

נישט די קראַפֿט זיינע געדאַנקען צו באַהערשען, וואָס קאָן אַבסאָל
לױט נישט טױשען זיינע פֿאַרשטעלונגען. דאָס, וואָס איז איינמאָל
איז זיין געהירן אַרױן, בלייבט שוין שטעקען, ווי אַ נאַגעל, אין אַ
וואַנט אַרױנגעשלאַגען. ער רעגירט איבער'ן גאַנצען געהירן, פֿילט
און קלעפט אױס מיט זיך אַלע זיינע קעמערלעך, נישט איבערלאָר
זענדיג קיין שפּאַרע פּאַר אַ נייער פֿאַרשטעלונג, פּאַר אַ נייעם גע-
דאַנק.

דער געדאַנק, דער קױנמאָל נישט־געטױשטער, ווערט פּאַר-
שטאַרט, פֿאַרשטיינערט, און אַזוי אױך דער מענש.
שטאַרױניג, שטיינערען, אין אייביגער מעכאַניש־געװאָרענער
גראַד־לייגער באַװעגונג! און דער געדאַנק אַליין לעבט אױך נישט
לאַנג! מען ברויכט איהם נישט מעהר! עס באַװעגט שוין די אַר-
נערציע — די געװעהנהייט אַליין! און איהר האַט פּאַר זיך אַ
מענש — אַן אױטאָמאַט, וואָס פּאַרלירט דעם זין פון זיין אייגע-
נעם טון, פון זיין אייגענער באַװעגונג.

און שטעלט אױך פּאַר זיין געגענזאַץ.

אַ מענש, אַ פּלאַטערקאַפּ. די אידעען, די געדאַנקען און פּאַר-
שטעלונגען בייטען זיך איהם אין געהירן, ווי די בליצען, קיינע
פּאַרהאַלט זיך קיין סעקונדע נישט. זיי טראָגען זיך דורך, ווי
שטױבלעך אױפֿ'ן װינט. דער מענש איז צו קיין אַרבייט נישט
פּעהיג, די פּאַרשטעלונג, וואָס זאָל פּאַרפֿליישט ווערען אין אַן אַר-
בייט, וואָס זאָל אױסגעפֿיהרט און פּאַרקערט זוערען, מוז
דויערען.

זאָץ און געגענזאַץ — קאַנסערוואַטיזם און פּאַרטשריט, וואָס
איז לעבענס־פּעהיגער?

באַזונדער גענומען, זענען ביידע נישט לעבענס־פּעהיג. צוזאַ-
מען איז אייביגען קאַמף, זענען זיי דאָס לעבען, דער פּראַצעס, וואָס
שאַפט דעם סינטעז, דעם הכתוב השלישי — דאָס נייע לעבען, וואָס
ווערט ווייטער אַ פּסוק, באַקומט באלד זיין געגענזאַץ, און טראָגענ-
דיג ווערט דאָס לעבען מיט אַ נייעם סינטעז, און עס קומען נייע
געבורט־װעהען, דער נייער קאַמף.

דאָס איז אין אַלגעמיינעם. ווי זעהט אױס דער פּראַצעס ביי
אונז?

10.

א י ז ק א מ פ.

און קוקט מען אויפ'ן אידישען אייגענארטיגען לעבען נישט מיט פרעמדע אויגען, איז לייכט צו דערזעהן, אז אונזער פראצעס צווישען קאנסערוואטיווען געפיהל און פארטשטימליכען געדאנק אונטערשיידט זיך פון דרויסענדיגען שוין מיט דעם, וואס ער איז א כמעט ריין קולטורעלער.

די סאציאלעקאנאמיש-פאליטישע וועלט איז פאר דער זויר-קונג פון אידישען געדאנק געשלאסען... ער גנב'עט זיך אריין אין דער פרעמד, פעקעלט די גרענעץ מיט א פאלשען פאספארט, ווערט אריבערגעטראגען דורך אפטריניגע און פארענדערט דאס לעבען דורך אנאנימע ארבייט, מיט פרעמדע הענט — אבער אינערוועניג ווערט ער פארקערפערט אין א גרינגער צאהל קהל'שע קליינע אינ-סערעסען און דער עיקר אין רעליגיעזע פארמען און סימבאלען.

דארט איז דער פראצעס א פארוויקעלטער. עס גיסען אין איהם אריין זייטיגע סאציאלע, פאליטישעקאנאמישע שטראמען, שטיצט זיך די רעגירונג אויף דער קירד, שיצט דער גלויבען די רעגירונג, קעמפען ביידע פאר'ן רייכען און וואלהאבענדען, אויף וועלכע זיי בויען, פון וועלכע זיי לעבען. ווערט א דרייבונד, פארפלאנטערען זיך די אינטערעסען. און ווער עס איז קעגען איינעם פון בונד, מוז באקעמפען אלע דריי.

אונזער רעליגיאז הערשט נישט; די „סינאגאגע“ האט נישט די מאכט צו באצווינגען; איהרע דינער, די כלירקודש, זענען די ארימסטע, שוואכסטע און אונטערטעניגסטע אין פאלק.

אויף זיי שטיצט זיך קיין פאליטישע מאכט, קיין פראדוקטיווע פארם, און זיי ווערען פון קיינעם נישט געשיצט; ווערט מיט קיין נעם קיין יראחת נישט געמאכט. אונטערדריקט פון פרעמדע און קיינעם נישט האבענדיג הינטער זיך, מוז אויך דער קאנסערוואטיר ווער איד פארלאנגען פאליטישע פרייהייט; און זיין רעליגיעז גע-פיהל קאן אבסאלוט גארנישט האבען געגען אידעען, וואס שטאמען פון שבת, שמיטה, און יובל...

און אויב דער פרומער ברויט־געבער האָט לעצטענס גערופֿען דעם ספר מיט זיין פֿארטייטשער צו הילף קעגען אַרבייטער ; און אויב דער מינדער־געבילדעטער אידישער אַרבייטער האָט זיך אויפגעלענט קעגען רעליגיעזע סימבאָלען און פֿארמען, פֿון וועלכע די געבילדעטע בעל־בת'שקייט האָט זיך נאָך נישט באַ פֿרייט, — איז עס געווען נישט מעהר, ווי אַז אַפֿקלאַנג פֿון דרוי סענדיגען לעבען, א נאָכמאָכעריי. און פֿון זעלבען סאָרט איז אויך די שרעק פֿון אונזער פרעסע פֿאר קאמאָוויז.

איך בין געשטאנען, שטעה און רעכען ביז'ן לעצטען אַטעם־צוג צו שטעהען אין די רייהען פֿון די קעמפֿער פֿאר'ן פֿאַרטשריט־ליכען, ראַדיקאַל־פֿאַרטשריטליכען אידישען געדאַנק...

און נישט שווער איז זיך קעגען קאַנסערוואַטיווען געפיהל צו באַוואַפענען ; זעהר לייכט איהם צו שרייבען אַ „אַבוויגיטעלני אַקט“, אויסצורעכענען אַ גרויסען „על־חטא“ —

עס איז וואָר, אַז דאָס קאַנסערוואַטיווע היט אַפֿט דאָס פֿאַס, אין וועלכען דער וויין איז שוין לאַנג געפֿעלשט ; געהט אַרויס אויף דער וואָר ביי חורבות, און וועלכע עס ברומט שוין לאַנג נישט די פֿאַרוואַגעלטע טובי — די שכינה !

עס איז וואָר, אַז צוליעב האַלטען דעם אידישען געדאַנקען אין קלויז אַדער אַ פֿאַרשאַטענמען הימישען ווינקעל, איז ער אַהן לייכט און לופֿט, קרענקליך געוואָרען, דער אידישער געדאַנק ! און ער צי טערט פֿאַר יעדען פֿרייען לופֿט־צוג, פֿאַר יעדען לייכטיגען שטראַל ! ער, וואָס איז באַשאַפען געוואָרען די ערד צו באַצווינגען, דאָס לעבן צו באַהערשען און גערעכט צו מאַכען !

און געוואָרען איז דער אידישער געדאַנק רוח הקודש און שכינה פֿאר'ן קרענקליכען וואויל־לערנער אין קלויז... און האָט זיך דערווייטערט פֿון פֿאַלק, וואָס לעבט און שטרעבט, און אַפֿגערוקט פֿון המון אין זיין נאָם ; אויף פרעמד באַראַט איהם געלאָזט !

און נישט מינדער איז וואָר, אַז אַ דאַנק דעם איינגעשפֿאַרטען קאַנסערוואַטיווען, אַזוי דעם מתנגד'ישען, ווי דעם חסיד'ישען, פֿאַר־לירען מיר אַ האַלב אידיש פֿאַלק — די אידישע מאַכער, די אידישע פֿרוי, די אידישע מוטער...

און דאס איז די טראַגעדיע, די דראַמע און טראַגיקאָמעדיע אין אַלע אירישע הייזער, וואָס געהען דעריבער צו גרונט... אמת איז אויך, אז דאָס בלינד־איינגעשפּאַרטע שטויסט אָפּ די פּעהיגע יוגענד, אז מיר פאַרלירען זי פון טאָג צו טאָג אַלץ מעהר און מעהר! אז דאָס פאַטער־הויז ווערט פאַר'ן קינד אַ תּפּיסה, גאַנץ אָפּט מיט צוכט־אַרבייט און קייטען! — און דאָס לעבענס־פּעהיגע, לעבענס־דורשטיגע, מוֹז דעריבער גאַנץ אָפּט אַריבער־שפּרינגען די צוים אָדער שפּאַלמען דעם שוואַכען, פון פּאַליציי און אַרמיי נישט געהיטענעם טויער, און — אין הפּקר אַרײַן! און נישט וועניגער איז אמת, אז אַ דאַנק דער אַרטאָדאָקסיע און איהר בלינדער שטאַאַרקײט, זענען מיר הינטערשטעליג געבלי־בען אויך עקאָנאָמיש.

אַהן בילדונג, נישט צוגעגרייט צום לעבען, נישט באַוואַפּענט מיט טעכנישען וויסען, קאַנען מיר אין קאַמף פון לעבען קיינעם נישט ביישטעהן. איז פאַר אונזערע אַרבייט־הענט פאַרמאַכט די מעכאַנישע פּאַבריק; איז אונזער געווערב — פּושעריי; איז אונזער קאַפיטאַל נישט פּעהיג צו באַשאַפּען אַן ערנסטע אינדוסטריע... דאָס אַלץ איז אמת.

און דאָד!

דעם אמת מוז מען מודה זיין, עהרליך מוז מען שאַצען — און דאָך האָט זיך ערשט נישט לאַנג באַנייט אין אונזער לע־בען אַן ערשיינונג, וואָס באַווייזט זיך נאָך יעדען באַנקראַט פון אַ פאַלש־משיח'ישער פּירמע; נאָך יעדען קראַך פון פּרעמדע פּילאָזאָ־פּיען, נאָך יעדען פאַרבליהען פון נישט צייטיגע האַפּנונגען — און דאָס גיט אונז זעהר פּיעל צו דענקען.

11.

ד ע ר ס י נ מ ע ז .

וואָס איז געווען די ערשיינונג? אַנגעהויבען האָט זי זיך מיט „קאַצעניאַמער“.

דאס קליינע בראַשורעלע האָט באַנקראַפּירט. א טראַפען גע-
ווען, אויסגעטרונקען, און דעם דורשט נישט געשטימלט.
וואו נעמט מען וויסען?

חבר'שאַפט מיט אלעם גוטען, מיט אלעם פרייעם און ריינעם
און שעהנעם, איז דורכגעגאנגען די קאסע — אן אָפּגעשניטען פעלד,
א גאָל פעלד...

ליגט מען אין אָפּגרונט, און איבער'ן אָפּגרונט איז פאַרשפּרייט
א חושד, דרינגט דעם חושד קיין איינציגער שטערן אין הימעל נישט
דורך...

דער שכל איז מחייב, די טעאָריע זאָגט: עס וועט צוריקקומען,
עס וועט צוריק אויפֿלעבען... די ליפען זאָגען עס, שטאַמלען עס,
דאָס האַרץ גלויבט נישט... און וועט עפעס קומען, פיהלט עס שוין
דאָס האַרץ — פּרעמד, ווייט פון אונז...

עס וועט נישט קומען מיט אויסגעשטרעקטע הענט:
— קום, ברודער, טאַנצען...

און נישט מיט גרייטע ליפען צום ברידערליכען קוש...
און א וועהמאָג האָט אָנגעכאַפּט... און א צאָרן קעגען נייע
חלומות... גיט צוריק די אלטע... די גרויסע! גיט געמער!
און עס איז געוואָרען אַ משונה גאַט־זוכעניש, קינדער און יונג-
וואָרג זענען אַרומגעלאָפּען זוכען אַ סנה, זוכען עפעס אַ צייכען, אַ
סימן פון יענער וועלט...

און אַ לייעכשאַפט האָט זיך אויפּגעכאַפּט, אַ פּלוצלונגע לייעכ-
שאַפט צו מצוות ומעשים טובים, אַ פאַרבענקעניש אהיים, צום
סדר, צו דער קלוז, אפילו צו דריידעל און המז־טאַש...

און איז מען צוריקגעקומען און דאָס אלץ געפונען, נישט ווי
מען האָט דערפון געטרוימט, נישט אזוי הייליג און ריין, נישט אזוי
שעהן און מענשליך —

האָט זיך דער אינטעליגענט דערפיהלט שולדיג:
— כרמי שלי לא נטרתי!

און אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרץ אַרײַן. דאָס האַרץ האָט זיך אָפּ-
גערוּפּען... און עס איז געוואָרען אַ רייד וועגען רענעסאַנס, ווידער-
געבורט, איז מען געקומען און געבעטעלט ביים אלטען איד — אַ
נדבה!

— אַלטער איד, דו ביסט היטער אין דער היים געבליבען, דאָס

היימישע, דעם היימישען אוצר געשיצט... עפען איהם אויף, גיב אונז פון דארט ארויס לעבענדיגע זאמען, שענק פלאנצען, — מיר ווילען באשטעלען א אידיש פעלד, א אידישען גארטען און אונזערע הענט זענען לער!

און עס האט זיך אנגעהויבען א לויפעניש אין שולען, אין בתי מדרשים אריין, צום אלטען, צום קאנסערוואטיווען, צום פרימיטיווען.

זוכט מען דארט מוסטערען פאר געוועב, האפט און שטיקע-דיי ביי אלטע פרוכת'ן... זוכט דער שניצער די אידישע ליניע אויף כתרים און יד'ען. דער בילדהויער — מאטיווען פון צובראכענע מצבות, אויף לאנגפארגעסענע בית-עלמינ'ס... דערפרישט דער מור זיכער דאס אלט פרימיטיוו-פרומע וויגענליעד... געהט ער צוריק צום „ברכו“, דעם וויינענדיגען, און צום אלטען „נתנה תוקף“! לויפט ארום שטרוק אין בערלין און זוכט צום מאלען אלט-אידישע קעפ, מיט'ן אלטען אידישען צער אויפ'ן פנים, אין די אויגען... און דער דיכטער זוכט אויפלעבונג און דערפרישונג אינ'ם חסידישען און פרומען פאלקסטימליכען פרימיטיוו...

פארוואס זוכען מיר נישט הילף ביי פילון אין אלכסנדריא של מצרים, — טרינקען מיר קיין וואסער נישט פון מימאנידעס-ברור נען, פארוואס ווענדען מיר זיך נישט צו דעם דעסויער מענדעל-זאן? ... פארוואס געהט מען נישט אין קארשול אריין, פארוואס זינגט מען נישט די ליעדער פון דער השכלה-צייט?

ווייל — און דאס מוז מען איינמאל פאר אלע מאל מודה זיין, דאס מוז איינמאל פאר אלע מאל קלאר און אפען געזאגט ווערען. ווייל מיר זענען נאר בליטען, העכסטענס אמאל — פרוכט. בליטען און פרוכט האבען זייער צייט, זייער פריהלינג און זייער זומער: געהט די צייט פארביי, פאלט מען פון בוים... דאס קאנסערוואטיווע איז דער שטאם, וואס טרייבט צווייגען, בלעטער און בליטען ארויס, ער איז עס, וואס גיט די פרוכט! ער איז דערווייל דאס באשטענדיגע, — דאס אייביגע. אומפרוכטבאר ווילען מיר נישט בלייבען; אונטערהאקען דעם שטאם איז זעלבסט-פארגיכטונג...

און באווייזט זיך א אידישער וואלד און וואקסען

מיר — די בוימער אין איהם... קומט פון צייט צו צייט די האק...
ווייל די געשיכטע דעם וואלד באנייען, מוז זי פון דער וואלד-
שול פלאנצען איבערטראגען, גרוימער זעצען, פרייער און צאוואַר-
פענער פלאנצען...

אבער — פון וואלד-שול קומען די בוימער! די וואלד-שול אין
די ארטאדאקסיע, דאָרט וואַקסט מען ענג, און געניגענדער זאָפט
פון דער ערד, נישט רייך אין לופט און ליכט פון דער הויך. רייסט
נישט פון צייט צו צייט אויס, צום איבערזעצען; פלאַנצט נישט
גרוימיג איבער, ווערט אלץ פאַרקריפעלע און דערשטיקט, פאַר-
ניכטען די וואלד-שול אין זעלבסטמאָרד...

געדענקט די האק!

גלייכע, אידעאלע ליניען עקזיסטירען אין בוד, אין דער מא-
טעמאַטיק; דאָס לעבען קאָן נאָר געבראַכענע.

„יא“ אָדער „ניין“, אומבאַדינגט און באַשטימט ענטפערט מען
אין קלייזעל פון א י ב ע ר ט ר א כ ט ע ר און ג א ר נ י ש ט
א י ב ע ר ל ע ב ע ר !

דאָס לעבען פאַרלאַנגט אַן ענטפער, אַפּהענגיג פון אַרט און
צייט, און אין אַרט און צייט פאַרשידען און אַפט אַקעגענגעזעצט.
כל זמן עס איז קיין אידישע פרייע קולטור נישט באַשאַפען...
כל־זמן באַפרייען זיך אין עהנליך צום אַפּטריניג ווערען; וועט
זיין פאַרבינדען זיך מיט פרעמדע קולטורען, מיט'ן פרעמדען בוד,
מיט דער פרעמדער שול —

וועלען מיר אויף יעדען אַרט און אין יעדען מאָמענט שטריי-
טען מיט'ן קאַנסערוואַטיזם, נישט וועלענדיג פאַרשטאַרט און פאַר-
טריקענט ווערען — און שמענדיג און איבעראַל איהם דאַנקבאַר
זיין, פאַר זיין איינגעשפאַרטקייט ביים אַפּהימען די אידישע ווער-
טען אינ'ם אידישען.

און מיר וועלען זאָגען און בעטען זיך:

— טרוקען איז אונזער נשמה, גיב אונז מוי פון דיין גלויבען...

— לעכצענדיג איז אונזער צונג, דערפריש זי מיט איין טראָג

פען פון דיין געבענשטען קידוש-בעכער!

— איינגעהילט אין מרה-שחורה זענען מיר, גיב אונז א טראָג

פען פון דיין שבת און יום-טוב־פרייד...

זאץ און געגענוואץ — בידע באזונדער גענומען, זענען נישט
לעבענס־פעהיג...

לעבען איז קאמף; לעבענס־פעהיג איז דער סינמעז...
און זאל ער געזונט און שטארק זיין, מוזען געזונט און שטארק
זיין אי זאץ, אי געגענוואץ!
און וויל זיך דאס קאנסערוואטיווע זאמלען און בויען —
— יישר כח!
מיר ווילען שטארק זיין און קעמפען מיט שטארקע!
מיר ווילען שטארק זיין און קעמפען מיט שטארקע!

12.

כ ל ל ו פ ר ט.

די קאנסערוואטיווע פארטיי עקזיסטירט נאך נישט; זי וויל
זיך ערשט באשאפען. דערווייל שוויבעלט און גריבעלט ביי אונז
מיט צואווארפענע פראווינציאלע, קליינשטעדטעלדיגע, קאנסערו-
וואטיווע קליינע „אידישקייטלעך“ פון „קלייזלעך“ און „מנינים“.
און יעדער „מנין“, און יעדעס „קלייזעל“ האָט זיך אַרומגע-
קרייזט, אַרומגעגרענעצט; זי איז די אמת'ע, עכטע אידישקייט!
וואָס אויס דער גרענעץ, איז נישט „עכט“, נישט „גלאַט כשר“...
און יעדעס קלייזעל, און יעדער מנין האָט זיך, האַלט אויף און
שפייזט זיין גליהווערעמעל, זיין גדול־הרור, וואָס פיהרט דאָס קליי-
נע וועלטעל מיט'ן כח פון א מאַנאָפּאָל אויף פארטייטשען גאָט'ס
ווארט און קאָן זיין זיין פארטרעטער אויף דער זינדיגער ערד.
איז אלץ אזוי שפּל'דיג קליין, אזוי ווערמיג...
באקומט יעצט דער קאנסערוואטיווער איד א גרויסען חלום.
באקומט ער פּריוואַטן דעם פארלאַנג: אַלע קליינע וואַסערלעך
זאָלען זיך צוזאַמגעגיסען און ווערען א ים. פון אַלע מנינים/לעך און
קלייזלעך זאָל ווערען איין וועלט־פארטיי. זאָנען מיר, די געגנער
פון קאנסערוואטיווען געדאַנק: מה טוב!

באוואנדערען מיר דעם קאנסערוואטיווען איד, וואס איז מיט אמאל אויפגעוואקסען, הויד געווארען.
 ווייל די גרויס און הויד פון מענש און פארטיי ווערט געמאכט-
 טען מיט דער ווייטקייט פון זייער אונטערנעמען.
 מיט דער לענג פון דער ליניע, וואס פיהרט פון פארלאנגען בין
 אויספיהרען... ווייל חלומות זענען פארגעפיהלען פון גרויסע איד-
 דען... און גרויסע אידען זוכען מיט מאכט זייער פארקערפערונג
 אין פאקטען...

איז נאך די פראגע:

איז די ארגאניזאציע מעגליך און ווען?

ווען וועט זיך אויפ'ן ארט פון קליינע גליהווערעמלעך בא-
 ווייזען א ווירקליכער גדול-הדור, א מין ריש-גלותא, וואס זאל זיך
 שטעלען אין איהר שפיץ און פיהרען?

אבער פון איין זאך מוז מען ווארענען פאראויס...

זאל די קאנסערוואטיווע פארטיי, ווי גרויס זי זאל נישט ווער-
 רען, קיינמאל נישט פארגעסען, אז זי איז נאך א פארטיי אין איר
 דישען פאלק, אז זי איז נאך א פרט, נישט דער כלל. דער זאץ,
 נישט דער סינטען, נאך פארטיי און נישט כלל ישראל...

זאל זי קעגען כלל ישראל נישט זינדיגען, נישט מעסטען זיך
 און שטעלען זיך אויף זיין ארט. זאל זי נישט זאגען: כולו-שלי...

דער מענש באשמעהט פון גלידער, דאס פאלק — פון פאר-
 טייען, דאס איז די פארטיילונג און ספעציאליזירונג פון דער אר-
 בייט. וועה דעם מענש, וואס איין גליד פון זיינע גלידער וויל זיך
 איהם נישט אונטערווארפען, וויל זיין אייגענעם ווילען האבען, ציל
 ווערען, און אלע אנדערע באהערשען; און וועה דעם פאלק, ווען עס
 טוט עס איינע פון זיינע פארטייען, דערשטיקענדיג די אנדערע...
 און ביי אונז איז עס אזוי לייכט!

נאציאנאלע פארמען זענען איבעראל פארקערפערט אין פאל-
 טיש-עקאנאמישע אינסטיטוטען; אין לענדער און אין רעגירונגס-
 פארמען. דאס פראנצויזישע פאלק, דאס דייטשע פאלק, הערט מען,
 זעהט מען, עס לאזט זיך ממש אנטאפען, — גלויבט מען דערין.
 פיהלען זיך אלע פארטייען אלס א טייל פון פאלק. האט יעדע איינ-
 צעלנע פארטיי א גרענעץ פאר איהר פארלאנג: די נאציאן!

קומט די נאציאָן אין געפאהר, גיסען זיך אלע פאַרטייען צו זאַמען קעגען דעם אויסערליכען פיינד; די געפאהר אין אַריבער, — צופאַלען זיי צוריק, געראטען אין שטרייט אריין צווישען זיך, און עס ווערען נייע פראנצויזישע אָדער דייטשע לעבענספאַרמען באַשאַפּען...

אונזער שכניה איז אין גלות; אונזער פאַלק צווייהט און צו שפּרייט. די גאַנצקייט איז געשפאַלטען, איבערגעריסען און צוברעך קעלט.

„אידישקייט“ איז דערווייל נאָר געדאַנק, נאָר אידעע, — טראַג פּענווייז זייערט זי זיך אַריין אין דער געצענדינער שער וועלט און זינט לאַנגזאַם, זעהר לאַנגזאַם, און ענדערט פרעמדע פאַרקערפּע רונגען און אליין ווערט זי נישט געזעהן, נישט געהערט, לאַזט זי זיך נישט אַנטאַפּען, — און מענשען זענען אליץ נאָר געצענדינער, ווי לען אפילו זייערע געמער הערען, זעהען און אַנטאַפּען... און גלויבען נאָר אין „געדאַנקען“, וואָס זענען שוין פאַרקערפּערט און טאט געוואַרען, און פאַרלייקענען דעם שעפּפּערישען געדאַנק, ווען ער קעמפט פאַר זיין פאַרקערפּערונג...

ווערט דער אידישער נאציאָנאַלער געדאַנק פאַרלייקענט. גיט זיך דער אסימילאַטאָר אונטער דעם פאַלק, וואָס זיין נאָר ציאָנאַלע אידעע האָט געפונען איהר פאַרקערפּערונג. און דער פאַליטישער ציוניסט זוכט אַ חיים פאַר די „וואָס ווילען נישט, אָדער קאַנען זיך נישט אסימילירען“ — דאָס, וואָס ווערט נישט געזעהן און אַנגעטאַפּט, לאַזט זיך שניידען...

ווי קאָן מען שטרייטען פאַר כלל ישראל?

און דאָס זעלבע טוט דער פראַלעטאַריער.

דער דייטשער, פראנצויזישער פראַלעטאַריער פארלאַנגט דאָס, וואָס די דייטשע, פראנצויזישע אינדוסטריע קאָן און וויל איהם נישט געבען. די גרענעץ איז די נאציאָנאַלע מעגליכקייט; אונזערע שפּרינגט גאַנץ אָפּט אין הפּקר אַריין...

און אין דעם באַשמעהט אונזער אַנאַרכיע.

דער פּרט שמעלט זיך אויפ'ן אָרט פון נישט געזעהענעם, נישט

אַנגעטאַפּען כלל...

דאס גליד אין ארגאניזם וויל איהם באהערשען און ציל ווערען!
 און וויל מען דעם כלל ישראל פארקערפערען אין אידישע
 קאנגרעסען, וואס זאלען ארויספיהרען דעם סינטעז פון אלע אידישע
 ליידען, האפנונגען, אידעען און אינטערעסען, שמעלט זיך דער חכם
 פון קלויז און פרעגט:
 — נאך וואס? צו וואס? וואס פאר אן אינטערעסען וועלען
 באשטרימען ווערען?
 איי אינטערעסען זענען פאראן גרויסע, די קעפ אבער זענען
 פאר זיי צו קליין; די הערצער צו ענג...

זאלען אבער אונזערע פארטייען וואקסען, ווערען אידישע
 וועלט־פארטייען, וועט זיך אויך זייער סינטעז געפינען און פאר
 קערפערען, וועלען מיר האבען א ל ג ע מ י י נ ע א י ד י ש ע
 ק א נ ג ר ע ס ז. —
 און דאמאלט — וועט זיך יעדער פרט אונטערווארפען דעם
 כ"ל.

18.

און אז מען קומט צוריק.

און אז מען קומט צוריק, פאלט מען מיט אמאל אריין אין
 א ימים־נוראים/דיגער שטימונג, אלץ אזוי ערב־ראש־השנה/דיג.
 הימעל און ערד, גאסען און הייזער אלץ איז גרוי און נעבעלדיג און
 פייכטליך, ווי עפעס, וואס האלט זיך איין פון ווינען, און וועט
 דאך מוזען ווינען...
 און אלץ ווערט אין דער שטימונג פארטרונקען: דאס וואונ־
 דער, פארוואס מען האט נאך נישט באשטעמינט די וואהלען אין
 דאזאר־שטוב אריין, און די שרעק פאר די וואהלען צו דער דומא,
 און די זארג: סוף כל סוף וועמען קלייבט מען אויס? און וואס
 וועלען זיי זאגען? מען הייסט שוין ביי אידען קיין ביכער נישט
 קויפען, מארגען וועט מען אסר'ן ליינוואנט און טוד... איבערמאך־

גען — מגעזומשא... און די פופצעהן טויזענט פאגראם־עקזעמפלאַר־רען פון טשענסטאכאוו און די קליינע „געשלעגנען“ פון דא און דארט... אלץ, אפילו דאגת פרנסה, ווערט דאך פארטרונקען אין דער שטימונג פון פאר'ן יום־הריון. גאנץ אפט הערסט דו אויף די גאָלעווקעס א אידישען קרעכץ, וואָס האָט גאָר קיין שייכות נישט צום שלעכטען סעזאָן. גאנץ אפט שטויסט דו דיר אָן אָן א פארטראַכט טען איד אויף דער דזשיקאגאס, און דו פיהלסט, אָז דו האָסט איהם איבערגעהאַקט א חשבון־הנפש, נישט קיין קלער וועגען א שטיל באַנקראַטעל. אויף טוואַרדאָ פאַרקויפט מען סליחות און מחזורים. אויף דער פראַנצישקאנער רייסט זיך פון צייט צו צייט א קול פון א שופר...

נעבעלדיג, גרויליך און פייכט. און אין זאַקסישען גארטען שפאַצירען ארום נישט פאַרנומענע האַלבע און פיערטעל אינמעל־גענטען, ארבייטער אַהן אַרבייט, מיידלעך אין דער נאַדעל־אַלי פאַר, נאָך און אינמיטען דער אַרבייט... פנימ'ער בלאַסע, אַנגעשטרענגט, איינגעשפאַרטע, ליפען פאַרביסענע, אויגען מיט בליקען להכעיס'דיגע, שפיציגע... פון צייט צו צייט רייסען זיך אויף א פאַר ליפען און עס פליהט ארויס א וויץ, א שטעכענדיגער, א בייזער. עס דערהערט זיך א ווערטעל, וואָס וויל עפעס נירעריג מאַכען, פאַר־שוועכען, באַשפּיעזן...

דאָס האַלט אַ געוויסער טייל פון אונזער יוגענד מלחמה מיט דער ימים־נוראים־שטימונג, דאָס וועהרט זיך אונזער פריש־געבאַר־קענער בראַשורען־ראַדיקאַל געגען ימים־נוראים'דיגע געדאַנקען און געפיהלען...

נאָך וואָס? צו וואָס?

פאַראַן מענשען פרייע.

פאַראַן מענשען דענקענדיגע, זעלבסטשטענדיגע; מענשען — מיט אייגענע געפיהלען און באַגריפען, מיט אייגענער בענקשאַפט, וואָס לאַזט נישט צורוח; אויגען, וואָס שטעכען דורך די דיקסטע נעבלען פון דער צייט; אויערען, וואָס הערען קלאַנגען פון די וויי־טעסטע וועלטען... די קאַנען בצבור נישט דאוונען, און נישט צו דער צייט. די קאַנען מיט'ן עולם נישט געהן... דאָס זענען די אייביגע זוכער פון נייע וועגען, די אייביגע ברעכער פון נייע באַנען. די געהען קיינמאַל נישט מיט'ן טראַקט... געפעהרליך איז זייער וועג;

פיהרער צווישען שלוכטען, איבער בערג-שפיצען, איבער פעלזען-שפאלטען און אפגרונטען. זיי שטייגען איבער דער גרענעץ, וואו ווייץ וואקסט און קארן, איבער דער גרענעץ פון טויבען-נעסטען און פייגעל-געזאנג... געפעהרליך איז זייער וועג, וועלכען זיי גע-גען איבער אליין פאר זיך, אויפ'ן אייגענעם חשבון און פארזאמט-ווארטליכקייט...

פאראן מענשען — נאקעמע נשמות... נשמות, וואָס ליידען קיין פארמען, קיין צייכען, קיין סימבאלען און זענען אליין אינ-האלט, די כונה אליין. זיי עמעמען מיט גייסט און לעבען אינ'ם גייסט — זיי דארפען נישט קיין נוסח און קיין מחזור. זייער לעבען אליין איז שוין געדאנק און געבעט...

און פאראן מענשען מיט ווילען. זייער ליפ האט א מלאך מיט א ברענענדיגער קויל פון מזבח באריהרט; די נשמה מיט גאטס ליעבע און מיט גאטס צארן אָנגעצונדען, און פון צייט צו צייט געהען זיי אזוינע לעבעדיגע פלאקערען ארום איבער דער וועלט און שאפען... אלץ, די וועלט און דער מענש, איז פאר זיי דאָס, וואָס דאָס שטיק ליים פאר'ן קינסטלער — נייע פארמען מוזען ווערען באשאפען, א ל ט ע מ ו ז ע ז אפטרעטען, דאָס ליים — אי-בערגעקאמטען ווערען...

זייט איהר דאָס?

ניין...

איהר זייט נישט איבער'ן רעליגיעזען געדאנק, נאָר אונטער איהם... איהר זייט קיין איבערצייגטע אפיקורסים נישט; איהר גלויבט אין אפיקורסות. איהר האָט קיין העכערע וועלט-אנשוויר-אונג נישט געפונען. איהר האָט צושטערט אין זיך דאָס ערעלע און שעהנע און ווילט עס נאָר אויסוואַרצלען, נישט האַבענדיג קיין בעסערען זאמען צו פארזייהען... וויסט ווילט איהר ווערען...

פאלנט מיר, וועהרט אייד נישט קענען ימים-נוראים/דיגע שטיי-מונגען... די אידעע, אַז עס איז פאראן עפעס העכערס, פאר וועל-כען א מענש דארף זיך אמאָל אפשטעלען, אויף די קני פאלען און זאגען: איר האָב געזינדיגט, און וועל נישט מעהר; איר נעם דעם וועג, שטייגענדיג צו דיר... די אידעע איז נישט קאנסערוואטיוו,

נישט קעגען פראגראם און נישט קעגען דעם אלעם, צו וועלכען איהר
שטרעבט!

פאר'ן רעליגיעזען געדאנק דארפן נאך אנדערע ציטערען,
פאר'ן איבערמענשליכען געפיהל — גאנץ אנדערע.
איהר האט, פער טעות, די ראלען פארטוישט...
געהט דאווען!

ווערט אייך נישט קעגען הארציגע טרערען... זאמעלט זיי
ווער אדער נישט — איהר וועט דערהויבען ווערען!
נייגט צו אייער אויער צו די „סינינגונים.“ זיי זענען אזוי
מענשליך-הארציג און ריין.
ארעם?

ארעם איז דאס פאלק, נישט די שול. ארעם איז דאס פאלק,
נישט זיינע רעליגיעזע געדאנקען; איז קעניגליכע קרוינען געפינט
איהר אזעלכע בריליאנטען נישט. די פערעל פארמאגט נישט דער
ים...

ארעמקייט איז נישט קיין שאנד.

און זייט איהר נאך ארעמער און האט קיין ארט נישט אין
שול, און קאנט אפילו פאר אז ארט אין א מנין נישט באצאהלען,
און איהר געהט אין פארק, צי אין די „לאזינקעס“ אריין, געהט!
נאך נעמט א תנכ"ל, נעמט מיט א סדור'ל. קוקט אריין, בלעטערט
דאס תנכ"ל דורך, און זעהט: צי איז דא ערגעץ א געבאט, איהר
זאלט הונגערען? צי האט גאט ערגעץ אנגעזאגט, א מענש זאל
פירען פאר קעלט? און קומט צום נביא צו, און הערט זיינע רייד:
צי שטימען זיי נישט מיט אייערע געוואלדיגסטע האפנונגען, בריי-
טעסטע און ווייטסטע חלומות? און דאס סדור'ל עפענט, צי בעט
עס נישט אייער געבעט!

פריי ווילט איהר זיין?

איז אנגעווארפענע אפיקורסות נישט קיין צוואנג? נישט קיין
יאד, גלייך מיט אנגעווארפענער פרומקייט?

14.

§ זכור.

— דין — דין — דין!

איד שפרינג אויף, עפען — א גוטער פֿרײַנד איז געקומען.
 יום־טוב, און ער איז עפעס גארנישט יום־טובֿ'דיג.
 „ריהרעוודיג, זאגט ער, זיך זעצענדיג, „איז די אירישע
 מאסע“...“

„ווי א טרוקען זאמד,“ העלף איד איהם אונטער.
 „עס ענדערט זיך אזוי לייכט, ווי: דאס וועטער!“
 און, — מיר גלייך איז די אויגען קוקענדיג:
 „איז איין שעה קויפסט דו דיר א וועלט; איז איין שעה פאר־
 לירסט דו זי...“

איד ווייס, וואס ער מיינט.
 עס האט זיך מיר א רגע פארגלוסט א שול־קלאפער צו ווערען.
 „איז שול אריין“ רופען און — אויס ווירנדיג, א האלבע פאפולאר
 ריטעט — אביסעל מענשען־שווייס פארלוירען.
 מיין גלאק ביי דער טיר קלינגט נישט אזוי אפט. די גאס מור־
 מעלט.

רעד איד, שאקלען זיך שוין אביסעל קעפ אין דער ברייט,
 נישט אין דער לענג. איד מאך פייער, — נישט אלע ברעמען הויבען
 זיך אויף, נישט אלע אויגען פלאקערען. שרייב איד, — לעזט מען און
 מען מורמעלט...“

הייסט עס — זאג איד צו מיין אינטערוויער — אז איד
 דארף נאך נישט געהן אין מיין רוה אריין. נאך דאָ עפעס צו טון.
 מיינע ליעדער זינגט נאך נישט דער הויף. מיין געזאנג האט נאך
 די קאטערינקע נישט אויפגעכאפט, ביי מיין מוזיק טאנצען נאך
 נישט קיין פארלעד, און מוטערס וויגען מיט איהר נישט איין קיין
 קינדער. עס הויכט זיך אָן א נייער קאמף!

מיין באקאנטען געפעלט נישט מיין שפאס. טרויעריג קוקט
 ער מיר אין די אויגען אריין:

„מען דערקענט דיר שוין! אן אנדערער געוואָרען.“ זאָגט מען... „שוין נישט אונזער!“ — —

גלייך איד האָב אמאָל מיין אידיש פרצוף־פנים פאַר'ן עולם פאַרהילט; גלייך איד האָב מיר אמאָל עמיצען אין חמץ אריין פאַר־קויפט; דער מאדאם פובליקומס פאַרבען געטראָגען, איהרע פענער אין גאַס?

אַבער וואָס אמת איז אמת! א שפּאַר ביסעל ליעבשאפט צו מיר האָט זיך איבערגעשמאַלצען אין א באַרמחאָרציג באַדויערען: נעבעד, זאָגט מען, פרום געוואָרען!

איד שטעה אויף, הויב אָן אַרומצושפּרייזען איבער דער שטוב און גיס אויס מיין ביזן האַרץ:

איד בין נישט פרום געוואָרען! געה אַראָפּ און זאָג זיי! איד האָב קיין שטריימעל־מוסר נישט געפּרעדיגט, קיין רעלי־גיעזע פאַרמען נישט אָנגעוואָרפען...

זאָג זיי, אַז מיר שרעקט נישט דער פרייער געדאַנק, ווען אפילו ער זאָל אויסשטרעקען די האַנט צום טעלערל פון הימעל...

אַז דער מענש, וואָס בלאַנדזשעט אַרום מיט אַ בלוטיגען פּראַ־געצייכען, איז מיין פריינד...

אַז איד ווייס, אַז די מלאכים, וואָס פאַלען פון הימעל אַראָפּ, זענען נישט פון די קליינע; די בלייבען שטענדיג אין שורה און שפּרינגען קרוש...

אַז מיר שרעקט נאָר און שטויסט אָפּ דאָס מעמפע הילצערנע „ניין!“ דאָס ביליגע, גראַשענדיגע שונד־אפיקורסות. דער פאַר־גילטער דלות פון בלייערנעם פויגעל, וואָס האָט זיך אָנגעפיקט מיט מאַדערנע ביליגע שמות און שרייט: אַט פליה איד, אַט הויב איד מיר! און לויגט אין בלאַטע.

זאָג זיי, אַז איבער דער רעליגיאָן זענען פאַראַן וועלטען. אַבער אונטער איהר — פיהר־און פערד־שטאַלען. אַז פריי דענקען איז דראַמאטיש, צווייפּלען — טראַגיש; אַבער די הילצערנע, עס־האַרצ'ישע זיכערקייט געהערט צום פאַרס...

אַז טרוקענע קעפּ וואַרפען זיך און פּלאַטערען, ווי די אמאָליגע ציטער־נאָדלען אויף דער באַבע יאכנעם שלייער...

זאָג זיי, אַז מיר טוט וועה זייער אָפּגעריימעקייט פון דער נאַ־

ציאָן... פאלק איז נאר קיין נאציאָן נישט, ווי א הויפּען אָנגער
וואַרפענע שטיינער — קיין טעמפלעל. אין זייער אָפּגעריסענקייט
פון זיך אַליין, פונ'ם טיפען אינעוועניגסטען... אז אפּוואַרפענדיג די
ירושָה פון דורות מאַנגאָמען, פאַראַרעמען זיי זיך, ווערען זיי
קבצנים — — —

זאָגט זיי אַליין! — האַקט מיר מיין אינטערוויער איבער—
נאר רעד קלאַרע דבורים, וואַרף נישט קיין בליצען — — —
און הויבט זיך אויף און געהט אַרויס באַשיינפערליך —
צאַרניג.

ניין, און טויענט מאַל ניין!

איד האָב קיין געדאַנקען נישט צום מאַטריצירען, און איד וויל
פון איד קיין סטערעאָטיפּען פאַר מיינע אידעען נישט מאַכען.—
איד וויל איד נישט פאַר קאָטאָרינקעס צו מיינע לייעדער, און רעד
אין איד נישט אַרײַן, ווי אין פּאַנאַגראַפּען, איהר זאָלמ, ווען מען
וועט איד אַנדרעהען, איבער'חור'ן וואַרט ביי וואַרט און שטענדיג
דאָס אייגענע...

אידען מוזען לעבען! וואַקסען!

ווער עס זייהט, וואַרפט נאָר זאַמען! נישט קיין צוקייט ברויט
און נישט קיין בלומען־שטאַנגען.

און איז די ערד נישט קיין שטיק פעלן; נישט דורכגעברענט
און נישט אַ ריהרעוודיג טרוקענער זאַמד, איז זי מוטערליך זאַפטיג
און פרוכטבאַר, נעמט זי שטיק דעם זאַמען צו, פאַרשליסט איהם
געהיים אין איהר שוים, און נעהרט איהם און גרויסט, און הויבט.
און קומט די צייט, שפּראַצט און בליהט עס, שפּאַרט עס אַרויף און
אַרויס, און באַפרייט זיך, און לעבט!

און אויף איד, ווי אויף יעדען איד, אויב נישט מעהר, קוק
איד, ווי אויף חנוכה־לעמפלעך, שולחן־ליכט, און שבת־דיגע בענש־
ליכט, נאָר אויסגעלאַשענע שלעכטע, שלעכטע ווינטען האַבען גער
בלאָזען...

נישט אייער ליכט, אייער צוריק־אַנצינדער וויל איד זיין!
מיט בליצען וויל איד איד אַנצינדען...

לייכטען זיך און אנדערע זאלט איהר אליין!

און „שכינתא בגלותא“!
פרואווט, געהט אין שול אריין און באפרייט זיך פון שלעכטע
הענט! — —

1912.

15.

ציימען און זייערע וויצען.

יעדע צייט האט איהר טראגעדיע און איהר פאדס; איהר
ערנסט און איהר וויץ.

מיט ציימען צוריק, ווען די שולען און בתי-מדרשים זענען נאך
פול געווען מיט תורה און אידישען כבוד, ווען תורה איז נאך ווירט-
ליך געווען, ווי דאס אלטע וויגען-ליעד זינגט, די בעסטע סחורה,
און דער בעל-הבית'ישער יחוס — די קארפען-קעפ פון דער מורח'
וואנט, האבען געפיהרט דאס רעדעל, — האט זיך געטראפען, אז א
„פאך פאלק“ פון „המוז“, פון גרויעם עולם, — ער — א שטיקעל
בעל-עגלה, דאס ווייב — אן איינגעמאכטס-פרעגלעריין — האבען
גענומען זייער בן — א בענאק — און נישט האבענדיג וואס אנצו-
ווערען, אפגעשוירען, איבערגעטאן אין בגדי מלכות און אפגעגעבען
אין גימנאזיע!

עס האט געמאכט א רושם...

איז עס פונקט געווען עפעס אזוי פורים-צייט, חוץ האט זיך
געוויגט אין דער לופט — געהען צוויי לצים-בעלי-בתים, וואס דער
האבער האט זיי געשטאכען פאר וואוילטאג, טוען זיך אן אינמיטען
דער וואך בגדי שבת ויומ-טוב; געפוצטע שיד אויף שפאנגעל-ווייסע
זאקען, א קאפטען מיט זילבערנע סטראקעס, א שטריימעל מיט
זילבערנע האָר, רויטע פראנצויזישע פאטשיילעס אין די הענט, און
געהען מיט א ווייט צום פאך-פאלק.

ווערט א מהומה אין שטוב: וואס באטייט דער האַנעד, דער

גרויסער פבז?

איז נישט עפעס שלעכטס דאביי?
נעמען די אידען אן דעם שטיקעל בעל־עגלה ביים קנאפ פון
עשר־פעלצעל:

„וואונדערט אייד נישט און שרעקט אייד נישט, ר'
יענקעל... און ציטערט נישט. די זאך איז אזוי: איהר האט אייער
זוחן אפגעגעבען אין די שקאלעס אריין. ער וועט אודאי
בשלום ענדיגען, און ווערען א שררה א גרויסער, א
קרוב למלכות... זע'מיר אייד געקומען בעמען, איהר זאלט זעהען.
און טאקע מיט'ן כח פון כבוד־אב, ער זאל אידען קיין שלעכטס
נישט טון!“

גיט זיך ר' יענקעל א הילכענדיגען זען מיט דער פויסט אין
הארץ אריין:

„כל־זמן איך לעב!“... און פארכליפעט זיך —
און די איינגעמאכטס־פרעגלערין צוכליפעט זיך אין איהר
ווינקעלע, וואו זי האט זיך פאר די מכובדים באהאלטען, און שרייט
קוים אויס:

„סידען איך בין קיין מאמע נישט!“

דאס איז געווען פארצייטענס.

און היינט? היינט, אין דער צייט פון אפמירינגקייט, האבען
זיך ערגעץ צוזאמענגענומען עטליכע סטודענטלעך, וואס קאנען זיך
נאך נישט ראזיען, נאך מיט דער מוטערס, גיכער — דער אמם
מילך איבער די פרישע ליפעלעך, — צוזאמענגענומען און ארויס־
געגעבען צו כל ישראל א מאנופעסט:

— זיי וועלען נישט אפטרעטען!

זיי וועלען נישט אוועקגעהען צו כל טוב און איבערלאזען די
כנסת ישראל עלענר און פארשמאכט. זיי בלייבען!

זיי ווילען קיין איינגעמאכטס נישט!

מיינט איהר אפשר, אז בבאן לאכט מען. אבער נאך „לא“!
עס איז טאקע אביסעל קאמיש. מיט א פאסט־טאג צו שפעט!
שמד ווערט אויף דער וועלט־בערזע וואס א טאג ערגער נאטירט.
הערט אויף סחורה צו זיין. מען גיט קיין איינגעמאכטס נישט.
קאסא טרייבט ארויס פון מיניסטעריום דריי אלטע משומדים. די
נייע שרייבט מען אין אטעסטאט „איז יעוורעיוו“ אפגעשמער
פעלט! אבער יונגהייט—נארהייט. ווי זאגט שלום־עליכם'ס אידענע?

— קינדער פלאפלען!

דעם רעכטען וויץ האט אונזער היינטיגע איינגעמאכטס־פרעג-
לערין, מאדאם פלאפלעל — אונזער פובליציסטיק, געמאכט. מיט
אמאל זיך א הויב געטאן. מיט די אויגען הינטער די גלעזער — א
בליץ, די הענט — צוואווארפען, דאס מויל געעפענט און א געשריי
געטאן:

— שקצים!

— סטייטש, — צוהיצט זי זיך — די אידישקייט אלליין האט

גאר קיין ווערט נישט?

דער וויץ איז: חזק האט זיין איינציגען זוהן נישט דער-
קענט! די הון, וואס האט זיך אזוי לאנג געריבען אן פרעמדע
ווענט — איהרע טויטע אייער!

מאדאם פלאפלעל, עס זענען דאך אייערע גדולים!

ווער האט מבטל געמאכט די אידישקייט, אז נישט איהר.

מאדאם?

איהר פארבט אייך איבער צו יעדער סעזאן אייער קליין ביי-
סעל האר אויף אן אנדער פארב; אויף אן אנדער קאליר, און
געדענקט אפילו נישט, אין וועלכער פארב איהר האט די אייער גע-
טראגען, און שפעטער אונטער די פליגעל געווארעמט!

איך וויל, און וועל עס אייך דערמאנען, מאדאם.

אמאל האט איהר זיך געפארבט חבת-ציונ'דיג, אחד העם און

זיין אלט־העברעאיש-אידישקייט.

עס איז אויס מאדע געווארען, דער חבת ציונ'דיגער מאנטעל
אויפ'ן ספענסער־אונטערשלאג איז אוועק אין רומפעל־קאמער אריין.
איהר האט אייך געפארבט ציוניסטיש, הויד מאדערען פאליטיש:
געביטען אידישקייט אויף רעאלע פאליטיק, פאר די, וואס ווילען
נישט און קאנען נישט...

האט מען אייך פארגעווארפען, אז איהר טאנצט צוריק אויף
הינטער־פיסלעך, האט איהר אייך ראדיקאל געוועהרט. סטייטש,
מיר רעוואלוציאניזירען די מאסע, רייסען זיך אפ פון משיח־חלומות,
פון ירושלים, אויף נסים געבויט... פון אלטער אידישקייט! פון
אלטער הייליגקייט! מיר ווילען לאנד און שפראך!

געווען אויך א ניטשע מאמענט!

מיר ווילען מעהר נישט ליידען!
 די מאַראַל פון ליידען, איז די מאַראַל פון קנעכט. מיר ווילען
 הערען-מאַראַל, קראַפט, מאַיאָריטעט, הערשאַפט!
 און האַב'מיר נישט איבערגעטוישט און געענדערט די ווער-
 טען? האַב'מיר נישט פון הייליגען לאַנד פאטערלאַנד געמאַכט, פון
 דער הייליגער שפראַך — פון דער תורה און נביאים-שפראַך — אַ
 כריסטאָמאַטיע און גאָסען-שפראַך?
 און, אַנגעטאָן איז אַ געלעהרטער טאַגע:
 — דאָ קאָן מען נישט אַרויף צום גרויס־קאַפיטאַל און נישט
 אַראָפּ צו דער פאַבריק! דאָ מוז מען פאַרלירען ווערען, אויסגעוואָ-
 ווי אַ ליכט, דאָ איז אַהן האַפּנונג, דאָ מוז זיין שמד!
 הינקטליך פאַראַויסגעזעהען, ווי אַ הונדערט־יעהריגער לוח!
 דערנאָך — נאַציאָנאַל, כּכּל הגוים'דיג.
 — מיר זענען אַ פּאַלק, ווי אַלע פעלקער. נישט וועניגער און
 נישט מעהר.

— אַ נאַציאָן, נישט אַפהענגיג פון רעליגיאָן און וועלט־אַשוויר-
 אונג... מיר זענען נישט נאַרמאַל, מיר ווילען עס ווערען! מיר ווי-
 לען לענגער אויף אונזער אַקסעל נישט טראַגען קיין לאַסטען: מאַ-
 נים, מאַנאַטעאייזם; גענוג גאַרבאַטע! מיר ווילען קיין פּאַקער
 און קיין שטורקאַצען פאַר די אומות העולם נישט זיין.
 „אַתּה בחרתנו“ האָט אויסגעקלערט די אסימילאַציע (און גע-
 וויס אריינגעשמוגעלט אין סידור!). די מיסיע האָט אויסגעטראַכט
 אַ דייטשער פּראַפעסאָר (געוויס זענען די נביאים די ערשטע
 דייטשע פּראַפעסאָרען געווען). די פּילאָסאָפיע אין אמעריקא איז
 נאָך ווייטער גענאַנגען: משומדים קאַנען זיין נאַציאָנאַל־אידען...
 „אין פּאַלעסטינא וועט געשטעלט ווערען די פּראַגע און זיכער
 ליבעראַל פאַרענטפערט ווערען! גלויבענס־פּרייהייט! רעליגיאָן איז
 פּריוואַט־זאַך, די נאַציאָן איז סאַציאַל!“
 און אין רויטען מיצעל:

„אידישקייט... פּאַלקס־נשמה... טראַדיציע, ראַסען־וועלט־אַנ-
 שוואַונגען — אַפּגעריבענע מטבעות אין סאַציאַל־שטאַט וועט זיי
 זאַמלען דער נומיזמאַטיקער. רעליגיאָן, מאַראַל, וועלט־אַנשוואַונג—
 אַ אַפּפּלאַנץ פון דער פּראַדוקציאָנס־פאַרם און איהר רעכטפאַרטיג-
 גונג און פאַרטיידיגונג... נישט פאַר אַזויגע ווערטען ציהען מיר די

שווערד פון שייד. מיר ווילען א אידישע אלף-בית-שול. אידישע
 אדרעסען אויף דער פאסט... פון מאטעריאליסטיש - היסטארישע!
 שטאנדפונקט געקוקט..."

געדענקט איהר, וואס איהר האט געזעהן, מאדאם? ניין?
 אבער געפלאפעלט האט איהר, נאכגעפלאפעלט...
 און אצינד אייערע גדולים נישט דערקענט!
 דאס איז דער ווייץ!
 דער סעזאן וויל: מען מוז זיך איבערפארבען צוליבע סעזאן
 אויף גרוי אידיש...

ווייסט איהר וואס, מאדאם?
 וואס שאדט איד, ווערט באמת א בעל-תשובה. עם קומט אזא
 יום-הדיון, געהט אין שול אריין, שלאגט אייך מיט'ן דארען פויס-
 טעל אין הארץ-ברעטעל אריין, און פלאפעלט: על חטא אויף די
 פארגאנגענע יאהרען.
 און קומט איהר צו... „בטפשות פה" — גיט א שטארקערען
 קלאפ!

16.

נאך שמחת תורה.

האבען מיר, הייסט עם, זיך מיט דער תורה געפרעהט?
 ישראל ואוריתא!
 אז אלט פארפאלק און פול „חסד נעורים"! נישט גענומען,
 חסד-שלום, קיין אלמנה, קיין גרושה; ביי קיינעם קיין ווייב נישט
 אפגערעדט.
 און א מיוחסת דערצו.
 מען דערצעהלט, אז נאך איידער די וועלט איז באשאפען גע-
 ווארען, האט זי כביכול ביי זיך אויף דער שוים געהאלטען, געשפילט
 זיך מיט איהר, און שפילענדיג, זאגט מען, איהר צוליבע די וועלט
 באשאפען. להראות להעמים והשרים את יפיה. אמת, היינט, נע-
 בעד א יורדת, נאר, נאך שפל'דיג. גלייבט מען דאך אבער, אז איהר

צייט וועט קומען צוריק, אז אויף איהר גאס וועט א יום־טוב ווען רען, אז זי וועט צוריק באקומען די לייצען אין דער האנט אריין און כתר־תורה וועט געהויבען ווערען איבער כתר־מלכים... ווארט מען...

און ווארטענדיג, איז דאס לעבען א גאנץ געהענדיג יאהר נישט ווי אונטער דער זון!

וואָרים א גרויסען חסרון האָט זי, די בת מלכה. נאָד שפּל'דיג און מישט זיך אומעטום אריין. וויל אין אלעם א דעה האַבען, אפילו אין מאָס און וואַג!

און זי זאָל עס האַבען דעם מינדסטען באַגריף פון משא ומתן, פרעגט זי בהרם, וואָס א וועקסעלע איז, וואָס פרנסה איז מייטש! פאַלג זי, און דו האָסט דריי קישענס, זאָלסט דו שלאָפען אויף איין קישען און דיין משרת אויף צוויי! פאַרשטעהט איהר דאָר, וואָס פאַר א דרד־ארץ עס וואָלט געווען!

מילא, קריגט מען זיך. אפילו א חרפה פאר לייט; וואס זאָל מען אָבער טון? לעבען לאַזט זי נישט!

קומט דאָר אָבער אויף אלעם א צייט; אויף שלום אויך. יום־כפור געווען! ערב יום־כפור זיך מיט אלע איבערגעבעטען; מיט'ן תורה'לע אויך!

פון יום־כפור ביז הושענא־רבא פאסט זיך נישט צו קריגען... אין שמחת־תורה טאָקע: הרהא! אמת זיך געפהערט מיט'ן תורה'לע! און, דעם אמת זאָגענדיג, דאָס יום־טוב'דיגע, דאָס שמחת־תורה'דיגע תורה'לע, אין יום־טוב'דיגען מאַנטעלע געהילט. מיט דעם גארטעלע אַרומגעוויקעלט, מיט דער זילבער ברעסט באַ־האַנגען, מיט'ן כתר מיט גלעקלעך באַקרוינט, — איז טאָקע א שעהנקייט — א מלכות מיט חסד! גלויבט זיך טאָקע צו כאַפען מיט'ן מלכות א טענצעלע.

אין חסידים־שטיבלעך האָט מען סופיטען איינגעבראַכען... און נישט נאָר חסידים אַליין! פון דער ראַדיקאַלער יוגענד זענען מאַנכע געקומען! דער פּיחל־ט עפעס א פּוסטקייט, דערפּיהלט זיך עפעס אזוי פאַרלאַזט.

אזוי פון אלעם ארום פארגעסען, אזוי איינגעטונקט אין גרויקייט, איינגעווייקט אין עצבות, אז — חרפה און א זייט! מען איז געלאזט פון זוכען יום-טוב-שטימונג ביי די גערער, שמחה — ביי בעלזער, און דעם אמת'ען ברען — ביי זוואלינער... פאר-אי-יאהרען האט מען אין די שטיבלעך ביי די געסט קעלנער געריסען, ציצית געזוכט און מ'הסתם נישט געפונען און געהייסען קושען די מזוזה פון יעדער זייט טיר. דאס יאהר — אהבה, אחוה, שלום ורעות... געוואונדערט זיך אביסעל, געקוקט מיט חשד: אפשר אויס-שפירען געקומען? חוזק מאכען?

ניין! נישט די צייטען פון חוזק! פארבענקטע בלאסע פנימ'ער שפעטען נישט!

און —

„הענט אויף אקסעל“ צוזאמען — א טענצעל געכאפט, עפעל געגעסען, אביסעל משקה גענומען... —

און דער עיקר שינוי פון א גאנץ יאהר איז געווען דאס ביי סעל משקה!

וואָריס, גלאַטע, טרוקענע שמחות אויף כל-ישראל האבען א גאנץ קיילעכדיג יאהר נישט געפעלט.

קיין ישועות ונחמות פון דרויסען ניט געווען! ניין! אדרבא, דאס תוכחה-פעסעל האט, דאכט זיך, דעם שפונט פארלוירען און עס האט גערונען און עס האט זיך געשיט, אבער צו דעם איז מען געוועהנט...

געווען פאר דאס היימישע שמחות! וואָס זיין ליבער נאָמען ניט א טאָג! עמיצער פון אונז, אחוץ די צרות הכלל, — עמיצער פון אונז — א פרט, געהט אין גאס, גליטשט זיך אויס, שמרויכעלט, פאלט — פארשטעהט זיך: לאַכט מען! כל ישראל האלט זיך ביי די זייטען, אויסער, נאטירליך, דעם געפאלענעם!

אט האט זיך אויסגעקערט דאס טעפעל מיט דער רויטער פארב, פאר וועלכע אקסען ציטערען און פאלען אין שגעווען. א שמחה! פטור געוואָרען א חמץ! די „שקצים“ ווען זייער צייט איז געווען, האבען דאך דעם בעלעמער פארבאפט! אלטע אידען מיט ווייסע בערד מיט בייטשעלעך אין שולען און בתי מדרשים אריינגעטריבען, צו הערען זייערע דרשות!

געהאלפען האָט דער „בעור חמץ“ נישט! כשר זענען מיר אין פרעמדע אויגען נישט געוואָרען, אבער א נקמה דערלעבט האָב'מיר. געפרעהט האָט מען זיך. מען פרעהט זיך נאָר!

דערנאָך האָבען די ציוניסטען געכאַפּט א שטיקעל מפּלה. עס האָט זיך אויסגעוויזען, אז אין די קאַלאָניען אין ארץ-ישראל אַר-בייטען אַראַבער, און א דלות! די קאַלאָניאַל-מיט דער נאַציאָנאַל-כאַנק צוזאַמען האָבען ער היום וועניגער געלט און א קלענערען פאַרטפּעל פאַר'ן מינדעסטען פון די גרעסטע באַנקירען! און דעם פּאַשאַ פון ירושלים, וואָס האָט אין זיין גענאָד לייטזעליג צוגע-שאַקעלט מיט'ן קאַפּ צום ציוניזם, האָט מען שיער נישט אַרויסגע-טריבען, — אַ ליעבער שמיכעל האָט זיך עס צוגאַסען איבער כל ישראל, נאַטירליך אויסער ציוניסטען...

דערנאָך האָט זיך געפרעהט כל ישראל, אויסער חובבי שפת עבר. עס האָט זיך אויסגעוויזען, אַז אין פּאַלעסטינאַ רעדען אידען אַראַביש, און בכל תפוצות ישראל די חובבי שפת עבר — טערקיש! דערנאָך א נקמה אין רעדאַקטאָרען און שרייבער — אידי-שיסטען! מען איז געוואָר געוואָרען, אז זייערע אייגענע קינדער קאַנען קיין אידיש נישט; רעדען און לעזען נאָר פּויליש, ממש ווי אין די גרעסטע חסידישע הייזער!

און שפעטער, די מפּלה פון קאַטאַוויץ!

געמאַכט א בורא! זיי וועלען געפינען אין קוילעך-גרובען אַר-בייט פאַר אידען אין לייבצודעקלעך. א בודעם! ביי דער ערש-טער פּרוואו אריינגעפאלען! און כל ישראל אויסער די „משומדים“, האָבען געקאַכט!

און היינט, די מפּלה פון די וואַרשעווער אסימילאַטאָרען? נאַטירליך, נישט פון אונזערע הענט. מיר שיסען מיט שמרוי! אַבער, ווי עס איז, א נקמה דערלעבט!

אַט ערשט נעכטען, דאַכט זיך, האָט גאַנץ וואַרשוי געקלונגען מיט ליטוואַקעס. דאָס האַלב-און גאַנץ-אַסימילירטע פּוילישע אידיש האָט זיך געפאַטשט אין בייכעל אַרײַן: נישט מיך מיינט מען! דעם שיער לעזאזל — „די גענשע גאַס!“... נו, אַרדבאַ, נעמט און צינדט אַ אַלמאַטער און געהט און זוכט היינט אין דער פּוילישער פרעסע אַ ליטוואַק אויף א רפואה!

נישטא!

כל ישראל אין איין זאק אַרײַן געוואָרפֿען!
און אַט כאַפֿט דמאָוסקי דעם זאק אויף די פֿלײַצעס און א
טראַג צו דער ווײַקסעל...

צי ער כאַפֿט, אָדער ער מאַכט זיך נאָר כאַפֿענדיג, און אויב
ער מײַנט מיט אַן אַמת, צי ער האָט גענוג ברייטע פֿלײַצעס און
וועט דערטראַגען, צי וועט די וואַסער-פֿאַליציי לאַזען פֿאַראַומרײ-
ניגען די ווײַקסעל, — נישט פֿון דעם רעדען מיר אַצינד!
מיר רעדען פֿון שמחות, און שמחות זענען געווען...

נאַטס נאָד אין גרויס!

שטײַנער פֿון הימעל זענען געפֿאַלען, אבער נישט מיט אַמאָל
אויף אַלע אַברײַם, קײַן סקײַלה אין נישט געווען, — האָט מען זיך
טאַקע געפֿרעהט: אַלע אַברײַם, אויסער דעם, וואָס האָט באַקומען.
און דערביי — אַ גלײַכווערטעל!

עס האָט באַקומען אַ האַנט —

— אַ מצוה! דאָס אַנדערע מאל כאַפֿ נישט!

אַ פֿוס: —

— לױף נישט! פֿון אײַלעניש קומט קײַן גוטס נישט אַרויס!

אַן אַרויסגעשטעקטע צונג:

— רעד נישט! אַ צונג דאַרף זײַן פֿאַרביסען! לײַגען בײַן

המצרים, צווישען די צײַן!

אַן אויג —

— כשר פֿאַרדינט! קוק נישט, וואו מען דאַרף נישט...

דער קאַפּ —

— זעהסט? ס'אַנדערע מאָל טראַכט נישט! פֿאַר חודיות

שטראַפֿט מען!

דאָס האַרץ —

— אַ מצוה! קלאַפּ נישט! זײַ קײַן נאָר נישט, שלאָג קײַן

„טרעוואַגע“ נישט!

אַבער, — ווי געזאַגט, — קײַן סקײַלה נישט...

אין סך-הכל האָט אַפֿילו מיט דער צײַט באַקומען דער גאַנצ-

צער גוף: אַלע אַברײַם — צוקײַלט, צובײַלט, גע'ניזוק'ט געוואָרען

כל ישראל. — — —

אבער וועמען געהט אן כל ישראל?
 וואס פאר א כל ישראל?
 א בלבול!
 „כל ישראל“ האבען אויסגעטראכט אנטיסעמיטען...

16.

איז עס אמת?!

זיין איד מיר איז א ווינקעלע און קלייב שטילען נחת.
 גובר געווען!
 די ווארשעווער אידישקייט האט עקזאמען באלענט.
 דאס אידישע ווארשוי האט צו וויסען געטאן וועמען מען
 דארף:
 אן די, וואס האלטען נאך צופעליג די לייצען אין האנט, זענען
 פארט נישט איהרע מנהיגים.
 אן דאס אידישע ווארשוי זאגט זיך פאר קיין פאל נישט אפ
 פון איחר בלוטיגמענשליכע רעכט.
 אן דאס קליינע ביסעל אידעלעד, וואס האט זיך אפגעטיילט
 פון דער עדה, ביי דער ערשטער קרויצציגונג פון די פוילישע אינז
 טערעסען, לויט ווי דמאזוסקי און קובארזשעווסקי פארשטעהען זיי,
 מיט די אידישע אינטערעסען, — מיט די אלגעמיין פרייזיניג מענש
 ליכע, —
 אן דאס קליינע ביסעל אידעלעד, וואס איז באלד פארציטערט
 געווארען, געקעכצט שטילערהייט: אוי לי מיצרי, — פאר'ן פרוץ.
 וואס האט מיר באשאפען, פאר א לויט געמאכט, אין פאדערהויז
 צו זיך אריין אריינגעלאזט און אויף דער ווארשעווער כנסת-ישראל
 רייטענדיג געזעצט און איז „אפגעשטאנען“ —
 אן דאס קליינע ביסעל אידעלעד, וואס האלט דאס אידישע
 ווארשוי פאר טכורען, פאר האזען-פלייש און איז זיי מבטל כעפרא
 דארעא —

און אז דאָס נאָך קלענערע ביסעל פון קליינעם ביסעל, וואָס
האַט אין זיך מיט אמאָל גובר געווען דאָס יהדות, אָפּגעטאָן די כּוּשָׁה
און איז געגאַנגען וועהלען קוכאַרזשעווסקי'ן — —
אַז דאָס קליינע ביסעל איז אין די אויגען פון אידישען וואַרשוי
— פאַררעטער.

קייַן פעטערבורג פון וואַרשוי, טראַכט איד מיט נחת, וועט
פאַהרען א איד.

די „מנחה לעשו" איז נישט אָנגענומען געוואָרען. די נאַריש-
קייט, וואָס מיר זענען באַגאַנגען, האָט קייַן שלעכטע רעזולטאַטען
נישט געהאַט.

מילוקאַוו'ס איינרעדעניש, אז סוף-כל־סוף וועט זיך געפינען
איז דער צאהל פון די פּוילישע וועהלער כאַטש איין פּראַגרעסיווער,
וואָס וועט פאַרשטעהן, אז עס איז אבסאָלוט אוממעגליך צו פאַר-
לאַנגען פון א פּאַלק, עס זאָל אקצעפּטירען און באַפּאַלמעכטיגען
זיינע פיינד, אויף זיין פּאַהיבעל, און וועט אונז פאַרבינדליך מאַכען
דאָס געגעבענע וואַרט —

מילוקאַוו'ס איינרעדעניש, טראַכט איד, איז נאַריש! איז פּער-
טערבורג ווייסט מען נישט, ווער עס הערשט היינט אין פּוילישען
וואַרשוי; איז וועמענס הענט עס איז אריינגעפאַלען די פּוילישע
געזעלשאַפּטליכע מיינונג, וואָס פאַר א פאַרביסען-שוואַרצע עס פיהר-
רען דאָס רעדעל.

קייַן פּראַגרעסיווער מענש וועט זיך צווישען די פּוילישע אויס-
געוועהלטע נישט געפינען!

פאַהרען — טאַנז איד איבער דער שטוב — וועט א איד!
— ווער?

איד שטעל זיך נישט אָפּ. מיר איז דערווייל אלץ איינס ווער.
איד קען דאָס מעהרסט אידישע וועהלער נישט; און וואָס איז דער
אונטערשיד, ווער עס וועט זיך מוסר נפש זיין און געהען אויף פּיין
און לייד, אויף חרפות און בזיונות, אויף אויסהערען כלבולים און
לשוּד-הרע!

אַבער א איד פאַהרט, א איד!

האַבען אַבער מענשען נאָר מיט מענשען צו טון, און שרייבער
— מיט רוחות אויך, מיט רוחות, וואָס זיי אליין באַשאַפּען!

צווישען טאג און נאכט. איד זיך אין מיין שטיל ווינקעלע און קלייב, ווי געזאגט, נחת. שיילט זיך מיר פון דער קעגענאיבערדיגער וואנט ארויס דער ברוח; א רוח, וואס איד אליין האב באשאפען. — דער ברוח פון „ביינאכט אויפ'ן אלטען מארק“, שיילט זיך בולט אויס און לאכט מיר אין די אויגען אריין:

כי-כי-כי! כי-כי-כי!

און הויזעריג פייפט ער:

— א איד וועט נישט פאָהרען, נישט פאָהרען!

און רייסט זיך באלד אינגאנצען אָפּ פון דער וואנט און הויבט אָן אַרומצוטאַנצען אין שטוב און רייסט פון זיך די ברייטע און לאנגע שלאָף-מיץ פון קאָפּ אַראָפּ, און פאַכעט מיט איהר אין דער לופט:

— נישט פאָהרען! נישט פאָהרען!

און קומט צו נעהנטער צו מיר צום טיש, און שמרעקט אויס די פלאַכע לינקע האנט און טייט אויף מיר מיט דער רעכטער:

— אַט דאָ וועט מיר האָר אויפּוואַקסען!

איד שטויז:

— משוגע, מטורף!

— דאָס מזל — זאָגט ער — האָט אייך אַ בלינדע שקאַפּע צוגעפיהרט, אַ בלינדע צופעליגע מעהרהייט; נאָר אַרויסשפּרינגען און רייטען וועט איהר נישט! בעזעם-רייטער, פּרינציפּעל-רייטער, — דאָס זענט איהר, אַבער נישט מעהר!

דער צאָרן נעמט מיר דאָס לשון אָפּ, און ער רעדט ווייטער:

— אַ בינטעל שמרוי האָט איהר אָנגעצונדען! האָט עס אויס-געפלאַמט, אויסגעברענט, אין וואַרשעווער נאָם אין נאָך אַ רויך!

שטיקט איהר אייך אין רויך!

און נאָך אַ וויילע:

— הערסט?

און איד הער אַ קלאַנג פון נאָם.

— דאָס — זאָגט ער — האַבען אונטערנעשיקטע שקצימ'לעך

אויסגעהאַקט אַ אַידישע שויב! ח"ו גדולים אַ שויב! אַט נאָך איי-נע אויסגעהאַקט. נאָך איינע!

קייזן ערנסטע פאַנראַמען וועט מען! דאָ נישט מאַכען. אַבער עט-

ליכע שויבען האַקען, איבערשרעקען, אַדרבא! ... און ביי יעדער גע-

האקטער שויב וועט ביי אַ אידישען וועהלער דאָס האַרץ פאַרציי-
טערען!

— פאַרוואָס?

— הערסט דאָד, ח"י גדולים א שויב! ח"י גדולים איז געלט!
ווייסט, וואָס געלט איז מייטש? ווייסט, וואָס געלט כאַטייט?
מיינסט, אז אַלע וועהלער וועלען מפקיר זיין ח"י גדולים געלט?
— נאָר! — שפּרינג איד אויף מיט שוים אין מויל, — אזוי
רעדט מען פון קדושימ'ס אייניקלעך? פון מזרע נהרגים ונטבעים
ונשרפים על קדוש השם?
גרינזט ער:

— אמאָל איז געווען! און ווייל אמאָל איז געווען, איז היינט
נישטאָ! די גרויסע, די הויכע, די שטאַרקע זענען אומגעקומען על
קדוש השם: דערטרונקען געוואָרען אין אלע ימים, אין אַלע טייכען
און וואַסערען; גע'הרג'עט געוואָרען אויף אַלע מערק, אויף אַלע
וועגען, אין אַלע גאסען; פאַרבּרענט געוואָרען אויף אַלע פּיערען.
און געבליבען זענען — האַזען, טכּוירען און ווערעם... האַזען, וואָס
ציטערען, ווען עס קלינגט א שויב... טכּוירען, וואָס קאַנען זיך שיי-
צען נאָר מיט'ן שלעכטען ריח, און ווערעם, פאַר וועלכע דעם פּריצ'ס
שטיוועל איז עקסטרא באַשאַפּען געוואָרען, ער זאָל זיי טרעטען.
טרעטען, שטענדיג טרעטען.

איז עס אמת?

עס איז משוגע צו ווערען! זאָגט: איז עס אמת!?

17.

ב ל אַ פּ.

זיך איד מיר און לעז — אַ כינעזישען לינקען...
די היימישע זענען פון דער מאַדע אַרויס!
לעז איד, נאַטירליך, אין דער איבערזעצונג:

„וואס נידעריגער עם פאלט א פאלק, אלץ דרייסטער און העכער הויבען די לערע קעפ זיינע אוזורפאטישע פארזארגער!
 „וואס דערשלאגענער און שטילער עם ווערט א פאלק, אלץ שרייענדיגער און לארמענדיגער ווערען, אויף שרויפען פון עזות און חוצפה, געשמירטע מיט רבילות און לשון-הרע — די מיינער פון די רעדעליפיהרער, וואס פאשען זיך אויפ'ן חשבון פון געשוירענע שאף.“

און —

„וואס ארעמער, דארער און מאגערער עם ווערט א פאלק, אלץ געוויקסיגער און פעמער ווערען זיינע נישט געבעטענע אפטרופוסים, וואס לעבען פון זיין חרפת, און פיטערען זיך מיט זיין שאנד...“

דערמאן איד מיר אז דער נארדאווער „דעמאקראציע“ און — דער „קאנצענטראציע“... —

טראכט איד, קלעפען זיך מיר די אויגען, צי חלומ'ט זיך מיר — — נישט פון רוחות אליין ליידיט א שרייבער; נישט מינדער פון חלומות.
 חלומ'ט זיך מיר א בלאף:

די קאנצענטראציע וואקסט, וואקסט און וואקסט, ביז זי איז אומגלויבליך דיק און פעט, און הויד געווארען. שמעלט זי זיך מיט א רייטבייטשעל אין דער האנט, אויף דער קראקאווער פאר-שמאדט, מיט'ן רוקען צו מיצקעוויטש'ן, ער זאל נישט זשענירען!
 שמעהט זי אזוי, קומען צו איהר, פון נאלעווקעס און דזשיקא נאסען, פארשמעהער פון די „סעמיטישע“ וועהלער; בוקען זיי זיך זיבען מאל און ווילען איהר דערלאנגען א מגלה, מאראליש-פאליר-טיש פארפאסט!

אין חלום בינדען זיך אזוינע ווערטער אויך!

מאכט די נארדאוווקע מיט עכט-פריצישען בטול אזועק מיט דער האנט, און ווייזט מיט'ן רייטבייטשעל צו די פיס:

— צו די פיס, אידעלע, קריד צו! אויף אלע פיער!

גלייכען זיך אונזערע פארשמעהער אויס, און רופען, די גאנצע קראקאווער פארשמאדט זאל הערען:

— אונזערע הענט זענען ריין! אונזער ווילען איז פריי!

און קערען זיך אָפּ, און מאַרשירען צוריק אין קראַשינסקי'ס
גאַרטען אַרײַן, וואו מען וואַרט אויף זיי...

על נהרות בבל — טפו, ווי עס מישט זיך אויס אין אַ הלום!
אַרום וואַסערל אין קראַשינסקי'ס גאַרטען שטעהען — די וועהלער,
רוהיג הערען זיי אויס דעם „ענטפער“, וואָס מען האָט זיי גע-
בראַכט, הויבען די הענט אויף צו די וואַלקען און שווערען, טאַקע ווי
אַמאָל ביי די טייכען פון בבל:

— זאַלען אונז דאַרען די הענט, אויב מיר וועלען נישט
וואַרפען קיין שוואַרצע רעשליד קוכאַרזשעווסקי'ן, און פאַרשוואַרצט
זאַלען ווערען אונזערע פּנימ'ער, אויב מיר וועלען נישט געבען דעם
אונזערִיגען קיין ווייסע!

אַפּגעשוירען געהען זיי ליתר תּוקף ועזו אויף אַז אַסיפּה אונז
טערצושרייבען די שבועה —

זיי ריהרען זיך פון אַרט, שפּרינגט שטילערהייט אפּיר פון
אונטער אַ באַנק ביים וואַסערל, וואו ער האָט אַלץ געהערט, אין
בלאַטיגע קליידער און אַ צונויפגעדרעהטען צילינדער — דער קאַ-
פּעלמיסטער פון דער אַסימילאַטאָרישער קאַצעד-מוזיק, שפּרינגט
אויפ'ן בערגעל פון גאַרטען אַרויף, כאַפט אַרויס אַ קלינגענדיגען
בייטעל פון טאַש און רופּט, די אַפּגעהער זאַלען הערען, איבער די
אייזערנע שטאַכעמען אַרויס:

— פינף טויזענט רובעל פאַר אַן אַפּטריניגע שטיב, דרייסיג
טויזענט פאַר זעקס!

און קלינגט מיט'ן בייטעל אין דער לופט.

דערהערען עמליכע הינטערשמעליגע און שמעלען זיך אָפּ.

דער בייטעל קלינגט און זיי זאָגען: שלעכטע צייטען, פּראָ-
טעסטען!

— דער גראַשען איז כּשר!

— הלמאי זכה־בגורל געלט!

און געהען צוריק און פאַרשווינדען צוזאַמען מיט'ן קאַפּעל-

מיסטער — — —

און

קוכאַרזשעווסקי פאַהרט!

כאפ איד מיד אויף: בלאף!
 נישט מען גיט פון יענער זייט, נישט די זייט וועט נעמען...
 דרימעל איד ווייטער איין, חלומ'ט זיך מיר: ווייטער בלאף!

18.

ווייטער בלאף.

חלומ'ט זיך מיר ווייטער:
 קוכארזשעווסקי פאהרט; די גאנצע קאנצענטראציע, זיי איין
 מענש באגלייט.
 ששון ושמחה אויפ'ן פעטערבורגער וואקזאל; געקושערייען
 און שאמפאניער, ווי וואסער, און קלינגענדיגע טאאסטען:
 — קאכאמי שען!
 — ניעד זשיע מארקאוו, אונזער שטאלץ אין די ווייסע האנט-
 שוה.
 — ניעד זשיע נארדאווא דעמאקראציע קאנצענטראציע...
 — ניעד זשיע ענאאיזם נארדאווי!
 — ניעד זשיע — קרעהט אריין א הענדעל.
 איד דערקען די שטימע פון הענדעל. דאס איז די שטימע פון
 אן איינציג מעגליכען איד, וואס האט געהאט, האט, און וועט
 שטענדיג האבען — — — צוטרויען!
 און — צוטרויען פאר צוטרויען.
 און ליעבע און באוואונדערונג.
 זיין נאמען קלינגט אין אלע ווארשעווער גאסען, איבער דער
 גאנצער לענג פון דער ווייקסעל. זיין לויב זינגט דער זאמיר-שלע-
 פער אויפ'ן שיפעל, און ביים אַנלאדען, און ערשט דערנאך אין
 הויף ביים צוטראגען די זעקלער. קומט א קאטערינקא — באגלייט
 זי דאס ליעד מיט א ברען! דאס ליעד זינגט אויך דער פריזירער
 ביים מאנעקירען, און דאס פרעס-מיידעל ביי מאטיילדען, ווען זי
 פרעסט אייער קראגען און מאגזשעמען. באקומט איהר זיי מיט

פלעקען, — ווייסט, דאס זענען טרערען פון ליעבשאפט צום אייני-
ציגען איד מיט צוטרויען!

איהם האט מען איינגעלאדען; ער איז געקומען! ער זיצט
צווישען עולם, א מחותן צווישען מחותנים.

מען פארגעסט איהם אפטמאל אנצוגיסען — זופט ער פאמע-
לער, עס זאל נישט פעהלען! פארגעסט מען זיך מיט איהם אנצו-
שטויסען, שפרינגט ער אליין מיט'ן האלב לערען בעכער אויפ'ן
טיש ארויף און וויל רופען:

— קאכאמי שען!

און קוקט זיך אום, זוכט מיט די אויגען, מיט וועמען זיך זאג-
ען צושלאגען, מיט וועמען זיך צו קושען, — לאזען זיך, וואו ער ווארפט
זיין בליק, די אויגען אראפ און די וואַנסען הויבען זיך שפיציג אויף,
ווי די שפיזען! ווערט איהם די מוטער-מילך גערונען, אנטלויפט
איהם די נשמה אין שפיץ-קנעכעל אריון, שלאגט דאס הארץ — א
שרעק! ררעהט זיך די צונג איבער, שרייט ער אויס:

— לחיים!

¶ געלעכטער, א קאסקאדע געלעכטער.

פאר דאס — אויף די נאלעווקעס — חשד!

גרימצארניג ברוינע פנימ'ער געהען ארום... אויגען פינסטערע.

דער עולם ברומט: פארקויפט! פארראטען!

עמיץ רופט אויס:

— א טויט די פאררעטער!

— נעמט שטריק, געהט, בינדט זיי, און ברענגט זיי אהער!

משפט'ן זאל די גאס!

און די באריהמטע גמינא-וואהל-פאטשער צולויפען זיך, קומען

צוריק און ברענגען אויף די שטריק נישט מעהר

— ווי פינה!

— דער זעקסטער, — ראפארטירען זיי, — איז, ווי פיר האר

בען נאר אנגעקלונגען, געפאלען א טויטער!

ברילט דער עולם:

— כן יאברו!

און מען נעמט די פינה פאררעטער... און מען הענגט זיי אויף

אויף פינף לאַמטערן. לעשען זיי זיך אויס, די פינף, פאר דער צייט.

זיי שעמען זיך צו זיין תליות פאר אזעלכע לייט!
הוידען זיי זיך, וויגען זיך אויף די שטאנגען פון אויסגעלאַ-
שענע לאַמטערן.

דער עולם ארום — שטיק...
וועקט מיד די שטילקייט, כאַפּ איד מיד אויף, דרימעל צוריק
איין און עם חלומ'ט זיך „נאָך מעהר בלאַף“.

10.

נאָך גרעסערער בלאַף.

חלומ'ט זיך מיר :
איז „נאווא גאזעטא“ איז א באַל.
דער לאַקאַל — אילומינירט.
איז די פענסטער — טראַנספאָראַנטען!
אויף די זייטיגע : „ניער זשיע נאַראַהאווא קאַנצענטראַציע“
און „ניער זשיע אסימילאַציע!“ ; די צווייטע וויל זיך עפעס נישט
ברענען!

איז דער מיט : קוכאַרזשעווסקי אויפ'ן פערד!
אַזוי רייט ער, ווי דער הייליגער יערזשי, — קיין פעטערבורג!
אויפ'ן וועג רייט ער איבער א ליטוואַק. מיט דעם שפיז אין
דער לינקער האנט שמעכט ער דורך א ציוניסט אין סאַמע מגודוד.
וואס ער טראַגט אויפ'ן האַרץ. אין דער צווייטער האנט א פּאַהן :
שלאַכטאָ!

און אינעוועניג ווימעלט פון געסט. דאָס זענען די אהין נישט
געבעטענע ; מאכען זיי זיך זייער יום־טוב אפארט. א גרויסער יום־
טוב !

נישט דערלאָזט צו קווי חמה ! די אידישע לבנה זאָל פאַר-
שמעלען די פּוילישע זון !

א חורבה וואלט געווארען; וויפיעל געמישטע משפחות וואל-
טען זיך צופאלען, ווי זאמד! וויפיעל געלט־שרענק וואלטען לער
געווארען!...

און — מיט דאמען געקומען.

און געקומען איז דער גאנצער שטאב פון „איזראעליטא“, דער
„נאווא גאזעטאס“ שוועסטער. אן עלטערע, א שוואכערע; קוים זי
עמעמט. ערשט נישט לאנג אויפגעשטאנען פון דער הינער־פלעט.
פון דעם זשיראָווסקי אַרנאן אויף דער לעש — קיינער נישט גע-
קומען. געה, געטרוי א ליטוואק! געהייסען דרוקען וואהל־אויפרו-
פען, זאגט ער: לאו! ארויס די אידישע מעהרהייט, האַבען זיי גע-
טאַנצט! פאר דאָס —

עטליכע קאפּאַטקעלעך פון הייליגען גרושיבאָון!...

מען פאַרנעסט זיי אַנצוגיסען. אלץ איינס! זיי ניסען סיידוי
אין בוזעם אריין: יין נסך! מען פאַרנעסט זיך מיט זיי אַנצו-
שלאַגען! בע! פאר דאָס בליצט צו פון צייט צו צייט א ליכער
דאַמע־שמייכל; ווערעמלעך קריכען איבער'ן לייב! געהט דורך
איינע און ריהרט, נישט גערנוויליג, אן מיט דער בלוזער האנט, —
א היץ געהט דורך די ביינער!

ווערט התלהבות, ווערט אחרות, גרילט מען מיט:

— נא פּאַהיבעל ציוניסטאָון!

— נא פּאַהיבעל ליטוואַקאָון!

— ניעך זשיע אסימילאַציא!

און עס ווערט בנלופין; פאלען פלוצלונג שליחים אריין:

— די נאַלעווקעס האַבען אויפגעהאנגען פינף פאַרקויפער!

כאַפען זיך אלע אויף פון די שטולען, אויסער איינעם, וואָס
איז שוין לאנג אונטער'ן טיש געלעגען, שפּרינגען זיי אויף. שמע-
טערען די כוסות, כאַפען פון די רעדאַקציע־טישען פענעס, שנייד-
מעסער, שערען... דאַמען — די נאַרלען פון די היט, די טאַפּעלמע
— פון די האָר ארויס...

צעפּ פאַלען צו דער ערד, הויבט מען זיי אויף, אַנשטאַט
בייטשלעד...

און מען לויפט —

— די געהאנגענע אַפּצושניידען!

די טויטע באגראבען אין דער הויפט־אליי, אויפ'ן קהל'שען
חשבון!

— די לעבענדיגע דערמינטערען! און — זיך נוקם זיין און
די נאלעווקעס!

לויפען זיי... קומען זיי... ווערען זיי באגעגענט. קומט באלד און
די גיכע הילף, פיהרט מען אָפּ: וועמען אויפ'ן הייליגען אָרט, צו
די פּאַמיליע־גריבער, וועמען אין פּראַסעקטאָריום, וועמען אין שפּיט־
טאָל אַרײַז...

די גיכע הילף פּאַהרט צוריק, דאָס אויטאָ פּײַפט, די טראַמ־
פּײַט בלאַזט...

און אויף דעם פעטערבורגער וואַקזאַל רוישט!
מען קלינגט, עס פּײַפט. דער צונ ריהרט, קוכאַרזשעווסקי אָפּ!
הונדערטער טיכער געוועהט. די זיגער — די קאַנצענטראַציע
געהט צוריק.

ויבא הפּליט — קומט און אנטרונגענער פון די נאַלעווקעס, און
דערצעהלט, וואָס עס איז געשעהען.

פּלאַמט דער גרימצאַרן אויף; לויפט מען זיך נוקם זיין. ווי
שאַמפּאַניער וועט גיסען בלוט!
יונגע לייט רופּען:

נישט אויף אלע גיסט אייער גערעכטען צאַרן אויס!
זיי בעמען זיך:

— חסיד'ישע טעכטער לאַזט געמאַך! קעמען זיך אזוי פּײַן!
די פּײַנסטע פּערפּומעס, און בלאַסע אזוינע... און אלע לעזען פּשײַ-
בישעווסקי און זשעראַמסקי, און אלע זענען פּאַרליעבט אין אַסטער-
וואַ... און אויגען האַבען זיי, ווי די גאַזעלען, און אזוינע ברעמען
לאַנגע און אזוינע שאַטענס אונטער די אויגען...
הערט מען זיי נישט.

— האָט רחמנות — קרעהט דאָס הענדעל, — אויף קינדער
אין די וויגען! זיי האַבען נאָך צוטרויען! פון זיי וועלען פּאַטריאַ-
טען וואַקסען, פּאַטריאַטען, ווי איך!

הערט מען נישט —

דער צאַרן פּלאַקערט!

אין אַ צײַט אַרום:

איבער די גרינע חורבות פון די נאַלעווקעס יאָגט זיך דמאַווס-
 קי וסיעתו נאָך העזה...
 כאָפּ איד מיד אויף: בלאָף.
 בלאָף שבבלאָף!
 און דרימעל ווייטער איין, און עס חלומ'ס זיך ווייטער בלאָף.
 „בלאָף מיט פליאקעס!“

20.

פּלאַף מיט פליאקעס.

חלומ'ס זיך טיר:
 אויפ'ן גאַניק פון ראטהוויז זענען פיער מאן אַרויפ. דריי בלאָף
 זען טראַמפייט, דער פיערטער רופט אויפ:
 — קוכאַהזשעווסקי האָט גע'פועל'ט פאַר אידען אין וואַרשוי
 גלייכבאַרעכטיגונג. זאַלען זיי קומען און דאַנקען!
 קומען זיי...
 פיער אידען קומען: דער איינציגער מעגליכער איד מיט צו-
 טרויען.
 דער איד פון אונטער'ן טיש.
 דער קאַפּעלמייסטער פון דער קאַצען-מוזיק, וואָס האַלטען זיך
 שטענדיג פון ווייטען,
 און —
 דער פּליט, וואָס איז אנטרונען געוואָרען פון די נאַלעווקעס און
 איז געקומען אַנזאַגען אויפ'ן פעטערבורגער וואַקזאַל.
 בוקען זיי זיך.
 דאַנקען.
 דער עולם אַרום קוקט אויף און ברומט:
 — די לעצטע... די בעסטע...
 און צוגעהט זיך.
 די פיער צדיקים פון ליטווישען סדום, וואָס האַבען סדום נישט
 אַפּגעראַטעוועט, בלייבען שטעהן...
 אַפּגעראַטעוועט, בלייבען שטעהן...

וואוהין געהט מען ?
 אין טעאטער אריין ? פארמאכט ! פיער מאָל אין יאהר עפענט
 מען עס, געהט : „אבאראנא משענסטאכאווי“...
 אין פיל־הארמאניע ? געשלאָסען ! אמאָל אין א יאהר שפילט
 מען נאסקאָוסקי...
 אין א קאנדיטאָרי ? פאַרהאַמערט, באַנקראַט !
 בערזע אויך !
 די קונסט־אויסשטעלונג וויל מען איבערמאכען אויף א צירק !
 און דאָר געהען ערגעץ מוז מען !
 מען מוז באַניסען די גלייכבאַרעכטיגונג...
 האָט ווער געלֶט ?
 זוכט מען אין די טאַשען — לער. מען דרעהט זיי איבער —
 לייווענט !
 קרעהט דאָס הענדעל :
 קומט אויף דער לעש. צוטרויען פאר צוטרויען ; איר האָב
 קרעדיט אין סלאַוויאַנקא...
 גאַר־קיכען זענען געבליבען, געהט מען.
 אויף דער לעש שמעלֶט מען זיך אָפּ ביי אַ הויז.
 דאָס הענדעל קרעהט ווייטער.
 — א היסטאָריש הויז.
 דריי מינעס — דריי פראַגעצייכען.
 — געוויס.
 דאָ איז אונזער זשאַרגאַנישע צייטונג געווען ! גלייך מיט אַלע
 אונטערגעגאַנגען... איין צוויי גראַשענדיגע געבליבען... ווער לעזט ?
 מיר פיער לעזען.
 — איז דאָ געווען די רעדאַקציע...
 אין שטוב אויף דער וואַנט שטאַרט נאָך אַ שוואַרצער פּלעק !
 — פון וואָס ?
 — פון טינט. אַ מיאָס'ע מעשה געשעהען : מיר הייסען אָפּ־
 דרוקען אַ פאַרוואַהל־פּראַקלאַמאַציע, דער רעדאַקטאָר, אַ ליטוואַק.
 זאָגט : ניין, בעטלען וועט ער געהן, און דרוקען וועט ער נישט
 לאַזען !
 כאַפט אונזער אומפאַרגעסליכער דאַקטאָר...
 ער שטאַמעלט, לאַזט אַראָפּ דעם קאַפּ פאַרשעמט און זיפּצט :

— דעם נאָמען פאַרגעסען! פון א צייט צוריקען מיר די גע-
הירען...
— און געמאָן וואָס האָט ער?
— ווי לומער אין זיין צייט! דעם מינטער געכאפט, צום רע-
דאקטארס קאפּ געווארפען, געטראָפען — דער וואנט!
עס ווערט איינשטימיג באַשטעטיגט:
— א היסטאָריש הויז!
— א היסטאָרישער פּלעק!
— מען וועט דעם אירישען לומער אייביג נישט פאַרגעסען!
און מען ריהרט זיך און מען געהט אין סלאוויאנקע אַרײַן
עסען ביליג, אויף קרעדיט פאַר צוטרויען — פּליאקעס.

21.

פ ר א ג ע ן

טוט מיר אַן, — בעט איד מיר ביי די היגע אומות העולם, —
טוט מיר אַן געברוינטע לײד, נאָר זאָגט מיר קיין מוסר נישט, רעדט
נישט פון יושר, פאַרשוועכט נישט מיט פּאַליטיק דאָס וואָרט: איך
דעאַלען!
לעג דיך אליין און שמייס דיך אַפּ אליין — דאָס איז אייער
מאַראַל! אייער יושר האָט איהר געוויזען אין ווילנאַ.
און אידעאַלען...
אידעאַלען, ליעבע לייט, שטאַמען פון וועלט־אנשוואַונגען. איך
דעאַלען זענען — רעליגיאָן אַדער פּילאָזאָפיע, — פעלקער, וואָס
שטאַמען פון דער ערד און בינדען זיך מיט אינטערעסען, האַבען —
אַפעטיט!
די מיטעל — קריג און פּאַליטיק.
שינקע פון א בער איז א מאַכל: לויפט אבער נאָך דער בער
אַרום אין וואַלד און טראַגט נאָר די הויט אויפ'ן לייב — אַן
אידעאַל!

דאס אידעאל צו דערגרייכען, געהט — אלץ איינס נמרוד צו עשו — אין וואלד אריין מיט כלי-זיון. דאס איז קריג. אדער מען גראבט פאר'ן בער גריבער, און מען פארדעקט זיי מיט צווייגען און בלעטער, אדער מען שמעלט פאלען, — דאס הייסט — פאלטיק!

איד קאן דעריבער אכטען דמאוסקי'ן. דעם פראפעט פון נאָ-ציאָנאלען ענאאיזם... אן אמאויסטישע ערשיינונג, אן אלטער חלום האט זיך אויפגעכאפט, אן אלט שלאכעצקי רייט-פערד, וואָס פיהרט שוין יאהרען-לאנג וואסער, האָט דערהערט אַ טראָמייטעל אין איי-ראַפּא, און ווען עטוואָס ווייטער — פלאמען די אויגען אויף, שמעלט עס זיך אויף די הינטערשטע פיס, שלאָגט עס רעכטס און לינקס מיט די פאָדערשטע! איד באקום אין זייט און נעם אָן, ווי ווייט מעגליך איז, — פאר לייעב!

ווערט מקוים, טראַכט איד, די גאנצע תוכחה, וועט אויך מקוים ווערען „וזאת הברכה.“ שלאכטע צייטען מוזען אַריבער, און איד גלויב אין מיין לאנג לעבען, און אין מיין איבערלעבען אלע אלטע שלאכעצקע פערד!

ערנער איז, ווען דאָס יונגוואַרג פון דער „פראַוודאַ“ גיט מיר אַ מאַראַלישע לעקציע.

— פּע, אידעלע! דו ווילסט זיך באנוצען מיט אַ צופעליגקייט? וואַלטען אבער די וואהלען דעמאָקראַטיש געווען?

ווייסט דען נישט דאָס יונגוואַרג פון דער „פראַוודאַ“, אַז לויט יושר, דאַרף געזיכערט ווערען דאָס רעכט פון דער מינדערהייט און אונז קומט עטליכע מאַנדאטען פון פוילען?

ווי לאנג איז. אַז שווענטאָכאווסקי האָט עס גע'דרש'נט, און דאָס יונגוואַרג, באַגייסטערט און אויפגעפלאַמט, ווי בונטען שמרוי — בראַוואַ געפאַמטש?

און ווייסט דען נישט דאָס יונגוואַרג, אַז ווען דעמאָקראַטישע וואַהלען, וואַלט קיין איינציג לער פאַם, וואָס רוישט אַזוי, געקאַ-לערט דורך גראַבע הענט איבער די גאַסען, פון פינסטערען קעלער נישט אַרויס, און נישט געקלאַפּט, — און עס וואַלטען זיך אַנדערע רעדען געהערט און אַנדערע נעמען אויסגערופען?

דאס איז אבער פאליטיק. און חזר'ט עם איבער אונזער אסיר-
מילאציע, ווערט שוין גאר עקעלדיג.

צי האט זיך אמאל עמוצער פון די „מוסר/ניקעס“ אפגעזאגט
פון א מאנדאט אין קהל, ווייל די וואהלען זענען נישט דעמאקראט-
טיש, נישט ליבעראל אפילו?

דאס אלץ זענען אבער נישט קיין ערנסטע פראגען. וואס קאן
מען פארלאנגען פון יונגווארג, וואס האט נישט דעם מוט צו בלור-
טיגען מיט דער יוגענד און איז יוצא מיט מויל-ווערק, מיט איבער-
דרעשען אלטע ליבעראלע פראגען... און וואס קאן מען פארלאנגען
פון מענשען, וואס זענען גאר שאטען פון אנדערע, און אמאל גראד-
מאפאגען, אין וועלכע עם רעדט אריין דער פרייז...

פאראן אבער אז ערנסטע פראגע:

די לינקע ווילען פון חסידים, נאציאנאליסטען און ציוניסטען

קיין נדבה נישט...

עס איז אפילו נישט מעהר, ווי אונזער נארדאווע קאנצענ-
טראציע, אלס אפווער קעגען אנטיסעמיטיזם, אלס דעמונג, אלס די
איינציגע מעגליכקייט, נישט צו לאזען זיך טרעמען, אלס דער איינ-
ציגמעגליכער פראטעסט קעגען: „לעג דיך און שמויים דיך אליין“...
אבער פאראן אונזער קאנצענטראציע...

ווי וואלט אבער געווען, ווען די „נדבה“, אונזער פטור צו ווער
רען, גיט יענע קאנצענטראציע?...

און גאר אז ערנסטע פראגע:

„איינס און דריי“ צוזאמען איז פאר אונז א געפעחליכע ציי-
פער. זיבען — א ליגען; דרייצעהן — נישט מזל'דיג, — וואס וועט
ווערען פון זעקס און פיערציג?...

נישט חרשות ובזיונות?

22.

אונזער דאנקבארקייט.

אונזער בעל-הבית, פארלאזט פון זיין אינטעליגענץ, האט דעם
קאפ פארלוירען; פארראטען פון זיינע פיהרער — געבליבען, ווי א

בלינדע שאף, און טרעפענדיג זיך נאך אויג אין אויג דאָס ערשטע
מאָל מיט פּאַליטיק, — איז ער גאר אַרױם פון די כלים. ממש אַ
לאַסטיִר, וואָס טרעפט זיך דאָס ערשטע מאָל אויפ'ן וועג מיט'ן
אויטאָמאָביל!

עס איז פאר איהר אַ חיה רעה. דאָס שנויבען — גרימצארן.
אַט שלינגט עס אײן.

שוין די פּאַרוואַהל־סטראַשונקעס, וואָס ווערען איבעראַל אויס־
געלאַכט פון קינדער אין די וויגען, האָבען איהם אריינגעבראַכט אין
אַ פּאַניק. זוכט ער — רעכטס און לינקס נאָך הילף, — בליצט דורך
אַ געדאַנק:

— יאַגעלאָ!

קיים געטראַכט, באַווייזט זיך שוין פון דער זייט אַ מאַניפעסט:
„מיר ווילען ביי ציוניסטען, חסידים עמ־צערטראַ קיין נרבה
נישט נעמען!“

ווער האָט עס געזאָגט?

ווער האָט דעם שווימענדיגען אין ים, וואָס איז (און ווען
אפילו אומזיסט און אומנישט) איבערגעשראַקען, געטרויט נישט
זיין אייגענער קראַפט, — ווער האָט איהם דאָס ברעט, אָן וועלכען
עס קלאַמערען זיך זיינע פינגער, פון אונטער די הענט אַוועקגענומען
און גערופען: טרענק זיך?

ווער האָט געקאָנט דעם נישט געוועהנטען, נאָך שוואַכען
ראַנגלעך אין קאַמף פאר זיין מענשליך רעכט טראַציג אונטערשטע־
לען א פום אויף דער גליטש?

ווער זענען די אויטאָרען פון מאַניפעסט?

ווער איז דער „מיר“?

„יד ישראל באַמצע!“ איד בין זיכער: דאָס האָבען מיר גע־
זאָגט!

מיר — אונזער אייגען פלייש און בלוט, אונזער רויט ביסעל
יונגוואַרג!

נאָר מיר — נאָר אונזער נישט דערוואַקסענער, נישט אויס־
געשטאַכענער אינטעליגענט און האַלבער אינטעליגענט,

נאָר אונזער „שרייענדיגער רעדע־פיהרער“, וואָס מיינט, ער
פיהרט, ווען ער ווערט גאר געשטופט; וואָס נעמט שטענדיג מיט

בלויזע הענט קאשטאנען פון פייער ארויס, קיינמאל, נישט פאר-
זוכענדיג דעם טעם פון א געבראטענעם קאשטאן...

נאך דער האט עס געקאנט זאגען! זה לעומת זה...

קעגען משרת פון דער הויך, שטעהט דער משרת פון אונטען.
דער קריסטליכער ארבייטער וועט דעם איד אין דער פאבריק,
וואס ער האט פארנומען, אזוי ליכט נישט אריינלאזען: ברויט אין,
און בפרט אונטען, א קאמורעניץ-זאך!

אבער ער שטעהט אין קאמף און זוכט מיטהעלפער איבער-
ראל, וואו מענשען קעמפען פאר זייער פרייהייט.

האט זיך דאך די פעטערבורגער סאציאל-דעמאקראטיע ער-
קלערט אין לייעבע צו פוילען. געוואלט א שידוד שליסען, צוגער-
זאגט נדן — די פוילישע באפרייאונג! און נישט מיט'ן פוילישען
ארבייטער, און נישט מיט זיין ראדיקאל האט מען געהאנדעלט;
זיך זיי אין פעטערבורג מיט ליכט! מיט'ן פוילישען מיט-מאש פון
אלע פארטייען, ניינציג פראצענט נאציאנאלע דעמאקראטען!

באפרייער זאלען אפשטויסען קעמפער, וואס קעמפען פאר
גלייכבארעכטיגונג, דאס איז א נאנסענס, ביי קלארע געדאנקען,
אן אומגעליכקייט! דאס קאן נאך געשעהען ביי אונז, ביי אונזער
געפאלענקייט, אונטערטעניגקייט — ביי גלות-משרתים!

דער קלאסעז-קאמף קאן נישט און טאך זיך נישט שטעלען קע-
גען באפרייאונג פון פעלקער. אין זיין טומעל דארף נישט דער-
שטיקט ווערען קיין איינציגער וועה-נעשריי פון אונטערדריקטע
מענשליכע גרופען.

אפשטויסען אונזער האנט, און נאך איידער זי האט זיך אויס-
געשטרעקט, האבען געקאנט נאך מיר אליין, נאך אונזער אייגען
בלוט און פלייש, נאך אונזער אין גלות-פארווארלעסיגטע נשמה!

משרתים פון אויבען (דריי הונדערט אונטערשריפטען),
משרתים פון אונטען (דער מאניפעסט!) און אינמיטען א צושרא-
קענער בעל-הבית, וואס קאן, אויס לויטער נארישער שרעק, בא-
געהן —

פאררעטעריי!

א יוצר משרתים!

ווי די וואהלען וועלען נישט דורכגעהן, דיר, פוילישער פריץ,
 קומט אונזער דאנק!
 אומעטום האָט מען אונז געפלאַגט, געפייניגט, געטריבען, —
 דו האָסט אונז ווערעמיג געמאכט, פאַרוואַרלעסיגט!

23.

צו פיעל

איך האב גערופען אין שול אריין; יעצט וואָלט איך גערופען:
 אין מקוה אַריין!
 ניין, נישט אין מקוה אַריין! די מקוה אין וואַרשוי זענען
 צו שמוציג, צו געפעהרליך פאַר'ן געזונט, און די פראַגער — די
 נאַוע מקוה, גאָט ווייסט, ווען זי וועט פאַרמיג ווערען. אפשר וועט
 מען זי שוין נישט דאַרפען...
 איך רופ אייך צו דער ווייכסעל, צו אנדערע (ווי אַש זאָגט)
 רערט זי פויליש, צו אונז — אידיש!
 געהט אייך באַרען צו דער ווייכסעל. איחר האָט קנאַפע דריי
 הונדערט ווערעם אויף אייער לייב.
 קנאַפע, ווייל פיעל אונטערשריפטען זיינען געפעלשט. לשם
 מצוה געפעלשט!...
 אַבער — צו דער ווייכסעל!
 וואַשט פון אייער לייב אראָפּ — די ווערעם! און אפשר —
 איך קאַן אַהן ספקות נישט לעבען, — אפשר איז עס נישט קיין
 ווערמוגקייט, נאָר שרעק?
 די אַלט-אינדישע לעגענדע, נאָך פון פאר בודא, דערצעהלט:
 אַטמאַן (דער אַמעם — די נשמה — גאָט) איז געווען אליין!
 איינער אליין איבער'ן גאַנצען נישט, איבער'ן גאַנצען „נאָר
 נישט“ איבער אל דער לערקייט.
 האָט ער זיך איינמאַל דערמאַנט, אז ער איז איינער אליין,
 און האָט אַ צימער געמאַן, אַ צימער פאר שרעק...

פאר שרעק, וואס ער איז אליין, איינער אליין איבער'ן גאנצן
צווייטן נישט איבער'ן „גארנישט“, איבער דער אומענדליכער לער-
קייט...

האט אטמאן פאר שרעק די וועלט באשאפען!
ווי א שפין שיקט פון זיך פעדימלעד ארויס און באשאפט א
געוועב ארום זיך.

ווי ליכטיגע קערפער שיקען ארום און ארום פון זיך שטראלען
ארויס און מאכען ארום און ארום זיך א פינע, ליכטיגע שטראלען-
געזע...

צוויי האט אטמאן די זאכען פון זיך ארויסגעשטויסען און מיט
זיך ארוםגערינגעלט, — די וועלט באשאפען.
און פון איינהייט איז פיעלקייט געווארען; פון איינהייט די
מעהרצאהל געווארען...

פון א יחיד א חברה!

און חברה שרעקט זיך!

און אונזער אידיש-פּוילישער אינטעליגענט, דער פאמענטיר-
טער, ווי דער נישט פאמענטירטער, איז איינזאם; פון דאנען
אזעל, אהין נישט געקומען.

די מוטער פארלאזט, פון דער אם געטריבען, איז ער אליין,
שטענדיג אליין.

א לעבענדיגער פאראיינזאמטער יתום...

בלאנדזשעט ער ארום איינער אליין אינ'ם תהו ובהו, איז דער
לערקייט צווישען צוויי פעלקער... צווישען פאלק, וואס די ווייכסעל
ברומט צו איהם פויליש, און צווישען פאלק, צו וועלכען די ווייכסעל
ברומט אזוי מוטערליך אידיש.

און איינזאמקייט איז — שרעק!

ציטערט מען פאר א בלאט, וואס איז מיט דרוקפארב בא-
שמירט; ציטערט מען פאר פאפירענע שלאנגען...

און וועלמען פון זיך ארויס באשאפען, פון זיך ארויס עפעס
ארויסשטראלען, ארומרינגלען זיך מיט זאכען, מיט ממשות'דיגע
זאכען, וואס זאלען זיין דער אויסגוס פון זיין „איד“, פון זיין נשמה,
פון זיין ווילען, — איז ער נישט אימסטאנד!

היברידען — לעבעדיגע וועזען, פון צוויי מינים צוזאמענגע-

שטימטע — זענען אימפאטענט; היברידען זענען עקרים און עקרות.
אין ערשטען, אין צווייטען, העכסטענס אין דריטען דור!
בלאנדזשעט מען ארום אין צווישען-פעלקערליכען תהו ובהו
און מען ציטערט. די אימפאטענטע נשמה אין איינגעהילט אין
שרעק.

א געזענע הויט אויפ'ן לייב, א צימער-שטראל אין אויג און
קני פארצימערטע...

אימפאטענטע איינזאמקייט אין שרעק; שרייבט מען אונטער
פראטעסטען פאר שרעק; וויל מען פארראטען פאר שרעק.

אבער — ווערעם צי טכוירען — קנאפע דריי הונדערט די
צאהל!

די „ראלא“ זאגט: וועניג! די „פראוורא“ דאנקט גאט, וואס
אזוי וועניג; זיי קומט רעכט, בירגערליכע רעכט, און אויף דעם
פלאדען האט זי גענוג. אייגענע מיילער!

פאר אונז אבער אין קנאפע דריי הונדערט — צופיעל!

24.

ב א י ק א ט.

— אויף דער טאגס ארדנונג —

לאמיר בעסער רעדען אידיש.

די פלאג פון טאג אין דער ב א י ק א ט. פאקטען לאזען זיך
נישט מבטל זיין. פון פאקטען טאר מען נישט אפווענדען קיין
אויג; נישט צודריקען.

אמת. די צווייטע זייט אין נישט אזוי אויסהאלטענדיג. און
אבוואל דער אפעטיט וואקסט, ווי דער פראנצויז זאגט, צוזאמען
מיט'ן עסען. זענען די ציין נישט אזוי געפעהרליך שארף...

אבער מען וואוינט ביי א מייד און דאס וואסער הויבט זיך.
טאר מען נישט אראפלאזען די שלאפמיץ איבער די אויגען און שלא-
פען געהן. דער ווינט אין נישט געפעהרליך, דאס וואסער נישט

טיפ, אבער אונטערשווענקען א הייזעל קאז עס, און דאס טאר מען
נישט דערלאזען.

כפרט, אז די צייט איז א שלעכטע. א גראשענדיגער חיוז —
היינט איז אבער א גראשען — געלט!

און אויב מען וועט זיך נישט וועהרען, קאז די צאהל פון די,
וואס כאפען פיש אין טריבען וואסער, זיך מעהרען און מעהרען...
די צאהל פון די, וואס שלאגען קאפיטאל פון יעדער מהומה, קאז
וואקסען...

דער ארבייטער שמעהט פון דער ווייטען, דער ווירקליכער פאט-
ריאט פון לאנד פארברעכט די הענט. ער זעהט די פיערטע צו-
טיילונג פון הוילען. אבער די האבען אין יעצטיגען מאמענט נאך
קיין דעה נישט. מען הערט זיי נישט. מארגען וועלען זיי קומען
צום ווארט.

הויבען אבער אן וואקסען די צורייס-נעגעל ביי שווענטא-
כאווסקי'. ליפאצעוויטש שרייט:

— א הויז נאך א הויז! א קראם נאך א קראם וועלען מיר ביי
אייד צונעמען.

די פרעסע העצט. די צוויי-גראשענדיגע צייטונג ווערט גע-
לעזען. דער גיפט גיסט זיך... קיין גוטס הערט מען נישט.

אין „קולטורא פאלסקא“ האט מען גערעדט פאר און געגען.
די שטימען פאר אונז זענען פארשוויגען געווארען, די געגען אונז—
געדרוקט איבעראל.

רעכענט איהר, פילייכט, פאר גוט די ווערטער פון אלטען פריץ
אין „קוריער פאלסקי“? ער איז א גוטער, דער אלטער...

ער וויל די ליטוואקעס דעם כבוד נישט אנטון, ער זאל צוליעב
זיי אפטרעמען פון זיין קריסטליכער ליעבשאפט!

ווילען מיר אבער, מיר, די אייביגע עקשנים, נישט קיין ליעב-
שאפט. ליעב האט מען פלייש, קעז און דאסגלייכען צום אויפעסען.

מיר ווילען גערעכטיגקייט, און די וועל'מיר אזוי לייכט און אהו
קאמף נישט באקומען. „בארמהארציגקייט“ איז דאס אידעאל פון

א שויס-הינטעל, וואס ווערט פון רעשטלעך געשפייזט. מיט דעם
וויל זיך באגניגען די אסימילאציע. זי וויל, זאל זי נעמען קצבה...

מיר מוזען זיך וועהרען!

אבער וועהרען זיך, אהו שרעק.

שרעק איז אפהענדיגקייט, הינער־פלעט, די רהיגקייט פון א טויטען, אדער, וואס נאך ערגער איז, — דאס ווארפען זיך פון א חולה־נופל. מען שלאגט — מיט'ן קאפ אן דער ערד! ... מען ווארפט מיט הענט און פיס, קיינעם נישט טרעפענדיג, איז דער לופט. א רויבער קומט אונז בארויבען, לאמיר איהם נישט צו ווארפען אונזער געזונט, אונזער ענערגיע, אונזער ווילען, אונזער לעצטע פעהיגקייט צום אשוועהר.

מען וויל נעמען אונזער האב־אונגאב; די שרעק וועט אונז אויסזויגען דעם מארד פון די אדערען, בארויבען פון פארשטאנד! אזוי לויפען, ווען עס ברעכט אויס א בראנד, קיה און פערד און פייער אריין.

פאקטען מוזען באטראכט ווערען, פיקסירט ווערען קאלט, מיט קלארע, איינגעשפארטע אויגען. מען מוז זיי פארשטעהען! און האט מען פארשטאנען, און ווערט דער דיאגנאז ריכטיג געשמעלט, איז שוין א האלבע געפאחר צוועק.

25.

אהן חרטה, אהן מענות.

אהן חרטה, אהן מענות, אזוי מוז באטראכט ווערען די לאגע. חרטה איז איבערהויפט א נארישע זאך. „העמיד איז א פעמיד!“ — זאגט דאס אידישע ווערטעל.

היינט קאן מען אמאל האבען א דעה אויף מארגען; דעם נעכט מען קאן נאט אליין נישט ענדערען.

האט אויך קיין מענות נישט; זוכט נישט קיין שולדיגע. אמת, ווען די אסימילאציע וואלט זיך אזוי שענדליך נישט געוועזען אונטערגעגעבען, דערנאך אזוי פשט/עלדיג אויסגעטיימט דעם באיקאט, אז ער איז נאך חל אויף א וואהל־קאמפאניע. אבער וועהלען מעג יעדערער קובארזשעווסקים, און ביז דער לעצטער רגע נישט איינגערעדט דער קאנצענטראציע, אז זי האט דרייצעהן וועהר

לער אין טאש — וואָלט צו דעם אלעם נישט געקומען. די „קאנ-
צענטראַציע“ וואָלט פאַרשטאַנען, אז עס איז אוממעגליך צו פאַר-
לאנגען פון אידען, זיי זאָלען לאַזען זייערע אַ שונא ווערען איבער
זיי געזעצגעבער מיט אַדער אַהן זייערע שטימען. זי וואָלט גאנץ
ניד איינגעזעהען, אז וועהלען קוכאַרוזשעווסקי'ן איז שענדליך,
אַבסטענירען, ווען מען קאן זיך וועהרען, — אַפּזאגען זיך פון
וואהל־רעכט איז זעלבסטמאָרד, און נאָכ'ן שטאַלצען אויסרוף:
„מיט אידען רעדט מען נישט“, וואָלט מען גערעדט! אין פּאַליטיק
האַנדעלט מען. אין פעטערבורג האַנדעלט מען רעכטס און לינקס...
עס איז אבער קיין צייט נישט צו זוכען שולדיגע... „צייט איז
געלט“, זאָגט דער ענגלענדער. צייט איז אבער מעהר; צייט איז
גאט, צייט איז לעבען... לאָמיר איבערלאַזען די אסימילאַטאָרען
דעם נחת, אַפּצושיקען דעם באַיקאַטירטען אידען צו די נאַציאָנאַל-
ליסטען... פון אַרעמע לייט ווערט מען פּסור אויף אלערליי אופנים,
פאַראַן ערגערע...

און דער עיקר:

די וואהלען האָבען נישט באַשאַפּען דעם באַיקאַט!
שוין יאָהרען און יאָהרען, אז די באַיקאַט־טענדענץ באַלעכט
דעם פּוילישען בורזשוי אויף אלע געביטען פון לעבען. דער באַיקאַט
איז געפרעדיגט געוואָרען כּמשך פון יאָהרען אויף אלע פּוילישע
פאַרזאַמלונגען. אין זיין נאָמען זענען געעפּענט געוואָרען אלע פּויל-
ליש־עקאָנאָמישע אינסטיטוטען. „אידען ריין“ איז אַלץ, וואָס איז
די לעצטע יאָהרען באַשאַפּען געוואָרען: די פּאַנאַטאַוויע, דער
טראַם... און אונזער „פעסטונג“ — דער האַנדעל איז שוין באַלע-
גערט פון אַנגעלאַפּענע פון דאָרף אַפּגעקומענע פּריציפּ, וואָס ווילען
עסען.

געשווינען האָט נאָר די פרעסע. ערשט נישט לאַנג יעלענסקי'ן,
דעם ערשטען פּיאַנער פון אַנטיסעמיזם, איז נאָמען פון פּראָגרעס
און מענשליכקייט אין חרם אַריינגעלעגט. געה יעצט און לעג אַ
בלומענקראַנץ אויף זיין קבר!

און וואָס וועט זאָגען „איראַפּאָ“?

היינט איז פעטערבורג די האַפּנונג. היינט ווערען אימפּאַר-
טירט געדאַנקען פון „נאַוואַיע וורעמיא“. — דאַמאָלט איז נאָך מאַר-
דערען געווען צו וואָס איינרייסען?

און צו וואָס אַרויסטרעמען עפענטליך, אז מען קאָן שטילער־
הייט? צו וואָס וועקען דעם, וואָס מען וויל באַרויבען, ער זאל זיך
וועהרען? ווי שוואַך ער זאל נישט זיין, א שאַך די ענערגיע!
זענען געקומען די וואהלען...

דער פרייז איז ביז געוואָרען, שיכור פאר כעס, און וואָס ביי
א ניכטערען אויף דער לונג, איז ביים שכור אויף דער צונג. די
מאסקע איז פון פנים אראָפּ. דאָס וואַסערל, וואָס האָט שטיל אונט־
טער דער ערד אונזערע הייזער געשווענקט, האָט זיך באַוויזען!
די מחשבות, דער „הבה נתחכמה“, וואָס מען האָט געטראַכט ווע־
גען איד, זענען אנטפלעקט געוואָרען, אַרויס, ווי בוימאָויל אויפ'ן
וואַסער.

און אייגענטליך נאָך פאר די וואהלען.
שוין די מעגליכקייט אַליין, אידען זאלען האַבען דאָס וואַרט
ביי וואהלען, האָט פאַר'שכור'ט.
— „מיט אידען רעדט מען נישט!“ —

דאָס איז געווען דער רוף פון עס ביז עס, איז דער גאַנצער
קאנצענטראַציע...

זאלען מיר חרטה האַבען דערווייף, וואָס מיר האַבען באַקומען
צו זעהען די האַנט, וואָס שלאַגט, צו הערען דאָס מויל, וואָס לעס־
טערט? זאלען מיר באַשולדיגען די, וואָס האַבען אַריינגעטראַגען
ליכט, און וואָס מען טראַכט וועגען אונז און וואָס מען טוט איז אַנט־
פלעקט געוואָרען?

איבערהויפּט די וואהלען דאַרפען איז אונזער געדאַנק ליקוויר־
דירט ווערען.

נישט וועגען די וואהלען געהט עס.
דער באַיקאָט וועט שוואַכער ווערען, די שאַרפּקייט מעמפּ...
אַבער, דאָס, וואָס איז אַנטפלעקט געוואָרען, וועט נישט פאַר־
שווינדען. עס וועט אַריבער אין אַ כראַנישע קרענק, א זומפּ וועט
ווערען. און אויב מיר וועלען זיך נישט ווערען, נישט שיצען,
וועלען מיר אין איהם זינקען לאַנגזאַם, פאַמעלעך, —

די „פּראַוודאַ“ (וואו ערענבערג פון „קוריער פאַראַני“ איז
אַריינגעטרעמען!) — דער טוב שבגוים, פּרעדיגט שוין היינט:
— „אַחו נקמה, אַחו צאַרן!“

און א משל מיט צוויי בוימער:

„צוויי בוימער — זאל זיין א דעמב מיט א בעריאזע — וואקס סען אויף איין שטיקעל ערד. וויל יעדער בוים, און ער מוז וועלען, זיין חיונה האבען. וואס מעהר זויגען פון דער ערד, וואס מעהר אריינציהען זאפט. אויבען אין דער הויך, אין דער לופט אונטער'ן הימעל, — קאן זיין שלום צווישען צווייגען און בלעטער. אונטער דער ערד, ביי די וואַרצלען, מוז זיין א קאנקורענץ אויף יעדען טראפען זאפט. אונטען מוזען זיך די בוימער מעסטען און — אויף מיט און לעבען!“

אזוי ווערט היינט באצייכענט די לאגע אויף יענער זייט.
 צי איז ווירקליך די ערד צו שוואך ביידע בוימער צו שפייזען?
 אט דאס איז א פראגע, פון דעם מוז מען רעדען.

26.

בוימער און מענשען.

דער משל מיט די בוימער איז נאטירליך נישט אויסגעהאלטען. א משל קאן זיין מיט עפעס עהנליך צום נמשל, אבער נישט אינגאנצען. נישט פאראן קיין צוויי גלייכע זאכען. און מעהרסטענ-טוילס ווערט ער ווירקליך באנוצט דעם אונטערשיד אונטערצושלאַגען. פון איהם די אויגען אפצואווענדען.

מענשען זענען דאך קיין בוימער נישט: דער בוים לעבט פון גרויטען; דער מענש פארמעהרט און באשאפט זיינע גיטער. פאראן לענדער מיט א געדיכטערער באפעלקערונג ווי אין פוילען און די קאנקורענץ איז נישט אזוי שארף. דאָרט ווערט אינטענסיוו געאר-בייט, דאָרט ווערט געשאכען.

ביי אונז מיט גאנץ קליינע אויסנאמען, ווערט אלט־מאָדיש געלעבט. מיר זענען פויל. מיט גאנץ קליינע אויסנאמען ליגען די גרויס־פּריציפּיע קאפיטאלען און אויסלענדישע בענק. און מען רעד-כענט זיך פאר א גרויס פארדינסט דאָס בויען פון איינקונפּטס־היי-זער און האַטעלען אין דער היים. פּראַצענט, רענטע, — דאָס זענען

די אידעאלען. דאס אינדוסטריעלע, די פאבריק, לאדז, טאמאשאָוו — דאס זענען פרעמדע הענט!

און „ווי עס קריסטעלט זיך, אזוי אידעלט זיך.“ אונזערע קלע-נערע קאפיטאלען ליגען אויך, אויסער קליינע אויסנאמען, אין בענק אדער אין הייזער. ווי קליין אונזערע קאפיטאלען זאלען נישט זיין, וואלטען זיי געקאנט פיעל פראדוקטיווער פארווענדט ווערען און זיי וואלטען פיעל מיטגעהאלפען צום איבערגאנג פון אלט-בעל-הבת"י-שען שטייגער צום מאדערנעם גיטער-שאפען; צו אינדוסטריע, ווע-ניגסטענס צו העכערע געווערב-פארמען.

דערווייל זענען מיר: באנקירען, אינטעליגענטע פראלעטא-ריער, און פארמיטלער אין געשטאלט פון קויפער און פארקויפער, באזיצער פון לעדען און געוועלכער, אדער — אין דער איינפאכער פארם פון פארמיטלער צווישען דאָרף און שטאָדט און — געלט-מעקלער. נישט צו פארגעסען: מיט קליינע, זעהר קליינע אויס-נאמען, מיר האבען דאָ אַ חלק אין לאדז און טאמאשאָוו; אין אל-געמיינעם אַכער זענען מיר צו וועניג פראדוקטיוו און דעריבער שוואַך אין אַפהענגיג, וועניגער אַפהענגיג זענען די, וואָס פארטיי-לען די עקאנאמישע ווערטען צווישען לאַנד און אימפעריע, צווי-שען לאַנד און אויסלאַנד; אַפהענגיגער און דעריבער שוואַכער — די פארמיטלער צווישען פראדוצענט און פארברויכער אויפ'ן אַרמ. און אין דער שוואַכער לאַגע קומט מען און מען שרעקט אונט.

— מיר וועלען אויף אייך אַנשיקען דאָס דאָרף! די פאַר-אַרעמטע פריצים און די פויערים, וואָס זענען, צוליב פארטיילען די ירושות, געבליבען אַהן ערד, און זיי וועלען אייך פון אייער אַג-געזעסענע ערטער פארטרייבען און אייער ברויט ארויסרייסען פון מויל...

איז עס איינפאך פלוידעריי.

איז דאָס אַ נאַריש איבערשרעקען. אין עקאנאמישען לעבען שפילט אַ נאָניץ קליינע ראַליע דאָס געפיהל; זאל עס זיין ליעב-שאפט אדער האָס, דאָנקבאַרקייט אדער נקמת.

אַכער דער פאקט עקזיסטירט אויסער דער געפלוידעריי.

דאָס פריציזשע קינד און דער פויער אַהן ערד, די געהען און קומען אליין.

זיי מוזען קומען! דער הונגער טרייבט!

די נאָכוואַהלען־העצע איז שוים איבער דער פּאָליע; זי ברענגט זי נישט! אָבער די פּאָליע באַוועגט זיך; זי מיז, דאָס איז איהר גאַנג. דער אַנטיסעמיטיזם, אזוי דער רעליגיעזער, ווי דער סאָד ציאלער, פארלירט פון טאָג צו טאָג זיין רעזאָן—ד'ערט—זיין באַרעכטיגונג. די „ראַלאַ“ איז נפטר געוואָרען. די געזעלשאַפט איז דאָס אַלץ שוין איבערגעוואַקסען.

אָבער עסען ווילען אַלע, און דאָס העמד איז געהנטער צום לייב!

דאָס פּריצישע קינד און דער פויער אַהז ערד, די מוזען געהן פון דאַרף, קומען אין שטאַרט אריין און אונז ענג און ענגער מאַכען. זיי קומען נישט נייע וועגען צו זוכען. דאָס זענען נישט קיין מוטיגע פּיאַנערען פון נייע לעבענס־פאַרמען. זיי וועלען קיין נייע פאַרדינסטען נישט באַשאַפען, זיי קומען צום גרייטען; זיי באַפאַלען אונז, ווי אמאָל די בערג־באוואוינער — די איינוואוינער פון טאַל: איהר האַט פעלדער און פיה — מיר נעמען צו!

אזוי קומט דאָס דאַרף אין שטאַרט אריין.

דאָס איז דער פּראַצעס. עס וואַקסט אַ נייע, וואָס אמאָל אַ שטאַרקערע קאַנקורענץ. און אין יעדער קאַנקורענץ מוז דער עקאָר נאַמיש־שוואַכער פּאַלען.

אויף דעם פּראַצעס מוזען מיר קוקען מיט אָפּענע אויגען. וואַהל־צאַרז, קנאה־שנאה, אַנטיסעמיטיזם — דאָס אַלץ איז געבעל, וואָס פאַרדעקט די ערשיינונג צו אונזער שאַדען. דאָס איז די מאַסקע, וואָס פאַרשמעלט די ווירקליכקייט. דאָס איז העכסטענס שטימונג; שטימונג פאַרגעהט...

פאַקטיש מוזען מיר די נייע וועגען זוכען. מוזען מיר די נייע ווערטען באַשאַפען, מיר האַבען קאַנקורירט מיט קליין פאַרדינסט. דאָס פאַרדינסט, ווי קליין עס זאָל נישט זיין, וועט מיט יעדען טאָג געפינען אַלץ מעהר בעלנים.

מיר מוזען אַנהויבען פּראָדוצירען. מיר מוזען איבערגעהן צום פּרייען שאַפען, צו אומאַפהענגיקייט — — אונזער ווירטשאַפטליך לעבען מוז זיך ענדערען. צום אַלעס

ערשמען — די באציהונגען צווישען אידישען פאבריקאנט און אידישען ארבייטער —
 אסימילאציע, לעבען אונטער א פרעמדער פירמא, אין פרעמדען דען זכות — א נארישער חלום געווען.

27.

פאבריקאנט און ארבייטער.

מיר טארען אונזער לעבען נישט בויען אויף פרעמדען יושר. אויף פרעמדער בארמהארציגקייט.

די צייט, ווען אונזערע עלטערען האבען לויט דער עצה פון א גוט-הארציגער מטרוניטא, זיך אנגעטאן זעק איבער די קעפ און ארויסגעגאנגען ביינאכט, און ארומגעלאפען אין די גאסען פון היים, שרייענדיג:

— זענען מיר דען קיין ברידער נישט, קיין קינדער פון איין טאמען נישט? האט אונז נישט איין גאט באשאפען? פארוואס יאגט איהר אונז און פלאגט, פארוואס פארגיסט איהר אונזער בלוט?

די צייטען זענען פארביי.

אן אלגעמיינע, צווישען-פעלקערליכע פרעסעריי האט ארומגע- כאפט די וועלט; איהר וועט אין אכזריות/דיגען קריג קיין יושר נישט וועקען; נישט וועקען קיין געוויסען...

און נאך מינדער קאן מען בויען די נאָהנטע צוקונפט אויפ'ן געפיהל פון געזעצליכקייט און רעכט... בפרט אויף חזקות!

אלץ איינס, ווער עס איז פריהער אהער געקומען און זיך בא- זעצט. צי די, צו וועלכע די ווייכעל רעדט פויליש, און זייערע מלכי חסד זענען גרויסע מכניסי-אורחים געווען און אונז, פאר א געוויסען אפצאהל, אין לאַנד אריינגעלאזט, ווי מען לערענט אין „פוילישען“ חדר... אדער, לויט דער נייער אויספארשונג: פריהער זענען געקומען מיר, מיר, צו וועלכע די ווייכעל ברומט אידיש, און

מיר האבען אהער א הויכע ציוויליזאציע געבראכט, דאס לאנד קול-טיווירט, די צוגעקומענע געצענדיגער ארבייטען און שאפען גע-לערענט... און ערשט שפעטער, אז דער המון האט אנגענומען דאס קריסטענטום, האט זיך דאס רעדעל איבערגעדריעהט און מען האט אונז, אין נאמען פון קלויסטער, אונזער רעכט געטאן: בארויבט פון אייגענטום, פון מעגשליכען שטאלץ, געזאגט און געפלאגט און פאר פאכטער, פאקטורירט און שענקער געמאכט און מיט גרויס גענאד די רומענישע קלויסטער אפגעגעבען אין ארענדע — אלץ איינס!

מיד זענען געוועהנט אין אונזער פאלעסטינא פון טערק רויע פעסער צו באקומען... מיר ווייסען, וואס צווישען פעלקער רעכט און גערעכטיגקייט באמייט...

און האבען מיר איינמאל פאר אלעמאל אפגעריסען מיט דער פאכטער און שענקער-אידעע צו לעבען פון פרייז'ס גענאד, קאנען מיר שוין נישט האנדלען און וואנדלען אונטער א פרעמדער פירמא; פארלאנגען מיר שוין אידישע רעכט; קאנען מיר שוין נישט ליגען, ווי א הונט ביי פרעמדע פיס און סקאמלען: בארמהארציגקייט! — מוזען מיר, ווי ווייט עס איז מעגליך, אין גלות אויספעכטען, וועניגסטענס, אונזער עקאנאמישע זעלבסטשטענדיגקייט!

ווער עס וויל לעבען און קאן נישט און וויל נישט באצווינגען, און עס איז איהם נמאס געווארען די קעסט אין הכנסת אורחים שטיבעל, מוז עקאנאמיש זיין שטארק, נישט הענגען אויף א האר, צום איבעררייסען אין יעדער מינוט פון פרעמדען צארז... מיר מוזען פראדוצירען און פאר אונזערע ארבייטער מוז זיך עפענען, וועניגסטענס, די אידישע פאבריק! זאל צום באיקאט פון דרויסען נישט צוקומען דער באיקאט פון אינוועניג.

עס איז ערשט נישט לאנג שווער, כמעט אוממעגליך געווען, דער פובליציסט האט זיך אויסגעריסען דעם האלץ, שרייענדיג: פאררעטער! די צייטונגען זענען פול געווען מיט געוואלדען און דער שרודר צווישען אידישען פאבריקאנט מיט'ן ארבייטער האט זיך געריסען און געריסען. דער ארבייטער האט געשטרייקט; דער פאבריקאנט האט געטריבען. די סכה איז געווען אז איינפאכע. אז עס האבען זיך אויס-

געשילגט פון טונקלען נעבעל אַרויס די קלאסען-אינטערעסען, האָט זיי דער אידישער אַרבייטער דער ערשטער דערוועהען, דער ערשטער דערפיהלמ.

דער קריסטליכער חבר זיינער האָט אַ טראַדיציע פון פיזישער אונטערטעניגער אַרבייט, און די פאַבריק איז פאַר איהם אַ באַ-פרייאונג פון נאָר שווערער אַרבייט; ער קומט פון דאָרף און פון נאָר טיפערער און שאַרפערער אונטערדריקונג; ער קען דעם פרייז מיט זיין אַרדינאָרע, און זיינע דיטער, און דעם עקאָנאָם מיט זיין אַראַפניק... און דאָס מעהרסט — בעזגראַמאָנע...

דער איד, אַפּשד אַ רב'ס, אַפּשד אַ האַנציגער סוהר'ס אַ זוחן. גלאַט אַ בעל־הבית'יש קינר, „גראַמאָנע“, נערווען, אַזו טראַדיר ציע פון געהאַרכזאָמקייט און שווערער אַרבייט, אַבסאַלוט פריי פון יעדער אינטערליכער דיסציפלין, — אַזאָ בחור קומט פון בית המדרש, פון שטיבעל, פון קלייט, אַדער פרייער מעקלעריי, און פאַלט אין פאַבריק, ווי אין אַ קאַזאַרמע אַרײַן, און נעמט זיך גלייך צו ברענ-גען משיח'ן, דעם סאַציאַלען שטאַט צו בויען...

דער פאַבריקאַנט קאַן און וויל זיך נישט לאָזען רואינירען, אפילו נישט מאַנערער מאַכען דעם ביסען! שריי חי וקים: אַיִ-דישקייט! נאַציאָנאַלע געפיהלען! „געשעפט איז געשעפט“ און ער טוישט דעם אומרוהיגען אידישען אַרבייטער אויפ'ן קריסטלי-כען, רוהיגען, נאָר נישט געוועקטען.

און וואָלט ווער געפרוואָונט רעדען צום אידישען אַרבייטער: רואינירט נישט די נאַלעווקעס, לויפט נישט פאַראַויס, געזוט טריט ביי טריט מיט אייערע חברים, די אידישע אינדוסטריע איז נאָר צו שוואַך, ערשט אויסגעשפּראַצט.

— אידישקייט? נאַציאָנאַלע געפיהלען? — וואָלט איהר גע-הערט אַ תשובה: — נעבעל און דונסט, וואָס פאַרטונקעלט נאָר דעם קלאַסען־קאַמף...

היינט האָט זיך די לאַגע אַביסעל געענדערט. דער קריסטליכער אַרבייטער האָט דעם אידישען אַרבייטער דעריאָנט, און אַפּשד אַריבערגעיאָנט. און אין פאַרטיי־דיסציפלין איז ער שטאַרקער, ער שטרייקט שוין עבמער, פאַרלאָנגט מעהר, שטעלט אייזערנע פאַרערונגען... און דער אידישער — הונגערט. און אידישער איז ער אויך געוואָרען...

אויסער אייניגע שטארע דאגמאטיקער, פארשטעהט שוין דער
אידישער פראלעטאריער, אז ער איז אידיש.
ער האט זיך דערפיהלט!

ער ווייסט שוין, אז אויסער און נישט-אפהענגיג פון דער
ברויט-פראגע זענען פאראן נאך אנדערע, פיליכט נישט וועניגער
צואוועהטאגטע לעבענס-פראגען, אז אויסער ברענענדיגע פיין און
לייד פון האלב פארהונגערטער איבערארבייטונג, זענען פאראן נישט
וועניגער קרענקענדיגע און צואוועהטאגטע פראגען פון אונטער-
דריקטע ראסען און פעלקער, אז דאס לעבען איז נישט קיין גראדע
ליינע, נאר א פלאנטער פון טויזענטער, טויזענטער פראגען און
פראבלעמען, און איז דער צייט זענען אלע געשמעלט געווארען
צום פארענטפערען מיט אמאל...

דער אידישער ארבייטער האט דערפיהלט און געמוזט דער-
פיהלען, אז אין זיינע אדרען שלאגט אידיש בלוט, אז עס באלעבט
איהם א אידישע נשמה, אז ער רערט אידיש, לעזט א אידיש בוך,
א אידישע צייטונג, זאגט א אידיש גלייכווערטעל, זינגט א אידיש
ליעדעל און (שווער צו פארליקענען) ער בענקט צו אליז, צי וואס
אלע אידען בענקען, ער קאן זיך נישט אפרייסען פון שטאם און
קאן זיך אפילו נישט אפנארען מיט אסימילאטארישע חלומות און
נישט טרעטען אויפ'ן וועג, וואס פיהרט פון שול צום קלויסטער...
ער וויל און מוז פארבינדען און געפינען דעם סינטעז פון זיינע
קלאסען- און פאלקס-אינטערעסען...

היינט קאן דער שרוד צוריק אויפגעריכט ווערען.
איז דער לאזונג „זעלבסטהילף“, מוזען זיין — אידישע פאב-
ריקען מיט אידישע ארבייטער.

28.

ד ע ר ס נ ד ק.

איד קום אריין צו מיינעם א באקאנטען איד — א שטיקעל
עושר און א כלל-מוער; אנדערע, נערן צי נישט גערנוויליג, זענען
זיך צופאהרען, — לויפט ער ארום, דער באקאנטער מיינער, אי-

בער דער שטוב, דאס פנים שטראלט, די אויגען גלאנצען און רייכט זיך די הענט :

— געלויבט איז גאט! געלויבט איז גאט!

— עפעס א נחת אין דער משפחה?

א קינד חתונה געמאכט? אן אייניקעל צוגעקומען?... ניין?
וואס דען? פאפירען זיך געהויבען? א הויז געקויפט, אויף דער
לאמערני געוואונען?

שמעלט ער זיך אפ אביסעל באליידיגט:

— מיינט איהר טאקע, הייסט עס, אז אזא איד ווי איר,

להלכותי נישט קיין רויטער, דאנ'ע שוין גארנישט פאר כלל און בין
מיד מיט איהם צוזאמען נישט משמח?

— חלילה, איר מיין גארנישט... אבער וואס פאר א נוטס איז

געשעהען פאר'ן כלל?

ער שווייגט, איר פרוואו טרעפען:

— איליאדאר האט תשובה געטאן? באניסט זיך מיט טרע-

רען און בעט איבער פאר'ן בלוט פון אידישע קינדער, וואס מען

האט דורך איהם פארגאסען? די חרטה זיינע?

דער איד מאכט אַוועק מיט דער האנט.

— אי, — איז ער א בטל — דער משוגע'נער! פלוידערט עמיר-

צען להכעיס!

— וואס דען? אהא! טרעפאון האט אפגעשמעלט די גירושים

ביז נאכ'ן ווינטער!...

— ווי לאנג וועט נאך זיין ווינטער?

ווייל איר ווייטער טרעפען:

— איבער דער געווא בלאזט א לינדער פאליטיש ווינטעל?

דערשמעקט?

דער איד שמעלט זיך פאר מיר אפ, פארלעגט די הענט אי-

בער'ן אידישען הארץ און מאכט באשיידען:

— איר קוק גארנישט אזוי ווייט...

— דא א שטיקעל נחת? אויפ'ן ארט?

ווייל ער מיר שוין העלפען טרעפען:

— איהר באשעפטיגט אייך גארנישט מיט'ן באיקאט? —

פרענט ער.

- איחר לעזט נישט קיין בלעטער ?
 — די גאסען-בלעטער ?
 ער לעזט פויליש, ער פלעגט באקומען „נייעס“ — מען האט צוגעשיקט, פלעגט ער די נומערען שיקען אין קיך אריין; א כשר'ע קיך, א אידישע דינסט, זאל זי לעזען. ער פיהרט די גאס (א „כלל טוער“), וואס דארף ער וויסען, וואס די גאס טראכט ? ער טראכט שוין פאר איהר... מינטער איד איהם :
 — נו ?
 — נו, וואס איז מיט'ן באיקאט ?
 — ער ווערט שטילער !
 — זאלט איהר וויסען ! — באשטעטיגט ער מיט גדלות — דער באיקאט פאלט : נישט מיט אמאל, פאמעלעך, נאר ער פאלט, ווערט פון טאג צו טאג שוואכער. מען הויבט אן פראטעסטירען געגען באיקאט : „נישט אלע האבען געזינדיגט !“
 — צוריק געקומען צום „ליטוואק" ?
 — נישט גראד דער „ליטוואק", נישט אלע האבען זיך אפגעגען געשטעלט —
 — פאראן צדיקים אין סרום ? און קעגען וועמען זיך געשמעלט ?
 — קעגען פוילישען ווילען ?
 — און איהר האט נאר קיין חלק נישט אין פוילען ?
 — איד ? מיר ?
 — און דעם פויערס דעה — פרעג איד ווייטער — האט מען אויסגעהערט ? און דעם ארכיטער אין פאבריק ?
 — אזוי, דאס מיינט איהר ?
 — און אראפלאזענדיג זיך אויף א שטול :
 — מיט אויך איז גארנישט צו רעדען... דאס איז פוילען !
 — און, זיך צוריק אויפשטעלענדיג :
 — אבער מען פראטעסטירט שוין געגען באיקאט...
 — ער ברענגט שאדען ?
 ביידע צדדים וועלען קאנען אריינפיהרען דעם באיקאט אין דער שול... קאנען פארגיפטען דאס קינדעריש ריינע הארץ... און קאנען אפמרייבען דאס אידישע קינד פון דער פוילישער שול צו אן אנדערער, און אפשר צו דער אידישער... און קאנען פארטרייך

בען אונז פון דער ארבייט ביי דער פוילישער קולטור בכלל, מיר זענען נוצליך, דאס זענען זיי מודה...
 — און ארבייטען אומזיסט!...
 ער מאכט זיך נישט הערענדיג.
 איד פרעג ווייטער:
 — און מכה דער הענדלעריין?
 — דער אידישער שמעל מיט געבעקס... מיט אויבס?
 — עס וועט צו דעם אויך קומען — האָט דער איד בטחון —
 נאר פאמעלעך... מען הויבט אָן איינצוזעהען...
 — אָז ער גיט נישט צו קיין גלאַנץ דעם פוילישען נאָמען אין אויסלאַנד... אָז עס איז פּאָליטיש נישט קלוג אָפּצושטויסען פון זיך דרייצעהן—פיערצעהן פראָצענט איינוואוינער, און נויטען זיי צו זוכען הילף און שוין אויסער'ן לאַנד... אָז מיט פעטערבורג איז מען שוין אויך נישט זיכער, עס ריהרט זיך עפעס דאָרט... פאר יעדער מעגליכקייט פון א קריג ווערט מען ליבעראַלער...
 — לעזט איהר דאָד, — דערפרעהט זיך דער איד — פויליש אויך? איהר ווייסט דאָד אלץ? אמת, עס פאלט?
 — איד בין מודה: דער באַיקאָט פאלט! פאמעלעך, נאָר די פאליע לענט זיך; געהט צוויק, דער פאראַקסיוז איז אריבער...
 — אָבער, — פרעג איד, — דער שמילער באַיקאָט. דאָס רייסען דעם ביסען פון מויל שמילערהייט...
 — נו, דאָס — פאלט אָפּ ביי זיך דער איד — דאָס איז געווען פאר יאָגעלאָ, דאָס וועט זיין נאָר יאָגעלאָ... צו דעם איז מען גער וועהנט... אבי נישט טומלען...
 — און דער פרייז וועט נאָד אמאָל ביין ווערען?
 — אויף וואָס?
 — א דאָגה אויף וואָס...
 — וועט ער ווייטער שרייען... זאָל מען איהם טאָקע נישט דערצערנען... שרייען טויג נישט... אָט, דאָס איז די פּסיכאלאָגיע:
 — שטיל זאָל זיין!
 שטילערהייט מעג אלץ געשעהען...
 — און וואָס וועט זיין — פרעג איד — מיט'ן אידישען אָר-בייטער, וואָס האָט פאר זיך א פאָרמאָכטע פאבריק? און וואָס

וועט זיין מיט'ן אידישען געווערב, מיט'ן אידישען בעל-מלאכה, וואס זינקט אלץ טיפער און טיפער צום לאטומניק, צו דער טאג-דייט, צום שווייג-סיסמעם? און וואס וועט זיין מיט'ן אידישען סוחר, וואס בלייבט אהן הילף, אהן קרעדיט און אהן וויסען? און וואס וועט זיין מיט'ן עמיגראנט, וואס לויפט, ווי א בלינדע שאף...

— וועגען דעם, — ענטפערט דער בעל-הבית — מוז מען א טראכט טון... היינט האב איך קיין צייט נישט... איך וועל גער פיסען צייט... איך וועל מוזען געפינען... היינט געה איך אויף א ברית...

און ער הויכט זיך גלייך אויף מיט א גדלות:

— ב'בין סנדק!

20.

עס איז געשעהען א וויכטיגע געשעהעניש.

ענדע 1912 איז פון היינטיג-פּוילישען פנים אראפ די מאסקע.

— יאגעלא?

און דער פריץ האט א ציטער געטאן, אונטערנעשפּרונגען, און

די מאסקע איז פון פנים אראפ!

און פארלאשען איז געווארען ביים ליבעראל דער ווארעם-מענשליכער שטראל אין אויג, אראפ פון ארום די ליפען איז דער לייעב מענשליכער שמויכעל.

אויפגעוואכט האבען קעגען אונז די ערנסטע אינסטינקטען, אויפגעוואכט דער זאאלאגישער האס.

אויסראטען! מיט פויסט און געביסט... מענש צי חיה?

און אז איבערקערעניש האט געמוזט געשעהען אין דער נשמה פון פוילישען איד. געלעגט זיך שלאפען רוחיג, געוועהנט צום פרי-צישען בטול; אויפגעשטאנען, און פריץ נישט דערקענט.

— מענש צי חיה?

מאשקע'ן האָט דער פּריץ נאָך ווי עס איז געליטען און מיט שטאַלצען גנאָד געשפּייזט. מאַשקע איז נוצליך, ער האַלט די פּאַכט (פּריצישע טעכטער וועלען דאָך נישט מעלקען), ער האַלט די קרעטשמע, (פּריצישע הענט וועלען דאָך נישט מעסטען קיין י"ש). האָט אַן אַכסניא איז שטאַרט, — א קעלער מיט אונגער־וויין, אַנצו'שכור'ן דאָס קלענערע פּריצ'על פּאַר'ן סיים, ער זאָל קלינגען מיט'ן שווערדעל און שרייען: ניע פּאַזוואַלאָם!... ער האַלט „די אירישע פּאַסט, בריינגט ידיעות פון איראַפּאַ“ — דער פּריץ איז יוצא מיט'ן גוי'שען סדור'ל איז קלויסטער. ער איז מעקלעך ביים על חטא, און — האָט נישט קיין פּאַליטישע טענדענצען...

נאָך לייעבער איז יעקעל, וואָס שפּילט אויף פּריצישע חתונות אויפ'ן צימבעל! ער איז גאָר צום דערליידען. פת עכו"ם עסט ער נישט, ייִדנסך טרינקט ער נישט. אָפּגעשפּילט, שיקט מען איהם אין קיך אריין נאָך עטליכע האָזענע פעלכלעך; פּראָלאַנגירט מען איהם דעם אָפּצאָהל פון שענק. משה איז געפעהרליך, משה הויבט דעם קאַפּ העכער פּאַר'ן פּאַכטער, פּאַר'ן שענקער; פּאַר'ן פּאַסטאַר ביים על חטא אודאי! — דער קאַפּ מוז געבויגען ווערען... און דער פּוילישער איד האָט דוקא דערפיהלט, אז פון בעטענדיג „קאַפּ־אַראַפּ“ ברעכט איהם האַלץ און אַקען. נישט אלע נאַטירליך. דער אַנגעקומענער, דער נאַסט אויף א וויילע און — דער אינגערער דור, דער היגער עלטערער דור כאַזעגט זיך נאָך גאַנץ צופרידען אין די גענילמע גייטען; נישטערט נאָך אלץ אין דעם פּויליש־מצרימ'דיגען פּלייש־טאַפּ... וויל נאָך אלץ און האַפט נאָך אלץ צוריק צוקניפען דעם איבערנעריסענעם פּאַדעם. דער דור המדבר; די, מיט שמאַד און ערנידערונג אַנגעזאַפּטע טעפּ, זיי שטעלען זיך נאָך אין די רייהען פון פיינט, פּאַלאַנזירען שטעדט און שטעדטלעך! „גערעכט, פּריץ לעב! מיר העלפען מיט! מיר, דייעע אַלמע פּאַקטוירים. דו רופּ מיין, מיר געהען, מיר פּאַלגען, מיר פּאַרשטעהען די חוצפּה פון די יאַגעלאַ־וועהלער, מיר זענען גלייך,

און אפשר מעהר פאר אייד, עמפערט פאר'ן שמעלען זיך קענען
 אייער ווילען... זעהט, מיר באַיקאַטירען אויך! אַט שרייבען מיר
 רעפּרעזענטאַנטען צו אייד און אונטערטעניגע, מיט טרערען דורכ-
 געוויקטע תחינה און מיר זאגען זיך אָפּ פון זיי, שפּיען אויף זיי.
 ביי אונז זענען זיי אויך אין חרם! „נאַציאָנאַליזירען“ דעם קרע-
 דיט? אדרבא! זעקס און פיערציג יאָגעלאָוועהלער האַבען אין
 אונזערע בענק די קאַנטאַס פאַרלוירען! נעמט אונז מיט אין
 קריג אריין קענען אונזערע אייגענע ברידער, מיר וועלען טרינקען
 און זאַמלען אייערע פּערד — שאַרפען אייערע שפּיזען און אַנלאָך
 דען אייערע ביסקען, אונזערע טעכטער וועלען מיר געבען אלס
 מאַרקעטאַנטען! זאַל זיך די ארמיי, וואָס געהט אויף אירען און
 אידישקייט, מעהרען און פּרוכפּערען אָהן אונטערשיד פון רעליגיע
 און געבורט“...

און דאָס אלטע, פּוילע, פאַרשימעלטע, מוז ווערען אונטערגע-
 בראַכען; פון פּלאַץ אַפּגערוימט, און דאָס נייע שטאַלצע מוז ווערען
 געבויט.

עס וועט זיך נישט באַגעחן אָהן קרבנות...

זעלמען ווערען נייע טעג געוואַרפען שטיף, אין פאַרכייגעחען,
 ווי ביי קיח און שמוצען... זעלמען ווערען די דורות געטוישט, ווי
 די חאַר אין דער צייט פון לינירען ביי ווייסע פּערד. מעהרסטענ-
 טיילס זענען די היסטאָרישע געבורטען שווער. גאַנץ אָפּט קומט
 צו קיזער-שניט. פּרעגט אונזער געשיכטע!

זאַלען שוואַך-קעפיגע ציטערען, ענגהאַרציגע וואַקלען זיך, —
 זאַלען די שרעקיגע זיך רעמען. „האיש הירא ורד הלב“ אין —
 קלויסטער אריין! אין די צייטען פון ניקאליי פלעגט מען דעם
 געטויפטען פאַרברעכער פון טורמע באַפּרייען; פון קלאַץ, פון
 תּלית, דער היינטיגער קלויסטער באַפּרייט (וועניגסטענס אויף אַ
 צייט) פון באַיקאַט — געהט! די שטאַרקע מוזען און וועלען
 בלייבען. —

דער אידיש-פּוילישער יונגער האָט זיך אויפגעכאַפּט. ער זעהט, ער האט דא אויפ'ן וואסער געבויט! אין זאמד געקריצט, סאַרטע-הייזלעך געשטעלט, שלעסער אין דער לופט גע'חלומ'ט!
 ער מוז קעמפען אויפ'ס ניי אליין און פאר זיד...
 נישט קיין שלום! נישט קיין פוילע, בעל-בתישע שטילקייט!
 משה קומט נאך אמאל פון סיני אראפ: הויבט די שווערד געגען די, וואס טאַנצען ארום גאַלדענעם קאלב. הויבט זי קעגען מאן, סעגען ברודער, פריינד און פארוואנדטע... טרייבט זיי, ווי קרעציגע, אויס'ן לאַגער אַרויס.
 ריינע הענט מוזען אויפ'ס ניי און אויף נייע פונדאמענטען דא. ווי איבעראל, דאס אידישע נייע לעבען בויען.
 דאס נייע, ארעמע, נאך עהרליך שטאַלצע אידישע לעבען!

30.

דער אידיש-פּוילישער, צי דער פּויליש-אידישער הימעל וועט זיך אויסלייטערען: איינצעלנע שוואַלבען זאגען שוין אַז דעם שלום/דיגען זומער...
 דער גאַט-שלענער פון „איזראעליטא“ זאגט אַז די בשורה פאר זיינע לייט: דער זומער געהט, דער זומער קומט. די באגראַ-בענע אסימילאציע וועט צוריקטרייבען איהרע שטענגעלעך און בליטען פון דער ערד אַרויס; צוריק אויפבליהען וועט דער בלוטע-שטרוים...
 דאס אידישע אויפלעבען איז געווען א ווילדער חלום פון דול-הויז; מיר, ניכטערע, וועלען זיך נישט לאָזען אראַפּפיהרען פון וועג צו דער גאַנצער פאַרניכטונג אין אידענטום און אויפלעבונג אין קריסטליכען פוילענטום.
 שווער געהט צו דער גלגול, אבער דאס איבערקייקלען זיך אַז אַ נאַטירליכער, אומפאַרמיידליכער פּראָצעס...
 געהט פאַראויס, מיר ווינשען אייך גליק!
 נאך קוקט אייך נישט אום, איהר קאַנט דערזעהען הינטער

זיך און צווישען אונז אַזוינס, וואָס וועט איך פאַרביימען אין א זייל פון זאַלץ, ווי לומ'ס ווייב... דער „קוריער פאַרזאַנני“ האָט אויסגעשטרעקט א פינגער אויף שלום. מיר כאַפּען דעם פינגער נישט, און ווען אפילו די גאַנצע האַנט! הענט, איידער זיי שטרע-
קען זיך אויס, מוזען ריין געוואַשען ווערען...

אַ גרויסער מאַגנאַט איז אַרויס קעגען באַיקאַט, פון דער הויי כער הויך... צו ווייט איז פון אונז די שטימע. מיר ווילען הערען שטימען פון פאַלק, נישט פון זיינע נישט לאַנג געוועזענע הערשער און באַצווינגער, וואָס קאַנען זיך מיט די חלומות פון הערשען און באַצווינגען נישט שוידען...

אַבער עס הערען זיך אויך שטימען פון פאַלק! איינצעלנע — זיי וועלען זיך מעהרען...

די פּוּיסט גלייכט זיך אויס אויף א האַנט... פאַמעלעך, גאַנץ פאַמעלעך...

די האַנט וועלען מיר אַננעמען גאַנץ האַרציג און ברודערליך, אַבער —

אַבער דער שלום מוז זיין א גאַנץ אנדערער, אַלס דער גאַט-שלענער פון „איוראַעליטאַ“ שטעלט זיך פאַר...

גלויבט נישט די, וואָס טוישען חנוכה-ליכט אויף קריסטער-בוימלעך...

אַן איבערקערעניש איז געשעהען אין דער פּסיכיק פון פּוּי-לישען איד, פאַרזאַלעל צו דעם מוז געשעהען אן איבערקערעניש אין דער פּסיכיק פון פּוּילישען קריסט.

דער פּוּילישער קריסט מוז זיך געוועהנען צום געדאַנק, אַז עס איז פאַראַן אין לאַנד א פּוּילישער איד.

אַז דער פּוּילישער איד האָט דאָס רעכט אויף עקזיסטענץ, אויף זעלבסט-באַשערונג, און אויף אַ גלייכער דעה אין אַלץ, וואָס איז שוין צום לאַנד אין דער געגענוואַרט, און אַז ער וויל און מוז אויך צוגעלאַזט ווערען צו דער אַרבייט ביים בויען די פּרייע צוקונפט פון לאַנד.

אַז פאַרלאַנגען אַפּפּער פון פּוּילישען איד, קאָן מען נאָר אין נאַמען פון פּוּילישען לאַנד, און די וועט ער גערנוויליג און פּרייע

הארציג געבען, און מיט גרויסער פרייד; — אבער לחלוטין נישט אינ'ם נאמען פון פוילישען קריסט; נאך וועניגער אין נאמען פון פוילישען פרייז, וואס האט, נישט גערנוויליג, אויפגעהערט צו באצווינגען דאס דארף און קומט מיט'ן זעלבען אראפניק באצווינג גען די שטאדט...

אז מיר זענען גרייט צו אלץ, וואס די צייט וועט פון אונז פארלאנגען, אבער נישט צו אונטערווארפען זיך דעם מוטוויל פון די, וואס ווילען לעבען אויפ'ן חשבון פון פרווילעניעס און מאנאפאר לען... איבער אונז!

מיר און איהר געהען אויף צווייערליי וועגען, אבער צו איין ציל... אלע פעלקער געהען צום מענש! אבער אונזער וועג וועלען מיר קיינמאל נישט פארלאזען.

מיר האלטען איהם פאר'ן קירצעסטען וועג צום מענש. ווער ניגסטענס איז עס פאר אונז, פאר אונז נישט פארמאסקירטע איר דען איז פוילען-לאנד, דער נאטירליכסטער און דארום דער איינציג מעגליכער...

און ווען מען וועט אויסרופען:

— אהו אידען!

וועלען מיר זיין די פאליאקען און טוען לויט אונזער ווילען...

מיר האלטען זיך גלייך! און מיר וועלען פאר דער גלייכהייט

קעמפען!

וויל דער „פרייז“ עקאנאמישען קריג, מיר נעמען אן! עס טוט אונז וועה דאס הארץ, זעהענדיג, ווי מען פארשווענדט די ענערגיע, אין וועלכער עס נויטיגט זיך דאס לאנד, אויף טיילען און אפשוואכען...

אפטרעטען וועלען מיר דאך נישט, קאנען מיר נישט! מיט'ן

„מה יפית“ האבען מיר שוין לאנג געענדיגט...

און אויב שלום, איז — שלום צווישען צוויי גלייכבארעכער

מינטע. געאכט מוז ווערען אונזער אידישע מינדערהייט! דעם

שלום ווילען מיר, אזוי אונז, ווי אייד אליין צוליעב... איהר האט

אויף עפעס אנדערש אנצואווענדען אייער קראפט...

וואו זענען אייערע הויך-פאליטישע אידעאלען, אייערע

חלומות? ווילט איהר זעטיגען אייער אפעטיט מיט אייננעמען דעם
באזאר און ארומפאנצערען א קרעדיט-געזעלשאפט? ווילט איהר
דורכאויס, אז צווישען אונז און אייך זאל ריכטען פעטערבורג?

31.

פארנעם, פריץ, מיינע רייד.

פאר'ן לאנד — אלץ!

איד בין דאס פאלק בון דער וועלט, אבער איז די וועלט אויף
לענדער געטיילט, גילט ירמיהו'ס צוואה: ודרשו את שלום העיר!
פאר'ן לאנד אוממיטעלבאר, דירעקט אהן דיין אפטרופסות...
„העיר“ איז נישט איהר באצווינגער דער פריץ... דו אליין
ביסט פון דער פרעמד געקומען, דאס לאנד באצוואונגען, יאהרען
און יאהרען זיין בלוט געצויגען, זיין מארד געזויגט. יעצט קומסט
דו אין שטאדט אריין, אונטערטעניג צו מאכען די שטאדט, מיר
צו פארקנעכטען... מיר צוברעכען דיין יאד... און רעדען מיר וועגען
שלום, איז נישט מיט דיר!

גלויב נישט דיינע שמייכלער! גלויב נישט די, וואס טראגען
מאסקען אויף די פנימ'ער...

גלויב נישט די, וואס טוישען, דיר צוליעב, דיר עהנליכער
צו ווערען, זייערע שבתים און ימים טובים, און מנהגים.

„וואס טוישען חנוכה-לעמפלעד אויף קריסטען-בוימלעד.“
גלויבט נישט די, וואס פארגעסען, ווען ראש השנה איז און
פראווען סילוועסטער.

מעג עס זיין, דעם באיקאט צוליעב, איז א כשר'ען רעסטא-
ראן, וואו, צו זייער גרויסער פרייד, די בעסטע שאמפאניער מאר-
קען זענען אזוי ביליג.

גלויבט נישט די, וואס טוישען גרינגערע זאכען: המזמא-
שען אויף לאטקעס...

דער מענש, וואס דענקט, קאן זיך אפווענדען אזוי פון אלטען
לות, ווי פון נייעם אפרייסקאלענדער; זיך העכער שטעלען איר
בער געברויכען אין סימבאלען...

ווער עס טוישט זיי, האנדעלט!
 גלויב נישט די, וואָס האַנדלען מיט רעליגיעזע און נאַציאָ-
 נאלע סימבאָלען, ווי מיט הערינג און אייער...
 איז ווער רעליגיעז אָדער קינסטלעריש געשטימט, און וויל
 זעהען די האַפנונגס־בילדער אויף מאַרגען ביים שיין פון אַ לאַנג-
 פאַרשוואַנדענער פאַרגאַנגענהייט;
 בענקט ווער צום פרימיטיוו, צום נאַיוו־פרומען, צו דער
 קינדהייט פון מענשען און פעלקער און רופט זיך אַרויס די מאַ-
 מענטען דורך צייכען און סימבאָלען —
 וועט ער, זיי נישט זוכען אין אַ פּרעמדער שטוב. האָט ער
 זיינע אייגענע צייכען, היימישע היראָגליפּען צום באַלעבען...
 מיט דעם איז באַשעפטיגט אונזער רענעסאַנס, דאָס איז די
 אויפגאַבע פון אויפלעבען אין דער צוקונפט, וואָס מוז אַרויסשפּראַך
 צען און אויפבליהען אין דער צוקונפט, וואָס מוז אַרויסשפּראַצען
 און אויפבליהען פון אלטען היימישען זאַמען...
 האַבען מיר אונזערע שבתים ימים־טובים, אונזער נשמה
 יתירה.

דאָס פריש איבערגעקומענע איז קאַלט, ווי אייז, אָדער צו-
 שיט זיך, ווי אַש, אָהן אַ פונק וואַרעם צו מאַכען דאָס קיחלענדע
 האַרץ.

גלויבט נישט די, וואָס טוישען!
 דאָס קריסטען־בוימאָויל באַגייסטערט אייך. איהר דערמאָנט
 אייך, אז איהר האָט זיך געהויבען, געמאַכט אַ שריט העכער, פון
 געצענדיגעריי — געהנטער צום איינציגען גאט... פרעהט עס אייך...
 מיר האַבען קיין שריט, אייך אַקעגען צו קומען, נישט גע-
 מאַכט, נישט געקאַנט מאַמען, צאָהלט איהר אונז דערפאַר...
 איז פאַר אונז דאָס אומשולדיגע, גריגע, ווייס באַשימע, מיט
 ליכטלעך און מתנות פאַר קינדער באַהאַנגענע באַאינקע אַ זכר פון
 די בלוטיגע רדיפות, וואָס מיר זענען אַמאָל פון אייך אויסגע-
 שטאַנען.

צינדען זיך די ליכטלעך אָן, דערמאָנען זיי אונז אָן די פּיר-
 ערען, איז וועלכע מיר זענען אומגעקומען על קדושיהשם...
 און די הענגענדע מתנות דערמאָנען אונז אָן די מתנות, וואָס
 די כנסת ישראל האָט אַמאָל באַקומען; די פּאַפּירעגע קיווערס

אויף די קעפּ, די געלע לאמעס אויף די אקסעל און די בלוט
בלבולים, און די גערויכטע טעכטער...

מיר קאנען נישט טוישען מיט סימבאלען...

צוריק אין דער צייט איז פאר אונז קיין שלום נישט פאראן,

מיר קאנען צו איהם געהן... וואס ווייטער אין דער צייט, אלץ

נעהנטער קומען זיך די פארשידענע וועגען...

אלטע סימבאלען טוישען שווינדלער!

און קומען זיי צו אייד, קלאפען אפ אייערע שוועלען, ריי-

סען, קלינגענדיג, אפ די גלעקלעך ביי אייערע טירען, און קומען

אריין און בוקען זיך פאר אייד און רעדען מיט אייד אין אונזער

נאמען, אלס אונזערע רעפרעזענטאנטען, אמבאסאדארען, אלס

שליחים, גלויבט זיי נישט!

נישט צו אייד, פריצים, און נישט די, וואס געהען אויפ'ן וועג

פון אפמירינגקייט, האבען מיר געשיקט.

דאס זענען סוחרים!

סילוועסטער, ווען די קאנטאס ווערען געשלאסען, דער א"ח

און ל"ח איז זייער יום-טוב! פאר פרעמד צי פאר איינען געלט.

און סוחרים מיט צווייערליי מאס און וואג, מיט א מאפעלטער

בוכהאלטעריע.

אייער קניזש איז פעטער, איז אייער נאציאנאל-געפיהל, זא-

נאר ווען ער ווייזט איהם אליין פויסטען און נעגעל, ווען ער אונ-

טערדריקט, ווען ער שטילט זיין דורשט מיט בלוט — הייליג...

אונזערער, אויפ'ן וועג פון באפרייאונג — שאוויניזם! דעמא-

נאגיע! און וואס איז דער קארט, און דאס וועט ער באקעמפען

מיט דער גאנצער מאכט פון זיין פארטפעל!

קראקאדיל-טרערען גיסט ער אויס אויפ'ן גלות פון אייער

שכינה אין — פויזען! אויף אייער מוטער-שפראך, פון וועלכער

דאס קינד ווערט בארויבט אין דער דייטשער שול; אויפ'ן קוואל

און פיון, וואס דאס קינד ליידיט, לערנענדיג אויף א פרעמדער

שפראך, נישט אויף דער, וואס זיין פאטער רעדט און זיין מאמע...

אויף די טראדיציאנעלע פיינע פעדים, וואס ווערען מיט דער פרע-

כער האנט איבערגעריסען אינ'ם קינד'ס נשמה, —

און עפענט אזוינע צוואנג-שולען פאר די קינדער פון זיין

פאלק דיר צו געפעלען. אפפערט זיי דיין ענג-פאטריאטישען

מולד. די שפראך פון קינד, די שפראך פון זיינע פאטערס און מור
טערס, ברידער און שוועסטער איז דיר צוליעב שווארנאָט!
דאָס זעלבע, וואָס דער דייטש רעדט פון דיין שפראך!
און רעדען זיי אין דייןע אויגען פון דער „טשיעמנא מאסא“.
גלויב נישט!

זיי, די אָפּטרייניגע, לעבען נישט מיט אונזער לעבען, ווייסען
פון אונז פון דיין מויל. הערען, וואָס דייןע קוריערס דערצעהלען.
צום נוצען פון דייןע פריזישע אינטערעסען, אין דייןע געלע
בלעטער...

בשכנות מיט דיר וואוינט א היבשער טייל פון אלטען, קלוגען
פאלק, פון פראמעטען-פאלק, פון משיח-פאלק, וואָס לעבט אויף
נאָר יאהרען פון שווייגען און ליידען און שמאד!
און ווען די יונגע ל"ג בעומר-פעלקער שפילען זיך נאָר אינ'ם
בלומיגען שווערדלעך און ביקסלעך-שפיל...

און ווען איהר, די אָרעמערע, פונ'ם שפילצייג בארויבטע,
חלומ'ט דערפון, לעכצט און בענקט און האַפט עס צוריק צו באַ-
קומען. —

געהט דאָס אלטע פאלק אין דער שפיץ פון די בעסערע פון
אייד און אלע אנדערע פעלקער צום מענש, פון וועלכער דער פראַך
פעט האַט גע'חלומ'ט...

פון משיח'ן חלומ'ט מען אין אונזער סוטערניע. דאָס מענש-
ליכע געפיהל רויטעלט די הונגער-בלאסע באקען, די מענשליכע
האָפנונג בליהט פון די ברענענדיגע אויגען אַרויס, משיח איז אין
יעדען טראַפען בלוט...

קיין פאַרקערטע געדאַנקען, קיין קולטור האַבען מיר נאָר
נישט!

צום וואַרשטאַט לאַזט איהר נישט צו!

אין דעם עבען געהט עס!

דאָס איז דער קאַמף!

32.

אין פרק אבות שטעהט :

„ווייס, פון וואנען דו קומסט און וואוהין דו געהסט“...

בנוגע צום אידישען פאלק אין אומגעקערט דער סדר. צום אלעם ערשמען :
„וואוהין?“

צוליעב א סעלבעל, האט זיך (א געניאלער ישיבה-בחור) אפ-געשמעלט און געפרעגט :
— „לאָן?“

גלאַט צוזי אין דער וועלט אריין...

דערווייל אין אינ'ם רוסלענדישען גשן ענג געווארען, דער-שטיקט צו ווערען. די „ברייטע נאטור“ לאנגווייליגט זיך, מאכט זיך מיט די הענט א ווינט-מיהל אין דער לופט, און וואו א האנט פאלט, טרעפט זי, א אידישען אקסעל, א אידישע באַס; בלייבט איהר צווישען די פינגער א שטיק אידישע באַרד...
— לאהליך ישראל! — שרייט גארדאָן.

און באַרד א קאפולער אנצוהערעניש פון א פראקוראָר ביי א פאגראַם-פראַצעס :

— די מארגענלענדישע גרענעץ איז פאר אייך אפען!
פארגעסט מען דעם „פון וואנעט“ און מען האמפערט זיך אי-בער דער שאלה :
— וואוהין?

ענטפערט מען פארשידען :
— אהיים! צום טאמענס וויינגארטען. אין שאמען פון זיין פייגענבוים!

„מחזיר גרושתו“ — א מצוה!

וויילען אנדרע א בתולה! א קרקע בתולה... שרכנים פעחלען נישט... מען זוכט... מען רעדט שדוכים...

און אלץ וואס ווייט איז, ציהט : אפילו סיבירער שנייען, בפרט דער לאטיינישער קווארטאל אין פאריז, ווייטשעפעל אין לאַנדאָן, דער פרייער פעלקער-קעסעל — דאס ניו יארקער גיהנום,

דאס שווארץ־ברענענדיגע אפריקא... אפילו איהרע פיבער־זומפען.
אבי נישט די ווינט־מיהל פון דער ברייטער נאטור...
וואו עס איז... וואו א שפארע, אריינצוקריכען... וואו ד' אמות,
דעם קאפ אנדערצולענען. און זרע אברהם, יצחק ויעקב ווערט צו
שפרייט איבער שבעה ימים, צו זייהט אויף ארבע כנפות הארץ...
און עס בלייבט אלץ ענג און ענג, און מען קלערט נאך אלץ,
און מען שרייבט און מען הקר'נט זיך:

— וואוהין? וואוהין?

און וואוהין מען קומט, קומט מען ווי אויפ'ס ניי... איבעראל
מוז מען אויפ'ס ניי זיך אויסגרינען...

און אז מען פרענט:

— מאין באת?

ווייסט מען נישט! כאטש אין דער ווירקליכקייט, וואו מען
קומט, קומט מען נאך צוריק. פון ווינט אוועקגעיאגט, פון ווינט צו
דיקגעטראגען! אוימעטום שוין געווען, געוויסע ארבייטען אפגעטאן,
די ערד מיט שווייס און בלוט פייכט געמאכט. נאך פארנעסען און
געקומען א — גרינער!

צרות טרייבען, צרות וויל מען פארנעסען... געווען קהל'שע
פנקס'ן — פארברענט געווארען; געווען קינות, סליחות, תעניתים
געווען, די נייע צרות מאכען פארנעסען די אלטע... מען מאכט
שוין אפילו קיין נייע נישט!

קומט מען איבעראל אויפ'ס ניי, און איבעראל קלאפט מען אן
אין טויער, ווי ווילד־פרעמדע.

„זייט אזוי גוט, עפענט, לאזט אריין!“ מיט'ן קול פון „שענקט

א נרבה!“

און — געווען זע'מיר פריהער פאר'ן היימישען! פאר דעם,
וואס לאזט אריין מיט דער זויערער גרימאסע. דער זאמדיגער זעג
האט אבער די צייכען פון אונזערע אמאליגע טריט נישט באהאלטן
מען. די וואסערען, וואס האבען אונזערע אמאליגע, נאך טרויער־
ריגערע פנימ'ער אפגעשפיגעלט. זענען אפגעשוואומען. די לופט,
אין וועלכער אונזערע אלטע קינות האבען געקלונגען, האט זיך פארר
מישט, טובב טובב הרוח...

און — די ארבייט, וואס מיר האבען אפגעטאן, איז פארשריט
בען געווארען אויף אנדערע נעמען... אנדערע שרייבען די געשיכטע.

„מחה תמחה“ איז קעגען אונז א מצוה! מיר ווערען נישט דער-
מאנט.

און ווי לאנג מיר זאלען נישט האבען געזעסען אויף איין ארט,
קומט ווער און גיט א פרעג:

-- וואס טוסט דו דא? פון וואנען קומסט דו? ווייז דיין
פאספארט? מיט וואס פאר א רעכט?

ווייס מען נישט. האט מען נישט וואס צו ווייזען, שטאמעלט
מען:

— איך? א פאספארט? איך בין נישט איד. לחלוטין נישט.
איך בין דו! דו האסט א פאספארט, איז ער מיינער אויך, דער
זעלבער רעזעפּים! נאָר א נאָז א לענגערע... אבער איך בין דו!
און נאָר דיין ארבייט טו איך דאָ! זעהסט נישט? איך טראָג דאָר
דיין פאָן און דייןע פארבען! הערסט דען נישט? איך רעד דאָר
דיין שפראַך! און געהען געה איך אין דייןע קליידער, פארריכטען
פארריכט איך נאָר דייןע שטיוועל... זעהסט טינט און פּעדער?
האב איך צייט, שרייב איך דייןע זכרונות און לויב דיך און דייןע
אבות, די גרויסע פּריצים, אין טאָג אריין... איך בין נישט איד!
האסט מיר דיך אליין נישט דערקענט? ניין? נו, בין איך דיין
שאַטען! דיין אַפּגלאַנץ!

און מען ווערט לייטען געלעכטער!

מיר שוויגען, און פּעלַקער דערזעהלען און שרייבען געשיכ-
טען. אַפּט העלפּען מיר זיי... פּרעגט אשכנזי'ן. וואָס איז געשיכ-
טע? דאָס קאַנטאַ-בּוּד פּוּן פּעלַקער, און ווער עס פּיהרט דאָס בּוּד,
דער פּעלשט עס. דער בלאָזט אויף זיין אויגענע קאַנטאַ, ווי א לונג-
און לעבער, אַנדערע קירצט ער; אונז פּאַרשווייגט ער; לעבען אַלע
אויף אונזער חשבון און מיר געהען ארום מיט פּוסטע טאַרבעס...
הער, ווי זיי פּראַלען:

— אונזער וויסענשאַפּט... אונזער מאַראַל... אונזער קונסט...
לעצטענס אפילו: אונזער האַנדעל...

באַרויכט א יתום! דריי פּיערטעל איז אונזער! אַחוץ דעם,
וואָס אַלץ, וואָס וויסען און ערפינדונג אין, שפּראַצט און בליהט
ארום פּוּן איינהייטליכען אידישען געדאַנק... דער געצענדינערישער
איז קוּטורעל אימפּאַטענט! ער שאַפּט נאָר אַ לוסטיג קינדער-
לעבען!

זענען מיר שמענדיג ארעם, ווייל שמענדיג און פון אלץ בא-
רויבט... אפילו אין קאנטאדיווערז נישט דערמאנט...

זיצען מיר שמענדיג ביים וועלטיש פארשעמט, אויף א פער-
טעל בענקעל ביים פארשאממענטמען עק, אהו א נומער... דרעהען
מיר זיך שמענדיג ארום מיט לעדיגע הענט, צווישען פראלעריש-
שטאלצע פעלקער מיט געפעלשטע יהודים-בריה, וואס האבען אונזער
האב און גאב איינגעשלונגען. דאס מויל אפגעווישט און פרעגען
אונז אלץ אין איינעם:

— פון וואנעט? א פאספארט פאראן? ! אז אקט, א מיטעל
אויף עפעס?

צייט אפצורויסען מיט'ן וואנדערען אהו געשיכטע!
וואנדערען, דאס איז אונזער מזל! נאר מיט'ן ספר זכרונות
אין דער האנט. געדענקען אלץ, פארשרייבען און געדענקען! זאלען
די געשיכטע פון גרויע ציימען שרייבען געלעהרטע; פון די נאָהנטע
ציימען — עלטערע לייט.

נישט „ליטעראריש“, נישט געקינסטעלט. איינפאך זאל ווע-
רען דערצעהלט, בדבר איש אל רעהו, ווי מען דערצעהלט פאר
זיהו און אייניקלער.
ווי יחזקאל קאמיק'ס „זכרונות“.

33.

עס דאכט זיך אויף זיכער, אז דער נעבעל, וואס האט איינ-
געהילט די פויליש-אידישע באציהונג האט זיך אפגעצויגען, און
אלץ איז קלאר געווארען, ווי דער מאג, און בולט.
טויבע הערען שוין, בלינדע זעהען באשיימפערליך.
יאגעלא, וואס האט א צייט לאנג ארומגעסאנצט אויפ'ן טיש.
מיט דמאווסקי'ס הענט אויף א שנירעל געצויגען, איז אראפ פון
טיש.

מען דארף שוין קיין תירוצים נישט.
אפגעמאן די בושא פאר אייראפא.
אייראפא איז פארנומען מיט דער מערקישער סעודה, האט
קיין צייט נישט, זיך אומצוקוקען... די דייטשע האנדעלס און אינ-

דוסטריע-וועלט, דראַהט אַפּצוּציהען פּוילען דעם קרעדיט; דייטש
לאַנד באַיקאטירט מען דאָד אויך! און ליידען וועלען מעהר די נאָר
לעווקעס מיט דער דזשיקא גאַס. דער טורעם, וואָס דער ליטווישער
דור-הפּלגה בויט; זאָגט דער פּוילישער שמשון — דמאָוסקי עט
קאָמפּאַני — תּמות נפּשי עם פּלישתים. זאָל צוריק אויפּשטעהען
אלט און ריין פּוילען, אַחו נאַלעווקעס, אַחו דזשיקא גאַס, און טאַ-
מאַשאַוו, לאַדז און זנערזש, נאָר מיט — הוסאַרען!

און אין חלום זעהען זיי שוין די הוסאַרען-פּליגעל פּליהען קע-
גען פּליגעל פון איינזאַמע ווינט-מיהלען, און טראָגען זיך איבער'ן
עכטען אלט-פּוילישען, שטימונגס-פּוילען „קראַמאַ אַבראַז“... זאָמ-
דיגע האַבער-פּעלרער פון הייס-געליעכטען פּויערל...

— הוסאַרען!

און די לופט פון דער „כעסערער“ פרעסע איז ריין געוואָרען
פון שאַלען, פון טראַמפּייטערען, פון העצערעיען:

— „נישט לאָזען פּאַראַדישען פּוילען!“ „נישט לאָזען די
ליטוואַקעס פּאַרפּלייצען די שטערט!“ „פּוילען פאַר פּאַליאַקען!“
מען דאַרף שוין נישט וועקען; די חיה איז געוועקט!

דעם גולם איז דער טשאַמאַרקע האָט מען שוין איינגערומט
דעם נאַציאָנאַלען שם, ער איז שוין אַרויס אין גאַס אַרײַן, טרייבט
דעם קרעמער פון מאַרשאַלִקאַווִסקאַ, די עפּעל- און הערינג-אידענע
פון באַזאַר...

מען האָט אונטערגעצינדען, עס ברענט שוין אַליין; מען האָט
געחויבען דאַס ברעט, דאַס וואַסער האָט זיך אַרײַנגעריסען און עס
רייסט ווייטער...

אַדרעסען געבען?

דערויף איז גענוג דער „דזשיעו“, צי „רוואַ גראַשע“...

פּילאַטוס מעג זיך שוין וואַשען די הענט...

דער „ערנסטער“ פּאַליטיקער, דער שווערער לייט-אַרטיקעל-
שרייבער איז שוין פּריי פון מצות העצען: ער מעג זיך שוין צוריק
נעמען צו זיין אַרבייט — מיט דער שער צו דער אויסלענדישער
פּרעסע! און — נאָד דער „שווערער“, „עכט-פּוילישער“, קולטורע-
לער שער-אַרבייט, געהן אין אַ אידענריינע קריסטאַליניפּע און

דערקאפּען די נשמה מיט שוסטאו'ס קאניאק; אויך א נאַציאָנאַלע
מצוה...

דער באַיקאַט אַלײן איז אויך נאָר אַ מ צ ו ה, אויך אַ
נ א צ י א נ א ל ע — ווער איז נישט קענען אונז?
אַ קלײן ביסעל אױב ע ן איז דער הױד, אַ גרע-
סער ביסעל אױנטע זױ...

אויבען דער פּוילישער מאַגנאַט, וואָס האָט זײנע נײטער און
שלעסער אױסער דער שטאַדט אינ'ם פּרײען אידען-
פּרײען! און זײנע קאַפיטאַלען איז דער ענגלישער באַנק!
מאַשקע, כל'זמו דער מאַגנאַט קומט נישט אין שטאַדט ארײן
בויען האַטעלען און אײנקונפּטס־הײזער, מאַשקע קאַן איהם נאָר
ב א ר י נ ע ז; אויסהערען זײנע באַפעחלען צום דערפּילען איז
— פּעדערהױז, פּיליכט איז דרויסען פּאַר'ן גאַניק, — מאַשקע
קאַן און וועט מיט איהם נישט קאַנקורירען זױ... און געזעל-
שאַפּטליך נישט לעסטן זױג ווערען...

מוז מען איהם אַמאָל, צולײעב אַ דעליקאַטען געשעפּט, וואָס
לײדט נישט קײן פּרעמדע אױגען, ארײנרופּען, אַבער דאָס וועטער
איז שלעכט, מאַשקע — געפרוירען, און די עכט־פּוילישע גאַסט-
פּרײנדליכקײט, אַדער די קריסטליכע מענשען־לײעבע פּאַרלאַנגען.
מען זאָל איהם געבען אַ גלאַז טײ, — שטעהט בײ יעדען פּרײז איז
קיר־בופּעט גרײט דערויף אַן עקסטראַ גלאַז, מיט אַן עקסטראַ
„ספּאַדעקל“ און אַן עקסטראַ לעפעלע... דער לאַקײ ווײסט דער-
פּו... פּרײז־טראַדיציאָנעל! ווער נאָר פּוֹן דער הױד?

דאָס ביסעל גרויס־קאַפיטאַל, וואָס האָט, ווי מען זאָגט, קײן
פּאַטערלאַנד נישט, נאָר אַדער הײמישע אַדער פּרעמדע מערק—דאָס
זענען עטליכע געמישט פּויליש־אידישע קאַפיטאַלען, אין די הענט
פּוֹן עטליכע פּויליש־אידישע פּאַמיליען — די עכטע „אַסימילאַ-
ציע“.

אונטען?

דאָס הײפעל באַוואוסטזיניגע אַרבייטער, וואָס געהט צום
קלאַסע־קאַמף און ווײל זײר נישט פּאַרדרעהען דעם קאַפּ מיט נאָר-
ציאָנאַלע פּראַנגען, זײן כּפּרה — דער קרעמער, יענער קרע-
מער, וועט זײר צולײעב דעם מחלוקת צווישען בײדע פּוֹקסע זױ.

נישט אפגעזאגט פון דער איד די שער היילף אינ'ם קאמף...
ווער נאך?

נאך א שפּאַר ביסעל אומבאַוואויסטיגניגע אַר-
בייטער, די, וואָס שמעהען אונטער יעדער פּאַליטיק, נאַציאָנאַלע,
ווי קלאַסישע, און אין זייער קלויסטער פּרעדיגט נישט דער גלח קיין
האַס, און דראַהט נישט מיט קיין חרמות און נישט מוחל זיין די
זינד פאר נישט באַיקאַטירען. זענען זיי צופרידען מיט מאַשקע
דעם קלויזיקרעמער, וואָס פאַרקויפט ביליגע קליידער (די צייטען,
ווען „יאנוש“ פלעגט אַליוו נעהען פאר איהם, פאַר זיך און פאַר די
קינדער, זענען פאַרביי! יאנוש איז אויך אין פאַבריק, די קינדער
— אויך! אדער גרייטען זיך דערצו) און ביליג עסענווארג און —
קרעדיט...

די גאַנצע מיט, מיט איהרע גייסטיגע משרתים, לויב-זינד-
גער, קולטור-טרעגער און דיכטער — דער גאַנצער מיטעל-שטאַנד
איז קעגען אונז געוויס, דער גאַנצער מיטעל-שטאַנד איז נישט
די צוקונפט; דאַס זעהט א בלינדער. אָבער „אידער א
פעטער ווערט מאַגער, געהט דער מאַגערער קאפּט!“
און דער מיטעל-שטאַנד, וואָס פלעגט זיך, צוליעב פאַריז און
וויז, פּודערן ליבעראַל... ביי די לעצטע וואהלען איז
אַביסעל ווינט געוואָרען. דער פּודער איז אַראָפּ!...

איז פון יענער זייט אלץ קלאַר געוואָרען, ווי דער טאַג, איד
מיין: שוואַרץ, ווי די נאַכט! די פּאַליטיק, וואָס פלעגט אָפּען
געפיהרט ווערען נאָר אין גאַליציאַנער בעדער מיט עקסטראַ הייל-
צערנע וואַנעס און שפּאַציר-גענג, — עקסטראַ שטונדען ביים אַרצט
און די שמוציגסטע ברוטאַלסטע אידענ-העצע — די גאַליציאַנער
בערד-פּאַליטיק צושפּרייט איצט פּראַנק און פריי איהרע פליגעל
איבער שמעדט און שמעדטלעך...

דאָרט איז אלץ קלאַר, אלע הענט פאַרנומען מיט פרייער
„אַרבייט“.

און ביי אונז?

וואָס טוען מיר? וואָס טראַכטען מיר?
די אַסימילאַציע, דער נאַציאָנאַליסם, דער ראַדיקאַל?

34.

„נעה א פירעל, נרימפעל ארום שטארט, פארנעמענע — —“
 איד וויל נישט ארויסזאגען, איד וויל נישט פארנאגראפירען
 די צייטונג; איד בין קיין נביא נישט!
 — „שפיל גוט, זינג פיין, מען זאל דיר דערמאנען!“
 ניין, די אלטע, פארנעמענע קאקעטע — די זינדיגע אסימי-
 לאציע, נעמט קיין פירעל נישט, זינגט נישט אין די גאסען, נישט
 אזויערנאך וויל זי זיך דערמאנען...
 גוט און פרום ווערען וויל זי אויף דער עלטער... אין טרערען
 צוניסט זי זיך. „זיכור“ זאגט זי און רעכענט אויס איהרע קדושים,
 וואס זענען אומגעקומען על קדוש השם, פון גוי'שען שם... און „על
 חטא“ קלאפט זי זיך אין אלטען הארץ אריין...
 תשובה וויל זי טון...
 געזינדיגט. זי האט נאך „קולטור-ארבייט“ געפיהרט... צוויי
 שען דער „משעמנא מאסע“ נאך דעם פוילישען א"ב פארשפרייט...
 נישט קיין הויז-ארבייט...
 נישט אפגערייניגט דאס פעלד פון קרעמער, פון דער ארעמער
 זיצעריין...
 צינד וועט אנדערש זיין! ווילסט פרייזלעב, פארפוילישען
 די שטעטט... מיר האבען אנדערש גערעכענט, אנדערש געמיינט.
 אבער דו ווילסט? הייליג אין דיין ווילען! מיר וועלען א פ ט ר ע
 ט ע ז און פארשפרייטען הויז-ארבייט!
 פאררעדט האט זיך די אלטע!
 זי האט פארנעמען, אז דאס איז איהר זעלבסט-פארלייקונג,
 איהר טויט, איהר זעלבסט-מאָרד, אז דאס איז — הימעל, שפאלט
 דיר! — סעפעראטיזם! סעפעראטיזם!
 וואס טייטש ארבייטען באזונדער?
 וואלט, פילייכט, גוט געווען... איז אבער די אלטע נישט אר-
 ביטס-פעחה... צופיעל מענער געהאט (איז דאך פויליש נישט
 דער ערשטער ביישלאָף) און אז עקרה געבליבען! קיין גאט וועט
 איהר די טראכט נישט עפענען!
 די צייטען פון ארבייטען איבערן פאלק, פון דער הויז, די

צייטען פון „טשענסטענעווער“ צדקות — זאל זעהען דער גוי! —
 און טשענסטענעווער באנקראטען... די צייטען פון ווארפען דער
 „טשעמנע מאסע“ מטבעות פון פענסטער ארויס אין מיסט אריין —
 זאלען זיך די ווערים צוזאמענשלאגען מיט די קעפ און כאפען! —
 די צייטען זענען איין מאָל פאר אלע מאָל פארביי. אַרבייטען מוז
 דאָס פאַלק, מיט דער פאַלקס־מאסע צוזאמען, הערען, וואָס זי
 וויל, וואָס איהר פאַרלאַנג און איהר די נ ע ז. אַמאָל — אַז
 עצה געבען, נישט זעלטען אויפקלערען... מיט'ן פנים צו דמאָוסקי
 עט קאַמפּאַני, און מיט'ן רוקען צום פאַלק, לאַזט זיך נישט אַ ר
 ב י ט ע ז...

די אַלטע פּלאַטע פּלאַטע.

זי רעדט אין איהר טרויעריגער איינזאמקייט פון וועג.
 הויז־אַרבייט — און וואָס וועט זיין, אז דמאָוסקי עט קאַמ
 פּאַניע וועט דאָס אויך נישט ערלויבען? אז דער „דושיען“ און די
 „רוואַ גראַשע“ וועלען זאָגען:

— אונזער הויז — אונזער הויז־אַרבייט! אז עס וועלען קר
 מען נייע פריצים פון דאַרף אין שטאַרט אַריין נאָך ברויט, און
 פּרישע פּויערען, וואָס עס וועט זיי נאָך ערגער ווערען אין דאַרף,
 און ליפּאַצעוויטש וועט זיך שמעלען אין דער שפיץ פון דער נייער
 דיישעריק־אַרמיי און רופען:

— א וואַרשטאַט נאָך א וואַרשטאַט! קעראַמיק? עס איז
 א ו נ ז ע ר ליים פון אונזער הייליגער ערד! קווישען־פּלעכטען?
 אונזערע וועלדער, פּוילישע בוימער — דאָס אַלץ וואַרט אויף אונז
 זערע הענט... אויף אונזער פּעלד וואַקסט דער פּלאַקס, איז אונזער
 ווערקשמעל מוז ער ווערען איבערגעאַרבייט, מיך רופען דעם פּויער
 צום באַיקאַט!

וואָס וועט זיין דאָז?

דער טאַג מ ו ז דאָך קומען!

ווייטער אַפּטרעטען וועט די אַלטע. נייע טרערען פון די אַל־
 טע אונטערגעפאַרבטע אויגען ניסען, א נייעם „זכור“ זאָגען, צו
 די אַלטע קדושים נייע צוגעבען, נייע, פון פּרישערע קברים אויפ'ן
 פּאַוואַנזעק, און וועט געהן אַרגאַנזירען, וועמען? דעם אידישען
 לומפּען־פּראַלעמאַריאַט!

און אַפּשר וועט די אַלטע א גוסס טון און — נפטר ווערען...

און פאר פטירה, ווען דאָס אויג איז פארקוקט צום הימעל,
דאָס הארץ ווערט ווייך, א צואה שרייבען, איבערלאזען א גרויס
קאפיטאל אויף עולמות...

פאר דעם פראצענט זאל מען די וואַנדערער, וואָס וועלען אוועק
פון די וויכסעל־ברעגען איבער ימים צו די הרי־חושר, — לאָז מען
די אַרעמע וואַנדערער שטיוועל קויפען! און א טאַרבע מיט א
שטיקעל ברויט געבען... אָבער נאָר — איבער ימים...

נישט איבער דער י ב ש ה ! זאל איהם אויפ'ן וועג נישט
צו העלן צו דער א מ א ל י ג ע ר היים...

וואָלט איד דאמאלט נאָר געלעבט, וואָלט איד אויף איהר
קבר א דרשה געהאלטען און מיט דער האנט צום הימעל געצויגען,
איהר צדקה דערמאָנט, און אין גראמען דערנאָך א מצבה געשרי־
בען, אויף א שטיין, אויף א גרויסען, שווערען שטיין —
ת נ צ ב "ה..."

35.

ד.ר. נוס פויס.

מיר שטעהען נישט, מיר רוקען זיך, פון מאַשקע איז אין א
קורצער צייט געווארען „מאָריץ“ — פאן מאָריץ, פון פאן מאָריץ —
ד.ר. דער, ד.ר. יענער. און מיט דער ענדערונג פון נעמען און באַר
שעפטיגונג ענדערט זיך אויך אונזער באַציהונג צום אַרומיגען, צו
די אומות העולם, וואָס זענען נישט אזוי באַוועגליך, ווי מיר! ווע־
ניגסמענס בנוגע צו אונז... בנוגע צו אונז שטעהען נאָר די חסידי
אומות העולם נאנץ פאַרגליווערט אויפ'ן אלטען, גאנץ אלטען
שטאַנדפונקט.

אָבער ווי אנדערש דעאגירט דערויף א דור נאָך א דור ביי
אונז!

אז דער אלטער פריץ פלעגט זאָגען זיין מאַשקען: אידען—
גנבים! אויסער דיר, מאַשקע! דו ביסט מיין רעכטע האנט! וואָס
האַט מאַשקע, מהדיפית, געמאָן? דעם קאַרק געבויגען, צו די פיס

זיך געבוקט, די שפיץ פינגער געקושט און איז אהיים געלאפען. זיך קיהלען דאָס אידישע האַרץ, זיך נוקם זיין בסתר. אָפּגעגעבן דעם ווייב און קינד די פּאַרדינמע פּאַר גראַשען, לויפט ער אין בית המדרש אַרײַן, דאווענט „אתה בחרתנו!“ לערענט: עם הדומה לחמור“ און „אתם קרויים אדם...“ און וויל ער, מאַכט ער אױך אַ שטיקעל אויסנאָם, פאַר זײַן פּרײַז...

זיצט פאַן מאַרײַן צווישען קריסטען שױן אין קנייפע, אין וואַנאַן (וואו דען טרעפט מען זיך מיט אַ קריסט?) און דער יו נר גערער פּרײַז שיט, מעשה אבות, די זעלבע פעך און סמאָלע אויף כ ל י ש ד א ל, אָבער שױן אַ טאַקטישער מענש, וויל פּערזענליך זײַן צופּעליגען שכן נישט באַליידיגען, און גיט צו מיט אַ חנ'דעל:

— באַליידיג דיך נישט, שכן מיינער... דו ביסט אַן אויס־נאָם... דו ביסט אין מיינע אויגען גאַר קיין איד נישט! נישט קיין היישעריק צווישען דער מחנה היישעריקען, וואָס פּרעסען אונז אָפּ די גיטער און פּעלדער“...

האַט שױן דער פּאַן מאַרײַן קיין „אתה בחרתנו“ אין האַרצען, און דאָס נאַציאָנאַלע באַוואוסטזיין פּעהלט איהם נאָך, פון נאַציאָר נאַלען שטאַלץ אין קיין רייד, — פּיהלט ער זיך געשמייכעלט און גערייניגט, געפּרעגעלט אויפ'ן פּייער, אָבער אויף פּו ט ע ר, אין אַ קופּערנער פּאַז... פינטעלט, ער, נאַטירליך, מיט די אױר געז, צוגיסט זיך איהם און אידיאַטישער שמייכעל איבער'ן פנים פון אויער צו אויער, און די צונג שטאַמעלט עטוואָס, אַ מיין שוואַד כען פּראַטעסט און אַ שעהנעם דאַנק, — פּאַן מאַרײַע...

צינד, זאָנט מען, וועקט זיך דאָס נאַציאָנאַל־אידישע געפּיהל, און דער אידישער שטאַלץ... לעבט אבער נאָך דר. דער און דר. יעדער און — דר. נוסבּוים!
מאַרײַן־לעב, דער דר.!

אין דער צײַט פון דער וואַהל־קאַמפּאַניע דינט ער דעם פּרײַז מיט'ן נאַנצען אַלמען, צאַפּעלדיגען מהיפּית־האַרץ... אין זײַן געגענוואַרט, — איהם לאָזט מען אַרײַן! — ווערט פּעסט געשמעלט דאָס פּאַליטישע פּראַגראַם פון אָפּצווינגען אַ הויז נאָך אַ הויז און אַ געוועלכ נאָך אַ געוועלכ, פון פּאַרפּוילישען די שטערט און אויסאידישען דעם האַנדעל; מיט אײַן וואַרט, פון

„אויסראטען“... געהט אבער צו איהם צו א פוילישער גראף, לעגט איהם ליבעליך די אריסטאקראטיש-שמאלע האנט אויף זיין איי-דיש-שמאלער אקסעל, און זייערט פון צווישען די ציין...

— „דיך, דר, מיינט מען נישט... אן איינציגע אויסנאם ביסט דו, דיך וועל'מיר אייביג מצרף זיין צו אונזער מנין! א י ז עהרליכער איד אין דער מחנה היישעריקען“...

און דר. נוסבוים הענגט זיך נישט, טרענקט זיך נישט פאר חרפה; פארקערט, דאקטאר מאַריץ שמייכעלט זיין אלט-נאָרישען שמייכעל, פינמטעלט מיט די וואסעריג-בלויע אויגעלעך און זיין ווייד-פליישיגע צונג שטאַמעלט: אודאי, אודאי, איד ביו... איד ביו... איד... איד...

און האָט שוין אויפגעפלאַקערט דער באַיקאַט, און פון אלע זייטען ווערט געהעצט... קריכט ער ערשט אין גרעסטען העץ און שמויזבלאַט אריין, אין „קוריער וואַרשאַווסקי“, מיט אן ערקלערונג אין ליבע צום — פ א ט ע ר ל א נ ד...

אַביסעל זינדיג איז עס, אביסעל האָרט קעגען זרע אברהם, יצחק ויעקב זיינע ברידער, און זיין פלייש און בלוט האָט ער ליב, אבער דאָס טייכעל פון וואַסעריגער ליבעשאפט צו זיינע ברידער, צו זיין פלייש און בלוט, ווערט פאַרטרונקען אינ'ם קאָד-כענדיגען ים פון ליבעשאפט צום פ א ט ע ר ל א נ ד, צו דער „איטשזונא“... זיין האַרץ צוגעהט! און ווילט איהר בלוט ביז'ן לעצטען טראָפען! זיינע ברידערס בלוט... געפונען דעם אָ ר ט, געפונען די צ י י ט!

די פראַגע איז נאָר: וואָס פאַר א „פאַטערלאַנד“ מיינט ער? וועמענס פאַטערלאַנד? אלע מיינען רופען: „גאַט!“ און יעדער האָט זיך זיין גאַט! פאַראַן אלערליי פאַטערלענדער!

ביים אלטען (נאָך נישט פאַרשקלאַפּטען) פויער האָט דאָס פאַטערלאַנד געהייסען: „איטשזונא“. דערפון ערשט שטאַמט „איטשזונא“!... זיין פאַטערלאַנד איז געווען זיין שטיקעל פעלד, די נחלה פון זיינע אבות, זיין ירושה פון דור צו דור — זיין שפּיט זערין ערד. צוגעבונדען איז ער געווען צו ווייב און קינד. נאָך מעהר צום אינווענטאַר, צום הייליגסטען איז איהם אבער געווען דאָס שטיק פעלד... דאָ איז געשטאַנען זיין וויג, דאָ וועט זיין זיין קבר! און איבער'ן גאַנצען וועג פון וויג ביז'ן קבר טרעט ער אויף

זיין מאמע-ערד, וואס זאפט איין זיין שווייס און זיין בלוט, און זיין מארד פון די ביינער, און גיט איהם דערפאר פלאקס, די חרפה צו פארדעקען, ברויט, און ווען ברוחק, פאר איהם און זיין פאמיליע, און פאשע פאר'ן געליעכטען אינווענטאר!

וואס איז דעם אלטען פויערס פאטערלאנד? זיין ארכייט און זיין ברויט!

וואקסט אבער דאס „פאטערלאנד“. אין דער לענג וואקסט עס און איז דער ברייט וואקסט עס מיט דער צייט! איין פריץ שלינגט איין הונדערטער פויערען, און הונדערטער אימשיזונעס ווערען זיין גוט, זיין מאיאנטעק... זיין גרויס פריזיש פאטערלאנד!

דער פירשט איז נאך גרעסער! פאטערלאנד גיט שוין נישט נאר בלוין ברויט און פלאקס! עס גיט מאכט, האנאָר און א גאנצע מאסע עלם-הזה! א שמאלד-גרויב, צו וועלכען מען דארף נישט צו-לעגען קיין האנט, דערויף זענען קנעכט פאראן — דער פויער!

דאס פאטערלאנד איז שוין אן אלגעמין-פריזישע זאך, א רזשעז-פאספאליטא! זי שיצט און פארגרעסערט דעם פריץ, דעם פויער פארטרויט מען קיין פערד, ער וועט אנטלויפען, וואו דער פעפער וואקסט, און בפרט קיין ביקס, גאָט ווייסט, וועמען דער כאס וועט שיסען... און באצווינגט איין פאלק אנדערע, גיסען זיך איז גרויסען לאַנד אריין טויזענט קליינע פאטערלענדער, דער שטאט!...

פוילען פון ים צו ים! איז זיס דעם אוקראינער, האָט א האַר-ניגלעכען דער ליטויער, דערלעכט זיך דער ווייסער רוס...

און דאָס מאַדנע גרויס-קאָפיטאל האָט אויך זיין פאטערלאנד! זיין היים, פון וואנען ער פארשפרייט זיין נעץ איבער מערק און לענדער... און זאָגט דמאָוסקי: „פאטערלאנד!“ מיינט ער דאָס אלטע שלאַכעצקע פאטערלאנד פון ים צו ים, ווערט אומרוהיג דער רוטענער, שאַקעלט זיך אָפּ דער ווייסער רוס, קריצט אוקראינא מיט די ציין, מאכט דאָס איינגעשפארטע ליטא א שווערע גרי-מאסע...

זיי ווילען שוין דעם כבוד נישט איינגעשלונגען צו ווערען פון גרויסען העכט!

אבער וועלכעם פאטערלאנד מיינט זיין דינער — דר. נוס-טויב?

דעם היינטיגען פויערס. פילייכט? דעם ארבייטערס?
 אין דעם פאטערלאנד אין זיין פריץ דמאָוסקי, וועלכען ער
 דינט אזוי הארציג — פ א ר ש א ל ט ע ן ! ...

ווען די גרויסע, די וואויל-מאָניגע קלאסען, ריהרען דעם גרוי-
 סען גלאַק און קלינגען: „פאָטערלאַנד!“ ווייסט מען: פאַר זיי א
 הנא, פאר'ן פאַלק א שרפה! דאָס פאַרשפרייט מען א נעץ פאַר די
 קליינע פישלער, דאָס גיסט מען פאַר'סמ'טען האָניג פאַר אַרעמע
 פליגען...

קלינגט „וושעד-פאַלסקאַ“, הייסט עס: קום, אוקראינא, ליטא,
 ווייסרוסלאַנד, צוריק, לאָזט אייך אויסמעגשלען און פאַרשוילר-
 שען... אביסלע, א קליין ביסלע באַצווינגען... שוין נישט די אַל-
 טע צייטען... קיין קי י ט ע ן, קיין אייזערנע באַנוצט מען
 שוין נישט!

קלינגט אויפ'ן גרויסען גלאַק פון פאָטערלאַנד דער פריץ,
 מיינט ער דעם פויער אַהן ערד! אי, פויערעל, פויערעל, פאַרלאָז
 נישט דיין פאָטערלאַנד, זוך נישט קיין ערד מעבר לים, זוך נישט
 קיין ארבייט, שניט-צייט, ביי דיין פאַרשאַלטענעם שונא, דעם
 שוואַב, און געה אפילו נישט אין דער זינדיגער שטאָדט, אין פאַב-
 ריק אַרין... איד דארף דינע הענט!

ער אליין פאַהרט אין די — ב ע ד ע ר, הוליעט אין אַלע
 גרויסע שטעט, שפילט אין — מאַנאַקאָ... בלייבט איהם געלט,
 האַלט ער עס אפילו אין א שוועדישער באַנק, אבי נישט אין דער
 היים. ער דארף אבער א ביליגען שניטער, א ביליגען „מענש“ צום
 פלוג און צו זיינע פערד און קיה, און וואָס מעהר פויערען און ערד
 עס געהען אַפ, מעהר צאַהלען מוז ער, מעהר אַרדינאַרע געבען!
 אלץ אין א גרעסערער געפאָהר אין זיין פאָטערלאַנד!

און קלינגט, ערגעצוואן, אויפ'ן גרויסען גלאַק די גרויס-אינ-
 דוסטריע: דאָס פאָטערלאַנד אין אין געפאָהר! זיין כבוד פאַר-
 שוועכט! הויבט די פאָן פון הייליגען פאָטערלאַנד! —
 הייסט עס:

גיב, פאַלק, קאַנאַנען-פלייש צו באַקומען פאַר מיר נייע מערק,
 צו שיצען מיין האַב און גאַב אין דער היים און אין דער פּרעמד!
 דער, וואָס אַ ר ב י י ט און לעבט פון א י י ג ע נ ע ד

ארכייט, דער האט אן אנדער פאטערלאנד; דער בויט עס אנדערש, שיצט עס אנדערש און קלינגט סיינמאל נישט אויפ'ן גרויסען גלאק; זיין חגא איז נאך נישט געקומען!
 אין דייטשלאנד שטימט ער אפילו קעגען איינשלינגען די פויר לישע גיטער אין פויען אינ'ם נאמען פון הייליגען יונקער-לאנד!
 מיט וועמען נעהט דר. נוסבוים? וועמעס פאטערלאנד ליעבט ער? ווען איז זיין חגא? נאך וואס קלינגט ער אויפ'ן גרויסען גלאק?

פרענט'ם בחרם...

מען קאן, דעם פריץ צו געפעלען, נישט שרייען: „אני פא-
 לראק!“; עס איז געווארען די באצייכנונג פון אפשטאמונג, דאס
 ווארט באטייט דאס בלוט, וואס רינט אין וועמענס אדערען, וועקט
 מען דאס פאטערלאנד...

אן אלטער מענש מיט אלטע ווערטער...

מאריץ, אפשר נאך צוריק — מאשקע.

א פאליטישער בריימנז...

האט מען אבער פארגעסען זיין רעכט צו טון, פון חברות איהם

אפצוזאגען...

36.

ע ש ו ש פ י ל ם...

„וואס מיר זענען, זענען מיר, אבער“... אבער צו וואס זענען
 מיר געגליבען? „געגליבען צו שטערען, געגליבען צו זאמד“... מיר,
 זאגט מען, לייכטען דער וועלט, ווי שטערען, און זענען אזוי צו-
 זיהט, ווי שטערען; איין שטערן טרעפט דעם אנדערען נישט;
 יחידים לייכטען... ווי גרויס עס זאל נישט זיין די צאהל...
 און מיר זענען אויך, ווי זאמד, ווי זאמד ביים ברעג פון ים;
 טרוקען צונויפגעדריקט, אומפרוכטבאר און — ג ע ט ר א ט ע ז...
 מיר זענען אויך גלייך צו אוילבערטען! וויל מען בוימאויל, מוז
 מען זיי פרעסען; וואס מעהר געפרעסט, מעהר בוימאויל...

און נאך אז אלטע נמרא: בני ישראל נמשלו כדנים... מיר זע-
נען אויך גענליכען צו פיש, „וואס זייער פארזאמלונג, איז זייער
שחיטה!“ נישט אומזיסט ציטערען אומעטום די איינגעזעסענע
„יאהודים“, צו וועלכע מען האט זיך צוגעוועהנט, פאר א נייעם
שטראם פון ברידער איינוואנדערער. זיי ווייסען: דער גוי'שער
מאנען קאז פיעל נישט פארדייען...

„פן ירבה“ — די אייביגע שרעק פון אלע פרעה'ס, פון יעדען
מצרים...

נישט אומזיסט זענען מיר אויך גענליכען צום זאלץ פון דער
ערד. מיר ניבען איהר דעם געשמאק... אהו אונז זענען די פון
ערד געקעמטענע פעלקער נישט צו נעמען אין מויל אריין; אבער
פארזאלצען וויל קיינער נישט ווערען...

מיר זענען נישט אומזיסט אויך זויער-טייג...

ליגען זיך די פעלקער רוהיג, יעדעס אין זיין מולטער, און מיר
ווערען צוביסלעך צוגעגעבען, עס זאל יעהרען, עס זאל וואקסען.
וויל מען נישט צופיעל; זאל דאס טייג נישט פון מולטער ארויס!
און גענליכען, מאדערען גערעדט, זענען מיר אויך און אפשר
מעהר פאר אלץ — צו נאקעמע נשמות: הוילע געדאנקען, לופ-
טיגע אידעען, לויטער גייסט-אידעאלען!

והידים, און די הענט, וואס א ר ב י י ט ע ז, וואס
פ א ר ק ע ר פ ע ר ע ז די געדאנקען, פ א ר פ ל י י ש ע ז די
אידעען, וואס פ א ר ו ו י ר ק ל י כ ע ז די אידעאלען — ידי
עשו! אונז לאזט מען צום ווארשטאט נישט צו!

דרעהען מיר זיך שטענדיג ארום צווישען פ ר ע מ ד ע קול-
טורען — דרעהען מיר זיך ארום, פרעמדע, פארגעסענע, נאקעמע און
בלויסע, און ב ע ט ל ע ז — קולטור!

מצרים האט א קורצען זכרון. יוסף ווערט פארגעסען און די
שפייכלער, וואס מען האט אנגעפילט אויף הונגער-יאהרען, ווערען
פאר אונז פארמאכט, און אויך פתום ורעמסס — מצרים-ליים און
אונזער שוויים און בלוט איז — עגיפטישע קולטור.

האבען מיר קיינמאל נישט קיין אייגענס... קויפט מען ביי
אבימלכ'ס קנעכט וואסער פון די ברונענס, וואס יצחק האט געגרא-
בען, און קויף איד צוריק אפ ביים גראמילא מיין אייגען העמד צום

לייב, בין איד געבליבען צום בלוט-אינגעל, צו דער פיאווקע, וואס לעבט אויפ'ן פרעמדען חשבון, זייגט פרעמד בלוט...
 און ווערט דער „פון ירבה“ גרעסער, ווערען מיר אין מויל פון בעסטען זוהן פוילענס: שטשורעס... ווערען מיר אויך געגליכען צו ווערן... וויל ער בעסער אנדערע פעלקער — חיות רעות זאלען זיין פאלק צורייסען, איידער מיר, די וויערדיג...
 און אמאל דאכט זיך:

גאט, דער באשעפער פון דער וועלט, האט זיך אמאל אומגע-
 קוקט און דערזעהן: קיין מענש נישטא דא, נאר פעלקער. און
 פאר האלצט ווערען די פעלקער און גראָבען זיך איין אין דער
 ערד און שאַנצען זיך ארום, און ווערען פארגליווערט און פאר-
 שטיינערט, און עס קאָן נישט געבוירען ווערען דער מענש,
 דער פרייער מענש, וואָס דארף פארפילען די ערד, זי
 באהערשען און באַצווונגען און מענשליך בויען... האָט ער, אין זיין
 גערעכטען צאָר, דעם האַרטסטען בוים, דעם צעדער פון לבנון
 אויסגעריסען, געשפאלטען, פון איהם קליינעם געמאַכט, און יעדען
 פארהאַלצטען פאלק, אין יעדען פארגליווערטען קלאַץ אַ קליין אַרײַג-
 געזעצט...

מיר זענען די קליינע אין פרעמדע קלעצער. א בענקעניש, א
 האַרצ־דייסעניש צום לבנון צוריק, און די זייטען פון פרעמדען
 קלאַץ דריקען: אַרויס! אַרויס! און דער האַמער פון דער הויך
 קלאַפט: אַראָפּ! אַרײַן! וואָס טיפער אין שפאַלט!
 סאַלאַן-מעסיג, מאַדערען:

מיר זענען געגליכען צו קלאַווישען...
 האָט זיך דער באַשעפער זיין פיאנא געהאט — זיין פאַלק
 ישראל, וואָס האָט, פון זיין האַנט באַריהרט, זיין לויב געשפילט!
 געפילט שט האָט איינמאַל די פיאנא...
 אל קנא — האָט מיט'ן דונער די פיאנא צושמעערט; דער
 קאסטען — צושפרונגען, די קלאַווישען צושפרייט און צווייהט...
 ליגען זיי איבעראַל אין גלות־שטויב, אין גלות־מיסט, פאַר-
 שטוממע, פארגליווערטע, אַהן אַ קלאַנג...

און דאָ — ווערט אַ קלאַוויש געדריקט פון אַ פרעמדער
 האַנט, וועקט ער זיך און גיט זיין טאָן, זיין איכה־ און קינות־טאָן,
 זיין אויסרוף פון בענקשאפט און שמערץ...

און א וואונדער: ווי פון כישוף געוועקט, כאפען זיך אלע צושפרייטע און צווייהטע קלאווישען אויף און ציטערען און לאזען זייערע איכהר און קינות־מענער ארויס און עס הערט זיך דער קלאנג איבער גאנץ מצרים...

נישט געגלעט ווערט דער קלאוויש, נאר געדריקט...
והידים — די הענט, וואס דיהרען זיך צו — ידי עשו...
עשו שפילט!

37.

ק א פ א ון ה א נ ט.

האבען מיר זיך אליין, צו אונזער אייגענעם אומגליק, א ווער-
מעל, אויסגעטראכט:
„אין חבוש...“

„דער געבונדענער באפרייט זיך נישט אליין“, טוען מיר פאר
אלע אנדערע מיט מסירות נפש, און פאר זיך אליין זענען מיר אפ-
הענדיג, אהן ראט.

קאפ פעהלט נישט; אין קאפ פעהלט קיין געהירען נישט.
די הענט זענען אויך נישט אזוי קורץ, אויך נישט אזוי
שוואך.

איינס פעהלט:

קאמוניקאציע צווישען קאפ און האנט!

דער קאפ טראכט, די הענט אבער ווייסען נישט דערפון און
פאלגען נישט דעם קאפ און טוען דאס זעלבע, וואס נעכטען און
איער־נעכטען.

קאפ פעהלט נישט. ווי אין דער הגדה שטעהט: כלנו חכמים,
כלנו נבונים. און וויפיעל קעפ, אזוי פיעל עצות, אזוי פיעל פלע-
נער. עס איז נאך קיינמאל ביי אונז אזא גערעמעניש אויף פראג-
יעקטען נישט געווען...

אבער די פלענער בלייבען געדרוקט שווארץ אויף ווייס אויפ'ן

בלאט. די אידען שוועבען ארום נאקעטע אין דער לופט, און ווערען מיט מעשים טובים נישט באקליידט.

מיר האבען צו לאנג, גערנוויליג אדער גענויט, אין צווייערליי וועלטען געלעבט, און א בריק צווישען ביידע, און איבערגאנג. אין איין וועלט, אין דער גייסטיגער, האבען מיר „מיט'ן אטעם פון די לעפצען“ בערג אויסגעריסען און „איינס אינ'ם צווייטען גע-ריבען אין שמורעם!“ ווינט-מיהלען געשמעלט און אין גערויש גייסטיג-שטרוי געמאלען. אלץ נאך די מחות געשארפט, מחות, ווי בליצענדיגע חלפים באקומען...

און אין דער צווייטער — אומפרוכטבאר, אומבאהאלפען. אין דער וועלט זענען מיר דאס פוילע מיר, וואס ריהרט זיך נישט פון צווייג, ביז אלע בלעטער ווערען נישט אפגעריסען, און דערנאך ערשט קוקט עס זיך אום...

און דער אפטימיזם: משיח וועט קומען! משיח'ן מוז מען אבער ברענגען! און פאר'ן אמת'ען קומען פאלשע...

ווער איז נישט אונזער משיח געווען?

אייגענע — וואס האבען „געארבייט“ מיט קאפ און הארץ, אבער און הענט. סודות, תעניתים, השבעות — א ניי געוועב פון גאלדענע חלומות. און פ ר ע מ ד ע, וואס האבען אונז מיט ניצליכער מענשליכער ארבייט באשעפטיגט אבער נישט פאר אונז...

האט דער קעניג דעם מאגנאט באקעמפט, זענען מיר שויד אידען געווען.

האבען מיר שפעטער אין זכות פון גוטע, פיינע מאגנאטען געלעבט, האבען אונז טייל פון זיי אויף בוימער ארויף געיאגט און ווי פייגעל געשאסען. אנדערע האבען אונז זינגען אויסגעלערענט, דאס מהיפית-ליעדעל...

האט אונז שפעטער דער פרייער געדאנק מיטגענומען אין שטרייט מיט דער קירכע, מיט גלויבען און אבערגלויבען. גע-זיגט! באפרייט די וויסענשאפט פון אונטער'ן יאך פון גלויבען, די שולע — א וועלטליכע, די ערציהונג — א מענשליכע! און מיר זענען און ערציהונג געבליבען, פאר אונז אין די שולע פיללוייט, אדער גענצליך פארמאכט...

און וואס טוט מען מיט די באקומענע פאמענטען? אז אלץ — פארזיערט! האט אונז מיטגעשלעפט דער ליבעראליזם, די פאליטישע באפרייאונג, דאס באפרייען בעליהבת'ישקייט פון מאנאמעו-יאד, פון הערשער-אונטערדריקונג... א יושר! גע- גאנגען, געקעמפט, געזיגט און — די בעליהבת'ישקייט שטעלט זיך צו אונז מיט'ן רוקען. די בעליהבת'ישקייט באיקאמירט... דעמאקראטיזם...

דאס אידעאל — אמעריקא!

און דארט ערשט פארשפרייט זיך דער קאמאליציזם, און ווארצעלט זיך פון טאג צו טאג אלץ טיפער איין, און די אידען- ריינע האמעלען מעהרען זיך, און אונזער אָפגעזונדערטקייט וואקסט... אונזער קראפט אויך. נאך הערט מען שוין: פן ירבה, וועט מען באלד הערען: הבה נתחכמה! —

געהט א נייער משיח: דער פראלעטאריאט!...

וועט אמאל קומען משיח אין פאבריק אריין, דעם ארבייטער באפרייען, און וועט קיין אידישען ארבייטער נישט טרעפען!
— קליינגקייטען, ענטפערט די „קוזשניא“, „פארוואס נעמט מען קיין אידען אין פאבריק נישט אריין? פארוואס לאזט מען איר- דען נישט צו דער מאַשין? ווייל דער פויער פון דאָרף איז געזינ- מער, ארבייטזאמער, אונטערגעבענער, פאלגט, טוט אלץ און איז בייליגער! און דער שטראם פון דאָרף פלייצט אין שטאָרט אריין אלץ מעהר און מעהר!

„און נאך א שמערונג — שבת!“

„הויבט זיך אבער אן דאָס דאָרף צו אנטוויקלען, עס מעהרט זיך און באצאהלט זיך וואָס א טאָג בעסער די ארבייט אין דאָרף. דעם פויער וועט שוין נישט ציהען די פאבריק, דאָס דאָרף וועט נאך אַרויסציהען ארבייטס-הענט פון די שמעדת... דאמאָלט וועט אפען שמעהן פאר אידען די פאבריק! דאמאָלט וועט שוין אויך קיין רייד נישט זיין פון שבת!“

און אז משיח וועט קומען צופריה, איידער דאָס דאָרף וועט שלעפען מענשען צום אָקער פון שטאָרט, און איידער שבת וועט בטל ווערען?

לעבען איז א פראצעס פון קאמף אין אנטוויקלונג. ווער עס

וויל לעבען, מוז מיטמאכען אלע פראצעסען... אבער פארוואס און
 זיך פארנעסען?
 פארוואס, ווען מען דערמאנט זיך שוין, פאלגט נישט די האנט
 דעם קאפ?
 פארוואס אזוי אפהענדיג?

36.

פּוּרִים.

האַבען מיר אלערליי ימים־טובים. גוטע יאהרען — וועניג;
 גוטע טעג נאך פאראן!

האַבען מיר פארשידענע גוטע טעג:
 האבען מיר פסח זכר ליציאת מצרים! דער יום־טוב פון באַר־
 פּרדיאונג! קנעכט האבען פארשטרייקט! קנעכט האבען זיך
 אויפגעהויבען, פארלאזט דעם פלייש־טאג מיט דער בייטש צוואר
 מען און געלאזט זיך אין סטעפ, אין מדבר אריין; פריי ווערען, א
 פאלק ווערען, א לאנד בויען!

האַבען מיר שבועות — זמן מתן תורתנו!
 שטאלצירען מיר דאך נאך היינט מיט איהר; ווערט זי דאך
 נאך היינט פון שווארצען געוויסען אייראָפּאס באַזידעלט און באַר־
 שמוצט! נישט אומזיסט האָט דאָס מאַראַלישע פאַרזעהעניש דעם
 עהרליכען שפיגעל פיינט!

לעבען מיר דאך אין א צייט פון קריג. פרואווט, ניט די באַר־
 קאנישע פעלקער, ביי גאנץ אייראָפּא, וואָס מיט זיך אין קריג
 אריין, דאָס געזעץ פון קריג:

„באַלעגערסט דו א שטאָרט, די בויער אַרום האָ, נישט
 אויס; זיי זענען דאך קיין מענשען נישט, זיי זאלען קאָנען אַנט־
 לויפען פאַר דיר!“

דאָס געזעץ ווערט געגעבען אין מדבר, אין דער צייט פון

„ויסערויחנן“, אויפ'ן וועג פון קנעכטשאפט צו פרייהייט, פון גשן
צו פאלעסטינא...

נאך דאס לאנד נישט באקומען, און א „סאציאל-שטאט שוין
געבויט“...

נאך אין סטעפ, נאך אין ביידלעך געוואוינט, און די מענש-
ליכסטע אידעאלען געשאפען, געווייגערט זיך צווישען „אפס, כי
לא יהיה בר אביון“ און „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ“!
פייערען מיר די ביידלעך...

איז אונז ליעב אונזער ארעמע, פארווארפענע סוכה; נעמען
מיר אין איהר אויף אונזער אושפיוזן, די ליעבע געסט פון דער
ווייטער, ליעבסטער פארגאנגענהייט!

קומט נאך א ש פ ע ט ע ר און דעריבער שוין א האל-
בער יום-טוב... חנוכה!

דאס פאלק געפאלען, פארלאשען, צו אש געווארען!
נאך אינ'ם הויפען אש אין א פונק געבליבען; איז פון דער
טיפער נאציאנאלער באלידיגונג אויפגעפאכט געווארען, האט ער
אויפגעפלאמט, אין „בית יעקב“ געווארען פייער און יון — שמרוי!
— —

— א קליינע ארעמע אילומינאציע פאר'ן אלטען, גרויסען
וואונדערליכען זיג!

קומט אבער נאך צו — פורים!

דער יום-טוב פון — „זאגען“ און „נישט זאגען“!
אניט וואלט דער נם נישט געשעהען:

דער גורל איז אפהענגיג פון אחשורוש... און —

וואלט מדרכי נישט אויסגעזאגט, וואלט ער אחשורוש'ס
קלייד נישט געטראגען, אויף זיין פערד נישט גערימען!
וואלט אסתר י א א ו י ס ג ע ז א ג ט, וואלט אסתר זיך
אין איהר שטאם נישט פארליקענט, וואלט זי קינמאל קיין קרוין
אויף איהר קאפ נישט געהאט, וואלטען אחשורוש און המן אין איהר
געצעלט קיין וויין נישט געטרונקען...

און דאס טרויעריגסטע איז: אלע ימים טובים, זאגט מען,
וועלען כטל ווערען, נאך איין פורים וועט בלייבען!
דער יום-טוב פון „אויסזאגען“ און פארשווייגען!

און צום זכרון :
 דער יום-טוב פון מאסקען און פורים-שפילער...
 איז עס אין בלוט אריין !
 אויף „אויסזאגן“ שמעהט זעהר פיעל ! און דאס נישט אויס-
 זאגען, דאס פארלייקענען ?
 פאראן אין א גרויסער אידישער שטאדט א שולע פאר מייד-
 לער, פאר אידישע, דאס מעהרסט חסידישע מיידלעך, די מאמעס
 טראגען נאך שייטלען, די טאמעס — שמריימלעך מיט אמלעסענע
 קאפאטעס... קיין איינציג קריסטליך מיידעל. קומט אין דער שולע
 אריין א אידישער לעהרער און פרעגט :
 ווער קען אידיש ? ... ווער קען אלהיבית ? !
 אלע שווייגען !
 „אין אסתר מגדת !“
 דאס פארלייקענען איז אין בלוט אריין !

39.

אויך א סדר-נאכט.
 (א ווארשעווער הומארעסקע)

סיראמא (דארף איד אייד צוגעבען ; דער חזן אויף טלאמאצ
 קע) האט אפגעדאווענט ; עקסטרא צוריק געקומען פון ניריארק.
 — א שעהן ביסעל געלט פארדינט, — זיפצט נישט איין
 באיקאטירטער סוחר.
 — וואלט איד זיין האלן געהאט...
 אמעריקא ציהט נישט נאר ליטעראטען.
 סיראמא האט אפגעדאווענט.
 דער היימישער עולם רוקט זיך ארויס שטילערהייט. מען
 ווייסט נישט ווי אזוי צו זאגען. די פוילישע פאָרם פון ווינשען
 לכבוד יום-טוב, בפרט „וויעלקאנאץ“ — איז נאך נישט געפונען
 געווארען.

„ליטוואקעס“ פון דאס לעדען אויס די שול רוישענדיג:
 — גוט יום-טוב, גוט יום-טוב!
 דער היימישער עולם מורמעלט, נישט צופרידען:
 — ווי דאס רודערט...
 וו'דאמו באזשים — קיין דרך נישט...
 פאלט נאך איין א ליטוואק אויסצורופען:
 — לשנה הבאה בירושלים!
 איז שוין דאס געווען איבער דער מאס, מורמעלט מען אויך
 פויליש העכער; שוין אויסער דער שול, אויף די טרעפלעך!
 — אלץ פארכאפט... די גאלעווקעס... צינד — די שול...
 — און די הייפמ'אליי — קלאנגט זיך א צווייטער — אויפ'ן
 צמענטארזש... ער איז אויף קבר אבות געווען: „א ליטוואק ביי
 א ליטוואק“...

די לעצטע פאר:

א היימישער צילינדער, ווייסע קראוואטע, האנטשוה, פיין
 ראזירט, נאך אויפ'ן פנים, נישט זעהר יום-טוב'דיג, ווארט אפ
 אויפ'ן פלאץ א צווייטען (אויך א היימישער צילינדער, ווייסע
 קראוואטע, האנטשוה, א פיין צוקעממע בארד און אויפ'ן פנים אויך
 נאך נישט יום-טוב'דיג), וואס הינקט ערשט אראפ אויף א קוליע
 פון די טרעפלעך.
 — געהסט אהיים? — פרעגט ער — שוין אויפ'ן לעצטען
 טרעפעל, און, נישט דערהערט, עמוואס העכער:
 — געהסט אהיים, מאריץ?
 דער געפרעגטער כאפט זיך אויף, ווי פון א טרויער:
 — און דו, אינגאץ!
 זיי שמעלען זיך אפ א ווילע:
 — אהיים? וואס וועל איד טון אין דער היים? האסט א סדר,
 מאריץ?
 — אי... — מאכט מאריץ אוועק מיט דער האנט.
 — איד זאג, מיינער: גלייך געווען כאטש אביסעל מצות קויר
 פען, מעסט זי אפ מיט'ן אויגעל פון קאפ ביז'ן קרומען פוס:
 „וואס איז ביי דיר גלייך?“

- פּרוואו איד מיד: די קינדער צוליעב... זי געהט מיט די
 קינדער אין טעאטער אריין... שוין גענומען א לאזשע...
 — מיינע — ענטפערט מאריץ — האָט מיד געפרעגט, צי
 איד וויל דער לאַקיי זאָל אנטלויפּען, אז ער וועט דערזעהען מצות...
 — עבדים משלו בנו...
 זיפּצען ביידע אָפּ און מען שטעלט צוריק די פּראַגע: וואו
 געהט מען?
 — קום — איראַניזירט מאריץ — אויף די נאַלעווקעס, צו
 דער פּראַנצישקאנער... „כל דכפּין יתּי ויכול“, אפשר וועט עמיץ...
 — א ליטוואַק —
 — פּאַרבעטען צום סדר...
 געהען, געהען זיי דאָר שוין, אויס געוועהנהייט, צום טעאטער
 פּלאַץ צו.
 — נישט געדאַרפט זיך אויסציהען פון יענער זייט...
 — מען וואַלט אזויפיעל פון באַיקאט נישט געליטען...
 — האַסט פאַר יום־טובּ עפעס געליזט, מאַריץ?
 מאַריץ דריקט מיט די אַקסעל.
 זיי געהען ווייטער, שווייגענדיג, איבער דער סענאַטאַרען־נאַס.
 פאַראוים געהט א יונגערמאַן.
 — דערקענטסט? — ווייזט מיט'ן פינגער מאַריץ — אונזער
 אַדוואַקאַט!
 — אַנגענומען, פּראַוואַסלאַויע...
 — דער סודיא'ס טאַכטער צוליעב...
 זי האַט זיך אינ'ם פּאַרליעכט צום טויט. „ווילסט — זאַגט
 זי — וועל איד מיד מנייר זיין“...
 — היינטיגע צייטען...
 זיי דעריאָגען איהם:
 — דאָברי וויעטשור!
 — גוט יום־טובּ, גוט יאַהר! — ענטפערט יענער דערפרעחט.
 — פון ווען רעדסט עם אידיש, אַלבערט!
 — זייט כ'האַב מיד אַפּגעשווענקט...
 — צינד מעג ער! — מיינט מאַריץ.
 זיי קומען צו צו אַ טויער:
 — דאָ וואוינסט דו, אַלבערט?

- דא. קומט ארויף צו מיר...
 — נאך וואס?
 — איחר וועט קיין חרטה נישט האבען. מיין ווייב, ווייס
 איד, מאכט מיר א סורפריז אויף יום־טוב... וועט זיין פאר איד
 אויך...
 — א גלאז טיי וועט זיין?
 — און צובייסען אויך, אז א סורפריז...
 — א געבראטענער קוויטשער?
 — דאס גיט מען איד אין דערהיים. מען זאגט איד: קעל-
 בערענס, עסט איחר...
 נישט האבענדיג, וואס מיט זיך צו טון, געהען זיי. ארויפ-
 געקומען, לאזט דער אדוואקאט איבער אין קאבינעט, ער געהט אנט-
 זאגען, פרעגען, צי מען מעג שוין.
 זיי זעצען זיך און באמערקען אויפ'ן שרייבטיש פרישע בלד-
 מען און נייע בראנזענע וואצען.
 — בצלאף, — נאפט מאריין.
 — דער דיוואן אויך! — באמערקט אינגאנצ, — זעה: אס
 אשכחך ירושלים...
 — דאס האט מיין ווייב געקויפט... מאריע אנדעיעוונא —
 ערקלערט אלבערט צוריק קומענדיג.
 און שטארק צושמייכלעט:
 — זי איז אידישער פאר אייערע ווייבער...
 — אויף מיין וואמענמאכערס טאכטער!
 — און באלד — שלאגט זיי איבער דער ווירט — וועט זיין
 דער סורפריז. איד שטויס מיר, וואס עס וועט זיין... עס וועט
 זיין... עס וועט זיין — —
 אין דער רגע אבער עפענט זיך ראש די מיר פון עס־צימער. א
 שטראם ליכט פאלט מיט אמאל אין פארשאמענעם קאבינעט אריין.
 דורך דער ברייט געעפענטער מיר באווייזט זיך א בלאנדגעדעקט
 מער טיש... זילבער און קביסטאל... און פלעשער וויין.
 — מצות! מצות! — שרייט אויס אויסער זיך מאריין...
 — זעה, זעה, — קניפט איהם אינגאנצ אין דער זייט — א
 קערה מיט מינים —
 די בעל־הבית'טע קאט זיך דערווייל אין מיר געשטעלט:

— מילאסמי פראסים!
 און נאך איהר אלבערט:
 — זעצט איך, רבותים!
 נאכ'ן פארשטעלען די געסט, דערלאנגט זי איהם אז הגדה מיט
 רוסישער איבערזעצונג:
 — א מי סמאטרי, וו/פארדאקע לי! פראוועריי!
 — זעה נאך דעם גרויסען בעכער!
 באקומט מאריץ נאך א קניפ פון אינגאצ'ען — אויך א בצלא!
 — עטאָ — ענטפערט מאריץ אנדרעיעוונא — דליא פראָד
 ראָסא איליי... יעווא יא סטראשנא ליובליו!
 — א טיעפער — קידוש! — קאמאנדירט זי.

— — — — —
 אראפגעקומען זענען אינגאץ און מאריץ שוין שפעט נאך האל-
 בער נאכט און זיך איינס און אנדערען האלטענדיג. אז אויס-
 געשטערענטע נאכט.
 — אויבען פינקעלט! — מאכט מאריץ באנייסטערט.
 — ליל שמורים! מען שלאפט נישט! — פארטייטשט אינגאץ.
 און שטעלען זיך אָפּ נאך א ווילע:
 — איד זאג ריר, ער וועט אויסקומען; ער וועט זיך מגייר
 זיין —
 — אדער יא, אדער נישט, — ענטפערט מאריץ, און מיט א
 בליק צום הימעל:
 — נאך אזא יאהר אויף מיר, רבונו של עולם, סאך א וואוילע
 אידלעך דייענע משומדים זענען!

40.

אלטוואַרג און אלטערמימליכקיימען, וואהיין שיקען?
 וואַרשוי, ווילנא, פעטערבורג?

סיררויסיי:
 — אלטוואַרג!
 אונזער לעבענס-ליניע ברעכט זיך איבער. איין עפאכע מיט

אייהר גלויבען אין איהרע האפנונגען און חלומות אין אוועק, א נייע, נאך אהן גלויבען, מיט קוים, קוים אנגעצייכענטע געבעלדיגע האפ-
נונגען און צומישטע, צוקנוידערטע שאפטן-חלומות קומט אז...
זאל דאס פארגאנגענע נישט פארגעסען ווערען...
זאמעלט אלטווארג, אלטערטימליכקייטען פאר'ן מוזעאום.
ווארשוי האט, ווילנא געהט עפענען, פעטערבורג זאמעלט געלט אויף
א מוזעאום צו עפענען...

דער אויפרוף פון געוועהנליכען אלטווארג, פון דעם, וואס
האט נאך א ווערט אין מארק און נאך קיין ווערט נישט פאר א מר-
זעאום, פאלט.
וועניגסטענס ביי אונז :

מיט בעזימער באוואפענט, שטעהען די טויערען-הימער פאר
די טויערען אין די בעסערע גאסען, און לאזען קיין אידעל, מיט א
זעקעל איבער די מאגערע אקסעל געווארפען, נישט איבער דער
שוועל.

— באיקאט, הארציג-זשידיקעל, באיקאט! נישט געדארפט
זיך לאזען אנערדען און אראפ פון גלויבען וועגן... מיד ארט עם
נישט, דער בעל-הבית צירנט!...
פאר דאס, דער אינערליכער פ א ר ק ו י פ פון אלטווארג
שטיינט פון טאג צו טאג...

עס „ליקווידירען“ אזויערנאך די „געשעפטען“ די, וואס מוזען
צוריק אין תחום; מען פארקויפט, וואס מען קאן, פון ש ט ו ב.
פון ז י ד אראפ, דאס גאנצע אלטווארג...
און די, וואס מען טרייבט פון דארף...

וואס מוז פון וואלד און פעלד, פון אונטער'ן פרייען הימעל
צוריק אין שטאדט אריין, מיט א שמאלען הימעל-פאס, וואס איז
בער אייזערנע דעכער, און א געלער, געלער לבנה איבער עלעק-
טרישע לאמפען...

און די באיקאטירטע... די קרבנות, וואס ווערען גאנץ און גאר
פארברענט אויפ'ן מזבח פון דמאוסקי'ס פאטריאטיזם... און די
קרבנות פון דער שלעכטער צייט, פון קריג, נישט גערעמעניש, און
וואס איהר ווילט...

און צוזאמען מיט'ן געוועהנליכען אלטווארג געהען אין קויף
און פארקויף אויך די אלטערטימליכקייטען...

די לעצטע פארשאכערט נישט!

צווישען בעלהבת'ישקייט געפינען זיך „זאכען“, וואס האָר
בען קיין ווערט נישט אין מאַרק און זענען „אוצרות“ פאר אַ מו-
זעאום. די זאכען זוכט אויף!

זייט נישט פויל, זוכט אין אלע פאַרוואַרפענע ווינקעלעך...

אויף די אויווענס, — איהר האָט געקאָנט אמאָל אַרויפּוואַר-
פען אַ רעהרעל פון אַן אלט חנוכה־לעמפעל...

אויף די בוידעמס, אין די קעלער, וואו דער אויפגעקומענער
עושר האָט אַרויף אַדער אַראָפּ געשיקט די ספרים פון בלאַגעני פאַר-
מיענטשי דעם טאַטען, דעם זיידען, דעם עלטער־זיידען, מוטער,
באָבע און עלטער־באָבע.

עס האָט זיך אפשר דאָרט פאַרוואַלגערט אַן אלט טלית
ותפילין ביימעלע, אַ שמערנ־טיכעל, אַ ברוסט־טיכעל, אַן אלט
חלה־טישמעכעל...

זוכט, געפינט, שטויבט אָפּ...

און זענט איהר אליין שטומפּיג אויף דער עברי...

איז ביי אייך שעהן נאָר דאָס קלייד פון דער לעצטער מאַדע,
און דאָס מעטאל פון דער שטאַנצע, באַאַרבייט אין אַ מאַדערנער
פאַבריק, דאָן — רופט אַ מבין!

איהר וועט קיין חרטה נישט האָבען...

צווישען די אַלטע פאַרלעגענע, פאַרגעסענע, שטויב־געשפּייז-
טע און מילב־צופּרעסענע זאכען, וועלען זיך געפינען אוצרות פאר
אַ מוזעאום, פאר דער גרויסער מ צ ב ה פאר די ערשט נישט
לאנג, אין בלוט און צער אָפּגעגאַנגענע דורות...

און דאָס זענען געווען דורות מיט מעהר האַרץ און געהיראָ
און פאַרשטענדעניש פאר אידישער שעהנקייט! אַבוואָל פּרעמד אין
זיי געווען דאָס פּרעמד־נאַרישע וואָרט „קונסט“, וואָס דערמאָנט
פון פאַבריק און פאַרקויפט זיך אין קראָם.

אין די אַלטע אויסגעמעפטע שמערען־טיכלעך, אויסגעוועבטע
ברוסט־טיכלעך, פון דער זון אויסגעצויגענע געשטיקטע חלה־טיש-
טיכלעך און טלית־ און תפילין־בייטלעך, וואָס וואַלגערען זיך ביי
אייך.

און אין די אלטע פרוכת'ן, כסא-של-אליה-דעקען און תורה-
העמדלעך און גארטעלעך אין די חורבות פון שולען און בתי-
מדרשים,

שטעקט „קונסט“, שטעקט נשמה!

אין זיי האט, פילייכט, אייער באַבע, אייער עלטער-באָבע, —
פרומע, ריינע און ווירקליך שעהנע אידישע טעכטער, אריינגע-
שטיקט זייער שטיל-הייליגע ליעבע צו נישט געקאנטע חתנים, זיי-
ערע ווירקליך ריינע, ליכטיג-געבעלדיגע פרומע חלומות און האַפ-
נונגען; און די האַרציגע תמימות זייערס, זייער האַרציג-שטילען
גלויבען און צומרוי צום לעבען און צו גאט, דעם האַר פון לעבען —
זייער גאנצע פרומע, נאָאוינע, נישט נאָכגעמאכטע יונגערע-הליכע
„קונסט“!

און זאכען וועט איהר געפינען, פון האַלץ געשניצטע, פון
בלעך געבויענע, פון אייזען און קופער געשמידטע (זילבער און
גאלד האַט איהר שוין לאַנג אויף בראַד פאַרקויפט...) הענגעל-לאַמ-
פּען, חנוכה-לעמפלעך, שאַבאָשניקעס, מנורות, בשמים-שקעטאלעך,
אתרוג און צדקה-פּושקעס, אין וועלכע דער שטילער, וועלט-
פאַרגעסענער, זיך אַליון אומבאוואוסטער, לאַנגפאַרשטאַרבענער,
פרום-אידישער „קונסטלעך“, — אַהן דעם נאַרישען נאַמען, נאָר
בצאַל'ס אַז אייניקעל — האַט אַריינגעקריצט, אויסגעבויען אַדער
אויסגעשמידט זיינע, פילייכט נישט קלאַרע אָבער הויכע אידישע,
דאָס הייסט: רייז-מענשליכע און איבערמענשליכע און געטליכע
חלומות וועגען משיח און זיינע צייטען, פון וועלכע דער נביא האַט
גערעדט, און מיט וועלכע ער האַט דאָס פאַלק און דעם מענש גע-
טרייסט...

און ווען שטיקער נאָר, קלעפט זיי! שטויבט אָפּ, פּוצט אויס,
דאָס זענען, ווי געזאַגט — אוצרות!

און שיקט זיי...

יא, וואוהין שיקט מען זיי?

איד מיין:

נישט צום וואַרשעווער מוזעאום, אזוי לאַנג, ווי עס איז פאַר'ן
ברייטען פּובליקום געשלאָסען...

וויילענדיג, אַדער גענויט...

דאָס זענען „זאכען“ פון פאַלק, „זאכען“, אין וועלכע דאָס

פאלק האט זיינע חלומות פארפליישט, זיינע געטראכטע שעהנקייט
 מען אויסגעשמידט, אריינגעשטיקט, אין וועלכע ער האט זיין
 נשמה פארקערפערט, און — זיי געהערען דעם פאלק! זיי מוזען
 פאר איהם זיין אפען און פריי צו יעדער צייט...
 און נישט צום קאלטען פעטערבורג שיקט, אזוי לאנג ווי עס
 איז אויסער'ן „תהום“, אזוי ווייט פון אידישען אויגן...
 דאס מוזעאום וועט זיין פאר אונז פארשלאסענער, ווי דאס
 ווארשעווער. און דאס מוזעאום מוז זיין אונזער! פאר אונז אלע!
 נישט קיין מוזעאום אויסשליסליך פאר געשוואוירענע אדוואקאטען
 און קויפלייט פון ערשטער גילדע...
 ווי הויך עס זאל נישט קלאפען זייער אידיש הארץ, און ווי
 ווארעם עס זאל נישט שלאגען זייער פולס פאר אידען און אידיש-
 קייט אינ'ם קאלטען „מלוכה-צענטער“, אהין קומט נישט דאס
 פאלק און זיי — זענען נישט דאס פאלק!...
 זיי האבען געלט? און האבען גוטע הערצער צו געבען געלט?
 ווילען געבען אויף א אידיש מוזעאום?
 זאלען זיי געבען, נאָר בויען און עפענען א אידיש מוזעאום
 אין — ווילנא!
 עס איז א אידישע שטאָדט — „עיר ואם בישראל“. דאָס
 האַרץ פון דער אידישער ליטא — „ירושלים דליטא!“

41.

פ א ר ט ו ז י ל נ א.

ווען מענשען רעדען שוין די זעלבע שפראך, רעדען זיי דאך
 פארשידענע שפראכען. בפרט ביי אונזער דור הפלגה, אינ'ם
 מיש-מאש פון מענשען און אלערליי פלעצער און אלערליי תדרים...
 די זעלבע נעמען, די באגריפען זענען דאך פארשידען; די
 זאכען, וואס ווערען מיט די זעלבע נעמען באצייכענט, ווערען דאך
 פון יעדען אויג אנדערש געזעהען...

און וויפיעל אויגען, כפרט ביי אונז, ליידען אויף דאָלטאַניזם, און זעהען געוויסע פאַרבען לַגמרי נישט? לעזט אונזער פובליציסטיק און איהרע וכוחים! און איז אַ שלעכט וועטער, דאָס טעאטער יאַנג'ס אויספאַרקויפט און איהר האָט מיט'ן אווענט נישט וואָס צו טון, קומט אין „הומיר“ און הערט דיסקוסיעס...

נאר — צו דער זאך:

ווער, צום ביישפּיל, רעדט עם נישט פון — פּאַלק?
ווער פון אונז איז זיך עם נישט מקריב, כאַטש דריי מאָל
אין טאַג פאַר'ן פּאַלק? ווער מיינט עם נישט די ט ו ב ה — און
ווער רעדט עם נישט אין נאַמען פון — — — פּאַלק?
אַלץ איינס, צי דאָס פּאַלק האָט א נשמה, צי עם איז נאר א
גולם, צי עם האָט נאַציאָנאַלע אידעאַלען אָדער נאר א לערען מאַ-
נען, א משיח צי א קרופניק־פּאַלק. — — —
אַלץ פּאַלק און פּאַלק! א פול מויל — פּאַלק! און אז עם קומט
דאצן, האָט יעדערער זיין פּאַלק, זיין טייל פּאַלק, זיין פאַרטיי אָדער
זיינע לאַנדסלייט, וואָס זענען זיין פּאַלק, אָדער די יחידי סגולה
פון פּאַלק... רייכע לייט, אינטעליגענטען...

למשל:

איי אַן ארטיקעל וועגען מוזעאום האָב איד געזאָגט, אז א מור
זעאום דארף זיין „פון פּאַלק, פאַר'ן פּאַלק!“ און „אז דאָס וואָר-
שעווער מוזעאום איז פאַר'ן פּאַלק פאַרשלאָסען.“

דאַכט זיך, קלאַרע דבורים?

קומט עמיץ, וואָס האָט, באַשיינפערליך, א גאַנץ אַנדערען און
זעהר אז ענגען באַגריף פון פּאַלק און לייקענט מיר אַפ, פון א זייט,
מיט א קורצער אַנאַנס:

דאָס מוזעאום ביי דער אידישער געמיינדע אין וואַרשוי איז
אַפען צו צוויי שעה א טאַג, צוויי מאָל אין וואָך...

אַפגעלייקענט, און דאָך?

און דאָך איז דאָס וואַרשעווער מוזעאום נישט פון פּאַלק —
ער איז א מתנה פון א י י ז מענש, א רייכען, וואָס האָט זיינע
זאַמלונגען פאַרשענקט, און די א י ד י ש ע זאַמלונג — דער
א י ד י ש ע ר געמיינדע.

נאָד אַ חסד !

און די געמיינדע האָט די מתנה אָנגענומען און פאַר איהר אַ צימער אָפּגעטוילט.

צום פּאָלק עס זאָל פאַרגרעסערען די זאמלונג, האָט זיך די געמיינדע נישט געווענדט; אַז עס ווערט געעפענט אַ מוזעאום, נישט צו וויסען געט אַן דעם פּאָלק.

ווילענדיג (ווי איד האָב געגעבען אָנצוהערען) אָדער נישט ווילענדיג — אויס פּחד פאַר אַן עיז־הרע פּון דרויסען, צי איז דער פּחד באַרעכטיגט אָדער איבערגעטריבען, — סיי ווי סיי און דער־וויל וועניגסטענס —

איז דאָס וואַרשעווער מוזעאום נישט פּון פּאָלק און נישט פאַר'ן פּאָלק; עס האָט דעם פּאָלק גאַרנישט צו פאַרדאַנקען, און עס האָט פאַר'ן פּאָלק נישט קיין פּלאַץ און נישט קיין צייט... עס איז דאָר לעבערליך: אַ צימער, צוויי שטונדען אַ טאָג און צוויי מאָל אין וואַך, און אויך ביז אַהער — בּס ו ד... צינד אַ קליי־נער אַנאָנס, אַ שטי־לער, אַ באַשיידענער... צום — אָפּליקענען !

בלויב איד דעריבער ביי דאָס מייניגע:

אויב „פּון פּאָלק, פאַר'ן פּאָלק“, איז נישט פעטערברונג, נישט וואַרשוי, נאָר — ווילנא !

גיט פּלוצלונג בעל־מחשבות אַ פרעג:

— פאַרוואָס נישט ירושלים ?

— פאַרוואָס ירושלים־דלימאָ און נישט דפּאַלעסטינא, דאָס

אַמ'ע ירושלים ?

פאַרוואָס איז לאַקאַל פּון צדקה־גדולה און נישט אין בית־

נאמן פּון דר. כאַזאַנאוויטש ?

— האָט דען דר. כאַזאַנאוויטש געמיינט דוקא ספרים, און

נאָר ספרים און נישט —

און רעכענט מיר נאָד מיט אַן אַריסטאָקראַטישער גרימאַסע

די שטערענטיכלעך, ברוסט־טיכלעך און אַנדערע שעהנע זאַכען

פּון דער באַבען און דער באַבעס־באַבען...

די גרימאַסע מאַכט נישט אויס, אָבער אַ קאַצענ־שפרונג איז

עס.

אַ קאַצענ־שפרונג פּון פּאָלק צו נאַציאָן, פּון אַ פּאָלקס־מוזע־

אום צי אַ נאַציאָנאַלען מוזעאום...

פאנטאזיע פעהלט מייר נישט, פון קבוץ גלויות חלומ'ט זיך אפט, אבוואָל אויף אַן אַנדער שטייגער, און צוצויגען ווערט מיר ארץ-ישראל, צוצויגען...

אבער גערעדט האָב איך צופעליגער־ווייזע וואכענדיג: וועגען אַ מוזעאום פאר'ן פּאָלק דאָ אויפ'ן אָרט. צוצוקומען, אָהן אַן אויסלענדישען פּאַס.

נישט גערעכענט דערײַבער אַנדערע לענדער, מיט אַזוינע שטעט, ווי פּאַריז, לאַנדאָן, ווין, בערלין און זייערע מוזעאומס. אויף מתנות פון נדבים אויף די פּאַרמאַכטע, ממש פּאַרמאַכטע... און מיר שווינדעלט פון פּאָלק ביז נאַציאָן, פון מוזעאום איז פעטערבורג, וואַרשוי אָדער ווילנאַ, ביז אַ נאַציאָנאַל־מוזעאום איז — ירושלים...

איד האַלט נישט דערביי...

אָב — אַ קליינע פּראָגע:

— ווי וואַלט אויסגעזעהען, וואָס פאַר אַ פנים וואַלט געהאַט אונזער יונגע, ערשט פּריש־געבאַקענע אַלמערמימליכקייט דאָרט... ביי דער כּותל מערבי? ביי די קברים פון מלכים און נביאים? ביים לבנון?

מען האַט גערעדט פון אַ מוזעאום פאַר אונז, דאָ אויפ'ן פּלאַץ! פּאַר'ן פּאָלק אין תּחום, און פאַר זיין יונגען קינסטלער, וואָס קאַז זיך און זיין אינערליכקייט נישט געפינען און וועט אפּשר אין מוזעאום טרעפען אַ הימישע ליניע, אַן אייגענס, עפעס אַ האַרציגס און עס וועט עפעס אין איהם אויפטויען... און איד מוז בלייבען ביי מיינעם:

אויב מען האַט צו וועהלען צווישען „א ו נ ז ע ר ע“ שטעט, איז נישט פעטערבורג, וואָס איז אויסער'ן תּחום, נישט וואַרשוי, וואו אַידישע עפענטליכקייט איז, ווי מען דאַרף, נאָר כּמעט ווי אוממעגליך, נאָר —

— ירושלים דליטאַ, נאָר — ווילנאַ.

42.

ב ם ז ן ל ט ן ב ה...

איך געה פריה שלאפען, — איך אנטלויף פון די אַווענטגאַ-
סען, וואס זענען פול מיט פערפום און שווייס, — און שמעה פריה
אויף, און לויף אין גארטען אריין פריה, דעם פריהלינג צו געניסען,
דעם יום-טוב, דעם יום-טוב פאר אלע —
טרינקען לייט מינעראל-וואסער...

אז אפגעלעגענע אליי, די בוימער — צוגרינט און צובליהט.
און פריש באגאסען. ווי די פרישגעצוואנגענע כלה-מיידלעך, וואלט
מענדלעלע געזאגט. שרעקיגע טרערען-טראפפען הענגען און ציטערען
אויף די לאנגע בלעמער-ברעמען... א ווינטעל וועקט זיך, פליהט
דורך, גיט, אינ'ם דורכפליהען, א גלעט... אין געוויסע יאהרען —
דער איינציג... נאטירליכער.

אויף פלאט-פוס-בלעכלעך, דאך שפאצירט זיך לייכט. דער
יום-טוב טראגט, דער ווירקליך גרינער יום-טוב. די פיס פארגע-
סען זיך און ווילען אונטערטאנצען.

שטיל, אויך אין דער הויך. אין מיט שמאדט נעסט צווישען
בלעמער אויף צווייגען קיין פויגעל נישט.

דאס הארץ זינגט. עס פארגעסט זיך אויך וויפיעל דער זייגער
איז, און צוזינגט זיך...

פארבלאנדזשעט אין דער אליי אריין א וואסער-טרינקער...
א באקאנטער.

א געל פנים — א שלעכטער מאגען... אין דער האנט א גלאז,
אין גלאז א רעהרעל; ביטער-וואסער טרינקט ער.

ער דערזעהט מיד, און כאפט מיד אן ביים אקסעל, דערנאך
ביים לאץ, און צולאכט זיך. די קליינע אויגעלעך פינטלען, דאס
געל פנימ'על שיינט, דאס בייכעל ציטערט, דאס רעהרעל אין גלע-
זעל קלינגט, און די אפגעבלאקירטע ליפען:

— כיי-כיי! און כיי-כיי!

די צייטונגס-סקאנדאלען מיינט ער.

— עפעס — זאגט ער — איז צו שאנדע אין אייער דעניש

קעניגרייך. צושרויפט זיך די זיבעטע מאכט. די מאַשין שרייט!
קנאקט!

און ער רעכענט מיר אויס דעם על־חטא פון דער ליטערארי־
שער צייטונגס וועלט:

— צוויי שוועסטער — צוויי לאדזער צייטונגען... כײַכײַ!
צוויי מאַרק־אידענעס ביי פייער־מעפּ! שרייען זיך איינער דער
אנדערער דעם אמת אין אויער אַרײַן. קהל זאַל הערען... און לאדן
קײַכט!...

— לאדן! — וויל איד מבטל זיין.

— און דא איז בעסער? די היגע ערציהער פון פאלק — פײַר
נער? מיט א בעסער באנעמען?

און ער זאגט מיר נאך די סטאטיסטיק פון „הזמו“ וועגען א
צייטונגס־אַרטיקל.

א רעליגיעזער פילאזאף און — אכט און אכציג מאָל גנב,
נישט, חלילה, זילבערנע לעפעל... געדאַנקען; שטיקער גאַנצע פון
צייטונגען און ביכער געשלעפט... זעכציג מאָל „עם־הארץ“... שתי
פעמים ח"י...

ער פאַרפלייצט מיר מיט ציפערען...

וויל איד איהם איבערהאַקען:

— פאַראן דאָר.

ער ווייסט! און לאַזט מיר צום וואַרט נישט קומען.

— פאַראן ערנסטע און עהרליכע... א גאַנץ קלייזעל אוינס...

כײַכײַ!

— זיצט דאָס קלייזעל — כײַכײַ! און — גענעצט!

און דער עולם ארום קלייזעל — גענעצט... מייער אפּענע.

זוי ביי געפאַנגענע שליען... רוקט זיך דער עולם ביסלעכווייז אַפּ.

עס ווילט זיך גענעצען... די באקען קאַנען אַרויס פון די געלענקען...

וויל דאָס קלייזעל דעם עולם פאַרהאַלטען. קלערט מען: ווי מאכט

מען זיך אינטערעסאַנט? מיט אינטערעסאַנטע אידעען? וואו נעמט

מען זיי? א טרוקען יאָהר, א שלעכט גערעטעניש... כאַטש לאַכענדיג

דיג מאַכען... אבער ווי אַזוי? קלערט מען ווייטער. קלערט מען:

וועמען גיט מען היינט א שנעל אין נאַז? ווער לויפט, מען זאַל

איהם אונטערשטעלען א פּוס און — איז בלאַטע אַרײַן? ! און מען

קוקט זיך אום, אפּשר דרימעלט ווער? וועט מען איהם מאַכען א

פאנפע! ווער האט זיך פון חברה אפגעווענדט, אפשר קאז מען
איהם עפעס אנהענגען אויף די אקסעל? —

און געפינט מען נישט, ווערט מען ביזן, ווערט מען גאלג.
קריצט דאס קלייזעל מיט די ציין. קלערט מען ווייטער, שוין מיט
די ציין קריצענדיג: וועמען געבען א שטאד אין א ריפ? אדער א
ביס? וועמען אפרייסען כאטש א שטיק פאלע? אויף וועמען
כאטש א ביל טון? מאכען: וואר, וואר, זאל מען מיינען... איד
וויל נאכקלערען, וועמען ער מיינט: ער לאזט נישט קלערען: —

— כירכיכי! א פראצעס וועט זיין, אן אינטערעסאנטער
פראצעס! דער רעליגיעזער פילאזאף האט באליידיגט דעם טעאָר
טער־קריטיקער... דער מוז זיך פארטיידיגען... זיין עהרע באַ
שיצען: מיט ווערטער — אוממעגליך. דער רעליגיעזער פילאזאף
האט אלע ניין מאס רייד און א גרויסען טייל פון דער צעהנטער... און
אין די אויערען — וואַטע, רעליגיעז־פילאזאפישע, פעסמע: וואס
געהט איהם אן, אז יענער רעדט? נישט ער, נישט זיין עולם הערט.
מוז ער קלאגען אין געריכט. וועט זיין א סצענע. א באליע וועט
מען אויפשטעלען אין זאל, א גרויסע, און זיי ביידע וועלען צו־
טרעטען, און איינער וועט וואַשען בריש גליה דעם צווייטענס שמור
ציגע וועש... כירכיכי! כירכיכי!

דאס געלעכטער האקט זיך דאך אפ. איבער'ן געלען פנים
ציהט זיך אן אומזיכערער שאַטען. — און אפשר וועט נישט
זיין אינטערעסאנט... ער וועט זיין א קלוגער, נישט איינגעבען
וועגען א שמר־בלבול, יענער זאל נישט פראווען אויסוויזען, אז
ער האט געזאגט אמת... נאר גלאַט: טי מעניא רונגאל! און זיין
באליידיגט! יא אמת, נישט אמת, דו האלט ס'מויל! און האסט דו
נישט געהאלטען, געה, מעלך די קאזע... —

צו מיין גליק, האט זיך מיין מינעראל־וואסער־טרינקער דער־
מאנט, אז עס איז צייט צום צווייטען גלאַז ביטער־וואסער.
ברוך שפטרני!

אפגעהענדיג, דרעהט ער זיך דאך נאך איין מאַל איבער און
שרייט מיר צו:

— איהר פארלירט דעם כבוד און אייער ווארט, דעם קרעדיט!

פריץ!

אײַ טראַג מיך אָפּ איז אַ נאַך שטײַלער ווינקעלע, איז אַ נאַך
ראַמאַנטישער: פון ווייטען ווינט זיך אַ שטיק וואַסער-גלאַנץ...
ווייסע שוואַנען-פּלעקען ציטערען... איז דער הויך — אַ שטיקעל
הימעל, צוריסענע וואַלקענדלעך, ווי שטיקער וואַטע.
און אײַד זעץ מיך אויף אַ באַנק און טראַכט:

— גב זו לטובה!

זאַל מען פאַרשפּילען דעם כבוד, פאַרלירען דעם קרעדיט!
ביידע זענען שענדל'יך!
שרייבער האַט מען ביז אהער באַהאַנדעלט, ווי מען פּלעגט
באַהאַנדלען פּרויען — נישט מען שוין ד.
העכסט ראַמאַנטיש: אַרער שדים, מדער מלאכים! נישט
מענשען!

ראַמאַנטיש:

מיט קיין מענשליכער מאַס נישט געמאַסטען.

נישט געפּרואוּט פּאַרשטען; געליקענט אַדער
געגלויבט!

מען האַט צו פּרויען און שרייבער קיין מענשליכע באַציהונג
נישט געהאַט. אויף יענער זייט פון גוטס און שלעכטס געשמעלט,
ווי דעם אַקטואַר, ווי דעם טענאָר... קיין ערנסטע באַציהונג;
אַבער פון צייט צו צייט געפאַלען איבער'ן האַלז! אַהן לעבענס-
באַציהונג, געפויפט אַדער בראַוואַ!

און דאַס געדערקטע וואַרט האַט מען פאַרהייליגט,
פאַרגעסען, און עס איז שוין נישט דאַס געשריבענע, פון סופּר נאַך
תבילות געשריבען! און עס איז פון סטערעאָטיפּ אראַפּ, סתורה
געדערקטע!

פאַראַן אין מאַרק דאַס געזאַגטע וואַרט, האַט מען אויפגע-
הערט איהם צו גלויבען, קלינגער געוואַרען; פאַראַן ליגנער, און מען
לייגט צוליעב כבוד, צוליעב ברויט, צוליעב אַנדערע אינטערעסען.
האַט מען זיך פון געזאַגטע וואַרט באַפרייט. קענען געזאַגטע וואַרט
קריטיש געוואַרען. עס העלפט קיין שבועה נישט, קיין עהרען-
וואַרט!

דאַס זעלבע מוז געשעהען מיט'ן געדערקטע וואַרט.
עס איז סחורה, און סחורה קאן זיין גוטע און קאַן זיין
שלעכטע...

שרייבען איז די קונסט שעהן צו מאכען, און שעהן קאן געד
 מאכט ווערען די עברה, ווי די מצוה... שרייבען איז קונסט, זיך
 אין פרעמדען הארצען אריינצושלייכען, אבער אזוי מיט א שלעכט
 טען, ווי מיט א גוטען מייז... שעהן איז די פ א ר ס, די זאך
 אליין קאן זיין נישט-וואר און זינדיג, ווי ריין און וואר...
 זאל פלאצען דער קרעדיט פון געדרוקטען ווארט מיט'ן כבוד
 פון שרייבער און — זאל מען אונז באהאנדלען מען ש ל י ד !...
 גם זו לטובה!
 וואס מעהר — סקאנדאלען!

43.

נאך א ווארט (דאס לעצטע, זאל זיך די וועלט איבערקערען!)
 וועגען „אונזערע“ סקאנדאלען.

זעלבסטפארשטענדליך האט אמעריקא, געוואר-ווערענדיג פון
 פראצעס צווישען טעאטער-קריטיקער און רעליגיעזען פילאזאף,
 ש ו י ז ארויסגעשיקט איהר קארעספאנדענט. אפּווארטענדיג דעם
 פראצעס, באטראכט ער דערווייל אונזער זיבעטע מאכט און
 שרייבט קארעספאנדענציעס... אמעריקא קוועלט! דאס געלע אמע-
 ריקא! באזיגט דאס טעאטער, ווי א דבוק אריין אין דער ליטערא-
 טור, — „מיר פייפען אויף אייראפא!“

די לעצטע קארעספאנדענץ גיב איך איך איבער ווארט ביי
 ווארט, אזוי שרייבט ער:

פאראן אין יוראפער ווארשוי א צייטונג, מאכט זי קיין ביזנעס
 נישט, ערנא: די עהרליכע צייטונג...

עס איז א דרייבונד פון: ראדיקאלעכע, דעמאקראטיזם, און
 — ע ה ר ל י כ י ט; מאכט קיין ביזנעס נישט!

געפיהרט ווערט די צייטונג פון א פיער-קעפיגען אדלער, די,
 פיער פאר פיס — ארומגעבונדען מיט א לענטע! אמאל געווען
 אן אויפשיפט, א גאלדענע: „ראדיקאל, דעמאקראטיש און עהר-“

ליד, היינט אפגעריבען. די קעפ פריי! געווען מעהר. פון צייט צו צייט ווארפט מען עמיצען ארויס, קלענער דער עולם, שענער די חתונה. זוכט זיך יענער זיין ארט, וואו א ווארט צו רעדען, זיפצט מען: מען פארלאזט אונזער ארעם עהרליכקייט. ווי געזאגט: גע- בליבען פיער, דער „פיערקעפיגער אדלער“! איד וועל זיי איד אויסרעכענען אויף די פינגער (איינער וועט בלייבען!) : א קאדעט, — איינס! א מארקסיסט — צוויי! א ציוניסט — דריי! און א מעריטאראליסט (מען זאגט אין זיין אייגענעם נאמען: לשם ספארט!) — פיער!

נישט קיין בלאף!

איד קום אריין, די געבונדענע פיס — אונטער'ן טיש, די קעפ, ווי געזאגט, פריי אין דער לופט;

איד קוק מיר אום — חושד...

אויף די ווענט — א גרויליכע טויטקייט.

— אבער נישט געל! — רופען פיער מיילער פון פיער קעפ.

— אבער, אהן פארב?!

— איז אהן פארב!

— האט יעדער קאפ, ווי אנגעצייכענט, זיין מויל, האט יעדעס

מויל זיין אינסטרומענט. נעמען זיך די מיילער צו דער ארבייט.

בלאזט יעדעס מויל אין זיין אינסטרומענט אריין זיין מעלאדיע...

בלאזט יעדעס מויל עהרליך, געטריי, לשם שמים, לשם מצוה, לטובת

הכלל 'אין ביונעם מאכט מען נישט...)

אלץ צוזאמען — (איד מאך די אויערען צו, די פייקלער

פלאצען) — א קאקא-פאניע! א שעטנז-כלאימ'דיגע...

לעגען זיי די אינסטרומענטען אוועק און אלע פיער מיילער

שרייען אויס מיט אמאל:

— ניין!

א פיער-פאכיגער, צוזאמענגעשלאסענער: „ניין“, מיט א ברום

און א בליץ פון א ביזו אויג; „ניין“, א הארט-מתנגד'יש-שולחן-

ערוד'דיגער, פארשטעהט זיך לויט'ן ערפוכטער פראגראם; „ניין“.

עפעס א מין בדיחיד'יש-אריסטאקראטישער, „פון צווישען די ציין

געזייערט.“ און גלאט „ניין“, א וואויל-יונגערישער, מיט א

קוויטש...

פרעג איד, להכעיס:

— און וואס, יא?

— נישט דא, זאגען זיי, קיין „יא“!

אויף וואס עס איז פאר א „יא“ איז לכל הפחות איין קאפ
נישט מסכים (די אומגאנגס-שפראך — האלביהעברעאיש) און מיר
געהען (אייגענטליך: זיצען) ווי איהר זעהט — צוזאמענגעבונדען.
איז ביי אונז אלץ: ניין און ניין... פרעגט, וואס איהר ווילט!

פרעג איד אומישנע:

— ארץ ישראל?

— ניין!

— א טעריטאריע?

— ניין, ניין!

— דא א סיים?

— ניין!

— איהר האלט פון פעטערבורגער בעלי-טובות, פון קאוונער

צוזאמענפאהר, פון יק"א, יט"א...

— ניין! ניין! ניין!

פאלט מיר איין צו פרעגען:

— פון אטלעט ווילדמאן?

— ניין! „פייט“ נישט פרייטאג-צורנאכטס!

— פון אש"ס „מערי“?...

ווערט דאס בוד, אפנים פון „פיער-קעפיגען אדלער“, אינ'ס

דרייבונד, אויף טויט פארשוויגען. מ'הסתם אויס ע ה ר ל י כ

ק י ט. דער „עולם“ ענטפערט נישט, די מיינער פארמאכען זיך,

און פיער פאר הענט כאפען זיך פלוצלונג צו פיער שערען...

— אונזערע קארעספאנדענטען! מיר מאכען קיין ביזנעס

נישט...

— און פון וואס — פרעג איד — לעבט איהר?

קווענקעלט מען זיך אביסעל, דאך ענטפערט מען:

— „פון זכות אבות“... פון „אמאל איז געווען“...

און — פון צופעליגקייטען. אט, זעהט, — אפענע פענסטער,

זומער-לעב, א ווינטעל בלאזט, פליהט אמאל אריין פון די ארומיגע

ווינט-מיהלען אביסעל דונסט, קנעט מען מיט ניכטערען שפייעכץ

און מען באקט ביים קאלטען אויווען, אמאל מען ברענגט אין הויף

אריין מולטערס צום פלומפ, כאפט מען אביסעל אויסקראצעכץ...

איד האב פארגעסען אייד צו זאגען, ווי די „קארעספאנדענץ“ הייסט. א דרייגארענדיגען טימעל האט זי, מיט פיער-ארשינענדיגע אותיות:

ווארשעווער סקאנדאלען —

צי דלות מאכט פסלות

אדער

דער שטילסטער און הימעל־שרייענדיגסטער סקאנדאל.

און איד זאג ווייטער: גם זו לטובה!
 זאל דער אידישער ליטעראט פארלירען זיין האנער, דאס גער
 דרוקטע ווארט דעם קרעדיט!
 זאגט אבער די דעמאקראטישע צייטונג: דאס איז די שטימ
 פון גאס, כאשמעטיגט פון פאעט!
 ליעבע, ליעבע מאדאם!
 פאר'ן פאעט — מערסי!
 א גרויס ווארט — לאו כל אדם זוכה!
 פאעט, דאס איז דער כהונדול אין יעדען ליטערארישען בית
 המקדש...

בין איד אבער נישט שולדיג, וואס אונזער קליין־ליטעראריש
 בית־המקדש'ל איז, בנוגע צו א ר ב י ט, אזוי ארעם איז מע נר
 ש ע ז, ומקום שאין אנשים, כהו גדול צי ניין, מוז מען אויפהויר
 בען די פאלעס, פארקאשערען די ארבעל, כאפען דעם בעזעם און—
 אויסקערען...

און בנוגע צו דער גאס: —

די גאס האט ר ע כ ט, מאדאם!

און דאס רעכט האבען „מיר“ איהר געגעבען, „מיר“, די עהר
 ליכע, די שער־ארבייטער, „ניין“—זאגער און טערטעל־מערטעל־שפיר
 לער... ווארים — די גאס איז דערווייל געוואקסען... אונז — דער
 וואקסען... זי דארף זיך אויף די נעגעל נישט שמעלען, דעם קאפ
 אראפבויען וויל זי נישט, קוקט זי אונז גלייך אין די אויגען אריין...
 מיר וועלען ווייטער שפילען טערטעל־מערטעל און ארבייטען
 מיט דער שער און די גאס וועט אונז א י ב ע ר ו ו א ק ס ע ז און
 אנהויבען קוקען פון אויבען אראפ...

און א קול האט זי... זי קאן אויך דאס מויל עפענען, און א געשריי טון:

— פאשאל וואו...

און איידער אזא הארב ווארט צו הערען, פאלגט מיד, בא-
פרייט די פיס פון דרייבונד... שטעלט אייך אויף, איינער צום
צווייטען מיט די אקסעל, א קארעי מאכט, אייער הערליכקייט לאזט
אין דער מיט, און איהר ווענדט אייך מיט די פנימ'ער יעדערער אין
זיין זייט אריין און שפיצט די אויערען...
און וועט איהר דעהערען, אז אייער שוואכע, אויסגעוונגענערטע
עהרליכקייט קאמאנדירט:

— מארש!

צוגעהט אייך, יעדערער אין זיין וועג...

אין מיינט נישט, אייער שונא רעדט. אויך אז עהרליכער, לכל
הפחות „אויך“, אבוואל אז ארויסגעווארפענער...
און איך בין נישט, ווי חבר סקאנדאליני מיינט. איך בין איי-
נער פון די ב—נ—יך ב—נ—יך... קאן מען אבער נישט בויען.
בין עס ווערט נישט אפגערייניגט דער פלאץ.

44

פ ר ט ו כ ל ל

די באציהונג צווישען פרט וכלל, צווישען דעם איינצעלנעם
און דער נאציאן, איז ביי אונז א גאנץ אנדערע, א גאנץ פארקער-
טע, ווי ביי אנדערע פעלקער.

דאס איז אויך איינע פון די פארמען, אין וועלכע עס גיסט זיך
אויס אונזער נאציאנאלע טראגעדיע.

די טראגעדיע פון א נאציאן, וואס האט איהרע אידעאלען נאך
נישט אויסגעלעבט און קאן פון סצענע נישט אראפ, און האט נישט

די פיזישע קראפט די אידעאלען אין לעבען אויסצופיהרען, און מוז זיצען מיט פארלעגטע הענט ביים ים, און ווארטען אויף זונען־שיין... די טראגעדיע פון א פאלק מיט א מאַקסימום פון מענשליכע אידעאלען, ביי דעם מינימום פון מאכט, זיי צו פארקערפערען! וואס מוז ווארטען אויף פרעמדע הענט און לעבט „דערווייל“ (איהר קענט דאס שפאר שטיק אייביגקייט!) צווישען הערש' און אייפער־זיכטיגע מעהרהייטען פון אנדערע פעלקער...

איז אונזער כלל, וואס אידעאלען אמבאלאנגט דער העכער־טער, זענען אבער די אידעאלען — נביא'שע חלומות, נאקעטע נשמות, אָהן פֿלייש, ביינער אָהן בלוט. איז דער זאמען פון די אידעען אין דער ערד נישט געפלאנצט, אלץ נאָר דער שפיל פון די לייכטסטע ווינטלעך אונטער'ן הימעל.
און דער פרט?

דער פרט, דער איינצעלנער איד, מוז, נישט טעאָרעטיש, נאָר פאקטיש און פראַקטיש לעבען! ווירקען, און דאָס לעבען צו דער־האלטען אין דער פרעמדער, און ווער ווייסט, ווי לאנג נאָר אין פרעמדער סביבה! בויט ער אין באַשטענדיגען גלות מצרים פתום ורעמסס פאר פרעה, קלייבט אליין דאָס שטרוי און זיפצט: אולי ירחם...

לעבט מען אין קנעכטשאַפט.

מאכט די קנעכטשאַפט נידעריג...

רייסט זיך אין פֿלייש, אין בלוט און אין דער נשמה אַרײַן...

אָזוי די, וואָס מישען זיך מיט די כלים א ו י ב ע ו, אָזוי

די, וואָס ט ו ע ז ע ס א ו נ ט ע ז...

ביי אונז איז דער פרט נידעריגער פאר'ן כלל. אומענדליך ניד־

דעריגער. ביי אנדערע — פארקערט! איבעראל איז דער פרט העכער, בעסער, מאַראַלישער פאר'ן כלל...

דאָס איינצעל־לעבען פאלט אונטער דער געזעלשאַפטליכער

מיינונג, דער אויפזיכט פון פּאַליציי און געריכט; נארמירט זיך

לויט אלגעמיינע, נאַציאָנאַלע, קלאַסישע אָדער באַרופֿס־נאַרמען פון

מאַראַל... פעלקער אבער און שטאַמען באַוועגען זיך פריי! האַבען

איבער זיך קיין אויפזיכט פון קיין אויבערהאר! דייטשלאַנד האַט

מורא פאַר גאַט. אָבער גאַט ווערט צוגעשניצט לויט די דייטשע

אינטערעסען. ער ווערט פארהיימישט, וואוינט רוהיג און שטיל
אין דער נאַציאָנאַלער קירכע...

פעלקער אין דער יוגענד זענען נאך ראַמאַנטיש! רעדען ווער
גען מענשליכקייט און מענשליכער גערעכטיגקייט, פון מענשליכער
קולטור! עלטער און פראַקטישער געוואָרען. דער
ערשטער, וואָס האָט דעם דורכזיכטיגען שליער, וואָס האָט נאָר
פאר גאנץ קורצזיכטיגע אויגען פארשטעלט דאָס אמת'ע פנים —
צראַפּעריסען, אין געווען — ביסמאַרק. דער זשעני פון ניינ-
צעהנטען יאָרהונדערט.

ער האָט זיינע רעכטע אויפ'ן אייזען געלעגט און גע-
זאָגט: דאָס איז מיין רעכט!

פעלקער-רעכט איז — זייער פיזישע מאַכט, די פּויסט. דער
קריג ווערט פאַרעדעלט, דער רויב ווערט פאַטריאַטיש... און צווישען
אין איידעלען און פאַטריאַטישען אַקט און א צווייטען באַקומט דאָס
פּובליקום ליכט, און הינטער די קוליסען ווערט געפיהרט שווינדעל-
געטריבען פאַליטיק! ווי אומענדליך אומשולדיג זעהט געגען דעם
אויס דער איינצעלנער „בירגער“, ווי ריין און מאַראַליש זיין פרי-
וואַט'לעכען!

שליסט אויס די פאַרבּרעכערישע נאַטור — דאָס אומגליק,
וואָס בויגט זיך און ברעכט זיך אונטער דער לאַסט פון א פאַרבּרע-
כערישער ירושה... שליסט אויס דעם צוגעהויבענעם, דעם נאָך אַלץ
געזעלשאַפט און נאַרמע מאַגנאַט, וואָס האָט זיך איבערגעלעבט און
ווייל מיט געוואַלד איבערלעבען זיין פיזישען און מאַראַלישען אונ-
טערנאַנג...

שליסט נאָך אויס דעם, וואָס די געזעלשאַפט אַליין האָט, צו-
ליעב איהרע פאַרשטאַרטע נאַרמען, ערנידעריגט, אראַפּגעלאָזט, גע-
שליידערט און נטער זיך, אין אַפּגרונט אַרײַן פון פינסטער-
קייט און פאַרבּרעכען, —

שליסט דאָס אַלץ אויס, וועט איהר באַקומען דעם דורכשניט
ליד-מאַראַלישען בירגער! וואָס זיין עהרע איז — זיין וואָרט צו
האַלטען, עהרליכע מאַס און וואַג! זיין אידעאַל — אן עהרליך און
שטיל לעבען...

פאַרבּרעכעריש וועט ער ווערען, די אינסטינקטען פון בלוט-
ניער וועלען זיך אין איהם וועקען ערשט דאָן, ווען איהר וועט איהם

קינסטליך הויבען איבער, אדער אהן בארמהארציגקייט
שליידערען ארונטער אונטער דער געזעלשאפט און איהרע
נארמען. אדער ווען איהר וועט איהם פון דער געזעלשאפט דער-
ווייטערען און שיקען אלס קולטור-טרעגער צו פרעמדע.
אלץ איינס געלע צי שווארצע ראסען, אדער — ווען איהר וועט
איהם מאכען פאר א שליח-צבור, שיקען אונטער א נדרלעך
מיט אנדערע — פעלקער!

א'זיסט — א שטיצע שאף, מיט זיין פוסט שטיץ לעבען, מיט
זיין ליעבשאפט, זיין היים, זיין ביסעל וויסען און ביסעל קונסט...
דינט ער געטריי זיין פאלק, זיין נאציאן!
ווי זעהט עס ביי אונז?
דאס טרויעריגע בילד — שפעטער.

(*45)

צום רבונן של עולם.

איך רעד צו דיר, רבונן של עולם, פה אל פה, ווי צו א טאמען. —
און אויף מאמע-לשון רעד איך צו דיר. אזוי האט מיר ר' לוי
יצחק מברדיטשוב געלערענט און איך טו קיין פרעמדע גדולים נישט
נאך... און זאגען זאגן איך דיר, רבונן של עולם:

— ס'אי גוט!

בעסער געווארען.

דיין עדה שאף וועט שוין נישט אזוי געמינערט ווערען!
ווארים כל-זמן זייערע פאסטמוכער זענען רבנים און לומדים
פרומע געווען, — „הבן על דאבריו!“ פיעל פון דייע שפעלעך
זענען פארלוירען געגאנגען. אויף פרעמדע ציין געקומען... שוואך
זענען דייע היטער געווען!

(* די פאלגענדע פיער פעליעמאנען זענען פארעפענטליכט געווארען
נאכ'ן מוים פון י. ל. פריץ.

שוואך איז דער קול פון דיינע רבנים; זיי האָבען גערופען
און ביי קיינעם איז הארץ קיין אַפּקלאַנג פון זייערע רייד נישט
געפונען...

און שוואך זענען די הענט ביי דיינע וואויל־לערנער, די
פרומע:

זיי האָבען זייערס געטאָן. אַרום דיינע הערט מיט די כשר'ע
שעפעלעך גראָבען געגראָבען, צוימען געשטעלט... שוואך און נישט
הויך זענען די צוימען געווען; נישט טיף און נישט ברייט די
גראָבען...

און תינוקת של בית רבן האָבען לייכטע פיסלעך געהאַט... זע-
נען זיי איבער צוימען און גראָבען, ווי די קאזען געשפרונגען, צו
דער פרעמדער פאָשע אין פרעמדען פעלד אריין...

און פון טאָג צו טאָג זענען וויסטער געוואָרען די פלעצער פון
דיין הייליגער תורה, לערער געוואָרען די חדרים, טויב שטומער
דיינע בתי־מדרשים... און צו דיינע ספרים אויף די ווענט האָט זיך
קיין יונגע האַנט נישט אויסגעצויגען...

איז מקוים געוואָרען א שטיק פון דיין תוכחה:
דער יצירה־רע, דער שונא, ימח שמו, האָט אונז אונזערע זיחז
און אונזערע טעכטער, פאר אונז אין די אויגען, געפאנגען און
אוועקגעפיהרט, „ואיז אומר: השב!“ קיינער האָט נישט אָפּגע-
שטעלט!

האַסט דו אבער צינד שומרים מחוץ למחנה געשטעלט...
פאַרצוימט דעם וועג — קאַסאָ!

זאַגט קאַסאָ, משומדים זענען איהם אויך נישט ניהא... זיי זי-
כער, רבונו של עולם, דיין הייליגע סטאָדע וועט שוין אזוי געשווינד
נישט געמינערט ווערען! די מגפה פון שמד וועט אויפהערען, דאָס
אַנטלויפּעניש וועט אָפּגעשטעלט ווערען... און צוריק אָנגעפילט
וועלען ווערען דיינע חדרים, אין דיינע בתי מדרשים וועט קלינגען
דער קול פון תורה און פון דיינע גמרות וועלען פון אונטער די
הענט בלעטער פליהען...

און נאָר א כשורה טובה, רבונו של עולם! היינט מאַרגען ווערט
בעלם מיט דער סביבה אַנטגליטיג אָפּגעריסען פון פוילען און צו
דער אימפעריע באהעפט...

פאר פוילען אד אד עולה.

אפגעריסען אד אבר מז החי...

זיי וועלען אוראיי שרייען צו דיר אין דער נויט, און דו וועסט
הערען. זיי וועלען בעטען צו דיר, און דו וועסט זיך פאר זייער
תפילה, זיי דו טוסט אונז, מיט קיין וואלקען נישט פארשטעלען...
פארנעם אבער נישט, אז פון שלעכטען קומט אמאל ארויס
גוטס... פון ביטערס — זיס, און טאקע פאר דינע כעלעמער איי-
דעלעד...

דיין עדה אידעלעד פון כעלם און דער סביבה וועלען זיך
שוין נישט אפקערען און נישט אפוענדען פון דיר! פרום וועלען
זיי ווערען ב י ז ה מ צ ר י מ, צווישען ים און מצרים. א
וואלף פון איין זייט, א בער פון דער צווייטער. און דאס שעפעלע,
פון ביידע זייטען געצופט, וועט בלייבען ביי דיר אין דער מיט, מיט
די פייכטע פרומע אויגעלעד צו דיר, צום הימעל ארויף געווענדט,
און וועט שטענדיג שרייען צו דיר!

און נאך וואס?

זיי וועלען אלע מיט אמאל „ליטוואקעס" ווערען!

זיי קאנען אפשר געשטרויכעלט ווערען אין „דקדוק", אבער זיי
וועלען שוין אין פינסטערען עם הארצות נישט זינקען.
„עברי" וועט מען קענען!

און האב איד שוין א ליטוואק דערמאנט, מוז איד דיר, רבנו
של עולם, דערמאנען אין דער מעשה מיט'ן ליטוואק, וואס האט
אמאל א פערדעל געהאט...

דו ווייסט אלץ, און „אינ שכחה לפניך", איד ווייס!

ווייס איד דאך אבער אויך, אז דו האסט ליעב מען זאל דיר
זאגען, מען זאל דיר דערמאנען. אויף דעם זענען דאך די תפילות
געמאכט, דער סידור געשמעלט!

ווייסט דו דען נישט אליון, וואס אונז פעהלט, וואס דו דארפסט
אונז געבען... וואס אין הארץ פון דיין כנסת ישראל טוט זיך —
און דאוונען מוז מען!

דו ווילסט, מען זאל בעטען, דריי מאל אין טאג דיר דער-
מאנען...

ווייל איד דיר, רבנו של עולם, אן ליטוואק מיט'ן פערדעל

דערמאנען...

א פערדעל האָט א ליטוואק געהאט, האָט ער עס געוואָלט אָפֿ-
געוועהנען פון עסען. האָט ער איהם יעדען טאָג געשיט א קליין
ביסעלע האַכער וועניגער; א קליין ביסעלע קלייען און היי ווער
ניגער — „עס וועט זיך צוגעוועהנען“...

עס איז אפגעפאלען אביסעל פון לייב — אַכער עס געהט!
נאָך אביסעל, מען קאן פון אונטער דער פעל די ביינער צעה-
לען, עס געהט...

די אויגען ווערען טריבער, דער קאפ געבווגענער, די פיסלעד
שטרויכעלדיגער, די קני צאפעלדיגער — עס געהט!...
מען דאַרף נאָר אמאָל א ריהר טון, מיט'ן בייטשעל א שמיץ אין
דער אָדער יענער זייט: אמאָל איבער'ן קעפעל, איבער די אויגען,
— עס געהט!

ביז עס האָט שוין געהאלטען ביי גאר, ביי גאר, גאַרנישט!
א קליין כזית'ל היי, קלייען — א משהו, פון האַכער שוין
לאַנג קיין זכר נישט, און עס געהט! עס שלעפט זיך, און עס
געהט!

נאָך איין טאָג אינגאנצען! נאָך איין טאָג און עס וועט אינ-
גאנצען זיין אפגעוועהנט פון עסען...
פלוצלונג — —

פלוצלונג ניט עס א ציה אויס די פיסלעד...
קעגען וואס איד דערמאן דיך עס, רבונו של עולם? קעגען דיין
התנהגות מיט די ין קליאַטשע, רבונו של עולם...
קריג, באַנקראַטען, באַיקאַט... און — עס געהט צו פסח!
טראַכסט עפעס דערפון, רבונו של עולם?!

אין אלטע געשיכטען.

איד זוייס, איהר זייט מיד מקנא!
איהר מיינט, אז אויפשרייבען א ווינקעלע איז א קלייניגקייט.

א מלאכה נקיה וקלה, ווי מען זאגט. וואס צו שרייבען, טראפט איהר, פעהלט נישט; פאראן „בלעטער“, גיבען זיי „פערעל“ — ווי אזוי צו שרייבען? אויך, טראכט איהר, אז עסק: מען כאפט א געשעהעניש — א „פערעל“, און מען פרגעלט אויף אייגענעם שפייגעל...

פעהלט א „ווינקעלע“, איז עס, זייט איהר זיכער, פוילקייט. מוז איד איד ארויספיהרען פון טעות. פון פוילקייט זאלט איהר גארנישט רעדען. „יותר ממה שחענל רוצה לינק“ — מעהר ווי דאס קאלב וויל זויגען, שמעכען די מילך-גיסער ביי דער מוטער. אבער „פון וואס“, און „ווי אזוי צו שרייבען“, דאס זעחט איהר, איז שוין נישט אזוי לייכט. א ווינקעל איז אמאל קריעת ים-סוף! איי די בלעטער? פאראן!

און איד ביז איד מודה, ביי מיר אין ווינקעלע האט דער קאר לענדאר קיין דעה נישט. איז מוקדם ומאוחר אין ווינקעלע — נישט פאראן פריהער און שפעטער. עס קאן זיין פורים, און פון וואנט קאלענדאר ביי מיר, אין ווינקעלע, איז נאך נישט אפגעריסען דאס בלעטעל פון פאריאהריגען תשעה-באב, און די בלעטער לען איד פון היינט, נעכטען און פון פאריאהרען, און ווי א פרומער איד שניידט די נעגעל — בסירוגין, לען איד, ווען און וואס עס קומט אונטער דער האנט, און כאפ — געשעהענישען פערעל! און כדי איד זאל קיין טעות נישט האבען, נישט נכשל ווער-רען אין א פאלשע פערל, ווארף איד באַלד אן אויג צום שפיגעל. איד שרייב שטענדיג קעגענאיבער א שפיגעל. זעה איד, אז מיין פנים האט זיך פון געשעהעניש געענדערט, ביז איד זיכער, אז פון ווינקעלע, וואו די פערל וועט אריין, וועט מיר אויך ווערען גרין און געל, און אלע קאלירען...

און צינד הערט די געשיכטע פון היינטיגען ווינקעלע. דער יצר-הרע צום שרייבען האט זיך אין מיר צוברענט. דער יצר-הרע ברענט, ווייסט איהר דאך, וואס מען טוט. מען גיט איהם נאך. זען איד זיך צום טיש.

דאס פאפיר פאר מיר, אויפ'ן טיש, בלאנקט ווייס; די פעדער
הינטער'ן אויער — געטונקט שווארץ...

אבער וואס?

און — ווי אזוי?

דער עיקר, ווי אזוי. אין ווינקעלע איז דער עיקר די
פארם!

זיך איד און קלער:

עס וועט ארויספליהען א ווארט איבער תפוצות ישראל, אבער
ווי אזוי?

כנשר? פליגעל ברייטע, מעכטיגע, — וואו נעמט מען פון
געשעהענעם קראפט?

כינה? — ווי א טויב פון נח'ס תיבה ארויס? האט זיך
וויקליד דער גרימצארן געלאשען, דאס וואסער זיך געשטילט?

אדער „כרביים“ — ווי א שפיי רעגען, פון דער הויך, וועלען
מיינע ווערטער פאלען אויף די טרוקענע לייבער און הערצער, זיי
צו דערפרישען. זאל דארטען אויפבליהען די „חבצלת השרון“ —
די רויוז פון אלט-אידישען במחוז?

און אפשר וועקען? ווי א שופר זאל עס שאלען? בלאזט מען,
ווער ציטערט נישט? זאלען אויפציטערען די הערצער פון אונזערע
פארזארגער, וואס שלאפען זיי?

און אפשר ווי א דונער, למשל — אויף קאוונער-לייט, פון
צארניג ברוינעם וואלקען א דונער אויף זייערע קעפ...
און אפשר גאר, א פאסטוד פייפערל... פריהלינג... די זון
שיינט, די וואלקען פארטריבען... די תלמוד-תורה-דיקטירער וועלען
קריגען לייכטע רעקלער...
וואס ניין?

אבער וואס העלפט קלערען?

„פוק חזי מה עמא דבר“, וואס רעדט דער נביא פון גאס?
וואס דערצעהלט דאס בלאט?

און איד שטרעק אויס די האנט, גיב א גראבעל — א פערל:
„דער קעניג פון מאנטאנעגרא געפאלען! דער העלד פון אונז
טער סקוטארי! צווישען געדונער פון ריזיגע הארמאטען, הורא-
געשרייען, פון העלדישע באלעגערער...“

איד ווארף אן אויג צום שפיגעל; אליין א העלדיש פנים באקומען...

א פערל!

און איד וועל זי דראמאטיזירען.

ליתר תוקף ועון, וועט עס ביי מיר געשעהען ביינאכט, אין קעניגליכען געצעלט, דער קעניג פון מאנטענגערא, דער העלד שטעהט, ביידע ארעמס, ווי אייזערנע שטאנגען, אויסגעשמרעקט! איין אייזערנע האנט קעגען סקוטארי, די צווייטע מיט נאך א פעס-טער געביילטער פויסט, קעגען אייראפא, קעגען איהר קאנצערט! און די ברוסט די העלדישע — אויסגעשטעלט! און אין די אויגען (איין אויג אויף סקוטארי, דאס צווייטע אויף אייראפא) א העלישע בראנד און פלוצלונג —

— באז!

אונטערנעהאקט, ווי א בוים; געפאלען, ווי סנאפ! פארוואס?

פאר ווען?

„א שוואך הארץ געהאט“...

האט דאס שוואך העלדישע הארץ געפלאצט? פאר צער און

צארן געפלאצט?

ניין, פאר א „ווינקעלע“ איז בעסער — פון א פרעמדער האנט! א מעסער האט א בליץ געטאן אין שוים פון דער נאכט, און מערדערישע אפגלאנצען געווארפען איבער די שטילע שאמען, פון וועלכע זי האט זיך אויפגעוועכט... א מעסער איז דער האנט פון... פון...

האב איד אבער אויך א שוואך הארץ, א שוואך-העלדיש הארץ,

הויבט עס אן פלאטערען:

— טאמער א איד?

טאמער וועט די פעטערבורגער אנגעטור אויסטראכטען א איד!

טעלעגראפירען: סאלאניקער קהל אדער אינשישאקער? גיב

איד נאך א גראבעל אין פאפירענעם אוצר; ווייזט זיך אויס —

— לה"ם!

דער קעניג פון מאנטענגערא לעבט, ער שטעהט נאך אין נע-

צעלט; א בערזען-שווינדעל געווען...

גיב איד א נייעם גראבעל.

ווייטער — א פערל.

א חסד: די זרײ הונדערט רובעלדיגע שטראף אראפגענומען.
 אן אויג צום שפיגעל: אויסגעלויטערט האָט זיך מיין פנים,
 א פאָדעם פון חסד לעגט זיך דארױף, ווי א רעגענבויגען איבער א
 פאַרכמאַרעטען הימעל...

„לא בפירוש אתמר“ — שוואַרץ אויף ווייס אין מאַניפעסט
 שטעהט עס נישט, אבער דער סענאט, דער מפרש, האָט אויסגע-
 טייטשט געזאָגט: מפללא אתמר. אידעלעך קומט אויך עפעס...
 איד וויל שוין שרייבען, האָט אָבער — איהר ווייסט דאָך
 וואָס — דער מיניסטער פראַטעסטירט, דער סענאט — איבערגע-
 טייטשט!

אַ בליק צום שפיגעל: דער רעגענבויגען, דער הוט של חסד
 לעשט זיך...

ווייטער, פינגער, ארבייט אין די בלעטער... אַט א פאַק! אן
 אויסטערלישער!

אַ מורעה רבא פון אונזערע פאסטוכער: פון זיבען רועי צאן
 ישראל — פון זיבען רביים קעגען ליטווישע מלמדים, קעגען (ווי
 נאָמבערן זאָגט: „בארוד אתא“) ... גיב איד א ציטער, שריי אויס:
 הוי הרועים! און א בליק צום שפיגעל! מיין פנים ברענט, מיינע
 אויגען פלאַמען מיט גערעכטען צאָרן! איד באַרג מיר דאָס וואַרט
 ביים נביא, די פערער ביי ביאליק'ן! צער און צאָרן!

ווי שטיינער פון א שליידער, וועלען מיינע ווערטער איבער
 די זיבען שטריימלעך פאלען! סטייטש! — היינט! אין א באלעך
 גערטער שטאָרט, וואָס דער שונא וויל נעמען מיט הונגער, אַנציג-
 דען א פייער? מאַכען א מחלוקת...

פאַלט מיר אבער אין אויג אריין א נומער „הצפירה“ —
 בוידעם!

געפעלשטע חתימות!

דער גערער אין גאָר אין מאַנטרע!

און דער יצירהרע צו שרייבען טוט זיך זיינס און ברענט... איד
 זוך ווייטער, געפין ווייטער! אן אויג אין שפיגעל אַריין: ריין
 מויל אין כמעט פיער-קאָנטיג אָפען! דאָס גאַנצע פנים — א
 פראַגע-צייכען, אן אָפענער; היכא דמי? און אויגען ברייטע גע-
 גלאַצטע!

דאָס פראַגראַם פון ראיאליסטען...

הערט!

אפגערעכענט די משיעמנא מאסע, טיילען זיך די אידעלעך
אויף צוויי טייל: אויף נאציאנאליסטען, וואס בויגען און בוקען
זיך, קומט זיי באיקאט! און אויף נאציאנאליסטען, וואס בויגען
זיך נישט און בוקען זיך נישט — קומט זיי וואס?
— באיקאט!

איד וועל פילדערען אויף אזא אומגערעכטיגקייט? היכא דמי?
היכא דמי?

גיט פלוועלונג א קלונג אין טיר. דער בריהטרעגער! „אידישע
לעגענדען“ פון אדעס, דאס צווייטע העפט. איד גיב א בלעטער,
דאס אויג פאלט אויף א מעשה'לע... א מעשה מיט אדריאנוס קיסר...
א מדרש!

זיצט אדריאנוס קיסר אין גאס (מז'הסתם אויפ'ן פארטאל פון
פאלאץ), געהען אידעלעך פארביי, געהט דאס ערשטע אידעלע פאר-
ביי און בוקט זיך...

פלאמט אויף זיין צארן:

— א העזה פון א איד! ער בוקט זיך נאך!

ברילט ער:

— קעפט איהם!

געהט א צווייטער פארביי, און בוקט זיך שוין נישט...

ווייטער גרימצארן:

א העזה פון א איד: ער בוקט זיך נישט!

און דער זעלבער בריל:

— קעפט איהם!

ניין! אבסאלוט — אלט! אויס מדרש פליטה!

פשוט! פארזן צווייערליי אידען, אזוינע, וואס בוקען זיך יא,

און אזוינע, וואס בוקען זיך נישט..

האט מען די קרוין אויפ'ן קאפ, ברילט מען:

— קעפען!

פארלוירען די קרוין פון קאפ:

— באיקאטירען! —

„איינע אלמע געשיכטע“, ווי היינע זאגט.

47.

באדוען-דע-קורטעניי.

באדוען דע קורטעניי, דער אלטער אינדיווידואליסטישער אפיקורס רעדט. ער שמייסט די פוילישע קולטור, איראניזירט איר בער'ן ווילדען באיקאט, און איד זעה פאר מיר אמאָל (זאל עס מיר דער אלטער אפיקורס מוחל זיין) דעם פרומען פערסישען קיסר, וואס שמייסט דעם צוואוילדעטען ים מיט ריטער — שטייל זאל זיין! און אמאָל (דאָס וועט איהם שוין זיכער נישט באַליידיגען) א לופטיגען שפּיל־פּויגעל, וואס האט זיך פאַרהאַלטען איבער א מאַרק, פּויל זידלעריי און געשלעג, און וויל איהם שטיילען מיט זיין ל י ע ד ! ...

באדוען דע קורטעניי אבער פראַטעסטירט... איד רעד נישט צום מאַרק, נישט צום המון... צו מיינע נאַהנטע רעד איד, צו די וועניגע!

איד קוק מיד אום — א פולער זאל מיט אידען...
 עס ווערט מיר ווארעם; איד ווער שטאַלץ: אט די אלע, די ברודער מיינע, פון נאַציאָנאַליזם, פון דער אַסימילאַציע און אַזוי פון נאָס זענען די ו ו ע נ י ג ע, די נאַהנטע פון באַדוען־דע קורטעניי!

און באדוען־דע־קורטעניי רעדט פון דער מענשהייט...
 ער איז א י נ ד י ו ו י ד ו א ל י ס ט; נישט דאָ קיין בוימער, נאָר וואַלד...

און איד זעה די מענשהייט זיינע: ווי זאמד ביים ים, פון איינציגע טרוקענע קערנדלעך ליגט זי אויסגעשפּרייט...
 ניין! באדוען־דע־קורטעניי איז א ג ר ו י ס ע ר מענש, ער קוקט צו דער הויד...

און איד דערזעה זיין מענשהייט, ווי די שטערען אין הימעל...
 יעדער שטערן געהט זיין וועג, האט זיך זיין ליניע. קיינמאָל טרע־פען זיך נישט צוויי צוזאַמען, עס רעדען זיך נישט אַפּ צוויי קעגען אַ דריטען. שטייל, רוהיג און אַזוי ליכטיג... און אַזוי איינפאַך:

זאמד אדער שמערען, פיזיק אדער אסטראנאמיע... קיין ביאלאגיע, קיין סאציאלאגיע... קיין קאפדדעהעניש. אין שאפענעם ראד קיין סטאדע-קולטור, קיין שטאנדען, קיין פעלקער, א מענשהייט פון באדועדע-קורטעניי'ס!

אן עקסטער אינדיווידואליסט, פון דעם שטאנדפונקט אין לייכט צו קומען צו שטירנער'ס ענאאיזם, צו ניטשע'ס איבער-מענש, צו הארטמאנ'ס אויסראמען; דערצו איז אבער באדועדע-קורטעניי צו פיין, צו ערעל... ער וויל גערעכטיגקייט! און פאר אלע, בפרט פאר די וועניגע, פאר זיינע נאָהנטע! האָט שטירנער זיין איד, „אויף ניכטס געבויט“ און באדועדע-קורטעניי מיינט איד אויף קאנאפניצקא'ס „מענדעל דאנציגער“!

ווער איז מענדעל דאנציגער, אויף וועלכען מיין איד ווערט געבויט?

א ווארשעווער, עכט ווארשעווער איד (קיין ליטוואק נאך דא-מאלט אויף קיין רפואה נישט געווען), און אן עהרליכער, א בעל-מלאכה, שיקט דאס אינגעל זיינס אין שקאלע אריין, זיין שכל וועט צונויז קומען דעם 5 א נ ד ! א מענש צו גאט (דאווענט זעהר ערנסט, דער גלח אליין אז ער געהט פארביי, הויבט, פאר דרד ארין, דאס היטעל אפ) און צו לייט: לעבט זעהר גוט מיט שכנים... א איד ווי באדועדע-קורטעניי וואלט געבאמען: אהו נאציאנאלע אידעען, אהו ציוניזמען, טעריטאריאליזען און אהו פראגען וועגען זעלבסטשטענדיגקייט, וועגען אן אייגענער היים, — פארוואס קומט ש ל א ג ע ?

— א פאגראם, — פרעגט מענדעל דאנציגער — אויף וועמען?

אויף גנבים? אויף רוצחים? — אדרבה! ער געהט מיט! ער פיהלט נישט, אז קודם-כל האָט ער עמיצען איבערגעגעבען דאָס רעכט, איהם צו משפט'ן און צו שטראַפֿען. — ער וועט נאר מיטגעהן! אינ'ם בלוט ליגט שוין די אונטערטעניג-קייט, דאָס בירגערטום פון דער צווייטער מדרגה. אמת, דאָס האָט אָבער באדועדע-קורטעניי נישט אַקצענטירט! אָבער אזוי איז עס. אמת איז אויך, אַז מענדעל דאנציגער איז אן עהרליכער איד און אן אמת'ער, צוליעב פאַר-היטען א פאגראם, וועט ער קיין צלם אין פענסטער נישט אריינ-שמעלען, אָבער ווען עס זאל קומען צו פאליטישע וואַהלען, וועט

מענדעל דאנציגער, לויט זיין אייגענעם, לויט זיין אידישען ווילען
 נישט וועהלען! — א בירגער פון דער צווייטער מדרגה פאלגט!
 ער דינט דעם לאנד! אבער באדוועדע-קורטעני האט
 דאס אויך נישט אקצעטרירט. ער האט עס גארנישט באמערקט,
 אדרבא: אידען, באשטעמיגט ער, האבען רעכט געהאט צו וועהלען
 יאגעלא'... געווען נאך — גיט ער צו — א קליין ביסעל טאקס-
 לאזיגקייט: נישט געדארפט זיך אריינמישען — ווינאווער...

ווער איז באדוועדע-קורטעני, וואס מישט זיך יא אריין?
 א פראנצויזיש פארפולישט בלוט, וואס קיהלט זיך שוין לאנג
 ביי דער נעווא אין פעטערסבורג, וואו ער איז פראפעסאר און
 דעקאן!

ווער איז ווינאווער?

א פארפולישט א י די ש בלוט! קיהלט זיך שוין אויך
 לאנג ביי דער נעווא; אויך פראפעסאר, נאך זיינע לעקציעס, קא-
 סאן צוליעב, לעזט ער אין ברוקסעלא!

דער אונטערשיד איז דער, וואס ווינאווער איז יוריסט און א
 סאציאל-פאליטישער מענש, בשעת ווען באדוועדע-קורטעני איז
 א שפראך-געלעהרמער!

און פילייכט הענגט עס אפ פונ'ם אונטערשיד צווישען
 פראנצויזיש און אידיש בלוט?
 באדוועדע-קורטעני מיינט עס זיכער נישט, אבער אביסעל
 סאציאל-פאליטיק וואלט איהם נישט געשאדט!

באדוועדע-קורטעני רעדט און איד הער האמערען!

נישט ער האמערט! ער זינגט...

גענומען און אויסגעהאקט א צעדער פון לבנון, אויף קלינעם
 צושפאלטען, אין יעדער פעלקער-קלאץ א קליין אריינגעזעצט: זייט
 נישט פויל, קלעצער, שפאלט אייך, ריהרט אייך, בינדט אייך אין
 דער מענשהייט!

ווער האט עס געמאז?

איך ווייס ווער? רופט איהר, ווי איהר ווילט! אפשר דער,
 וואס האט געהייסען: פארפולען די ערד, און האט צוטריבען דעם
 דור הפלגה, וואס האט נישט געפאלגט און געוואלט זיך דרעהען

ארום געבויטען טורם? און דערנאך אפשר, אז מען האט ווייטער
 נישט געפאלגט, אויפגעשמעלט סנהירוב'ען, ער זאל אויסמישען די
 פעלקער! — פאלגט מען ווייטער נישט, איז א יאמער!
 דער קליין בענקט צוריק צום לבנון, אדער ערגעץ אוועק וואו
 דער פעפער וואקסט! די זייטען פון די קלעצער, וואס ווילען זיך
 נישט שפאלטען, נאר אויף אייביג פארהאלצט און פארגליווערט
 ווערען — דריקען! און דער האמער אין דער האנט פון אלץ איינס,
 ווי איהר וועט איהם רופען, קלאפט פון דער הויז...
 און בארוען-דע-קורטעניי שמעהט דערביי, שמיכעלט און
 זאגט:

— מען קאן אלץ גוט מאכען... מען דארף נאר אויסאירישען,
 דאס הייסט איר' — אויסקריסטליכען די וועלט.
 א גרויסער מענש און א גרויסער געלעהרטער בארוען-דע-
 קורטעניי, נאר אביסעל סאציאלאגיע און וועניגסטענס א טראפען
 סאציאל-פאליטיק וואלט איהם נישט געשאדט. —

48.

שלום מיט'ן נייעסטען, מיט'ן פרייעסטען, געוויס, נאר א באר-
 וואפענטער שלום! א שלום צווישען גלייכבארעכטיגטע קאנקר-
 רענטען, און קאנקורענטען פאקטישע, נישט טעאראטישע,
 נישט אויפ'ן פאפיר, איז רייכטום — גיטער און געלט, זענ'מיר
 גיטער און געלט-קבצנים, נישט דער גלייכער שדוך, איז יעדער
 שלום — א דלות! וועט זיין רייכטום — ארבייט, וועל'מיר, אויב
 מיר וועלען פאר זיך אליין נישט טראכטען, בלייבען ארבייטס-
 קבצנים און וועלען אויסקוקען אויף אן איבערקערעניש פון לומפען-
 פראלעטאריאט...

שלום, האנט אין האנט... שותפות! אבער שלום מאכען גלייך-
 כע מיט גלייכע, די האנט, וואס מען זוכט זי אויף תקיעת-כף, מוז
 זיין א שטארקע, אין שותפות מוז מען האבען וואס אריינצולעגען!
 פריהער מוז געשטארקט ווערען די געגענווארט, און פון איהר
 ארויס ארגאניזירט ווערען די צוקונפט! און דאס איז די שרעק!

וואס אידישקייט פאר'ן ליבעראל, סעפאראטיזם פאר'ן אסימי-
 לאטאר און „כל ישראל פאליטיק" פאר'ן ראדיקאל!
 איז דאס פילייכט אונזער „מיסיע"? מיר זענען דאס משיח
 פאלק, אויסגעלייזט וועלען מיר ווערען גאר צום סוף, ערשט מיט'
 לומפער-פראלעטאריאט צוזאמען...
 ביז דער צייט וועלען מיר זיין די אקושערן, וואס העלפען ביי
 יעדען געווינען, וואס ציהען מיט צוואנגען, מאכען, ווען מען דארף,
 קיינער-שניט און קומט דאס ניי געבוירען אויף דער ליכטיגער שייט.
 לענט מען עס אין דער מאמעס בעט אריין, דעם אקושער דאנקט
 מען, שענקט א מטבע און מען עפענט איהם די טיר...
 און „זה הקטן גדול יהיה", וועט פון שטוב אין גאס ארומלוי-
 פען, א קונדאס ווערען, שטיינער ווארפען און טרעפען אמאל דעם
 אקושער אין פענסטער, אמאל גאר אין קאפ אריין...
 מיסיע? משיח? מאדערנער אתה בחרתנו? ... כע!
 פאר מיר נישט!
 אבער „אני מאמין" זאגט מען יעדען טאג, „בכל יום
 אחכה" און צו משיח'ס צייטען איז אזוי ווייט, אזוי ווייט...
 וועט מען דערלעבען? וועט נישט די ראסע די אויגען אויפ-
 עסען, איידער עס וועט שיינען די זון?
 מיר האבען אזוינע ברייטע הערצער פאר אלע ליידיגן,
 און אפענע אפטייקען מיט שמירעכטס און פולווער פאר אלע קרענק,
 — פארוואס איז פארגליווערט אונזער הארץ פאר אייגענע ליידען
 און פיין? פארוואס האבען מיר קיין רעצעפט פאר אייגענע צופאר-
 לען? פארוואס איז „כל ישראל" אגטי פראגרעס?
 — אבער עס עקזיסטירט פארט נישט קיין כל ישראל פאליטיק.
 — עס עקזיסטירט!
 מיר מוזען שטענדיג געהען מיט אנדערע!
 — ביז א געוויסען פונקט אין וועג... ווייטער וועלען מיר עס
 פראווען דעפינירען...

צווישען געדאנק און דיכטונג.

שוין לאנג נאך האלבער נאכט ;
עמיץ קלאפט אין טיר,

און קלאפט אזוי שטיל, אזוי זאכט...
ווער דארף אזוי שפעט צו מיר ?

מיין האלבען דרימעל ווער שטערט ?
און נישט דאס אויער הערט. —
דאס הארץ, וואס אייביג וואכט...
ווער קלאפט אזוי שטיל און זאכט ?...

און מיט אזא ליעבהארציגער ווייבקייט... קיין מאן ; דאס איז
קיין באריהרונג פון מענער־פינגער, און נישט קיין פיבערדיג קלא-
פען פון א פרוי, וואס קומט אין שאטען פון נאכט, פון א זינדיגען
פארלאנג געטראגען...

א מוטער קלאפט אזוי ; א שוועסטער, אבער מיין שוועסטער
היט איהר קראנקע־בעט, און מיין מוטער איז ווייט... ווייט... און
איד פרעג, אהן ליפען פרעג איד :
— ווער קלאפט ?

איד ווייס, אז די, וואס קלאפט און מיין הארץ הערט,
וועט אויך הערען מיין הארץ־באוועגונג, אהן ליפען־קלאנג.
און דערהערט, ענטפערט זי :
— איד !

רחל ? שולמית ? שרה־בת־טובים ? — ווער פון מייע גע-
ליעבטע געשמאלטען ?
אבער פרעגען פרעג איד נישט ; א בענטשאפט האט מיר שוין
אנגעכאפט.

א דורשט צום זעהען, א הונגער... איד עפען און לאז אריין
די געשטאלט.

און דערמאן זיך ערשט: איד האב קיין ליכט געמאכט, און
וויל עס טון.

מיט א שטיקער האנט-כאוועגונג פיהרט זי מיר אפ פון געד
דאנק:

— איד בין נישט — זאגט זי — די געגענווארט, זאלסט מיר
בעסער זעהן ביי איהר שטראליג ליכט...

— איד בין די פארנאנגענהייט — זאגט זי — וואס איז צו
דיק איז איהר שאמעדוועלט...

— און איז איינוועגס די צוקונפט, וואס האט זיך נאך פון
דער שאמעדוועלט נישט אויסגעשוילט... גענוג דער בלאסער לבנה-
שטראל פון פארנאנג-שפאלט.

זענען מיר נאך די אויגען צו, וואס איד זעה נישט און הער
נאך איהר שטים?

און זי פליסטערט:

— איד בין מיר... פון ווייטען וועג. לאז מיר זיצען א ווייל...

— פון ווייטען וועג? — פרעג איד איבער שטיל.

פון דער צוקונפט צוריק... אהין איז מיין נאנג און דער נאנג
פון פאלק... געהט דאס פאלק נישט נאך, אליין געהן קאן איד נישט.

אליין בין איד נאך טרויב-געשטאלט, מוז איד געהן צוריק...

און לייכט אפזיצענדיג:

— און אויף א ה י ז, צו א י ה ב, האט מיר זיין ליעד

בער נאמען פליגעל געגעבען, טראגען זיי מיר... איבער וועלטען פון
טרוימען, און חלומות זיס-שטראלענדיגע... צוריק צום פאלק פאר-
בענקט, דינען מיר די פליגעל נישט... איינגערומפען ווערען זיי.

קוים ווענד איד מיין פנים צוריק... און זיי דארען אפ, די פליגעל
מיינע... מוז איד געהען; ווער איד מיר...

זי שליסט די אויגען צו, און מיר דאכט: גאט האט אין זיין
הימעל צוויי שטערען אין הימעל פארלאשען...

— לאז מיר רוהען — בעט זי זיך מיר — איד מוז א ה י ז...

צו א י ה ב...

צוריק אין וועג אריין מוז איד... איד האב נאך קיין פלאץ
צווישען אייך... לאז מיר רוהען, אין דער רוה וועלען מיר צוריק

אויסשפראצען פליגעל מיינע, צום ווייטען, ווייטען וועג... צו
א י ה ס...

זי בלייבט שטיל, שטרענג איד די אויגען אז און דערזעט די
געשטאלט...

לופטיג, א נעץ פון שאטען און שטראלען, איז זי.
דערמאן איד מיד :

שאטען פון פארגאנגענעם,
קוים איבערגעלעבטען קוואלען...
און אריינגעהאפטען ווערען בלאסע, בלאסע שטראלען
פון קוים געהאפטען,
נאך איז נעץ נישט געפאנגענעם...

כאפט מיד אז א שרעק.
— ווער ביסט דו? — שריי איד אויס.
זי עפענט די אויגען, וואס האבען שוין אויפגעשטראלעט, און
ענטפערט מיט א הארפען־שטימ: —
כנסת ישראל!...

— דו לעבסט? דו ב י ס ט ? דו האסט א ממשות?
זי האט אבער שוין געהאט זיך אויסגערעהט, די פליגעל—שוין
אויפגעשפראצט, און איז — ווי געקומען, פארשוואונדען.

די ירושה.

מען האָט צו וויסען געמאָן דעם גערטנער, אז די שענסטע, די וויסעסטע ליליע, וואָס ער האָט געפלאַנצט און ערצויגען, די שענסטע פון זיין גאַרטען, זיין שטאַלץ און זיין פרייד, איז איבער נאַכט פאַרשוואַונדען —

דורכגעפלויען איז א ווינט און האָט זי אַרויסגעוואָרצעלט, מיטגעריסען, אוועקגעטראָגען, און אין ווילדען טרייב געוויס ערגעץ אויפ'ן וועג פאַרלוירען — —

עס האָט איהם וועה געמאָן, דעם גערטנער, עס איז זיין ליעבסטע בלום געוועזען — זיין שטאַלץ, זיין טרייסט; האָט איהם וועה געמאָן דאָס האַרץ.

ביים ברעג פון ים ליגט א שיפער און שלאָפּט... ער האָט זיך אין מילדען אָווענט געלעגט... אויף דער קייט האָט זיך שטיל זיין שיפעל געוויגט, און שטילע זיסע חלומות האָבען איינגעוויגט דעם שיפערס האַרץ-רייסענדיגע בענקשאַפּט...

אַריבער וועט די נאַכט... אָנהויבען בליהען וועט דער טאָג... אויף די וועלען-רוקען וועקען זיך גלאַנצען, אָפּגלאַנצען פון מאַר-געדרויט אין מזרח — באַפרייען וועט ער דאָס שיפעל! און פון נאַכט און פינסטערקייט ערלעזט, וועט ער אַריינשפּרינגען מיט לוסטיגער קראַפּט, רודערען — די רעשמלעך שאַטען און שלאָף פון די וועלען-רוקען פאַריאַגען — פערעל וועלען אויפשווימען און אַרומרינגלען זיין שיפעל —

העי! העי! אין דער ווייט, אין דער ברייט — איבער וועלען, איבער גלאַנצען, העט! העט! צו נייע ברעגען, צו נייע וועלמען —

און עמיץ געהט דורך, ריהרט'ס אָן ביים אַקסעל :
 — שיפער — דיר חלומ'ט, און דער ווינט האָט זיינס געטאָן.
 ער האָט אָפּגעריסען די קייט! די צאַרניג אויפגעברויטע פּאַליע
 האָט דיין שיפעל פּאַרכאפט און פּאַרטראָגען — און דער הימעל, דער
 הימעל צירנט, און דער ים צורודערט זיך — רוק זיך אָפּ פון
 ברעג —
 דער שיפער ערוואכט.
 און זיין האַרץוועה ערוואכט אין זיין אייביגער בענקשאפט...

די זון געהט אונטער, און דער פּאַסטור אין וואַלד קאָן זיך
 זיינע שאַף נישט דערצעהלען. איינס פּעהלט, איינס האָט זיך
 פּאַראירט... איינס — דאָס ווייסעסטע, דאָס יונגסטע און דאָס
 בעסטע...

ער רופט עס מיט די ליעבסטע נעמען, מיט אַן אומרוהיגער
 פּאַרבענקטער שטימע. פיערפּאַכיג ווארפט איהם דער וואַלד זיין
 שטימע צוריק — דאָס שעפעל ענטפערט נישט. פון איהם קיין
 קלאַנג...

און די זון זינקט אלץ טיפער און טיפער, דיקער און דיקער
 לעגען זיך די שאַטען, אין נעבעל פּאַרוויקלען זיך די בויער...
 געשווינד טרייבט ער אַהיים די הערט, פּאַרשפּאַרט זי, און
 כאפט אַ לאַמטערען, צינדט'ן אָן, און לויפט מיט האַרץ-קלאַפּעניש
 צוריק אין וואַלד אַרײַן, זוכען זיין געליעבט שעפעלע, דאָס ווײַ-
 סעסטע, דאָס בעסטע, דאָס יונגסטע — —

קומט ער אין וואַלד אַרײַן, ציטעריג-שטראַלענדיג אין דאָס
 שוואַכע פּלעמעל, און פּלוצלונג וועקט זיך דער ווינט, גיט אַ יאָג
 און לעשט דאָס איינציגע ליכטעל אויס — —
 אין פינסטערניש און שרעק פּאַרזונקען בלייבט דער פּאַסטור
 אין וואַלד.

און דעם גלויביגען אין מען געקומען אַנזאַגען :
 — אַ דונער האָט אַרײַנגעשלאָגען אין דיין הייליגקײַט... דיין

גאט, אן וועלכען דיין נשמה איז געהאנגען, צו וועלכען דיין הארץ
האָט געבענקט, דיין איינציגע האַפנונג און רעטונג, — דיין גאָט
איז אַראָפּגעפאלען און האָט געפלאצט, און איז צושטויבט געוואָר־
רען... און א ווינט האָט זיך אויפגעהויבען און זיין שטויב אויפ־
געכאפט און צושפּרייט און צווייהט...
צוריסען איז געוואָרען דאָס הארץ ביים גלויביגען.

און איד בין דער גלגול פון די אלע...
איד האב גע'ירש'נט די וועהטאָגען פון גערטנער, פון שיפער,
פון פּאַסטור, פון גלויביגען — דאָס אלץ צוזעצט מיר די ברוסט.
1906.

מיינע זכרונות

געבעלדיגע קינדער-יאָהרען.

ליעבער הער רעדאקטאָר!

איהר פארלאנגט פון מיר, איד זאל אייד שרייבען וועגען זיך אליין, איד טו אייד צוליעב.

אין דער א י י נ ל א ד ו נ ג, ווי שמייכעלהאפט זי זאל נישט זיין, שטעקט אפילו א ביטערליך קערענדעל: נאָר פון ע ל-ט ע ר ע — אלטע גלוסט זיך מיר נישט זאגען, איד האָב אפילו ערגעץ מיין מעטריקע פארוואָרפען — נאָר פון עלטערע לייט פאָר-לאַנגט מען זכרונות.

צו מיר, הייסט עס, זאגט איהר:

— האסט אָנגעפילט א שיער, דערלאַנג אונז דעם ש ל י

ס ע ...

איד טו עס דאָך גערן. איד האָב נישט איין מאָל פאר'ן פובליקום פון זיך אליין גערעדט, געפרואוּט א י ב ע ר ג ע ב ע ז דעם שליסעל.

דעם אמת זאָגענדיג, די נאָכשליסלען פ א ס ע ז מיר נישט. קיין וואונדער: קיינעם געפעלט נישט קיין אייגענע פאטאָגראַפיע. קיינער געפינט זיך נישט אינגאַנצען אין א געטראַפּענער ס ע ק ו נ ד ע, ווי טריי עס האָט נישט געזאָלט זיין דאָס גלאַז אין אפּאַרעט... דערנאָך קומט ערשט דער ר ע ט ו ש ע ר, דער פ א ר ג ל י י כ ע ר און פ א ר ג ל ע ט ע ר... זיי מאַכען די רעשט צו שאַנדען.

וועל איד אייד שרייבען, איבערגעבען דעם ש ל י ס ע ש ר י פ ט ל י ד. וועט בלייבען צ י י ט, וועל איד מיר א ניעם שיער בויען און אַנפילען, און וועט דער א ל ט ע ר ש ל י-

סעל נישט פאסען, און עם וועט נאך בלייבען צייט, וועל איד
געבען א נישט... דאס לעבען האב איד ליעב.

אבער שרייבען וועל איד נישט אלץ.

ווייל נישט אלץ איז אריין אין מיינע שריפטען,
און נאך די געהערענע דעם לעזער. פאר'ן דאוונען געהט א פרומער
איד אין מקוה אריין און שווענקט אפ פון זיך די זינד. גייסטיג
מוט עם דער שריפטשמעלער פאר'ן שרייבען.

אויסער דעם „מאָדערנעם“, וואָס פאַראַדירט מיט זיין זינד
דיגקייט, און אויב ער פארמאגט נישט אזוי פיעל אייגענס, ווי-
פיעל דער מאַרק פאַרלאַנגט, טראַכט ער אביסעל צו, אנטוויקעלט
ער די מעגליכקייטען, וואָס האַבען נאָך קיין צייט נישט געהאַט,
זיך צו אַנטוויקלען און אַרויסצושפּראַצען... אַפט נעמט ער ביי
אַנדערע...

אויך וועל איד דעם אַפּפּאַל נישט געבען...

די געשיכטע דאַרף קיין ליגען נישט זאָגען, אַבער נישט
אַלץ דערצעהלען, ווייל אלץ איז דער גרעסטער ליגען. ווייל
נישט אלץ איז דער מענש. פּראַטעסטירט דאַרף ווערען נאָר
דאָס באַראַקטעריסטישע; דאָס עכטע, נישט דאָס
צופּעליגע, וואָס געהערט גאַרנישט צום מענש.

און נאך וואָס:

ערגעץ טיף איז מיר (אונטער דער באַוואוסטזיניגער שוועל,
ווי מען זאָגט) ליגען זכרונו ת. איד ווייל זיי פון דער טוג-
קעלער טיפעניש אַרויסציהען אויף דער ליכטיגער שיי, — ליגען
זיי אַבער נישט, איינס נאָכ'ן צווייטען, ווי א שנור באַגראַבענע,
געפרוידענע ראַבען, מויל צו עס... זיי פליהען דאַרט ערגעץ פּרוי
אַרום, ווי אייזער-שטויב, טראַגען זיך לויז. און די מאַגנעטען,
וואָס ציהען זיי אַרויף און גרופּירען אַרום זיך, זענען נישט קיין
דאַטען, נאָר אויך פאַקטען, הויפּט-פאַקטען, גענע-
ראַלען, אַדער אידעען און שטימונגען... איד געדענק קיין
איינציגען דאַטום. וועט ווער נאָכקומען און צושרייבען, וואו מען
דאַרף דעם „יום“, — זעהר גוט.
איד קען עם נישט.

2.

קינדער-יאָהרען און מלמדים.

געווען בין איד, ווי מען האט געזאגט: אן עלוי. א פליג-קען לאַגנישען קאפ געהאט און — פיעל געמיט. ווי אזוי בינדט זיך דאָס צוזאמען? עס בינדט זיך נישט. עס גיסט זיך נישט צוזאמען... א פראַצעס פון צוויי עלעמענטען (א לאַגנישער מח און א האַרץ פול געמיט) — אין איין „בעל כרחך אתה חי...“

אין „מאַניש“, צווישען אונז גערעדט, האָב איד געוואָלט מיך אליין קאפירען. האָב איד מיך אבער פארשענערט; איד בין גע-ווען מאַנער, שוואַרץ, נאָר ברענענדיגע אויגען געהאַט (פונקען זע-נען נאָר געבליבען) און גרויסע. דער „וואָס טרעפט באַלד אריין אין קאַרב, מעג דער רמב"ם זיין ווי האַרב“ — בין איד! נאָר דער דערצו נאָר א „בעל קורא“ איז צוגעגעבען צום גראַם. קיינמאַל קיין בעלקריאה נישט געווען, נישט רעכט אפילו „מעביר געווען די סדרה“. דער עיקר איז ביי אונז געווען ל ע ר נ ע ו...!

פון חורבה אַרויסגעזונגען האָט מיר נישט איין „מאַריע“. די מאַריעס וועלען קומען. נישט אלע... ווי געזאגט: אַפפאַל וועל איד נישט געבען. זיי זענען נישט אריין נישט אין מיר, נישט אין מיינע שריפטען... די אַנדערע — ווי ווייט מעגליך. עס האַלט אבער נאָר נישט דערביי. דער פּרק הייסט קינדער-יאָהרען...

און געדענקען געדענק איד מיך נאָך גאָר א קינד: (1) צווי-שען אינגלעך און מיידלעך אויף א הויף, (2) אויף א פּאַדלאַגע אין חדר. דער מלמד האָט געהייסען חיים-קעלבעל. א אידעל, זעה איד איצט פאר מיר, א קליינס, א קליין בערדעל, קליינע אויגעלעך און א קליין ספּאַדיקעל. און (3) ביים בעלפּער אונטער'ן אַרעם. א זאווערוכע — און ער טראַגט מיך אין חדר אריין...

צו דריי יאָהר — אַנגעהויבען (גלייך מיט אלע חברים) חומש. געלערענט „ויקרא“. זאָגען פלעג איד: „ויטרא“, נישט געקאנט אַרויסברענגען קיין „ק“; קיין „ג“ אויך נישט. יאָהרען-לאַנג פלעגט מען מיר רופען „דד דוד יודנו (גד גדוד יגודנו)...“

שבת נאך דער סעודה האָט געזאָלט זיין ביים זיידען אין שטוב די שמחה. בשעת סעודה נעמט מיד דער זיידע (א קליין אידעל, מיט א ציטעריג קעפעל, ווי איד בין געוואָר געוואָרען, פאר עלטער). זעצט מיד אַרויף אויפ'ן טיש, אין דער מיט. די מאַמע דערשרעקט זיך און כאַפט געשווינד אַוועק פון אונטער מיר אַ גאַפעל. אַרום טיש זיצט די גאַנצע משפּחה: א זעהן, צוויי טעכ-טער, צוויי איידעמס און אן אלמנה, מיינע אַן עלטער-מומע, (פון וועלכער איד האָב געמאַכט די „סקולער רביצין“, גאַרנישט איר בערטרייבענדיג). אַחוץ'ן זיידען מיט דער באַבע. צו וואָס מען האָט מיד אַרויפגעזעצט, ווייס איד נישט. מיר געפעלט עס. א וואַזע שטעהט אויפ'ן טיש, פּרוואו איד, צי וועל איד זי אַרומנעמען מיט די הענט. נעמט אָבער די באַבע די וואַזע צו און פּרעגט מיד, צי איד וועל קענען שפעטער די דרשה?

— טענען! (קענען) — ענטפער איד און וויל שוין אַראָפּ פון טיש; לאַנג אויף איין אָרט זיצען קען איד נישט. פאַרהאַלט מיד א פעטער, שוין דאַמאַלט א שטיק משכיל, אין א שוואַרצען קאַפּעליוש, — דערזעלבער, וואָס וועט שפעטער זיין דער מבין אויף מיינע אינגעלשע שירים און וועט זיי זאַמלען און באַהאַלטען, און פּרעגט:

— און אויסלעגען „וויטרא“ (ער מאַכט מיר נאָך) קענסטו?

ווייס איד נישט, וואָס אויסלעגען איז. פּרעג איד:

— ס'טייטש?

— ווי אזוי ש ר י ב ט מען ויקרא?

מיין איד, ער מאַכט חזק.

— „וויטרא“ — ענטפער איד פאַרדראַסיג — שרייבט מען נישט „וויטרא“ אין א פּסוק און א פּרשה אין דער הייליגער תורה.

מען האָט מיר קוים אויסגעטייטשט, וואָס מען מיינט, און איד דערזעה פּלוצלונג פאַר די אויגען שוועבען אין דער לופטען די פּרשה, א וואָרט נאָך א וואָרט, און רוף אַן איין אות נאָכ'ן צווייטען, אויסערן שם הויה.

דער מאַמען ווערען די אויגען פייכט (נישט צו גלויבען, ווי איד האָב אַלץ געזעהן). עפעס האַבען ביי איהר אַנגעהויבען צו פינטלען די אויגען, און זי הויבט זיך אויף און געהט אין א ווינקעל אריין צום אויווען. די באַבע קוקט איהר נאָך און שמייכעלט:

— שעמט זיך נאך אלץ!

מיד נעמט דער זיידע פון טיש אראפ צו זיך אויף דער שוים, און גיט מיר א קניפ אין בעקעל. איך זיין אבער נישט לאנג, — בייניגע פיס געהאט, איז מיר נישט באקוועם — און געה איבער צום טאטען, וואס קושט מיר. —

מעהר פון זיידען ווייס איך נישט, געדענק איך נישט. גע- הייסען, ווייס איך, האט ער שלמה. געווען אמאל א דאנציגער סוחר. דערצעהלט האט מען, אז איינמאל איז ער אהיים געקומען, ווי מען זאגט, מיט'ן בייטשעל... געווען איז עס פרייטאג. געגאנגען איז באד אריין, דערנאך צו קבלת שבת. „אפגעפראוועט“ דעם שבת, ווי אלע מאל, קיין סימן פון ענוי. און ערשט מוצאי- שבת נאך הברלה צוזאמענגערופען אלע בעלי-חובות זיינע און גע- זאגט: „רבותי, איך בין געקומען אהן א גראשען, נעמט איך צו אלץ, וואס אין שטוב!“

— חנה'לע, דערלאנג! — האט ער זיך געווענדט צו דער באבען.

און די באבע חנה'לע האט אויסגעטאן די צירונג און געלעגט אויפ'ן טיש. געעפענט די שאק מיט זילבער און גאלד, אריינגעבראכט די חפצים פון אנדער שטיבעל... קיינער אבער האט נישט געריהרט.

די באבע האט איהר קראם געהאט, האט מען פון קראם גע- לעבט, איינציגווייז די חובות באצאהלט, מיט פראצענט. און קינדער אויסגעגעבען.

ווי ווייט די מעשה איז אמת, בין איך אייך נישט ערב. אז די באבע איז פעהיג געווען דערצו, דאס ווייס איך. דעם זיידען געדענק איך נישט מעהר, ווי דאמאלט ביים טיש, ווען איך האב אויסגעלעגט. איך זעה זיינע אויגען, קליינע, נאך הארציג ליכטיגע...

ווען און ווי אזוי דער זיידע איז געשטארבען, ווייס איך אויך נישט. מען האט מיר געמוזט האלטען בשעת מעשה פון דער ווייטענס, אזוינס פארגעסט מען נישט. געהערט האב איך, אז ער איז קראנק געווען, האט איהם דער דאקטאר געהייסען מאכען א הייסע וואנע, און איך דער וואנע איז ער געשטארבען...

לאז איד פאמיליען-אנגעלענענהייטען אויף שפעטער און געה
צוריק צו מיינע מלמדים...
צו זעקס יאָהר האָב איד אָנגעהויבען גמרא. דאמאָלט —
אלע אזוי.

דעם גמרא־מלמד געדענק איד בעסער.
אויך א קליין, מאַנער אידעל. גערופען האָט מען איהם דער
ריבער: בערישעל. א ביז אידעל, שלאָגען אָבער קאָן ער נישט.
אז ער קומט אין כעס אַרײַן, הויבען איהם אָן די הענט צו ציטערען.
— הענע! — רופט ער דאמאָלט צו דער רביצען — כאָפּ די
קאָטשערע און שפּאַלט דעם עמ־הארץ דעם קאָפּ!
הענע ריהרט זיך נישט. זיצט ביים אויווען, פליקט פּעדערען
אָדער שטריקט אַ זאָק. געהט עס וועגען מיר, ענטפּערט זי:
— הערסט, ריהר לייבושלאָען נישט אָן... איד וועל פּאַרצעדן-
לען ריוועלען...

ריוועלע איז מײַן מאמע. און די רבי'צין איז געווען אַן אייני-
קויפּערין פון ציבעלעס, גרינס... און פלעגט טראָגען צו אונז אויך,
א דריסט הרגל געהאט. און ליעב געהאט די מאמען און מיד, אפּנים,
דער מאמען צוליעב.
— אַ אידענע, פלעגט זי זאָגען, א צדיקת... קאַרנט אויף זיך
און אויפ'ן הויזגעזינד — און גיט צדקה, אָבער צדקה! און ער,
דער גזלן, וויל שלאָגען איהר לייבושלאָען!
— נו, נו, — ברומט דער רבי, — זאָג איהר, וואָס פאַר אַ
תּכּשׁיט זי האָט...

זי פלעגט זאָגען... נאָר קאפויר.
דער טאָמע מיינער (ער לעבט שוין נישט) האָט אויך נישט
געהייסען שלאָגען. איז דאמאָלט נאָר א קעסט־קינד געווען, אין
דערהיים געזעכען, און כּטבע א ליבעראל, אפּשר אן אַנאַרכיסט.
אַז עס איז ארויס א קלאַנג, אז מען וועט נעמען צום מיר
ליטער, און מען האָט זיך אָנגעהויבען שרעקען, האָט ער געראָטען:
נישט שרעקען זיך און נישט געהן. קיינער זאָל נישט געהן...

— מען וועט שמייסען!
— א וועלט שמייסט מען ניט!
— שמידען אין קייטען!
— נישטאָן אזוי פּיעל קייטען!

— איינזעצן אין תפיסה!

— אכיבא מאכען די וועלט פאר א תפיסה!

ער אליין האט מיר אין לעבען צוויי מאָל געפאטשט.

פון געבוירענהייט אָן האָב איך פיינט געהאט זיסע זאכען. אין מויל אריין נישט גענומען. „איך וויל, מען זאָל מיר האַלטען פאַר קלוג“, האט מען זיך גערייצט מיט מיר. די באַבע פלעגט באַקען מכל המינים גוטע זאכען: ווייסען לעקעד, האַניגלעקעד, מאַרטען, שטעפענס, פּרענגלען איינגעמאַכטס... פאַר זיך, פאַר די קינדער... פאַר קראַנקע אין הקדש, — אלע אייניקלעך פאַרדאַר בען זיך פון צייט צו צייט די מעגעלעך. מען באַקומט און מען גנב'עט אַביסעל צו; איך איינער — אן אויסנאַם. איך עס עס נישט בין היינט.

מאַכט זיך מיין אינגערען ברודערס ברית.

קומען אַרעמע לייט אויף לעקעד און באַנפּען, פאַרזאַמלען זיי זיך אין מיטעל־שטוב. רעכטס — די מאַמע די קינפּעמאָרין, אין דער שטוב לינקס — די בעלי־בתישע געסט. אין געווען ביי אונז א סאַרווער, זאָל ער מיר מוחל זיין, א „כלב שבכלבים“. אזוי האַבען איהם אלע גערופען. געווען איז ער, איך זעה איהם פאַר מיינע אויגען, אן אויסטערליש הויכער, א דאַרער און א ווייסער, אהו א טראַפען כלום אין פנים. געווען איז ער אן אלמן און א חשוד בנים. עמליכע ווייבער געהאט און קיין איינציג קינד. אז די לעצטע איז געשטאַרבען, האט ער זיך שוין מיאש געווען פון לעבען און געמאַכט זיך תכריכים. ביינאַכט, האט מען דערצעהלט, שפאַ צירט ער ארום אין די תכריכים אין הויף... שרעקט איבער לייט. אַרעמע לייט האָט ער פיינט געהאט שנאת מות. טראַגט דער רשע פון דער מאַמעס שטוב ארויס, הויר איבער'ן קאַפּ, א טאַץ מיט לעקעד צו די בעלי־בתים אריין, איבער דער מיטעל־שטוב. און איך זעה, ווי א קראַנק מיידעל קוקט מיט פאַרברענטע אויגען צו דער טאַץ ארויף. פלינק בין איך געווען, שפּרינג איך אונטער, כאַפּ א שטיק לעקעד און דערלאנג דעם בלאַסען מיידעל... דער טאַמע, — איך האָב נישט געוואוסט דערפון, — איז געשטאַנען אין מיר פון דער מאַמעס שטוב. דעם שפּרונג איז דער הויר האָט ער געזעהן, וואָס איך האָב מיט'ן לעקעד אין דער נידער געטאַן — נישט. געהט ער צו און דערלאנגט מיר אין באַק. צו־מאַרגענס, מיר

זיצען אלע ביים טיש, פארקלאַנט ער מיד פאר דער מאמען:
 — דער קאמעריאנט, עסט מכלומר'שט נישט קיין זיסע זאָ-
 כען און כאפט לעקער פון טאץ!

קומט אריין די דינסט מיט דער יויד, — געהערט האָט
 זי, אפנים, הינטער דער טיר, — און דערצעהלט, וואָס איד האָב
 מיט'ן לעקער געטאָן. זי האָט געזעהן.

די מאמע האָט די ברעמען אראָפּגעלאָזט איבער די אויגען.
 זי האָט שטענדיג געהיט איהר געמיט פאר פרעמדע און אפילו
 פאר היימישע אויגען. דער טאטע איז בלאָס געוואָרען, די אויגען
 ווערען איהם פייכטלעך. און ער הויכט זיך אויף און געהט אָפּ אין
 צווייטען צימער אריין. פיהל איד מיד שולדיג, וואָס איד האָב
 באלד נישט דערצעהלט, וויל נאָכגעהן און איבערבטען — און קאָן
 נישט. ביז'ן היינטיגען טאָג קאָן איד מיד אליין נישט פארטיי-
 דיגען און קיינעם נישט איבערבטען...
 דערפון אז אנדערש מאָל.

דאָס צווייטע מאָל האָב איד געלייזט, ווען איד בין שוין
 א „אינגעל“, נישט קיין „קינד“ געווען — א „בחור“ (א יאָהר פער-
 צעהן אוראי!). אָבער שוין דאמאָלט א „חוקר“ געווען, געלערנט
 „מורה נבוכים“ (ווי איד קום דערצו, וועט ווערען דערצעהלט)
 און בין ארומגעגאנגען אין עולמות העליונים, פאר'מרה'שחורה'ט,
 מיט וועלט־טראַגישע חלומות און געדאנקען! וואָס פאר א תכלית
 האָט דער מענש? די וועלט? ידיעה ובחירה... פון וואָנען נעמען
 זיך און צו וואָס די יסורים, דער צער? — דערביי האָט געוויס
 געשפילט א גרויסע ראָלע דער אידישע־פריהער איבערגאנג צו די
 מענער־יאָהרען. נאָר א געמיט האָב איד געהאט א שוואַרצם, גע-
 זוכט התבודדות און געקראצט מיט נעגעל אין דער נשמה...

איינמאָל פרייטאָג בין איד פארפאלען געוואָרען אויף א גאנץ
 צען טאָג. איד געדענק שוין ניט, וואו איד בין געווען. געקומען
 אין בית־המדרש אריין צו קבלת שבת בין איד גלייך פון שפּאַציר,
 אין דער וואָכענדיגער קאפּאָטע, און וואָכענדיגען היטעל און נישט
 געפּוצטע שטיוועל, אָנגעקלעפטע מיט ליים פון אונטער דער שטאָרט.
 דעם טאָטענס פנים האָט אויפגעפלאָמט. ער האָט זיך דאָך איינג-
 געהאלטען פאר'ן עולם. נאָר ביים קידוש קען ער קיין אויג נישט
 אָפּרייסען פון מיין פאר'חושב'טען פנים און גיט פּלוצלונג א שטעל

אוועק דעם כוס און דערלאנגט מיר אין באַס מיט דער באַפרייטער האַנט.

— שעהנע שבתים מאַכט ער מיר! — און געהט ארויס אויף א ווילע. די מאַמע ברומט:

— גלייך א קינד האָט נישט זיינע וועהמאַגען...

אז מײַן וועהמאַג איז געווען גאַר נישט קינדיש, איז איהר נישט אייגעפאלען...

אינגאַנצען צוויי מאָל געשלאָגען.

א פרעמדע ארויפֿלעגען אויף מיר א האַנט וואָלט ער געוויס נישט געלאָזט. פון דעם ווייסט ר' בערישעל און די רביצען, וואָס זיצט שטענדיג ביים אויווען, טוט עפעס, פארקוקט אין די תלמידים און פארהערט אינ'ם לערנען.

איבער דער רביצען, אויפ'ן גוימס פון אויווען, ליגט שטענ־

דיג אויסגעצויגען די קאַץ, א גרויסע, א פוילע...

טרעפט זיך אַבער, אז די רביצען דרימעלט איין ביים שמרר־

קען א זאַק, אפשר איינגעווינגט פון גמרא־נגון, און פארלירט די קנויל. גיט שוין די קאַץ, וואָס האָט דארויף געלאַקערט, א שפרונג אראַפ פון גוימס צו דער קנויל און הויבט זיך אַז מיט דער קנויל צו שפילען, ווי מיט א מויז, און פאריאַגט זי ביז אונטערן בעט... מיר פלאַצען אויס מיט געלעכטער... די רביצען כאַפט זיך אויף. דער רבי ווערט ביזן...

פאר אַזא געלעכטער (איך פלעג לאַכען צום שטארקסטען)

האַט ער מיר שוין איינמאַל געוואַלט ערנסט שלאָגען. איז אַבער פונקט אריינגעקומען דער טאַטע... די סצענע ביים זיך מיט אַמאָל.

— אה, ר' יודעל! וואָס מאַכט איהר, ר' יודעל? זעצט אייך, ר' יודעל...

די רבי'צין פרעגט: וואָס ריוועלע מאַכט. און דער טאַטע

ווענדט זיך גלייך צו מיר און פרעגט:

— וואָס שוויצסט דו אַזוי, לייבעלע?

— וואָס הייסט? פארכאַפט דער רבי, אויס מורא, איך זאַל

נישט דערצעהלען: — ווי הייסט, די תורה הקדושה, ברוד השם, וואַרעמט... און א זומער־טאַג...

באַקומט דער טאַטע א ליבעראַלען איינפאַל און זאַגט צום

רבי'ן:

— ווייסט איהר וואס, ר' בערישעל? לאזט יעדען טאג ארויס
די קינדער פאר דער טיר אויף א שעה!
גלייך א דונער וואלט אין בערישעלען אריינגעשלאגען...
גלאצט ער אויס א פאר אויגען און הויבט אן שטאמלען:
— וואס רעדט איהר? ווי חייסט? זיי זאלען זיך שפילען
אין ליים?

מען האט געזאלט ארויפציהען א נייעם שטאק, האט מען
אנגעלעגט ליים פאר'ן הויז.
— פארוואס נישט? — ענטפערט דער טאטע צוריק.
גיט זיך ר' בערישעל האלב אונטער:
— מילא, בנוגע צו אייער לייכושלען... אז איהר ווילט...
— איד אויך! איד אויך! — רופט זיך אן מיין גליד-
שוועסטערקינד יחזקאל...

— פאר ר' מרדכי'ן בין איך אירב! רופט זיך אן
דער טאטע. יחזקאל'ס פאטער האט געהייסען מרדכי.
וכד הוח. מיר צוויי באקומען רשות און געהען טאגטעגליך
ארויס אויף א שעה פאר דער טיר, צום בארג, צום ליים, זיך
געשפילט, געגראבען (ערגעץ א לאפאטקע באקומען), טאלען, גרי-
בער געמאכט, א פעסטונג געבויט.

און די ארבייט איז אונז שפעטער צוגיין געקומען א מצוח
צו טון. אין א קורצער צייט ארום האט מען איינגעלעגט די זא-
מאשמשער פעסטונג. די מויערען האט מען צושאסען און געדונגען
ארבייטער אראפצושיטען די וואלען אין די פאסען אריין. גע-
צאהלט האט מען פון קלאפטער. האבען זיך אויך עטליכע אידען
צו דער ארבייט געשטעלט. אלטע, צעבראכענע אידען, וואס האר-
בען שוין צו עפעס אנדערש נישט געטויגט. נאָהענט צום חדר איז
עס געווען, פלעגען מיר אויף דער שעה לויפען אויפ'ן וואל ארויף
און ארבייטען פאר די אלטע ליים.

וואס איד האב געלערנט ביי דעם ר' בערישעלען, געדענק איד
נישט...

נאך צוויי זמנים בין איד מיט מיין גליד-שוועסטערקינד
יחזקאל איבערגעגאנגען צו מיכל מלמד. ער האט אויך נישט גע-
שלאגען.

א מאַדנער איד געווען דער „געלער מיפל“ — א בלאַנדע

בארד געהאט. אַ מלמד געווען און דערביי שמש אין בית-המדרש. געווען איז ער א גרויסער בעל-השבון און געקאנט „מדידה“. לערנען. אויסער מיט אונז אין חדר, האָט איהם קיינער נישט געזעהן.

אין בית המדרש פלעגט ער קיינמאָל נישט רעדען, און גערעגנט, נישט ענטפערען וועגען לערנען. אויסער, אז עס איז געגאנגען וועגען א גמרא מיט חשבון אדער א משנה מיט מדידה. אן אנדער מעגש געוואָרען. גערעדט, און מיט ליכטשאַפט צום ענין. אזוי לערנען איז ביי איהם קיין עסק נישט געווען. אויף א „גראַב“ אינגעל פלעגט ער קוקען מיט גרויס רחמנות: „פארשטאַפט גער בער“. אויף א „וואויל אינגעל“ — גלייכגילטיג. „וועסט זיין אַ למדן“ — און איז טאָן איז געלעגען: הכלל וואָס? מאַי כולי האי? אַמאָל האָט ער נאָר געזאָגט נישט אַהן באַהאַלטענעם בזיון: „וועסט טו זיין א רב!“ — דאַוונען האָט איהם אויך קיינער קיינמאָל נישט געזעהן. „א באַהאַלטענער קאַצקער“, — האָט מען געזאָגט; קאַצקער פלעגען נישט האַלטען פון דאַוונען. געמוזט האָט עס זיין בסוד, — א מתנגד'ישע שטאַדט, א מתנגד'ישער בית-המדרש. אויך דערמאָן מיר א מעשה. ביים שולחן איז געשטאַנען א קליין אידעל, ר' עזריאל'כעל האָט ער געהייסען. א דאַמאָלטיגער שענקער גער ווען — א שמידבר. אן אַלט אידעל, א קרענקליכס, מיט א בלאָז אוועקצויאָגען. קומט אַמאָל אריין צו מעריב א פרעמדער איד, אַ חויבער, א דיקער, א גבר, שטעלט זיך זאָגען יתום-קדיש און כאַפט זיך ארויס: ויצמח פורקניה... פלאַמט דאָס אַלטע ר' עזריאל'כעל אויף, גיט א שפרונג איבער טיש און באַנק, א לויף צו צום עמוד, צום פרעמדען גבור צו, א חויב די נעגעלעך, א שפרונג אונטער און דערלאַנגט דעם איד אין באַס...

באַהאַלט, זעהט אויס, ר' מיכל זיין קאַצקער חסידות, דרעחט זיך בשעת'ן דאַוונען ארום צווישען עולם אין טלית ותפילין, נאָר ער זאל עס א ריהר טון מיט די ליפען. די תלמידים ריהרט ער נישט אן, מיר אוראי נישט. ביי דער רביצען בין איד א חשוב. איהר שוועסטער דינט ביי אונז! איד געדענק זיי ביידע און וואונדער דער מיר נאָר, ווי עהנליך די שוועסטער זענען זיך געווען. איד, א צעוואָרפענער, פלעג זיך גאַנץ אָפט טועה זיין, זאָגען אין חדר דער רביצען: „חנה, דערלאַנג מיר אביסעל וואַסער“, און אין דערהיים דער דינסט: „זייט'זשע מוחל, רביצין...“ און שעהנדייטען, איי-

דישע, צנועה'דיגע, זענען (אין מיינע יונגע אויגען, וועניגסטענס) ביידע געווען: לענגליך-בלאסע, דין-הייטיג-דורכזיכטיגע פנימ'לעך, לאנגע ברעמען, איבערגעצויגענע, סאמעטענע בליקען פון שמאל'לענגליכע מאנדעל-אויגען... און שוין. זיי פארשווינדען מיר ביידע פון זכרון. וואו זיי זענען אהינגעקומען, ווייס איך נישט. איד ווייס שוין אויך נישט, וואס איך האב ביי דעם מיכלען געלערנט. געוויס נישט מעהר, ווי אביסעל נאכטראכטענדיג שווייגען, געוויס זיך אנגענומען מיט אביסעל שטילען, גוט-הארציגען אומעט, וועל'כע איך דערקען אין מאנכע פון מיינע זאכען. אפשר האט ער מיר מיט די שטילע אויגען איבערגעגעבען אביסעל חסידות?

איך און מיין גליד-שוועסטערקינד שטייגען ווייטער און קומען אז צו ר' יודלען — צו א העכערען גמרא-מלמד. ביי איהם זאגט מען שוין א „לייענען" אויך.

צוויי זאכען האט ער לייעב געהאט, דער ר' יודעל: שמייסען איבער די פינגער מיט ריטלעך און — פיראגעס, וואס די רביצען פלעגט איהם מאכען אין א יומא דפגרא — און אוועקנעהן... זי קען נישט ליידען, „זוי דער בעל-תאוה פרעסט, ווי דאס שמאל'ץ רינט איבער'ן פיסק"...

די רביצען מישט זיך ניט צום לערנען און איז אויך נישט קיין איינגעהערין ביי מיין מאמען, זי זאל סטראשען, זי וועט דער' צעהלען. דער טאטע איז שוין סוחר, זעלמען אין דערהיים. און ר' יודעל לאזט זיך וואויל געהן, און איך געה ארום מיט געשוואר'לענע פינגער גלייך מיט אלע, און פיהר מיט איהם מלחמות גלייך מיט אלע. דעם צווייטען זמן, אז מען איז אריבער פון בבאקמא צו יבמות, וואס איז אונז נאך שווערער געווען, איז אויך די מלחמה שארפער געווארען. און באקומען האט מען גאנץ אפט כחנם. ר' יודעל איז א בלינדליכער געווען, קיינמאל נישט געזעהן און גע' וואוסט, ווער איז שולדיג, — האט ער, פאר וואס עס איז, אלע איבער די פינגער געשמיסען. די ריטלעך האט ער מיט גרויס פארזיכטיגער לייענשאפט אויסגעקליבען פון נייעם בעזים, וואס די רביצען פלעגט ברענגען פון צייט צו צייט. דאכט זיך מיר, זי האט גאר געהאנדעלט מיט בעזימער, נאך אויף זיכער געדענק איך נישט. אויסקלייבען פלעגט ער די ווייכסטע, די דינסטע און געשמיסען האט ער בניחותא, פאמעלעך, נאך לאנג.

מיר האבען איהם אויך נישט געקארנט.

געהאט האט ער א לאנגע ווייסע באַרד, האָבען מיר זיך איינמאל גענומען זי צוצוקלעפען צום טיש. אַווענט געווען, נאָך די פּיראַגעס. איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען. חתימה און טריוואַקס גרייט, דאָס ליכט אויפ'ן טיש ברענט. מען ריהרט זיך צו. האָט ביי עמיצען, זעהט אויס, פאר שרעק א ציטער געטאָן די האַנט, א צופ געטאָן א האַר פון באַרד. ער האָט זיך אויפגעכאַפט און געכאַפט זיך צו די ריטלעד. דערפאַר אַבער האָבען מיר דעם צווייטן טען יומא דפּגרא געכאַפט דער רביצענס קוואַקעדיגע הון און גע' זעצט אויף דער שיסעל פּיראַגעס אונטערן קישען. ער קומט, נעמט די שיסעל, שטעלט זי פאר זיך, קוקט מיט די בלינדע אויגען, און צושמייכלט זיך פאר נחת:

— אַי, אַי, אַזוי פּיעל געריישטע ציבעלעס! — און האָט אריינגעביסען...

איינמאל האָבען מיר איהם אויף א גליטש פאַרנאַרט. הינד טערן בית-המדרש איז געווען א גליטש. האָבען מיר זי צווישען מנחה ומעריב פאַרשיט מיט שניי און געשיקט א חבר אין בית המדרש אריין, ער זאָל די רעשט פאַר'ן רבי'ן פאַר'מסר'ן, אז מען גליטשט זיך... געהט ער אַראָפּ, קומט אויף דער גליטש, קערט זיך איבער: א שווערער מענש געווען, הויבט ער זיך און פאַלט, הויבט זיך און פאַלט. מיר לאָבען... ווילען אַנטלויפּען. שרייט ער נאָך: רחמים! שווערט, ער וועט אונז נישט שלאָגען, נאָר נישט טון...

האָבען מיר איהם אויפגעהויבען, און ער האָט וואָרט גע' האַלטען. פאר דאָס צום דריטען זמן אז אנדער קנעלונג זיך גע' שאַפט. מיר (איך און מיין שוועסטערקינד) זענען מיר אריבער צו נאָר א בייזען מלמד.

דער האָט שוין געקניפּען. א מוהל געווען, א נאָגעל געהאט! און מיר האָבען נישט געשוויגען. א ספּאַדיקעל האָט ער געטראָגען, האָבען מיר איהם אין ראַנד אריינגעשיט שניי. זיצט ער ביים טיש, הויבט איהם אַן רינען איבער'ן פּנים... טיי האָט ער לייעב געהאַט. די רביצען שטעלט איהם יעדען מאָג א בלעכענעם סאַמאָואַרל

אויף אַז אַ משייניק, שיט אין סאַמאָואַרל אַרײַן עטליכע קערנד־
לעך טײַ, ער ברומט: צו וועניג; זי הערט נישט. און די טײַ איז
ווירקליך וואַסערדיג. האַבען מיר אײַנמאַל געבראַכט שמירעכטס
פון אַ ראַד און צוגעשיט... דאָס סאַמאָואַרל קאַכט אויף. ער גיסט
זיך אַן אַ גלאַז: שוואַרץ ווי טינט. אַ מחיה. ער וואַרפט דער רביצען
אַ דאַנקבאַרען בליק און זעצט זיך און שטעלט דאָס גלאַז פאַר
זיך אויפֿן טיש. ער וויל זיך שוין צוריהרען מיט די ליפען,
קרינט מען מוראַ, ער זאָל זיך חס ושלום נישט סמ'ען. גיט עמיץ
מיט אַ פּוס אַ זעץ אין טיש אַרײַן פון אונטען, דאָס גלאַז קערט
זיך אום דעם רבי'ן אין שוים אַרײַן. דער טײַ איז געווען קאַכערדיג.

דער גרעסטער לַהכעיס איז אַבער געווען אַן אנדערער: געד־
לערענט האָט מען אײַזוהו נשך, און ער האָט געפּייניגט מיט קשיות
און פאַרלאַנגט מיט'ן מוהל־נאַגעל תּירוּצִים... קיין גרויסער למדן
איז ער נישט געווען. מיר האַבען געוואוסט, אַז עס איז נישט זײַנע
קשיות, נישט זײַנע תּירוּצִים. פֿלעגט מען זיך אַמאָל אַ שבת
אַרײַנכאַפּען אין בית־המדרש אַרײַן, דורכקוקען אויף אויפֿדער־
וואַך די סוגיא מיט תּוספות, מהרש"א און אנדערע מפרשים און
זונטאָן פּריה האַגלען אויף איהם מיט קשיות. אַ קײַלעכדיג, פעט
אידעל געווען, — ער שוויצט, דרעהט זיך ווי אַ וואַרעם, די קײַ
לעכדיגע אויגען וואַרפען זיך אין שרעק, און מיר פּלאַצען דערנאָך
אַרויס מיט אַ געלעכטער... נעמט ער און קנייפט...

פּרײַטאָן פּלעגט ער אלע איבערשמײסען, מכלומר'שט אויף
קאַטאַוועס: אַן אלטער מנהג, מען זאָל געדענקען שבת. עס פּלעגט
אַבער אַפט וועהן טון...

און דאָך האַבען מיר איהם טײַלמאַל ליעב, זעהר ליעב געד־
האַט...

אין אַ יומא דפּנרא פּלעגען די אינגלעך ברענגען קלײַנגעלט
(צווייערס, דרייערס, העכסטענס, צעהנערלעך). דערפון פּלעגט מען
מאַכען אַ סעודה. די סעודה איז באַשמאַנען פון דער רבי'צענס
סחורה: הערינג, קיבלעך און הייסע באַבעס... זעצען צו דער סעודה
פּלעגט זיך צו אונז אויך דעם רבי'נס אײַנציגע טאַכטער... אַ בלאַס
טרױעריג מיידעל מיט לענגליך פּאַרנעבעלטע אויגען... און דער רבי
פּלעגט זי גלעטען איבער'ן געלבלעך־גאַלדיגען קעפּעל און זײַן אויך און

אונז מעשיות דערצעהלען פון עיזיעקב, פון מדרשים... אז אנדער מענש געווארען. אזוי ווייד, אזוי הארציג, און דער קול איז אנגע-זאפט געווען מיט אזא טרויעריגער גוטסקייט, אז די ביזע רביצען, ביים באזונדערען טישעל, האָט זיך די אויגען געווישט... אוי, האבען מיר איהם דאמאלט ליעב געהאט...*) דערנאך האב איך געליטען גלות: געלערנט ביי א מלאך איז דער פרעמד, איז שעבערשין, דריי מייל פון דערהיים; דערנאך איז דערהיים ביי א דיוו געלערנט; פון דעם אין צווייטען פרט. —

3.

נאך נעבעלדיגע יאהרען.

תחו ובהו. באקאנטשאפט מיט הינט. די ערשמע ליעבע שוער ניט אין ברונען אריין. מען פארשיקט מיך.

ווייטער נעבעלדיגע יאהרען. א קינדעריש תחו ובהו... אמאל א שטיקעל וואקס, פון אלערליי הענט געקנאמען; שטענדיג מיט צייכען פון פרעמדע פינגער אויף דער נשמה. און אמאל וועקט זיך, אויף א צייט, אויב ניט צייכען פון ווילען, — קאפריזען און פארלאנגען. און איך ווארף ארויס, ווי מען זאגט, ווילדע שטיק... דאס אינערליכע לעבען איז זעהר שוואד. איך בין א שוואם און זאפ איין. דאס איינגעזאפטע פאלט ערגעץ אריין אין מיר, איך ווייס נישט דערפון, גלייך איך וואלט דערביי נישט געוועזען... דאס אויג זעהט, נאר איך קוק נישט; דאס אויער פארנעמט, איך הער מיך נישט צו. און ראש מישט זיך אלץ, און איינס לאגערט זיך אויפ'ן צווייטען... ווערט עפעס אינערליך געבויט, קומען אן נייע קינדערשע מאמענטען מיט'ן ווינט, און פארשימען יענע — בויען זיך הייזלעך אויף הייזלעך... דא און דארט שטארט עפעס ארויס, א שפיץ דאך, א וועטער-פעהנדעל, א שטיק קוימען...

א „קאלטע“ מומע האב איך געהאט, מיין חבר יחזקאל'ס

*) זעה „וואס חיוסט נשמה?“

מוטער. א וויכע, מאַגערע אידענע, א בלאַסע, א קרענקליכע. פון איהר האָט דר. עטינגער זיין „סערקאלע“ געמאַכט. שרייט שמענ־דיג „אוי, מיינע כחות!“ טרינקט אלץ אינאיינעם מאַנדעל־מילך פאר'ן האַלז און באַקט באַשמענדיג קעז־קוכען (דאָס איינציגע פון זיסקייטען, וואָס איד האָב ליעב) און עסט... און באַהאַלט איהם אויף א הויכער שאַנק, די קינדער זאָלען זיך, חלילה, די מעגעלעך נישט פאַרדאַרבען. און איד, אויס ליעבשאַפט צום קעז־קוכען, איהר להכעיס, און גלאַט, א קונץ צו באווייזען — שפּרינג אונטער, כאַפּ מיך אָן אַן גוימס פון שאַנק, שלעפּ שטיקער און פאַרדאַרב מיך ווירקליך דעם מאַגען. און עס קומט דער אַלמער ביי מייליטער, און פאַרשרייבט מיך עפעס ביטערס און געזאַלצענס פון אַ פלעשעלע, א ווייסע פליסיגקייט. און איד, אז מען ווענדט זיך נאָר אָפּ פון מיר, גיס אויס די מיקסטור, גיס אַריין אַביסעל מילך מיט וואַסער און נעם איין אלע שעה איין עס־לעפעלע, און בעט מיר יעדעס מאָל אויס אַן אַנדער מתנה און פאַרקרים מיך דערביי, גלייך איד שלינג נאָט ווייסט וואָס... קוים ווער איד געזונט, — סקשינסקי וואוינט צו אונז וויזאָווי, א פענסטער קעגען א פענס־טער, — וואַרט איד איהם אָפּ ביים פענסטער, און ווי ער באווייזט זיך, שטרעק איד איהם ארויס די צונג. כאַפּט ער אַ שטעקען און לויפט צו אונז ארויף, מיך מקיים פסק זיין, און אין שטוב בין איד אליין... אַט לויפט ער שוין אויף די טרעפּ... רייס איד אויף א גרויסע רויטע שאַפע אין שטוב, שפּרינג אריין און טרעפּ מיט איין פוס אין א טאַפּ אייער אריין...

פאַראַז ביי אונז אַ שטיקעל גרין באַוואַקסענע חורבה, מן הסתם אין א פּראַצעס געשטאַנען. שפּיל איד מיך דאַרט גאַנץ אָפּט פאַרנאַכט מיט קליינע מיידלעך אין חתו־כלה. דער חתן בין איד. איד מיט די פייערדיגע אויגען. די כלה — מיינס א קוזינע, א מיידעל מיט לאַנגע צעפּ. און אז דאָס שפּיל פאַרלאַנגט, חתו־כלה זאָל זיך קריגען, וואַרפען זיך מיט די מתנות, כאַפּ איד אַ שטיינדעל, וואַרף, טרעפּ איהר אונטער'ן אויג, און זי בלייבט ביי א צייכען בין צו דער אמת'ער חופּה... און דערביי בין איד גע־נעראל און האָב אונטער מיר אַ גאַנצע מחנה חדר־אינגלעך... באַנקאַ־צעמעל האַבען דאַמאַלט פאַרפּעהלט, קליין־געלט — וועניג, ערלויבט

די רעגירונג, סוחרים זאלען לאזען אין קורס „קוויטלעד“ אויפ'ן אָרט פון קליינגעלט, — מאַכט דער טאַטע קוויטלעד, און איד — „שניעה“. און גיב אויס אויף הילצערנע שווערדען מיט פּאַפּיר רענע שיידען, אויף געפלאַכטענע שטריקלעך צו די לענדען פון מיינע גבורים, און גרייט מיד צו אַ מלחמה מיט די „לעשניטיקעס“, ווי מען פלעגט רופען די „יונגען“ פון דער ניי־שטאַדט, צוויי וויאַרסט אונטער זאמושץ. דאָס „טרעפונג“ וועט זיין אין מיט וועג, אונטערן בשותפות־דיגען בית־עלמין... און האָב דערביי נחת פון אַ צופלאַסען שטיק ר"ן, עגמת נפש פון פרי־מגדים'ס איבער־שטרעכלעד, טראַכט אויס פּשטלעך און זאַג פאַר די יונגע לייף — קעסט־קינדער, וואָס שלענדערען זיך אַרום אין בית־המדרש... און עס איז דער פריה קיין אַנכויסען נישט, איד טרינק נאָר די קאווע, און טראַג אוועק די בייגעל מיט פוטער פאַר אַן אַרעם אינגעל, א יתום, וואָס וואַלגערט זיך אין בית־המדרש אַרום. אביגדור־ל־מלמד'ס יתום... אַזוי האָט מיר געהייסען דער חובת־הלבבות. און דאווען על פי הנוסח פון „יד החזקה“, און שטעה שמונה עשרה, ווי דעם רמב"ם וויל, ווי א סאַלדאַט אין פּראַגמא, די הענט ביי די נעט... און ווייס שוין, על פי הרלב"ג, אז עס הויבט זיך נישט אַן: אליהו הנביא איז גאָר נישט געפּלויגען אין הימעל אריין...

און אז על פי הרמב"ם זענען די נסים עפעס כמעט גאָר קיין נסים נישט, קיין „שדוד המערכות“. און ווייז חדושים אין בית־המדרש אין דאַמען און שאַד־שפּיל. דאָס ברעט — אויסגע־צייכענט מיט קרייד אין דער הויך, אויף דער פּאַדלאַגע פאַר'ן אַרון קדש (ריינער!), די שטיינדלעך און די פיגורען — געקנעמען פון ווייס און ראַזאווע ברויט, און געטריקענט אדער אויסגעשנימען פון קארטאַפּלעס, די שוואַרצע — אין די שאַלען! און לויף אַפּט דאווענען אין בעלזער שטיבעל אַריין; עס ציהט די התלהבות — דער ברען, מיט'ן געשריי, מיט'ן קלאַפּען קאַפּ אַן וואַנט ביי שמנה עשרה... און צוליעב (ווי איד וואַלט היינט געזאָגט) דער שטילעך שטימונג — צום גערער שטיבעל, צו שלש סעודות... און טרעה שוין — פון איין זייט צום „מורה נבוכים“, וואָס שטעהט אויף דער העכסטער פּולקע (ווער נוצט איהם?), און פון דער צווייטער זייט — צום „עץ חיים"... איד וועל נאָך דערלאַנגען צום זהר...

און כאפ אמאל אראפ אז „אורים ותומים“ און שארף מיר דעם
שכל, ווי אז א שליפשמייז...

פאקטען פון קוים דריי „פארנעבעלעטע“ קינדערייאהרען... וואס
טו איד מיט זיי? אויף וואס פאר א שנרעל ציה איד אויף די
שטיינדלעך, גלעזלעך און די פאר פערעל?

אט בינדט זיך מיר צוזאמען מיין — באקאנט ווערען מיט
פיערפיסיגע! דאס וועל איד קענען דערצעהלען, ווי מען דארף!
די שטאדט, וואס איד האב גרייט געטראפן, און וואס ארייני-
געדערענגט צווישען וואלען, פארגרעסערט זיך נישט און ענדערט זיך
נישט, וועל איד ערשט זעהען אין שעבערשין, דריי מייל פון דער
היים, וואוהין מען האט מיר (ווי ווייטער וועט זיין) צו א מלמד
פארשיקט. אויף א גאנצען זמן... מענשען זעה איד אויך עפעס
נישט. מהאי טעמא... א קליינע, רוהיגע שטאדט, פון וואנדערען.
עמיגרירען האט מען נאך קיין בייזען חלום נישט, זעלמען עמיץ
„געהט אוועק, פון וואנען מען קומט נישט צוריק“, זעלמען ווערט
עפעס אין דער משפחה געבוירען... אמאל ערגעץ אויף א וואכט-
נאכט געווען און פאר'ן „רוימען קליינעם שלימויז“, וואס מען האט
געוויזען, כמעט זיך דערשראקען... איד געדענק נאך דעם „הילד“,
די קנאלען, ווען מען האט די פעסטונג צושאסען, דעם רבינ'ס
מיט דער רביצענס שרעק, די מויערען פון די הייזער וועלען זיך
שפאלטען... אויך געדענק איד די שרעק, ווען עס האט געברענגט
„אויפ'ן זייגער“ אין טורעם איבער'ן מאגיסטראט. מען האט זיך
געפאקט. א שניי און א שטורעם. דער טורעם דער ברענענדיגער
וואקעלט זיך, ער קען פאלען און ארויפפאלען אויף די הייזער,
דעכטס אדער לינקס. צושמעטערען די שטאדט, אוועקגעהן מיט'ן
רויך... מען פאקט זיך אין דער היים, און איד לויף אין שול אריין,
ראטעווען די ספרי־תורה'ס...

מ ע נ ש ע ן וועל איד ערשט זעהן נאך שפעטער, אין אפט,
ציוזמער, גרויס פוילען, ווארשע... דערווייל מאד איד די געהנטערע
באקאנטשאפט, ווי דערמאנט, מיט בעלי־חיים א ה ן לשון...

מיט קעץ האב איד מיר באקענט נאך אין חדר ביים רבי'ן
ר' פערישעל. ביי אונז אין דער היים אין איד א געוויסע צייט א

קאץ געווען, האט מען זי משלח געווען, איך זאל מיך נישט שפילען מיט א קאץ... קיה און אקסען זעה איך גאר וועניג. איך ווייס, פון וואנען עס קומען: מילך, קעז, „פאדסמעטענע“ (זויער-מילך) און סמעטענע... פארצן אויך, מען ברענגט אמאל אויף א רפואה, צינער-מילך... זעה ען זעה איך קיין אקס און קיין קוה — נישט. „בלעקען“ און „מע“ קער איך נאר פון חברים, וואס מאך כען עס נאך אין א קינער-שפיל. אקסען און קיה פיהרט מען צו „אונז“ (מיין זיידע איז פאכטער געווען) אין שעכטהויז אריין, נאר איבער'ן שאסיי, ארום שטאדט. קיין „בכור“, מיט וועלכען איך ווער באקאנט, פריהער פון „לערנען“, שפעטער פון דער לימע-ראטור, — דרעהט זיך אין זאמאשץ (אינ'ם „קליינעם פאריוו“, ווי די געגענט רופט עס) נישט ארום...

מיט פערד — גוט באקאנט, אויך, פארשטעהט זיך, גענוג פון דער ווייטענס... אין הויף פון „הויפעל“, א גרויס פיער-עקינ אלט הויז, אויף פיער ארומיגע גאסען, אין עק שטאדט, ביי דער לעמ-בערגער בראם, וואו מיין רבי האט געוואוינט, שטעהען פויערען אין מארקטעג מיט די פוהרען... פון איינעם פון די ווענען האט מען דאך באקומען, פון ראד אראפ, אביסעל שמירעכץ צום רבינ'ס סאך מאווארל. איך מאך שמוישיקס פון פערדס-האָר, נאָר איך אליין רייס נישט. אביסעל פחד, אביסעל צער בעלי חיים...

די אפיצערען פון גארניזאן האָבען פערד. דער גארניזאן געהט אוועק, קומען קאזאקען, טיילמאל אולאנען, הוזארען... אויפ'ן פלאץ, ביים געזענענען מיט דעם מיליטער, וואס איז געגאנגען פון אונז צום טערקישען קריג, האט ארומגעטאנצט א יונגער גענעראל אויף א פערדעל, א שעהנס, א סאמעטענס, מיט אזא חז, און מיט אזוינע פליטערלעך באהאנגען... אז מען קריגט א פירוש אויף „לסוסתי“ אין שיר השירים...

„פערד ווי לייבען“ האט ישראל זשדאנאווער, ביי וועלכען מען דינגט פערד, אויב מען דארף ערגעץ באַהרען אין א נויטיגע זאך, נישט שלעפען זיך מיט א פויערשער פוהר...

„זשדאנאוו“, דריי וויערסט אונטער דער לעמבערגער בראם, איז אמאל געווען א אידישע קאלאניע. די פוילישע רעגירונג האט געוואלט צוציהען אידען צו ערד-ארבייט און צוגעזאגט הנחות פאר אידישע קאלאניסטען: יאהרען לאנג פריי פון אפצאהלען און דער

עיקר — פון מיליטער... פארלעגט די קאלאניע האט דר. עטינגער. אליין מיט די קינדער אין פעלד געארבייט... נישט מיינע צייטען. אין מיינע צייטען איז שוין דר. עטינגער לאנג געווען א שוכן עפר. זיין זוהו האט שוין צערקוועס געבויט, פון טאג צו טאג רייכער געווארען. „און פארט — האט מען אויס קנאה געזאגט — פיהלט מען איהם פון די הענט דאס מיסט, וואס ער פלעגט פיהרען...“ און פון אלע אידישע קאלאניסטען איז געבליבען איין ישראל, וואס האט געפיהרט נישט קיין שלעכטע ווירטשאפט. געהאלטען קיה (דאס ווייב צוטראגט די מילך אין שטאדט, אויף שבועות — אויך פוטער און גאמולקעס, און קאנקורירט זעהר שטארק מיט'ן מיל-כיגער פון שוטאניעץ (אז אנדערע זייט הינטער דער שטאדט), וואס האלט אויך „פערד, ווי די לייבען“...

דער מאמרהמוסגר וועט צו גוי קומען. און איצט — די באקאנטשאפט, וואס ווערט פון מיר געמאכט מיט הינט... פריהער הער איד פון הינט...

אז אלטע דייטשקע איז „אוועקגעקומען“, א פארזינדיגטע. געטראגען אויגעגע האר, און נאך אנדערע פלעקען געהאט אויף דער נשמה, פון וועלכע מען רוימט זיך אויפ'ן אויער, און מען דערצעהלט, אז איהר נשמה איז אריין אין א הונט, אין א שוואר-צען. „קודלצטען“ הונט (ער איז אריין אין „מאניש“), וואס דרעהט זיך נאכט אויף נאכט ארום אויפ'ן דאך, איבערן הויז, וואו זי האט געוואוינט. דער בעלפער, וואס מאכט פרייטאג ביי אונז די פיש, האט איהם אליין געזעהען... סליחות-צייט געה איד מיט'ן טאטען, א שטיק נאך פארטאג, צו סליחות, און זוך, נישט איך גאנצען אהן שרעק, דעם הונט אויפ'ן דאך — קיין זכר; מן הסתם שוין „תקון“ באקומען...

חברים אין חדר און אין בית המדרש רעדען פיעל פון הינט, יונגע לייטלעך — אויך. די הינט זענען א שטיין אין וועג... לאזען קיין לעבעדיגען מעגש פון שטאדט ניט ארויס...

הינטער דער לעמבערגער בראם, נאכ'ן בית-עלמיו, נאך דער ניי-שטאדט, א צוויי וויערסט ווייטער, איז פאראן א דאָרף יאטר טאון. האט יאטוטאָוו א שענק מיט אלטען מעד, באריהמט אין דער סביבה. פריצים קומען אהין טרינקען. א יונגען מאן אויף קעסט ווילט זיך אהין... פארצייטענס, דערצעהלט מען, פלעגען

בעל־ביתים, יעדען זומערדיגען פרייטאג, נאָכ'ן מרחץ און אָדער־לאָזען, געהן קיין יאָטוטאָוו, אונטער־לעהנען זיך, פאר קבלת שבת, מיט א גלעזעל מעד... נישט היינטיגע צייטען... היינט קאָן מען שוין נישט, עפעס ביזע הינט איינגעפיהרט. א קעסט־קינד האָט זיך געוועט, ער וועט זיך אראַפּכאַפּען... „האַסט א פּסוק?“ לאַכט מען. ניי... ער האָט א „ספּאַסאַב“. הינט, האָט ער בקבלה פון אַן אַלטען פויער, פּג'ו פאר ווייך־ברויט, אויסגעשמירט מיט שווייס פון א מענש. וועט ער נעמען א שטיק ווייך־ברויט, אויסקנעטען איז די הענט, ביז ער וועט עס דורכנעמען מיט'ן שווייס, און וואַר פען... מען געוועט זיך (אזוי דערצעהלט מען). ער געהט, קומט, מחילה, צוריק אַהן הויזען און אַהן א שטיק „ווייך־פלייש“ פון אַ פּוס. די זאך קומט, ווי א בוימעל אויפ'ן וואסער ארויף; מען גט אַפּ דעם בחור...

שוטאניעץ, הינטער דער לובלינער בראָם, נאָכ'ן שעכט־הויז, האָט, ווי איד האָב שוין דערמאָנט, א מילכיגער. האָט ער א שטיק יקעל „מילכיגע אכסניה“. פארקויפט ער זומער־צייט ערדענע שי־סעלער סמעטענע. פאר א דרייער א שיסעלע, קאַלט, א מחיה, פון קעלער ארויס, און נאַמולקעס מיט „קמינעק“ (קימעל) — אויך ביזע הינט אין דאָרף! ... מען קאָן אפילו זיך אַפּשטעלען ביים שאַסיי... א געשריי טון: יוסל! קומט ער אַרויס און פיהרט, דורך די כלבים, מיט א בייטש... קאָן אַבער אַמאַל יוסל נישט זיין אין דער היים, דערהערען וועלען די הינט! און אליין דאָס בילען — איז וועניג? מען קאָן אפילו אין שעכט־הויז אַרײַן, וואו די שוחטים בראַ־טען און זענען מכבד מיט אייטער, נישט קומען; אזוינע כלבים מיט בלוטיגע פאַרנאַסענע אויגאַנעס. מיט די קצבים שטענען זיי גוט, די חיות רעות. לעקען ביי זיי פון די הענט און פון כאַלע־וועס אראַפּ דאָס בלוט, מיט וועלכע זיי באַשפּריצען זיך, — די שוחטים זענען שוין אַמאַל אין א סכנה. געהן לאַנגע קאַפּאַטעס, נישט שפענצער מיט שמריק, ווי די קצבים, — און הינט האָבען דאָס נישט לי־עב... מען איז זיכער, אַז אידען, אַרויסגעהענדיג פון מצרים, האָבען אויך געטראַגען קאַפּאַטעס, און מען האַלט דעם „לא יחרץ“ פאר'ן גרעסטען צווישען אלע נסים...

הינטערן פּלאַץ, וואו די אַפיצערען וואוינען, זענען פאַראַן גרינע טאַלען; שענער, ווי די לאַנקעס ביים טייך הינטער דער

שטאדט. און בלומען וואקסען, א מחיה צו שפאצירען. דאצו ליי-
גען דארט פון פעסטונג געבליבענע קוילען און גראנאטען, אין דריי-
עקיגע קופעס (הויפען), כמעט א שרעק! און היינט מעג מען שוין
קוקען, ווייזען מיט א פינגער, אפילו אנריהרען מיט א האנט (נישט
„טשיעקאווע“?). די פעסטונג איז דאך שוין אויס פעסטונג, די
מויערען צושאסען, דריי פיערטעל וואלען אָפּגעשיט, — איז אָבער דער
דורכגאנג דורכ'ן פּאַלקאוויקס הויז, און אין פּעדער-הויז שטעהט אַ
הונט, א גרויסער, א שווארצער, א קודלאַטער (פון איהם האָט מען,
זעהט אויס, אָפּגעמאַלט דעם גלגול פון דער דייטשקע!) — גרויס
ווי אַן — אָקס! אפילו אויף א קייט, אבער, אז ער רייסט איבער
די קייט? וואָס איז ביי אַזאַ הונט אָפּרייסען זיך פון אַ קייט?
בפרט, אז ער וועט דערזעהען א קאפּאטע? אהין געהט נאָר מיין
רייכער קרוב (א קאלטער פעטער) י. מ., וואָס האָט א הויז אין
שטאדט, א פּאַלוואַרק אונטערן שטאָדט, א הויז אין ווארשע, וואו
ער פּאַרברענגט חרשים, און איז פּאַרראטישק, און קומט אין קלוב
אריין, און בעט אָפּט דעם פּאַלקאוויק, מיט וועלכען ער האָט
עסקים, צו זיך, און געהט אָפּט צו איהם אויף א פּרעפּעראַנס...
ער איז געוועהנט צו הינט, האָט א י י ג ע נ ע איז פּאַלוואַרק,
ווייסט, ווי זיך נוהג צו זיין, און דער עיקר — טראַגט זיך שוין
האַלב דייטש...

און אפילו קליינע, חנ'וודיגע, מיוחס'דיגע הינטלעך האָבען
פיינט אידישע קינדער... עס שטערט דעריבער דאָס באַדען זיך
זומער, ביום טייכעל. אַרום זענען לאַנקעס פון דער פעסטונג, פון
דער געוועזענער; נעמט אַראָפּ דאָס היי דער געוועזענער, ווי עס זעהט
אויס— דער פּאַרגעסענער „סמאָטריטעל“. וויל ער נישט, אידישע
קינדער זאלען געהן זיך באַדען, ווייל זיי האַלטען זיך נישט אינ'ם
שטענעל, וואָס פיהרט צום טייכעל און לויפען, און יאָגען זיך
איבער גראַז און היי. און דער שמאַלער גאַנג פון שטאָדט אַרויס,
— אויב מען וויל נישט מאַכען א גרויסען אומוועג, דורך דער שעכער
שינער בראַם, איבערן שאַסע און דערנאָך לינקס איבער די גרי-
בער! — איז פונקט צווישען א פּאַרגעסענעם וואָל און די פענס-
טער, וואו דער סמאָטריטעל וואוינט... וואָלט אייגענטליך דער
סמאָטריטעל נישט געווען אַזוי געפּעהרליך. ער שפּילט גאַנצע
נעכט אין קלוב אין קאַרטען („אן אייגענס זאל מען האָבען,

וואס י. מ., אונזער גביר, פארשפילט צו איהם נאכט אויף נאכט; ער דארף איהם האַכען!" און ביי טאָג האָט ער ליעב דעם ביי-טערען טראָפען — טרינקט ער און שלאָפט... ער וואָלט נישט גע-הערט, כאַטש זומער שלאָפט ער ביים אָפענעם פענסטער („וואָס אַ גוי קען!"), און מען שליכט זיך פארביי שטיי: פאר'ן הויז נעמט מען שטיוועל און שיד אראַפּ, מען געהט אויף די שפיץ-נעגעל, מען האַלט דעם אַטעם איין... מען הערט, ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפט, און דער סמאָטריטעל שנאָרעט...

וואָלט גוט געווען? האָט ער אַבער אַ ווייב! און זי שפּילט נישט איין קאַרטען און טרינקט ממש גאר נישט... זי איז אַ „שם דבר", דעם סמאָטריטעלס פּלוגניט'טע, און אזוי מאַלט מען זי: „אַ הויכע ווי אַ דראַנג, אַ דאַרע, ווי אַ שטעקען, אַ פּלאַכע, ווי אַ ברעט, אַ פּנים (נאָך פּאַקען!) ווי אַ ריב-אייזען, מיט בעזים-קווימען איבערן שפיציגען קאַפּ" — מען האָט דערפּון אַ ליעדעל געמאַכט, געוויס האָב איד מיטגעהאַלפּען...

וואָלט זי אַבער נישט געפּעהרליך געווען. ערשטענס — אַ מזג-טוב פּון אַ גויע, קינדער, אפילו אידישע, אין קאַפּאַטקעלעך. האָט זי ליעב אהבת נפש; מען זאָל זיך לאַזען, וואָלט זי אין גאָס געכאַפט און געקושט, קען זיין, ווייל זי אליין האָט נישט און האָט נישט געהאַט קיין קינדער... און דריטענס, אויב זי לויפט נישט ארום איינקויפען אין מאַרק, אין די געוועלכער, וואָס פּאַרנעמט איהר דריי פיערטעל טאָג, זיצט זי איינע אליין אין שטוב און לענט זיך קאַרטען. און אינמיטען אַ פּאַסיאָנס, מעג זיך די וועלט איבער-קערען, דיהרט זי זיך נישט פּון אַרט... עטליכע יאָהר שפּעטער האָט זי אַמאָל דערהערט אַ שטאַרקען קלאַפּ פּון מאַנס שטוב, אַ זעץ, ווי עמיץ פּאַלט אַראָפּ פּון בעט, — אריינגעקומען איז זי, אַ שפּאַר ביסעל צו שפּעט! געענדיגט פּריהער דעם פּאַסיאָנס און — אַ ק א ל ט ע ז מאַן געפּונען...

וואָלט זי, הייסט עס, קיין שטערונג נישט געווען! האָט זי אַבער — אַ הינטעל! און אַ הינטעל אַ „יקר המציאות", אַ מיוחס-דינס... שפּעטער, אז זי איז אַן אלמנה געוואָרען, און אונזער פּעלדשער האָט געכאַפט דאָס גרויסע געווינס, האָט ער ביי איהר דאָס הינטעל אָפּגעקויפט פּאַר אַ מטמון. מען זאָגט פּאַר שש מאות זהובים! און — ער האָט זיך געקויפט אין שטאַרט אַ הויז, וואו ער

האַט געעפּענט אַ מאַנאַזין פון ביכער „אויף אלע לשונות,“ צו ביל-
דען די שטאַרט, און א קליין הייזעל הינטער דער שטאַרט... דאָס
הויז אין שטאַרט מיט'ן מאַנאַזין האָט ער איבערגעגעבען די זיהו
און ער אליין (שוין אַן אלמו) האָט זיך אַרויסגעצויגען מיט'ן
הינטעל אין הייזעל אַריין אונטער דער שטאַט, אויף התבודרות און
חשבון הנפש. און איד האָב דאָמאַלט קוים אָפּגעהאַלטען מיינע
חברים, זיי זאָלען זיך נישט נוקם זיין אינ'ם „אידיש געוואָרענעם
הינטעל“ פאר זיינע חטאים, ווען עס איז א גוי'ש הינטעל געווען...
דערווייל אָבער איז נאָך דאָס הינטעל ביים סמאָטריטעלס

ווייב, און איד דאַרף עס דאָ דערצעהלען זיין גרויסע זינד!

איז'ן איז עס א הינטעל, ווי דערמאַנט, אַן אידעלס, אַ
סאַמעטענס, א שוואַרץ גלאַנציגס, מיט איין ווייסען פּלעק צווישען
די אויגעלעך, וואָס זעהען דעריבער אויס, ווי געבלענדט. און פּיס-
לעך האָט עס דינינקע, אונטען — די פּיסבלעטלעך — איבערגעבויר-
גענע, עס זעהט אויס, אַז עס געהט אויף די קני... און אינגאַנצען
אַ ציטעריגס, מיט א ציטעריג בייקול'עכעל. און אַז עס ווערט
מיד, זיצענדיג ביי דעם סמאָטריטעלס פּלונית'טע אויף דער שוים,
ביים פּאַסיאָנס, און עס כאַפּט זיך, אַביסעל לופּט צו שעפען, אַ
וויילע אַרויס פאר דער טיר, און דערזעהט אונז, אונז אידישע
קינדערלעך, הויבט עס אויף דאָס ציטעריג בייקול'עכעל און וועקט
אויף דעם סמאָטריטעל, וואָס ווייסט שוין, וואָס עס כאַטייט. און
שיקט אונז נאָך זיינע לייט, אונזער אַנטון צו פּאַרנעמען... איז א
חרפּה, און א האַרצוועהטאָג — די ציצית ביי גוים אין די הענט!
מוז מען זיך אַפּקויפען אַדער אזוי לאַנג שרייען און וויינען, ביז די
לייט קריגען רחמנות, אַדער עמיץ קומט אַן און לייזט אויס.
טאַטע'מאַמע זאָגען: „אַ לעבונג אויפ'ן סמאָטריטעלס קאַפּ!
עס וואָלט דען איינגעזעסען אין חדר נאָך ספּירה!“

פון הינט דערצעהלט אויך מיין קראַנק ברודערלס ניאַניע. א
קרענקליך ברודערל געווען, נאָך מיר דאָס דריטע... עס דאַרף
השגחה. דער טאַטע פּאַהרט אַרום צו פּריצים וועגען מסחר, די
מאַמע — אין געוועלכ, דאָס שוועסטערל — צו קליין, שפּילט זיך
נאָך אין צייכען, אַדער פּאַר'ן געוועלכ איז זאַמד. צום ברודערל
געמט מען צו א גוי'ע פון דאַרף.

אַיז עס א קליינע, אלטע גוי'ע, שיטערליפע ווייסע האַר, אַן

אויסגעדארט פנים; קליינע, נאָר שטילע אויגעלעד, און פייכטע, האַלב־פאַר'שכור'טע; זי טרינקט, און טרינקענדיג ווערט זי נאָר בעסער, נאָר געטרייער. האָט אַ מאַן אין דאָרף, צו וועלכען זי בענקט, כאַפט זיך אַרויס פון צייט צו צייט, און קומט צוריק — צושלאָגען, צוביילט, אָפּגעצויגען, האַלב נאַקעט... און ווערט צום הויז נאָר צוגעבונדענער, נאָר געטרייער... שלעפט זי מיין קראַנק ברודערל איין מיט געזאַנג און מיט מעשיות... פאַרשטעט איד ווער ניג פּויליש, נאָר איד שטויס מיד, טרעף, וואָס מען מיינט, כאַפּ איד מיד אַמאָל, פאַרנאַכט, אין שטוב אַרײַן, לעג מיד אויפ'ן בעט, צלומר'שט — קאַפּוועהטאַג, און הער מיד איין, ביז די כאַמע קומט און גיט „וויעטשערע“ — אן אשה, אָבער עס ציהט!

זינגט זי איהם „קאַלענדיס“, געצויגענע, לאַנג געצויגענע, און איד וואַרט אָפּ מיט שטילען האַרץ־קלאַפּעניש אויפ'ן רעפּרײַז:
— העי, קאַלענדאַ, קאַ—לענדאַ!

און האָב דערביי אַ שרעקליך רחמנות אויף דער אַרעמער, פאַרלאַזטער, געשטופּעלטהער גוי'ע. איד ווייס, אן עס איז מעהר ווי וויגעזלידערער, אן עס איז איהר געבעט, איהר תּפּלה, און — זוער הערט זי? די תּפּלה צוגעהט זיך אין אויער... אפילו זייער קלויס־טער זינקט דאָר יעדען טאַג אין דער ערד אַרײַן, אויף אַ האָר (איד וואַלט אַ בעלז געווען מעסטען, געפינען א „ספּאַסאַב“!)... אויס רחמנות וואַלט איד איהר „די אויגען געעפענט“, זאל זי אוועק־לעגען דעם טעות... אוי, א יושר! יונה, וואָס האָט נישט געוואַלט וואַרענען נונה, איז כאַשטראַפט געוואַרען... מוז איד אָבער וואַר־טען, ביז איד וועל אויסלערנען צו רעדען בעסער פּויליש... (אן איד האָב שוין געקאַנט, איז זי שוין נישט געווען, און איד האָב שוין דעם חשק נישט געהאַט...) אַמאָל, פאַלט איהר איין, דער־צעהלט זי (האַלב שכור) פון אַ גוי'שען מלאַך המות — אַ פּאַננע, וואָס פליהט ארום אין דער לופטען און האַלט, און פּאַכעט מיט אַ ווייס ליילעכל... און דער, אויף וועלכען זי פּאַכעט, — געהט פון דער וועלט; איז עס אַ שטאַרט, ווערט אַ מגפה... נאָר מעהר טעות! איד ווייס דאָ: דער מלאַך המות איז אַ מאַנספּערשוין, האָט טויענט אויגען...

איז אַמליעבסטען, ווען זי דערצעהלט וועגען חיות ובהמות פון דאָרף. ליעבער פון פּריצישע און דאָרפישע חינוּפּ. דאָס דערצעהלט

זי לעבעדיג, מיט באוועגונגען, מאכט נאך מימיש דאס בילען, דאס כאפען, דאס לויפען...

די פריצישע הינט זענען פלינקע, געהען אויף געיעג; אויף לאנגע שנורען געפיהרט. אז מען גיט א בלאז, לאזט מען זיי אפ, פליהען זיי, ווי די ווינטען... יאגען נאך די חיות... און—גבורים! סאלען אן אפילו אויף ווילדע חזירים, אויף בערען און וועלף, כאפען געשיקט האזען און פוקסען... אויף חזירים — א מצוח! אויף די האזען וועקט זיך רחמנות, אבוואל איר האב קיינמאל קיין האז נישט געזעהען און ווייס פון איהם נאך פון דער תורה, וואו ער ווערט פאררעכענט צווישען די „נישט ריינע“... אבער א ציטעריגס איז עס, לויט זי דערזעהלט, א שטיל ציטעריגס. אויף די פוקסען— אויך א מצוח; ווערנען די חינער, אזוי דערזעהלט זי! און לויט פון דאס ווייס איר, איבער די חורבות פון ביתהמקדש... און פון „שיר השירים“ ווייס איר, אז זיי פארדארבען די וויינגערטנער אין ארץ-ישראל... קלוג זענען זיי, די פוקסען, איר ווייס: „משלי שועלים“. אבער וואס טויג מיר זייער חכמה, אז עס איז נאך צום שלעכטען?

די פויערשע הינט זענען אויך בריח'ס, חיטען פאר גנבים... זיי לידען פיעל. מען האלט זיי, דאס מעהרסט, אויף קייטען, אזוי הייסט די פאליציי. און די גנבים סמ'ען זיי... און די הינט זענען אזוי געטריי! זיי בילען און וועקען דאס דארף, קוים באווייזט זיך א פונק, א שרפה. אדער ווינטער-צייט, אין די גרויסע פרעסט, ווען די חיות, פון הונגער געטריבען, לאזען זיך פון וואלד ארויס צום ישוב — באלד א רעש, א געפילדער! כאפען זיך די פויערן אויף, לויפט מען ארויס מיט שטעקענס, מיט ררענגער, מיטט גאפלען, הורחא! מען רינגעלט ארום, מען קלאפט דער חיה אין קאפ אריין, מען צושמעטערט איהר דעם קאפ.

„און פארוואס כאפען זיי אין שטאדט די „היצלים“ (הינטר

שלעכער?)

און באלד איז מיר באשערט געווען צו באקענען זיך מיט לעבעדיגע פריצישע הינט.

דער טאמע, ווי דערמאנט, האנדעלט מיט פריצים. דארף ער אמאל, אין א ווינטער-טאג, ארויספאהרען צום פריץ קיין סטאב

ראון, פאלט איהם איין, מיד מיטצונעמען. פארפאָהרט ער צום „הייפעל“ צו, קומט אין חדר אריין. — א מאַמר המוסגר: עס איז קיין מנהג נישט, צו פאָהרען איבער דער שטאָדט. ווער דאָרף וויסען, ווער וואו אהין עס פאָהרט, וואָס פאר א געשעפטען עמין האַט? א קלייניגקייט: קאָמורעניץ און עין הרע!

אפילו מיין רייכער קאלטער פעטער, דער דערמאָנטער י. מ., וואָס געהט איבער דער שטאָדט מיט פארלענטע הענט הינטער זיך, אפילו ער, וואָס מען שיקט נאָך איהם זיינע אייגענע פערד פון פאָלוואַרק, פאָהרט אויך ארויס נישט פון מאַרק, נאָך פון היינטער־געסעל; געהט דורכ'ן הויף צו דער בריטשקע. אַנדערע געהען ארויס פון שטאָדט און זעצען זיך אויף. מאַכט מיין טאטענס פארפאָהרען פאר'ן הייפעל א רושם. אז ער געהט אַרויף אויף די טרעפּ, געהט מען איהם נאָך; עס מוז נישט זיין אומזיסט! געעפענט די טיר, לאָזט מען זי איהם נישט צומאַכען: הינטער איהם איז טיר בלייבט שטעהן מיט אויסגענלאַצטע אויגען א איד, הינטער איהם — עמליכע ווייבער. דאָס חדר גאַפּט. און אז דער טאטע זאָגט, נאָך וואָס ער איז געקומען, גאַפּט מען נאָך מעהר. מיין טאטען האַלט מען „אויך“ שוין לאַנג פאר א „נישט גלייכען“; „אויך“, ווייל איד בין שוין גאָר א „פארלוירענער“...

— ר' יודעל — פרויבט זיך דער רבי, סטייטש, בטול־תורה?

דער טאטע צולאכט זיך. ער ווייסט און אלע ווייסען, אז איד און יחזקאל זענען מיר פריי פינף אויף זעקס טעג אין וואָך. ער, א געלאַסענער, הערט זיך איין צום שיעור באלד זונטאָג און פאר טרעט דעם רבי'ן, וואָס איז אַמאָל פארנומען מיט א ביי־פרנסה, א שדכנות צי א בוררות. איד ווייטער לערן ערשט פרייטאָג... פרייטאָג קריגט דער רבי „בחי חנם“ א באַבעלע פון ר' משה יצחק'ס גארקיד פאר אויספיהרען עפעס א שדוך. איז פאר'ן באַבעלע די ערשטע רעפעטיציע צום פאָרהעווען אויף שבת, און איד לערן, — נאָכ'ן באַבעלע. האַלט זיך דער רבי ביי איין ווישען די פעטע וואָגן סען און אַפּשאַקלען די באָרד, און איד פיהר דאָס חדר ביד רמה!

פאָהר איד. יחזקאל וויל מיט. דער טאטע האַט'ס מורא צו נעמען. ער וועט זיך, חס ושלום, פארקיהלען, וועט ער זיך ביי פריידעלען (זיין מוטער) קיינמאָל נישט אויסקויפּען...

מען קומט אין פעלד אריין — עס כאפט מיך ארום א ווייסע, דאס ערשטע מאָל געזעהענע, ווייטקייט. דער טאטע איז שוין פארטראכט אין די חשובות מיט'ן סטאבראווער פריץ, און איד בין געבלענט פון שניי, און פון די „בריליאנטען“ איבער'ן שניי, פון דער ציכטיגקייט און ריינקייט... די שטימונג, וואָס איד האָב איבערגעגעבען איז „וואָס איז פידעלע שמעקט“; יואל דערצהלט זי. איד ניב א קוק צום הימעל, און כאַפּ אַן דעם טאטען ביים אַרבעל:

— טאטע, טאטע, זעה א געגליווערטע זון, ווי אונזער אַתרוג פּושקע!

געווען ביי אונז אַן אַתרוג־פּושקע א מאַט־זילבערנע... דער טאטע אָבער לאָזט זיך פון זיינע חשובות ניט אָפּפיהרען: — רעד נישט קיין נאַרישקייטען... זיך שטיג... דערזעה איד דעם שמיסערס אַקסעל, אזוינע ברייטע, און די קאַמישע, פוטערניע קוטשמע אויפ'ן קאַפּ... און קוק פ א ר מיר... און זעה, ווי די פּערדלעך לויפען, לויפען... קליינע, פלינקע פּערדלעך, שפּריצען פון אונטער די פיסלעך גאַנצע וואַלקען שניי־שטויב. און דער פּויער זיצט און ריהרט זיך נישט, ווי א שטיק זאַץ (דער פּאַרגלייך — פון לומ'ס ווייב!) זיצט ער, און די בייטש שמעהט איהם ביי דער זייט. ער דאַרף זי נישט! דער שליטען גליטשט זיך. נעמען די בייטש? וואָס וועט זאָגען דער פּויער? א בייטש איז דאָר א יצירה־רע! איד שמרעק אויס די האַנט. דער טאטע, אומגעדולדיג:

— ניטע!

איד ציה די האַנט צוריק. עס ווערט מיר קאַלט, דעם טאטען זאג איד נישט, איד בין אויפ'ן ברוגז. דערווייל פּאַרפּאַהרט מען פּאַר'ן הויף. ווי א שטעדטיש־הויז... נאָר הינט שפּרינגען ארויס, ערגעץ פון א ווינקעל... איינס, צוויי, דריי, פיער — איד צעהל, נישט אַהן שרעק... הינט גרויסע, מיט די צונגען אויס די מוילעך, טייל בילען... אלע שפּרינגען צו... דער טאטע מאַכט זיך נישט פון זיי. שפּרינגט אַראָפּ פון דער פּוהר, טוט אויס דעם פּעלץ, וויקעלט מיך מיט איהם ארום, געהט צום הויף צו. (א גבור, דער טאטע!) טייל הינט געהען איהם נאָך, בילענדיג... („א, א פּוהר!!!“). צוויי אָבער בלייבען, שמעלען זיך, פון ביידע זיי

מען שליטען, אויף די הינטערשטע, אָנגעשפארט אויפ'ן שליטען מיט די פאָדערשטע פיס. איד זעה בחוש, זיי נישטערן מיט די אויגען אין שליטען, זוכען מיט די ציטעריגע נעז, — נישטאָ עפעס גוטס? דער פויער, וואָס האָט אָנגעהאנגען האַכער פאר די פערד און זיך אויך גענומען צום עסען, וואָרפט זיי שטיקלעך ברויט און שטיקלעך חזיר-פעטס. דאָס ברויט ריהרען זיי נישט, דאָס חזיר-פעטס שלינגט מען!

דאָס געפעלט מיר נישט!

ווערט א גרויסע ענדערונג.

שבת, פארהער איד מיד ביי ר' משה וואהל, ביים רב. פון איהם האב איד געמאלט אין די „פיער דורות“ ר' זישען... א מזג טוב. מיד האט ער לייעב, און זאגט דעם טאמען:

— ער דארף אן אנדער מלמד.

— וואו נעמט מען?

— שיק איהם קיין שעברשין צו פנחס'לען... (פון ר' פנחס'—

לען — שפעטער).

— וואָס וועט זאָגען ריוועלע?

— ווייסט דו וואָס, יודעל? פראוואו א זמן אין בית המדרש.

זאל ער לערנען אליין.

בלייבט אזוי. עס איז טאקע ענדע זמן. איד זאג צו, אז איד וועל גוט זיין, פרום זיין, א מתמיד זיין. און ווער פריי! און כאפ מיד מיט געשמאק צו חקירה און קבלה-ספרים... און נאך מעהר לויף איד ארום... טו מעשים.

טויג נישט. בלייבט, מען מוז באקומען א רעכטען מלמד. דערווייל זאל איד לערנען אין דער היים. און, כדי איד זאל נישט קענען ארומלויפען, נעמט מען מיר די שטיוועל צו אויף א גאנצע וואך. מיר מאכט ניט אויס. לויף איד ארום אין די שמעק-שיד אין הויף. ווערט ענג, ווארף איד מיט פיס-באוועגונגען די שמעק-שיד אויפ'ן דאך ארויף, און כאפ מיד, דורך אונזער גאניק ארויף אויפ'ן דאך פון צוויי-שטאקען הויז ארויף, אראפצונעמען זיי. דערזעה איד די שטאדט דאָס ערשטע מאל פון דער הויך, מאכט עס אויף מיר קיין גרויסען רושם נישט. העכערע, דריי-שטאקע

הייזער, פארשטעלען זי... דערמאן איד מיד, וואס איד האָב גער-
הערט, אָז פון גאַניקעל, אַרום זייגער-טורעם איבער'ן מאַגיסטראַט,
זעהט מען נישט נאָר די גאַנצע שטאָדט, נאָר אַרום און אַרום
שטאָדט אויף אַ מהלך! כאַפט מיד אָן אַ גלוסטונג דאָס צו זעהען.
קריד איד אַראָפּ פון דאָך און געה אַרום טעג און טראַכט, ווי אזוי
גנב'ט מען אוועק די שטיוועל, און ווי אזוי באַקען איד מיד מיט'ן
אַלמען זייגער-מאכער, וואָס געהט יעדען טאָג אַרויף, אַנציהען
דעם זייגער, ער זאָל מיד מיטנעמען...

זאָגט מען: אַביסעל געלאַסענער געוואַרען... שמייעל איד
אין מיר אַריין און טראַכט ווייטער... דערווייל, שטעהענדיג אַמאָל
פארטראַכט אויפ'ן גאַניקעל, הער איד, ווי דער טאַטע, אַרויסקור-
קענדיג פון טיר צום גאַניקעל, (מיד, שטאַרק פאַרנומען, זעהט ער
נישט), רופט צו דער צווייטער טיר, אין קיד אַריין:

— מירעל, זייטשע מוחל, לויפט אַראָפּ, נעמט אַ שליה און
שיקט צו ישראל'ן קיין זשדאַנאַוו, ער זאָל תיכף ומיד קומען מיט די
פּערד...

מירעל ענטפּערט: גוט, גוט! זי וועט זיך נאָר אַנטון, נאָר
כאַפען אויף זיך עפעס... דאָס וועט דויערען! נעם איד, כאַפּ און
לויף קיין זשדאַנאַוו. דאָס גאַניקעל פון זייגער ווערט דערווייל אַפּגע-
לעגט. לויף אין די שטעק-שיד. אין גאַס קוקט מען מיר נאָר, מען
רופט: משוגע'נער! מען וויל מיד פאַרהאַלטען. איד דרעה מיד
אויס, ווי אַ שלאַנג. כאַפט מען מיד אומגעריכט, רייס איד מיד
אויס, און לויף און קום... און פרעג (אזוי פיעל פּויליש קאָן איד
שוין) אַ פּויער פון דאַרף, וואו ישראל'ס הייזעל איז? „טאַם“.
און ווייזט מיר מיט'ן פינגער. איד מיין, איד ווייס, און לויף,
און פאַל אַריין צו'ן אַ שכן אַ דייטש, אַ רייכען קאַלאַניסט. און
כאַלד נאָך דער פּורטקע פאַלט צו אַ הונט, גיט אַ שפּרונג צו דער
ברוסט, לעגט מיר די פאַדערשטע לאַפעס אויפ'ן אַקסעל, און קוקט
מיט זיינע גרויסע, רויט-קלוגע אויגען אין מיינע אויגען אַריין:
ביסט אפּשר אַ גנב! אַ געלערנטער הונט, און וואַרט, עמיץ זאָל
אַרויסקומען... וואָס איד פּיהל, מאַלט אַיך אַליין. דעם הונט פאַר-
שטעה איד וועניג. און אַ הונט איז ער אַ גרויסער, אַ ברוינער,
אַ האַרדיגער... דער מוטערס מילך ווערט מיר אַנטרינען. און שרייען
קען איד נישט, פאַרשנירט דער האַלץ. אַ מערכה, מען האַט מיד.

נאך אויפ'ן וועג פון ישראל'ס פענסטערל דערזעהען. תוך כדי דבור שפרינגט איבערן פלוט א מיידעל, כאפט אן דעם הונט ביים אקסעל, גיט איהם א שלידער אוועק און פיהרט מיך ארויס צו ישראל'ן...

זיין מאכטער געווען...

א מיידעל, א יונגס — בלומ און מילך. אויגען קלארע, קלוגע און זיסע. א נעץ פון שווארץ-גלאנציגע האר. א שטיק פירוש צו שיר השירים... און אזא גבורה... וואלט אויך געקאנט קומען פון די לעמפערט-בערג...

און אז עס מאכט זיך שפעטער א מעשה, אז איד פאל שיעור נישט אין ברונען אריון, פארדריסט מיך, פארוואס האט מיך פאר-האלטען עפעס אן עלטערע אידענע און נישט זי...

זי חלומ'ט זיך מיר יעדע נאכט... נאך ארויסגעהן קיין זשדא-נאו, זי זעהען, פאלט מיר אפילו נישט אין...

פאר דאס פאלט מיר אין גאר צו באווייזען א גבורה, און אנכאפען א געלען גרויסען הונט ביים עק... און ער גיט זיך א רוק אפ, א שפרונג ארונטער, און א שפרונג ארויף מיר אויפ'ן אקסעל... איד האב ביו היינט א צייכען...

האט זיך שוין איבערגעפילט די מאס, שיקט מען מיך קיין שעברשין, צו ר' פנחס'לען...

אט אזוי רייסט זיך אריון, וועניגסטענס האט זיך אריינגערי-סען א שטיקעל נאטור צו א אידיש אינגעל אין הארץ אריון...

4.

זאמושן — שעברשין — זאמושן. — די לעצטע צוויי מלמדים. — הלומות.

— איהר, אלס קינסטלער, רעאגירט נישט דירעקט אויף גע-גענווארטיגע פאקטען... זיי מוזען פריהער ווערען פארגאנגענהייט, ערינערונג. העכסטענס שפיצט איהר צו אן עפילאג צו לאנג הינ-טער די קוליסען אפגעשפילטע אקטען...

די באַמערקונג האָט מיר אַמאָל געמאַכט א צופעליגער רייזער
באַקאַנטער, און דערביי אזוינער, וואָס האָט, ווי עס האָט זיך
אַרויסגעוויזען אין ווייטערען געשפּרעך, געלעזען פון מיינע זאַכען
וועניג און אויך נאָר אין דייטשער און רוסישער איבערזעצונג.

— איהר — האָט ער צוגעגעבען מיט אַ שמייכל — עסט
פילייכט פּרוכטען פון בוים אַראָפּ, אונז גיט איהר זייער עקסטראַט.
אַ דאַנק, וואָס מיט'ן פּרישען גערוד.

וואָר איז: אויף געגענווערטיגע פאַקטען, זאַגאַר אין פּריוואַט
טען לעבען, רעאַגיר איד שוואַך אָדער גאַרנישט. די פאַקטען זען
נען דאָס מעהרסט פאַר מיר צו טריוויאַל. די מאַטיווען געמיש-
טע, פאַרפּלאַנטערטע; די פאַרבען — גרעל, די טענער — צו
שרייענדיג, די ליניען — גראַב!

אין דער ערינערונג ווערט אַלץ פאַרפיינערט און גערייניגט...
אין לעבען בעט איד נאָר: זאל דער וואָל אַריבער! פאַר'ן אַר-
בערגעהן, פאַרמאַג איד פאַר יעדען וואָל אַ גרויסע דאָזע מיסטישע
רעזיגנאַציע און פילאַסאָפישע שטאַנדהאַפטיגקייט. צוברעכען
לאַז איד מיד נישט. מיין אינערליכקייט היט איד אַפּ פאַר יעדער
מינדסטער אַריינמישונג. עס רענענט מיט אַלדאָס בייז; אינער-
ליך ווער איד נישט נאָס... די אַלע וואַלען אַבער, אָפּגעשוואומען
אין לעבען און באַנייט אין דער ערינערונג, באַקום איד לייעב פון
תהו ובהו, „פון אונטער דער באַוואוסטזיניגער שוועל“ קומען זיי
אַרויס רייזגאַלדען; פון זאַמד גערייניגט און געוואַשען...

ווער וועקט די טויטע? וואָס בלאָזט אויף תּחית המתים?
דאָס מעהרסט ביי מיר — דער קאַנטראַסט. פון אַלע אַסאַ-
ציאַציאָנספאַרמען איז ביי מיר די שטאַרקסטע די קאַנטראַסטען-
פאַרב. דער קאַנטראַסטען-עלעוואַטאָר איז שטענדיג טעטיג. און
דער „זאַץ“ — דער געגענוואַרטיגער, בלייבט אויך אַמאָל שטעהן,
— ווערט מיר בולט זאַץ און געגענזאַץ צוזאַמען — א וואַג-שאַל-
בילד. זאל דער לעזער לעגען זיין סימפּאַטיש געוויכט רעכטס אָדער
לינקס...

געבוירען און ערצויגען אין זאַמושיץ, מוז איד, אום זאַמושיץ
צו זעהען, פאַרמיינען ווערען דריי מיילען ווייט — קיין שעברשין.
ערשט אין דער הילצערנער שטאַדט (די איינציגע מויער אין
דאָמאָלט געווען דאָס פּריצישע איינקונפּטס-הויז אין מיטען מאַרק—

אז איינפאהר'הוין, טראקטיר און קלייטען צוזאמען; ערשט אין נידעריג-געבויטען, שינדעל- און אויך שטרוי-געדעקטען שעברשין, פלאנצט זיך און שטעלט זיך אויף, פאר מיינע פייכט-פארבענקמע אויגען. מיין געמויערטע, דריי שטאקיגע, אייזער און דאך-ציגעל-געדעקטע היים, וואס ציהט זיך נישט אויס אין דער לענג, „ווי אז אפגעשטאנענער פיש“, נאך מוז, צווישען וואלען געדרענגט, וואקסען ארויף, צו דער הויך.

איד האב געמוזט באקומען צו זעהען דאס אומגעלומפערט הילצערנע מיסגעבורט פון שטאדט-זייגער אין שעברשין, — איד זאל דערפיהלען די גאנצע הויכע פראכט פון מיין היימישען זייגער-טורעם, וואס קראצט, ווי מיר האט זיך דאמאלט געדאכט, די וואלצען! און געמוזט באקומען צו זעהען דאס שטיק „ברכי-נפשי“ ארום שעברשין, די „לכשו כרים הצאן“ — דאס גרינע טישטוד, באפלעקט מיט'ן בהמה'שען געל און רויט, מיט'ן בריקעל צום ווא-סער און צו דער, פון דער עלטער פארשווארצטער און פון מעהל פארווייסטער, וואסערמיהל, — איד זאל באמערקען און קאנען אפשאצען דעם באזונדערען חז פון אונזער „אונטער'ן פעסטונג“, וואס איד האב איבערגעגעבען אין „משיח'ס צייטען“; פון קליינע פארשטענע שפאציר-פלעץ צווישען וואלען, אין דער באהאלטער נער „אוציעצקא“*, וואו איד האב געלאזט שפאצירען דעם קאצ-קער און בעלזער אין „השמחה במעונו...“ ווי אויך די פייכטע לאנקעס מיט פרעש-זומפען, באשיטע מיט „משוגע'נע גרייפלעד“ און קליינע היגעל פון שלאנקע, געלב-גאלדענע קעניגס-קערצען...

עס וועקט זיך דאס ערשט נישט לאנג פארבארגענע, און אין די „זעהענישען“ פון דער היים, וואס איד האב ווירקליך מיט איי-גענע אויגען געזעהען, מישט זיך אריין דאס געהערטע, דאס על-טערע זאמושיץ, פון וועלכען נאר מיין אויער האט פארנומען. שוין אויפגעזעסען בין איד א פארהלומ'טער...

מען האט מיר איבערגעגעבען א שעברשינער איד, וואס האט מבטיח געווען, אז ער וועט מיר בשלום צושטעלען צו ר' פנחס-לען אין שטוב אריין, — איד זעה איהם נישט; פארנעבעלטע

(* א וועג צום אנטלויפען.)

אויגען האָב איד. איד פיהל איהם נאָר מאַגער — אזוי פיעל פלאַץ
האַט ער מיר איבערגעלאָזט אויפ'ן געזעס, שאַרף־בייניג — אויב
ביי א וואַגענ־באוועגונג אונזערע עלענכויגענס שטויסען זיך צו
זאַמען, און הויד, — זיין שטימע קומט אין מיין אויער אריין פון
דער הויד. דאָס אויער מיינט איז אַפּען: איד האָב נישט געזעהען.
ווער עס איז אראָפּגעקומען פון דער היים צו דער פוהר, נאָר איד
האַב געהערט, ווי דער איד האָט געזאָגט:
— זאָרן נישט (בלשוזן אתה — א היימישער איד!) ריוועלע,
— עלי ועל צוארי.

און זיך צום פוהרמאן ווענדערדיג:
— וויאָ!

די פוהר ריהרט. קולות: פאַר לחיים ולשלום! געמישטע,
יונגע און אַלטע. דער טאַטע:
— און זיי א מענש...

קלאַפט דער וואַגען איבער'ן ברוק פון גאַס, פאַלט אריין אין
שאַטען פון קלויסטער, נעמט זיך לינקס, אריין אין טונקעלקייט פון
דער שעברשינער בראַם; אַרויס אויף דער ליכטיגער שיי, ווערט
באלד שטילער; שוין שאַסיי.

הייסט עס: איד פּאהר. קיין שעברשין. לערנען ביי ר'
פּנחס'לען! ווער ר' פּנחס'ל איז און וואָס ער איז, ווייס איד נישט.
אַפּשר האָט מען מיר אויסגעזוכט א תּלמיד? איד דערפיהל א ביטער־
קייט אויף דער צונג. און אינוועניג הער איד א שטימע:
— שאַדט נישט!

שעברשין איז מיר נישט פרעמד... די שעברשינער
אידען רופט מען לנגאי: שעברשינער „פּלאַכטעס“. פאַרוואָס, ווייס
איד נישט, ווי איד ווייס נישט, פאַרוואָס מען רופט די ניי־שטערטער:
„לעשניקעס“ און אונז — „זאַמושצער פרעסער“; נישט אלע זענען
דאָ מוהמע־פריידעלס, וואָס באַקט שטענדיג קעזקוכען... ביי אונז
אין דער היים עסט מען אלע טאָג קאַשע מיט יויד...

פון שעברשין האָב איד אפילו פיעל געהערט. זאַמושיץ האָט
באַשטענדיג מגע ומשא מיט שעברשין. פאַרענגט, ווי געזאָגט,
צווישען וואַלען, אַלס געוועזענע פעסטונג, וואָס לאָזט זיך נישט
צושפּרייטען, האָט זאַמושיץ נאָך היינט איהר פּאַסט־אַמט אויף דער
ניי־שטאָרט, און דאמאָלט — דעם אַלטען סאַנד (סוד, געריכט)

איז שעברשין. דארט זיצט דער אסעסאר, וואס פסק'עט אי דיני ממונות אי דיני נפשות און האט צו שאפען איבער טויט און לעבען. פון זאמושץ פיהרט מען צו איהם אין קייטען גנבים... פון טאמאשאוו, וואס ביי דער גרענעץ, אפטרעמענדיג אין זאמאשץ ביים פאזיאט, וואו מען מאכט נאך אמאל א פראטאקאל — קאנטראכאנד, ארומגערינגעלט מיט א וואך פון גרענעץ־זעלנער אין גרויע לעמפאסען... פון הויף פון פאזיאט האט איינמאל דוד'ל גנב, אביגדור מלמד'ס פארלאזטער יתום, אראפגע'גנב'עט פון דער פוהר, איז דער וואכ'ס אויג, א פעקעלע זיידענצייג, און באפרייט א איר, א מאן פון א ווייב און א פאטער פון אכט קינדער, פון תפיסה. דאמאלט האט איהם די שטארט אלץ מוחל געווען; געגלעט איבער'ן היטעל, געקניפען, פאר דער קוניג־שטיק, אין בעקעל. און נישט איינער האט געזאגט:

— קום צו מיר אריין נאך א העמד.

איז ציוויל־זאכען פאָהרען צו די „ערכאות“ בעל־דינים, וואס די בוררים האבען נישט אויסגעגלייכט, דער רב נישט געקאנט פסק'ענען, מענשען איינגעשפארטע, נצחונ'דיגע, — נישט קיין לייט טישע מענשען...

קיין שעברשין פאָהרט אָפט מיין חבר יצחק'לס פאָטער פ. ג. פ. ג. איז א שם דבר. א מושלם (..אי"א, נאך וואס פאר א מושלם, כמעט א מלומד!) און אן אפקורס, אויף וואס די וועלט שטעהט; זיין חלק לעולם הבא וואלט מען נישט געקויפט פאר א דרייער! און ער האט עס בירושה, זיין פאָטער איז שוין אויך געווען פון די לייט... א מדקדק, א בעל קורא אין דער וועלט, א חבר פון צעדערבוים, אייכענבוים און אנדערע אמאליגע משכילים...

דאָס האָט ער עס מיר און מיין חבר יצחק'ל, זיין אייניקעל, פ. ג.'ס זוהן, געבראכט צום „מורה נבוכים“. מיר האָבען גלאַט גענישטערט אין די שענק. אראָפגעכאָפט גראַד דעם מורה נבוכים. ער איז גראַד דערביי געווען, —

— נישט פאר אייד, קונדייסים, נישט פאר אייערע קעפ! דאָס איז גענוג געווען, מיר זאָלען שוין דעם ספר נישט ארויסלאָזען פון די הענט און דערנאָך האַלטען פאר איהם עק־זאמען...

זיין זוהו פ. ג. שטייגט איהם איבער.
נאנצע מעשיות דערצעהלט מען פון איהם, די אויערען ווערען
פול.

זענען די מעשיות וועגען פ. ג. וואָר? מען דערצעהלט אַזוי
פיעל נישט אמת... און איד קען פרעגען מיין חבר יצחק'ל, היינט
אַרצט אין זאַמושיץ, און ער וואָלט מיר באַלד געענטפערט דעם
אמת. איד וויל עס נישט טון. ווייל...
ווייל די פאבעל איז שטענדיג וואַרהאַפטיגער פאַר'ן ווירק-
ליך געשעהענעם; די פאַלקס-דיכטונג — פאַר'ן אמת'ן פאַקט...
דער מענש פאַרבוגט זיין ווילען, פאַרשטעלט זיין אמת פנים און
טוט, וואָס עס פאַסט. דער עולם האָט א נאָז, דערשפירט דעם
תור און דעם עצם-ענין פון מענש, און דערצעהלט פון איהם דאָס,
וואָס ער וואָלט געמאַן, ווען ער וואָלט געווען זיך אַליין געטריי;
דאָס געשעהענע, וואָס וואָלט, ווען נישט צופעליגע שטערונגען, פון
איהם אַרויסגעשטראַלט...

„אחרי מות קדושים“ קומט אויך דערפון. די צופעליגקייטען,
די קליינע אַבעראַציאָנען, די „מעשים צוליעב פרנסה“, צוליעב כעס,
א רגע נצחון — פאַלען אַפ, פאַרזינקען אין פאַרגעסענקייט, און
עס קומט אַרויס א נשמה, כמעט א נאַקעטע... און מען באַקליידט
זי אויפ'ס ניי, אין איהרע פאַסיגע קליידער, און עס קומען אַרויס
נאַנצע מענשען; נאַנצע, שטאַרקע, נישט וואַקעלדיגע שאַטען, זוי
ביים לעבען...

דאָס איז אויך דער צויבער און די וואַרהייט אין פאַלקס-
טימליכע דערצעהלונגען... ווי איבערהויפט דער צויבער און די וואַר-
דאַפטיגקייט פון דער „קונסט...“
לאַמיר צוריקגעהן צו פ. ג.

פ. ג. איז, ווי געזאָגט, אַן אַפּקורס: שפייט נישט אויס ביי
„עלינו“, היפט איבער די מלאכים פון שופר-בלאָזען, בלייבט שטעהן
ביי „כורעים“. און איהר ווייסט, וואָס ער טוט אין דערהיים?
דאַווענט שחרית, אין טלית ותפלין, זאָגט שמנה עשרה, און זיך
איילענדיג צו פאַהרען קיין שעברשיץ, פּוצט ער זיך אין אייך
וועגס מיט באַרשט און שוה-וואַקס די שטייוועל... אויפ'ן טיש
שטעהט שוין ברויט מיט פּוטער מיט קאווע, און אז דאָס מעסער
איז שטומפּיג, שאַרפט ער עס אַז אַז דער רצועה... כּפּרות שְׁלֹגַט

ער נישט, הרשעות — מנהג נביאים — אויך נישט. און קען דוקא „פסוק“; גאנץ תנ”ך אויסענוועניג.

און — אז אייזערנער מה... און א מלומד פון זיד אליין. האט איינמאל צופעליג געקויפט אין מארק, ביי א שכור'ן גוי, פאר א צענערל א פוילישען קארעקס, און האט זיך אויסגעלערנט „פראווע“ מיט פויליש צוזאמען! אזוי אויך — געפונען, ערגעץ אויף א בידעם, א פראנצויזישע מאטעמאטיק, (נאך פון נאפא- לעאנ'ס צייטען, זינט מען טראגט די רויטע פולארענע נאזטיכלעך און מען זאגט „עגאל“ און „מאלער“), און אויסשטודירט פראנצויזיש מיט חשבון און מדירה צוזאמען; דער פון ווארשוי געקומענער לעהרער לאכט אפילו אין די פויסטען. באשר בכן — דאס פראנצויזישע לשון האט „קרי וכתוב“, נישט ווי עס שרייבט און דרוקט זיך, רעדט מען, און פ. ג. לייענט דברים כהית'... לאכט מען אויס'ן לעהרער. ער קען פלאפלען פראנצויזיש מיט'ן אפאטיי- קערס ווייב; און דער קען טאקע מדידה!

איהר שפילט אייך מיט פ. ג. ?!

חשבון קומט איהם וועניג צונגן. אט, אז עס מאכט זיך א שווערע משנה אין זרעים, אז אפילו מיכל שמש (שוין דערמאנט) הויבט אז „שטאמלען מיט דער צונג און פינטלען מיט די אוי- גען“, לויפט מען אהיים צו פ. ג. (אין איין וועגס, זיך צוצוקוקען צו זיין התנהגות), און מען הערט שוין קלארע דבורים...

איינמאל איז מען צוריק געקומען און דערצעהלט, ווי אזוי פ. ג. האט זיך ארויסגענומען א שלעכטען צאן. נישט גע- גאנגען צום רופא. פ. ג. האט פיינט ארויסצואווארפען געלט! גענומען א גרויסען נאגעל, אריינגעשלאגען כמעט ביז'ן קעפעל אין גרויסען טיש אריין. גענומען דערנאך א קורץ שטריקעל, איין עק פארקניפט ביים נאגעלס קאפ, גענומען א האמער און נאך א זעץ איז קאפ אריין. ער איז אריין אין בלאט פון טיש. דערנאך ארומגעבונדען מיט'ן צווייטען עק פון שטריקעל דעם שלעכטען צאן... שטעהט ער אזוי א ווילע איינגעבויען איבער'ן טיש, גיט פלוצלונג א ווארף אהינטער דעם קאפ. דער טיש — א שפרונג אונטער, דער צאן — א שפרונג ארויס.

„אפילו זיך נישט אויסגעוואשען דאס מויל און גענומען די

משנה, און געזאגט...”

דער עיקר קומט איהם חשבון צונוץ צום פלינקען לפ"קען מאכען. א שוואכקייט האָט ער צו לפ"קען. גאַנצע בריעה שרייבט ער מיט לפ"קען, שטעגרייף; „וואָס א שורה — א לפ"ק!" און זאָגען זאָגט ער, אז ווען ער דאַרף שרייבען אַזאַ בריף, לעגט ער זיך שלאָפען, כאַפען כאַפט ער זיך אויף שוין מיט גרוי־טע לפ"קען; „דער קאַפּ אַרבייט ביי איהם אין שלאָף!" איינמאַל איז ער אפילו אַרויסגעטראָמען מיט זיין חכמת החשבון והמדירה פאר דער וועלט; אינ'ם ויכוח צווישען גבריאַל יהודה ליכטענפעלד און סלאַנימסקי, מיט אַן אַפענעם בריף פון ליכטענפעלד'ס צד...

יורי האָט איהם בעסער געדינט, געגעבען פרנסה, נישט די גאַנצע; דאָס ווייב האָט עפעס א געוועלכ. אָבער ער פיהרט גאַנץ אַפט פראַצעסען, שרייבט „פראַשבעס", פאַהרט צום אַסעסאָר קיין שעברשין. אין דעם פאַד איז ער א גרויסער בעל נצחון, טרעט נישט אַפּ. דער אמת מוז ארויס ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער. קיין פאַלשען פראַצעס וועט ער נישט אָננעמען; די עהרליכקייט אליון. האָט ער, דערצעהלט מען, געפיהרט צוועלף יאָהר נאַכאַנאַנד א פראַצעס וועגען א פונט פוטער. די פראַצעס־קאָסטען האָבען דער־גרייכט ביז זעקס הונדערט, זאָג ארויס: זעקס הונדערט גילדען: „אזוי פיעל, וויפיעל עס האָט געקאָסט דאָס הינטעל, וואָס דער (רייד־געוואָרענער) פעלדשער האָט געקויפט ביים סמאָטריטעלס פלוניט'טע...\" וועלכער צד האָט געזאָלט די קאָסטען באַצאָהלען, ווייס איר נישט...

סיי ווי סיי דערצעהלט מיין חבר יצחק'ל גאַנץ אַפט:

— מיין טאַטע איז געפאַהרען —

און עפּטער:

— מיין טאַטע איז געגאַנגען קיין שעברשין...

פ. ג. פיהרט זיך פראַסט, נאַטור־מעסיג.

„א איד — זאָגט ער — דאַרף זיין געזונט, ווי א פויער...\"

און איהם — זאָגט דער עולם — איז זעהר לייכט צו זיין געזונט:

„כאַפט זיך אויף ביינאַכט, און כאַפט אריין א מאָד־קיבעל\" (און

מיינט: א גאַנצע חל'ה) און — אומגעוואַשען! (ער האַלט נאָר

פון מים אחרונים — חובה). געהט דער איד דריי מייל קיין

שעברשין צו פוס...

— סטייטש, ר' פ., אין אייערע יאהרען — דריי מיינל...

— איד געה צו פוס נאך א וויארסט...

— און דערנאך ?

— דערנאך — נאך א וויארסט און נאך א וויארסט... און

אזוי, בין איד קום קיין שעברשין.

און געהן געהט ער ווי אבא חלקיה אויפ'ן וועג — בארוועס, מיט די שטיוועל אויף א שטעקען איבער די אקסעל. דער שאסעע האט שארפע שטיינדלעך. א פוס היילט זיך אליין אויס, א שמיר וועל מוז מען שיקען צום שוסטער! און שפרייזט! מארשירט, ווי א זעלנער אין פראנט, און קאמאנדירט זיך אליין :

— ראזדווא, ראזדווא, ראזדווא! „מפני — זאגט מען, אין זיין נאמען: שחכול יפה להליכה... „אומות העולם האבען שכל“.

ווייס איד, אז איד פאהר אויך פ. ג.'ס וועג.

און קיים אזא טראכט געמאן, דערזעה איד איהם! ווער איד אינערליך פארגאפט, ווי שארף און כולט איד זעה איהם! אט געהט ער... גלייך מיט דער פוהר. עפעס טראכט ער, געוויס מאכט ער לפ"קען, אדער חשבונ'ט אזוי... די ברעמען — די לאנגע, די געלע און שטעבעדיגע — איבער די אויגען אראפ. איד האב קיינ מאל זיינע אויגען נישט געזעהען, און ווייס נישט, וואס פאר א קאליר זיי האבען געהאט... נישט ב א א ל ט ע ז האט ער זיי, אז אפענער מענש געווען, — אז אפענער, גערעכטער און פעסער מער מענש! — נאך אזוינע לאנגע, געלע, שפיציגע ברעמען געד האט, וואס האבען נאך לענגערע שאמען געווארפען.

מיט יאהרען שפעטער, אז איד בין אויף זיין לויב געווען, ער ליגט אים ראנד פון קבר, און מיד כאפט פלוצלונג אן א ווילדער פארלאנג, צו זעהן זיינע אויגען. „אם לא עכשיו אימתי?“ — די לעצטע רגע, דער קברן שפרינגט שוין אין אפענעם קבר אריין — איד מוז איהם אפדעקען. שטארט ארויס פון דער ווייסער סויווע א שטיק זילבערנע בארד און לאזט מיד נישט... איד וויל א ריהר מוז מיט דער האנט, א זילבערהאר גיט א ציטער...

דערווייל געהט ער, מארשירט ער... א קורץ, פעסט אידעל, די פאלעס פארקאשערט. די הענט, רעכטס, לינקס, רענעלמעסיג געווארפען, נאך קאמאנדירען קאמאנדירט ער זיך נישט. מו איד עס פאר איהם, הויב אן :

— ראַזדוואַ, ראַזדוואַ! —

מיין הויכען שכנ'ס קול:

— פּע!

„א אינגעל פּאָהרט צו ר' פּנחס'לען, תורה לערנען... זוייסט, קונדאם איינער, ווער און וואָס אזוינס ר' פּנחס'ל איז? ר' פּנחס'ל איז אַן אַלטער קאַצקער...“

„אַן אַלטער קאַצקער“ אינטערעסירט מיך. איך פאַרשווייג. פ. ג. פאַרשווינדט. איך וויל הערען; א מאַדנע פּאַלץ — די אַלטע קאַצקער... מען קען — און מען לערנט נישט, דבקות — און מען דאווענט נישט... דער לאַנגער איך אָבער האָט נישט וואָס, צי ער קען נישט דערצעהלען... עס פאַלען איינצעלנע, טרוקענע ווערטער מיט א הייזעריגען צופּיף: פּיש, פּיש! „ר' פּנחס'ל, פּיש, פּיש! א אויפ'ן אָרט פּוּן פ. ג. געהט שוין איבער'ן וועג „ר' לייבוש צימעלעס“. דער לאַנגער, קליינבערדיגער, בלאַסער איך, מיט די אויסגעלאַשענע אויגען, מיט דער באַשמענדיגער ליולקע-ציבוק צווישן שצן די פאַרנגלעטע ליפּען... דער שווייגענדיגער, פאַר'יתומ'טער, אל-טער קאַצקער, וואָס געהט שטענדיג אויף און אָפּ איבער'ן בית המדרש, פּוּן ארויסקודש ביז'ן פענסטערעל צו דער שמש'טע, מיט'ן ביטערען טראַפּען און אייערקילעך צום פאַרבייסען (זעה „הציץ ונפגע“), און — צוריק... מאַנכמאַל שטעלט ער זיך אָפּ ביים פענסטערל, פּויקט אָן מיט א פינגער, שטיץ, פּויל און פאַרבענקט, באַקומט א קעלעשיקעל מיט א קיכעל... טרינקט אויס, פאַרבייסט א פיצעל קיכעל... און ווידער — אויף און אָפּ... און קיינער פאַר האַלט איהם נישט, דער גרעסטער קונדאם טרעט איהם אָפּ פּוּן וועג. מען זוייסט, ער איז דער יתום פּוּן זיין דור, ער האָט מיט אונז נישט וואָס צו טוּן, האָט אונז נאַרנישט צו פרעגען, נאַרנישט צו דערצעהלען... פאַראַן נאָר איינער א קאַצקער, איז זיינע יאָהרען, נאָר יעדער איז אַן עושר, האַלט א מאַוס'ע שענק... (ר' „בערעל“ פּוּן די „רייזע בילדער“) נישט זינס גלייכען...

און אַט געהט ער איבער'ן שאַסיי. וואוהיז? מ'הסתם קיין קאַצק... אויף קבר אבות... איבער'ן וועג קיין שעברשין? בלאַנדזשעט ער... איך וויל רופּען צו איהם, און קען דאָס קול נישט ארויס-

ברענגען פון האלז... איד ליג שוין מיט קאפ און אקסעל אויפ'ן געזעס...

...אז איינפאל! גע'חלומ'ט, איד פאהר קיין שעברשין! וואס איז, פארשיקט האט מען מיר? דער טאטע האט מיר געלאזט? די מאמע — פיינט געקריגען? איד בין אין דער היים! אויף דער סאפע ליג איד, ביים פענסטער. זעה, ווי דער עולם געהט איבער דער גאס אין מרחץ. דער „תם“ מיט'ן בעזעמעל, די „בהמה!“ באַלד נאָד שבת, וועל'מיר איהם אונטערשיקען נאָד א כתב'רבנות פון ערגעץ א שטעדטעל, וועט ער לויפען אהיים צום ווייב מיט א בשורה, און בעטען רשות, צו פֿאהרען...

אָבער פאר וואָס ליג איד? מן הסתם — קראַנק. יא, די פֿלייך צעס ברעכען מיר אזוי. עס מוז אָבער נישט זיין געפעח'רליך. דער טאטע איז רוהיג אוועקגעגאָנגען צו קבלת שבת, און די מאמע געמט זיך צו בענשען ליכט. א שעהנע צוויי פֿאַר זילבער לייכטער מיר האָבען! דער עיקר די הויכע פֿאַר, די מיט די ריזעלעך און קריינדאלער... די מאמע בענשט ליכט ערנסט, אוי, ווי פֿרום מייז מאמע איז! און דאָך בין איד זיכער, אז זי קוקט אויף מיר פון צווישען די פינגער... אזוי, גלייך, קוקט זי אויף קיינעם נישט... קוקט און שמייכלט אודאי... אַט, שטעהט זי שוין ביים צווייטען פענסטער... ליכט אָפגעבענשט און קוקט אויס דעם טאטען. לכבוד שבת: איז שטוב אין דער טערקישער שאַל; די לאַנגע אוירינגלעך ציטערען איהר אין די אויערען. וויל אָפּווישען די פֿאַרהויכטע שויב, דערמאָנט זיך: שבת, און טוט עס נישט. אין גאָס איז פינסטער, און דעם טאטען וועט זי דערקענען אינ'ם גאַנג... אז זי דערזעהט איהם, רויטעלט זי זיך שטיל, שטיל און ווענדט אָפּ, זעצט זיך אין א ווינקעל. מיט א האַלב פֿנים צו דער וואַנט... פֿאַרוואָס קומט נאָך דער מאמע נישט? שטיקער ליכט שוין אָפגעברענט... פֿאַר דערט זיך אודאי... קלייבט זיך אן אורח צום מיש... און אַט — עס עפענט זיך די טיר...

— גוט שבת, גוט שבת! דער טאטע — פרעהליך, נאָך איהם דער אורח — עפעס גרילעכציג און גרעבליך. די מאמע ענטפערט שטיל: „גוט שבת, גוט יאהר“, און געהט איבער דער שטוב און שטעלט זיך מיר צוקאַפענס. איד ענטפער נישט, מיר האָט דער טאטע קיין „גוט שבת“ נישט געזאָגט, ער האָט מיר נישט געזעהן!

וואָל ער זיך דערמאָנען און פרעגען, וואו לייבוש איז. ער פרעגט נישט, מאכט קידוש. קוקט אויף מיר, און רעדט נישט א וואָרט. איד בין קראַנק, און ער מיינט, איד שלאָף. קוקט מיט גרויס באַרמאהאַרציגקייט. ער וואָלט געקערעכצט, נאָר שבת... עס מוז מיר זיין ערגער. דעריבער שמעהט מיר די מאמע צוקאַפּענס. פאַר וואָס לעגט זי מיר נישט די האַנט אויפ'ן שטערען? זי וועט עס טון, זי מוז עס טון. אניט, וועל איד מיר צואוויינען! — דער ווייל וואַשט מען זיך; דער טאַטע, דערנאָך דער אורח. נעמט ער, דער אורח, אונזער גרויסע, שווערע, צווייאַויערענדיגע פולע קור פערנע קוואַרט אין איין האַנט אריין, גיט מיט אַמאַל א גאַס אויף דער צווייטער, — שעפט אָן פון פעסעל, טוישט די הענט — ווי דער מיט אַמאַל א פולע קוואַרט וואסער. און אזוי דריי מאַל... ביי אונז טראַגט וואַסער דאָס קראַנקע קליינע אייזיקעל, וואָס איז מפרנס מיט וואַסער־טראַגען א ווייב מיט אַכט קינדער, און נעמען נעמט מען ביי אונז נישט פון דער קאַז, נאָר פאַר דער וואָך; דאָס פעסעל טאָר נישט זיין לעדיג... מאַכט די מאַמע, וואָס שמעהט מיר צוקאַפּענס, שטייל צו זיך, נאָר איד הער:

— פרום אויף אייזיקעלס חשבון!

דעם טאַטענס „א וועלט זעצט מען נישט איין“, און דער מאַמעס: „פרום אויף אייזיקעלס חשבון“ — די צוויי זאַמען, די צוויי קערנדלעך, וואָס מען האָט מיר, אין דער יונגער נשמה אריין געוואַרפען, זענען קיינמאַל נישט פאַרלוירען געגאַנגען. שמענדיג, שטייל און באַהאַלמען, געשפּראַצט און אין אלע מיניע זאכען אויס־געשפּראַצט...

דערווייל אַבער עסט מען אַהן מיר.

בין איד ווירקליך אזוי קראַנק?...

אַבער, איד פאַהר נישט קיין שעברשין! קראַנקערהייט אוראָי נישט! ווי די פלייצעס ברעכען, אַבער צו וואָס שעברשין? קיין שעברשין פאַהרט ר' זלמן דער שענקער. צום ברייהוין, הייווען באַשמעלען... דינגט ער ביי ישראל זשאַנאווער די פוהר. אין דאָך אַבער „רע־פּוילין“ — מוז מען דאָך פאַהרען אָדער מיט דער פאַסט אָדער מיט א י ג ע נ ע פּערד, אָדער אַפּצאַהלען שטייער צעהלענדיג — שיקט ער אין מאַגיסטראַט אריין, אויף דער ניין פאַר נישט נוצען די פאַסט... יא, „רע־פּוילין“ — זיפצט ער, דער-

שטאדט ארויס, און לאזט זיך ברענגען א צייגעניש, אז עם זענען זיינע אייגענע פערד. אבער „רעפּוילין“, דער שומר וועט צו-לעגען נאָז און אויגען צום חותם מיט דער חתימה און פּרוואווען, און אפשר נאָד א פרעג טון: אפשר געפעלשט? און ר' זלמן שענד-קער וועט דער מוטערס מילך אנטרינען, — שיקט ער דעם אייגע-נעם שליח נאָד אמאָל אויף דער ניי-שטאדט און קויפט אויס אַן ערלויבעניש צו פּאָהרען אויף א געדונגענער פּוהר... און איז זיך מישב: „רעפּוילין“, און שיקט צום דריטען מאָל אויף דער ניי-שטאדט ארויס און לאזט זיך ברענגען די פּאַסט...

דאָס פּאָהרט ער קיין שעברשין...

מען טראַמפּייטערט — טראַטראַטראַט...

און, אינמיטען טראַמפּייטערען:

— טפּרורור! — — —

אַנגעקומען...

דער לאַנגער איד כאַפט זיין פּעקעל און ווערט נעלם אין דער פּאַרשאַטענטער הילצערנער פּאַרציענע,* צווישען קלימען, שמעלען און שרייענדיגע ווייבער... ר' פּנחס'ל, האָט זיך אויסגע-וויזען, איז נישט אין דער היים... געקומען פון דאָרף א זויגענדיגע מאַכטער, וואָס איז קראַנק געוואָרען אויף דער ברוסט, צו א דאָקט-טאָר און פּאַרנומען זיין אַלְקער... איז ער אויף די פּאַר טעג אוועק צום איידעם אין דאָרף אריין: קאַצקער האָבען פיינט עצבות, מחלות, געקרעכצערייען...

מיד מיט'ן קעסטעל נעמט אראָפּ די רביצען. א שוואַרצע

האַריגע, הויךגעוואַקסענע אידענע...

א מאַמר המוסגר: מחויב צו גלויבען זענט איהר מיר נישט, איד מאָל נישט קיין מענשען, נאָר זייער אַפּבילדונג אין מיר, און די אַפּבילדונגען זענען זעלטען ענליך צום מענש; איד מיינ: צום אויסערליכען פון מענש. עם בלייבט ביי מיר א שוואַרצע פּאַר טאַגראַפיע פון א בלאַנדען מענש, וואָס האָט מיר ארויסגעוואָגט אַ

(* פּאַרטישעין — פּויליש — אונגער'ן שאַמען.)

שווארצען געדאנקען. און דוקא א העלע און גאלדענע — פון א שווארצער, וואס האט מיר א שטרעל אין הארץ אריינגעווארפען. פון נאך א שווארצערן אויג... די זעלישע ליניען און פארבען פאר-דעקען פאר מיר די אויסערליכע ליניען און פארבען פון קערפער... די רביצען האט געקענט גאנץ אנדערש אויסזעהן...

נאך, ווי זי האט נישט אויסגעזעהען, זי נעמט מיר אראפ, מיר מיט'ן קעסטעל, רייסט אונז ביידע קוים ארויס פון צווישען א קרענצעל ווייבער, וואס האט זיך שוין ארום אונז פארזאמלט... פון די ווייבער פליהען צו מיר ווערטער:

— ר' יודעלעס... ריוועלעס... זעה... עלטסטער זעה... אהער געשיקט... מ'הסתם — סתורה! צו ר' פנחס'לען — ער וועט איהם שוין מאכען פאר א לייט... א שאלה... א יונג בויעלע...

— אבער, וואס פאר אן אויגאנעס! זעהט! זעהט!

לאז איר די אויגען אראפ. און די רביצען פיהרט... און זי פיהרט מיר אריין אין א פארשאטענטער שטוב, — נאך א טיר מיט א פענסטער אויף דער טונקעלער פאדציענע ארויס... אין שטוב, קוים איר דערזעה — קוימען-אויבען, א טיש און א לאנגע באנק, א פאר בענקלעך... ביי די ווענט — זעק... גרויע, וויינענדיגע ווענט (פונקט מיין היים, מיין אויסגעמאלטע, ליכטיגע...) זעק מיט קארד מאפעל, פון איינעם אביסעל אויסגעשיט... הויפען ציבעלעס, מער רען... זי ציהט מיר ווייטער, אין א נאך פינסטערער שטוב אריין, וואס ציהט איהר ליכטיגע חיונה דורך אן אפענער טיר אין ערשט מען צימער אריין, און האט נאך א פארמאכטע טיר צום אלקער... — ר' פנחס'לעס אלקער, צינד פארנומען... מיין טאכטער, נעך בעך... מיט גאט זיין הילף... געזונט אפפאהרען די מעג. ר' פנחס'ל וועט קומען... אין אלקער וועסטו לערנען מיט איהם תורה...

דאס קול איז אויך שווארצליך און האריג, און פארנעסט נישט צוצוגעבען:

— ליכט, אינגעלע, וועסטו קויפען...

און גיט עפעס א וויסטען שמייעלעל אין דער פינסטער:

— נישט אמת, אינגעלע, די מאמע האט דאך דיר מיטגע-

געבען קליינגעלט...

און דרינגענדיג:

— יא?

— יא, יא! זאגען אבער קען איד נישט, קלינג איד מיט דער האנט אין קעשענע.

— אסד, אסד... נו, אינגעלע, דערווייל זעץ דיד... ביסט דאך מיד פון וועג. אט דא, אינגעלע! דאס בענקעל שאקעלט זיך נישט... זי זעצט מיד.

— און דא, זעהסטו ביי דער וואנט, צווישען דער שאנק און דעם פעסעל וואסער (פון אלקער הערט זיך קרעכצען. זי: באלד, באלד, טאכטערשי, איד לויף שוין אקעגען דעם דאקטאר! —) דא וועט זיין דיין געלעגער. איד וועל דיר פיון אויסבעטען. און דערווייל (א קרעכץ און — באלד, באלד, אותו הרגע... ס'אינגעל איז דאך הונגריג!) אט זעהסט, א שיסעלע ציבעלעסעס, ערשט געמאכט; געוואוסט, דו קומסט. און רעטעך אביסעלע, שוויצט פון זאלץ... עס, עס... איד לויף נאך אקעגען דעם דאקטאר, ברענג איד דיר נאך א גלאז מילך... אט אז אייער-קיבעל. זאלסט דיר נישט דארפען וואשען.

זי פארשווינדט. דער הונגער טוט זיינס, איד וויל אויך „פאר רעסען“ דאס קרעכצען פון אלקער... איד עס, און די טרערען (פארר וואס?) רינען מיד פון די אויגען איבער די באקען אין שיסעלע אריין... אבער — פארוואס האט מען עס מיד פארטריבען פון דער היים? וואס האב איד אזוינס געזינדיגט? — איד וויל נאכקלער רען, דערמאנען זיך, פארטראכט זיך און קען זיך נישט דערמאנען. פארטראכטערהייט, אויפגעגעסען דאס גאנצע שיסעלע, עס וועקט מיד א שרעקליכער דורשט. געוואוינט שוין אביסעל צו דער פינסט טערקייט, דערזעה איד אויפ'ן טיש א גלאז מילך. מייזן איד, די רביצין איז שוין געווען, געבראכט, און איד האב נישט געהערט. כאפ איד, טרינק אויס, — און, דאס גלאז נאך אין דער האנט, — די רביצען, מיט א גלאז מילך!

— א בראד איז צו מיר! א קלאג איז צו מיר!
צוויי גלעזער פאלען; פון מייזן האנט און איהר האנט. צוויי קלונג און געפלאצערין, א טויט-שרעק-געשריי פון אלקער...
עס ווייזט זיך אויס, אז איד האב אויסגעטרונקען דאס גלאז מילך, וואס מען האט אפגעצאפט פון דער קראנקער ברוסט, צו ווייזען דעם דאקטאר.
די רביצען, ענדליך, זאגט:

— אז מען זאגט משוגע, גלויב!

ווייסט שוין שעברשין אויך פון מיין משוגעת, פון מיין פאר-
 חלומ'טקייט, טוען אלץ קאפויר. און ווער עס וויל, נעמט אין בית
 המדרש א שטיקעל קרייד, מאכט אויפ'ן טיש א ראד, אין מיט'ן
 ראד — א פינטעלע. ארום ראד שרייבט מען אויף אלע מעלות
 טובות, וואס א מענש קאן האבען: א גוטער קאפ, א גוט הארץ,
 א גוט אויגן... און אין מיטען, ביים קליינעם פינטעלע — „משוגע...“
 „אביסעל משוגע וואלט נישט געשאדט, נאר, אז דאס משוגעת
 איז אין דער מיט, און אלע מעלות ארום, — איז אלץ משוגע...“
 דערווייל איז דאס ווייבעל געזונט געווארען, אפגעפאהרען
 געזונטערהיים. ר' פנחס'ל — געקומען, דעם אלקער פארנומען...
 ליכט, צו באלייכטען דעם אלקער, נעמט מען ביי מיר; נישט
 ער, די רביצען... יעדעס מאל זאגט זי: „ר' פנחס'ל זאל וויסען,
 וואלט ער מיר די קאפ אפגעריסען...“ איך באמערק, אז עס איז
 „צום גראם“, און בין איהר מוחל... אבער לערנען איז אלקער לערן
 איך זעהר זעלטען. ביי טאג איז ר' פנחס'ל דאס מיינסט פאר-
 נומען מיט בוררות!... פאהרט אמאל אויף א טאג אין א בוררות
 ערגעץ אין א דארף, צי אין א נאהנט שטעדטעל אריין. ביינאכט
 האט ער אין אלקער התבודדות, טרעט אויף און אפ, אדער זיצט
 און שרייבט „חדושי תורה...“ א מחבר — ר' פנחס'ל! אמאל, זאגט
 מען, וועט די וועלט א גרויס ליכט דערזעהען, א גרויס ליכט מק"ק
 שעברשין... דאס ליכט האט מען נישט געזעהען... ר' פנחס'ל איז
 געקומען אין זיין צייט צו קבר ישראל, — וואו די „חדושי תורה“
 זענען אהין געקומען, — איך האב מיר שפעטער נאכגעפרעגט, —
 ווייסט קיינער נישט; אפילו די רביצען נישט... און איך לערן
 אהן איהם. „דער עיקר — זאגט ער — איז דאס לייענען... דאס
 לערנען פאר זיך. דאס שארפען זיך אליין דעם מח... צום רבין'
 דארפען מען קומען מיט ספקות, מיט שאלות... מיט „הדבר הקשה...“
 „און דער עיקר לערנען איז פארטאג... מאימתי...“
 און ער טוט זיך זיינס ביי מיינע ליכט אין אלקער גאנצע
 נעכט, און מיר שאפט ער א חבר, צו לערנען פארטאג אין בית
 המדרש... אהיים דערפון שרייב איך נישט. ערשטענס — פויל

צום שרייבען בריף, ביז היינטיגען טאג! צווייטענס — עס שמעקט מיט מסירה! דריטענס, אז „זי“ האבען מיר אוועקגעשיקט, איז נישט זייער דאגה... פאראן נאך א פערטענס — און דאס איז דער עיקר — איר בין איהם דאנקבאר פאר'ן חבר. דעם עלטערן חבר האב איר ליעב באקומען אהבת נפש. מיט פרייד כאפ איר מיר אראפ, פיער פארטאג, פון געלעגער. און לויף צום חבר... און ווארט אפ זיין קומען מיט יונגהארץ-קלאפעניש! לערנען, לערן נען מיר „זבחים“, און איר קריג ליעב, צוליעב איהם, די סוגיא... א יונגער מאן, וואס דערמאנט מיר מיין פעטער שמואל-לייבוש מיט די בלויע, טאנצענדיגע, דינע אדערלעך ביי די שליפען. יענער האט אויך ליעב צו לערנען פארטאג. איר בין אמאל קראנק גע- לעגען ביי דער באבען אין דער גרויסער שטוב. און יעדען פאר- טאג זיך איינגעהערט, ווי ער לערנט, שטיף, שטיף-זינגענדיג. דער יונגערמאן, מיין חבר, לערנט אויך הארציג. די שטימע — וויד, סאמעטען, פארגעבעט זיך אזוי צום הארץ. און שווארצע, שווארץ- גלאנצענדיגע פאות געלאקטע האט ער. און כאפט אפט אן עס פאה אין מויל אריין. דורך די רויט-זאפטגע ליפען, צווישען די מיך-ווייסע ציין. און אויגען אונטערן שטערן, היינט וואלט איר געזאגט: „פויכט פארבענקטע“, דאמאלט: „אזוינע גוטע, גוטע...“ „גוט“ און „טרויער“ איז דאמאלט ביי מיר דאסעלבע. און באקען עטוואס געלבליכע, פארשאטענטע, נאך מיט אפגלאנצען פון די „גור- טע“ אויגען... איינמאל, לויפענדיג אזוי פארטאג אין בית-המדרש אריין, האב איר דערזעהן א „רוח“. ער האט זיך געוויגט אין דער לופט, אראפהגענגענדיג פון א פענסטער אין איין אלט הויז... „נישט דא קיין רוח“, ווייס איר! דאס הארץ אבער קלאפט, דאס בלוט פולסירט אבער — איר זעה דאך פארט... דאס האלט מיר נישט אפ. איר לויף פארביי, נישט צום מקום קדוש, נישט צו „זבחים“, — איר ווייס יעצט באשטימט — צו מיין „חבר“... זיינע אויגען רופען מיר... שפעטער האט זיך אויסגעוויזען: עמעץ האט ארויסגעהאנגען א העמד צו טריקענען... אבער מיין שרעק, און דער לויז פאר דעם שרעק — זיין צערמליכקייט!...

איז עטליכע יאהר ארום איז דער יונגערמאן געקומען קיין זאמושין, זוכען פרנסה. זיין פאטער איז שטענדיג געווען אן ארעמאן און געטאן מיט איהם א געלט-שדוך. מיט א רייכען ארעב-

דאָר פון אַ מיהל. דער פריץ האָט זיך געענדערט, אָנגעהויבען פארלאַנגען הוספות, דאָס געשעפט איז ערגער און ערגער געוואָרען. דער מילנער — ברויך הדל. און מיין יונגערמאן איז געקומען זעהען זיך עפעס אַ געשעפט, מפרנס צו זיין — זיך, זי י ו ווייב און קינד, און דעם אַלטען שווער מיט'ן הויזגעזינט. אַן אַנדערער מענש. דאָס פנים האַרט־בייניג, אין די אויגען — דאגת פּרנסה, שרעקיגע דאגת פּרנסה... איד האָב מיט איהם מיטלייד און דאָך מייד איד איהם אויס. איד האָב אין האַרץ אַ שעהן בילד פון אַ געליעבטען מענש; ביי יעדען טרעפען זיך מיט איהם ווערט דאָס בילד טונקעלער, פארשאַטענטער, און איד וויל עס היטען ווי אַן אוצר... מייד איד איהם אויס...

שטעה איד אויף, ווי געזאָגט, פיער פארטאָג, און ביינאַכט שלאָף איד זעהר שלעכט. דאָס פעסעל־וואסער קיהלט מיר דעם קאָפּ; וויל איד איבערדרעהען דאָס געלעגער; מיין שוואַרצע רביצען פאַטשט מיט די הענט:

— אזאַ משוגעת, מיט די פיס צו דער מיר וויל ער ליגען... שלאָף איד און שלאָף נישט, און הער אלץ, וואָס ארום טוט זיך. הער איד, ווי ר' פּנחס'ל געהט אויף און אָפּ אין זיין אַלקער, אָדער סקריפעט מיט דער געזענענער פּעדער איבער'ן פאַפּיר, אָדער שטעלט זיך ארויף אויף אַ בענקעל און זוכט אַ ספר אין הענגען דיגען וואַנט־שענקעל... אביסעל „אנגעריהרט“ בין איד שוין, קלער איד, וואָס זוכט ער: א „קולא“ צי א „חומרא“? — געשריבען אָבער האָט ער פּשט'לעך... געוואַלט ארויסגעבען אַ ספר מיט פּשט'לעך פאַר בר־מצוה'ס און חתנים... ווי געזאָגט, פארלוירען געגאַנגען!

די רביצען קלאָגט זיך אַמאָל:

— ער זאָל מיר עס אַמאָל צוהעלפּען צו דער ארבייט...

און ער ענטפּערט אין דער דריטער פּערזאָן:

— זאָג איהר, אז איד וועל מיין ספר ענדיגען, וועל איד איהר

קויפּען פּערעל'...

די שוואַרצע האַריגע רביצען, מיט'ן וואַרצעל (וואָס איד דער זעה נישט) אויפ'ן שמערן, רוימעלט זיך פאַר נחת, די אויגלעך גיך בען אַ פינקעל, פּערעל האָט אַ אידענע ליעב, תורה — אויך! און גיט זיך, זיך נישט אויסצוגעבען, אַ ווענד אָפּ צו דער וואַנט... מיין

מאמעס באוועגונג, נאָר אזוי אומגעלומפערט און (וואָס נאָר מיאוס'ער איז) א כאַפּ דעם פארטוך צו דער נאָז. און אַפּט באקום איד צו הערען, ווי די רביצען רעכענט זיך. ביז שפעט אין דער נאכט אריין, מיט שכנת, מיט וועלכע זי האָט געקויפט און פארקויפט בשותפות א מציאה... הויבען הויבט זיך עס אַן שטיף, זעהר שטיף... גלייך שטילע פיערלעך צישען, שלענגלעך ווארפען זיך איבער צישענדיג (דאָ מאַלטידיגער איינדרוק; וואו איד האָב דעם אויסדרוק גענומען, ווייס איד נישט!) און אלעמאל: טסס... דאָס אינגעל שלאָפט. אָדער: „וועקט נישט דאָס משוגעת'ל", און „ר' פּנחס'ל שרייבט תורה!" פּלוצלונג — א הויך וואָרט, באַלד א נראָבס, און נאָר און נאָר... — „גנב'טע, גולנ'טע"... א קללה א שאַרפע... און שמענדיג מיינט „מיינ" רביצען... און: שאַ, שאַ!

זי גיט נאָר! איהר געלט, זייער נשמה! לאַ'מען נאָר איהר פּנחס'לען נישט וועקען... און דעם „תכשיט", וואָס קען אהיים שרייבען א בריף...

און עס ווערט רוהיגער... און, נאָר די חשבונות — גלאַט א גערייד... מען געניצט, און עס פּערימט זיך איין א שמועס. דאָס מעהריסטע רעדט די רביצען, וואָס זיצט ביים קוימען-אויוען, נישט ווייט פון טיר און מיינ געלעגער. און רעדען רעדט זי פון איהר קינפטיגער שנור פּערעל און שפעטערען חלק לעולם-הבא—פון איהר ר' פּנחס'לען. און — גאנץ אַפּט פון מיר...

דאמאָלט ווער איד אינגאנצען וואָד. עס אינטערעסירט מיר. איד ווער פון איהר זעהר פיעל געוואָר און דערמאָנט. איד טו פיעל זאכען אונבאוואוסט און פארגעסען פארגעס איד נאָר מעהר. זי רעדט, שטריקענדיג א זאָק, אָדער צערענדיג אַן אַלמען בגד. אנדערע טוען דאָסזעלבע; מען געהט נישט פון שטוב ארויס, אָהן אַן אַרבייט אין בוזעם. און אַלע אינטערעסירען זיך מיט מיר, מיט'ן „תכשיט", מיט'ן „משוגעת", מיט „די גרויסע, ברענענדיגע אויגען". „ווי ברענענדיגע חבדלות", האָט איינע פארגלייכט; אַיך האָב עס גענומען אין „מאָניש" אריין. און די רביצען רעכענט אויס מיינע שגעונות. דערצעהלט, ווי איד רייס אַלץ פון מיר אראַפּ. ווי איד שלייד אַפּ די אַפּצאָסען פון די שטיוועל, „אפילו דאָס הימעל צורייסט ער..."

— א וואונדער! אז א יונג לויפט ארום גאנצע טעג... ר' פנחס'ל איז דאך שטענדיג א פארטראכטער, אזא למדן! און איידער ער קוקט זיך אום, והילך איננו! (שקר, ער קוקט זיך גאר נישט אום!) זוכט מען (אויך זעלטען אמת). וואו געפינט מען איהם? הינטער דער שטארט. וואו איז ער, דער בחור? ביים וואסער, אויף דער לאַנקע אויסגעצויגען. קוקט אין הימעל אריין אדער מיט'ן פנים צום גראָד... אדער רוקט זיך ביז צום ראָד פון דער וואסער מיהל (מיין יונגענמאָנס שווערס אַרענדא). און „אז ער גיט א קאָל לער זיך ווייטער? און אז א קוה, וואָס פאַשעט זיך, וועט איהם געבען א כאַפּ אויף די הערנער? — ווער וועט זיין שולדיג?“

און נאָד, און נאָד. א מאַסע קלייניגקייטען: דורכגעלאָפּען די פאַרטשענע און, מעשה שטן, פאַרטשעפעט זיך אַז זיין קנאַפּ מנחם מענדעלס בת יחידה'ס צאָפּ... ווערט א געשריי: מוזל-טוב! מוזל-טוב, חתן כלה! די ווייבערישע צונג האָט דאָך קיין ביינער נישט! געהט דער יונג, שטרעקט אויס די הענט צום מיידעלס קאַפּ — האַלט זיך איהם גלייך פאַר'ן פנים און זאָגט: אדרכא, א שעהן מיידעל! געהערט אזוינס!...

— און מיינט איהר — געהט מען איבער, נישט אַהן גדלות, צו מיין אָפּשטאַמונג! — מיינט איהר „אבי ווער?“ — פון א שטיין? איז גאָס געפונען? פון פאַטערס — ר' יודעלס צד — אויסגעוויקט אין תורה, אין גדלות, אין עשירות, ביז צום רבין ר' העשעל!...

א שפרונג, ווייל פון דעם צד נישט „כאהאווענט“. פאר דאָס אויספיהרליכער פון דער מאַמעס צד, — זאמושץ! — און איד ווער געוואָר (אויב אמת), אז מיין עלטער-זיידען פון דער מאַמעס צד האָט מען גערופּען „דער סטאַראַסטער“. „ר' לייבוש סטאַראַסטער“; איד הייס נאָך איהם — דער מ ש ו ג ע' — נ ע ר לייבוש! (איד פאַל דאָך ביי מיר נישט אָפּ!) און פאַר וואָס האָט מען איהם גערופּען סטאַראַסטער? ווייל ער האָט זיך גע- פיהרט ווי א סטאַראַסטאַ, ווי א שררה! געהאט זיך זיין באזונדערע שטוב, נישט קיין אַלקער! רויט געפאַרכטע טיש און בענקל לער, געטראָגען זיידענע זאַקען, גערעדט דייטש ווי אַ וואַסער, און אז עס איז געקומען דער שררה זאַמאָיסקי, דער אַרדינאַט, וואָס האָט זאמושץ געבויט, פלעגט ער איהם רופּען און רעדען מיט איהם

פה-אל-פה, און נישט: „סלובי, זשידקו!“ נאך מיט גרויס דרד-ארץ...

און די עלטער באבע האט א געוועלכ געהאט, א גרויס גע-שעפט פון קאלאניאל סחורה, טאקע מכל טוב און — מעכר לים... סחורה פון לייפסק: היינט האט דאס געשעפט בירושה מיין פע-טער אינ'ם הארטען קאפעליוש, ווי דערמאנט — דער שפעטערער זאמלער פון מיינע היימיש-געבאקענע שירים. און אין דעם גע-וועלכ — הערט, וואס א אידענע א צדיקת קאן! — זענען געווען אפגעטיילט צוויי שופלארען: איינס מיט ראזשינקעס, דאס צווייטע מיט מאנדלען, פאר ארעמע לייט. דער גאנצען פדיון — אויף צדיקה! און קומט אריין אן אייגען קינד און וויל א ראזשינקע, קרינט עס איבער די הענטלעך; מוז עס אריינווארפען אין באזונ-דערען שופלעדעל פאר ארעמע לייט א גראשען... א פרוטה. (דאמאלט נאך פרוטות געגאנגען).

און ווערט שטיל, אדער איך דרימעל עטוואס פעסטער איין. בויט זיך אויף פאר מיר „מיינ“ און מיין זאמאיקס'ים זאמושיג — דאס קליינע פאריז. און, ווי דערמאנט, אויסגעמישט מיט'ן על-טערען זאמושיג, פון וועלכען איך האב קינדוויין געהערט. און איך זעה זאמושיג נאך אלס פעסטונג אין איהר מאכט, פראכט און ארומגעווארפענער שרעק... ארום — נישט פארלאזטע, נישט אפגעשטאכענע וואלען; צווישען וואלען און וואלען — פאסען מיט וואסער; טיף, קלאך וואסער... א זעל-נער, פון א דארה אין טיף רוסלאנד, האט זיך אמאל אהיים פאר-בענקט, אנטלאפען פון קאזארמע, געוואלט אריבערשווימען דאס וואסער, צו שווערע שטיוועל געהאט, און — דערטרונקען געווארען. ארום, אויף די וואלען — הארמאמען, קארטעטשען, דריי און פיער עקען מיט קוילען, — מען טאך אויף זיי נישט ווייזען מיט א פינגער! עס געהט אויף און אפ אויף דער וואך א באוואפענטער זעלנער, און גיט מען א ווייז מיט א פינגער — „פיה-פאה!“ געשא-סען, און לית-דיין ולית-דיין! ס'קומט אזוי!

די בראמען זענען נאך בראמען. אין דער פריה בלאזט א מראמפייט, עפענט מען. פארנאכט שפילט מען „זארים“ — פארמאכט מען... די לובלינער בראם איז וויזאזווי צו די בית-המדרש-פענסטער... צווישען דער וואך אין דער בראם איז פאראן

א זעלנער א קאנטאָניסט... א גאַנצען טאָג ליגט ער אין דרויסען. מיט די אויגען פארקוקט און די אויערען אויסגעשפיצט צו די בית המדרש-פענסטער צו... נאָך זאָרים, אז די וואָך געהט אויף און אָפּ, פאר'ננב'עט זיך דער קאנטאָניסט אין בית-המדרש אריין און זעצט זיך לערנען...

מען האָט איהם אמאָל געכאַפט, אויפ'ן פּלאַץ, צווישען וואָך און בית-המדרש, „סקוואַז סטראַי“ געטריבען... בלומ האָט גע-שפּריצט, ער האָט קיין קרעכץ נישט געטאָן... מיט'ן אינגעשפּאַרטען שווינגען דעם אָפיצער, וואָס איז דערביי געשטאַנען. אין צאָרן אריינגעבראַכט: וואָס זשיר! א קאַמאַנדיר געטאָן: זשוועי, רע-ביאַטאָ! האָט זיך ערשט אָנגעהויבען א שמייסעניש... ווי אין די „דריי מתנות“... אין בית-המדרש האָט מען גע'חלשט... די קלאַג אין עזרת נשים, וואו ווייבער זענען זיך צוזאַמענגעלאָפּען, איז אין לשער — „בל נדרי“ איז גאַרנישט!

אַכציג ריטער האָט ער באקומען און פארשוואונדען... ערנעץ פארשיקט געוואָרען...

און איבער די „וואַסערען“ פון די פּאַסען, הינטער אַלע דריי בראַמען, — דריי אייזערנע הענגעל-בריקען אויף קייטען... פאר'ן עפענען די בראַם לאָזט מען זיי אראָפּ, פאר'ן פארמאַכען ווערען זיי אויפגעהויבען...

פּלוצלונג ענדערט זיך דאָס בילד, און איד זעה „שעלמעווען“ א פאַרזינדיגטען אין מיט'ן מאַרק... איד בין נאָך א קינד, געה אהיים פון דרדקיחדר און קען אהיים נישט קומען. „מען וועט שעלמעווען...“

איז מיט'ן מאַרק שטעהט א טיש, אויפ'ן טיש ברענט, אין עפעס א כלי, א פייערל. אויפ'ן טיש שטעהט דער האַלב-נאַקעטער פאַרזינדיגטער... ביי איהם — דער היצעל (הונט-שלענגער, תליון). ער האַלט מיט דער לינקער צו דעם זינדיגען, און איז דער רעכטער — א היצערנע שטיל פון א חתימה, וואָס גליהט אין פייער... עפעס א מיאוס שרעקליך וואָרט שטעהט אויף דער חתימה. גנב, צי רוצח... איד געדענק נישט... אַרום טיש — דער גאַרניאָן מיט דער מוזיק, אַרום מיליטער מיט דער מוזיק — עולם... שטאַדמלייט. „מיעשטשאַנעס“ פון די פאַרשטעדט—קינד און קייט, אפילו פויערים מיט פויערטיטעס, וואָס זענען צופעליג פון דאָרף געקומען. דער

מארק — געפראָפּט. פּול קעפּ — די פענסטער, פּול דעם אפּטייִד
קערם באלקאָז... קליינע מענשעלעך — אויף די דעכער, אַרום די
קוימענס*.) „דוד'ל ננב“ קריכט ארויף אויף אַ בלעכענע רינע.
מען באַמערקט עס :

— די רינע וועט זיך אַפּרייסען!

שפּרינגט ער אראָפּ, ווי אַ קאַץ...

פּלוצלונג — אַ שטילקייט פּון פּאַר שופּר בלאָזען, דער היצעל
כאַפּט ארויס די חתימה, די מוזיק גיט אַ שמעטער, די חתימה
ווערט צוגעלעגט צום זינדיגענס שטערען, דערנאָך צום נאַקעטען
עלענבויען...

ווערט מיר פּלוצלונג קאַלט, כ'ציה ארויף די קאַלדרע, איד
ציטער אינגאַנצען, עפעס אַ האַנט, (אַ האַרטע, דער רביצענס!)
טאַפּט מיר דעם שטערן...

— פּנחס'ל, פּנחס'ל... חיץ האַט ער!

געזונט ווערען, צום זמן איז קיין סך נישט געבליבען, שיקט
מען מיר אַפּ, ר' פּנחס'ל דאַרף סיי ווי סיי פּאַהרען כשר'ל מיחלען
אויף פּסח. און אזא תלמיד דאַרף ער נישט. פּון מייזן קרענק
אַבער דערצעהלט מען נישט, און מען שיקט מיר אַפּ מיט אַ גאַנץ
פּעקעל מסירות. „עס איז פּון מיר נישט אויסצוהאַלטען. אמת
משונע“. פּאַקטיש, וואָס מען האַט געמסרט, געדענק איד נישט.
עס האַט מיר ב א ל ד נישט אינטערעסירט, אַבער וואָרט ביי
וואָרט פּאַלש. מיר צו פּאַרטיידיגען האָב איד קיין צונג נישט
איז מויל. דער טאַטע שרייט אביסעל, וועט ער זיך אויסשרייען.
די מאַמע וויל אביסעל וויינען, וואָרפט אַבער אויף מיר אַ בליק,
זעהט מייזן רוהיגקייט און ציהט צוריק די טרערען; דאַכט זיך,
אומבאוואוסט איבערצייגט, אַז — נישקשה...

איז בית־המדרש רעדט מען אביסעל. דערנאָך אינטערעסירט
מען זיך מעהר צו וויסען, וואָס און ווער ר' פּנחס'ל איז... איד ווייס
נישט, וואָס צו זאָגען, כמעט איהם גיט געזעהען אַדער פּאַרגעסען.
— וואָס האַט ער מיט דיר געלערנט?

(* אויך „דריי פּתנות“.

דאַכט זיך, נאַרנישט...

און עס גלױסט זיך נישט דערמאַנען. נוט, און אויסגעלייזט,

פריי געוואָרען...

אַבער נישט אויף לאַנג. „וועסט לערנען אין דער היים“ —
 (שלעכט!) „א פאַר שעה אין טאַג“ (אה!) ביי ר' אברהם יהושע...
 דו און... מען רופט מיר און א חבר, מיט וועלכען איד האָב ווירקליך
 א קורצע צייט געלערנט, און קען מיר יעצט בשום אופן נישט
 דערמאַנען, נישט מיין חבר'ס נאַמען, נישט זיין געשטאַלט, און
 נישט וואָס מיר האָבען צוזאַמען געלערנט. בכלל פליהען מיר אין
 קאַפ אַרום גאַנצע סוגיות, גמרא־שטיקער, אַבער ביי וועמען געלער-
 רענט און ווען? געדענק איד נישט.

ר' אברהם יהושע איז פריהער דיין געווען. פאַרוואָס אויס-
 דיין געוואָרען? אז איד פרעג, פאַרשווייגט מען. האָט אפילו קיין
 גליק נישט צו בודרות. מען נעמט איהם נישט גערן. א „דרעה
 קאַפ!“ זאָגט מען. א למדן איז ער. פון די גריבלער, און האַלט
 פון אייגענעם קאַפּ עולם ומלואו... פון אויבען אויף — א גרויסער
 ירא שמים. נאָר עפעס גלויבט זיך נישט... א קורצזיכטיגער, לאַנג-
 קעפיגער, פאַרטאַביקטער איד אין אַן אַלט ספּאַדיקעל מיט לעצ-
 לער. ביי אונז אין שטוב הענגען צוויי פאַרטערטען, פון טאַטען
 צופעליג ערגעץ אויף א ליציטאַציע געקויפט, נאַפּאַלעאַן דער דריי-
 טער און זיין ווייב — די יפהפיה, די קיסר'טע עוונגעניע. הענט
 גען מיר איבער די יפהפיה אויפ'ן ירא־שמים'ס זייט: וואָרפט ער
 א בליק, ווענדט איהם ראַש אָפּ און קוקט שוין נאָר צו דער קעגנער-
 איבערדיגער וואַנט, וואו מיר האָבען געטוישט און אויפגעהאַנגען
 נאַפּאַלעאַן. צירמאַרגענס — הענגט עוונגעניע צוריק אויף איהר
 אַרט... ער ברייט ווידער זיך אָפּ, קוקט שוין נישט אויף די ווענט...
 קומט אַבער צו „קענטענישען“, קריכט שוין זיין גאָה ארויס
 פון דער שייט אינגאַנצען.

שפראַכען? הבלים! ווען ער זאָל וועלען קענען א שפראַך,
 נעמט ער א ווערטערבוך און לערנט עס אויס, אין א חודש צייט,
 אויסענוועניג, קען ער די שפראַך...

— און אייערע חכמות!

— רבי, ווי אזוי, למשל, קען מען וויסען, ווי ווייט עס איז

פון אונז די זון?

חזק!

„מען נעמט א ליכט, מען מעסט אויס די הויד מיט דער ברייט — דעם גאנצען פארנעם פון פלעמעל. דערנאך נעמט מען און מען רוקט פאמעלעך, פאמעלעך פון זיך אפ דאס ליכט, למשל: אויף ד' אמות, און מען מעסט איבער... זעהט מען, אז דאס פלע- מעל איז, אויף ד' אמות. אויף אזוי פיעל און אזוי פיעל קלענער געווארען, ווייסט מען, אז אויף ד' אמות ווערט א פלעמעל אויף אזוי פיעל און אזוי פיעל קלענער. טיילט מען דעם מהלך צו דער זון אויף ד' אמות, א פשוט'ער חלוקה, און מען טאפעלט מיט דער צאהל פון קלענער ווערען... א פשוט'ער כפל... פלאצען מיר ארויס מיט א געלעכטער:

— און ווי מעסט מען דעם מהלך פון דער זון?
 אויך פשוט, און נעמט א שמעק טאָביק: א פשוט'ער חשבון, נאָר פארקערט... אז מען ווייסט, ווי גרויס די זון איז און ווי קליין זי זעהט אויס, דאָס מעסט מען שוין מיט'ן אויג — — —

עס הילכט א ניי געלעכטער. באַלידיגט, פארשווייגט ער און נעמט זיך צום לערנען.

דער ויכוח שמעקט, ווי איהר האָט געוויס באַמערקט, מיט „בערנשטיין...“

ווי קומען מיר צו בערנשטיין?

5.

השכלה, אַ בלבול, אברהם מאָנים, צוריק השכלה,

„הנצנים נראו בארץ!“ — עס שמעקט שוין אין „קליין פא- דיז“ מיט השכלה...

דערפון אין די ווייטערע פרקים!

„הנצנים נראו בארץ“ — עס הויבט אָן שפראַצען אין פוילען- לאַנד.

און דארפֿען זיך באווייזען נייע שפראַצונגען, אין (נאָמיר- ליד, אויסער ווארשע), זאמושץ די שטאָרט מיט פולען רעכט אויף בכורים!

דער געברויך וועט זיין!

אפילו ראשי-חודש רעמעכלער באווייזען זיך ביי אונז (אזוי ריהמט מען זיך) פריהער ווי אומעמום, אזוי שפעטער אלע פרוכט מען. מעגליך, ווי עס פאלט מיר יעצט איין, אז דארום רופט מען אונז, ווי שוין דערמאנט: „זאמושצער פרעסער!“

די השכלה, אז זי וועט זיך באווייזען, וועט ביי אונז קיין אסימילירט לאטארישע פארבען נישט טראגען. עס קען ביי אונז טאגען. עס קען זיין, אז נאָלדענפאָדען האָט רעכט, קלאַפּענדיג אין די לאַדען: עס איז שוין לאַנג טאָג! מען דארף, עס איז שוין צייט ארויס צוגעהן אין גאָס. אָבער אין גאָס וואַרטען אויף אונז די אומות העולם נישט, פון געארעמט שפּאַצירען און געמיינזאָמע כאַרעאַטערישע איז דערווייַל ביי אונז נישט וואָס צו רעדען...

קליין פאָרן איז א באַזונדער, שאַרף-אַפּגעגראַנעצט וועלטעל. עס פאַלט נאָרנישט איין, זיך מיט עמיצען צו מישען, און עס איז נישטאָ מיט וועמען!

א באַזונדער אירישי-בעל-בתיש קעניגרייך. א פיערעקיגער פאַרק (אונטערנאָמען קומען צו שפעטער) מיט א שתי וערב פון צוויי ברוקירטע גאַסען. שטעלט איהר איד, למשל, אין מיט שטאַדט, אויפ'ן פונקט, וואו די ברוקירטע גאַסען לויפען זיך צו זאַמען, מיט'ן געזיכט צום מאַגיסטראַט מיט'ן זייגער-טורם, — האָט איהר אַרום זיך די גאַנצע, שאַרף אַפּגעגראַנעצטע, רוחיג בעל-בתישע מלוכה.

האַט איהר: פאַר זיך — א שמואל געסעל צום טאַרג; פון טאַרג — אויך א שמואלס, צו דער לובלינער בראָם.

רעכטס, עטוואָס הינטער זיך — די לעמבערגער בראָם... אַמאַל — נאָהנט געווען לעמבערג. היינט דאַרף מען אָן אויסלענדישען פאַם, אהין צו קומען. מיר זענען יוצא מיט טאַמאַ-שאַוו, פון פאַר דער גרענעץ, אין דער רעזידענץ פון „שטעיַשראָל“.

צווישען ביידע בראָמען, אין און איבערן וואַל — קאַזאַרמען. קאַזאַרמען גרויסע, פעסטע, מיט רויטע ציגעל באַזעצטע, גערעקט מיט אייזען.

לינקס, פיהרט די ברוקאוואַנע גאַס צום שלאָס. א גערטעל.

פון דער שמאדט זייט — אפען, הינטען — דרייקאנטיג ארומגע-
 מויערט מיט הייזער, וואו די אפיצערען וואוינען. צוויי דורכ-
 גענג, נישט זעהר צוגענגליכע, צווישען די הייזער, ביי די ווינקעל,
 וואס פיהרען צו א פאסע אדאפ, צום צעד-הויז, צום פלאץ פון
 קוילען און הארמאמען. און דאס אלץ לויפט צו צום קאסעמאט
 ביי דער שעברשינער בראם, וואס איהר האט הינטער זיך, לינקס.
 — אויף דערזעלבער, האלב רונדער ליניע, — דאס שמאלע וועגעל,
 צום סמאטריטעלס הויז, צום טייך; דער אפיצערען-קלוב — די
 בלאגאראדנאיע סאבראניע. — פאר'ן קלוב — די רייטשול, און
 ווייטער, ביז דער לעמבערגער בראם ווידער — וואלען, קאזיאנע
 געביידען א. ד. ג.

ארומגעקריידט.

דער אפטייקער, וואס פארקויפט מיט א שטיל-שטאלצער אייני-
 געהאלטענקייט פון אן אפגעקומענעם שררה — מעדיקאמענטען
 (דאס מעהרסט געהט „ווינער-טרענקעל“ און ביטער-וואסער) און
 זיצט זיך, אויב ער האט צייט, ביי זיך, אויפ'ן גאניקעל אין מארק
 אריין, און בלעטערט א בוך מיט בילדער פון אלט-פויילישע מלכים.
 זענען די שויבען-טירען אין שטוב אריין אפען. הערט זיך פון דארט
 די פיאנע. דאס ווייב און צוויי טעכטער שפילען. זענען דאס
 ווייב מיט ביידע טעכטער העסליך, ווי דריי אויסגעצויגענע שוואר-
 צע נעכט, און שפילען נישט שעהן. — דער זוהן זיינער, וואס וועט
 איהם אמאל פארטרעטען, שטודירט נאך ערגעץ.

דער קוימענקער-מייסטער, וואס וואוינט אין הייזעל מיט'ן
 גרויסען הויף לעבען דער רייטשול; פארברענגט די ווינטער-אוועני-
 טען שפילענדיג מיט'ן ווייב (קיין קינדער נישט דא, וועניגסטענס
 — אויפ'ן ארט) אין טערטעל-מערטעל. זעצט און פלאנצט פרייה-
 לינגס-צייט זיין גערטעל אין הויף, און באווייזט ער זיך זומער
 אמאל אין מארק, אויף דער פאדטשענע, בליהען איהם די אויגעלעך,
 רויטלען זיך די בעקעלעך, און מאכען מאכט ער טריטלעך, ווי
 אויף ריסארען; ווייכע, האלב-רונד געהויבענע, — ווייכט מען
 איהם; האט א שוואכקייט — זיך צו קושען! נישט זיין שולד;
 נאך זיין „כאהאלטען“ ווייבס, וואס קיינער זעהט פאר די אויגען
 נישט! אזא ווישניאק שמעלט זי איהם. „אי-כ'פיה מעט“; רעדט
 א פאר ווערטער אידיש!

דער דאקטאר סקרשינסקי, דער גוט־האַרציגער, נאָר לעכער־
 ליד צאַרניג־שויםענדיגער אַלטער „אינטעליגענט“ — אויך — אַ
 ווייב און דריי טעכטער, אויך — שוואַרצע נעכט. און ער אליין
 — אויסגעוועכט. נאכ'ן עקזאמען דאָס בוך פארמאכט און מעהר
 נישט געעפענט. פארזארגט זיין פאך, געדענקט אויסענוועניג,
 קומט אין שפיטאָל אַרײַן, געהט דורך צווישען די צוויי רײַהען בעמען,
 וואַרפט אַ בליק, הייסט ווייזען און באקוקט די צונג, — רעכטס,
 צוריקצו וועגס — לינקס, און לאָזט זיך אין קאנצעליי אַרײַן. דער
 פעלשער נאָר, קומט צום טיש, פארשרייבט מיט אימפעט עטליכע
 דרייסיג רעצעפטען מיט אמאָל און — „מאַש, פּשאַקרעוו“; גיט
 איבער דעם פעלשער...

וואָס עס איז געשעהען אין דער מעדיצין נאָך זיין עקזאמען,
 — נישט זיין זאך. שפעטער, אז מיין רייכע קאַלטע מוהמע, מיט
 די ברייליאַנטען אין די אויערען, מיט'ן קעלנערעל, אויסגענעהט
 מיט פערעל, י. מ...ס קליין שמייכעלדיג ווייבעל, וועט קראַנק
 ווערען, און מען וועט אַראַפּברענגען אויף אַ קאַנסיליום אַ באַריהמט־
 הייט פון וואַרשע, און די באַריהמטהייט וועט אויסהערען דאָס
 האַרץ, — וועט זיך סקרשינסקי נישט איינהאַלטען, כאַפען די פּלאַך
 כע האַנט פאר'ן מויל און אַרויספלאַצען מיט אַ געלעכטער:
 — קאַלעגאַ, דו גלויבסט אויך אין די שוואַרצע קונצען?

וועמען נאָך?

איך געדענק נישט מעהר. אַ שבת־גוי? דאַכט זיך, נאָר אַ

שבת־גוי'ע....

עפעס אַ „לאַפּיי“ — אַזוי רופט מען אַן אַלטע, נישט
 גאַנץ ביים שכל'דיגע, גרויע, אַזוי גערופענע „לאַפּיי“, וואָס געהט
 איבער דער שטאָרט נישט אויפ'ן גאַנצען געשמעל פון פּוס, נאָר
 אויף די שפיץ פינגער, מיט די פּוס־באַלען קאַפויר, מיט'ן גרויען
 קאַפּ, וואַסערדיגע אויגען און האַלב אַפּענעם מויל, מיט צוויי קרומע
 ציין, און מיט'ן קאַפּ אַרויף, גלייך — צום הימעל מיט אַ טעמפּער
 טענה: צו וואָס האַסט דו מיד באשאַפען? צו וואַשען פּאַדלאַגעס?
 — בין איך אַבער נישט זיכער, צי איז לאַפּיי נישט קיין אידיש
 קינד...

וואָס נאָך? אויף דער לאַנגער פּאַדטשענע זיצען אַלטע גוי'עס,

שטעלען פון דינע, שווארצע קעלכאסעס און חויר-פעטס... אין דער טיף פון דער לינגער פאדטשענע צום מאניסטראט—א קריסט ליד הוין פאר אלטע; שימען זיך אמאל פון דאָרט ארויס אלטע גויל'עס (מענער זעהט מען ישט), געהויקערטע, בלינדליכע, גע- בויגענע, שווארץ געקליידטע, מיט שווארצע ציפקעס אויף די קעפ, שווארצע קרייצען אויף דער ברוסט, שווארצע „פאטשאַרקעס“ אויף שווארצע שנורלעך — אויפ'ן האַלז. און עס געהט, און שטאַל- פערט, און ברומט עפעס ביזלעך, און מורמעלט עפעס — צום קלויסטער צו און צוריק...

אן אַפּטער גאַסט אין שטאָרט אין: „דיעדע“. א מולער פון פאָרשטאָרט. א הויכער, שטענדיג שכור, שטענדיג שלעכט גע- גאַלט, א האַרטיג געל פנים, זיי איין ערשט אַפגעשנימען פעלד, — געהט איבער די פאָדטשענער, מיט די פארנעבעלטע אויגען, עפעס אין דער לופט זוכענדיג, גלייך, פאר זיך, און קרוע-בלוע, אַפ- געריסענער לייזונגס... שטאַלפערט מיט די לאנגע קרומע פיס, אי- בער וואָס עס ליגט אויף דער פאָדלאַגע, פארטשעפעט מיט די אומ- געלומפערטע הענט בייגעל און אויבס אויף די שטעלען, און שילט מיט שוים איבער'ן מויל, און קיינער הערט נישט וועמען. מען זאָגט: ווייב און קינד, וואָס האַבען איהם זיין געלט, וואָס ער האָט מיט מולעריי פארדינט, אז ער איז א שכור געווארען, צוגענומען; מיט'ן הויז, מיט א שטיק פעלד, און איהם אליין געלאָזט הפקר... רעכטע פריצים האַבען מיר נישט. איין אַרדינאַט זאמיאַסקי, ווייזט ער זיך נישט... קומט, זאָגט מען, אמאל אויף „קבר אבות“ אין ווייסען קלויסטער אריין, וואו זיי ליגען אין אייזערנע, שטאַל- לערנע, בראַנד און זילבערנע טרומנעס אין די קעלער, און הענגען אין דער הויך אין קלויסטער אלס פאָרטרעטען אין דעליעס, מיט א מין שטריימלעך אויף די קעפ און געלע שטיוועל אויף די פיס. אפט קומען זיינע פאָסעסאַרען. אמאל, זאָגט מען, זענען עס אידען געווען, איינציגווייז ארויסגעשמופט, איין י. מ. ביי א פאָסעסיע געבליבען. קומען זיי אמאל אויף רייט און פעלד-וועגעלעך, קויפען עפעס איין, מענער — אין די אייזען-געשעפטען, די פרויען — אין קאַלאַניאַל-האַנדלען, אמאל אויך אין איינציגען מאַדע-מאַנאַזין, וואָס עס האַלט א אירישע אלמנה מיט צוויי דיקע איבערגעוואקסענע טעכטער (אויף וועלכע מען רעדט; אַפּיצערען קומען אריין) און —

עסען אמאל א מיטאג אין ק—נ'ס וויינהאנדעל אויף דער „בורר קאוואנע" גאס.

בלייבט דאס פויערען־פאלק ארום, וואס קומט זונטאג אויפ'ן מארק, זונטאג און יעדער חגא נאך אין קלויסטער אריין. — א שטיל אונטערטעניג פאלק... ערשט פון דער „פאנשטינא" באפרייט; די אלטע בענקען נאך נאך איהר, ווי מיר אמאל, נאך מצרים צום פלויש־טאפ, די יונגע — ווייסען נאך נישט, מיט דער פרייהייט וואס צו טון, לעבען נאך אונטער דער השפעה פון די אלטע, פון וועלכע מען קריגט נאך פעטש, אויב מען גריסט נישט דעם פריץ מיט'ן קאפ צו דער ערד, אהן א היטעל, צו די קני צופאלענדיג... אין שטאדט זענען זיי עפעס אפהענדיג, אומרוהיג־שרעקיג, קאמיש־שטאלפערנדיג אויף טרעפ. געפעהרליך ווערען די יונגע לייט נאך דאן, ווען זיי קומען צו דער „סוברעוויזע" — ביז ה מ צ ר י ס : צוגענומען, פון דאָרף־רעזשים באפרייט, אין מיליטערישע נאך נישט אריין, — מאכט מען „סוקצעסען", א ריס א איד ביי א פאה, א כאפ א בייגעל ביי א זיצערין; אויסגעהאקט א שויב אין שענקס... און ווידער שטיל און מיט דרך ארץ פאר'ן איד, וואס אין ערשט נישט לאנג געשטאנען צווישען איהם און דעם פריץ. אין דאָרף איז מען מיט מאשקען „כל ולך". אהן איהם געהט מען צו קיין רופא נישט, ראָט מען זיך מיט קיין אַרוואַקאט נישט, — און ער איז אויך אַפט דער בורר אין דאָרף...

מיט'ן „חם" זיך אסימילירען?

בלייבט דאס מיליטער אין שטאָדט.

דעם סאָלדאַט לאָזט מען אפילו נישט איבער דער פאָרטשענע. „א מזיק, לקחנ'ט מיט די אויגען..." די אונטער־אפיצערען, די פעלד־פעבעלס, שוין לייטישער, זיצען ביי מענדעל שענקער אין באזונד־רעדען אלקער און לאָזען זיך שמעקען די אידישע פופיקלעך מיט די העלזלעך, וואס ווערען דאָרט געבראַטען. פארטרינקען זיי מיט "ש און — רעדען אָן די טאַכטער צו שמד... קוים באפרייט זי... קיין „געזעלשאַפט" איז ד א ס מ י ל י ט ע ר נישט... בלייבען די אפיצערען...

מיט זיי האָט מען שוין מנע ומשא... זיי טרינקען וויין ביי ק—נ'ען אין וויידהויז, צוברעכען נאכ'ן טרינקען די גלעזער, קריד צען אויס זייערע נעמען מיט די דימענטענע פינגערלעך אויפ'ן

גרויסען שפיגעל אין דער מאַכאַנענער רעם; אויף די שויבען פון פענסטער... זיי באַרגען ק—נ'ס קליינער, בלאַנדער, שטילער טאַכטער רוסישע ביכלעך... זיי „כיווען“ זעהר אַפּט, נאַכפּרעגענדיג אויף די ווייבער אָדער „גלאַט אזוי“ אין דערמאָנטען מאָדע־מאַנאַזין פון דער אלמנה מיט די צוויי בונרת'ן און (וואָס איר האָב נאָך נישט דערמאָנט) דעם זוהן — יונה'טשע...

אויף די טעכטער, ווי געזאָגט, רערט מען... זיי זענען אויך דער יצר־הרע פון נישט איין ישיבה בחור: „ווען א גרויסער, קנאַקענדיגער פּראַסט, ווען מען פּאַהרט מיט איינער פון זיי, אַלץ איינס מיט וועלכער, אַלץ אין א בויך... קאַלט, זי מוז זיך צורוקען... נעהר טער, נעהנטער...“ און יונה'טשע—מוקצה מחמת מאוס... א דיקער, אַז אַראַפּגעזעצטער, א רוים פרעזן, א געגאַלטע מאָרדע, האַלט אין איין אויסקראַצען זיך מיט די נעגעל די וויינפערלעך פון דער געגאַלטער מאָרדע... „שילאטען־שמש“ ביי די אַפיצערען, טראַגט „בריוועלעך“ און חב'ט זיך מיט דינסט־מיידיען.

— פּו! און שטילערהייט — אביסעל מקנא...

סיי ווי סיי — א פרעמדע וועלט. און דאָך עס הויבט זיך אַן שפינען א שטיקעל באַציהונג... נישט חס ושלום קעגען פּאַלאַד קען... פּאַלאַקען זענען מיר הייסע! ווי לאַנג איז, ווי מיר האָבען תּהלים געזאָגט פאר'ן נצחון פון דער צווייטער מרידה?!

קיין פּוילישען חיל, קיין באַוואַפענטען פּאַלאַק האָבען מיר פאַר די אויגען נישט געזעהען. פון לעמבערג איז א געהימע דעפּעשע געקומען (דער פּאַסט־קאַסטען איז א לאַך אין מויער פון א פּאָר־משענע־אַרקאָדע), אַז זאַמושץ איז גענומען; עס איז אפילו נישט באַלאַגערט געווען. אפילו פון זייגער־גאַניקעל האָט מען ארום און ארום קיין באַוואַפענטען פּאַלק נישט געזעהן... זענען מיר אינגלעך, חדר און בית־המדרש־אינגלעך, פּויליש חיל געווען! און אינגאַנצן צען שונא געהאַט: א בחור, ערשט פון ביאַליסטאָק צו א פעטער געקומען; א בלינדען אויף איין אויג. האָבען מיר איהם טאַקע שיער נישט אויסגעקראַצט דאָס צווייטע, און אזוי, איין מאַל, די ביינער געבראַכען, אז ער איז חדשים לאַנג געלעגען און קוים זיך אויסגעלעקט... און ווער איז דער פּוילישער נאַטשאַלניק פאַר וואַט? ווער שיקט ארויס אין וואַלד אריין ברױט מיט קליידער צוזאַמענגעקליבענע, און אַמאַל אויך אביסעל אַמוניציע, פון צער־

הויז גע'ננב'עט? י. מ.'ס א (פארלירענער) זוהן... וואס האט איהם
טאקע, דעם פאטער, אז מען האט איהם, צוריק פארהערדיג פון
ווארשע, אין וואלד געכאפט, אין קעשענע א רוסישען פאס געפונען.
און אין די שטיוועל — א קאנטראקט צוצושטעלען היי און האר-
בער פאר קאזאקען — פון דער תליה אראפגענומען! גראד אָנגע-
קומען...

און פונדעסטוועגען — פאדריאדען! מען טרעפט זיך מיט
אפיצערען אין רייטשול... אידישע טעכטער זענען חנו'דיג... א ביי-
כעל א רוסיש בארנט מען... אפילו מיר הויבט מען אן צו לערנען
רוסיש... נאך „פקד-פקדתי“, נאך „אלעגנדראף“ אויף דייטש, מוז
איר אנטלויפען פון גרעטשם גראמאטיק, און פון לעהרערס (א
„שרייבער“ אין פאלק) מויל, פון וועלכען עס יאגט „סיבוכא...“
עס שפינט זיך עפעס, און פלוצלונג — דאס שפינוועבס רייסט
זיך אבער איבער!
געקומען א בלבל!

צווישען אונז און די אפיצערען שמעלט זיך א וואנט און
זי וואקסט...

אין גערטעל פאר'ן שלאס, וואו די אפיצערען וואוינען, שמעהט
צווישען די קליינע גרינע בוימלעך, די קאסע פון פאלק. באוואכט,
פארשמעהט זיך, פון א זעלנער, אין שווערד און ביקס באוואפענט.
קומט ווער אין זיינע ד' אמות — שיסט ער!

און איינמאל, פארטאג, מען קומט איהם אביסקעווען, מיין
סאלדאט מיט'ן קיווער, מיט'ן גאנצען געווער ליגט אין א זאק
געבונדען. די קאסע — אויפגעבראכען, דאס אייזערנע קעסטעל
מיט'ן געלך — פארשוואונדען!

דאס אייזערנע קעסטעל געפינט דעם זעלבען טאג א פויער
אונטער דער שטארט, אויפגעשלאגען און אין גראז אריינגעוואר-
פען.

ווייס די גאנצע שטארט, וואס דאס אלץ באמייט:

דער פאלקאוניק — אן אלטער מאן, לאנגע שפיציגע וואנט
סען, א גענאלטער אלטער קאפ, טריפענדיגע אויגעלעך, א נאכגע-
שלעפטער פוס, — דער פאלקאוניק האט א יונג ווייב; מילך און

בלוט און א „וואוילע“ — רייט אויף פערד, טרינקט שאַמפּאַניער, קלייבט זיך אין לובלין און אין וואַרשע, ווערט פארשוואונדען אויף גאַנצע מעת-לעת'ן אין וועלדער אויף פיקניקס... און דריי יונגע אפיצערען, וואָס דרעהען זיך ארום איהר — מאַכען חובות... שטעט לען אויס וועקסעלעד... צום טערמיז טוישט מען די וועקסעלעד... און אזוי לאנג ווערט געטוישט, ביז מען מוז אמאָל צאָהלען... פאַר זיי האָט זיך דער טשאַסאַוואָי, א פּרישער סאַלדאַט פון קאַסטראַמאַ, א פּויער-יונג — געקאַנט דערשרעקען... די שטאָרט ווייסט, אָבער נישט דער שלאָס! בפרט, אז איינער פון די דריי לעב-יונגען איז דער אודיטאָר אין פּאַלק... דעם קאַסטראַמער נבור וואַרפט מען קודם כל אין קאַסעמאַט אריין... איבערן וועג פאלען אויפ'ן האַלב-דערשטיקטען, פאַר שרעק האַלב טויטען סאַלדאַט קלעפּ ווי האַגעל, מיט די שווערדען, מיט די קאַלבעס — פאַרשוועכט דעם כבוד פון גאַנצען פּאַלק! פון דער גאַנצער אַרמיי! דער שלאָס קלערט אלץ: וואָס טוט מען? איז דער סאַלדאַט שוין צוויי טעג אויף ברויט און וואַסער, נאָר אַהן ברויט און וואַסער... און ערשט צום דריטען טאָג באַווייזט זיך אונדער אודיטאָר אין דער באַגלייטונג פון סאַלדאַטען מיט ריטער... מען שמיסט, און דער אודיטאָר פרעגט און פאַרשרייבט... דער סאַלדאַט זאָגט: אידישע גנבים... געקומען פּלוצלונג... באַרוועסע... דעם זאָק פון הינטען פאַרוואַרפען... ער האָט זיי קיינער מאַל פּריהער נישט געזעהען... נאָר אידען... באַרד און פּאות... און —

פאַרגעהט אינ'ם בלוט...

אַלץ איינס, — אונטערשרייבען סיי ווי סיי נישט געקאַנט. דער אודיטאָר שרייבט אונטער און שיקט צום פּאַלקאַוויק דעם פּראַמאַקאַל... כתוב ותתום. שיקט דער פּאַלקאַוויק נאָר די סאַלדאַטען, וואָס זענען דער-ביי געווען.

— איהר האָט געהערט?

— טאָק טאַטשנאָ!

— וואָס?

— ער האָט געשריבען...

— וואָס האָט ער געשריבען?...

- ניע מאַזשעם זנאַט! (מיר קענען נישט וויסען)
 — נישט גוט געהערט?
 — טאק טאַטשנאַ (ריכטיג).
 — און דער אוריאַטאַר האַט געהערט?
 — ער איז עפעס אַנדערש, אַוטשאַני!
 און שוין בייזלעך:
 — ער האַט געהערט?
 — מו הסתם...
 — זאַנט כּפּירוש? שאַרף!!
 — טאק טאַטשנאַ!
 — שווערען דערויף?
 — אז מען וועט הייסען...
 — עהרליך שווערען?
 — טאק טאַטשנאַ...
 כּלייבט — „אירישע גנבים...“

געהט באלד פּאַפּיר צום מאַגיסטראַט: היות די קאַסע, ווי
 עס האַט זיך אויסגעוויזען, האָבען באַ'גנב'עט אירישע גנבים, זאָל
 דאַס מאַגיסטראַט תּיכּף ומיד צושטעלען די אדרעסען פּון אלע איר
 דישע גנבים אין שטאָדט...

ענטפּערט דער מאַגיסטראַט: נישטאַ! געווען אַ אינגעל דוד'5,
 נעלם געווארען. נאָך אַ אינגעל, באַ'גנב'עט אַ געוועלכ מיט באַ-
 קאַלייען. — זיצט ער תּפּוס אין שעכרשיון... אויסער אויף דער
 ניישטאָדט...

— זאָל זיין — ניישטאָדט.

מאַכט מען אַ רשימה... שיקט מען נאָך די פּאַרצייכענטע,
 ברענגט מען זיי פּון דער ניישטאָדט אין קייטען, און מען וואַרפט
 זיי אריין אין פינסטער-נאַסען קאַסעמאַט אין וואָ5...

קומען באלד ווייבער און קינדער אין שטאָדט אריין מיט אַ
 געוויין... באַרוהיגט מען זיי, דער אמת וועט ארויס, ווי בוימעל
 אויפ'ן וואסער, נישט אַמאָליגע צייטען!
 „זיי זענען דאָך אַכער די נאַכט נאָך אין דער היים נישט
 געווען...“

„מיינער האַט געהאַט אַ גנבה אין...“ און פּאַרשלינגט דעם

נאַמען פּון גרמ.

„מיינער איז געווען איז שליחות אין דארף, ביים פרייז...“
 איז דאך גוט, וועלען זיי דאס זאגען, ערות שטעלען... און ווירק-
 ליד, גנבים זענען זיי דאך, וועלען זיי זיצען אביסעל... געהט אבער
 אזוי אוועק א וואך, נאך א וואך, און עס לאזט זיך פלוצלונג ארויס
 א קול:

— מודה געווען!

נישט מעגליך... קומט אבער צו די אויערען: גענויט!
 אויף הייסע, אייזערנע פלימעס באַרוועס געלאזט... אונטער
 די נעגעל געברענט... נעגעל פון די פיס מיט צווענגלעך געריסען...
 האר פון די ברעמען געצופט...

ווייטער א יללה פון ווייבער און קינדער...

שווייגט מען שוין נישט, שרייבט מען פראשעניעס, ווער
 שרייבט? אונזער ארוואקאט פ. ג...
 שרייבט ער פויליש, שיקט מען צוריק... שרייבט ער רוסיש,
 קען ער ווירקליך קיין רוסיש נישט, שיקט מען ווייטער צוריק:
 פא ניגראמאטנאסטי...

רופט מען מיין לעהרער... ער וויל נישט, ער טאר נישט...
 גיסט מען איהם אריין איין כוס'ע, א צווייטע, א דריטע א גע-
 מישטע, א פערטע — א געמישטע מיט עפעס צוגעמישט, מיין
 לעהרער צוואוייגט זיך אויף א קול, כאפט זיך קושען... ער וועט
 שרייבען, ער האט אונז ליעב דאס לעבען, „גאטאוו“ פאר א איד צו
 געהן אויף סיביר; און ער שרייבט...

דעם צווייטען טאג — דער שרייבער נעלם געווארען... מען
 האט איהם מעהר נישט געזעהען. אבער די פראשעניע האט גע-
 פועלט, געקומען א פריקאז פון העכער: נאך אמאל איבערפרעגען
 די תפוסים, איבערפרעגען איז מאגיסטראט, און דערביי זאל זיין
 דער רב פון שטאדט...

זענען זיי זיך מודה, אין געגענווארט פון רב, ר' משה וואהל:
 זיי האבען דעם זאק פארווארפען, די קאסע גערייבט... דאס קעסר
 טעל אויפגעהאקט, אונטערגעווארפען...
 ר' משה וואהל פרעגט:

— און וואו האט איהר אהינגעטון דאס געלט?

מאכט איהם דער אודיטאר אויפמערקזאם, אז לויט'ן פריקאז
 דארף אלץ געשעהען: „וו יעווא, ראווינא, פריסוטסטוויע“, אבער

קיון דעה האָט ער נישט. איבערפרעגן טאָר ער נישט. און לעזט
 איבער דעם פראַטאָקאָל און פרעגט: וויערנאָ?
 די תפוסים ענטפערען: וויערנאָ...
 און ר' משה וואהל מוז אונטער חתמענען...
 און ער קומט אראפ פון מאַגיסטראַט, און מען פרעגט איהם:
 — וואָס הערט זיך? ווי זעהען זיי אויס?
 צוואווייגט ער זיך, ווי א קליין קינד...
 מוז מען שוין עפעס טון, זיך נעמען צו דער זאך. מען מוז
 דאָר דערנעהן, מיט וואָס מען האָט אויף זיי אזא שרעק געוואָרפען...
 לאַז נאָר קומען י. מ. פון וואַרשוי, ער וועט געוואָר ווערען...
 אַבער אסיפות מאכט מען, קלערען קלערט מען, טאָז עפעס מוז
 מען...

פלוצלונג א נייע מעשה:

א קול לאַזט זיך ארויס אין שטאָדט, מען ווייסט נישט פון
 וואָנען, נאָר אויף זיכער — איינער פון די אידען אין געשטאָרבען
 אין קאסעמאָט!

מען דערמאָנט זיך אַז משאסאווא'ס טויט; מ'הסתם אויך
 דערשמיסען. און מען ווייסט שוין אויף קלאָר, אז יציאת נשמה
 איז געווען נאָר פאר עמליכע טעג... זיי ווילען איהם נישט ארויס-
 געבען. אויס מורא, מען זאָל נישט זעהען, וואָס מען האָט איהם גע-
 טאָן. זיי ווילען, ער זאָל פארפּוילט ווערען... און אפשר וועלען
 זיי איהם ערגעץ אין א הייל ארייננוואַרפען, צי אין וואַסער, —
 דער איד וועט נאָר צו קבר ישראל נישט קומען! און מען ווייסט
 שוין, ווער עס איז דער קרבן: משה! און אין אלע גאסען שטעהט
 איין קול: משה! משה! און נישט אַפּגערעדט, מיט אמאָל אַלט און
 יונג, קינד און קייט, מענער און ווייבער, — אַ לאַז זיך געטאָן צו
 דעם קאסעמאָט! און איין געשריי, איין יללה:

— גיט אונז אַפּ דעם בר מנן!...

שטעהט אן אַפּיצער ביים קאסעמאָט: שרייט ער:

— משה לעבט...

און רופט אין קאסעמאָט אריין: זאָל ער זיך באווייזען! און
 אין שמאָלען קאסעמאָט פענסטערל, אין דער הויך, באווייזט זיך
 משה'ס קאפ, אַ לעבעדיגער —
 מען גלויבט זיך קוים, שרייט מען צו איהם ארויף:

— מאד מיט'ן מויל, מאד מיט די אויגען!

ער טוט עס. איז נאך וועניג:

— שריי ארויס א ווארט:

ער מאכט מיט די ליפען, הערען הערט מען נישט... קיין כח נישט צו רעדען... אבער אבי ער לעבט, מען געהט אהיים מיט א פרייד: ער לעבט, ער לעבט...

און דעמוזעלבען טאג געהט א דאקלאד קיין לובלין:

— אידען א בונט געמאכט, באפאלען דאס קאסעמאט, געד-

וואלט אויפרייסען... געמוזט זיי ווייזען די גנבים... געוואלט זיי מיט געוואלט באפרייען... א מערכה דער און דער אפיצער... קריגט דער אפיצער א דאנק, ווערט פארגעשטעלט אויף אן ארדער: „זא כראבראסט“, און איז שטאדט ווערט איינגעפיהרט קריגס- צושטאנד. נישט מאכען קיין רעדלעך. מעהר ווי צוויי צוזאמען נישט געה... נאך אונטערגאנג פון דער זון — די לאדען פאר- פאכען, איז גאס זיך ניט ווייזען... קיין אסיפות נישט מאכען, נישט איז בתי מדרשים, נישט איז הייזער... און קאזאקען אויף פערד רייטען ארום אלס פאטרוילען מיט נאגייקעס... ביי נאכט — מאד פעלמע פאטרוילען... באווייזט זיך ווער — מיט נאגייקעס איז קאז- סעמאט אריין... פיעל ווערען איז מיט'ן גאס באפאלען אויך ביי- טאג און באזוכט. געפינט מען עפעס א צייכען וועגען ענין — מיט נאגייקעס, איז קאסעמאט אריין... א שרעק באפאלט...

לויפט מען איז בית-המדרש אריין תהלים זאגען, — מען ציר

טרייבט מיט נאגייקעס... וויבער לויפען איינרייסען די שול — קאזאקען רייטען און רייטען ארויף מיט די פערד... מען רייסט אראפ די קאפקעס, די שאלען, און ווערען נעלם... פון דער נייד שסאדט לויפט מען אויפ'ן בית עולם ארויף, זאלען זיך די טויטע מיהען... ארויסגעלאפען שטילערהייט, ביינאכט, איז א פינסטערער נאכט, צוגעפאלען צו דער ערד, מיט די מוילער צו די מצבות, פארשטיקטע יללות... „בית הרעה“ — דער שלאס דערהערט, ארום- גערינגעלט דעם בית עלמין, איינציגווייז ארויסגעלאזט פון טויער. זיי האבען מורא פאר טויטע!

אן אויסגעשטארבענע שטאדט... און י. מ., די איינציגע, די לעצטע האפנונג קומט אלץ נישט... טויל זאגען: קראנק, און- דערע: מורא צו קומען...

היוצא מזה: אל תבטחו בנדיבים...
 און אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך:
 — א פעלד-גערעכט געקומען...
 א פאר טאג שפעטער:
 — ווידער מודה געווען...
 — געפסקעט — תליה!
 — אוועקגעשיקט דעם פסק צום באשטעטיגען...
 דערמאנט מען זיך:

פאראן דאך ערגעץ אידען, וואָס האָבען א דעה! וואָס קענען,
 וואָס מוזען העלפען!

אָבער ווי קומט מען צו זיי? די בראַמען — טאָפעלט באַר
 וואַכט, קיין פעסער גיט מען נישט; קיין אויסלענדישע וועט מען
 געוויס נישט געבען... קיין דעפעשען וועט מען נישט אָננעמען, און
 ווער עס וועט געהן מיט א דעפעש, וועט אריינפאלען אין קאסער
 מאַט...

זאָל זיך עמיץ מוסר נפש זיין, אריבערכאַפען די גרעניץ אין
 טאַמאַשאַוו, דריי מייל אינגאַנצען, פון דאָרט קיין לעמבערג, פאראן
 א פרעדיגער לעווינשטיין, פון דאָרט טעלעגראפירען צו משה מאַנ-
 טיפּיאַרע קיין לאַנדאָן, צו קרעמיע קיין פאַריז...
 — ווער וויל זיך קויפען עולם הבא, זוכה זיין אין אייביגען
 לעבען?

געפונען זיך אזויגער...

אברהם מאנים — זיין נאָמען; נאָכ'ן ווייב: אברהם מאנים
 דער ראַניאכיס; זיין ווייב הייסט ראַניע...
 ווער איז ער?

א בעל הבית? א דאָזער? א מתעסק בצרכי צבור? א
 מושלם? א משכיל?

גאָר נישט פון דעם אלעם...

אן אַלטער איד, קרוב לשמונים, קלייבט זיך שוין לאַנג צו
 פּאַהרען שטאַרבען קיין ארץ ישראל, נאָר זוגתו ראַניע תחי' וויל
 נישט. זי וויל נישט און קאָן נישט איבערלאָזען דעם זאמושצער
 בית עולם, וואו זי האָט איהר גאַנצע משפּחה... אין בית המקדש
 וואָלט זי אָהן די מתים א יתומה געווען... און אָהן ראַניען וועט
 אברהם מאַנים נישט פּאַהרען... ווי פּאַהרט עס א איד אָהן א ווייב?

און שפעטער מיט א צוויי יאהר, אז ער האָט זי איבערנע-
דייפערט, און זי פאָהרט מיט איהם, איז זי איהם פון צפת, וואו זי
האָט איהם איבערגעגעבען אין זיכערע הענט אריין, אונטער די
הענט אַוועקגעקומען, אהיים, צו איהר בית-עלמין אנטלאָפּען...
אבי אברהם מאַניס איז בשלום אריבער דעם ים! ... און צוגעד
פאלען איז זי צום בית עלמין מיט א פרייד און א געוויין, די
ערד געקושט און געקושט, קוים מען האָט זי אָפּגעריסען...

ווי וועט דאָרט לעבען אַהן איהר אברהם מאַניס? צוגעבונד-
דען איז ער צו איהר געווען... א בעל תוקע איז ער געווען, איינ-
מאַל נאָר שחרית אהיים גענאנגען זיך איבערדרעמלען, און געד
בראָכט, א פאר'חוש'מער איד, אויפ'ן אָרט פון קימעל — ראַניע'ס
א ווייס העמד...

— נישקשה, זאגט ער, אַן אשה צנועה ראַניע, א צדקת,
מען מעג אין איהר העמד בלאָזען...

וואָס נאָר איז ער געווען?

א חסיד — א בטלן, פריהער א באַהאַלטענער; שוחט געד
ווען: אויף דער עלטער, אז די אויגען זענען איהם אביסעל שוואַך
געוואָרען, זיך פון שחיטת אפּגעזאָגט, און ערשט דאמאָלט מודה
געווען: ער איז א בעלזער חסיד. קיין מושלם אלזא נישט; אפילו
א שטיקעל עם הארץ אין תנ"ך... זאָגט אמאָל, איז בעלזער'ס נאָר
מען, א נומריקין אויף יעקב אבינו'ס לייטער, און ווייסט נישט,
אז „סלם" איז תנ"ך איז אַהן א וי"ו...

ביי די זייטען האָבען מיר זיך דאמאָלט געהאַלטען!

און ער, דער אַלטער בטלן, וועט פאָהרען...

און ער איז געפאָהרען...

די „אויסארבייטונג" וועגען ענין, וואָס מען האָט איהם איר
בערגגעגעבען פאר'ן פרעדיגער לעווינשטיין, און אין וועלכער איד
האָב אויך א חלק געהאַט, האָט מען איהם אין העמד פאָרנעהט...
דורך בשלום די בראָם... אריבער בשלום, אַהן אַ פּאַס, די גרענעץ.
אין דריי טאָג ארום:

בטל דער משפּט!

די אַפּיצערען האָט מען שפעטער געזעהן אין וואַרשע, אַהן
עפּאַלעטען, אפילו אַהן שטיוועל... אָפּגעריסענע...

— א, א זאמושצער? שענק א פאר גראשען...

און מען פארנעסט די צרות... אברהם מאנים באנלייט מען קיין ארץ-ישראל מיט גרויס פאראד און — מיט דער צייט הויבט זיך אן צו בלעזלען אויפס ניי... השכלה!

צו „בלעזלען“, ווייל ביי אונז אין קליין פאריז ווערט דער פראד צעס נישט זיין געפעהרליך, גאר אהן א הויכע טעמפעראטור. און אז איך און מיין חבר יחזקאל וועלען זיך מיט אמאל, אין א שעהנעם העלען פרייטאנדריגען טאג, באווייזען זיך פלוצלונג אין גאס, אויף די פאדטשענעס, אנגעטאן „דייטש“, אין מארינארקעס, — און אז מיין חבר יחזקאל וועט אריין אינ'ם נייגעפענטען פראגנימאזיום, וועט צו קיין עקצעסען קעגען השכלה נישט קומען...

דער השכלה-פראצעס וועט דורכגעהן, ווי ווייט מעגליך, שטיי, די געבורט אהן גרויסע וועהען, — די הימלישע טאכטער וועט נישט אפגענומען ווערען מיט צוואנגען, — דאס קעפעל איז גאר נישט אזוי גרויס, און קיין ערשטלינג וועט עס נישט זיין... דערפון אבער שפעטער. —

6.

השכלה, ר' משה וואהל, דריי-שוועסטער-ליעבען.

צו קיין עקצעסען וועט נישט קומען.

זאמושץ — א לייטישע שטאדט!

פון אייביג אויף אן „עיר מלאה הכמים וסופרים“, — גע-

ווען א שטאדט פון תורה, „און וואו תורה — דא חכמה“ —

א קונץ היינט צו זיין אן עלוי?

שפעטער, אלס „מאניש“, פארזעץ איך בעסער אין יענע ציי-

טען אריין... ווען —

געלעבט האבען די אלטע בעל-בתי-ם.

מעשענע ברילען, זיכערנע בתי-ם,

גאלדענע עטרות. אייזערנע כחות...
אנדערע יאהרען, אנדערע כחות...

דאס בית המדרש איז „פול מיט קארפען קעפ“, און עס איז ענג: „מען לערנט נאך אין פאליש, מען לערנט נאך אויף די טרעפ...“ און ווי געזאגט: „וואו תורה — דא חכמה“. איז שטענדיג אזוי געווען. אזוי דערזעהלט מען! נישט מיר; איך הער אונטער. „וואו מען זייהט מיך נישט“, — אויב עס ווערט נאך עפעס דערזעהלט, „וואס איך אויף“, און „זיין, ווי א גולם“ מיט אן אפענעם מויל. עלטערע וואונדערען זיך: „אן עלוישער קאפ“; חברים: א יונג, ווי א „קוועקזילבער“ און לעגט אוועק פאר מעשה לעד א בלאט גמרא — גליטש און טייד! איך אליין פארשטעה עס אויך נישט, נאך עס ציהט מיך. איך וואלט פאר א מעשה/לע אפילו התנכלהשפיעל אין חורבה אוועקגעלעגט, — האט עס אבער אליין אויפגעהערט... מיידלעך ווערען פריהער רייך; כלתמיידלעך! מיט מיין בלח פון חורבה וואוין איך אויף איין און דיזעלבע טרעפ און טרעפ זי נישט...

אינסטינקטיוו האב איך ליעב מעשה/לעך.

דאוונען אין בית המדרש צוויי גרויע טויבען, צוויילינג-ברידער, זיך ענליכע, ווי צוויי טראפען וואסער. מען פארשטעהט נישט ווי די ווייבער אונטערשיידען זיי, ווי די קינדער דערקענען... „מענדי ליד — שמייכעלט מען, עס טרעפען זיך טעותים!“ האלטען זיי זיך שטענדיג צוזאמען, האבען בשותפות אן איינפארהיזיג אויף דער ברוקאוונער גאס, און זיצען אין בית-המדרש שטארט-בייד שטארט, מיט'ן רוקען צום שלחן, מיט'ן פנים צו ארון קודש. און טרעמען זיך נישט אפ, און וואונקען, אויב זיי בלייבען עטל וואס לענגער נאכ'ן דאוונען, ווי די טויבען, וועגען אלטע צייר מען; און איך בין שוין ביים שלחן, האלט שוין די אויערען צוויי שען די גרויע קעפ.

„א שפאס אמאליג זאמושין“, דער „גאון“ — „דער אייזער-נער קאפ!“

דאס מיינט מען אן אמאליגען זב אין זאמושן. און „כיר-

כי-כי! — איין שפראך און איין געלעכטערל. און צוויי פלאַטע
הענט — א כאַפּ זיד פאַר די ליפּען, מנהג פראנצויז; דר. סקשינסקי
טוט אויך אזוי: א מענש זאָל נישט שפּריצען מיט'ן מויל. און
דערצעהלען דערצעהלען זיי זיד איין אַנעקדאט, ווער ווייסט, צום
וויפעלטען מאַל — פון „גאון“:

מאַכט זיד א מעשה: א זומער טאָג, אַפען די טיר. קומט
א דינסט־מיידעל מיט א שאַלה, מיט א ווארעם גענוזעל אויף א טעך
לער... פריש געבראַטען, צושניטען און עפעס געפונען... געהט דאָס
מיידעל באַרוועס, הערט ער נישט איהר קומען; זיצט איבער א
ספר!... קומט זי צו צום טיש, שטעלט פאַר איהם די „שאַלה“.
ער זעהט נישט, אין ספר פאַרקוקט. רוקט זי זיך אָפּ צוריק צו
דער טיר און שטעלט זיך וואַרטען, זי וועט דאָך איהם נישט
מבטל זיין... האָט ער, דער גאון, א חוש הרית, דערפיהלט ער און
דערזעהט... מיינט ער, ער זיצט און עסט... קוקט זיך צו — א
גענוזעל. „אי, א רביצען!“ — ווי זי „קעכעלט איהם!“ לערנט
ער ווייטער מיט די אויגען, און די הענט כאַפען און ווארפען שטר
קער „שאַלה“, צווישען באַרד און וואַנסען, אין מויל אריין... די
מויד — פאַרשטיינערט פאַר שרעק. און איידער זי קומט צו זיך,
איידער זי גיט א געשריי צו דער רביצען אין קיד אריין, און איידער
די רביצען קומט, — אויס גענוזעל!

מאַכט ער —

— שאַ, שאַ, רביצען! אז איד האָב געעסען, איז כשר!

פינטעלט די רביצען מיט די אויגען, און ער:

— זאָג איהר, זיי מוחל; — די כלים כשר!

און דער אייגענער גאון איז א בקי בשבע חכמות. פיהרט,
דערצעהלען זיי, וכוחים מיט'ן קאַנאַניק, און דער געהט שטענ-
דיג אוועק אבֿל וחפוי ראש, „ווי א קוימענקערער!“

און א שול־שמש געווען —

— אַז אביון...

— א מטופל!

— מען האָט גאַרנישט געוואוסט, אז ער איז אַזא מזיק...

און דער איד האָט געפונען „א נייעם אופן צו חשבונען“.
מען זאָל אויסרעכענען „אויף הונדערטער יאהרען להבא“ אלע לקוי
חמה'ס און אלע לקוי לבנה'ס. נאָך דער פטירה געפינט מען די

קארעספאנדענציע, וואָס ער האָט געפיהרט דאָריבער מיט דער פּאָר
 ריזער אַקאָדעמיע. ווי ווייט עס איז אמת, און וואו די כתבים
 זענען אהינגעקומען, ווייסט מען נישט. צו חצות — זאָגט מען
 — פלעגט ער, דער שמש, און ר' ישראל זאמושיץ, דער בעל-מחבר
 פון „הטבע“ (אויב איד האב קיין טעות נישט) צוזאמענקומען זיך
 ביים „אייזערנעם קאפ“, און נאך חצות, פאר עלות השחר, זיך
 מתוכח זיין אין חכמה... פון ישראל זאמושיץ (ווען די מעשה זאל
 אפילו אמת זיין) רעדט מען וועניג. דעם דעסויער'ס רבי; גלייך
 כער מען שווינגט. נישט קיין גוטס, נישט קיין שלעכטס.

און גבירים געווען...

— פאסעסארען, גרויסע ניטער געהאלטען.

— רעפּוילען, ארויסגעטריבען.

— נאך פראצעסען געמאכט. תקיפים אין סאָנד, דער עקאָר

נאָם זאָגט, וואָס דער פּרויז הייסט, און מען ליצימירט נאך אזא

איד, וואָס געהט אליין נישט אוועק פאר'ן מערמין, למשל —

— ר' יוסף!

— נפטר געוואָרען אין שטאָדט, — אן אביון...

— א יתומה געלאָזט — א בוגרת...

פון דעם ווייס איד אויך עפעס. די יתומה קען איד. א

הויכע, א מאָנערע, מיט שלעפעדיגע פיס, וואָסערדיגע אויגען און

האַר — ווייסע, ווי פלאַקס; דאַרפישע האַר. אָבער מען לויבט

זעהר איהר פּויליש רעדען. און — די פאָר פאַרטרעמען, וואָס

הענגען ביי אונז אויף די ווענט; נאָפּאלעאָן דער דריטער און זיין

קיסר'טע עווגעניא, מיט וועלכער איד האָב מיין לעצטען רבי'ן

געפּייניגט, — די רויטע גרויסע, הויכע און ברייטע שאַפּע („א

שאַפּע, ווי א הויז“), אין וועלכער, זיך באַהאַלטענדיג פאר'ן דר.

סקשינסקיס נקמה, איד האָב איבערגעפיהרט א פולען טאָפּ מיט

אייער, און די צוויי לאַנגע, שוואַרצע שטאַנגען, מיט די מעשענע

נאַלקעס צו פאַרהאַנגען, וואָס די מאמע לאָזט נישט קויפּען („משוגע

מיינע שונאים!“) און וואַלגערן זיך דעריבער ארום אויפ'ן בוידעם,

— די אלע דריי מציאות (די ליעבשאַפּט צו מציאות, וואָס איד האָב

גע'ירשנט!) האָט דער טאַטע אויף דער ליציטאַציע ביי דעם יוסף

אין דאַרף געקויפּט.

— „רעפּוילען“... איינציגווייז אין שטאָדט אריין געטריבען.

— ווער איז געבליבען? איין י. מ...

— איז ער דאָד י. מ.!

אבער די פאסטסארען זענען געווען „אויסגעמישט“ מיט פריי-
צים, געפיהרט זיך פריציש, געקומען און געבראכט אין שטאָרט
אריין פריצישע מנהגים, ווי די „לייפסקער סוחרים“ פון לייפציג —
אביסעלע דייטש! — (די דייטשקע, וואָס איז אַ גלגול געווארען!)

— אַ מהלך קיין לייפסק!

— גזלנים אויפ'ן וועג!

— מען פלעגט דאָד פאר'ן פאָהרען שרייבען צוואות, איבער-

געלאָזען גמ'ל על הנאי...

— נישט אונזערע צייטען!

— אבער געהערט האָט מען, דערצעהלט האָט מען!

און „אונזערע צייטען“ זענען אויך נישט אזוי שלעכט. ערשט
נאָך אייבענבוים, צעדערבוים און אַנדערע. עס קומט קיין זאָד
מושץ צו י. מ. אין הויז אריין — יעקב דייפמאָג, דער גרויסער
„אפיקורס“ און „חוקר קדמוניות“... מיין פעטער, וואָס וועט זאמד
לען מיינע כתבים — מיינע חטאת נעורים, טראַגט זיך דייטש-
מעריש, נישט גאָר קורץ, אבער נישט איבער די קני. (צוויי מאָד
סען געווען: ביז צו קני — דייטשמעריש. גאָר קורץ, אַז מען
זעצט זיך און די מאַרינקע ריהרט קוים אָן מיט די זוימען דאָס
געזעס — עכט דייטש). פאָהרען דורך בראָדער זינגער, קומען זיי
צו איהם, זינגען... ביי איהם איז דאָ אסך קליינע ספרימ'לעך אין
א „גלעזערנער“ שאַנק. צווישען אַנדערע: דר. עמינגערס „סער-
קעלע“, זיין „קוגעל“, וואָס ער האָט איבערגעמאכט פון שילעס
„גלאַקע“, און די משלים... און דעם אַלטען ר' זלמן'ס הויז? ער
אליין — אַ פאַרצייטיגער פלישיגער איד. אין אַ ברייטען טינד
ליס איז דער האַנט — אַ שטאַק מיט אַ זילבערנער גאַלעקע, געהט
(צוזאמענמאַכענדיג נדבות) מיט'ן שטאַק פאראויס, דער שמש
טראַגט נאָך די זילבערנע פושקע... זיין ווייב (איהר נאָמען האָב
איד פארגעסען) אַ אידענע מיט „אַ דרייגאַרענדיגען גוידער“, נישט
קיין געלעכערטע אויערען; די „געהענגען“ — לאַנגע בריליאַנטענע
אוייערינג — באַמבלען זיך אויף זיידענע פעדעס פון שטערענ-
טיכעל אַראָפּ. און איז זייער הויז: אַ גערטעל איז מיט'ן הויף, אַ

הילצערנער גאניק, וואס לויפט ארום שטאק, פארהאנגען אין די פענסטער. און הינטער די פארהאנגען (איז לינדער דאס וועטער — אויפ'ן גאניק, זומער-צייט — אין אין גערטעל, אויף א באנט ארום דעם איינציגען בוים אין דער מיט, אין מיט'ן קראנץ פון אלערליי בלומען ארום), זיצט א טאכטער אן אלמנה, צוויי מייד-לעד (א העלם און א שווארצס) און לערנען פראנצויזיש פון אלעג-דארף און לעזען דייטש „ווי א וואסער“, עפעס א גרויסע ביבלי-אטעק דארט פאראן, שפעטער האב איך פון איהר ארויסבאקומען א פיזיק.

און א... 5... טראגט זיך שוין אליין דייטש, עכט דייטש, וואוינט אין עק שטאדט, רעכטס (פון מארק גערעכענט) צום אפ-צערען קלוב, אין א באזונדער הייזעל, שוין מיט א גרויסען גאר-טען, הויך מיט ברעטער ארומגעצוימט, אין דורך די שפאלטען פון צווישען די ברעטער, אז מען געהט זיך באדען, — עס איז ביים שמאלען וועגעל, — זעהט מען, ווי אין גארטען דרעהט זיך ארום זיין איינציגע טאכטער, א הויקערל, וואס שעמט זיך ארויס-צו וויזען אין גאס אריין, און רייסט בלומען אדער קוקט אריין אין א ביכעל.

פאראן אין גערטעל עפעל-און בארען-בויםלעך. — טיר קריי-כען נישט איבער'ן פלוים. דרד-ארץ און אפשיי פאר'ן קליינעם געבילדעטען הויקער און — פאר'ן סמאטריטעלס הינטעל... און ק... דער וואס האלט דעם וויינהאנדעל, וואו די אפיצערען טרינקען און פריצים פון ארום — עסען און קויפען אהיים וויין און באקאליע. פאראן דארט א פיין, בלאנד „פאראצעליען“ טיר-דעל, מיט זידענע, לאנגע בלאנדע צעפ (זי וועט דערמאנט ווערען), וואס לעזט ביכער, געבארגטע פון פריצים און אפיצערען.

און י. מ'ס הויז, וואו גרויסע אפיצערען שפילען פרעפעראנץ, וואוהין דער גרויסער אפיקורס יעקב רייפמאן וועט קומען אלס לעהרער ? ! און — א היימיש מנין דארט פאראן, מעהר פאר די קינדער ; י. מ. אליין איז דאס מעהרסטע אין ווארשע. פאר'ן עמוד אלס חזן פראדוצירט זיך א היטעל-מאכער, דער כאר — זיינע ברידער, אויך היטעל-מאכער. נישט זעהר קיין פרומע אידען. א ברודער האבען זיי א שטיקעל אפיקורס — א לעהרער פון קאליג-ראפיע, וואס שרייבט אידישע שירים, אלא עטינגער ! איינער פון

די „זינגער“ וועט אין קורצען געהן פון דער וועלט, וועט מען דער-
 צעהלען, אז ער האט זיך, פאר גסיסה, געהייסען געבען א ווערמיגע
 פלוים צו עסען. אז מען וועט אויף יענער וועלט שמויסען און
 אויסרופען פאר וואס, און מען וועט דערמאנען די ווערמיגע פלוים,
 וועט ער וויסען — א יסוף! און זיי זאגען אלע „עברי!“ נישט
 ליטוויש, דאס וואלט מען נאך דאמאלט נישט פארמאגנען. א ליט-
 וואק איז „א צלם קאפ“. א ליטוואק זעצט זיך אין א קרעטשמע
 ביי אן ערליך און לערענט. און זאגט צום פארגאפטען אורח:
 „איחר ווייסט גארנישט, אן אשה צנועה דאס איז!“ זי איז
 דאך איהם מאכיל ומשקה און לאזט איהם נישט מפסיק זיין פון
 לערנען! (זעה — „דער חלום פון ליטווישען מלמד“). א ליטוואק,
 אז דער צווייטער רופט איהם צו שמד, ענטפערט: „ווארט, איד
 וועל נאך אפראוונען מנחה“ — און א ליטוואק איז נאך א יקר
 המציאות אין דער גאנצער געגענד. אין זאמושי געווען איינער,
 אפילו נראד א פיינער, גאר א פיינער יונגעראון. טאקע ר' זינג
 וועל'ס איידעם, איז ער. געבער, אוועקגעקומען; די אלמנה וויל
 פארזיצען...

ז י י זאגען פוילישע עברי. שמחת תורה, די גבירה אין
 די גרויסע ברייאנטען אין די אויערען, מיט קעלנערל, מיט פערלען
 אויסגעשטיקט, איבער'ן האלז (אזוי אין לעבען, ווי אויפ'ן פאר-
 טרעט אין סאליע). — די גבירה שמויכעלט ליעבליך און דערלאנגט
 כיבוד: טארט (איד מיין, איהר שוועסטער און מיין באַבע באַקט
 איהם), ניס, ביר, צוקער-בראנפען; עטוואס וויין אויך. און זיי,
 דער חזן מיט די משוררים, זינגען ל י ע ד ע ר! „דער תעודה
 מיט'ן האמער, קלאפט שוין אין קאמער“, און גאלדפאדען — מיט
 די פויסטען אין אידישע לאדען אריין, „שוין טאג! די אומות
 העולם ווארטען אויף אייך!“ אין זאמושי — עטוואס קאמיש, ווי
 דערמאנט — ווער זענען די אומות העולם? אָבער עס זינגט זיך!
 און דער מנין זאגט קיין פיוט נישט. צו יזכור טרעפט
 זיך דער געמישטער, נ י ש ט פאר'יתומ'טער עולם, פון מענער
 שטוב און פון דער ווייבער-שטוב (די סאליע) אין הויז — אז
 התחלה פון פלירט. יום כפור איז מען זיך געגענויטיג מכבד מיט
 הארץ-טראַפען, אָבער פריהער מוז מען ווייזען די צונג, צי מען
 פאסט...

און דארטען דאווענט קינדערפריינד, אן אלטער בחור, א געגאלטער, האט א סדור און א מחזור מיט דייטשער איבערזע- צונג, ווייסט פון „פעדאן“, רעדט פון „יערוואלעם“, — פרעגט מיר אמאל :

— וואס איז אייער פארלאנג, ר' דער און דער ?
 איד געדענק הלל'ן און זאג : ואהבת לרעך כמוך. ער זאגט :
 ניין, אנכי, דאס איז דער יסוד !

אמת, איז דער זעלבער געזעלשאפט אריין, אז עס איז אמאל (איד געדענק שוין נישט, צוליעב וואס) אריינגעקומען א געוויסער רפאל עסיגמאכער, א שטאמעלדיגער איד, וואס האט אן עסיג פאבריק, און וואס איז ערשט געקומען פון ערגעץ, צוליעב אן אפעראציע, פון אויסלאנד, און האט דערצעהלט, בעיני ראיתו, ער האט אליין געזעהען, א וואגען איז געפאָהרען אַהן פערד, — האט מען זיך אזוי צולאכט, אזוי לאנג חוּזק געמאכט, אזוי לאנג זיך געוויצעלט און אזוי לאנג מיט ווערטלעך געשטאָכען, ביז דער איד ר' רפאל האט געמוזט „מודה“ זיין, ער האט „משטה“ גע- ווען, אויסגעטראכט... אבער אן התחלה איז שוין געווען ! א זא- מען פאר נייע ציימען — שוין געוואָרפען !

און אפילו א פשוט'ען איד, דאכט זיך, נישט זעהר קיין ניכ- טערען, פאלט אמאל איין און ער קומט פלוצלונג אין חדר אריין, וואו זיין איינציג יצחק'ל לערנט, און זאגט :

— רבי ! (א גרויס-פוילישער, מיט דער ריש) נייע ציימען ;
 מען דארף זיין געבילדעט ! מיין בן דארף א חתן ווערען !
 קיין פסוק וויל ער נישט. קיין אפיקורס, וויל ער נישט, ער זאל ווערען, אבער —

— א פרק קאָנקארדאָנציע מעגט איהר מיט איהם לערנען !
 יעדען טאג א פרק !

און עס דרעהט זיך נאך ארום אין שטאָדט, דאכט זיך, א קאנדידאט אויף דער „תוכחה“, עפעס אן אַרעמער, אלטער הוי- כער, געלער, ברייט-פלייצניגער איד. דעם פאַמיליען-נאָמען קיינ- מאָל נישט געהערט, דער צונאָמען — נישט דרוקפעהיג, מיט'ן נאָ- מען „יואל“, וואס האט גאר ערגעץ אין רוסלאנד א זוהן, וואס שיקט איהם געלט מיט דער פאסט, א „פאלנעם יעדנעראל !“ (רוסיש- פויליש-פעסטונג-לשון בנוגע צו מיליטער זאכען).

קיין שטאד־ארבייט וועט פאר דער השכלה נישט זיין!
 ערגעץ אנדערש פילדערט, רוישט. חסידים שמייסען די
 משכילים אויף קאנקארדאנציעס, — משכילים שרױבען מיט איין
 האנט שירים בשבח ההשכלה און וועגען די פיער צייטען פון יאהר,
 און אדען — דאנק־און לױב־געזאנגען צו דער ממשלה, פאר איהר
 חסד צו כנסת ישראל און מיט דער צווייטער האנט — מסירח־
 לעך אויף די שווארצע... און א מלחמה מיט תקיפים און קהל, א
 מלחמה מיט רבי'ס, א מלחמה מיט חסידים, מיט רבנים...

ביי אונז — פון דעם אלעם קיין צייכען.

אויב איד וועל קלאגען אמאל:

אכט און צוואנציג גראשען פלייש א פונט.

און צום גראם:

„ארויס צו ווארפען פאר די הינט“.

און סרעכצען:

„און א פונט, אוי, א גרויסע קלאג!“

„שטיינער און ביינער און א פאלשע וואג...“

און נאך שפעטער, אין „ספורים בשיר“ (צוזאמען מיט מיין
 געוועזענעם שווער ג'י ליכטענפעלד געדרוקט), א פאָעמע „חנה“, וואו
 די העלדין מיט דעם נאָמען ווערט פארשוועכט פון ראש הקהל'ס
 זוהן, און דער ראש הקהל דער תקיף א. א. וו... וואָלט עס זיין
 נישט מעהר ווי א נאכמאכעכץ... ווי איד האב נאכגעמאכט היינען...
 נאך מיט מעהר געשמאקלאזינקייט. געווען ביי אונז א פאכט (ענד
 ליד צו דער „טאקסע“), אבער אַהן שווינדעל און רויבעריי, און —
 אויך בטל געוואָרען. דער אידעאל פון א ראש הקהל אין זאמושץ
 איז (ביז אין דער לעצטער צייט כמעט!) א איד, וואָס קאן נישט
 רעדען, און וועט נישט פלוידערען אין מאַגיסטראַט, — וואָס קאן
 זיך נישט אונטערשרייבען (און וועט נישט חתמ'ענען אַהן קהל'ס
 וויסען; דער חותם פון דאָזאַר ליגט ביי'ן א בעל־הבית!) און באַד
 קומט פעטש פון ווייב, פארוואָס ער מאכט נישט בעסער חתונה
 די טעכטער... קיין רביים לאָזט מען אין זאמושץ נישט אריין. מען
 וויל נישט קיין מחלוקת. הערט זיך, עמיץ פאָהרט, לויפט מען
 צום נאמשאַלניק, שמעלט ער וואכען ביי אלע בראַמען. דעם עוכד
 על נביהם, א איד, גיט קהל. באווייזט זיך די בויך:

— קודי? נאָזאַר!

ר' גרשון הענעד „פון תכלת“ (אזוי פלעגט מען איהם רופען) וויל דוקא אריין קיין זאמושי, און א בעל נצחון — קויפט ער זיך אין שטאדט א הויז. מען וועט דאך נישט ארויסטרייבען קיין בעל-הבית? ליתר „תוקף ועוז“ גנב'עט ער זיך אריין ביינאכט! — אין דער פריה, עוף השמים... מען ווייסט שוין; ארויסגעפיהרט, נישט מיט גרויס כבוד!

חסידים זענען וועניג אין דער צאהל און האבען נאך קיין דעה נישט. לעקען זיך ערשט אויס פון די „וואונדען“, וואָס זיי האבען באקומען, אין גאונ'ס צייט, פון קהל און זיינע פארשמע-הער. א יונגערמאן, נאטירליך פון דער פרעמד, קריגט בענק-שאפט, כאפט זיך ארויס, לויפט צו א רבי'ן. — מען שיקט נאך רייטער, מען כאפט איהם, מען מאכט איהם א פעקעל. מען פיהרט איהם אזוי איבער דער גאס, אין דער היים — מקיים פסק, דער-נאך צום רב. אפגע'גט און — היידא! נאך אן אייגענעם זיצט מען שבעה! א גאנץ „מנין“ אז מען כאפט, פיהרט מען אין מאך-גיסטראט אריין, שערט מען אפ מיט גוי'שע הענט די פאות און מען גאלט האלבע בערד... מענשען געדענקען עס נאך.

היינט, דאנקען גאט, שטיי! דאס הייסט — זיי דאנקען גאט! אז דער אישביצער רבי וועט, מיט יאהרען שפעטער, וועלען אי-בערפסקענען דעם זאמושצער רב'ס (דוקא שוין נישט קיין שם-דבר!) א דין תורה, וועלען מיר זיי לעגען אין חרם אריין: מיר — דייטשען, די אישביצער חסידים!

וועלען מיר אפשר מלחמה האַלטען מיט'ן רב? איז אונזער רב, מיין פארעהרער, מיין שפעטערער ר' וישע-לע, — ר' משה וואהל.

אבער איהם קומט א מדור מיוחד!

ר' משה וואהל — דעם ליסער'ס תלמיד. ער ציטירט זיין דעה און שרייבט: ותלמידי הגאון... געווען א נבירישער אידעם, געווארען סוחר; דאָס געלט פארלוירען — רב אין זאמושי. א שונא בצע, זיצט ער שוין אויף דער שטול א יובל, און לאזט זיך נישט געבען קיין הוספה. „מאכט מיר נישט קיין רייכען האַלז!“ רח"ש נעמט ער נישט! דידתורה-געלט צומיילט ער צווישען די

בייזיצער — דיינים אדער בוררים. נעמט נישט אין מויל אריין, וואס זיין רביצען קאכט נישט. אויף א סעודת מצוה נישט ער אביסל, א ברכה צו מאכען; עסט א טרוקענעם כוית, צוליעב וואשען און בענשען.

און — א קליין זיס אידעלע, א ווייס זילבערען בערדעלע. אויך גען — ווירקליך „טויבען-צוגלייד“! קינדער — דאס גאנצע לעבען! אין גאס, אין ביהמ'ד, ער באווייזט זיך נאָר, רינגעלט איהם די יונגע חברה ארום, זעהט מען איהם ארויס קוים עטוואָס העכער — אַן עלטערס צווישען הענדלעך. און האַבען האָט דאָס אידעלע א קינדיש ציטעריג קול'עכעל — א פיין זילבערען גלעקעלע. און אַז ער דאווענט, וואָס זיין חזקה איז, כל נדרי אין שול, קלינגט עס, קלינגט עס, צוגיסט זיך עס און מען הערט עס אין דער גרויסער מיפער שטילקייט, אין אלע ווייטסטע ווינקעלעך, ווי אונטען אזוי אויבען אין דער ווייבערשער שול... און — א גאנץ יאהר א מילק. אַלץ כשר און כשר. אַז אַרעמע כנסת ישראל, אַלץ אין הפסד מרובה, אזא באַשמענדיג יקות... אויסער פסח; ווי א פיש אין וואַסער ציטערט ער פאר כרת שבמשהו!

און פסקענען פסקעט ער גלייך פון דער גמרא ארויס. זאגט מען, און, פארשטעהט זיך, נישט אבי ווער: דער און דער פון די גדולי הפוסקים זאגט אנדערש, ענטפערט ער שמייכל לענדיג:

— אין מיין צייט און אין מיין שטאָדט בין איך דער אייני-ציגער פוסק!

שוין, רעדט מען שוין נישט מעהר דערפון. און פאר דעם קליינעם, צושמייכעלטען אידעלע, ציטערט מען אימת המלכות; פון גביר ביז'ן חסיד, ביז'ן קל שבקלים... ער איז מעניש! דאָס הייסט: נישט חס ושלום, ער, אָבער קלאָר ווי דער טאָג: מען נעמט זיך פאר איהם אַן. איהם צוליעב אדער — זכות אבות?

דער סוף פון שמעי' גבור, וואָס האָט איהם אונטער די אויך גען אַקעגען גערעדט, כאַריהמט זיך: ער לויפט, איהם אַראַפּרייסען דאָס שטריימעל פון קאַפּ, ווייסט איהר אפשר, אַ'ניט לעזט די סקיצע אונטער'ן העלד'ס נאַמען.

און צוליעב זיין כבוד איז גענש געוואָרען דער טריסקער!

די טריסקער חסידים לייקענען נישט. די מעשה — אזוי געווען : קומט אמאל קיין זאמושיץ דער טריסקער, (פון דאמאלט אן לאזט מען טאקע קיין רביים נישט אריין), פאלט איהם איין, זיך נוהג צו זיין, ווי אין אנדערע, זיי נע שטעדטלעך. נעמט ער דעם גבאי און שיקט נאכ'ן רב. שמייכלט ר' משה וואהל און ענטפערט: „געה, זאג איהם, אז דער כבוד התורה פארלאנגט, מען זאל פריהער קומען צום מרא דאתרא!“ — פאלגט ער נישט, דער טריסקער, פאָהרט ער אָפּ און איין נישט מוציא שנתו... — געווען — זאגען די טריסקער פון רבינ'ס צד א שגגה היוצאת מפני השליט...

און צונגעבען ווערט, נישט אָהן גדלות :
—און מיט אזא צדיק יסוד עולם ווי א טריסקער, איז מען טאקע מרדק כחוט השערה!

און אז יעקב רייפמאן קומט צו אונז, צו י. מ. אין הויז אריין, אלס לעהרער אדער העכערער מלמד, און עמיץ ווארפט אונטער קעגען איהם א חרם, א חסידישע קוגל... און ר' משה וואהל לאזט אויסרופען, אז ווער עס איז מחזרים אָהן דער ידיעה פון מרא דאתרא און זיין בית דין צדק, איז אליין בשמתא... און דאָסעלבע יאהר שטארבט א חסידישער יונגערמאן, — ווייסט מען אויף זיכער, איז ברור כשמש, אז אוועקגעקומען איז דער חרם אונטערווארפער! אז דאָס איז זיין עונש געווען.

מען הויבט אן צו נעמען צום מיליטער. מיין טאטענס עצה, מען זאל נישט געהן, „קיין וועלט זעצט מען נישט איין“, געפינט, נאָטירליך, ביי קיינעם קיין אַפּקלאַנג נישט. עס גענענט די סופֿר רעוויזיע, עס בלייבט, אז די, וואָס וועלען אוועקגעהן, דארפען באַר קומען פון שטאָרט שטיצונג. אויפ'ן וועג און פאר דער פאמיליע אין דער היים. ר' משה וואהל שטעלט א פושקע ביי זיך אין דער צווייטער שטוב, און לאזט אויסרופען, אז דער יושר איז, אז אלע בעלי־בתים זאלען אריינווארפען אין פושקע מעשר פון זייערע רוחים... געווארפען ווערט, ווי געזאָגט, אין דער צווייטער שטוב, ביחידות, קיינער זעהט נישט, אָבער מען האָט אזוי מורא עובר צו זיין אויף זיין „גזרה“! אזוי פיעל פחד פאר א מעות אין חשבון, אז — מען געפינט „שרפ"ט“!

גאפט מען!

און ווי עס פאלגט דאָס ווייבער-פּאַלק!
 איהר וואָלט געדארפט זעהען, ווי מען אנטלויפט פון די פעס-
 לעך און שעפלעך פיש אויף שבת, אויב דער פישער וויל טייערער
 מיט א גראַשען, און ר' משה וואָהל, מורא האַבענדיג, אז אַרעמע
 לייט וועלען צו קיין פיש נישט קומען, קיין רעכמען שבת נישט
 האַבען, שיקט ארויס דעם שמש: קיינער זאָל נישט קויפען!
 ווי פון א פייער אנטלויפט מען!

און י. מ. דער גביר אליין?

ר' משה וואָהל לעבט מיט איהם זעהר גוט. „ישיעלע!...“
 און פונדעסטוועגען, אז מען רופט „ישיעלען“ צו א דין תורה און
 ער שיקט נאָר איהם דעם שמש, און יענער האָט געסט: דעם פּלאַץ
 מאַיאר, דעם סמאטריטעל און נאָר... און לאַזט זאָגען... ער האָט
 אַצינד קיין צייט נישט, לאַזט ר' משה וואָהל איהם אַפּענטפּערען:
 אלהים נצב בעדת אל. און ווער עס האָט פאר גאָט קיין צייט
 נישט, קען גאָט, חס ושלום, אמאָל פאר יענעם קיין צייט נישט
 האַבען...

לויפט מען שוין!

און דער קל שבקלים?!

איינמאָל, פּריוטאָג צו נאַכטס, כאַפט ער זיך אויף שפּעט
 אין דער נאַכט. עפעס א שאַרד האָט איהם אויפגעוועקט, קוקט זיך
 אום, גנבים, שמעלען אַרויס די שויען פון פענסטער. א קאָפּ באַ-
 ווייזט זיך, אז אינו ישראל. דאַנקט ער און לויבט דעם אויבערש-
 טען, וואָס „רוב גנבי ישראל“ האָט נישט מחלל שבת געווען!
 דער גנב איז דערווייל אריין, נישטערט און טרעפט צו די שבת-
 דיגע לייכטער. וועט די לייכטער שוין אַפּקויפען א איד, — איז
 ער מפקיר די לייכטער. בענשט די רביצען איין שבת אין מעשענע
 לייכטערלעך. א אידענע — לאַזט זי אביסעל טרערען ביים ליכט-
 בענשען. שוין! דעם צווייטען ערב שבת, מען ברענגט אָפּ די
 לייכטער. צוויי אידען פאַסערס האַבען זיי געקויפט, איז איינעם
 אוועקגעקומען דאָס ווייב, דעם צווייטען — אוועקגעפאלען א קינד,
 לא עליכם, אויף אסכרה.

און דער ר' משה וואָהל אליין האָט שוין, ווייסען אלע, שוין
 א יאהר דרייסיג קיין ספר אין האַנט אריין נישט גענומען. גע-
 דענקט ש"ס ופוסקים אויסוועניג. וואו מען הויבט אָן, זאָגט ער,

אז מען דארף, ווייטער; ווי לאנג ער וויל, בעל פה. און לעזען לעזט ער דוקא די קליינע „ביכלעד“. פון וואנען נעמט ער זיי? זיצט ביי איהם אין בית-דין-שטוב א דין א תם. קיין בעל-דיינים נישטא, געהט ר' משה וואהל, מיט א ספר'ל אין דער האנט, אויף און אפ אין קהל-שטוב, און שמעלט זיך אפ פאר'ן תם, און ניט א פרעג:

— ווי מיינסטו? איז מעגליך א מענש זאל ארומגעהן בארוועם אויף צובראכען גלאז?

געמיינט חרבונה'ן; געלעזען „מסתרי פאריז...“

ווי געזאגט, די בת מלכה השכלה וועט ביי אונז קיין שטאד ארבייט נישט האבען. עס וועט זיין, א ראמאנטישע זאך. אינגלעד וועלען ארומגעהן אין מארק און דעקלאמירען ביי'ם שיין פון דער לבנה: „ציון“, „החמלה“, „יונה הומיה...“

און דערביי ווארפען פארבענקטע אויגען אין די געוועלבער אריון, וואו כל-הדמיידלעד זיצען... א משכיל וועט דורכפאהרען פון ערנעץ, וועט זאגען:

— דאס ערשטע — מען עסט נישט! אידען עסען נישט! איהר זאלט זעהען, ווי מען עסט ביי די אומות העולם!

און די קליידער וועט מען אונטערהאקען!

און פונדעסטוועגען באקום איד שכל השכלה!

7.

דאס מוז איד אבער איבערהאקען אויף א וויילע און מאכען א קליינעם שפרונג אין דער צייט — צוריק. און דערנאך א גרוי-סען שפרייז פארווערטס. קיין מענה צו מיר קענט איהר נישט האבען. איד שרייב ניט קיין אויטאביאגראפיע, אפילו נישט קיין כראנאלאגישע ערינערונגען. איד וויל איד נאר איבערגעבען א בינטעל שליסעלעד צו מיינע זאכען.

און א שפרונג צוריק מוז איד געבען, ווייל איד האָב אויפ'ן וועג, אין איילעניש, א מלמד פארלירען. און דוקא א איד א הויז בען, וואָס דאַרף זיין שווער צו פאַרלירען, און מיט אַן (ביי אונז וועניגסטענס) אומגעווענהליכער ביי־פרנסה, וואָס האָט געדאַרפט בלייבען אין זכרון — א טאַביק־שמויסער געווען! פריהער האָט עס געמאַן די רביצען, איז זי קראַנק געוואָרען און קרענקט שוין א צייט, — ליגט זי און קרעכצט. ער שמויסט טאַביק און הערט, ווי מיר לערנען ביים טיש. איז ער אַ למדן א גרויסער, זאָגט אונז פאַר אויסוועניג גאַנצע סוגיא'ס, און — א גרויסער פשטן. הויב איד מיד אַן צו פשט'לען, — „אַהא, קריכט שוין ביי בויבעריק!“ זאָגט ער עס נאָר, שאַד נישט. איד האָב אבער מורא, ער זאָל נישט צוקומען, נישט לעגען די פינגער אויף דער גמרא. דער איד איז פול טאַביק, קומט ער צו, הויב איד אַן צו ניסען. און האָט זעקס פינגער אין יעדער האַנט, האָב איד מורא פאַר זיין האַנט! בין איד א גאַנצען זמן, אזוי ווי ער וויל, א פשטן...

באפרייט פון טאַביק און זעקס פינגער, מעג איד שוין מוז דעם שפרונג פאַראויס, און אייד א גאָר שפעטערע מעשה דער־צעהלען. די מעשה, וואָס קומט מיר אויפ'ן זינען, ווען איד ניב נאָר א טראַכט וועגען השכלה...

עס איז שוין לאַנג נאָך דער השכלה־צייט. מען האָט זיך פון איהר שוין אָפגעזאָגט. מען קוקט שוין אויף איהר, ווי אין דער צייט פון שמאַלע קליידער — אויף א קרינאָלינע, מען באַ־שולדיגט זי; נישט צוגעפיהרט וואסער און זאַלצען צו די וואורצ־לען, נישט לופט און ליכט — צו די צווייגען, — נאָר אפגעריסען צווייגלעך און אריינגעזעצט אין פרעמדע שטאַמען. אויף קלאָר, ווי אנדערש, ווייסט מען נישט... אָבער יענער וועג איז קיין וועג נישט געווען...

און איד בין שוין אַן אַלמער שרייבער. עטאַפען דורכגע־מאַכט:

חבר דינעזאָן האָט אָפגערדוקט די „באקאנטע בילדער“; קיין גראַשען נישט צוריקגעזעהען. איד האָב מיט הילף פון גוטע מענ־שען ארויסגעגעבען דריי בענדער „אידישע ביבליאָטעק“; צוגאַנגען

ווי זאלן אין וואסער — צוזאמען מיט'ן אויסגעלעגטען קאפיטאל. שוין נאך יומטוב בלעטלעך, וואס די ראדיקאלע יוגענד האט פאר- טיילט, נעלט נישט אפגענומען און, נאטירליך, נישט אפגעשיקט. און — שוין נאכ'ן יובילעאום.

מיין אדרעסע: ווארשע, צעגלאנא נו. 1. — די „פערזיסטען נעסט...“ שוין, הייסט עס, א שולע געמאכט.

א חדר געהאט און — אליין געבליבען. נע ונד דאס פאלק

בפרט זיין באהעם — יונגע שרייבער, אוועק און מיט נעמען!

און נעמען, דאס מוז איד דרך אגב באמערקען (דאס „דרך

אגב“ — מיט'ן מאמר המוסגר זענען מיין שוואקייט!) נעמען

האבען באקומען, לייט זענען געווארען — די „קונדייסים“ פון חדר.

די, וואס האבען נישט געלאזט זיך פיהרען! די אנדערע,

וואס האבען אזוי גערן זיך אונטערנעגעבען דער צענזור, געשטופט

דעם מאנוסקריפט צו מיין בליי-שטיפט, — זאל גאט זיך אויף זיי

דערבארעמען!

איד האב זאמען געשמרייט, איבער זיי שבעה נקיים געזע-

סען, און קיים זיך עפעס דערווארט. באווייזט זיך א קעפעל, עס

שפאלט קוים די ערד, איד גיב שוין אן אנהאלטעניש, אן אגב

שפארעניש, זאל עס נישט קריכען ארום איבער דער ערד. ארויף,

צו דער הויך! דרענגלעך אונטערגעשפארט!

די דרענגלעך זענען געבליבען!

בין איד אליין, מען קומט נאך צו מיר נאך „סמיכות...“

איז שוין אבער לאנג נאכ'ן „עת למעת“, קליין דאס גערטעל,

אבער שוין ווילד אנגעוואקסען, עת לעקור נמוע... זאגט מען: איד

טרייב די יונגע טאלענטען. געהט מען מעהר צום גוט-הארציגען

דינעזאן; ער זאגט נישט אפ אזוי געשווינד דאס לעבען. נאך די

ביי זיך שט א ר ק ע ר ע קומען. און מיט א חנ'דעל: אן אייד

ווענדט זיך עס! זאגט איהר: נישט! צוברעך איד די פדערע. און

איז די אויגען פלאמט די זיכערקייט פון געניען ארער גראפאמאנען:

דו וועסט נישט קאנען זאגען: נישט!

קלינגט מען אמאל. מען רייסט מיר איין ארכייט איבער.

מילא, פיליכט, בעווייזט דאך עפעס! איד עפען. אהן א „גוט

מארגען“ שפרייזען מיר פארביי דריי געשטאלטען. אין פארצימער

איז טונקעל, געווען איז אויך א טונקעלער טאג; דאך זעה איך: א מיידעל, א בייניג פנים, גלאט פארקעמט, אהן א הוט, לאנגע הענט באמבלען זיך ארום קערפער. הילכיגע, הער איך, אפצאסען. הויכע; זי וואקעלט זיך אויף זיי... נאך מעהר — א מאדנע-לאנגער בחור איז א הארטען קאפעליוש, אן ארומגעבונדענע באק, שווארץ צע הענט; נאך דעם — א דיקער, אן אראפגעזעצטער, אין א ווייכען הוט מיט ברייטע רענדער: איין פליגעל ליגט מיט'ן זוים אויפ'ן אקסעל, און אחרון, אחרון חביב — א מאנוסקריפט אונטער'ן ארעם — דער מחבר אליין. א קליינס, א דארס, א פיצעלס... און מען שפרייזט פארביי אין שטוב אריין. איך בלייב און פארמאד די טיר. אז איך קום אריין, זיצען שוין די בחורים ביים טיש, דער הויכער און דער דיקער מיט די נאמבעס אויף די הענט אָנגעד שפארט, גרייט צו הערען. דער „דיכטער“ מיט'ן מאנוסקריפט ביים פנים: אזוי קורצזיכטיג איז ער און אהן א בריל, און די מויד שפרייזט איבער דער שטוב, די אפצאסען הילכען, די לאנגע הענט באמבלען זיך, — קוים איך באווייז זיך, נאך נישט רעכט געזעצט זיך אויפ'ן שעזלאנג, וויזאזווי דעם טיש, זי קאמאנדירט שוין: — לעז!

און שיקט א הייסען בליק צום דיכטערס אקסעל. הויכט ער

און:

„דער צייט-גייסט“.

און לעזט און צוהיצט זיך, און צווינגט זיך אינ'ם לעזען... די בחורים — איינגעהערט און איבערגעבויען — שלינגען; דאס מיידעל געהט שוין אויף די שפיץ פינגער, קיין ווארט נישט צו פארלירען...

און דער „צייט-גייסט“ וואקסט...

נאטירליך, נישט יענער, דער השכלה'שער, די אלטע קרינאר

לינע... נאך — דער ראדיקאלער!

ערגעץ, צווישען הימעל און ערד שטעהט אדער הענגט א

זיגער. דער וועלט-זיגער. דער וועלט-זיגער שלאגט: שמונ-

דען, האלבע, פערטעל שמונדען, דאכט זיך מינומען אויך...

דער הימעל — שווארץ: באדעקט מיט שווארצען. א שווערער,

בלייענער וואלקען פארשטעלט א פאר'חלש'טע זון...

גיט דער זייגער א קלונג. גיט זיך א כאפ אויף די זון, לאזט אראפ א שטראל, ווי א שפיזעל, לעכערט די כמארע, פאלט אויפ'ן קאפ פון צייט-גייסט, און ער גיט א ציטער און א וואקס. א שטראל — א שפיזעל, א ציטער און א וואקס — אויף א האל-בען, אויף א גאנצען ארשין מיט אמאל! רוחות — שטיקער שוואר-צער וואלקען רייסען זיך אראפ, פליהען מיט גרימצארן צו די וויי-זער, פארצופען זיי מיט די פליגעל, ווילען אפשטעלען. עם העלפט נישט! זיי רייסען זיך נאך די פליגעל אפ. קרעכצען פון אהני מעכטיגען צארן און פארפליהען זיך ערגעץ פאר שאנד. דעם וועלט-זייגער קען מען פעהאלטען, אפשטעלען — נישט! שפאנט ער, פאלען שפיזלעד, וואקסט דער צייט-גייסט און וואקסט...

אויף א וויזע שמעהט ער, אויף א גרינער און וואקסט! און אט, שוין איבערגעוואקסען די בערגלעד, די גרויסע בערג — הימלאאיען און קארפאטען! אט, שוין מיט'ן קאפ אין וואלקען אריין! דורכגעלעכערט; שטיקער וואלקען פאלען אראפ אין מדבר אריין... שם אין איהם זועניג; דער זייגער קלינגט, א שפיזעל שמעכט, ער וואקסט. שוין ארויף צום ערשטען הימעל, צום צוויי-מען הימעל... אזוי וועט ער דורכגעכערען אלע זיבען הימלען... און עם פאלט מיר אן א שרעק פאר'ן רבונן של עולם... נאך א פאר קלונג, נאך א פאר שפיזלעד, דערגרייכט ער צום כסא חכבוד... קערט איהם איבער!
צום גליק — אז ענדערונג...

אומגעריכט האט ער. דער צייט-גייסט, דעם קאפ אראפגע-בויגען און אויף דער גרינער וויזע א קליין-הנו'דיג שמעקעדיג בלויז-בלימעל דערזעהען... א זיסער שמייכעל צוגיסט זיך איבער זיין שמרענג געזיכט... ער, וואס דארף דעם כסא חכבוד שטירצען, שמייכעלט, בויגט זיך, בויגט זיך איין, שמרעקט אויס די האנט. רייסט אפ...

און ער וואלט זיכער דאס בלימעל צו די ליפען געכאפט, ווער נינסטענס צו דער נאז, ווען עפעס פון מיר ארויס גיט נישט א געשריי:

— גענוג!

די בחורים שפרינגען אויף, די מויד, — דאס בלימעל אויף

די הויכע אפצאסען! — ווענדט זיך צו מיר, איינזיגקאלט־שניר
דענדיג:

— געוואוסט! אז דער יונגער פושקין איז געקומען צום אל־
טען זשוקאווסקי, האָט ער איהם איד אזוי אויפגענומען.

— איד אזוי פארשטאנען...

און — ארויסגעשפרייזט, ווי געקומען... די בחורים נאָר
איהר!

אַט דאָס איז די מעשה, וואָס קומט מיר שטענדיג אויף די
געדאַנקען וועגען יענער השכלה צייט... אלץ מוז זיך ביי אונז
ענדיגען מיט'ן „בלימעל“, אלץ איינס, אויף נידריגע צי הויכע אָפֿ־
צאָסען, און אזוי וועט זיי, כל זמן... אָבער וועגען דעם גאָר צו
לעצט, ווען איד וועל מיר א ל י י ן קלאָר ווערען...
און ווירקליך:

איד קריד קוים אריין מיט א פוס אין דער „באוועגונג“. צו
ליעב סכות, וועגען וועלכע עס וועט קומען אין קינפטיגען פרק, ווער
איד אינ'ם לעפעל ווארעם וואָסער נישט דערטרונקען! געוועזען
א דוד שיפמאן, געוועזענער טאָביק־פארלענער, ביי וועלכען איד
האָב צו זעקס יאָהר טערקישען טיטן געקויפט, פאר פינף
און פיערציג גראַשען, וואָס איד האָב פורים־געלט באַ־
קומען, א פיערטעל, און האָב אָנגעהויבען רויכערען... און
וואָס האָט זיך, אז קראַנענבערג'ס טיטן־מאַנאַפאַַל איד
קאָסירט געווארען, זיך אליין א קראָם געעפענט, מיט לרייב־
געצייג און השכלה־ספרים אלס צולאָג, און איז דאָצו לעהרער גע־
וואָרען פון לשון הקודש, — פון דעם דוד שיפמאן'ס „פקוד פקדתי“
אנטלויף איד, ווי פאר פייער; לאַנגווייליג! ביים קליינעם הוי־
קערל שטערען, דעם גרויסען שטערענ'ס א זוהן, וואָס איז געקומען
לערנען דייטש פון אַלענדאַרף ארויס: „גוט מאַרען, הער!“ „ווי
זינד זי געשלאָפען?“ „גוט“ — לערן איד — פּרעפּעראַנץ־שפּיל.
„א מענש איז ניט מחויב צו וויסען, ווי א שטיוועל הייסט אויף
אויף כמה לשונות...“ דעם ערנסטען איינדרוק מאַכט אויף מיר
יעקב רייפמאן. א מענש געפינט גרייזען אין תנ"ך, מעהר ראשי
תיבות ווי אין „פרי מגדים“, און וואָשט זיך ניט מיט א קוואַרט,
וואָס האָט א געשפרונגענע ראַנד און טראַנט א טלית־קטן...

איז נאך וועניג, קום איד אמאל צו איהם, ער איז נישט דא, און אויפ'ן טיש וואלגערען זיך פאפירלעך ארום... מאטעריאל צו זיין אויטאביאגראפיע... לעז איד, ווייזט זיך אויס, אז ער איז צוויי מאל געבוירען געווארען, און ביידע מאל אומגליקליך: איין מאל — יום כפור, ווען א פיש איז וואסער ציטערט און די כנסת ישראל צוגעהט אין טרערען און איז פול תשובה און חרטה, און דאס צווייטע מאל נאך ערגער — תשעה באב! ווען די כנסת ישראל איז אנגעטאן שווארץ, ארומגעהילט שווארץ און ברומט, ווי א טויב, און דארויף קומט ער אריין, דער הויכער, שווארץ באוואקסענער איד און שמייכלעך:

— אהא? שעח געשריבען?

איז נאך וועניג... מוז ער אונז נאך פארלעזען א שיר, ער, דער ביכער-ווארעם, וואס לאזט ביי זיך אין שטוב קיין לופטשונ נישט עפענען און אטעמט שאמען מיט ביכער-שטויב, דערזעהט פלוצלונג אין הלום — א וויינגארטען, אין וויינגארטען — אלער-ליי פירות און וועגען שעהנע, און „בלומען מיט רויזען“ (פרחים עם שושנים), — דער פערז איז א — דריי-ווערטערדיגער (!) און אויף די וועגען — אה, גליקליכע צייטען! — שפאצירען געארעמט (שלוכי זרוע) דאכט זיך, די בלוטינסטע שונאים! דהיינו: איינער וואס צעהלט יסודות פיער און א צווייטער, וואס שווערט אויף זיבען און זיבציג...

מייזן רוסישער לעהרער מיט די קליינע, בלאסע אויגעלעך און מיט'ן בראנפען-מויל האט מיד געוויס נישט צוגעצויגען, זיין גרעטש-גראמאטיק האט מיד נישט גענומען... אבער קוים האט דער צייטנייסט זיינע פליגעל צושפרייט, דער וועלט-זייגער האט געקלונגען, באקום איד שכר-השכלה אויף די טונקעלע טרעפ. — אלע טרעפ איז זאמושץ זענען טונקעלע; אויס ענגשאפט. און איד בין אויף די טרעפ איין אינגעל, מיט ברענענדיגע אויגען, אויף דריי שוועסטער מיידלעך!

און איינמאל, איד עלוי „מאניש“, וואס קלער פון גארנישט, ווייס פון גארנישט, לויף, אייגענטליך — פליה אראפ פון די טרעפ, מיט דריי אנגעשמירטע בייגעל איז קעשענע פאר'ן ארעם-בחוץ, איז בית-המדרש אריין. איד הער טריט אקעגען. טריט

ארויף, לייכטע, פלינקע! און באַלד גיט מיר אַ שימער פאר די אויגען אַ פאַר ווייסע, נאַקעטע אַרעמס, גיט אַ בליץ פון אַ פאַר פלאַמיגע אויגען, — נאַקעט ווייסע הענט וואַרפען זיך מיר אַרום האַלץ, אַ הייסער אַטעם יאָגט אין פנים אַרײַן... און אַ האַרציג געבעט:

— לאַמיר זיך ליעב האַבען, לייבוש'5...

און אז איר, — דאַס ערשטע מאל! — שפּרינג אָפּ, צוטומעלט, צושראַקען, מאַכט מיין קליינע לילית, די מיטעלע צווישען די דריי שוועסטער, טיף געקרענקט, שווער באַליידיגט און שאַרף-וואַרע-גענדיג:

— אַזוי? ! געה איר צו יונה'טשען... אין רייט-שול אַרײַן!
זי ווייסט, וואו יונה'טשע איז... און ליעב האַבען מו ז
זי. באַפאַלט מיר אַ שרעק פאַר איהר, שריי איר אויס:
— חסד'שלוס! ווילדע ציג, זאַלסט זיך נישט דערוועגען!
א... אַ פאַסקורניאַק!

— האב זשע דו מיר ליעב!

מוז איר באשטעהן...

קושען מיר זיך נאַריש-קינדיש מיט געמאַכטער היץ. איהרע אויגען אפילו — לעשען זיך, די אַרומגעוואַרפענע הענט — קילער, שלאַבעריגער געווארען. פילייכט דאַרף זי ליעבען, אַבער נישט מיר...

און דאָר מען טרעפט זיך, מען קושט זיך... אז אַפּגעערט!
און לילית פאַרלאַנגט, און מאַניש שווערט... נישט אזוי הו זיך!
עס קומט נישט אזוי ווייט, עס ענדיגט זיך דעריבער נישט מיט'ן „בעזעם אין דער הויך“. און די באַגעגענישען ווערען וואָס אַמאָל זעלטענער... ווייל —

ווייל עס געהט נישט אַוועק אַ וואָד, און איר טרעה מיר מיט דער עלטערער, מיט מיין כלה פון דער חורבה. מיר בלייבען ביידע שטעהן, ביידע עפעס געריהרט, אומשולדיג-ליעב באַוועגט. קוקען זיך, געגענזייטיג, קינדיש שטיף און ליעב, אין די אויגען אַרײַן. פּוועז. זי רייסט זי איבער די ערשמע:

— ווייסט וואָס, לייבוש'ל, דאַרפסט לערנען...

און שטאַקט אביסעל און ענדיגט:

— פּויליש!

ענטפער איד, עפעס מאַדנע שטיל, אליין נישט וויסענדיג פאַר-

וואָס :

— לעזען קען איד !

און ווירקליך — אויסגעלערנט זיך אין בית-המדרש, אויף
פּונגענדהאַלרס : „וואַלנא דרוקאוואַז“ פון די שערס אראָפּ, ווי
שפעטער עטוואָס דייטש און רוסיש... פרעגט זי, צי איד וועל
פארשטעהן ?

— „אודאי !“ פאסט אנדערש, אז א מיידעל פרעגט ? וועט
זי מיר א ביכעל באַרגען. זי וועט מיר געבען קאַרזשעניאַווסקיס
„קאַליקאציע“. אויב איד וועל עפעס פאַרט נישט פארשטעהן.
זאל איד אריין קומען, זי פרעגען. ווערט מיר עפעס ווארעם
ארום האַרץ :

— אַדרכא ! אודאי וועל איד נישט אלץ פארשטעהן !

און גיב צו מיט פרייד :

און איד וועל דיך לערנען לשון-קודש.

— גוט ! און רויטעלט זיך און ווייטער אַ פּוּזע. איד רייס

איבער, און פרעג, און עפעס נישט מיט מיין קול, נאָך שטייער
ווי פריהער :

— ביסט אויף מיר ביז ?

זי פרעגט, מכלומרשט פארוואונדערט :

— פארוואָס ?

— פון חתונ-כלה שפיל... פאַר'ן שטיינדעל !

זי איז עס מבטל :

— אַיִיִי !

האַט שוין לאַנג פארגעסען... אַבער אַ צייכען האַט זי נאָך.

גענעהנט מיר די באַס :

— זעהסט ?

טונקעל, שווער צו זעהען, לעג איד צו אַ ציטעריגען פינגער

און באַריהר, קוים, קוים... זי רויטעלט זיך.

— ווילסט — מאַכט זיך ליעב קינדיש — מענסטו אויף דעם

אַרט אַ קוש טון !

לעג איד די ליפען צו, ציטערען זיי מ ע ה ר פאַר'ן פינג-

גער ! זי נעמט דעם קאַפּ צוריק, און געריהרט :

— ווייסט, אז האר ווען דו טרעפסט העכער, וואָלט מיר
 אויסגערונען אַז אויג.
 — חס ושלום!
 — יא, יא! דער טאַטע זאָגט און די מאַמע זאָגט. און, עט
 וואָס טרויעריגער שמייכלענדיג:
 — און ווער וואָלט מיר גענומען מיט איין אויג?
 שריי איד אויס:
 — איד! איד!
 זי פרעגט, עמוואָס נאַכטראַכטענדיג:
 — און וואָלסט מיר ליעב געהאט מיט איין אויג?
 שריי איד אויס:
 — אייביג, ווי איד בין א איד!
 און נעם זי ארום און דריק זי אזוי האַרציג צו צום האַרץ.
 און וואונדער מיר: וואָס טו איד? און ווי קומען צו מיר
 די ווערטער, און די צערטליכקייט? און די שטימע, — וואָס
 ציטערט זי אזוי, די שטימע? און דאָס מיידעל, וואָס ציטערט אזוי?
 און וואָס לייכטען איהר אזוי די אויגען אין דער פינסטער?

די דריטע שוועסטער; די אינגסטע, א „יונגע ציג“, ווי מען
 זאָגט אין זאָמושץ. דייטש; באַקפיש! און אַ ברוסט־ליידענדע,
 פון וואָס איד ווער ערשט שפּעטער געוואָר. און שלאַנק, עמוואָס
 איבערגעבויגען. און עפעס אזוינע ליעבהאַרציגע אויגען גרויסע;
 גאָר גרויסע שוואַרץ־אַפּעל, עפעס ליכט־דורשטיגע, ליכט־וויגענדיגע,
 שטענדיג פאַרוואַנדערטע, עפעס פרעגענדיגע, אַדער — (ווי איד
 פיהל יעצט), זיך באַשטענדיג געזעגענענדיגע...

זי, אז זי טרעפט מיר אויף די טרעפּ, בלייבט שטעהן, רוקט
 זיך מיט'ן רוקען האַרט צו דער וואַנט, בלייבט שטעהן אָנגע־
 שפּאַרט מיט די הענט הינטער זיך אַז געלענדער, איד, נישט ווי־
 לענדיג, הויב אַז געהן לאַנגזאַמער, זי קוקט אויף מיר, בין איד
 געה פאַרביי, מיט די גרויסע אויגען און קוקט מיר נאָר אַ לאַנגע
 וויילע, בין איד קום אראַפּ.

און קום איד אריין צו זיי, אדער זי צו אונז, זעצט זי זיך
 ערנעץ אין א פאַרשאַטענט ווינקעלע און קוקט שטיל אויף מיר

פון דארט... זיס-שמערצליך באריהרען זיי מיר, די גרויסע, וואס אמאל גרעסער ווערענדיגע אויגען.

אבער וואס מיינט זי דערמיט?

די עלטסטע שוועסטער, מיין חורבה-כלה, רוימט מיר אמאל

איין:

— נעבעד א קראנקע...

זאגט אויף וואס, ווערט מיר נאך שמערצליכער...

ווערט זי ערנסט קראנק... איד קום אמאל אריין — אלץ

דאסזעלבע קוקען, און מיין זעלבער זיסער שמערץ...

פאר גסיסה, איד בין גראד דערביי, וויל זי פלוצלונג, אלע

זאלען ארויסגעהן, אויסער מיר. זי האט מיר עפעס צו זאגען.

אונטער פיער אויגען. מען טוט איהר צוליעב. איד בלייב מיט

איהר אליין און ציטער אינערליך... זי ווינקט מיר: נעהנטער, נאך

נעהנטער... איד בין שוין ביים בעט... „נאך נעהנטער“. איד בויג

מיר איבער'ן בעט...

— ווייסט, — מאכט זי זעהר, זעהר שטיל, מיר דאכט:

בלעטלעך רוישען: מיין הארץ הערט, נישט דאס אויער — ווייסט,

איד לייב דעם טאטען, די מאמען... דעם ברודער... די שוועסטער...

און דיר — מ ע ה ר פ א ר א ל ע ! — —

און בעט נאך שטילער:

— גיב מיר א קוש אין שטערען אריין!

— און, איידער איד פארשמעה:

— אין מויל אריין נישט, מיין לייכעז אין געפעהרליך!...

איד קוש זי אויף די ליפען...

איד וויל, איבערהויפענדיג א שטיק צייט, צו וועלכער איד

וועל צוריק קומען, פארענדיגען די „דריי-שוועסטער-ליעבע...“

די אינגסטע — געשטארבען...

די מיטלע האב איד, צוליב דער עלטערער, פארגעסען...

ווי זי זאגט און ווארפט מיר פאר; פאראמען... די שבעות גער

בראכען...

איין זי ביי, זידעלט מיר... אין בריעף.

מיד איד זי אויס, שיקט זי מיר מיט'ן דינסטמיידעל געהיימע
בריוולעך: ווי הייסט? וואס טייטש?
איז א שטיפערישען מאַמענט, ווען די שטיפערישע מוזע,
פון וועלכער איד הויב נאָר, אייגענטליך, נישט אָן צו וויסען, באַ-
פאלט מיר, ענטפער איד איהר אין גראַמען:
„האַסט צו מיר א טענה, איד האָב דיר געקושט,
„גלויב ס'איז געווען אַ שגעוון...
„זלכער אַ דבוק פון זמרי בן סלואַ,
„איד וואָלט מיר באַנאָנגען דערפֿאַהן...
„גאַנץ זיכער אַ דבוק פון זמרי בן סלואַ...
„גלויב, נישט דיין איז דער כּשוף,
וואָרט, אפשר קומט ער צוריק, דער שגעוון,
דערווייל אָבער בין איד מיושב...“

אַ הטאת נעורים, וואָס אַיך האָב שפּעטער ביי מיין פעטער
געפונען, שטאַרק פּאַרריכט און, לידער, אין יובילעאום אויסנאָבע
„פּאַרעפּענטליכט...“

אָבער — זי האָט זיך אין קורצען געטרייסט.
די עלטסטע, די „רייניגקייט“, איז, נאָר איידער זי האָט זיך
אויסגעלערנט לשון קודש, — אַ כּלה געוואָרען, נישט מיט מיר!
פון „רוסלאַנד“.

די תנאים זענען געווען אין מיט וועג אין אוסטילע... ביי
איהר אַפּפּאַהרען בין איד דער היים נישט געווען. דער טאַטע
האַט מיר פּלוצלונג (איד ווייס נישט, אויב צופעליג) מיטגענור
מען איז וואָלד אַרײַן, וואו ער האָט בוימער געהאַקט, נישט ווייס
פון אוסטילע.

ער רעדט מיר איין: (צו וואָס? איד וויל דען נישט פּאַהרען?)
„וועסט זעהן אַ וואָלד, וועסט וועלען און טויגען צום געשעפט,
וועסט דו בלייבען!“ — צום געשעפט האָב איד, זעהט אויס, נישט
געטויגט. אָבער געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט וואָלד און
מיט'ן טײַך בונג.

אַנפאַנגס — אַ לאַנגווייליגער וועג. בערגלעך און טאַלען...
„יעלֵה הרים ירדו בקעות“ טראַכט איד: נאָר נישט אזוי אַנ-
גענעם! און פון ביידע זיימען וועג פּלאַכע, אַפּגעשניטענע פעלדער,

דאָס שוואַרץ־שטעכענדיגע שמרוי אויפ'ן פעלד, דערמאָנט מיך אָן
יונה'טשעס און דיעדים שלעכט גענאָלמער „מאַרדע...“

פאַמעלעך הויבט אָבער אָן אַנצוקומען, און אַלץ געהנטער און
געהנטער, א גערויש, וואָס שטאַרקט זיך, כאַפט אַרום... מיין איד
און פּרעג איבער :

— א וואסער ?

— ניין — זאָגט דער טאַטע — דער וואָלד, וואָס קומט אונז
אַקעגען... (זיין אויסדרוק).

איד שטויז :

— ווי אזוי רוישט עס א וואָלד ?

— מיט די צווייגען, מיט די בלעטער, וואָס דער זיינט באַר
זועגט. (געזאָגט האָט ער : ריהרט).

— אהא !

און באַלד קומט אָן דער וואָלד. מיר פּאַהרען אַריין, איד
בלייב פאַר'כשוּפ'ט ; אזוינע גבורים, אזוינע ריזען ! איד פאַל ביי
מיר אָפּ...

— ווי אַלט איז אַזאַ כּוים ?

דער טאַטע אַליין ווייסט נישט :

— זעהר אַלט...

— וואָס פאַר א בוימער זענען עס ?

— סאַסנעס... פון אזוינע הויכע סאַסנעס מאַכט מען מאַט־
שטען (זענעל־בוימער) צו שיפּען... דאָס געהט אַוועק ווייט, ווייט...

— ווי אזוי ?

— שווימט איבער'ן וואַסער. פון בוג, וואָס וועסט זעהען,

צו דער ווייכסעל, פון דער ווייכסעל צום ים אין דאַנציג, פון דאָרט
— אויף אנדערע ימים...

— דאָס שטיק וואָלד אָבער איז נאָך נישט פאַרקויפּט... איד

האַק ווייטער אַכיסעל דעמבעס...

און אז איד קום צו די דעמבעס און דערזעה, ווי א קליי-

גער פויער כאַפט א האַק און גיט א זעץ אַריין אין א דעמב, רייסט
זיך מיר עפעס אָפּ אין האַרץ. געקומען אויפ'ן אַרט, לויף איד

צושראקען און צורודערט, און מיט א געוויין אין הארץ אין „שריי“
בערס“ שטיבעל אריין, ווארף מיך אויף זיין בעט און גראב איין
דאס פלאמענדיגע פנים אין קישען און ציטער, ביז די מיד-
קייט איז גובר, און שלאף איין, און שלאף ביז צו מארגענס... צו
מארגענס, איד כאפ מיך אויף :

— וואו איז דער טאטע ?

דער שרייבער שמייכעלט עפעס אונטער די וואנסען :

— אריינגעפאהרען קיין אוסטילע... פארנאכט צוריק קומען.

וויילסט אפשר אין וואלד אריין ?

איד שאקעל מיך אפ :

— ניו...

אז דער ווינט יאנט אז פון וואלד א זעץ פון א האק אז

א בוים, ציטער איד.

פארנאכט קומט דער טאטע צוריק :

— מזל טוב ! קוקט אויף מיר פריפענדיג.

מיין כלה פון חורבה איז א ווירקליכע כלה געווארען ; ווי

געזאגט, נישט מיט מיר...

קיין טראגעדיע איז עס נישט געווען. נישט קיין שמאלענע
שטאבע האט זיך איבערגעבראכען, — א בינטעל לבנה-שטראלען !
צום וואלד האב איד מיך צוגעוועהנט. שפעטער צום בוג צוגע-
פאהרען. פון בוג און דער ווייכסעל, וואס איד האב שפעטער גע-
זעהן ביי ראכיוו, איז געווארען „דער דבוק...“

די סבות, וואס האבען מיך אפגעהאלטען פון השכלה, קר-
מען אין קינפטיגען פרק. דא מוז איד נאך מאכען א פאסט-סקריפט-
טום ווענען א פאל מיט ר' משה וואהל, וואס איד האב פערזענליך
געהאט ; א פאל, וואס איד האב ביי זיין פארטרעטירען פאר איהם
קיין פלאץ נישט געהאט, און קען איהם דאך נישט פארפעלען.

א נאנץ געהענדיג יאהר דאווענט ר' משה וואהל ביי זיך אין
מנין, אין בית-דין-שטוב. אין שול אריין קומט ער נאך צו „כל
נרדיו“ און יעדען ערב-ראש-חודש צו יום-כפוריקטן.

איינמאל, אפנים צו פריה געקומען די שול נאך פארמאכט.

דאס שול- און בית המדרש-הויז — ווי באשריבען „אין פאליש אויף דער קייט“. געהט ער אויף אוויילע ארויף אין בית-המדרש אריין, שטעלט זיך אריינקוקען אין א ספר, ביי דער לינקער מזרח-וואנט אין ארון-קודש-ווינקעל. שטענדיג שטעהט דא אונזער תם, דער אזוי גערופענער „יהושע בהמה“, וואס גלוסט און האפט אלץ צו א כתב הרבנות, און מיר, חברה, שיקען איהם פון צייט צו צייט אונטער — געפעלשטע, און ער ווי שוין דערמאנט, לויפט צום ווייב פרעגען, צי ער זאל פאהרען, צי עס לוינט? ... טראגט ער אויך אזא ספאדיקעל און אן אטלאסען קאפאטקעלע... קום איד אריין, אהא דער תם! שלייך מיר צו אויף די נעגעל — מעסט איהם אויס פון הינטען א מתנת-יד, נישט וועה צו טון, צום שפאס, — דרעהט זיך אום — ר' משה וואהל, און איד בלייב — פארשטיי-נערט.

און ער ווענדט זיך אום צושנויכעלט :

— וועמען האסט עס געמיינט, קונדאס ?

שפריצען מיר שוין טרערען פון די אויגען.

— האסט חרטה ?

א שאלה! רעדען אבער קען איד נישט; דאס לשון אפגע-

נומען.

— ווילסט, איד זאל דיר מוחל זיין ? ווילסט א תשובה ?

נאך אלץ אהן לשון, שאקעל איד, קוים צו מיט'ן קאפ.

— זאגנזשע מיר צו, אז דו וועסט שוין קיינמאל אויף קיינעם

קיין האנט נישט אויפהויבען...

איד וויל נעבען די האנט; „ניין, תקיעת כף — נישט...“

און ווארט האב איד געהאלטען... און אויסער איין מאל,

אייד-איינציג מאל, ווען באהערשען זיך וואלט שוין געווען איבער-

מענשליך, האב איד נאך ביז היינט אויף קיינעם קיין האנט נישט

אויפגעהויבען, נישט אפצוגעבען און אפילו נישט זיך צו פארטיי-

דיגען...

8.

„דריי טפחים“ איבער'ן השכלה-וואַסערל. — לידענשאַפּטליכע
ליעכע צום לעבען. — פּראָבלעמען וועגען טויט. —
דער ביבליאָטעק-שליסעל.

רעזש וואַקסען אידישע קינדער; הלאַוי אווי אויסערליך, ווי
אינערליך!
וואַלט איך געהאט אין דער האַנט, אנשטאַט א פּעדער צום
באשרייבען, א בליישיפט צום צייכענען, וואַלט איך פון טיר, פון
דאמאָלטיגען, פון אינגלישען — א קאָריקאַטור געמאַכט:
קליין, מאַנער. הענט און פיס, ווי די שטעקעלעך; א קאַפּ
— אַ גרויסע; א שטערן אין קאַפּ — אַן איינגערומפּענער;
אונטער איהם — אויגען, גרויע, זוכענדיגע, שמערצליך-פרעגענ-
דיגע...

און איך זיך אין א שיפעל, א קליינס; דאָס שיפעל איז צו-
געכונדען צו א שפּאַרעוודיגען לופט-באַלאָן, וואָס טראַגט עס...
טראַגט עס דריי טפחים הויך, איבער'ן השכלה-וואַסערל... דאָס
שיפעל איז איבערגעלאָזט אויפ'ן ווינטס באַראַט. — א י ד, אין
דער האַנט — האַב א שמעטערלינג-געצעל, מיט וועלכען איך
באוועג האַסטיג אין דער לופט און כאַפּ פּראָבלעמען... און זעגעל
אזוי אריין, פּראָבלעמען כאַפּענדיג, אַהן מיין ווילען און וויסען, אין
ערוואַכענדיגען געשלעכטס-פּראַצעס...

„דריי טפחים“ איבערן השכלה-וואַסערל...

השכלה איז „בילדונג“ — קענטעניש פון שפּראַכען, ווי אַ
שטיוועל הייסט אויף כמה לשונות...“ און — אביסעל לעדער אויף
אַלע „פיער ציימען פון יאהר...“ דאָס איז געווען: פישמאַנס „פּקד-
פּקדתי“; שטערענס — „מאָיען, ווי האַבען זי געשלאָפּען?“ דעם
פּעלדוועבעלס פּריטשאַסטיע און דיעיעפּריטשאַסטיע על פי גרעטש...
דאַצו די דעקלאַמאַציע, ביי דער שיין פון דער לבנה: לו אדע, כי
יהרום קולי בכח... פון מיינע חברים איין חבר יצחק'ל, וואָס האַט

געענדיגט דאס פראגמאנאציום אין דער היים און איז ערגעץ אוועק
 5 ע ר נ ע ז... ווערען א „דאקטאר!“...
 מיך אבער באשעפטיגען „דברים העומדים ברומו של עולם...“
 „הויה“ און „יצירה“!

נאך וואס האט גאט די וועלט באשאפען?
 אז, להכעיס אריסטו'ן וכל חכמי יון, איז די וועלט נישט
 קיין קדמון, קען איד באווייזען „שווארץ אויף ווייס...“ און —
 דוקא א „יש מאין“! העכסטענס — פון „חומר היולי...“ און נאך,
 כביכול, מיט'ן ווארט: „יהי אור!“...
 גוט, אבער נאך וואס?

דער מענש (ציל און צוועק!) זאל איהם דינען? וואס
 דארף עס א גאט? ער זאל קענען געבען שטר, נישט פארשעמען
 מיט מתנת-הנחם? (דער רבינו רמ"ם) דאס איז אבער שייך ביי א
 בשר ודם קענען א בשר ודם, וועלכען איד קאן דינען. נעם איד
 ביי איהם דאס נישט פארדיינמע, ווערט איהם ווען ער...
 („אין חדר אריון, שקצים!“) געשווינדער לעגט זיך אויפ'ן שכל
 דאס אויסשטראלען אין ספירות... עפעס ווערט אבער, אזוי דאכט
 מיר, געשמעלט דער געטליכער ווילען... א שאך! און אין איין
 וועג שרעקען די גרענעצען פון כל-יכול'ס אלמעכטיגקייט... אומ-
 ענדליך און דאך באגרענעצט: ער קאן פון קיין דרייעק קיין פיערעק
 נישט מאכען... און די שפעטערדיגע שרעק פון זי נדיגע ז
 פון „אין פאליש אויף דער קייט“: פון איין מאל געשעהענעם
 וועט ער קיין קוצו של יוד נישט ענדערען...
 און וואס איז לעבען אויף דער וועלט? און וואס איז געהן
 פון דער וועלט — טויט?

און, ווי אנגעוויזען, די פראבלעמען, וועלכע איד בין איבער-
 געגעבען, וואקסען, ווי ווילד-שוואמען איבער'ן אומרוהיגען, פאר-
 געפיהל-פולען, ציטעריגען תהו ובהו פון אונטער דער „באוואוסט
 זינגער שוועל“, וואו עס ערוואכט דאס געשלעכט, וואו עס פיקט
 זיך ארויס, אהן מיין וויסען און ווילען, די תיהמאנספערשון, וואס
 וועט ערשט קומען און איבערפארבען אלץ, וואס איז דערווייל
 שווארץ און ווייס, אויף רעגענבויען-פארבען, ס'מעהרסט בלוטיג-
 רויט, מיט פורפור...
 זינק איד אין מרה שחורה... און דער טאטע, פאר מרה שחורת,

פרייטאג צונאכטס צום קדוש — יערלאנגט... די מאמע ברומט שטיל; גלייך א קינד האָט נישט זיינע ענמת נפש'ן... און פאר איינזאם בין איד (מיט וועמען רעדט מען פון אזוינע זאכען?) און באוועג מיך פאראיינזאמט אין א נעבעלדיגער שאַטען־נעץ פון מענשען און זאכען, גאנץ לויז (פאר מיר!) איינגעפאסטע אין ארט און צייט, ריהרעוודיג־שווינדעלדיגע, אין גרויען געהילט... אדער צימערדיגע אין זיילען פון זינען־שטויב; טרוים און וואָר געמישט...

און שרייב איד זכרונות, נעמט מיך נאָד אמאָל דער נעבעל, מיט די מענשען און זאכען, וואָס האָבען א טייל, פון וועלכע מיין נשמה האָט יניקה געהאט — ארום... זעלטען וואָס און וועמען איד זעה גאנץ... דאָס מעהרסט פארשוואומען, אָהן קענצייכען און פעסטע קאנטורען... אויגען קוקען ארויס. עפעס ליפען פליסטערען מיר צו...

אינגאנצען ערקלערען מ י ד וועל איד נישט. אלע שאַט־טען און שטראַלען, פון וועלכע מיין אינערליכקייט האָט זיך אויס־געוועכט לויט א י י ג ע נ ע ר פ א ר מ, זועל איד נישט אויפזאמלען...

נישט פאר אלע האָט מיין זכרון, מיין געדאנקען־פראַבלעמען און קאנטראסטען־זכרון די ריכטיגע אַנגעל, פון פארגעסעניש־וואָס סערל אַרויסצופישען; נישט פאר אלע דעם פאַסיגען רעפּלעקטאָר, אין נעבעל גאנץ צו באַלייכטען...

שווימט איד ווייטער, לייעבע, אומבאַקאַנט געוואָרענע אויגען־און ליפען־פאַרען... אין לעצטען מאַמענט — זאָגט מען — דער מאַנט מען זיך אלץ מיט אמאָל... קיין פּעדער אין האַנט וועל איד אָבער דאמאָלט נישט האָבען; ווער ווייסט, צי די צונג וועט זיך דאמאָלט פריי באַוועגען...

פארוואָס האָב איד אויפ'ן וועג, וואָס אין געה נאָכאמאָל איבער אין געדאַנק, אויפ'ן וועג פון קינד ביז שריפטשמעלער, אפשר עטוואָס ווייטער, מיין מלמד, דעם פשטן פאַרלוירען? דער „גע־דאַנק“, וואָס האָט מיך, אינ'ם „מלמדים־פרק“ געפיהרט, האָט איהם אינ'ם נעבעל געלאָזט, אויף איהם קיין שטראַל נישט געוואָרפען...

ערשט שפעטער האָב איך מיד אַז איהם דערמאָנט און אוי-
סערליך — גאַנץ צופעליג...

איך בלעטער איבסענס „פער-גינט“, קום צום הספד פון גייסט-
ליכען איבער א בר מנן, וואָס פלעגט באַשטענדיג האַלטען די רעכ-
טע האַנט אין טאָש... ער האָט זי פאר מענשליכע אויגען פאר-
באָרגען. ער האָט זיך אמאָל, ווילענדיג זיך באַפרייען פון מיליטער,
פון דער רעכטער האַנט א פינגער אָפגעשניטען, און מיט דער
האַנט, וואָס האָט נאָר פיער פינגער געהאַט, זיך געשעמט...

אייגענבליקליך שווימט מיר ארויס זיין קאָנטראַסט: מיין
מלמד, דער טאַביק־שטויסער מיט'ן א י ב ר י ג ע ז פינגער,
וואָס האָט מיד מיט זיינע זעקס פינגער געשראַקען...

פראַבלעמען און קאָנטראַסטען — דאָס זענען די צוויי וואָל-
צען, אויף וועלכע עס וועלען זיך וויקלען אלע מיינע שריפטשמעלעך-
רישע ידיעות... עטישע קאָנטראַסטען-בילדער, — טרויעריגע דע-
קאָדאָנסען פון חסידיזמוס, חורבות פון וועלט־אנשוואַונגען... דראַ-
מען און טראַגעדיען מעהר אין ברענענדיגע אָדער זיך לעשענדיגע
געהירן...

א קליין, קליין ביסעל ג א ט ו ר...

איך האָב זי אין א ו צ ר אזוי וועניג; איך האָב זי אין
דער יוגענד, וואָס שפייזט די שפעטערע יאָהרען, אזוי וועניג גע-
האַט

אַ קינד, א איריש, אין א פעסטונג געבוירען! פון וואָלד און
פעלד מיט מויערען און וואַלען אָפגעגרענעצט, אויף טויערען פאר-
מאַכט... שוין היבש דורכגעפיהלט „ברכי נפשי“ און אַנדערע ביכי-
ליש-פאַעטישע נאַטור באַשרייבונגען און האָב נאָך קיין וואַקסענ-
דיג גרעזעל נישט געזעהען... איך ווייס, פאראן אזוינס... מלאכים
שמעהען דעריבער מיט ריטלעך און שמויסען: שפראַץ! שפראַץ!
און דאָס יונג „לעבען“, דאָס שוואַכע, מוז שפאלטען די האַרטע
ערד און אַרויסשפראַצען...

איך וועל שוין האָבען ידורכגעפיהלט דעם גאַנצען סוד, מיט
זיין גאַנצער מיפּקייט און ערהאַבענקייט, פון סנה אין מדבר, —
און ווייס נישט, וואָס סטעפּ איז, און האָב נאָך קיין דאָרן, קיין
שמענגעל פון עפעס, וואָס וואַקסט — נישט געזעהען, אויסער אמאָל

אין א פילכטען קעלער, וואו איד בין אין א הייסען זומער-מאג
 אראפ, זיך אפצוקיהלען — איבערוואקסען פון קארטאפעל...
 איד רעכען, אז איד, היינטיגע, וועט נישט לייכט זיך פאר-
 שטעלען אזא קינד — זאל זיין א אינגעל, זאל זיין א חתן-בחור;
 די גאנצע ליניע וועט אייך אויסזעהען משונה-וויילד! — א באשע-
 פעניש, וואס געהט ארום מיט א געהירן, אין וועלכען עם טראגען
 זיך די שמעקעדיגסטע ריחות פון „השדה, אשר ברכו ה'“, פון
 „דודאים“, פון בארג לבנון, פון „חכצלת השרון“, „שושנת העמקים“
 און האט נאך צו די קערפערליכע נאזלעכער קיין איינציג לעבעדיג
 בלימעל נישט צוגעפיהרט... יונה'טשעס שוועסטער, דעם פאלקאווא-
 גלח'ס טעכטער, מאנכע אפיצערישע ווייבער טראגען „אויפ'ן
 הארץ“ — בוקעטען; אינזשעניר-פרויען, פון אפגעשלאסענעם גאר-
 טען הינטער דער שטאדט, קומען אמאל אין שטאדט אריין, אין וויי-
 סע קליידער מיט קליינע, קליינע בלימעלעך באלעגט, און שפאצירען
 אין שלאס, — קריד אהין מיט דיין קינדערישער אדער אינגלישער
 נאז...

און נאך וואס? עולם הזה דארף איד?

איד בין דאך דאס ציכטיגע ווייד-הארציגע חובת-הלבבות
 קינד, וואס האט נחת פון אפזאגען זיך, פון צומיילען דאס אַנבייר-
 סען... צוויי פארלאנגען האט עם נאך פאר זיך: פון פאטער אויף
 דער ערד נאך א גרין-ציבעלקעלע, און פון פאטער אין הימעל,
 ער זאל ממלא זיין די פגימת הלבנה...

אויף מיין דיין-קינדיש הארץ הענגט נאך א שליסעל מיט
 צוואוארפענע אותיות... ווער ווייסט, ווען און וועמעס האנט עם
 וועט די אותיות „גליד שטעלען“, עפענען און מאַכען פייער, היי-
 ליגס צי פרעמדס, אויפ'ן קליינעם מזבח... איד בין נאך א מיר-
 דעל, מיין כלה פון חורבה — א אינגעל! און מיין גרויס-אויפ-
 געשוואלענער קאפ האט שוין דורכגעלעבט דעם גאנצען עקאנא-
 מישען, אידישען און געשלעכטליכען פלאַנטער פון באציהונג צוויי-
 שען „אדם והוה“, פון מאן בין יבום...

און איד לייך שוין אויף גלות השכינה: פארוואס אין נובר
 דער שקה, הערשט דער טעות און דער אויסדערוועהלמער „האָלמ
 אש אין מויל און שווייגט...“ און גלאט — גלות...

אין גאלא מונדירען, מיט שטיקען, וואס בלאַנקען און בליש-

טשען אויף דער ליכטיגער זון, מארשירט, אין גאלאטאג, אן אפֿ-
 טיילונג מיליטער פון שלאם, וואו די אפיצערען וואוינען, ביז דער
 קאזארמע ביי דער שעברשינער בראם, איבער דער גאנצער לענג
 פון דער ברוקירטער גאס... מיט מוזיק... ווייסע חברה פאראויס...
 אויסערן אפאטיקער און זיינע דריי שווארצע נעכט, לויפט מען
 פון שטובען צו די פענסטער, פון געוועלכער צו די טירען... די
 מוזיק שמעטערט א נצחונ'דיג לוסטיגען מארש, און מיין יונג הארץ
 קלעמט:

— וואו איז מיין מיליטער? מיין מוזיק?

און די אויגען נעצען זיך...

בא, איד האב דאך שוין אין קאפ א גאנץ גרויס שטיק וועלט
 געהאט — גאנץ ארץ ישראל... דאס אמאליגע, דאס „מילך און
 האניג פליסענדיגע...“ מיט „איש תחת ותחת תאנתו...“

אמת — א גרייזיגע טאפאגראפיע; א דאנק דעם „גירסא
 דינקותא“ (שבשתא כיון דעל, על!) האב איד דאך ערשט נישט
 לאנג, אין „מסירת נפש“, געהייסען דעם ים כנרת, ער זאל פאר-
 ביי פליסען דעם „הייליגען“ צפת... אבער — א שטיק וועלט!
 א לאנד מיט שמערט (צווישען זיי — ירושלים!) דערפער, טייכען,
 ימים (דער ים המלח אין מיטען!) בערג... וויינבערג! און א באר-
 גריף פון מדינות: מצרים, אישור, בבל, צור, צדון... און מיט מיינע
 אויגען, אויסערן פעסטונג האב איד געזעהען — סטאבראוו, דאס
 דערמאנטע דאָרף!

און ווערט מיט דער יונגער צייט, איד געדענק שוין ניט ווען
 און ווי אזוי, ערפילט מיין היים קינדיש-פארלאנג צום גאניקעל
 אין זייגער-טורם... און איד, דאס אינגעל פון „דריי מאָל גערוד-
 פען“, פארלאז מיין „טאטע-מאמעס הויז אין בנגד“ און געה ארויס
 און קלעטער אויף די גליטשיגע, שמאל-שווינדעלדיגע טרעפלעך
 ארויף אין טורעם און קום ארויס אויף דער ליכטיגער שיין, און געה
 אויפ'ן גאניקעל ארום, און זעה מיט אמאל א צוויי, דריי ווערסטונג
 אויסגעשפרייט אָרעם פלאַכלאַנד ארום שטאָרט, „מיט הייזלעך ווי
 קארטע-שטיבלעך, מענשען, ווי היישעריקען“ און עטליכע צאוואָר-
 פענע קארליקעס בוימלעך, באַמערק איד דאך באַלד צו מיין האַר-
 ציגען פארדרוס, אז וואָס העכער, זעהט מען ווייטער, מעהר, אַבער
 נישט בעסער...

פונקט ווי אין „דריי מאָל גערופען...”

אַבער אָט, מיין וועלטעל ווערט אביסעל רייכער... עס ציהט זיך פון שטאָרט אַרויס, און אַנעקסירט דעם אינזשינערס גאַרטען. פון וועלכען עס פלעגן קומען אין שטאָרט אַרײַן די ווייס־געקלייד־טע דאַמען מיט די קווייטען און שפּאַצירען אין שלאָס...

א מעשה מיט דעם גאַרטען :

שוין יאהרען, אז די פעסטונג איז אײס פעסטונג. די שרעק איז פאַרשוואונדען פון די וואַלען... די האַרמאַטען מיט דעם פאַרראַט קוילען זענען אַראַפּגענומען. דאָס וואַסער צווישען די פאַסען — אויסגעטריקענט, די פרעש — אוועק צום זומפּ אויף דער לאַנקע ביי דער „אומשעצקא“. דער גאַרניזאָן איז אַוועק! אַללאַגען אין קאַזאַרמע, קאַזאַקע! דער פּלאַצ־מאַיאָר מיט די בעזעמדיגע וואַנסען האָט זיך שוין אָפּגעזעגענט מיט דער שטאָרט, געטרונקען לחיים, אַ מתנה גענומען און ערגעץ אַוועק. פון די בריקען הינטער די דריי בראַמען — קיין זכר. די אָפּגרונטען פאַרשיט, גלייכע, ברייטע אַרויסגענג און אַרויספאַהרען צום שאַסיי, און דער „סמאַטריטעל“, ווי דערמאַנט, איז געבליבען, ער זאָל נישט לאַזען אַידישע קינדער־לעד זיך באַדען, און די אינזשינערען, וואָס וואוינען אין גאַרטען אונטער דער שטאָרט, האָט מען פאַרגעסען... נאָך נישט געענדיגט, זאָגט מען, די חשבונות פון אײנלעגען און צורײסען די פעסטונג, און דער „אינזשינערנע גאַרטען“, וואו זיי וואוינען אינ'ם גרויסען ווייסען הויז, וואָס בלאַנקט דורך פון צווישען די בוימער, איז נאָך א „גוי'ש פאַרשלאָסענער גרעדזן...”

שפּאַצירט מען אַמאָל איבער'ן שאַסיי, לאַזט מען זיך, ביים אינזשינערנעם גאַרטען, אַראָפּ אין ראָוו אַרײַן און מען קוקט אין גאַרטען אַרײַן מיט גרויס גלוסטונג... מען שטעקט די קעפּ, מיט די ברענענדיגע אויגען, צווישען די שטאַכעטען אַרײַן וואָס טיפּער. — זעהט מען בוימער און בוימער, און אַלעז... און דאָס ווייסע הויז, וואָס בלאַנקט פון די גרינע בוימער אַרויס... און דאָס דורכפלאַטערען פון ווייסע קליידער פון די דאַמען, וואָס קומען אַמאָל אין שטאָרט אַרײַן, אין שלאָס אַרײַן, און שפּאַצירען באלעגט מיט קווייטען...

אין א זייטיגער אלעע, ווינט זיך אמאל א קליין־גוי'ש, מיידליש
מלאכ'ל אויף א „הוידא...“ דאָס געלעכטערל קלינגט. די גאלדענע
לאקען — צופלויגען אין דער לופט, — דער פאָטער דער גענעראל
ווינט זי מיט די „אייגענע“ הענט... אין אַווענטען פון גאלאָטעג
וויגען זיך. הענגענדיג צווישען די גרינע בלעטער אויף די צווייגען.
איבער דער לענג פון דער מיטעלער אלעע פאר'ן הויז, בליצענדיגע
פארשידען־פארביגע פאפירענע לאמטערנדלעך... אונטען, איבער
דער אלעע, לעגען זיך שמאלע געמישטע פאסען פון רעגענבויען־
ליכט. די פאלקאוואי מוזיק קומט און שפילט פאר'ן הויז... אינ-
וועניג אין הויז ווערט געטאנצט... וואָס א רגע קומען אַן נייע מיר
ליטערישע געסט פון „שלאָס“... געטאנצט ווערט און געטרונקען...
הילכט אויף וואָס אמאל א „לחיים“ און ווערט באלד פארטרונקען
אין א נאָך הילכענדיגערען טוש פון דער בלעכענער מוזיק...
מאנכמאל, אין שטילע אַווענטען, הערט מען פון הויז ארויס
פיאנא־שפיל... מיכל, אונזער קאפעלמייסטער פון די קלעמער, מוין
שפעטערדיגער יואל פון „וואָס אין פירעלע שטעקט“, שטאלפערט
שוין (זעלמען גאָר אינגאנצען ניכטער...) איבער'ן ראָוו מיט דורש־
טיגע אויגען און פאנגט מיט'ן געשפיצטען אויער די מוזיק... פון
דער מוזיק, זאגט מען, מאַכט ער מאַראַלישע שטייגער צום באדע־
קענס, מאַרשען צו חופות און פריילעכצער צו דער „וויעטשערע...“
מוזיקאלישע אינגלער, משוררימלעך און גלאַט חברה — מיט די
קעפלעך צווישען די שטאכעמען, שמעהען פארנאפט... באַמערקט
מען און מען הויבט אַן פון אינוועניג צו יאָגען (אידישע קינדער
זאלען נחת האַבען?), די הינטישע כרובים פון דער פורטקע ווערען
אַפגעלאָזט פון דער קייט — רייסט מען, צום אנטלויפען, די קעפֿ-
לעך פון צווישען די שטאכעמען ארויס, איבערלאָזענדיג שטיקער
הויט... און פלוצלונג — דערמאָנט זיך און אַפגערופען די אינזשע־
נירען... דער גו ערן אַפען, ער פארברייטערט מוין קינדישע וועלט.
שפעטער וועל איך צו איהם צונעמען א שטיק זאקסישען גארטען
פון ווארשע און די רביישע גערטלעך פון סטרוקאוּ און ביאלע
און מאַכען א רעזידענץ פאר א אידישען גביר אין צפת... דאמאלט
קום איך אָבער אין גארטען מיט האַרץ קלאַפען ווי אין „פרדס“
אריין... איך בין, איך פיהל שוין, א האַלבער מקצץ בנטיעות... א
נכנס בשלום בין איד, צי וועל איך זיין א יוצא בשלום אויך ?

און איד געה ארום איבער דער לאנגער טונקעלער אלעע און
טראכט — —

וועגען טויט!

נאך וואס האט גאט באשאפען טויט און — וואס ווערט נאכ'ן
טויט?

די נשמה פליהט אין הימעל אריין... אין גן עדן אדער גיהנם
אריין. דער רמב"ם מיינט — עם בלייבט ערגעץ וואו א שטיק
שכל, וואס עקזעסטרט ווייטער, און אויף דער מדרגה, צו
וועלכער דער מענש האט דערצויגען זיין נשמה אויף דער
וועלט... און מיין ברודער, וואס איז געשטארבען אזוי יונג, נאך
גאר אהן שכל? און קינדער פון די וויגען, און מפיל-קינדער? דער
בעל-שם הייסט ווייטער פיהרען דאס אייגענע לעבען, וואס מען
האט דא געפירט, נאך מיט נחת אדער צער, לויט פארדינסט, גביר
און פאסעסאר בלייבט גביר און פאסעסאר; בעל עגלה בלייבט
בעל-עגלה — א מיז שכר ועונש אין דמיון". עפעס אן אפ-
נארעכטס, אן איינרעדעניש פון זיין ליעבען נאמען... געווען אין
שטאדט א משוגענע מיטעל-יעהריגע פרוי, גע'נט צי ארויסגעטריבען
פון מאן, מיט די זאכען, קליידער און צירונג... טראגט זי זיך ארום
מיט'ן פעקעל איבער די גאסען גאנצע טעג, וואו זי נעכטיגט, ווייס
איד נישט... גאנץ אפט שטעלט זי זיך אפ אין מארק, עפענט דאס
פעקעל, שפרייט אויס איהרע זאכען... באקוקט און שמייכעלט צו
די קליידער, מעסט אן דאס צירונג און מעסט איבער... טוט אויס די
פארוק און זעצט ארויף אן אנדערע... וויל זיך אויך איבערטון
אין מיט'ן מארק... עם איז אפשר ביי איהר א יום-טוב אין מיטען
דער וואך... און דאס אויסגעהונגערטע פנים שמייכעלט פאר נחת,
דער שטערען שמייכעלט, די אויגען שטראלען... וועט דארט
אויך זיין אזא מיז גן עדן... אמת, אין מיט'ן מארק קומט די שטאדט-
פאליציי און שלעפט זי אין ארעסט-שטוב אריין... און דארט, אן
פרייען עולם הדמיון, אהן פאליציי, קען זי זיך איבערטון צעהן
מאל אין טאג...

און דער גוף!

עפר ואפר... געקומען פון דער ערד, צוריק געגאנגען צו דער
ערד. „שתי רוחות מספרות" — דאס איז אנדער... א משל, א „סימ-
באל", איד האב שוין אין מיין גייסטגען שמעטערינגרענעץ פון

ערנעץ דאָס וואָרט געכאַפּט... „והמתים אינם יודעים מאומה“ זאָל זיין דער אמת. אָבער איד קען מיר באַין אופן ניט פאַרשטעלען, א מענש זאָל ליגען אין קבר, און עס זאָל איהם נישט זיין ענג, נישט פייכט, נישט פינסטער, און זאָל נישט פיהלען, ווי די ווערים שפייזען זיך מיט זיין לייב... און אפשר? טאַמער, חלילה — בלייבט עטוואָס ו ו י ס ע ז, בלייבט א לחלוחית פון פיהלען... עס ווערט מיר קאַלט אין אלע גלידער...

און פאַרוואָס שטאַרבען, וואָס איז דער י ו ש ר? ווייל אדם הראשון האָט געזינדיגט... פאַרוכט פון עצה־הדעת. איז ווירקליך עץ הדעת — זינד? נאָט האָט נישט געהייסען; פאַרוואָס האָט ער נישט געהייסען? און ווען זינד — קומט אַן אייביגע שטראַף, אויף אייביגע דורות? „פוקד אבות על בנים, על שלשים ועל רבעים...“ אָבער נישט אייביג! פאַרוואָס פאַרווערט די פרוכט פון עץ החיים? „ער וועט לעבען אייביג?“ פאַרוואָס נישט? „זוי וועלען זיין גלייך מיט מיר“ — פאַרוואָס נישט? שפעטער האָט ער דאָך עס פאַרלאַנגט: מה אני קדוש, — זיי דו אויך הייליג... איד ביו א חנו, זיי דו אויך באַרמ־האַרציג... געוואַלט, מען זאָל איהם גלייך זיין!

און ווי שרעקליך, ווי הארב די שטראַף איז... דער טויט און זיינע יסורים!

קומט ווידער דער רמב"ם... דער קלוגער, דער טיפער, וואָס האָט די וועלט צוטיילט: פון דער ערד ביז צו די גלגלים — הלכה באַריסטן, פון די גלגלים און העכער — משה אמת ותורתו אמת... קומט ער און זאָגט: א טעות הרפּום! נישטאָ קיין פּיין און קיין לייד, און קיין יסורים און קיין טויט; דאָס אלץ עקזעסטרט נישט, אזוי ווי עס עקזעסטרט נישט קיין פינסטערניש: עקזעס־טירען עקזעסטרט נאָר ליכט... „יוצר אור ובורא חושך“ איז נאָר א מליצה אין דאוונען... נאָט האָט באַשאַפּען — ליכט! פינסטערניש איז נאָר דער פ ע ה ל פון ליכט, דער העדר פון ליכט! אַז נאָט נעמט צו די ליכט — איז פינסטער! און צונעמען האָט ער רעכט, ער האָט דאָך געקאַנט נישט געבען! אזוי איז נישט פאַראַן קיין קרענק; פאַראַן נאָר געזונטהייט, — געזונטהייט האָט א ממשות, פון נאָט א מתנה! דער העדר דערפון האָט אַ נאָמען קרענק, דער נאָמען אָבער האָט אונטער זיך קיין ז א ד, קיין ממשות נישט...

און אזוי? „אלהים חיים“ — נאָט באַשאַפֿט לעבען, נעמט ער איהם צו, הייסט עס טויט. קיין טענה קאן נישט זיין. ער האָט נישט געגעבען קיין טויט, נאָר צוגענומען זיינס... ברוריה ר' מאיר'ס האָט רעכט. „וויין נישט, מאיר, נישט צוויי זיהן זענען דיר געשטאַר-בען, זיין ליבער נאָמען האָט נאָר זיין פּקדון אָפּגענומען...“ „ה' נתן וה' לקח“ — ווייסט נאָר איוב... אזוי קלאָר! און איד האָב דאָס פאַרגעפיהל פון לאה'ס ווערטער אין דער „גאַלדענער קייט“ — קלאָר איז שניי, קלאָר איז אייז, אלץ, נאָר נישט לעבען!
און דאָס יונגע האַרץ עמפּערט זיך קעגען דער ריינער, ראַ-ציאָנעלער לאַגיק! טרייבט הייס-עמפּערט בלוט אין די אַדערען אַרײַן... און עס קלאַפּט אין די שלעף אלץ אינאיינעם:
— וואָס איז טויט? פאַרוואָס קומט טויט? ...

אינטערעסאַנט וועלען זיין מיין באַקאַנטשאַפֿטס-מאַמענטען מיט'ן טויט...
שוין לאַנג, נאָר גאָר קינדווייז האָב איד מיד שיער נישט מיט'ן מלאך המות געטראַפּען פנים אל פנים... איינמאַל, איד געה צו דער באַבען אין געוועלכ אַרײַן נאָר וואַכען-געלט (זעקס גראַד-שען א וואַד). איד קום אין געוועלכ אַרײַן, ווערט מיר עפעס שוואַך ארום האַרץ, עס פאַררעהט זיך דער קאַפּ, איד שפאַר מיד אַז אַז האַנט און קען זיך ניט דערהאַלטען. איד פאַל און פיהל, אַז איד פאַל עפעס אין א טיפען, טיפען אפּגרונט אַרײַן...
אויפגעכאַפּט האָב איד מיד אין דער באַבעס גרויסער שטוב, אין א גרויסען בעט, פאַרטאַג... איד האָב א שטילען, פרום-האַר-ציגען לערדנגון דערהערט. איד עפען פאַמעלעך די אויגען אויף — ווייט פון בעט, אין ווינקעל פון שטוב, ביי אַ ליכט, פאַר מיר מיט א ספר פאַרשמעלט, זיצט מיין פעטער שמואל לייבוש און לערנט... איד הער נאָר דעם נגון, קיין ווערטער — נישט. כדי בע-סער צו הערען, וויל איד מיד צורוקען צום ראַנד פון בעט — דאָס לייב פאַלגט נישט, די ביינדלעך ברעכען; איד דערשרעק מיד, איד מוז זיין קראַנק. פרעגען וויל איד נישט, איד וויל נישט מפּסיק זיין... און בין איד קראַנק, לערענט מיין פעטער שמואל-לייבוש דע-ריבער אזוי האַרציג, איד זאָל אין דעם זכות גיך און באלד געזונט

ווערען. בלייב איד ליגען אומבאוועגליך. דער קאפ איז מיר שווער, ריהר איד מיט א האנט און טאפ אן א גאנץ טוד, מיט וועלכען דער קאפ איז אַרומגעבונדען. איד דערשפיר דורך די נאָז־לעכער א זויערקייט — דאָס טוד איז גענעצט אין עסיג... איד גיב א בליק צום פענסטער — א ווייסע נאַכט קוקט אין שטוב אריין... און אויפ'ן פענסטער שטעהען פלעשעלעך מיט מעדיצין... וואָס איז מיר? ווען בין איד קראַנק געוואָרען, און פארוואָס ליג איד דאָ?... איד מאַטער מיין שוואַכען קאָפּ און דערמאן זיך אָן מיין גאַנג צו דער באַבען אין געוועלכ אריין, מיין פאַלען אין געוועלכ... „איד מוז זיין א הולח מסוכן...“ „דעריבער לערנט ער אזוי...“ אין מאַרק, צו וועלכען די פענסטער געהן ארויס, פאַהרט דורך א פוהר, עס ווערט א געבילעריי פון הינט... „כלבים נובחים — מלאך המות בא לעיר...“ שלעכט... ניין, עס איז צוליב דער פוהר... און דער ווייל ווערט מיר הייס און הייסער. דער לייב באַדעקט זיך מיט שווייס און איד הייב אן אינגאנצען פלאַמען...

איד האָב מיר (דאַכט זיך, דעם זעלבען טאָג) נאָר אַמאָל אויפגעכאַפּט, און אידער איד עפען די אויגען, הער איד שטימען ארום בעט:

— ער איז אונזער! — די באַבע.

— דאָס געלע פלעשעלע — די מוהמע יענטע...

— און איד זאָג די באַנקעס — די מוהמע טעמע... די מאַמע

לענט מיר נאָר די האַנט אויפ'ן שטערן...

— פון יענער זייט, טאַקע פון יענער זייט! הער איד נאָר

אַן אומבאַקאַנטע שטימע פון א איד און הער זיינע טריט, ווי ער

געהט ארויס, און הער, ווי ער פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר...

„שיער, שיער... טראַכט איד...“

אַבער דעם אמת'ען טויט־שרעק האָב איד אַרויסבאַקומען פון

ברונען... איהר האַט פילייכט געלעזען און געדענקט דעם „פאַרשאַל־

טענעם ברונען“? !

איז מיטען פון איין מאַרק־פערמעל שטעהט א ברונען, אונד

טער אַ הילצערנעם דאָד אויף פיער שווערע זיילען... אַרום ברונען

א צעמבריינע פון באַלקען ביז דער ברוסט פון א דערוואקסענעם מענש... וואסער ציהט מען מיט שעפען אויף אייזערנע קייטען, געוויקעלט ארום א וואַל, וואָס באַוועגט זיך דורך אַן „אומגעהייער גרויס“ ראָד מיט שפיצען...

דאכט זיך, אן איינפאכער ענין פון א שטאַדט־ברונען? איז אבער דער ברונען „זעהר, זעהר“ טיף, און אז מען שפארט זיך אז מיט דער ברוסט אָן זוים פון צעמבריינע (אינגלעך מוזען זיך דערצו אויפהויבען אויף די שפיץ נעגעל) און מען קומט אריין, גלאַנצט עפעס א רעדעל פון ליכטיגקייט איבער שווארצליכען וואַד סער — עפעס א „וואסער־שמיכעל“, וואַלט איך היינט געזאָגט. און אז מען קומט לענגער אַראָפּ, הויבט זיך אָן צו דרעהען דער קאַפּ און עס כאַפט אָן א וואונדערליך גלוסטונג אַראָפּ, צום וואַסער־שמיכעל, וואָס ציהט אַראָפּ, ווי א מאַגנעט; מען מוז זיך נוט אייך האַלטען און אַנהאַלטען, נישט אַראָפּצושפּרינגען... אזא כּשוף שמעקט אין דעם שווארצליכען ברונען־וואַסער, מיט'ן ציטעריגען שמיכעל פון אויבען...

איז נאָר וועניג, דערצעהלען זיך אינגלעך מיט מיידלעך, און אויב עס איז נאָר א פינסטערע נאַכט און אלע ליכט ארום אין די פענסטער לעשען זיך אויס, די שטאַדט איז איינגעשלאָפּען, זאמלען זיך קעץ, ווייסע און שווארצע קעץ, ביים ברונען, קומען און זעצען זיך אויף די שפיצען פון גרויסען ראָד, געמישט: אַ שווארצע קאַץ, א ווייסע קאַץ און הויבען אָן יאַמערען... און יאַמער־רענדיג ריהרען זיי זיך אלע אויף איין זייט און ריהרען דאָס ראָד, און דאָס ראָד הויבט זיך אָן דרעהען און די שעפען געהען אַרויף, אַראָפּ... וואָס אמאָל געשווינדער... און דער נאכטהיטער, וואָס געהט ארום אין מאַרק (אַן אַלמער גוי, מען זאָגט: אַ ניינציגער), הערט, ווי די קעץ יאַמערען, ווי דאָס ראָד סקריפעט, ווי די שעפּ, וואָס קומט אַראָפּ, שלאָגט זיך אָן אין וואַסער, און דאָס וואַסער שפּריצט איהר אַקעגען מיט א געלעכטערעל, און די שעפּ, וואָס קומט אַרויף, קערט זיך אַליין איבער — פּליוסק — פּליוסק דאָס וואַסער איז ברונען אריין... און ער ציטערט און צלמ'ט זיך, צי־טערט און צלמ'ט זיך... און אַלמט ווייבער זאָגען: די קעץ זענען קיין קעץ נישט, נאָר נשמות פאַרוואַגעלטע, וואָס זוכען תקון ביים וואַסער; די שווארצע זענען מענער, וואָס האַכען נישט געהאַלטען

פון מקוח, די ווייסע — זענען ווייכער, וואָס האַבען נישט עהרליך געהאַלטען די דריטע מצוה...

ווי עס זאָל נישט זיין, נישט קיין פּראַסטער ברונען...

און אין אַ געוויסען פּרייטאָג, לויפּענדיג איבער'ן מאַרק, זעה איד, ווי מען לעגט איין די צעמברניע (מיט דער צייט פּויל גער וואַרען), ווי מען פּאַרלעגט דעם צוגאַנג מיט ברעטער, איד הער מיט די אייגענע אויערען, ווי מענשען, וואָס שטעהען ביי דער אַר-בייט — צייט פּעהלע נישט — זאָגען: „צו דער נייער צעמברניע וועט מען זיך ערשט שטעלען מאַנטאָג“... און פּאַרגעס אַן דעם אַלעם, און כאַפּ פּרייטאָג צונאַכטס נאָך דער וויעטשערע די קור פּערנע קוואַרט, לויף צום ברונען נאָך פּריש וואַסער, — אַ הייסער זומער אַווענט, און לויף גלייך צו, וויל זיך אין איינווענס אַנשפּאַרען אַן ראַנד פּון צעמברניע, צי מען זעהט ביינאַכט דעם וואַסער-שמיכעל, און — —

און ווי דערמאַנט, אַן אַלטע אידענע גיט מיר אַ כאַפּ אָן, אַ שלעפּ צוריק... „פּריידעל די האַלאַדריגע“, די סמאַלע-הענדלעריין פּון „שלום בית“ האָט מיר געראַטעוועט פּון אַ זיכערען טויט — אויף בייטאָג!

ביינאַכט בין איד איבערגעענטפּערט דעם טויט און זיינע שרעך קען. ווערענדיג אַ לאַנגע, לאַנגע צייט פּאַל איד נאַכט אויף נאַכט איז טיפּען ברונען אַרײַן... דער קאַנטראַסט צו דער ליכע, צום לעד-בען בייטאָג... עס קומט דאָצו, אַ נישט נאָר דער ווירקליכער טויט שרעקט, נאָר אויך זײַן ברודער, דער צײטווייליגער טויט — דער שלאָף. איד ליגט גאַנצע נעכט און האַלט איבערגעוואַלט די אויגען אָפּען, נישט אַרײַנצופּאַלען אין יענעם אָפּגרונט, ווי ביי דער באַכען אין געוועלכ, נישט צו פּאַרזינקען אינ'ם פּאַרגעסעניש; נישט אַפּי צורײסען זיך פּון לעבען...

און וואָס שווערער, בלייערנער עס ווערען מיר די ברעמען, אַליץ געוואַלדיגער וואַקסט די שרעק, און אַליץ הייסער ווערט דער פּאַר-לאַנג — צום לעבען, צום האַלטען זיך. באַהעפּטען זיך אַן לעבען... און איד שפּרינגט צום פּענסטער צו, רײס עס אויף צום מאַרק אַדער לויף אַראָפּ אין מאַרק אַרײַן... אַבער אויך דער מאַרק שלאָפּט, איינ-געהילט אין נאַכטיגער בלויליכקײט... פּאַרגלײווערטע מויערען, פּאַר-שוואַרטע פּענסטער... אַבער הינטער זײ עטעמט מען, לעכט מען,

איד ווייס נישט ווי אזוי, איד פיהל. יענעס לעבען נישט — פאר-
וואָס? פארוואָס שטעהן מויערען צווישן מיר און זיי?
צווישן מיין און זייער לעבען?

נאַטאַבענע, דאָס זעלבע געפיהל האָט זיך אין מיר ערשט נישט
לאַנג דערוועקט, דורכפאַהרענדיג ביינאַכט איבער אן אויסלענדיש
שטיל שווייצעריש שטערמעל, האָט מיר פּלוצלונג אָנגעכאַפּט א
וועהטאַנג פון מיין אָפּגעריסענקייט פונ'ם לעבען פון הינטער די
זשאַליווען... דאָרט אַטעמט מען, בענקט מען, מען טרויערט, פּלאַגט
זיך, אָדער מען פּרעהט זיך, מען איז גליקליך אין דער שטילער
פינסטערניש, און איד ווייס נישט, פיהל נישט, האָב אין דעם קיין
חלק נישט... און דאָס לעבען דאָך דאָרט מענשען, און איד בין אויך
אַ מענש... און עס האָט מיר אָנגעכאַפּט א ליידענשאַפטליך פאַר-
לאַנג זיך אויפצושטעלען, א געוואַלדיגען געשריי צו טון, דאָס
שטערמעל אויפצואוועקען, זאָלען זיך פּלוצלונג די זשאַליווען היי-
בען, אויפרייסען די פענסטער, זאָלען זיי אַרויסשטעקען די מענשען
קעפּ...
אַ „חוזר ונעור“ פון די יונגע יאהרען געווען...

„אבער ווי אייגענארטיג מענשען שטאַרבען, ווי פאַרשידען זיי
נעהען פון דער וועלט“...

די „פאַרמען“ האָבען מיר שוין דאַמאַלט באַשעפּטיגט...
דער סטרווש פון פעסטונג איז פּלוצלונג אמאַל אַוועקגעקומען...
צי האָב איד עס געהערט, צי דערביי געווען, ווייס איד שוין נישט...
געווען אין פעסטונג א דאַרער, אלטער, אויסגעדינטער סאַל-
דאַט — וואָס האָט די גאַסען געקערט. אויך (פאַר לאַפּוים ציי-
טען) שבת־גוי געווען... א ביוזער גוי, א בלינדליכער און אן אמת'ער
שונא פון אידישע קינדער, — דעם סמאַטריטעלס מענש! זיין אָנ-
בייסען איז מיטען גאַס — א שטיק שוואַרץ ברויט פון שוואַרצען
בוזעם אַרויס, געשמירט מיט חלב פון א גראַשענדיג ליכטעל פון קע-
שענע אַרויס... מען האָט מורא פאַר איהם, א ליאדע וואָס, וואַרפּט
ער דעם בעזעם, מען ווייבט איהם אויך פאַר עקעל, און אויך פאַר
עקעל פאַר זיינע קללות... עכט רוסישע... און זעלמען ניכטערע...
אויך איינמאַל בלייבט ער שטעהן אין מיטען קערען, גיט זיך א וואַר

קעל, וויל זיך דערהאלטען און גיט זיך א שפארלאן און בעזעם, און קערט זיך מיט איהם צוזאמען איבער, און גיט א געשריי: שמע ישראל! פאלט און — טויט... ווייזט זיך אויס — א קאנטאָניסט געווען... באהאלטען האָט מען איהם, ביז תחית המתים, אויפ'ן פראַוואַסלאָווע פעלד... איהם וועט מען נישט אַרויס'גנב'ענען, נישט די צייטען...

דער טויט מאַכט אויף מיר א קליינע ווירקונג; געדויערט אַ רגע כמימרא... וואָס האָט ער געקאָנט ליידען? ... געווען, נישט געוואָרען...

געווען אין שטאָרט אן אַלטער זייגער-מאכער, ר' הירשל, אויב איד האָב קיין טעות נישט, אויך א שטאָרט-דינער... זיין עוברא: אין דער פריה און פארנאכט אַרויפצוקלעמערען צום שטאָרט-זיגער, וואָס געהט אויף א הילצערען געווערק, מיט שטיינער אויף שטריק, און אַנדערהען צוויי מאָל אין מעת לעת... א אידעל אַ גרויס, אין אַ שינעמען קאַפּאַטעל, אין עפעס אַ קאַפּ-באַדעקונג מיט לאַפּען, אין אַ פאַרב, וואָס מען האָט שוין דאַמאָלט לאַנג נישט גע-טראָגען... אַ שטיק, טריט-ביי-טריט אידעל; איד האָב איהם קיינ-מאָל נישט געהערט רעדען... קיינער האָט איהם נישט געזעהן נישט לאַכען, נישט וויינען... קומט איינמאָל דער ר' הירשעל אַראָפּ פון זייגער און שטרעקט יעדען די האַנט, און געזעגענט זיך מיט אלע, וואָס ער באַגעגענט אין מאַרק...

— וואָס איז, ר' הערשעל?

— די נאַכט שטאַרב איד!

„וואָס אַ איד פאַלט איין“... „מיינע שונאים“... מען קומט אַרויס צומאַרגענס אין דער פריה — דער זייגער שטעהט, דער זייגער-מאכער — נישט אויפגעשטאַנען!

אַזוי דאַרף זיין!

מאָדנע שטאַרבט דער שוין דערמאָנטער שמעון הימעל-מא-כער, דער אונטערהעלפער ביים משכיל'ישען מנין... א צווייט ווייב געהאט (צופעליג געדענק איד און פאַרצייכען עס)... פאַר גסיסה הייסט ער, זי זאָל אַרויסגעהן אין מאַרק אַרײַן, קויפען איהם אַ האַלכ-פונטיגען קאַרפ, אַפּקאַכען און דערלאַנגען אין בעט אַרײַן... ער וויל זיך געזעגענען מיט זיין „עולם הזה“; — אַזוי לייעב האָט ער קאַרפ... און ער וויל זיך געזעגענען און פאַרגלייכען אויף יענער

וועלט מיט'ן מעם פון לויטן... און צום צובייסען (אויסצומפהרען) דעם אלטען, וועלט-באקאנטען ווייץ) הייסט ער זיך דערנאך געבען א ווערמיגע פלוים, ער זאל וויסען, ווען עס וועלען זיין די לעצטע שמיץ פאר'ן לויטן...

נישט הימליך, אבער וויציג!

שטארבט מיר אבער דער פעטער ליפא; דערטרונקען געדווארען...

און א פעטער — א דימענט... א זיידענער מענש, א גאלדען הארץ... גיט אלץ אוועק, גיט אלץ פון זיך אראפ... די מוהמע יענטע מוז איהם היטען, אזוי אין געוועלכ מיט שניט, ווי אין שטוב, ער גער, ווי א גנב... איינמאל פאר פסח, זי געהט אראפ אין קעלער אריין צום אינדיק, וואס זי פאשעט לכבוד יום-טוב — א נעכטיגער מאג... זי ווייסט, ווער דער גנב איז... טרעפט אמאל און עס קומט אין געוועלכ אריין אז ארעמאן, יענטעל איז נישטא, זי גיט פרומות, כאפט ער זיך צום שופלאך — פארמאכט; צום שלאס — ער גיט נישט נאך, — ציהט ער עפעס זיך פון לייב אראפ... איינמאל די פלודערען אוועקגעגעבען... איז צווישען פארפאלק א לעבען, ראכט זיך, נישט ווי אונטער דער זון... די מוהמע יענטע איז א מלומדת, זי ווייסט, וויפיעל א איד מעג אוועקגעבען צדקה, צום רב וועט זי איהם שלעפען... און א צינגעל האט זי א געשליפענס — די גאנצע פארטשיניע הערט איהרע קללות צום מאנס קאפ... און שטעלט א האנט מיט נעגעל אויס, וואלט זי נאך נישט מורא געהאט פאר גאט...

געהט דער פעטער ליפא איינמאל פאר'ן דאוונען זיך בארען צום טייד, זעצט זיך הינטער'ן שטראם... און מען נעמט איהם פון דארט ארויס א טויטען... פון א שטיין, זאגט מען, וואס איז מיט'ן וואסער געלאפען, א קלאפ באקומען, באטיובט געווארען, דאס מויל געעפענט, וואסער געטרונקען...

על פי „מורה הנבוכים“ מאכט עס אויף מיר קיין גרויסען אייז-דרוק נישט. נישט מעהר: א שאך אזא גוטער פעטער... און דער-טרונקענע שוין געזעהן... א יונגענמאן אמאל ארויסגענומען פון טייד (ער דארף א מענש, די אריינגעווארפענע קאץ האט נישט געדאלפען), ארויסגעצויגען האט מען אן אנגעדראלענעם. מען האט

איחם מיט די קני דעם בויך געדריקט און דאָס וואסער דורכ'ן מויל אַרויסגעזעצט... דערביי געווען, געזעהן באַשיינפערלעך: דער טויר מער פיהלט נישט...

איד בין דעריבער צום טייד, צום פעטער ליפא נישט געלאָפּען... אַבער, אז די לוייה איז געווען... די מוהמע יענטע געהט נאָך דער מטה, ניין, זי געהט נישט, זי שווימט אין דער לופט... אויפ'ן פנים א פארגליווערט שמייכעל, די אויגען בלאַנדזשען ארום און גיבען אַפט א באהאַלטענעם בליץ נאָך א בליץ, אַט באַוועגט זי זיך, ווי ביי בלהטאַנץ — בנעימות'דיג אויף די שפיץ נעגעל... איד געה האַרט ביי איהר זייט... די ווייבער ארום, הער איד, שרייען צו גאָט, די הענט ברעכענדיג: רבוננו של עולם, זאָל זי וויינען! כאַטש א טרער לאָזען! און זי געהט און מורמעלט, און איד הער (וואָס איד האב אין „נאָך קבורה“ באנוצט): „עס, ליפעלע, עס, זאָל דיר זיין צו געזונט!“ און ניט פּלוצלונג א ריס אראַפּ פון זיך דאָס שיימעל און מיט'ן מויל — א פייה... —

שטאַרבט נאָך ק, דער וויינהענדלער פון דער ברוקירמער גאַס... מיר ציהט אהין, איד מ ו ז זעהן, ווי מענשען שטאַרבען... ליגט ער און גוס'עט אין דער גרויסער שטוב, אין שרעקליכע שמערצען... די טאַכטער זיינע, די פאַרצעלאָנענע שעהנהייט, ליגט אויף אַן אַנדער בעט — די קליינע ווייסע שרעק! די מומטער — א הויכע פרוי — איינגעקוילט אין א פאַטעל, מען זעהט קיין פנים נישט... איד רוק מיר, צווישען חברה'לייט, צום בעט צו... שרעקליכע העויות, ווילדע אויסגעשרייען אינמיטען וידוי... און פּלוצלונג, מיט א נאַנץ געענדערטער שטימע —

— זאַגט מיין ווייב, דער שליסעל פון צווייטען קעלער ליגט... איד הער נישט וואו; איד אנטלויף... אנטלויף אין אינוזשער נערנע גאַרטען אריין, טיף פון א שטאַרבענדיגען באַליידיגט, פון א גוסס... פוי, פוי! דער מענש איז ווערט דעם טויט, ער וועט זיך אַנדערש נישט אפרייסען פון שליסעל צום צווייטען קעלער... און עס פאַלט צו די נאכט... איד געה אַרויס אויפ'ן שאַסעע, געה עטוואָס ווייטער אַפּ פון שטאַדט און דערזעה (גלייך צום ערשט מען מאַל!) — ווי די זון לאָזט זיך אראַפּ אונטער'ן גאַרטען — די

פּרפּור-פּלאַם פּון צווישען די צווייגען... און קעגענאייבער שיינט אויף א בלאַסדעצייכענטע לבנה; קומט העכער, העכער, ווערט בולטער...

איד שמעה אַנגעשפּאַרט אַן עפעס א צוים און קוק, און וואונדער מיר, פארוואס זעה איד עם אזוי צום ערשטען מאל... יעדען טאג געהט דאָר אונטער די זון, יעדען אַווענט געהט אויף די לבנה...

און זי ציהט זיך אַרויף, אַרויף...
 אַ צינערנער קדשטעלער? א זילבערנע טאַץ אויף דרשה געשאנק? יהושע'ס פנים?
 אפשר פרעגען ביי יהושע'ן: פארוואס שטארבט מען, נאָר וואָס? —

ריהרט מיר פּלוצלונג עמיץ ביים אקסעל אַז...
 מיכל פּידלער — שוין דערמאָנט — ביים פּלויט פּון זיין התבודדות-הייזעל בין איד עם געשטאַנען. ער איז צו מיר אַרויס-געקומען, א שטיילער, שטייל-שלייכענדיגער, מיט טרויעריגע וואָס סעראַויגען, אין איין האַנט — א ספּר'ל, אין צווייטער — אַ לאַמד טערל...

— „מען זאָנט, דו ביסט אן עלוי, קענסט דאָ פּשט? —
 און ער ווייזט מיר אן אָרט אין קבלה-ספּר'ל (דעם נאַמען — פאַרנעסען), עם רעדט זיך וועגען גלגול... איד לעז דורך, פאַרשטעה און פאַרטייטש...

— „ביסט דאָר טאַקע אן עלוי... נו, וואָרט.“ און ער פאַר-שווינדט צוריק אין הייזעל אריין...

עס הויבט זיך אין מיר אַן אויסצואוויקלען א געדאַנק: אפשר איז דאָס דער ריכטיגסטער ענטפער אויף אַלע מיינע פּראַגען... דער געדאַנק דערוויקעלט זיך אבער נישט, ער קומט צו-ריק אַרויס מיט'ן לאַמטערען, נאָר אין דער אַנדער האַנט, אויפ'ן אָרט פּון ספּר'ל — א גרויסער, שווערער פאַרראַסטער שליסעל — דער שליסעל צו זיין פאַרמאכטער ביבליאָטעק אין שטאַדט... — דו ביסט עם ווערט...

מיט דער האַנט, וואָס ציטערט שלאַבעריג, דערלאַנגט ער מיר דעם שליסעל. די שטימע — הויף, אַהן טאַן, היינט וואָלט איד געזאָגט — אַהן פאַרב. איד הויב צו איהם די אויגען אויף, וויל עפעס

זאגען, דאס מויל איז מיר צוגעשנירט; ביים שיין פון לאמטערל
זעה איד א פנים פון א בר-מנו... געל, וואקסען-געל, אפגעלאזט...
„א בר-מנו דערלאנגט מיר דעם שליסעל“ —
איד נעם איהם און געה מיט איהם אפ שווייגענדיג. דער שלי-
סעל וועט עפענען — מיר א נייע ביכער-וועלט, איד — א נייעם
פּרָק...
ווען און ווי אזוי מיכל פידלער איז געשטארבען — געדענקט
איד נישט!

9.

„זייער בית-המדרש. — חורבות אין געתירן. — איד וויל אַוועק. —
די מאמע. — איד ווער א חתן.

נישט מיט אמאל לויפט מען פון אידישען אין גוי'שען בית-
המדרש אריין. מען האט דאך א אידיש הארץ, קלאפט עס. איד
פיהל, אבוואגל נישט קלאר, אז איד רייס מיר פון עפעס און עמיץ
אפ, פון עמיץ א היימישען, פון עפעס טייערס... נעכט שלאף איד
נישט, און בלאנזשע ארום טעג אונטער די בראמען. איד בין טאקע
שוין א „פורץ גדר“, אין אסד זאכען האב איד אויפגעהערט צו
גלויבען. פיעל פון הייליגען איז מיר אומהייליג געווארען, אבער אלץ
אין דער היים, אין בית-המדרש, וואס איז לעבען דער שול...
און איד זעה מיר, ווי איד געה צום לעצטען מאָל, דריקענדיג
מיט דער פויסט דעם דיקען פארראסטען שליסעל אין טאש, אונטער
דער לעמבערגער בראם. אויפ'ן שאַסענעם דרייעק, צווישען „אונ-
זער“ און „זייער בית-עלמיו“, און האב התבודדות, און הער אויס א
זכוח צווישען „יצר טוב“ און „יצר הרע“, אזוי ווי איד האב איהם
איבערגעגעבען, נאך צוגעגרייט מיט „וויץ“ אלא היינע, אין „מא-
ניש“... אבער מאַנישען אין חורבה אריין רופט „מאריע“, זי ווינקט
צו איהם פון די פענסטער, רופט איהם מיט געזאנג. מין „מאריע“
שפאצירט ארום מיט יונה'טשען, אווענט ביי אווענט, צווישען מנחה
ומעריב, אין דער רייטשול, און מין „כלה פון חורבה“ איז פאר-
נומען מיט איהר אויסשטייער. נעהטארען-מידלעך זיצען ביי זיי

אין שטוב און געהען וועש, און זי לויפט אַרום צווישען די שניי דער און מעסט מלבושים.. מיד רופט „קענטעניש“... אבער דער יצר הרע איז גובר; אזוי ווי ביי מאַנישען.

זעה איד מיר, ווי איד געה, אין א שוואַרץ הימעל, אין א ביס-מאַרק-פאַלמא און ווייס-פאַרליימיגטע שטיוועל (צופעליג הויב איד דאמאַלט אָן צו זעה פאַרבען!) איבער דער ברוקירטער גאַס, פון די רויטע קאַשארען צום גרינעם שלאָס (עס איז פריהלינג-צייט) און בלייב שטעהן ביים קווער-געסעל פאַר'ן שלאָס, אין ווינקעל, וואו דאָס הויז שטעהט; דאָס הויז מיט דער פאַרמאכטער ביבליאָ-טעק אויפ'ן בוידעם. איד טרעט אריבער די שוועל איבער געוואלט. עטליכע טראָפען שווייס פערלען זיך איבער'ן שטערן; דאָס הויז איז מיר פּרעמד; דאָ וואוינען נישט קיין אידען. צופעליג, און פיר לייכט צוליב דער גאַהנטקייט מיט'ן שלאָס! דאָס הויז איז א ניר עס, דאמאַלט דאָס נייעסטע, און האָט ליכטיגע טרעפּ, דאמאַלט די איינציגע ליכטיגע טרעפּ אין שטאָדט. איד שטייג באַהאַרצט: אַ גוטער סימן — אַ ליכטיגער וועג! און איד שטייג אין ליכט. איין שטאַק, אַ צווייטער — די פּלאַטפאַרם צום בוידעם; דאָ לעשט זיך מיר דער טאַג אויס... איד ווער עטוואס אומרוהיג. אבער „כל באיה לא ישוּבו“, נישט פאַראַן: צוריק! די האנט ציטערט אַביסעל, דאָר דערטאפט זי די מיר; אין מיר — דעם שליסעל-לאָד. „פריהער אַריינקוקען!“ איד נייג צו איין אויג: אַ חשך. קעגענאיבער אַ פאַרלאָדענט פענסטער פון איגעוועניג, אַבער דורכ'ן לאָדען-שפאַלט דייסט זיך אריין אַ זייל פון ציטעריגען זונען-שטויב און שפאַרט צו ביז צו אַ הויפען ביכער אויף דער פאַרלאָגע.

„דער עמוד ענו!“

„דער עמוד אש!“

„ביידע פיהרען אין מדבר!“

און איד דרעה איבער דעם שליסעל! אַ קריץ אין אַלמען שלאָס, דאָס האַרץ — אַ ציטער, דאָר — די מיר — שוין אַפען, דער לאָד רען — האַסטיג אויפגעריסען — איד ביז אין „זייער בית-המדרש“...

אַז מיר האַבען אַ חלק אין אלע בתי מדרשים, „ביודעים ובלא יודעים“ — פאַלט מיר דאמאַלט נישט אוין. אבער אַזויפיעל ביי

כער! ארום אויף אלע פיער ווענט, צואוואַרפענע אונטער די פיס
אויף דער פאַרלאַגע.

— איד וועל אלץ לייענען און כסדר!

„אַלץ“ האָב איד נישט געלעזען; דריי שפראַכען געווען:
דאָס מעהרסט פּויליש (אַבוואָל דאָס מעהרסט איבערזעצונגען...)
דערנאָך אביסעל דייטש; געווען אביסעל פראַנצויזיש אויך.
פראַנצויזיש קען איד גאַרנישט. לעזען אפילו נישט. איד וועל
מיד דאָך, צוליב דער ביבליאָטעק, אין א צייט ארום, אויסלערנען
בעל פה, פון טאַוועל צו טאַוועל אן אלענדאַרף, — א ברכה לבטלה:
איד וועל איהם, ווי אויסגעלערענט, פאַרגעסען... מיט'ן הוילען אַלענר
דאַרףקענטעניש וועל איד פון דער היים אַוועק. דייטש, ביי וועל
כען, ווי איד רעכען, עס וועט מיר ביישטעהן דער זכות פון עטליכע
לעקציעס ביים לעהרער שטערן, לעג איד דאָך אַפּ אויף שפּעטער.
צו גרויס איז מיין דורשט צו „קענטעניש“, איד זאָל מיר זעצען
סילאביזירען! איד הויב אָן ביי פּויליש, און האַלט וואָרט. און
לעז כסדר: „לכ חכם לימינו“ — פון דער רעכטער האַנט ביים
אַריינגאַנג. און די ביכער זענען אויסגעשטעלט אַהן א סדר, א תהו
וכהו פון ביכער, ראַמאַנען און וויסענשאַפטליכע זאַכען. אויסגע
מישט און צואוואַרפען — די פיעלבענדיגע ראַמאַנען; איבערהויפּט
די איבערזעצונג פון פראַנצויזיש: דיומא, סי, וויקטאָר הוגאָ א.
ד. ג. פאַלט אין דער האַנט אַרײַן א צעהנטער באַנד סי, דערנאָך אַ
ניינטער דיומא, כאַלד א דריטער באַנד — הוגאָ... אַבער איד לעז!
איד זוך קיין ספור המעשה נישט. איד לעז אויך קיין נאַטור־באַ
שרייבונגען נישט, זיי דערמאָנען מיר אָן גאַרנישט, וועקען אין מיר
קיין בילדער נישט! איד האָב אַזוי וועניג באַקאַנטשאַפט מיט נאַ
טור. איין אויסנאַם — די באַשרייבונג פון גרינע וויזען ביי וויק
טאָר הוגאָ אין „די ארבייטער ביים מער“ — פאַראַן וויזען אַרום
שטאַרט; אויך א שלימווענגס פון א פּוילישען אויטאָר, דאַכט זיך,
קאַרזשעניאַווסקי — שניי שוין געזעהן! דער עיקר ציהען מיר און
נעמען מיר די דיאַלאָגען — די „שטיקלעך מיט די פאַסיקלעך“, ווי
עס האַט דאַמאַלט ביי מיר געהייסען; וואו מענשען רעדען. יעדעס
פאַסיקעל האַט מיר אויסגעזעהן, ווי א שפּעלטעל אין א מענשלי
כער נשמה אַרײַן. די לייעבע צום דיאַלאָג, צום מאַלען מיט דער

שפראך איז מיר געבליבען... רעכט א מעשה דערצעהלען האָב איך קיינמאָל נישט אויסגעלערענט. העכסטענס, ווי איינער פון מייע קריטיקער האָט באַמערקט — א „מעשה בתוך מעשה“; שלעכט געבויט איז דעריבער פיליכט מיין בעסטע זאך: די דריי חופות... איך האָב אזוי געלעזען. לעזענדיג, פלעכטען זיך איז מיר אלערליי מעשיות; איך קען מיר, און וויל מיר נישט אויספלאַנטערען. איז דער ביבליאָטעק איז א יריד! פול מענשען אין מאַרק; א געווימעל פון מענשען! פון אלערליי שטאנדען, אלערליי געשעפטען! אין גרופען שמעהען זיי, און רעדען צווישען זיך, יעדע גרופע האָט איהר עסק... און איך שפּאַציר ארום איבער'ן מאַרק, געה פון גרופע צו גרופע, הער אונטער, כאַפּ אַפּגעריסענע שטיקער פון געשפרעכען און שטויס מיר, וועגען וואָס עס געהט...

פאַלט מיר אבער איז אַ קורצער צייט אַרום אין דער האַנט אַרײַן נאַפּאלעאָנעס קאַדעקס אין זאַוואַדסקי'ס איבערזעצונג. איך לען און — פאַרשמעה, א פרייד; נישט טיף, פיליכט נישט ריכטיג און — גאָה! דינים, אַהן ראובן ושמעון, סאַמע כללים!... הער רמב"ם אין „יד החוקה“ האָט עס נישט דערנרייכט! נאָך איז א צייט ארום — באַקל'ס געשיכטע פון דער ענגלישער ציוויליזאַציע! איידער איך פאַרשמעה, דערמאָנט מיר (אזוי מיין איך) דער סטיל אַז בעל עקדה!... אויך עפעס אַ מין דרש! איך קום אויך צו פיזיק. רבונן של עולם! נישט די קאַלדערע וואַרעמט מיר, נאָך מיין לייב די קאַלדערע! מען קאָן מאַכען שניי! דונערען! אַהן מאַטעמאַטישער פאַרבאַרייטונג, היפּער איך איבער ציפּערען אין אַלגעבראַאיישע צייכען, ווי אַ פּוילישער מלמד איבער שטיקלעך דקדוק אין רש"י, און פאַל ווייטער אַרײַן אין אַ ים פון ראַמאַנישע און ראַ-מאַנטישע דיאַלאָגען, און שוויס ווידער אַרויס אין אַ „נאַטור-וויד-סענשאַפּט“... די באַשרייבונגען פון קערפּער און גלידער, אזוי פון געוויקסען, ווי פון טיערען, נעמען מיר נישט, זענען פאַר מיר טויט! ווידער דאַס זעלבע: זיי דערמאָנען מיר אַז גאַרנישט, וועקען אין מיר גאַרנישט! געזעהן: הינט, פּערד און עטליכע קעץ. זומער צייט פליהען פייגעלעך אונטער'ן הימעל, אונטערשייד איינצעלנע אין דער מחנה! לאַזען זיך מאַנכע מאַנכמאַל אַראַפּ, אין שטויב און בלאַטע אַרײַן, נאָך אַ פאַרלוירען קערענדעל פון אַ פּויערישער פּוהר, אַ ברעקעלע פון אַז אינגעלס אַנבייסען אין חדר אַרײַן און פליהען

אזוי ראש אָוועק... אויפ'ן שפיץ פון זיינער שטעלט זיך אַמאַל אַ קראַה — ווער ווייסט זיי!

פאַר דאָס די באשרייבונג פון לעבענסאַרטען, פון געוויקס און טיער, יעדע אנטפלעקונג פון אינסטינקט און פאַרשטאַנד, געוועהנ' הייטען, דאָס צופאַסען זיך מיט ליניע און פאַרב צום מיליע... נעמ' טען בויען, קינדער ערציהען, זאַמלען שפייז אויף ווינטער, פאַרוואַרד לונגען פון געפלינגעלע אונטער'ן בלויען הימעל, די סעימען; די סערענאַדען פון דער מענליכער זייט, דאָס אויסשטעלען פון פאַרביגע פערדערען, דער קריג וועגען דער „זי“ — דער קאַמף פאַר לעבן און לייעכע, — דאָס אלץ נעמט און כּשופ'ט...

גאָט, ווי גרויס די וועלט איז, ווי פאַרשידענאַרטיג, און ווי פיעל שכל, וויפיעל גייסט...

און פּלוצלונג:

— אלץ מאַטעריע! (האַרטמאַו).

— קיין פרייער ווילען! (צעהנדליגע בראַשורען). און קאַרל

פאַנגט:

— דער געהירן אַרבייט אויס געדאַנקען, ווי אַן אַנדער גליד—

שטוהנען...

עפעס ווערט אין מיר פאַרשטאַרט, פאַרגליווערט. עפעס שטאַרבט אַפ. אויס מעשה בראַשית, אויס מעשה מרכבה. קיין הימעל נישט דאָ. דאָס בלויע, וואָס מיר זעהען, איז די גרענעץ פאַר אונז זער אויג. אויס שכר ועונש, אַז דער מענש האָט קיין ברירה נישט... מיט וועמען רעדט מען דערפון? פאַר וועמען גיסט מען זיך אויס דאָס האַרץ? איז וועמעס אויערען אריין גיסען די קלאַנגען אויף די חורבות אין געהירן און אויף די פּגרים אין האַרץ? מיט די אַרד מינע? איד בין קעגען זיי אַהן לשון אפילו. פון דעם, וואָס איד האָב געלעזען, קאַן איד אויף אידיש נישט רעדען, פאַר דעם האָב איד אין אידישען קיין ווערטער נישט. איד פּרואוּו רעדען מיט מיר אליין און קאַן נישט...

רעמען קאַן מיר איין ש. ח.

פריהער זיין פאַרטעט. אייגענטליך נישט זיין פאַרטעט; איד קען איהם נישט. אין א מענש אריין קוקט מען דורך די אויגן

גען, און ער פינטעלט מיט די אויגען. זיינע שווארצע אפּעל האלטען אין איין לויפען אהין און צוריק איבער'ן ווייסעל, ווי פאר פחד, מען זאָל זיי נישט דערטאָפּען. איד וועל נאָר באַשרויבען זיין לוי-ניע: שטאַמט פון אן אַרעמער, דערשלאָגענער פּאַמיליע אין דער ליטא, נישט אויסגעלערענט זיך קוקען מענשען אין די אויגען אַרײַן... געענדיגט די ראַבינער־שול אין זשיטאָמיר. געקומען צו אונז אלס רעליגיאָנס־לעהרער... לערענט פון א רויש ביכעל אַרויס די „ביבלישע געשיכטע“. האלט זיך ווייט פון קהל; רעדט נאָר רוד־סיש. פונדעסטוועגען, אז דאָס מאַגיסטראַט וויל אַפּרײַנגען דעם מאַרק פון פּויערישע פּוהרען, וואָס זאָלען זיך נאָר שטעלען אויפ'ן טאַרג, און באַשטימט אײַנצומײלען דעם מאַרק אויף פיער, דורך גאַסען דורכגעשנימענע רעגעלמעסיגע סקווערען, וואו ער וועט פאַר-זייען בלומען און פלאַנצען־בויםער... און די סוחרים, וואָס האָבען געוועלבער אין מאַרק, פאַר פחד, זיי זאָלען די פּויערישע לייזונג נישט פאַרלירען, ווילען מבטל זיין די גורח, און מען ווענדט זיך צו איהם, ווי צו א קרוב לַמלכות, — שרייבט ער זיי א פּראָשעניע אויף „קײזערליך פּאַפּיר, מיט עכט שוואַרצער מינט און קאַליגראַד־פּיש, לאַמור, אזוי צו זאָגען: היות, אויב עס וועלען זיין גערטלעך (סקווערען) און אויב עס וועלען געפלאַנצט ווערען בוימלעך, וועלען די בוימלעך מיט דער צײט וואַקסען און צוואַקסען זיך און ווען רען גרויסע בוימער, מיט געדיכטע צווייגען און בלעטער... און אזוי ווי די שטאַדט איז שלעכט באַלייכט און נעכט זענען פאַראַן פינסט־טערע, וועלען זיך אין די פינסטערע נעכט, און די געדיכטע שוואַר-צע שאַטען פון די בוימער באַהאַלטען גנבים, גזלנים און רוצחים, וואָס וועלען זיין א סכנה פאַר דער שטאַדט... אויך וועט מען, אין די זומער־אווענטען, ווען די נאַטור (דאָ געהט א נאַטור־באַשרײַ-כונג) וועקט צו ליעבע — אין שאַטען פון די בוימער זינדליגען, וואָס עס וועט שאַטען דער מאַראַל פון שטאַדט און פאַרדאַרבען די שול־יוענער, וואָס וועט וויימער פון איהר זײט, נישט פאַר אײך און נישט פאַר קײן שום איד געדאַכט, קראַנק מאַכען א האַלבע, אויב נישט די נאַנצע שטאַדט...

איז אײך וועניג, געהט די ליניע ווייטער:

ער פאַרלירט די שטעלע אלס רעליגיאָנס־לעהרער. איד ווייס נישט, אָדער געדענקט נישט, פאַרוואָס, און פּועל'ט ביים גובערנאַ-

פאר און ווערט אהן דער שטאָרטס וויסען — ראַבינער. און באַקר מענדיג די נאַמינאציע, ענדערט ער פּלוצלונג זיין פּיהרונג: טוט אַז אין שטוב אַ יארמולקע, הערט אויף צו רויכערען אום שבת און הויבט אָן צו געהן אין שול אַריין דאָוונען פּריה און אָווענט.

האַבען די חסידים אַן אסיפה געמאכט און געשיקט איהם זאָגען:

וויילט איהר, אַזוינער און אַזוינער, נעמען ביי דער שטאָרט דריי הונדערט רובל אַ יאהר אומזיסט, אין מה טוב. איהר זייט נישט ערגער ווי אַן אַנדערער, אַז אינו ישראל, וואָס נעמט אומד זיסט איריש געלט.

וויילט איהר אַבער ווירקליך עפעס טון, וועט מען אייך עוקר מן השורש זיין...

על כן, זאָגט מען איהם אָן, זאָל ער תיכף ומיד צוריק ווערען גוי, אויסטון די יארמולקע, אויפהערען צו קומען דאָוונען, און צו ריק רויכערען בריש גליה אום שבת...

פאַלגט ער און ווערט אין אַ צייט אַרום אויס ראַבינער, פאַר דאַס צענזאָר אין וואַרשוי.

דאמאלט איז אבער געווען ערשט דער אנהויב פון דער ליניע. דער ערשטער עטאפּ פון דער קאַריערע. נעמט ער מיך אויף, הערט מיך אויס, פינמעלנדיג מיט די אויגען, הערט מיינע ספקות און פייז, און ענטפערט:

— ניטשעוואָ!

איד מוז ווערען אַ לייט, אוועק שטודירען! קיין זשיטאַמיר, קיין ווילנא... אלע ספקות וועלען אָפּפאלען, אלץ וועט ווערען קלאַר, אלץ וועט ווערען גלייך...

ער וועט מיך העלפען!

אפשר! לאַקער איד אויף מיין כלח פון חורבה אויף די טרעפּ, צו האַבען מיט איהר אַ ישוב. צום אלעם ערשמען דערשרעקט זי זיך צום טויט. איד האַב זי אַזוי לאַנג שוין אויף די טרעפּ נישט פאַרהאַלטען. און זי גרייט זיך דאָך צו אַ התנגה... דערהערט זי אַבער וועגען וואָס עס געהט, באַהוהיגט זי זיך, נעמט זי שוועס-טערליך מיך אָן ביי דער האַנט, פיהרט מיך אַראָפּ אין הויף אַריין,

פון דאָרט רורכ'ן הינטער-טירל אין רייט-שול אַרײַן, וואו מיר זעצען זיך אויף א באַנק און רעדען... און רעדען מיט געפלאַכטענע הענט אַזוי האַרציג-שטיל.

— יא, פאָהר — זאָגט זי, און די שטים איז פייכט, און די אויגען גלאַנצען פייכט... פאָהר! זיי מיר מודיע ווען, וועל איר אַראַפּקומען...

נעמט ש. ח. און פאַרזעצט אויף הוצאות זיין גאַלדען קיך טעל. ווערט באַשטימט א פאַרטאָג צום שטילען אוועקפאַהרען. עס ווערט באַשטעלט א פוהר, איר פאַק מיר בסוד סודות. לעג מיר פריה מכלומר'ש שלאָפען, מיט'ן פעקעל אונטער'ן קישען, איר וועל קיין אויג נישט צוטון. א פייף פון גאַס וועט זיין דער צייכען... איר לעש אויס דאָס לעמפעל, געזעגען זיך מיט אלע און אלעס אין דער פינסטערער שטוב; אויפ'ן האַרץ נישט אַזוי לייכט... אָבער איר מוז... ליג איר און דערהער א שטילען שאַרד פון צווייטען צי-מער. איר האַרד. שטיל עפענט זיך די טיר. שטיל באַרוועס קומט אַרײַן די מאַמע, איר זעה זי קוים ביים שוואַכען שיין פון דער לבנה אין פענסטער. זי שוועבט שטיל צו צום בעט, זעצט זיך קעגענאָר בער, קוקט מיר מיט וועהטאָג אין פנים אַרײַן... איר קאַן די אויגען נישט שליסען, איר מוז זי זעהן, און זעהן, ווי פון די אויגען איהרע רינען שטיל, שטיל די טרערען... זי געזעגענט זיך מיט מיר... ווער האַט אויסגעזאָגט מײן סוד?

אָבער זי וואַכט ביי מיר, איהרע טרערען וואַכען; איר פאָהר נישט...

דער טאַטע איז אין דער היים נישט געווען. געקומען איז ער אין עטליכע טעג ארום מיט דער ידיעה:

— געטאָן מיט דיר א שדוך... מיט גבריאָל יהודה ליכטענ-פּעלד.

איר גיב מיר אונטער; איר זעה קיין אַנדערען אויסוועג. א קרבן פאַר דער מאַמעס טרערען!... ש. ח'ס גאַלדען קייטעל איז פאַרפאַלען געוואָרען ביים מלוה... די פוהר איז צוריק אָפּגעפאַהרען אין פאַרשטאַרט אַרײַן... מײן „בלה פון חורבה“, וואָס איז אומ-זיסט אַראַפּגעקומען האַלב-נאַקעט אין פאַרטאָג, מיר צו באַגלייטען, האַט אויף א צייט א קאַטער באַקומען... און איז א קורצער צייט ארום פאָהר איר חתונה האַכען...

פאסטען וועל איך נישט... די חופה שטעלט מען אין דרוי-
סען, אין דאָרף... און הויבט אינמיטען אָן צו רעגענען, אנטלויף
איך פון אונטער דער חופה אין שטוב אַרײַן. די חופה געהט נאָך.
גבריאָל יהודה ליכטענפעלד לאַכט... די טאַכטער זײַנע ווײַנט...
איך קאָן מיר קײן רעכענונג נישט אָפּגעבען פון מײן פּײַהרען
זיך...

און מיט דעם ענדיגט זיך דער ערשטער באנד פון מיינע ער-
אינערונגען... עם הויבט זיך אָן צו צושטרייען דער נעבעל פון קינ-
דער- און אינגעל-יאָהרען, און פאַרשווינדט מיט דער צײַט. עם
שליסט זיך אויך דער היימישער אוצר פאר סקיצען און בילדער.
אַלץ, וואָס איך זעה אין דער פרעמד, אַלץ, וואָס איך באַגעגען אין
שטעדט און שטעדטלעך, אויף וועג און שטעג, זעה איך און פאַרש!
אַבער איך פּײַהל עם נישט אוממיטעלבאַר. איז מײן נשמה האַר-
טער געוואָרען און קאָן אין אנדערע נישט אַרײַנפליסען, צוריק-
צוקומען רייכער, פאַרביגער און פאַרשטענדיגער? אָדער האָט מען,
אויסער דער פאַרמיטלונג פון די חושים, צום נישט-היימישען, צו
דער נישט-קינדישער וועלט קײן צוטריט איבערהויפט?
אַלץ אײַנס.

א ו י ס גירסא דינקותא...

דער נעבעל מיט קעפּ, העכסטענס ביוסטען: מיט אויגען,
וואָס שווימען מיר פאַרביי, ווען איך מאַך מיר די אויגען צו —
צורײַנט און פאַרשווינדט. —

אײנהאלט:

ערשטע אפטיילונג

זייט	
7	האָפנונג און שרעק
11	א בריף
14	קליינער פעליעמאָן
41	נאָך גראַסער'ס לוייה
44	וועגען, וואָס פיהרען אָפ פון אידישקייט
89	אין מיין ווינקעלע
253	צווישען געדאַנק און דיכטונג
256	די ירושה

צווייטע אפטיילונג

3—127	מינע זכרונות
-------	--------------

